

Suttantapiṭake Aṅguttaranikāye

Dukādinipātānaṃ saṃvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

Manorathapūraṇī nāma

AṅGUTTARAṬṬHAKATHĀ

(Dutiyo bhāgo)

Romanized from Myanmar version published in 1970

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 18

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ခ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဣ tha ဍ ḍa ဖ ḍha ဎ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ိ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ၊ = ā ိ = i ိ = ī ဣ ၊ = u ဣ ၊ = ū ဧ = e ဩ ိ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကော ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဠ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဠ lya
က kya	ခ ccha	က ṇṇa	န nta	ဠ bbha	ဠ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဠ bya	ဠ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဠ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဠ stra
ဈ khya	ဠ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဠ sna
ဇ khva	ဠ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဠ sya
ဇ gga	ခ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဠ ssa
ဠ ggha	ဠ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဠ sma
ဈ gya	ဠ ṇjha	န ddha	န nha	ဈ mya	ဠ sva
ဠ gra	ဠ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဠ mha	ဠ hma
ဠ ṅka	ဠ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဠ yya	ဠ hva
ဠ ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဈ pya	ဠ yha	ဠ ḷha
ဠ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Dukādinipāta Aṅguttaraṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Dukanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Kammakāraṇavagga	1. Vajjasuttavaṇṇanā	...	1
	2. Padhānasuttavaṇṇanā	...	4
	3. Tapanīyasuttavaṇṇanā	...	5
	5. Upaṇṇātasuttavaṇṇanā	...	5
	6. Saṇṇojanasuttavaṇṇanā	...	7
	7. Kaṇhasuttavaṇṇanā	...	7
	8. Sukkasuttavaṇṇanā	...	7
	9. Cariyasuttavaṇṇanā	...	7
	10. Vassūpanāyikasuttavaṇṇanā		8
2. Adhikaraṇavaggavaṇṇanā	...	...	9
3. Bālavaggavaṇṇanā	...	...	24
4. Samacittavaggavaṇṇanā	...	...	27
5. Parisavaggavaṇṇanā	...	...	45

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Puggalavaggavaṇṇanā	...	...	51
(7) 2. Sukhavaggavaṇṇanā	...	...	53
(8) 3. Sanimittavaggavaṇṇanā	...	...	54
(9) 4. Dhammavaggavaṇṇanā	...	...	55
(10) 5. Bālavaggavaṇṇanā	...	...	55

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Āsāduppajahavaggavaṇṇanā	...	...	57
(12) 2. Āyācanavaggavaṇṇanā	...	...	58
(13) 3. Dānavaggavaṇṇanā	...	...	60
(14) 4. Santhāravaggavaṇṇanā	...	...	61
(15) 5. Samāpattivaggavaṇṇanā	...	...	62
1. Kodhapeyyāla	...	...	64
2. Akusalapeyyāla	...	...	64
3. Vinayapeyyāla	...	...	65
4. Rāgaḥpeyyāla	...	...	67

Tikanipāta**1. Paṭhamapaṇṇāsaka****1. Bālavagga**

1. Bhayasuttavaṇṇanā	...	...	69
2. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā	...	...	70
3. Cintīsuttavaṇṇanā	...	...	71
4. Accayasuttavaṇṇanā	...	...	71
5. Ayonisosuttavaṇṇanā	...	...	71
9. Khatasuttavaṇṇanā	...	...	72
10. Malasuttavaṇṇanā	...	...	72

2. Rathakāravagga

1. Ñātasuttavaṇṇanā	...	...	73
2. Sāraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	74
3. Āsaṃsasuttavaṇṇanā	...	...	75
4. Cakkavattisuttavaṇṇanā	...	...	77

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
5. Sacetanasuttavaṇṇanā	...	...	79
6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā	...	...	80
7. Attabyābādhasuttavaṇṇanā	...	...	84
8. Devalokasuttavaṇṇanā	...	...	85
9. Paṭhamapāpaṇikasuttavaṇṇanā	...	...	85
10. Dutiyapāpaṇikasuttavaṇṇanā	...	...	86

3. Puggalavagga

1. Samiddhasuttavaṇṇanā	...	...	88
2. Gilānasuttavaṇṇanā	...	...	88
3. Saṅkhārasuttavaṇṇanā	...	...	90
4. Bahukārasuttavaṇṇanā	...	...	91
5. Vajirūpamasuttavaṇṇanā	...	...	91
6. Sevitaḥsasuttavaṇṇanā	...	...	93
7. Jigucchitaḥsasuttavaṇṇanā	...	...	94
8. Gūṭhabhāṇīsuttavaṇṇanā	...	...	95
9. Andhasuttavaṇṇanā	...	...	96
10. Avakujjasuttavaṇṇanā	...	...	97

4. Devadūtavagga

1. Sabrahmakasuttavaṇṇanā	...	...	98
2. Ānandasuttavaṇṇanā	...	...	100
3. Sāriputtasuttavaṇṇanā	...	...	102
4. Nidānasuttavaṇṇanā	...	...	103
5. Hatthakasuttavaṇṇanā	...	...	115
6. Devadūtasuttavaṇṇanā	...	...	117
7. Catumahārājasuttavaṇṇanā	...	...	122
9. Sukhumālasuttavaṇṇanā	...	...	124
10. Ādhipateyyasuttavaṇṇanā	...	...	130

Mātikā

Piṭṭhaṅka

5. Cūlavagga

1. Sammukhībhāvasuttavaṇṇanā	...	...	131
2. Tiṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	132
3. Atthavasasuttavaṇṇanā	...	...	136
4. Kathāpavattisuttavaṇṇanā	...	...	136
5. Paṇḍitasuttavaṇṇanā	...	...	136
6. Sīlavantasuttavaṇṇanā	...	...	137
7. Saṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā	...	...	137
8. Asaṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā	...	...	138
9. Pabbatarājasuttavaṇṇanā	...	...	138
10. Ātappakaraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	138
11. Mahācorasuttavaṇṇanā	...	...	139

2. Dutiyapaṇṇāsaka**(6) 1. Brāhmaṇavagga**

1. Paṭhamadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	140
2. Dutiyadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	141
3. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	141
4. Paribbājakasuttavaṇṇanā	...	...	141
5. Nibbutasuttavaṇṇanā	...	...	141
6. Palokasuttavaṇṇanā	...	...	141
7. Vacchagottasuttavaṇṇanā	...	...	142
8. Tikaṇṇasuttavaṇṇanā	...	...	144
9. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā	...	...	149
10. Saṅgārasuttavaṇṇanā	...	...	149

(7) 2. Mahāvagga

1. Titthāyatanasuttavaṇṇanā	...	...	155
2. Bhayasuttavaṇṇanā	...	...	164

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
3. Venāgapurasuttavaṇṇanā	...	...	165
4. Sarabhasuttavaṇṇanā	...	...	173
5. Kesamuttisuttavaṇṇanā	...	...	181
6. Sālhasuttavaṇṇanā	...	...	183
7. Kathāvatthusuttavaṇṇanā	...	...	184
8. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā	...	...	188
9. Akusalamūlasuttavaṇṇanā	...	...	191
10. Uposathasuttavaṇṇanā	...	...	193

(8) 3. Ānandavagga

1. Channasuttavaṇṇanā	...	...	200
2. Ājīvakasuttavaṇṇanā	...	...	201
3. Mahānāmasakkasuttavaṇṇanā	...	...	202
4. Nigaṇṭhasuttavaṇṇanā	...	...	202
5. Nivesakasuttavaṇṇanā	...	...	203
6. Paṭhamabhavasuttavaṇṇanā	...	...	204
7. Dutiyabhavasuttavaṇṇanā	...	...	204
8. Sīlabbatasuttavaṇṇanā	...	...	204
9. Gandhajātasuttavaṇṇanā	...	...	205
10. Cūḷanikāsuttavaṇṇanā	...	...	206

(9) 4. Samaṇavagga

1. Samaṇasuttavaṇṇanā	...	...	213
2. Gadrabhasuttavaṇṇanā	...	...	214
3. Khetasuttavaṇṇanā	...	...	214
4. Vajjiputtasuttavaṇṇanā	...	...	215
5. Sekkhasuttavaṇṇanā	...	...	215
6. Paṭhamasikkhāsuttavaṇṇanā	...	...	216

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
7. Dutiyasikkhāsuttavaṇṇanā	...	...	217
8. Tatiyasikkhāsuttavaṇṇanā	...	...	219
10. Dutiyasikkhattayasuttavaṇṇanā	...	...	219
11. Saṅkavāsuttavaṇṇanā	...	...	220

(10) 5. Loṇakapallavagga

1. Accāyikasuttavaṇṇanā	...	...	221
2. Pavivekasuttavaṇṇanā	...	...	221
3. Saradasuttavaṇṇanā	...	...	222
4. Parisāsuttavaṇṇanā	...	...	222
5. Paṭhama-ājanīyasuttādivaṇṇanā	...	...	224
8. Potthakasuttavaṇṇanā	...	...	224
9. Loṇakapallasuttavaṇṇanā	...	...	225
10. Paṃsudhovakasuttavaṇṇanā	...	...	227
11. Nimittasuttavaṇṇanā	...	...	228

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Sambodhavagga

1. Pubbevasambodhasuttavaṇṇanā	...	...	230
2. Paṭhama-assādasuttavaṇṇanā	...	...	230
4. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	231
5. Ruṇṇasuttavaṇṇanā	...	...	231
6. Atittisuttavaṇṇanā	...	...	231
7. Arakkhitasuttavaṇṇanā	...	...	231
8. Byāpannasuttavaṇṇanā	...	...	232
9. Paṭhamanidānasuttavaṇṇanā	...	...	232
10. Dutīyanidānasuttavaṇṇanā	...	...	232

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(12) 2. Āpāyikavagga

1. Āpāyikasuttavaṇṇanā	...	...	233
2. Dullabhasuttavaṇṇanā	...	...	233
3. Appameyyasuttavaṇṇanā	...	...	233
4. Āneñjasuttavaṇṇanā	...	...	233
5. Vipattisampadāsuttavaṇṇanā	...	...	234
6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā	...	...	234
8. Paṭhamasoceyyasuttavaṇṇanā	...	...	235
9. Dutiyasoceyyasuttavaṇṇanā	...	...	235
10. Moneyyasuttavaṇṇanā	...	...	235

(13) 3. Kusināravagga

1. Kusinārasuttavaṇṇanā	...	...	236
2. Bhaṇḍanasuttavaṇṇanā	...	...	236
3. Gotamakacetiyaṣuttavaṇṇanā	...	...	236
4. Bharaṇḍukālāmasuttavaṇṇanā	...	...	238
5. Hatthakasuttavaṇṇanā	...	...	238
6. Kaṭuvīyasuttavaṇṇanā	...	...	240
8. Dutīya-anuruddhasuttavaṇṇanā	...	...	241
9. Paṭicchannasuttavaṇṇanā	...	...	241
10. Lekhasuttavaṇṇanā	...	...	241

(14) 4. Yodhājīvavagga

1. Yodhājīvasuttavaṇṇanā	...	...	241
2. Parisāsuttavaṇṇanā	...	...	242
4. Uppādāsuttavaṇṇanā	...	...	242
5. Kesakambalasuttavaṇṇanā	...	...	242
8. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā	...	...	243
9. Assaparassasuttavaṇṇanā	...	...	243

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
10. Assājānīyasuttavaṇṇanā	...	...	243
11. Paṭhamamoranivāpasuttavaṇṇanā	...	...	243
12. Dutiyamoranivāpasuttavaṇṇanā	...	...	243
13. Tatiyamoranivāpasuttavaṇṇanā	...	...	244

(15) 5. Maṅgalavagga

1-9. Akusalasuttādivaṇṇanā	...	...	244
10. Pubbaṇhasuttavaṇṇanā	...	...	244

(16) 6. Acelakavaggavaṇṇanā	...	245
-----------------------------	-----	-----

17-18. Peyyālavaggavaṇṇanā	...	247
----------------------------	-----	-----

Catukkanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Bhaṇḍagāmaṇḍavagga

1. Anubuddhasuttavaṇṇanā	...	...	249
2. Papatitasuttavaṇṇanā	...	...	249
3. Paṭhamakhatasuttavaṇṇanā	...	...	250
4. Dutiyakhatasuttavaṇṇanā	...	...	250
5. Anusotasuttavaṇṇanā	...	...	251
6. Appassutasuttavaṇṇanā	...	...	251
7. Sobhanasuttavaṇṇanā	...	...	252
8. Vesārajjasuttavaṇṇanā	...	...	253
9. Taṇhuppādasuttavaṇṇanā	...	...	256
10. Yogasuttavaṇṇanā	...	...	256

2. Caravagga

1. Carasuttavaṇṇanā	...	...	258
2. Sīlasuttavaṇṇanā	...	...	259
3. Padhānasuttavaṇṇanā	...	...	260

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
4. Saṁvarasuttavaṇṇanā	...	...	260
5. Paññattisuttavaṇṇanā	...	...	261
6. Sokhummasuttavaṇṇanā	...	...	262
7. Paṭhama-agatisuttavaṇṇanā	...	...	262
10. Bhattuddesakasuttavaṇṇanā	...	...	262

3. Uruvelavagga

1. Paṭhama-uruvelasuttavaṇṇanā	...	...	263
2. Duttiya-uruvelasuttavaṇṇanā	...	...	266
3. Lokasuttavaṇṇanā	...	...	268
4. Kālakārāmasuttavaṇṇanā	...	...	270
5. Brahmācariyasuttavaṇṇanā	...	...	275
6. Kuhasuttavaṇṇanā	...	...	275
7. Santuṭṭhisuttavaṇṇanā	...	...	276
8. Ariyavaṁsasuttavaṇṇanā	...	...	276
9. Dhammapadasuttavaṇṇanā	...	...	288
10. Paribbājakasuttavaṇṇanā	...	...	288

4. Cakkavagga

1. Cakkasuttavaṇṇanā	...	...	289
2. Saṅghasuttavaṇṇanā	...	...	290
3. Sīhasuttavaṇṇanā	...	...	291
4. Pasādasuttavaṇṇanā	...	...	296
5. Vassakārasuttavaṇṇanā	...	...	297
6. Doṇasuttavaṇṇanā	...	...	297
7. Aparihānīyasuttavaṇṇanā	...	...	300
8. Patilīnasuttavaṇṇanā	...	...	300
9. Ujjayasuttavaṇṇanā	...	...	301
10. Udāyisuttavaṇṇanā	...	...	302

Mātikā

Piṭṭhaṅka

5. Rohitassavagga

1. Samādhībhāvanāsuttavaṇṇanā	...	...	303
2. Pañhabyākaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	304
3-4. Kodhagarusuttadvayaṇṇanā	...	...	304
5. Rohitassasuttavaṇṇanā	...	...	304
7. Suvidūrasuttavaṇṇanā	...	...	306
8. Visākhassuttavaṇṇanā	...	...	306
9. Vipallāsasuttavaṇṇanā	...	...	307
10. Upakkilesasuttavaṇṇanā	...	...	307

2. Dutiyapaṇṇāsaka**(6) 1. Puññābhisandavagga**

1. Paṭhamapuññābhisandasuttavaṇṇanā	...	...	309
2. Dutiyapuññābhisandasuttavaṇṇanā	...	...	310
3. Paṭhamasaṁvāsasuttavaṇṇanā	...	...	310
4. Dutiyasaṁvāsasuttavaṇṇanā	...	...	310
5-6. Samajīvīsuttadvayaṇṇanā	...	...	311
7. Suppavāsāsuttavaṇṇanā	...	...	311
8. Sudattasuttavaṇṇanā	...	...	312
10. Gihisāmīcisuttavaṇṇanā	...	...	312

(7) 2. Pattakammavagga

1. Pattakammasuttavaṇṇanā	...	...	312
2. Āṇāyāsuttavaṇṇanā	...	...	314
3. Brahmasuttavaṇṇanā	...	...	314
5. Rūpasuttavaṇṇanā	...	...	314
6. Sarāgasuttavaṇṇanā	...	...	315
7. Ahirājasuttavaṇṇanā	...	...	316

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
8. Devadattasuttavaṇṇanā	...	...	316
9. Padhānasuttavaṇṇanā	...	...	317
10. Adhammikasuttavaṇṇanā	...	...	317

(8) 3. Apanṇakavagga

1. Padhānasuttavaṇṇanā	...	...	318
3. Sappurisasuttavaṇṇanā	...	...	318
4-5. Aggasuttadvayaṇṇanā	...	...	318
6. Kusinārasuttavaṇṇanā	...	...	319
7. Acinteyyasuttavaṇṇanā	...	...	319
8. Dakkhiṇasuttavaṇṇanā	...	...	320
9. Vaṇijjasuttavaṇṇanā	...	...	320
10. Kambojasuttavaṇṇanā	...	...	321

(9) 4. Macalavagga

1-5. Pāṇātipātādisuttapañcakavaṇṇanā	...	...	321
6. Oṇatoṇatasuttavaṇṇanā	...	...	322
7. Puttasuttavaṇṇanā	...	...	322
8. Saṁyojanasuttavaṇṇanā	...	...	323
9. Sammādiṭṭhisuttavaṇṇanā	...	...	324
10. Khandhasuttavaṇṇanā	...	...	324

(10) 5. Asuravagga

1. Asurasuttavaṇṇanā	...	...	324
2. Paṭhamasamādhisuttavaṇṇanā	...	...	325
3. Dutiyasamādhisuttavaṇṇanā	...	...	325
4. Tatiyasamādhisuttavaṇṇanā	...	...	325
5. Chavālātasuttavaṇṇanā	...	...	325
7. Khippanisantisuttavaṇṇanā	...	...	326
8. Attahitasuttavaṇṇanā	...	...	326
10. Potaliyasuttavaṇṇanā	...	...	326

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Tatiyapaṇṇāsaka**(11) 1. Valāhakavagga**

1-2. Valāhakasuttadvayaṇṇanā	...	...	327
3. Kumbhasuttavaṇṇanā	...	...	327
4. Udakarahadasuttavaṇṇanā	...	...	327
5. Ambasuttavaṇṇanā	...	...	327
7. Mūsikasuttavaṇṇanā	...	...	327
8. Balībaddhasuttavaṇṇanā	...	...	328
9. Rukkhasuttavaṇṇanā	...	...	328
10. Āsīvisasuttavaṇṇanā	...	...	328

(12) 2. Kesivagga

1. Kesisuttavaṇṇanā	...	...	328
2. Javasuttavaṇṇanā	...	...	329
3. Patodasuttavaṇṇanā	...	...	329
4. Nāgasuttavaṇṇanā	...	...	329
5. Thānasuttavaṇṇanā	...	...	329
6. Appamādasuttavaṇṇanā	...	...	330
7. Ārakkhasuttavaṇṇanā	...	...	330
8-10. Saṁvejanīyādisuttattayaṇṇanā	...	...	330

(13) 3. Bhayavagga

1. Attānuvādasuttavaṇṇanā	...	...	331
2. Ūmibhayasuttavaṇṇanā	...	...	331
3. Paṭhamanānākaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	331
4. Dutīyanānākaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	333
5-6. Mettāsuttadvayaṇṇanā	...	...	333
7. Paṭhamatathāgata-acchariyasuttavaṇṇanā	...	...	333

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
8. Dutiyatathāgata-acchariyasuttavaṇṇanā	...	...	334
9. Ānanda-acchariyasuttavaṇṇanā	...	...	335
10. Cakkavatti-acchariyasuttavaṇṇanā	...	...	335

(14) 4. Puggalavagga

1. Saṃyojanasuttavaṇṇanā	...	...	336
2. Paṭibhānasuttavaṇṇanā	...	...	336
3. Ugghaṭitaññūsuttavaṇṇanā	...	...	337
4. Uṭṭhānaphalasuttavaṇṇanā	...	...	337
5. Sāvajjasuttavaṇṇanā	...	...	337
6-7. Sīlasuttādivaṇṇanā	...	...	338
8. Nikatṭhasuttavaṇṇanā	...	...	338
9. Dhammakathikasuttavaṇṇanā	...	...	338
10. Vādisuttavaṇṇanā	...	...	338

(15) 5. Ābhāvagga

1. Ābhāsuttavaṇṇanā	...	...	339
2-5. Pabhāsuttādivaṇṇanā	...	...	339
6. Paṭhamakālasuttavaṇṇanā	...	...	339
7. Dutiyakālasuttavaṇṇanā	...	...	339
9-10. Sucaritasuttādivaṇṇanā	...	...	339

4. Catutthapaṇṇāsaka

(16) Indriyavagga

1. Indriyasuttādivaṇṇanā	...	...	340
6. Kappasuttavaṇṇanā	...	...	340
7. Rogasuttavaṇṇanā	...	...	340
8. Parihānisuttavaṇṇanā	...	...	341
9. Bhikkhunīsuttavaṇṇanā	...	...	341
10. Sugatavinayasuttavaṇṇanā	...	...	342

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(17) 2. Paṭipadāvagga

1. Saṁkhittasuttavaṇṇanā	...	...	342
2. Vitthārasuttavaṇṇanā	...	...	343
3. Asubhasuttavaṇṇanā	...	...	344
4. Paṭhamakhamasuttavaṇṇanā	...	...	345
7. Mahāmogallānasuttavaṇṇanā	...	...	345
8. Sāriputtasuttavaṇṇanā	...	...	345
9. Sasāṅkhārasuttavaṇṇanā	...	...	345
10. Yuganaddhasuttavaṇṇanā	...	...	346

(18) 3. Sañcetanīyavagga

1. Cetanāsuttavaṇṇanā	...	...	347
2. Vibhattisuttavaṇṇanā	...	...	350
3. Mahākoṭṭhikasuttavaṇṇanā	...	...	351
5. Upavāṇasuttavaṇṇanā	...	...	351
7. Rāhulasuttavaṇṇanā	...	...	352
8. Jambālīsuttavaṇṇanā	...	...	352
9. Nibbānasuttavaṇṇanā	...	...	356
10. Mahāpadesasuttavaṇṇanā	...	...	356

(19) 4. Brāhmaṇavagga

1. Yodhājīvasuttavaṇṇanā	...	...	358
2. Pāṭibhogasuttavaṇṇanā	...	...	358
3. Sutasuttavaṇṇanā	...	...	358
4. Abhayasuttavaṇṇanā	...	...	358
5. Brāhmaṇasaccasuttavaṇṇanā	...	...	359
6. Ummaggasuttavaṇṇanā	...	...	360
7. Vassakārasuttavaṇṇanā	...	...	361

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
8. Upakasuttavaṇṇanā	...	...	362
9. Sacchikaraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	363
10. Uposathasuttavaṇṇanā	...	...	363

(20) 5. Mahāvagga

1. Sotānugatasuttavaṇṇanā	...	...	364
2. Thānasuttavaṇṇanā	...	...	365
3. Bhaddiyasuttavaṇṇanā	...	...	366
4. Sāmugiyāsuttavaṇṇanā	...	...	366
5. Vappasuttavaṇṇanā	...	...	367
6. Sālhasuttavaṇṇanā	...	...	370
7. Mallikādevīsuttavaṇṇanā	...	...	372
8. Attantapasuttavaṇṇanā	...	...	373
9. Taṇhāsuttavaṇṇanā	...	...	385
10. Pemasuttavaṇṇanā	...	...	388

5. Pañcamapaṇṇāsaka

(21) 1. Sappurisavagga

1. Sikkhāpadasuttavaṇṇanā	...	...	389
7-10. Pāpadhammasuttacatukkavaṇṇanā	...	...	389

(22) 2. Parisasobhanavagga

1. Parisāsuttavaṇṇanā	...	...	389
2. Diṭṭhisuttavaṇṇanā	...	...	389
3. Akataññūtāsuttavaṇṇanā	...	...	390
4-7. Pāṇātipātīsuttādivaṇṇanā	...	...	390

(23) 3. Duccaritavaggavaṇṇanā	...	...	390
-------------------------------	-----	-----	-----

Mātikā		Piṭṭhaṅka
(24) 4. Kammavagga		
1. Saṁkhittasuttavaṇṇanā	...	390
2. Vitthārasuttavaṇṇanā	...	391
3. Soṇakāyanasuttavaṇṇanā	...	392
4-9. Sikkhāpadādisuttavaṇṇanā	...	392
10. Samaṇasuttavaṇṇanā	...	392
(25) 5. Āpattibhayavagga		
1. Saṁghabhedakasuttavaṇṇanā	...	393
2. Āpattibhayasuttavaṇṇanā	...	394
3. Sikkhānisamsasuttavaṇṇanā	...	394
4. Seyyāsuttavaṇṇanā	...	395
5. Thūpārahasuttavaṇṇanā	...	395
8. Paṭhamavohārasuttavaṇṇanā	...	396
(26) 6. Abhiññāvagga		
1-3. Abhiññāsuttādivaṇṇanā	...	396
4. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā	...	396
5-10. Kulasuttādivaṇṇanā	...	397
(27) 7. Kammapathavaggavaṇṇanā	...	397
(28) 8. Rāgaṭṭhāvaṇṇanā	...	397

Aṅguttaraṭṭhakathāya Dukādinipātassa mātikā niṭṭhitā.

Dukādinipāta

Aṅuttaraṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Dukanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Kammakāraṇavagga 1. Vajjasuttavaṇṇanā

1. Dukanipātassa paṭhame **vajjānīti** dosā aparādhā. **Diṭṭhadhammikanti** diṭṭheva dhamme imasmiṇṇyeva attabhāve uppannaphalaṃ. **Samparāyikanti** samparāye anāgate attabhāve uppannaphalaṃ. **Āgucārinti** pāpakāriṃ aparādhakāraṇaṃ. **Rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā¹ kārenteti** coraṃ gahetvā vividhā kammakāraṇā rājapurisā karonti, rājāno pana tā kārenti nāma. Taṃ coraṃ evaṃ kammakāraṇā kāriyamānaṃ esa passati. Tena vuttaṃ “passati coraṃ āgucāriṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārente”ti. **Addhadaṇḍakehīti** muggarehi², pahārasādhanatthaṃ vā catuhatthadaṇḍaṃ dvedhā chetvā gahitadaṇḍakehi. **Bilaṅgathālikanti** kañjiya-ukkhalikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā sīsakaṭāhaṃ³ uppāṭetvā tattaṃ ayoguḷaṃ saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthaluṅgaṃ

1. Vividhāni kammakāraṇāni (Ka)

2. Muggarehi pahārchipi (Si)

3. Sīsakapālaṃ (Sī, Syā)

pakkuthitvā¹ uttarati. **Saṅkhamuṇḍikanti**² saṅkhamuṇḍakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā uttarotṭha-ubhatokaṇṇacūlikagalavāṭakaparichedena cammaṃ chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiṃ katvā daṇḍakena veṭhetvā³ uppāṭenti, sahakesehi cammaṃ utṭhahati. Tato sīsakaṭāhaṃ thūlasakkharāhi ghaṃsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇaṃ karonti. **Rāhumukhanti** rāhumukhakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā saṅkunā mukhaṃ vivaritvā antomukhe dīpaṃ jālenti, kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukhaṃ nikhādanena khananti, lohitaṃ paggharitvā mukhaṃ pūreti.

Jotimālikanti sakalasarīraṃ telapilotikāya veṭhetvā ālimpenti. **Hatthapajjotikanti** hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaṃ viya pajjālenti. **Erakavattikanti** erakavattakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā heṭṭhāgīvato paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā⁴ goppake ṭhapenti⁵, atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti. So attano cammavaṭṭe akkamitvā akkamitvā patati. **Cīrakavāsikanti** cīrakavāsikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā tatheva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyaṃ ṭhapenti, kaṭito paṭṭhāya kantitvā goppakesu ṭhapenti, uparimehi heṭṭhimasarīraṃ cīrakanivāsananivattham viya hoti. **Eṇeyyakanti** eṇeyyakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā ubhosu kapparesu ca ubhosu jāṇukesu ca ayavalayāni⁶ datvā ayasūlāni koṭṭenti, so catūhi ayasūlehi bhūmiyaṃ patiṭṭhahati. Atha naṃ parivāretvā aggim karonti. “eṇeyyako jotipariggaho yathā”ti āgataṭṭhānēpi idameva vuttaṃ. Taṃ kālēna kālāṃ sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭṭhiyeva ṭhapenti. Evarūpā kammakāraṇā nāma natthi.

Baḷisamaṃsikanti ubhatomukhehi baḷisehi paharitvā cammamāṃsanhārūni uppāṭenti. **Kahāpaṇikanti** sakalasarīraṃ tiṇhāhi vāsīhi koṭito⁷ paṭṭhāya kahāpaṇamattaṃ kahāpaṇamattaṃ pātentā koṭṭenti. **Khārāpatacchikanti**⁸ sarīraṃ tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāraṃ ghaṃsanti, cammamāṃsanhārūni paggharitvā aṭṭhikasaṅkhalikāva tiṭṭhati. **Palighaparivattikanti** ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇacchiddena aya sūlaṃ koṭṭetvā pathaviyā ekābaddhaṃ karonti. Atha naṃ pāde gahetvā āviñchanti⁹. **Palālapīṭhakanti**

1. Pakkaṭṭhitvā (Sī)

3. Cāletvā (Sī), vaṭṭetvā (Syā)

6. Ayavaḷākāni (Sī, Syā)

8. Khārāpaṭicchakanti (Syā, Ka)

4. Kantantā (Sī)

2. Saṅkhamuṇḍakanti (Sī)

5. Pātentī (Sī)

7. Kaṭito (Syā)

9. Āvijjhanti (Sī), āviñcanti (Syā)

cheko kāraṇiko chavicammaṃ acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipati, maṃsarāsiyeva hoti. Atha naṃ keseheva pariyonandhitvā gaṇhanti, palālavatṭim viya katvā puna veṭhenti. **Sunakhehipīti** katipayāni divasāni āhāraṃ adatvā chātakasunakhehi khādāpentī. Te muhuttēna aṭṭhikasāṅkhalikameva karonti. **Sūle uttāsenteti** sūle āropente.

Na paresaṃ pābhataṃ vilumpanto caratīti paresaṃ santakaṃ bhaṇḍaṃ parammukhaṃ¹ ābhataṃ antamaso antaravīthiyaṃ patitaṃ sahaṣṣabhaṇḍikampi disvā “iminā jīvissāmi”ti vilumpanto na vicarati², ko iminā atthoti piṭṭhipādena vā pavaṭṭetvā gacchati.

Pāpakoti lāmaḥ. **Dukkhoti** anīṭṭho. **Kiñca tanti** kiṃ nāma taṃ kāraṇaṃ bhavēyya. **Yāhanti** yena ahaṃ. **Kāyaduccaritanti** pāṇātipātādi tividhaṃ akusalaṃ kāyakammaṃ. **Kāyasucaritanti** tassa paṭipakkhabhūtaṃ tividhaṃ kusalakammaṃ. **Vacīduccaritanti** musāvādādi catubbidhaṃ akusalaṃ vacīkammaṃ. **Vacīsucaritanti** tassa paṭipakkhabhūtaṃ catubbidhaṃ kusalakammaṃ. **Manoduccaritanti** abhiṭṭhādi tividhaṃ akusalakammaṃ. **Manosucaritanti** tassa paṭipakkhabhūtaṃ tividhaṃ kusalaṃ kammaṃ. **Suddhaṃ attānaṃ pariharatīti** ettha duvidhā suddhi pariyāyato ca nippariyāyato ca. Saraṇagamanena hi pariyāyena suddhaṃ attānaṃ pariharati nāma. Tathā pañcahi sīlehi, dasahi sīlehi catupārisuddhisīlena, paṭhamajjhānena -pa- nevaṣaṇṇānāsaṇṇāyatanena, sotāpattimaggena, sotāpattiphalena -pa- arahattamaggena pariyāyena suddhaṃ attānaṃ pariharati nāma. Arahattaphale paṭiṭṭhito pana khīṇāsavo chinnamūlake pañcakkhandhe nhāpentopi khādāpentopi bhuñjāpentopi nisīdāpentopi nipajjāpentopi nippariyāyeneva suddhaṃ nimmalaṃ attānaṃ pariharati paṭijaggatīti veditabbo.

Tasmāti yasmā imāni dve vajjāneva, no na vajjāni, tasmā. **Vajjabhīrunoti** vajjabhīrukā. **Vajjabhayadassāvīnoti** vajjāni bhayato dassanaṣīlā. **Etam paṭikaṅkhaṇti** etaṃ icchitabbaṃ, etaṃ avassaṃbhāvīti³ attho. **Yanti** nipātamattaṃ, kāraṇavacanaṃ vā yena kāraṇena parimuccissati sabba

1. Paṭimukhaṃ (Sī), pamukhaṃ (Syā)

2. Palumpanto vilumpanto na carati (Sī)

3. Etaṃ avassaṃbhāvī attani bhāvīti (Ka)

vajjehi. Kena pana kāraṇena parimuccissatīti? Catutthamaggena ceva catutthaphalena ca. Maggena hi parimuccati nāma, phalaṃ patto¹ parimutto nāma hotīti. Kiṃ pana khīṇāsavassa akusalaṃ na vipaccatīti? Vipaccati, taṃ pana khīṇāsavabhāvato pubbe kataṃ. Tañca kho imasmiṃyeva attabhāve, samparāye panassa kammaphalaṃ nāma natthīti. . Paṭhamam.

2. Padhānasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **padhānānīti** vīriyāni. Vīriyañhi padahitabbato padhānabhāvakaraṇato vā padhānanti vuccati. **Durabhisambhavānīti** dussahāni duppūriyāni², dukkarānīti attho. **Agāraṃ ajjhāvasatanti** agāre vasantānaṃ. **Cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajja-parikkhārānuppadānatthaṃ padhānanti** etesaṃ cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānaṃ anuppadānatthāya padhānaṃ nāma durabhisambhavanti dasseti. Caturatanikampi hi pilo tikaṃ, pasatataṇḍulamattaṃ vā bhattaṃ, caturatanikaṃ vā paṇṇasālaṃ, telasappinavanītā dīsu vā appamattakampi bhesajjaṃ paresaṃ dethāti vattumpi nīharitvā dātumpi dukkaraṃ ubhatobyūḷhasaṅgāmapavesanasadisāṃ. Tenāha Bhagavā—

“Dānañca yuddhañca samānamāhu,
Appāpi santā bahuke jinanti.
Appampi ce saddahāno dadāti,
Teneva so hoti sukhī paratthā”ti³.

Agārasmā anagāriyaṃ pabbajitānanti gehato nikkhamitvā agārassa gharāvāsassa hitāvahehi kasigorakkhādīhi virahitaṃ anagāriyaṃ pabbajjaṃ upagatānaṃ. **Sabbūpadhipaṭṭinissaggatthāya padhānanti** sabbesaṃ khandhūpadhikilesūpadhi-abhisāṅkhārūpadhisāṅkhātānaṃ upadhīnaṃ paṭṭinissaggasaṅkhātassa nibbānassa atthāya vipassanāya ceva maggena⁴ ca sahaṇṇatavīriyaṃ. **Tasmāti** yasmā imāni dve padhānāni durabhisambhavāni, tasmā. . Dutiyaṃ.

1. Phale patte (Ka)

3. Khu 5. 183; Sam 1. 20 piṭṭhesu.

2. Duppariyāni (Syā)

4. Aggamaggena (Ka)

3. Tapanīyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **tapanīyā**ti idha ceva samparāye ca tapantīti tapanīyā. **Tappatī**ti cittasantāpena tappati anusocati kāyaduccaritaṃ katvā Nandayakkho viya Nandamāṇavo viya Nandagoghātako viya Devadatto viya Dvebhātikā viya ca. Te kira gāvaṃ¹ vadhitvā maṃsaṃ dve koṭṭhāse akaṃsu. Tato kaniṭṭho jeṭṭhakaṃ āha “mayhaṃ dārakā bahū, imāni me² antāni dehī”ti. Atha naṃ so “sabbaṃ maṃsaṃ dvedhā vibhattaṃ, puna kiṃ maggasi”ti paharivā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Nivattitvā ca naṃ olokento mataṃ disvā “bhāriyaṃ me kammaṃ katan”ti cittaṃ uppādesi. Athassa balavasoko uppajji. So ṭhitatṭhānēpi nisinnatṭhānēpi tadeva kammaṃ āvajjeti, cittassādaṃ na labhati. Asitapītakhāyitasāyitampissa sarīre ojaṃ na pharati, aṭṭhicammamattameva ahosi. Atha naṃ eko thero disvā “upāsaka tvaṃ pahūta-annapāno, aṭṭhicammamattameva te avasiṭṭhaṃ, atthi nu kho te kiñci tapanīyakammaṃ”ti. So “āma bhante”ti sabbaṃ ārocesi. Atha naṃ thero “bhāriyaṃ te upāsaka kammaṃ katan, anaparādhatṭhāne aparaddhan”ti āha. So teneva kammena kālaṃ katvā niraye nibbatto. Vacīduccaritena Suppabuddhasakkakokālikaciṇcamāṇavikādayo viya tappati. Sesamettha catutthe ca uttānatthameva.

5. Upaññātasuttavaṇṇanā

5. Pañcame **dvinnāhanti** dvinnaṃ ahaṃ. **Upaññāsinti** upagantvā guṇaṃ aññāsīm, jāniṃ paṭivijjhinti attho. Idāni te dhamme dassento **yā ca asantuṭṭhitā**ti-ādimāha. Imaṃ hi dhammadvayaṃ nissāya Satthā sabbaññutaṃ patto, tasmā tassānubhāvaṃ dassento evamāha. Tattha **asantuṭṭhitā kusalesu dhammesū**ti iminā imaṃ dīpeti—“ahaṃ jhānamattakena vā obhāsanimittamattakena vā asantuṭṭho hutvā arahattamaggameva uppādesim. Yāva so na uppajji, na tāvāhaṃ santuṭṭho ahosim. Padhānasmim ca anukkaṇṭhito hutvā anosakkanāya³ ṭhatvāyeva padhānakiriyaṃ akāsin”ti imamatthaṃ dassento **yā ca appaṭivānītā**ti-ādimāha. Tattha **appaṭivānītā**ti appaṭikkamanā anosakkanā. **Appaṭivānī**

1. Gāviṃ (Sī, Syā)

2. Dve (Sī)

3. Anosakkatāya (Syā)

sudāhaṃ bhikkhave padahāmīti ettha **sudanti** nipātamattaṃ, ahaṃ bhikkhave anosakka nāyaṃ ṭhito bodhisattakāle sabbaññutaṃ patthento padhānamakāsinti ayamettha attho.

Idāni yathā tena taṃ padhānaṃ kataṃ, taṃ dassento **kāmaṃ taco cāti-**ādimāha. Tattha **pattabbanti** iminā pattabbaṃ guṇajātaṃ dasseti. **Purisathāmenāti**-ādinā¹ purisassa ñāṇathāmo ñāṇavīriyaṃ ñāṇaparakkamo ca kathito. **Sanṭhānanti** ṭhapanā appavattanā osakkanā, paṭippassaddhīti attho. Ettāvataṃ tena caturaṅgasamannāgataṃ vīriyādhiṭṭhānaṃ nāma kathitaṃ. Ettha hi kāmaṃ taco cāti ekaṃ aṅgaṃ, nhāru cāti ekaṃ, aṭṭhi cāti ekaṃ, maṃsalohitanti ekaṃ, imāni cattāri aṅgāni. **Purisathāmenāti**-ādīni adhimattavīriyādhiphavanāni. Iti purimehi catūhi aṅgehi samannāgatena² hutvā evaṃ adhiṭṭhitaṃ vīriyaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyādhiṭṭhānaṃ nāmāti veditabbaṃ. Ettāvataṃ tena Bodhipallaṅke attano āgamanīyapaṭipadā kathitā.

Idāni tāya paṭipadāya paṭiladdhaguṇaṃ kathetuṃ **tassa mayhaṃ bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **appamādādhigatā**ti sati-avippavāsaṃsaṅkhātena appamādena adhigatā, na suttappamattena³ laddhā. **Sambodhī**ti⁴ catumaggañāṇaṇceva sabbaññutaññāṇaṇca. Na hi sakkā etaṃ suttappamattena adhigantunti. Tenāha “appamādādhigatā sambodhī”ti. **Anuttaro yogakkhemoti** na kevalaṃ bodhiyeva, arahattaphalanibbānaṃsaṅkhāto anuttaro yogakkhemopi appamādādhigatova.

Idāni attanā paṭiladdhaguṇesu bhikkhusaṃghaṃ samādapento **tumhe cepi bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **yassatthāyāti** yassa atthāya, yaṃ upasampajja viharitukāmā hutvāti attho. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṃ ariyaphalaṃ. **Abhiññā sacchikatvāti** abhiññāya uttamapaññāya paccakkhaṃ katvā. **Upasampajja viharissathāti** paṭilabhitvā pāpuṇitvā viharissatha. **Tasmāti** yasmā appaṭivānapadhānaṃ nāmetāṃ bahūpakāraṃ uttamatthasādhakaṃ, tasmā.

1. ...ādīsu (Sī, Syā)

3. Mattappamattena (Ka)

2. Samannāgataṃ (Syā, Ka)

4. Bodhīti (Sī, Syā)

6. Saññojanasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **saṃyojaniyesu dhammesū**ti dasannam saṃyojanānam paccayabhūtesu tebhūmakadhammesu. **Assādānupassitā**ti assādato passitā passanabhāvoti attho. **Nibbidānupassitā**ti nibbidāvasena ukkaṇṭhanavasena passanabhāvo. **Jātiyā**ti khandha nibbattito. **Jarāyā**ti khandhaparipākato. **Marāṇenā**ti khandhabhedato. **Sokehī**ti antoni jjhāyanalakkhaṇehi sokehi. **Paridevehī**ti tannissitalāppitalakkhaṇehi paridevehi. **Dukkhehī**ti kāyapaṭipīlanadukkhehi. **Domanassehī**ti manovighātadomanassehi. **Upāyā sehī**ti adhimattāyāsalaṅkhaṇa-upāyāsehi. **Dukkhasmā**ti sakalavaṭṭadukkhato. **Pajahatī**ti maggena pajahati. **Pahāyā**ti ettha pana phalakkhaṇo kathito. Imasmim sutte vaṭṭavi vaṭṭam kathitam.

7. Kaṇhasuttavaṇṇanā

7. Sattame **kaṇhā**ti na kālavaṇṇatāya kaṇhā, kaṇhatāya pana upanentīti nipphattikālatāya kaṇhā. Sarasenāpi vā sabbākusaladhammā kaṇhā eva. Na hi tesam uppattiyā cittam pabhassaram hoti. **Ahirikanti** ahirikabhāvo. **Anottappanti** anottāpibhāvo¹.

8. Sukkasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **sukkā**ti na vaṇṇasukkatāya sukkā, sukkatāya pana upanentīti nipphattisukkatāya sukkā. Sarasenāpi vā sabbakusaladhammā sukkā eva. Tesam hi uppattiyā cittam pabhassaram hoti. **Hirī ca ottappañcā**ti ettha pāpato jigucchanaṅkhaṇā hirī, bhāyanalakkhaṇam ottappam. Yam panettha vitthārato vattabham siyā, tam Visuddhimagge vuttameva.

9. Cariyasuttavaṇṇanā

9. Navame **lokaṃ pārentī**ti lokaṃ sandhārenti ṭhāpenti rakkhanti. **Nayidha paññāyetha mātā**ti imasmim loke janikā mātā “ayam me

1. Anottappibhāvo (Syā)

mātā”ti garucittikāravasena¹ na paññāyetha. Sesapadesupi eseva nayo. **Sambhedanti** saṅkaraṃ mariyādabhedam vā. **Yathā ajeḷakā**ti-ādīsu ete hi sattā “ayaṃ me mātā”ti vā “mātucchā”ti vā garucittikāravasena¹ na jānanti. Yaṃ vatthum nissāya uppannā, tattheva vipaṭṭipajjanti. Tasmā upamaṃ āharanto “yathā ajeḷakā”ti-ādimāha.

10. Vassūpanāyikasuttavaṇṇanā

10. Dasamaṃ aṭṭhuppattiyaṃ vuttaṃ. Katara-aṭṭhuppattiyaṃ? Manussānaṃ ujjhāyane. Bhagavatā hi paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni vassūpanāyikā apaññattā ahosi. Bhikkhū anibaddhavāsā² vassepi utuvassepi yathāsukhaṃ vicariṃsu. Te disvā manussā “kathaṃhi nāma samaṇā sakyaputtiyā hemantampi gimhampi vassampi cārikaṃ carissanti haritāni tiṇāni sammaddantā ekindriyaṃ jīvaṃ viheṭṭhantā bahū khuddake pāṇe saṃghātaṃ āpādentā. Ime hi nāma aññatitthiyā durakkhātadhammā vassāvāsāṃ allīyissanti saṃkasāyissanti³, ime nāma sakuṇā rukkhaḡgesu kulāvakāni katvā vassāvāsāṃ allīyissanti saṃkasāyissanti”ti-ādīni vatvā ujjhāyīṃsu. Tamatthaṃ bhikkhū Bhagavato ārocesuṃ. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā imaṃ suttaṃ desento paṭhamaṃ tāva “anujānāmi bhikkhave vassaṃ upagantun”ti⁴ ettakamevāha. Atha bhikkhūnaṃ “kadā nu kho vassaṃ upagantabbā”ti uppannaṃ vitakkaṃ sutvā “anujānāmi bhikkhave vassāne vassaṃ upagantun”ti āha. Atha kho bhikkhūnaṃ etadahosi “kati nu kho vassūpanāyikā”ti. Bhagavato etamatthaṃ ārocesuṃ. Taṃ sutvā sakalampi idaṃ suttaṃ desento **dvemā bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **vassūpanāyikā**ti vassūpagamaṇāni. **Purimikā**ti aparajjugatāya āsālhiyā upagantabbā purimakattikapuṇṇamipariyosānā paṭhamā temāsī. **Pacchimikā**ti māsagatāya āsālhiyā upagantabbā pacchimakattikapariyosānā pacchimā temāsīti.

Kammakāraṇavaggo paṭhamo.

1. Garucittakāravasena (Sī, Syā)

2. Anibaddhavassā (Syā, Ka)

3. Saṅkasāyissanti (Sī, Syā)

4. Vi 3. 192 piṭṭhe.

2. Adhikaraṇavaggavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **balānī**ti kenatṭhena balāni. Akampiyaṭṭhena¹ balāni nāma, tathā durabbibhavanatṭhena anajjhomaddanatṭhena ca. **Paṭisaṅkhānabalanti** paccavekkhaṇabalaṃ. **Bhāvanābalanti** brūhanabalaṃ vaḍḍhanabalaṃ. **Suddhaṃ attānanti** idaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. **Tatrā**ti tesu dvīsu balesu. **Yamidanti** yaṃ idaṃ. **Sekhānametaṃ balanti** sattannaṃ sekhānaṃ nāṇabalametaṃ. **Sekhaṃ hi so bhikkhave balaṃ āgammā**ti sattannaṃ sekhānaṃ nāṇabalaṃ ārabba sandhāya paṭicca. **Pajahatī**ti maggena pajahati. **Pahāyā**ti iminā pana phalaṃ kathitaṃ. **Yaṃ pāpanti** yaṃ pāpakaṃ lāmakam. Yasmā panetāni dvepi vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā ettha etadaggaṃ nāgatanti veditabbaṃ.

12. Dutiye **satisambojjhaṅgaṃ bhāvetī**ti-ādīsu ayaṃ heṭṭhā anāgatānaṃ padānaṃ vasena atthavaṇṇanā—**vivekanissitanti** vivekaṃ nissitaṃ². **Vivekoti** vivittatā. Svāyaṃ tadaṅgaviveko vikkhambhana, samuccheda, paṭippassaddhi, nissaraṇavivekoti pañca vidho. Tasmim pañcavidhe viveke. Vivekanissitanti tadaṅgavivekanissitaṃ samucchedaṃ vivekanissitaṃ nissaraṇavivekanissitaṃ sāṅgaṃ satisambojjhaṅgaṃ bhāvetīti ayamatto veditabbo. Tathā hi satisambojjhaṅgabhāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccatō tadaṅgavivekanissitaṃ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ, maggakāle pana kiccatō samucchedaṃ vivekanissitaṃ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṃ satisambojjhaṅgaṃ bhāveti. Pañcavidhavivekanissitaṃ pīti eke. Te hi na kevalaṃ balavavipassanāmaggaṃ phalakkhaṇesuyeva bojjhaṅge³ uddharanti, vipassanāpāda⁴ kasiṇajjhāna-ānāpānāsubhābrahmavihārajjhānesupi uddharanti, na ca paṭisiddhā Aṭṭhakathācariyehi. Tasmā tesāṃ matena etesaṃ jhānaṇaṃ pavattikkhaṇe kiccatō eva vikkhambhanavivekanissitaṃ. Yathā ca “vipassanākkhaṇe ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ”ti vuttaṃ, evaṃ “paṭippassaddhivivekanissitaṃ pi bhāveti”ti vattum vaṭṭati. Esa nayo **virāganissitanti**-ādīsu. Vive katthā eva hi virāgādayo.

1. Akampanīyaṭṭhena (Sī)

2. Viveke nissitaṃ (Ma-Ṭṭha 1. 88; Abhi-Ṭṭha 2. 301 piṭṭhesu), vivekaṃ nissitaṃ, viveke vā nissitanti vivekanissitaṃ (Saṃ-Ṭṭha 1. 145 piṭṭhe)

3. Sambojjhaṅge (Ka)

4. Vipassanājjhāna (Sī)

Kevalaṃ hettha **vossaggo** duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha **pariccāgavossaggoti** vipassanākkhaṇe ca tadaṅgavasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānaṃ. **Pakkhandanavossaggoti** vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanaṃ. Tadubhayampi imasmiṃ lokiyalokuttaramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaṃ satisambojjhaṅgo yathāvuttena pakārena kilese pariccajati, nibbānañca pakkhandati. **Vossagga pariṇāminti** iminā pana sakalena vacanena vossaggatthaṃ pariṇamantaṃ pariṇatañca, paripaccantaṃ paripakkañcāti idaṃ vuttaṃ hoti. Ayañhi bojjhaṅgabhāvanānuyutto bhikkhu yathā satisambojjhaṅgo kilesapariccāgavossaggatthaṃ nibbānapakkhandanavossaggatthañca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṃ bhāvetīti. Esa nayo sesabojjhaṅgesu.

Idha pana nibbānaṃyeva sabbasaṅkhatehi vivittattā **viveko**, sabbesaṃ virāgabhāvato **virāgo**, nirodhabhāvato **nirodhoti** vuttaṃ. Maggo eva ca vossaggapariṇāmī, tasmā satisambojjhaṅgaṃ bhāveti vivekaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattiyā vivekanissitaṃ, tathā **virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ**. Tañca kho ariyamaggakkhaṇupattiyā¹ kilesānaṃ samucchedato pariccāgabhāvena ca nibbānapakkhandanabhāvena ca pariṇataṃ paripakkanti ayameva attho daṭṭhabbo. Esa nayo sesabojjhaṅgesu. Iti ime satta bojjhaṅgā lokiyalokuttaramissakā kathitā. Imesupi dvīsu balesu etadaggabhāvo vuttanayeneva veditabbo.

13. Tatiye **vivicceva kāmehi**ti-ādīnaṃ catunnaṃ jhānānaṃ Pāli-attho ca bhāvanānayo ca sabbo sabbākārena Visuddhimagge² vitthāritoyeva. Imāni pana cattāri jhānāni eko bhikkhu cittekaggatthāya bhāveti, eko vipassanāpādakatthāya, eko abhiññāpādakatthāya, eko nirodhapādakatthāya, eko bhavavisesatthāya. Idha pana tānipi vipassanāpādakāni adhippetāni. Ayaṃ hi bhikkhu imāni jhānāni samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā hetupaccayapariggahaṃ katvā

1. Maggakkhaṇapavattiyā (Sī)

2. Visuddhi 1. 134 piṭṭhe.

sappaccayaṃ nāmarūpañca vavatthapetvā indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Evametāni jhānāni lokiyalokuttaramissakāneva kathitāni. Ima smimpi baladvaye etadaggabhāvo vuttanayeneva veditabbo.

14. Catutthe **saṅkhittena ca vitthārena cāti** saṅkhittadhammadesanā vitthāradhammadesanā cāti dveveva dhammadesanāti dasseti. Tattha mātikaṃ uddisitvā kathitā desanā saṅkhittadesanā nāma, tameva mātikaṃ vitthārato vibhajitvā kathitā vitthāradesanā nāma. Mātikaṃ vā ṭhapetvāpi aṭṭhapetvāpi vitthārato vibhajitvā kathitā vitthāradesanā nāma. Tāsu saṅkhittadesanā nāma mahāpaññassa puggalassa vasena kathitā, vitthāradesanā nāma mandapaññassa. Mahāpaññassa hi vitthāradesanā atipapañco viya hoti. Mandapaññassa saṅkhepadesanā sasakassa uppataṇaṃ viya hoti, neva antaṃ na koṭiṃ pāpuṇitum sakkoti. Saṅkhepadesanā ca ugghaṭitaññussa vasena kathitā, vitthāra desanā itaresaṃ tiṇṇaṃ vasena. Sakalampi hi Tepiṭakaṃ saṅkhepadesanā vitthāradesanāti ettheva saṅkhaṃ gacchati.

15. Pañcame **yasmim bhikkhave adhikaraṇeti** vivādādhikaraṇaṃ anuvādādhikaraṇaṃ āpattādhikaraṇaṃ kiccādhikaraṇanti imesaṃ catunnaṃ adhikaraṇānaṃ yasmim adhikaraṇe. **Āpanno ca bhikkhūti** āpattiṃ āpanno bhikkhu ca. **Tasmetanti** tasmim etaṃ¹. **Dīghattāyāti** dīghaṃ addhānaṃ tiṭṭhanatthāya. **Kharattāyāti** dāsa koṇḍa caṇḍāla venāti evaṃ kharavācāpavattanatthāya. **Vāḷattāyāti** pāṇi² leḍḍudaṇḍādīhi paharaṇa vasena kakkhaḷabhāvattāya. **Bhikkhū ca na phāsum viharissantīti** aññamaññaṃ vivādāpanne bhikkhusaṃghe yepi uddesaṃ vā paripucchāṃ vā gahetukāmā padhānaṃ vā anuyuñjitukāmā, te phāsum³ na viharissantī. Bhikkhusaṃghasmiṃ hi uposathapavāraṇāya ṭhitāya uddesādīhi atthikā uddesādīni gahetum na sakkonti, vipassakānaṃ cittuppādo na ekaggo hoti, tato visesaṃ nibbattetum na sakkonti. Evaṃ bhikkhū ca na phāsum³ viharissantī. **Na dīghattāyāti**-ādīsu vuttapaṭipakkhanayena attho veditabbo.

1. Etaṃ vivādādhikaraṇaṃ (Ka)

2. Pāsāṇa (Syā, Ka)

3. Phāsukaṃ (Sī)

Idhāti imasmim̐ sāsane. **Iti paṭisañcikkhatī**ti evaṃ paccavekkhati. **Akusalaṃ āpannoti** ettha akusalanti āpatti adhippetā, āpattim̐ āpannoti attho. **Kaṇcideva desanti** na sabbameva āpattim̐, āpattiyā pana kaṇcideva desaṃ aññatarāṃ āpattinti attho. **Kāyenā**ti karajakāyena. **Anattamanoti** atuṭṭhacitto. **Anattamanavācanti** atuṭṭhavācaṃ. **Mamevā**ti maṃyeva¹. **Tatthā**ti tasmim̐ adhikaraṇe. **Accayo accagamā**ti aparādho atikkamitvā madditvā gato, ahamevettha aparādhiko. **Suṅkadāyakaṃva**² **bhaṇḍasminti** yathā suṅka ṭṭhānaṃ pariharitvā nīte bhaṇḍasmiṃ suṅkadāyakaṃ aparādho abhibhavati, so ca tattha aparādhiko hoti, na rājāno na rājapurisāti attho. Idam̐ vuttam̐ hoti—yo hi rañña ṭhapitaṃ suṅkaṭṭhānaṃ pariharitvā bhaṇḍaṃ harati, taṃ saha bhaṇḍasakaṭṭhena ānetvā rañño dassenti. Tattha neva suṅkaṭṭhānassa doso atthi, na rañño na rājapurisānaṃ, pariharitvā gatasseva³ pana doso, evamevaṃ yaṃ so bhikkhu āpattim̐ āpanno, tattha neva āpattiyā doso, na codakassa. Tīhi pana kāraṇehi tasseeva bhikkhuno doso. Tassa hi āpattim̐ āpannabhāvenapi doso, codake anattamanatāyapi doso, anattamanassa sato paresaṃ ārocānenapi⁴ doso. Codakassa pana⁵ yaṃ so taṃ āpattim̐ āpajjantaṃ addasa, tattha doso natthi. Anattamanatāya codanāya pana⁶ doso. Tampi amanasikaritvā ayaṃ bhikkhu attanova dosaṃ paccavekkhanto “iti mameva tattha accayo accagamā suṅkadāya kaṃva bhaṇḍasmin”ti evaṃ paṭisañcikkhatīti attho. Dutiyavāre codakassa anattamanatā ca anattamanatāya coditabhāvo cāti dve dosā, tesaṃ vasena “accayo accagamā”ti ettha yojanā kātābbā. Sesamettha uttānamevāti.

16. Chaṭṭhe **aññataroti** eko apākaṭṭanāmo brāhmaṇo. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti yenāti** bhummatthe⁷ karaṇavacanaṃ. Tasmā yattha Bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho veditabbo. Yena vā kāraṇena Bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena Bhagavā

1. Mamayeve (Syā)

3. Āgatasseeva (Syā)

6. Codanā pana (Sī)

2. Suṅkadāyikaṃva (Sī), suṅkadāyikaṃ ca (Syā)

4. Ārocitenapi (Syā)

5. Panassa (Syā)

7. Bhūmatthe (I)

upasaṅkamitabbo? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena,
sāduphalūpabhogādhippāyena dijaṅgaṇhi niccaphalitamahārukkho viya.

Upasaṅkamīti gatoti vuttaṃ hoti. **Upasaṅkamitvāti**

upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ¹. Atha vā evaṃ gato tato āsannataram
ṭhānaṃ Bhagavato samīpasaṅkhātāṃ gantvātipi vuttaṃ hoti.

Bhagavatā saddhiṃ sammodīti yathā ca khamanīyādīni pucchanto
Bhagavā tena, evaṃ sopi Bhagavatā saddhiṃ samappavattamodo² ahosi,
sītodakaṃ viya uṇhodakena sammoditaṃ ekībhāvaṃ agamāsi. Yāya ca
“kacci bho Gotama khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci bho Gotamassa
ca sāvakānaṃca appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ
phāsuvihāro”ti-ādikāya kathāya sammodi, taṃ pītipāmojjasaṅkhātassa
sammodassa janato sammodituṃ yuttabhāvato ca **sammodanīyaṃ**,
atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālaṃ sāretuṃ nirantaram pavattetuṃ
araharūpato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṃ**. Suyyamānasukhato vā
sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato sāraṇīyaṃ, tathā
byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyanti
evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ sāraṇīyaṃ kathaṃ vītisāretvā
pariyosāpetvā niṭṭhapetvā yenatthena āgato, taṃ pucchitukāmo ekamantaṃ
nisīdi.

Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso “visamaṃ candimasūriyā
parivattanti”ti-ādīsu³ viya. Tasmā yathā nisinno ekamantaṃ⁴ nisinno hoti,
tathā nisīdīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ
upayogavacanāṃ. **Nisīdīti** upāvisi. Paṇḍitā hi purisā garuṭṭhāniyaṃ
upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṃ nisīdanti. Ayaṅca nesaṃ
aññataro, tasmā ekamantaṃ nisīdi.

Kathaṃ nisinno pana ekamantaṃ nisinno hotīti? Cha nisajjadose
vajjetvā. Seyyathidaṃ? Atidūraṃ accāsannaṃ uparivātaṃ unnatappadesaṃ
atisammukhaṃ atipacchāti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti,
uccāsaddena kathetabbaṃ hoti. Accāsanne nisinno saṃghaṭṭanaṃ

1. ...paridīpanaṃ (Syā)

3. Am 1. 386 piṭṭhe.

2. Samappavattappamodo (Syā)

4. Ekamante (Sī, Syā)

karoti. Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno agāravaṃ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṃ āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṃ pasāretvā daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayampi ete cha nisajjadose vajjetvā nisīdi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ nisīdi”ti.

Etadavocāti duvidhā hi pucchā agārikapucchā anagārikapucchā ca. Tattha “kiṃ bhante kusalaṃ kiṃ akusalan”ti¹ iminā nayena agārikapucchā āgatā. “Ime nu kho bhante pañcupādānakkhandhā”ti² iminā nayena anagārikapucchā. Ayaṃ pana attano anurūpaṃ agārikapucchā³ pucchanto etaṃ “ko nu kho bho Gotama hetu ko paccayo”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **hetu paccayoti**⁴ ubhayampetaṃ kāraṇavevacanameva.

Adhammacariyāvisamacariyāhetūti adhammacariyāsāṅkhātāya visamacariyāya hetu, taṃkāraṇā tappaccayāti attho. Tatrāyaṃ padattho—adhammassa cariyā adhammacariyā, adhammakaraṇanti attho. Visamaṃ cariyā, visamassa vā kammassa cariyāti visama cariyā. Adhammacariyā ca sā visamacariyā cāti adhammacariyāvisamacariyā. Etenupā yena sukkapakkhepi attho veditabbo. Atthato panettha adhammacariyāvisamacariyā nāma dasa akusalakammapathā, dhammacariyāsamacariyā nāma dasa kusalakammapathāti veditabbā.

Abhikkantaṃ bho Gotamāti ettha ayaṃ abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṃgho”ti-ādīsu⁵ hi khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti-ādīsu⁶ sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti—

1. Ma 3. 248 piṭṭhe.

2. Agāriyaṃ (Ka)

3. Khu 1. 138; Vi 4. 418; Aṃ 3. 44 piṭṭhesu.

4. Ma 3. 66 piṭṭhe.

4. Ko hetu ko paccayoti (Ka)

6. Aṃ 1. 414 piṭṭhe.

ādīsu¹ abhirūpe. “Abhikkantaṃ bhante”ti-ādīsu² abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bho Gotamāti vuttaṃ hotīti vedi tabbaṃ.

“Bhaye kodhe pasamsāyaṃ, turite kotūhalacchare.
Hāse soke pasāde ca, kare āmeḍitaṃ³ budho”ti—

Iminā ca lakkhaṇena idha pasādavasena pasamsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. Atha vā **abhikkantanti** abhikantaṃ⁴ ati-iṭṭhaṃ atimanāpaṃ, atisundaranti vuttaṃ hoti.

Tattha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ. Ayañhettha adhippāyo—abhikkantaṃ bho Gotama yadidaṃ bho Gotamassa dhammadesanā, abhikkantaṃ yadidaṃ bho Gotamassa dhammadesanaṃ āgamma mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi—bho Gotamassa vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhigamanato, tathā saddhājananato, paññājananato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato, gambhīratthato, kaṇṇasukhato, hadayaṅgamato, anattukkaṃsanato, aparavambhanato, karuṇāsīlato, paññāvadātato, āpātharamaṇīyato, vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṃsiyamānahitatoti evamādīhi yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha **nikkujjiti** antī adhomukhaṭṭhapitaṃ, heṭṭhā mukhajātaṃ vā. **Ukkujjeyyā**ti uparimukhaṃ kareyya. **Paṭicchannanti** tiṇapaṇṇādichāditāṃ. **Vivareyyā**ti ugghāṭeyya. **Mūlhasā**ti disāmūlhasa. **Maggaṃ ācikkheyyā**ti hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakāreti** kāḷapakkhacātuddasī-adḍharattaghanavanasaṇḍameghapaṭalehi caturaṅge tame. Ayaṃ tāva anuttāna padattho.

Ayaṃ pana adhippāyayojanā—yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ⁵ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ Kassapassa Bhagavato sāsananataradhānato pabhūti

1. Khu 2. 73 piṭṭhe.

4. Atikantaṃ (Sī)

2. Dī 1. 80; Vi 1. 7 piṭṭhādīsu.

3. Āmeḍitaṃ (Sī, Syā)

5. Patitṭhitaṃ (Ka)

micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūlhassa maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmaggaṃ appaṭipannassa me saggamokkhamaggaṃ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāre nimuggassa me Buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāravidhamsakadesanā pajjotadhāraṇena mayhaṃ bhotā Gotamena etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ karonto **esāhanti**-ādimāha. Tattha **esāhanti** eso ahaṃ. **Bhavantam Gotamam saraṇam gacchāmīti** bhavaṃ me Gotamo saraṇam parāyaṇam aghassa tātā¹ hitassa ca vidhātāti iminā adhippāyena bhavantam Gotamam gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṃ gati attho, buddhipi tesam attho. Tasmā gacchāmīti imassa jānāmi bujjhāmīti ayamattho vutto. **Dhammañca bhikkhusaṃghañcāti** ettha pana adhigatamagge sacchikatanirodhe yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne ca catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti **dhammo**. So atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañhetam “yāvata bhikkhave dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesam aggamakkhāyatī”² vitthāro. Na kevalañca ariyamaggo ceva nibbānañca, apica kho ariyaphalehi saddhim pariyattidhammopi. Vuttañhetam chattamāṇavakavimāne—

“Rāgavirāgamanejamasokaṃ, dhammamasāṅkhatamappaṭikūlaṃ. Madhuramimaṃ paṇaṃ suvibhattaṃ, dhammamimaṃ saraṇatthamupehī”³.

Ettha **rāgavirogo**ti maggo kathito. **Anejamasokanti** phalaṃ. **Dhammamasāṅkhatanti** nibbānaṃ. **Appaṭikūlaṃ madhuramimaṃ paṇaṃ suvibhattanti** piṭakattayena vibhattā sabbadhammakkhandhātī⁴. Diṭṭhisīlasaṃghātena saṃhatoti **saṃgho**. So atthato aṭṭha-ariyapuggalasamūho. Vuttañhetam tasmiṃyeva vimāne—

“Yattha ca dinna mahapphalamāhu, catūsu sucīsu purisayugesu. Aṭṭha ca puggaladhammadāsā te, saṃghamimaṃ saraṇatthamupehī”³.

1. Sukhassa dātā (Ka)

2. Aṃ 1. 343 piṭṭhe.

3. Khu 2. 76 piṭṭhe.

4. Vibhattasabbadhammakkhandhāni (Sī), vibhattaṃ sabbadhammakkhandhaṃ (Syā)

Bhikkhūnaṃ saṅgho **bhikkhusaṅgho**. Ettāvataṃ brāhmaṇo tīṇi saraṇagamanāni paṭivedesi.

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṃ saraṇaṃ, saraṇagamanānaṃ, yo ca saraṇaṃ gacchati, saraṇagamanappabhedo, saraṇagamanaphalaṃ¹, saṃkilesa, bhedoti ayaṃ vidhi veditabbo.

Seyyathidaṃ—padatthato tāva himsatīti **saraṇaṃ**, saraṇagatānaṃ teneva saraṇagamanena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatiparikilesaṃ hanati vināsetīti attho, ratanattayassevetaṃ adhivacanaṃ. Atha vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ himsatīti Buddhho, bhavakantārā uttāraṇena lokassa assāsadānena ca dhammo, appakānampi kārānaṃ vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṅgho. Tasmā imināpi pariyāyena ratanattayaṃ saraṇaṃ. Tappasādataggarutāhi vihatakiḷeso tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo saraṇagamanānaṃ. Taṃsamaṅgīsatto saraṇaṃ gacchati, vuttappakārena cittuppādena “etāni me tīṇi ratanāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇaṃ”ti evaṃ upeti attho. Evaṃ tāva **saraṇaṃ saraṇagamanānaṃ yo ca saraṇaṃ gacchati** idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamanappabhede pana duvidhaṃ saraṇagamanānaṃ lokuttaraṃ lokiyañcāti. Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe saraṇagamanupakkilesasamucchedena ārammaṇato nibbānārammaṇaṃ hutvā kiccato sakalepi ratanattaye ijjhati. Lokiyaṃ puthujjanānaṃ² saraṇagamanupakkilesavikkhambhanaṃ ārammaṇato Buddhādiguṇārammaṇaṃ hutvā ijjhati. Taṃ atthato Buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho, saddhāmū likā ca sammādiṭṭhi dasasu puñṇakiriyaṃvatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati.

Tayidaṃ catudhā pavattati attasanniyyātanena tapparāyaṇatāya sissabhāvūpagamanaṃ paṇipātenāti. Tattha **attasanniyyātanaṃ** nāma “ajja ādīṃ katvā ahaṃ attānaṃ Buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṅghassā”ti evaṃ Buddhādīnaṃ attapariccajanaṃ. **Tapparāyaṇatā** nāma “ajja ādīṃ katvā ahaṃ Buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṅghaparāyaṇo iti maṃ dhārethā”ti evaṃ tapparāyaṇabhāvo. **Sissabhāvūpagamanaṃ** nāma “ajja ādīṃ katvā ahaṃ

1. Saraṇagamanānisarṇaso (Syā, Ka)

2. Lokiyaputhujjanānaṃ (Sī, Syā)

Buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṅghassa iti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo. **Paṇipāto** nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikkammaṃ Buddhādīnaṃyeva tiṇṇaṃ vatthūnaṃ karomi iti maṃ dhārethā”ti evaṃ Buddhādīsu paramanipaccakāro. Imesañhi catunnampi ākārānaṃ aññatarampi karontena gahitaṃyeva hoti saraṇagamaṇaṃ.

Apica “Bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa attānaṃ pariccajāmi, jīvitaṃ pariccajāmi, pariccattoyeva me attā, pariccattaṃyeva me jīvitaṃ, jīvitapariyantikaṃ Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, Buddho me saraṇaṃ leṇaṃ tāṇaṃ”ti evampi attasanniyyātanaṃ veditabbaṃ. “Satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ, Bhagavantameva passeyyaṃ, Sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ, Bhagavantameva passeyyaṃ, Sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ, Bhagavantameva passeyyaṃ”ti¹ evampi Mahākassapassa saraṇagamane viya sissabhāvūpagamaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

“So ahaṃ vicarissāmi, gāmaṃ gāmaṃ purā purāṃ.

Namassamāno Sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammatan”ti².

Evampi Āḷavakādīnaṃ saraṇagamaṇaṃ viya tapparāyaṇatā veditabbā. “Atha kho Brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā Bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañca sāveti Brahmāyu ahaṃ bho Gotama brāhmaṇo, Brahmāyu ahaṃ bho Gotama brāhmaṇo”ti³ evampi paṇipāto veditabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamaṇaṃ hoti, na itarehi. Seṭṭhavaseneva hi saraṇaṃ gaṇhāti, seṭṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo Sākiyo vā Koliyo vā “Buddho amhākaṃ ñātako”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā “samaṇo Gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandiyamāno anattthampi kareyyā”ti bhayena vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā bodhisattakāle Bhagavato santike kiñci uggahitaṃ saramāno Buddhakāle vā—

1. Saṃ 1. 419 piṭṭhe. 2. Khu 1. 307; Saṃ 1. 217 piṭṭhesu. 3. Ma 2. 345 piṭṭhe.

“Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye.
Catuttham ca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”¹—

Evarūpaṃ anusāsanim² uggahetvā “ācariyo me”³ti vandati, aggahitameva hoti saraṇam. Yo pana “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”⁴ti vandati, teneva gahitaṃ hoti saraṇam.

Evam gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi ñātim “ñātako me ayan”⁵ti vandato saraṇagamanam na bhijjati, pageva apabbajitaṃ. Tathā rājānam bhayavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandiyamāno anattampi kareyyāti. Tathā yaṃ kiñci sippaṃ sikkhāpakam titthiyaṃ “ācariyo me ayan”⁶ti vanda topi na bhijjati evam **saraṇagamanappabhedo** veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamanassa cattāri sāmāññaphalāni vipākaphalaṃ, sabbadukkhakkhayo ānisaṃsaphalaṃ. Vuttañhetam—

“Yo ca Buddhaṃca dhammaṃca, saṃghaṃca saraṇam gato.
Cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.

Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ.
Ariyañcatṭhaṅgikam maggaṃ, dukkhūpasamagāminam.

Etaṃ kho saraṇam khemaṃ, etaṃ saraṇamuttamaṃ.
Etaṃ saraṇamāgamaṃ, sabbadukkhā pamuccatī”⁷ti³.

Apica niccato anupagamanādivasenapetassa ānisaṃsaphalaṃ veditabbaṃ. Vuttañhetam—

“Aṭṭhānametaṃ bhikkhave anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno pugga lo kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya, sukhato upagaccheyya, kañci dhammaṃ attato upagaccheyya, mātaraṃ jīvitaṃ voropeyya, pitaraṃ, arahantaṃ jīvitaṃ voropeyya, paduṭṭhacitto Tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya, saṃghaṃ bhindeyya, aññaṃ Satthāraṃ uddiseyya, netam ṭhānaṃ vijjati”⁴.

1. Dī 3. 153 piṭṭhe.

3. Khu 1. 42 piṭṭhe Dhammapade.

2. Anusāsanaṃ (Ka)

4. Ma 3. 110; Aṃ 1. 29 piṭṭhesu.

Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadāpi bhogasampadāpi phalameva. Vuttañhetam—

“Ye keci Buddhamaṃ saraṇam gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmim¹.
Pahāya mānusaṃ deham,
Devakāyaṃ paripūressanti”²ti.

Aparampi vuttam—

“Atha kho Sakko Devānamindo asītiyā devatāsahashehi saddhim
yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkami -pa- ekamantaṃ ṭhitaṃ
kho Sakkaṃ Devānamindaṃ āyasmā Mahāmoggallāno etadavoca
‘sādhu kho Devānaminda Buddhasaraṇagamanam hoti,
Buddhasaraṇagamanahetu kho Devānaminda evamidhekacce sattā
kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇaṃ sugatim saggaṃ lokaṃ upapajjanti, te
aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti dibbena āyunā dibbena vaṇṇena
sukhena yasena ādhipateyyena dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi
phoṭṭhabbehi’³ti”³.

Esevanayo dhamme saṃghe ca. Apica Velāmasuttādivasenāpi⁴
saraṇagamanassa phalaviseso veditabbo. Evaṃ **saraṇagamanaphalam**
veditabban.

Tattha lokiyasaraṇagamanam tisu vatthūsu
aññāṇasaṃsayamicchāññānādīhi saṃkilissati, na mahājutikaṃ hoti na
mahāvipphāraṃ. Lokuttarassa natthi saṃkilesa. Lokiyassa ca
saraṇagamanassa duvidho bhedo sāvajjo anavajjo ca. Tattha sāvajjo
aññasatthārādīsu attasanniyyātānādīhi hoti, so anīṭṭhaphalo. Anavajjo
kālakiriyāya, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatti bhedo.
Bhavantarepi hi ariyasāvako aññaṃ Satthāraṃ na uddisatīti evaṃ
saraṇagamanassa **saṃkilesa** ca **bhedo** ca veditabbo.

1. Apāyaṃ (Sī, Ṭikāyaṃ ca)

3. Saṃ 2. 467 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 25 piṭṭhe.

4. Am 3. 195 piṭṭhe.

Upāsakaṃ maṃ bhavaṃ Gotamo dhāretūti maṃ bhavaṃ Gotamo “upāsako ayan”ti evaṃ dhāretu, jānātūti attho. Upāsakavidhikosallatthaṃ panettha ko upāsako, kasmā upāsakoti vuccati, kimassa sīlaṃ, ko ājīvo, kā vipatti, kā sampattīti idaṃ pakiṇṇakaṃ veditabbaṃ.

Tattha **ko upāsakoti** yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetam—

“Yato kho Mahānāma upāsako Buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato, saṃghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ettāvatā kho Mahānāma upāsako hoti”ti¹.

Kasmā upāsakoti ratanattayassa upāsanato. So hi Buddhaṃ upāsātīti upāsako. dhammaṃ, saṃghaṃ upāsātīti upāsakoti.

Kimassa sīlanti pañca veramaṇiyo. Yathāha—

“Yato kho Mahānāma upāsako paṇātipātā paṭivirato hoti, adinnādānā, kāmesumicchācārā, musāvādā, surāmerayamajjappamādaṭṭhānā paṭivirato hoti. Ettāvatā kho Mahānāma upāsako sīlavā hoti”ti².

Ko ājīvoti pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvikakappanaṃ. Vuttañhetam—

“Pañcimā bhikkheve vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca. Satthavaṇijjā sattavaṇijjā maṃsavaṇijjā majjavaṇijjā visavaṇijjā. Imā kho hikkhave pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā”ti³.

Kā vipattīti yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Apica yāya esa caṇḍālo ceva hoti malañca patikuṭṭho ca, sāpi tassa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha—

1. Saṃ 3. 344 piṭṭhe.

2. Saṃ 3. 145 piṭṭhe.

3. Am 2. 183 piṭṭhe.

“Pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato upāsako
upāsakacaṇḍālo ca hoti upāsakamalañca upāsakapatikuṭṭho ca.
Katamehi pañcahi. Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti,
maṅgalaṃ pacceti no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ
pariyesati, tattha ca pubbakāraṃ karotī”¹.

Kā sampattīti yā cassa sīlasampadā ca ājīvasampadā ca, sā sampatti. Ye
cassa ratanabhāvādikarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha—

“Pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato upāsako
upāsakarātanañca hoti upāsakapadumañca upāsakapuṇḍarīkañca.
Katamehi pañcahi. Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti,
kammaṃ pacceti no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ
gavesati, idha ca pubbakāraṃ karotī”¹.

Ajjataggeti ettha ayaṃ **aggasaddo** ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhesu dissati.
“Ajjatagge samma dovārika āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīnaṃ”²-
ādīsu² hi ādimhi dissati. Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ
parāmaseyya³. Uchaggaṃ veḷaggaṃ”⁴-ti-ādīsu koṭiyaṃ. “Ambilaggaṃ vā
madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā⁴, anujānāmi bhikkhave viharaggena vā
pariveṇaggena vā bhājetun”⁵-ti-ādīsu⁵ koṭṭhāse. “Yāvatā bhikkhave sattā
apadā vā -pa- Tathāgato tesāṃ aggamakkhāyatī”⁶-ti-ādīsu⁶ seṭṭhe. Idha
panāyaṃ ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvāti
evamettha attho veditabbo. **Ajjatanti** ajjabhāvaṃ⁷. Ajjadaggeti vā pāṭho,
dakāro padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ, yāva me jīvitaṃ pavattati, tāva upetaṃ,
anaññasatthukaṃ tihi saraṇagamanehi saraṇaṃ gataṃ upāsakaṃ
kappiyakāraṃ maṃ bhavaṃ Gotamo dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me
tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya⁸, neva Buddhaṃ “na Buddha”⁸-ti vā
dhammaṃ

1. Am 2. 181 piṭṭhe.

2. Ma 2. 43 piṭṭhe.

3. Abhi 4. 237 piṭṭhe.

4. Sam 3. 130 piṭṭhe.

5. Vi 4. 317 piṭṭhe.

6. Am 1. 343 piṭṭhe.

7. Ajjabhavaṃ (Sī)

8. Chindeyyuṃ (Sī, Syā)

“na dhammo”ti vā saṃghaṃ “na saṃgho”ti vā vadeyyanti evaṃ attasanniyyātanena saraṇaṃ gantvā catūhi ca paccayehi pavāretvā uṭṭhāyāsanaṃ Bhagavantaṃ abhivādetvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkāmīti.

17. Sattame **Jāṇussoṇī**ti Jāṇussoṇīṭhānantaraṃ kira nāmekam¹ ṭhānantaraṃ, taṃ yena kulena laddhaṃ, taṃ jāṇussoṇikulanti vuccati. Ayaṃ tasmim kule jātattā rañño santike² ca laddhajāṇussoṇisakkārattā Jāṇussoṇīti vuccati. **Tenupasaṅkamī**ti “samaṇo kira Gotamo paṇḍito byatto bahussuto”ti sutvā “sace so liṅgavibhattikārakādibhedam jānissati, amhehi ñātameva jānissati, aññātaṃ kim jānissati. Ñātameva kathessati, aññātaṃ kim kathessati”ti cintetvā mānaddhajaṃ paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā mahāpari vārehi parivuto yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Katattā ca brāhmaṇa akatattā cā**ti Satthā tassa vacanaṃ sutvā “ayaṃ brāhmaṇo idha āgacchanto na jānitukāmo atthagavesī hutvā āgato, mānaṃ pana paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā āgato. Kim nu khvassa yathā pañhassa atthaṃ jānāti³, evaṃ kathite vaḍḍhi bhavissati, udāhu yathā na jānāti”ti cintetvā “yathā na jānāti, evaṃ kathite vaḍḍhi bhavissati”ti ñatvā “katattā ca brāhmaṇa akatattā cā”ti āha.

Brāhmaṇo taṃ sutvā “samaṇo Gotamo katattāpi akatattāpi niraye nibbattiṃ vadati, idaṃ ubhayakāraṇenāpi ekaṭṭhāne nibbattiyā kathitattā dujjānaṃ mahandha kāraṇaṃ, natthi mayhaṃ ettha patiṭṭhā. Sace panāhaṃ ettakeneva⁴ tuṇhī bhaveyyaṃ, brāhmaṇānaṃ majjhe kathanakālepi maṃ evaṃ vadeyyuṃ ‘tvaṃ samaṇassa Gotamassa santikaṃ mānaṃ paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā gatosi, ekavacaneneva tuṇhī hutvā kiñci vattuṃ nāsakkhi, imasmim ṭhāne kasmā kathesi’ti. Tasmā parājītopi aparājītasadisso hutvā puna saggagamanapañhaṃ pucchissāmī”ti cintetvā **ko nu kho bho Gotamā**ti imaṃ dutiyapañhaṃ ārabhi.

1. Jāṇussoṇīti ṭhānantaraṃ kira nāmetaṃ ekaṃ (Ka)

2. Santikā (Syā, Ka)

3. Ājānāti (Syā, Ka)

4. Ekanteneva (Syā)

Evampi tassa ahosi “uparipaṇhena heṭṭhāpaṇhaṃ jānissāmi, heṭṭhāpaṇhena uparipaṇhan”ti. Tasmāpi imaṃ paṇhaṃ pucchi. Satthā purimanayeneva cintetvā yathā na jānāti, evameva kathento punapi “katattā ca brāhmaṇa akatattā cā”ti āha. Brāhmaṇo tasmimpi patiṭṭhātum asakkonto “alaṃ bho na īdisassa purisassa santikaṃ āgatenā¹ ajānitvā gantum vaṭṭati, sakavādaṃ pahāya samaṇaṃ Gotamaṃ anuvattitvā mayhaṃ atthaṃ gavesissāmi, paralokamaggaṃ sodhessāmi”ti sannitṭhānaṃ katvā Satthāraṃ āyācanto **na kho ahanti**-ādimāha. Athassa nihatamānataṃ ñatvā Satthā upari desanaṃ vaḍḍhento **tena hi brāhmaṇāti**-ādimāha. Tattha **tena hīti** kāraṇaniddeso. Yasmā saṃkhittena bhāsitassa atthaṃ ajānanto vitthāradesanaṃ yācasi, tasmāti attho. Sesa mettha uttānatthamevāti.

18. Aṭṭhame **āyasmāti** piyavacanametam. **Ānandoti** tassa therassa nāmaṃ. **Ekamsenāti** ekantena. **Anuviccāti** anupavicitvā. **Viññūti** paṇḍitā. **Garahantīti** nindanti, avaṇṇaṃ bhāsanti. Sesamettha navame ca sabbaṃ uttānatthameva.

20. Dasame **dunnikkhittaṇca padabyañjananti** uppaṭipāṭiyā gahitapāḷipadameva hi atthassa byañjanattā byañjananti vuccati. Ubhayametaṃ Pāḷiyāva nāmaṃ. **Attho ca dunnītoti** parivattetvā uppaṭipāṭiyā gahitā Aṭṭhakathā. **Dunnikkhittassa bhikkhave pada byañjanassa atthopi dunnayo hotīti** parivattetvā uppaṭipāṭiyā gahitāya Pāḷiyā Aṭṭhakathā nāma dunnayā² dunnihārā dukkathā nāma hoti. Ekādasame vuttapaṭipakkhanayena attho veditabboti.

Adhikaraṇavaggo dutiyo.

3. Bālavaggavaṇṇanā

22. Tatiyassa paṭhame **accayaṃ accayato na passatīti** “aparajjhivā aparaddhaṃ mayā”ti attano aparādhaṃ na passati, aparaddhaṃ mayāti vatvā

1. Upagatena (Si)

2. Aṭṭhakathā dunnīā (I)

daṇḍakammaṃ āharitvā na khamāpetīti attho. **Accayaṃ desentassāti** evaṃ vatvā daṇḍakammaṃ āharitvā khamāpentassa. **Yathādhammaṃ nappaṭiggaṇhātīti** “puna evaṃ na karissāmi, khamatha me”ti vuccamāno accayaṃ imaṃ yathādhammaṃ yathāsabhāvaṃ na paṭiggaṇhāti. “Ito paṭṭhāya puna evarūpaṃ mā akāsi, khamāmi tuyhan”ti na vadati. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayeneva veditabbo.

23. Dutiye **abbhācikkhantīti** abhibhavitvā ācikkhanti, abhūtena vadanti. **Dosantaroti** antare patitadoso¹. Evarūpo hi “natthi samaṇassa Gotamassa uttarimanussadhammo”ti-ādīni vadanto sunakkhatto viya Tathāgataṃ abbhācikkhati. **Saddho vā dugga hitenāti** yo hi² nāṇavirahitāya saddhāya atisaddho hoti muddhappasanno³, sopi “Buddho nāma sabbalokuttaro, sabbe tassa kesādayo bāttimsa koṭṭhāsā lokuttarāyevā”ti-ādīnā nayena duggahitaṃ gaṇhitvā Tathāgataṃ abbhācikkhati. Tatiyaṃ uttānattamevāti.

25. Catutthe **neyyatthaṃ suttantanti** yassa attho netabbo, taṃ netabbatthaṃ suttantaṃ. **Nītattho suttantoti dīpetīti** kathitatto ayaṃ suttantoti vadati. Tattha “ekapuggalo bhikkhave, dveme bhikkhave puggalā, tayome bhikkhave puggalā, cattārome bhikkhave puggalā”ti evarūpo suttanto neyyattho nāma. Ettha hi kiñcāpi Sammāsambuddhena “ekapuggalo bhikkhave”ti-ādī vuttaṃ, paramatthato pana puggalo nāma natthīti evamassa attho netabbova hoti. Ayaṃ pana attano bālatāya nītattho ayaṃ suttantoti dīpeti. Paramatthato hi puggale asati na Tathāgato “ekapuggalo bhikkhave”ti-ādīni vadeyya. Yasmā pana tena vuttaṃ, tasmā paramatthato atthi puggaloti gaṇhanto taṃ neyyatthaṃ suttantaṃ nītattho suttantoti dīpeti. **Nītatthanti** aniccaṃ dukkhaṃ anattāti evaṃ kathitattaṃ. Ettha hi aniccameva dukkhameva anattāyevāti attho. Ayaṃ pana attano bālatāya “neyyattho ayaṃ suttanto, atthamassa āharissāmī”ti “niccaṃ nāma atthi, sukhaṃ nāma atthi, attā nāma atthi”ti gaṇhanto nītatthaṃ suttantaṃ neyyattho suttantoti dīpeti nāma. Pañcamam uttānattamevāti.

1. Abbhantare patiṭṭhitadoso (Sī, Syā) 2. Yo vā (Sī, Syā) 3. Muduppasanno (Syā)

27. Chaṭṭhe **paṭicchannakammantassā**ti pāpakammassa. Pāpaṃ hi paṭicchādetvā karonti. No cepi paṭicchādetvā karonti, pāpakammaṃ¹ paṭicchannamevāti vuccati. **Nira yoti** sahokāsakā khandhā. Tiracchānayoniyaṃ khandhāva labbhanti. Sattamaṭṭhamāni uttānatthāneva.

30. Navame **paṭiggāhā**ti paṭiggāhakā², dussīlaṃ puggalaṃ dve ṭhānāni paṭiggaṇhantīti attho.

31. Dasame **atthavaseti** kāraṇāni. **Araññavanapatthānī**ti araññāni ca vanapatthāni ca. Tattha kiñcāpi abhidhamme nippariyāyena “nikkhamitvā bahi indakhīlā, sabbametaṃ araññaṃ”ti³ vuttaṃ, tathāpi yaṃ taṃ “pañcadhanusatikaṃ pacchiman”ti⁴ āraññakaṅganipphādakaṃ senāsanaṃ⁵ vuttaṃ, tadeva adhippetanti veditabbaṃ. **Vanapatthanti** gāmantarā atikkamitvā manussānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ, yattha na kasīyati na vapīyati. **Pantānī**ti pariyantāni atidūrāni, **diṭṭhadhammasukhavihāranti** lokiyalokuttaraṃ⁶ phāsu vihāraṃ. **Pacchimañca janataṃ anukampamānoti** pacchime mama sāvake anukampanto.

32. Ekādasame **vijjābhāgiyā**ti vijjākoṭṭhāsikā. **Samathoti** cittekaggatā. **Vipassanā**ti saṅkhārapariggāhakañāṇaṃ. **Kamatthamanubhotī**ti katamaṃ atthaṃ ārādheti sampādeti paripūreti. **Cittaṃ bhāvīyatī**ti maggacittaṃ bhāvīyati brūhīyati vaḍḍhīyati. **Yo rāgo, so pahīyatī**ti yo rajjanakavasena⁷ rāgo, so pahīyati. Rāgo hi maggacittassa paccanīko, maggacittaṃ rāgassa ca. Rāgakkhaṇe maggacittaṃ natthi, maggacittakkhaṇe rāgo natthi. Yadā pana rāgo uppajjati, tadā maggacittassa uppattiṃ nivāreti, padaṃ pacchindati. Yadā pana maggacittaṃ uppajjati, tadā rāgaṃ samūlakaṃ ubbaṭṭetvā samugghātentameva uppajjati. Tena vuttaṃ “rāgo pahīyatī”ti.

Vipassanā bhikkhave bhāvitāti vipassanāñāṇaṃ brūhitaṃ vaḍḍhitaṃ. **Paññā bhāvīyatī**ti maggapaññā bhāvīyati brūhīyati vaḍḍhīyati. **Yā avijjā, sā pahīyatī**ti aṭṭhasu ṭhānesu vaṭṭamūlikā mahā-avijjā pahīyati. Avijjā hi maggapaññāya paccanīkā, maggapaññā avijjāya. Avijjākkhaṇe maggapaññā

1. Pāpakaṃ kammaṃ (Sī)

4. Vi 1. 377 piṭṭhe.

6. Lokuttaraṃ (Ka)

2. Paṭiggahitā (Syā)

5. Āraññikaṅganipphādanasenāsanaṃ (Syā)

7. Rañjanakavasena (Syā)

3. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

natthi, maggapaññākkhaṇe avijjā natthi. Yadā pana avijjā uppajjati, tadā maggapaññāya uppattiṃ nivāreti, padaṃ pacchindati. Yadā maggapaññā uppajjati, tadā avijjāṃ samūlikāṃ ubbaṭṭetvā samugghāṭayamānāva uppajjati. Tena vuttaṃ “avijjā pahīyati”ti. Iti maggacittaṃ maggapaññāti dvepi sahaṇāṭṭadhammāva kathitā.

Rāgupakkiliṭṭhaṃ vā bhikkhave cittaṃ na vimuccatīti rāgena upakkiliṭṭhattā maggacittaṃ na vimuccatīti dasseti. **Avijjupakkiliṭṭhā vā paññā na bhāvīyati**ti avijjāya upakkiliṭṭhattā maggapaññā na bhāvīyati dasseti. **Iti kho bhikkhave**ti evaṃ kho bhikkhave. **Rāgavirāgā cetovimuttīti** rāgassa khayavirāgena cetovimutti nāma hoti. Phalasamādhissetaṃ nāmaṃ. **Avijjāvirāgā paññāvimuttīti** avijjāya khayavirāgena paññāvimutti nāma hoti. Imasmiṃ sutte nānākkhaṇikā samādhivipassanā¹ kathitāti.

Bālavaggo tatiyo.

4. Samacittavaggavaṇṇanā

33. Catutthassa paṭhame **asappurisabhūmīti** asappurisānaṃ patiṭṭhānaṭṭhānaṃ². **Sappurisabhūmiyampi** eseva nayo. **Akataññūti** kataṃ na jānāti. **Akatavedīti** kataṃ pākaṭaṃ katvā na jānāti. **Upaṇṇātanti** vaṇṇitaṃ thomitaṃ pasatthaṃ. **Yadidanti** yā ayaṃ. **Akataññūtā akataveditāti** parena katassa upakārassa ajānanañceva pākaṭaṃ katvā ajānanañca. **Kevalāti** sakalā. Sukkapakkhepi vuttanayeneva attho veditabbo.

34. Dutiye **mātu ca pitu cāti** janakamātu ca janakapitu ca. **Ekena bhikkhave amsena mātaraṃ parihareyyāti** ekasmiṃ amsakūṭe ṭhapetvā mātaraṃ paṭijaggeyya. **Ekena amsena pitaraṃ parihareyyāti** ekasmiṃ amsakūṭe ṭhapetvā pitaraṃ paṭijaggeyya. **Vassasatāyuko vassasatajīvīti** vassasatāyukakāle jāto sakalaṃ vassasataṃ jīvanto. Idaṃ vuttaṃ hoti—sace putto nāma “mātāpitūnaṃ paṭikarissāmi”ti utṭhāya samuṭṭhāya dakkhiṇe amsakūṭe mātaraṃ, vāme

1. Vipassanā samādhī (Sī)

2. Patiṭṭhānaṃ (Ka)

pitarāṃ ṭhapetvā vassasatāyuko sakalampi vassasatāṃ jīvamāno parihareyya. **So ca nesaṃ ucchādanaparimaddananhāpanasambāhanenāti** so ca putto nesaṃ mātāpitūnaṃ aṃsakūṭesu ṭhitānaṃyeva duggandhapāṭivinodanattamaṃ sugandhakaraṇena ucchādanena, pariṣsamavinodanattamaṃ hatthaparimaddanena, sītunḥakāle ca uṇhodakasītodakanhā panena, hatthapādādīnaṃ ākaḍḍhanaparikaḍḍhanasaṅkhātena sambāhanena upaṭṭhānaṃ kareyya. **Te ca tatthevāti** te ca mātāpitāro tattheva tassa aṃsakūṭesu nisinnāva muttaka rīsaṃ cajeyyuṃ¹. **Natveva bhikkhaveti** bhikkhave evampi natveva mātāpitūnaṃ kataṃ vā hoti paṭikataṃ vā.

Issarādhipacce rajjeti cakkavattirajjaṃ sandhāyevamāha. **Āpādakāti** vaḍḍhakā anupālakā. Puttā hi mātāpitūhi vaḍḍhitā ceva anupālītā ca. **Posakāti** hatthapāde vaḍḍhetvā hadaya-lohitaṃ pāyevā posakā. Puttā hi mātāpitūhi puṭṭhā bhata² annapānādīhi paṭijaggitā. **Imassa lokassa dassetāro**ti sace hi mātāpitāro jātadivaseyyeva puttamaṃ pāde gahetvā araṇṇe vā nadiyaṃ vā papāte vā khipeyyuṃ, imasmiṃ loke iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṃ na passeyya. Evaṃ akatvā āpāditattā positattā esa imasmiṃ loke iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṃ mātāpitāro nissāya passatī³ tyāssa imassa lokassa dassetāro nāma honti. **Samādapetīti** gaṇhāpeti. Imasmiṃ sutte saddhāsīlacāgapaṇṇā lokiyalokuttaramissakā kathitā. Dhammasenāpatisāriputtattherasadisova bhikkhu tesu paṭiṭṭhāpeti nāmāti vedi tabbo.

35. Tatiye **tenupasaṅkamīti** so hi brāhmaṇo “samaṇo kira Gotamo kathitaṃ vissajjeti, pucchāyassa virajjhanamaṃ nāma natthi. Ahamassa virajjhanapaṇṇaṃ⁴ abhisāṅkharissāmī”ti paṇṭabhojanaṃ bhuñjitvā gabbhadvāraṃ pidahitvā nisinno cintetuṃ ārabhi. Athassa etadahosi “imasmiṃ ṭhāne uccāsaddamahāsaddo vattati, cittaṃ na ekaggaṃ hoti, bhūmigharaṃ kāressāmī”ti bhūmigharaṃ kāretvā tattha pavisitvā “evaṃ puṭṭho evaṃ kathessati, evaṃ puṭṭho evaṃ kathessatī”ti⁵ ekaṃ gaṇhitvā ekaṃ

1. Khipeyyuṃ (Ka)

3. Passati (I)

5. Evaṃ puṭṭho evaṃ kathessāmīti (Syā, Ka)

2. Suṭṭhu bhata (Syā), suṭṭhukatā (Ka)

4. Aparajjanapaṇṇaṃ (Syā)

vissajjento sakaladivasam¹ kiñci passitum nāsakkhi. Tassa imināva nīhārena cattāro māsā vītivattā. So catunnam māsānam accayena ubhatokoṭīkam pañham nāma addasa. Evaṃ kirassa ahosi “aham samaṇam Gotamam upasaṅkamitvā ‘kimvādī bhavan’ti pucchissāmi. Sace ‘kiriyaṇvādimhī’ti vakkhati, ‘sabbākusalānam nāma tumhe kiriyaṇ vadeṭhā’ti nam niggaṇhissāmi. Sace ‘akiriyaṇvādimhī’ti vakkhati, ‘kusaladhammānam nāma tumhe akiriyaṇ vadeṭhā’ti nam niggaṇhissāmi. Idañhi ubhatokoṭīkam pañham puṭṭho neva uggilitum sakkhissati na niggilitum. Evaṃ mama jayo bhavissati, samaṇassa Gotamassa parājayo”ti utṭhāya apphoṭetvā² bhūmigharā nikkhamma “evarūpaṃ pañham pucchantena na ekakena gantum vaṭṭatī”ti nagare ghosanaṃ kāretvā sakalanāga rehi parivuto yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Kimvādī**ti kiṃ laddhiko. **Kimakkhāyī**ti kiṃ nāma sāvakaṇaṃ paṭipadaṃ akkhāyīti pucchi. Athassa Bhagavā catūhi māsehi pañham abhisaṅkharitvā “diṭṭho me samaṇassa Gotamassa parājayaṇapañho”ti mānaṃ paggayha āgatabhāvaṃ ñatvā ekapadeneva taṃ pañham bhindanto **kiriyaṇvādī cāhaṃ brāhmaṇā**ti-ādimāha. Atha brāhmaṇo attano mānaṃ apānetvā Bhagavantaṃ āyācanto **yathākathaṃ paṇā**ti-ādimāha. Sesamettha uttānatthamevāti.

36. Catutthe **dakkhiṇeyyā**ti dakkhiṇā vuccati dānaṃ, tassa paṭiggahaṇayuttā kati puggalāti pucchati. **Sekhoti** iminā satta sekkhe dasseti. Ettha ca sīlavantaputhujjanopi sotāpanneva saṅgahito. **Āhuneyyā yajamānānaṃ hontī**ti dānaṃ dadantānaṃ āhunassa arahā dānapaṭiggāhakā nāma hontīti attho. **Khettanti** vatthu paṭiṭṭhā, puññaṃ viruhanaṭṭhānanti attho.

37. Pañcame **Pubbārāmeti** Sāvattahito puratthimadisābhāge ārāme³. **Migāramātupāsādeti** Visākhāya upāsikāya pāsāde. Sā hi Migāraseṭṭhinā mātutṭhāne ṭhapitattāpi, sabbajeṭṭhakassa puttassa ayyakaseṭṭhinova samānanāmakattāpi Migāramātāti vuccati. Tāya kārito sahaṃsagabbho pāsādo Migāramātupāsādo nāma.

1. Sakaladivasena (Sī), sakaladivase (Syā)

2. Ugghosetvā (Ka)

3. Puratthimadisāya kate ārāme (Sī)

Thero tasmim viharati. **Tatra kho āyasmā Sāriputtoti** tasmim pāsāde viharanto Dhammasenāpatisāriputtatthero.

Bhikkhū āmantesīti kasmim kāle āmantesi? Kānici hi suttāni purebhatte bhāsītāni atthi, kānici pacchābhatte, kānici purimayāme, kānici majjhimayāme, kānici pacchimayāme. Idam pana samacittapaṭipadāsuttam pacchābhatte bhāsitam. Tasmā sāyanhasamaye āmantesi.

Na kevalam cetam thereneva bhāsitam, Tathāgatenāpi bhāsitam. Kattha nisīditvāti? Visākhāya ratanapāsāde nisīditvā. Tathāgato hi paṭhamabodhiyam vīsati vassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukam hoti, tattha tattheva gantvā vasi. Paṭhamam antovassāhi¹ Isipatane dhammacakkam pavattetvā aṭṭhārasa mahābrahmakoṭṭiyo amatapānam pāyetvā Bārāṇasim upanissāya Isipatane vasi. Dutiyam antovassam Rājagaham upanissāya Veḷuvane, tatiyacatutthānapi tattheva, pañcamam antovassam Vesālīm upanissāya Mahāvane kūṭāgārasālāyam, chaṭṭham antovassam Makulapabbate², sattamam Tāvatisabhavane, aṭṭhamam bhagge Susumāragiram nissāya Bhesakaḷāvane, navamam Kosambiyam, dasamam Pālīleyake³ vanasaṇḍe, ekādasamam Nālāyam brāhmaṇagāme, dvādasamam Verañjāyam, terasamam Cāliyapabbate, cuddasamam Jetavane, pañcadasamam Kapilavatthusmim, soḷasamam Āḷavakam dametvā caturāsītipāṇasahassāni amatapānam pāyetvā Āḷaviyam, sattarasamam Rājagaheyeva, aṭṭhārasamam Cāliyapabbateyeva, tathā ekūnavīsatimam, vīsatimam pana antovassam Rājagahameva upanissāya vasi. Evam vīsati vassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukam hoti, tattha tattheva vasi⁴.

Tato paṭṭhāya pana dve senāsanāni dhuvaparibhogāni akāsi. Katarāni dve? Jetavanaṇca Pubbārāmaṇca. Kasmā? Dvinnam kulānam guṇamahantatāya. Anāthapiṇḍikassa hi Visākhāya ca guṇam sandhāya guṇam paṭicca Satthā tāni senāsanāni dhuvaparibhogena paribhuñji. Utuvassam cārikam caritvāpi⁵ hi antovasse dvīsuyeve senāsanesu vasati. Evam

1. Paṭhamaka-antovassam hi (Sī)

4. Vihāsi (Ka)

2. Maṅkulapabbate (Sī)

3. Pālīleyake (Sī)

5. Gantvāpi (Syā, Ka)

vasanto pana Jetavane rattim vasitvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena Sāvattim piṇḍāya pavisitvā pācīnadvārena nikkhamitvā Pubbārāme divā vihāraṃ karoti. Pubbārāme rattim vasitvā punadivase pācīnadvārena Sāvattim piṇḍāya pavisitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā Jetavane divāvihāraṃ karoti. Tasmim pana divase Sammāsambuddho Jetavaneyeve vasi. Yattha katthaci vasantassa cassa pañcavidhakiccaṃ avijahitameva hoti. Taṃ heṭṭhā vitthāritameva. Tesu kiccesu pacchimayāmakiccakāle Bhagavā lokam olovento Sāvattivāsīnaṃca samantā ca Sāvattiyā gāvuta-aḍḍhayojanayojanaparama ṭhāne¹ aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhisamayabhāvaṃ addasa.

Tato “kasmim nu kho kāle abhisamayo bhavissatī”ti olovento “sāyanhasamaye”ti disvā “mayi nu kho kathente abhisamayo bhavissati, sāvake kathente bhavissatī”ti “Sāriputtatthere kathente bhavissatī”ti addasa. Tato “kattha nisīditvā kathente bhavissatī”ti olovento “Visākhāya ratanapāsāde nisīditvā”ti disvā “Buddhānaṃ nāma tayo sāvakasannipātā honti, aggasāvakaṇaṃ eko. Tesu ajja Dhammasenāpatisāriputtattherassa sāvakasannipāto bhavissatī”ti addasa. Disvā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā nivatthanivāsano Sugatacīvaraṃ pārupitvā selamayapattaṃ ādāya bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisitvā piṇḍāya caranto bhikkhusaṅghassa sulabhapiṇḍapātāṃ katvā vātappahatā viya nāvā paṭinivattitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā bahidvāre aṭṭhāsi. Tato asīti mahāsāvaka bhikkhuniparisā upāsakaparisā upāsikāparisāti catasso parisā Satthāraṃ parivārayimsu.

Satthā Sāriputtattheraṃ āmantesi “Sāriputta tayā Pubbārāmaṃ gantum vaṭṭati, tava ca parisāṃ gahetvā gacchāhī”ti. “Sādhu bhante”ti thero attano parivārehi pañcahi bhikkhusatehi parivuto Pubbārāmaṃ agamāsī. Eteneva niyāmena asīti mahāsāvake Pubbārāmaṃ pesetvā sayam ekena Ānandatthereneva saddhim Jetavanaṃ agamāsī. Ānandattheropi vihāre Satthu vattaṃ katvā vanditvā “Pubbārāmaṃ gacchāmi bhante”āha.

1. Ṭhāne Sāvattihinagare (Ka)

Evam karohi Ānandāti. Satthāraṃ vanditvā tattheva agamāsi. Satthā ekakova Jetavane ohīno¹.

Taṃdivasañhi catasso parisā therasseva dhammakatharṃ sotukāmā ahesuṃ. Kosalamahārājāpi balakāyena parivuto Pubbārāmaeva gato. Tathā pañcasata-upāsakaparivāro Anāthapiṇḍiko. Visākhā pana mahā-upāsikā dvīhi jaṅghasahasseehi parivutā agamāsi. Sattapaṇṇāsāya kulasatasahassānaṃ vasaṇaṭṭhāne² Sāvattihinagare gehapālakadārake ṭhapetvā sesajano gandhacuṇṇamālādīni gahetvā Pubbārāmaeva agamāsi. Catūsu dvāragāmesu³ gāvuta-aḍḍhayaṇanāyānaparamaṭṭhāne sabbeyeva⁴ manussā gandhacuṇṇamālādīhatthā Pubbārāmaeva agamaṃsu. Sakalavihāro missakapupphehi abhikiṇṇo viya ahosi.

Dhammasenāpatisāriputtattheropi kho vihāraṃ gantvā vihārapariveṇe aṅgaṇaṭṭhāne aṭṭhāsi. Bhikkhū therassa āsanaṃ paññāpayiṃsu. Thero tattha nisīditvā upaṭṭhākattherena vatte kate bhikkhusaṃghassa ovādaṃ katvā Gandhakuṭiṃ pavisitvā samāpattiṃ appetvā nisīdi. So paricchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhāya Aciravatiṃ gantvā rajojallaṃ pavāhetvā paṭippassaddhadaratho otiṇṇatittheneva uttaritvā nivatthanivāsano saṅghātiṃ pārupitvā aṭṭhāsi. Bhikkhusaṃghopi sammukhasammukhaṭṭhānena otaritvā sarīre rajojallaṃ pavāhetvā paccuttaritvā therāṃ parivārayiṃsu. Antovihārepi therassa dhammāsanaṃ paññāpayiṃsu. Catassopi parisā attano attano okāsaṃ ñatvā maggaṃ ṭhapetvā nisīdiṃsu. Sāriputtattheropi pañcabhikkhusataparivāro dhammasabhaṃ āgantvā sihamatthakappaṭiṭṭhite samussitasetacchatte ratanapallaṅke cittabījaṇiṃ gahetvā puratthābhimukho nisīdi. Nisīditvā parisāṃ oloketvā “mahatī vatāyaṃ parisā, imissā na appamattikā⁵ parittakadhammadesanā anucchavikā, kataradhammadesanā nu kho anucchavikā bhavissatī”ti tīṇi piṭakāni āvajjamāno imaṃ saṃyojanapariyāya dhammadesanaṃ addasa.

1. Ohīyati (Syā, Ka)

2. Vasitaṭṭhāne (I)

3. Gāmadvāresu (Ka)

4. Sabbasova (Sī)

5. Appamattā (Sī), appamattakā (Syā)

Evam desanāṃ sallakkhetvā taṃ desetukāmo bhikkhū āmantesi **āvuso bhikkha veti**. Āvusoti hi avatvā bhikkhaveti vacanāṃ Buddhālāpo nāma hoti, ayaṃ panāyasmā “Dasabalena samānaṃ ālapanāṃ¹ na karissāmi”ti Satthu gāravavasena sāvakālāpaṃ² karonto “āvuso bhikkhave”ti āha. **Etadavocāti** etaṃ “ajjhattasaṃyojanañca āvuso puggalaṃ desessāmi bahiddhāsaṃyojanañcā”ti dhammadesanāpadaṃ avoca.

Tasmim̐ pana ratanapāsāde adhivattho eko sotāpanno devaputto atthi, so Buddhēhi vā sāvakehi vā desanāya āradhamattāyaye va jānāti “ayaṃ desanā uttānikā bhavissati, ayaṃ gambhīrā. Ayaṃ jhānanissitā bhavissati, ayaṃ vipassanānissitā. Ayaṃ magganissitā ayaṃ phalanissitā, ayaṃ nibbānanissitā”ti. So tasmimpi divase therena desanāya āradhamattāya evaṃ aññāsi “yena nīhārena mayhaṃ ayyena Dhammasenāpatinā Sāriputtattherena desanā āradhā, ayaṃ desanā vipassanāgāḷhā bhavissati, chahi mukhehi vipassanaṃ kathessati³. Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇissanti⁴, sotāpannādīnaṃ pana devamanussānaṃ paricchedo na bhavissati. Desa nāya anucchavikaṃ katvā mayhaṃ ayyassa sādhuḥkāraṃ dassāmi”ti devānubhāvena mahantaṃ saddaṃ katvā “sādhu sādhu ayyā”ti āha.

Devarājena sādhuḥkāre dinne parivāraḥkapaśāsādasahasas adhivatthā devatā sabbāva sādhuḥkāraṃ adaṃsu. Tāsaṃ sādhuḥkārasaddena sabbā Pubbārāme vasanadevatā, tāsaṃ saddena gāvutamatte devatā, tato aḍḍhayojane yojaneti etenupāyena ekacakkavāḷe, dvīsu cakkavāḷesu, tīsu cakkavāḷesūti dasasahasacakkavāḷesu devatā sādhuḥkāramadaṃsu. Tāsaṃ sādhuḥkārasaddena pathaviṭṭhakanāgā ca⁵ ākāsaṭṭhakadevatā ca. Tato abbhavalāhakā, uṇhavalāhakā, sītavalāhakā, vassavalāhakā, Cātumahārājikā cattāro mahārājāno, Tāvatisā devatā, Sakko devarājā, Yāmā devatā, Suyāmo

1. Ālāpaṃ (Sī, Syā) 2. Sāvakanāṃ ālapanāṃ (Ka) 3. Vipassanā kathiyissati (Sī)
 4. Gaṇhissanti (Ka) 5. Pathavihetṭhā nāgā ca (Ka)

devarājā, Tusitā devatā, Santusito devarājā, Nimmānaratī devatā, Sunimmito devarājā, Vasavattī devatā, Vasavattī devarājā, Brahmapārisajjā, Brahmapurohitā, Mahābrahmāno, Parittābhā, Appamāṇābhā, Ābhassarā, Parittasubhā, Appamāṇasubhā, Subhakiṇhā, Vehapphalā, Avihā, Atappā, Sudassā, Sudassī, Akaniṭṭhā devatāti Asaññe ca Arūpāvacara satte ca ṭhapetvā sotāyatanapavattiṭṭhāne sabbā devatā sādhuḥkāramadaṃsu.

Tato khīṇāsavamahābrahmāno “mahā vatāyaṃ sādhuḥkārasaddo, pathavitalato paṭṭhāya yāva Akaniṭṭhalokaṃ āgato, kimatthaṃ nu kho eso”ti āvajjento “Dhammasenāpatisāriputtatthero Pubbārāme Visākhāya ratanapāsāde nisīditvā saṃyojanapariyāya dhammadesanamārabhi, amhehipi tattha kāyasakkhīhi bhavituṃ vaṭṭati”ti cintetvā tattha agamaṃsu¹. Pubbārāmo devatāhi paripuṇṇo, samantā Pubbārāmassa gāvutaṃ aḍḍhayaṃ janāṃ, yojananti sakalacakkavāḷaṃ heṭṭhā pathavitalena tiriyaṃ cakkavāḷapariyantena paricchinnāṃ dasahi cakkavāḷasahasseehi sannipatitāhi devatāhi nirantaramahosi, āragga nitudanamatte² ṭhāne uparimakotiyaṃ satṭhi devatā sukhumattabhāve māpetvā aṭṭhaṃsu.

Athāyasmā Sāriputto “mahantaṃ vatidaṃ halāhalaṃ³, kiṃ nu kho etan”ti āvajjento dasasahassacakkavāḷe thitānaṃ devatānaṃ ekacakkavāḷe sannipatitabhāvaṃ addasa. Atha yasmā Buddhānaṃ adhiṭṭhānakiccaṃ natthi, parisaparimāṇeneva passanti ceva saddaṇca sāventi. Sāvakānaṃ pana adhiṭṭhānaṃ vaṭṭati. Tasmā thero samāpattiṃ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya mahaggatacittena adhiṭṭhāsi “cakkavāḷapariyantaṃ parisā sabbāpi maṃ passatu, dhammaṇca me desentassa saddaṃ suṇātū”ti. Adhiṭṭhita kālato paṭṭhāya dakkhiṇajāṇupasse ca cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṇca nisīditvā “Dhammasenāpatisāriputtatthero nāma kīdiso dīgho rasso sāmo odāto”ti vattabbakāraṇaṃ nāhosi, sabbesampi sabbadisāsu nisinnānaṃ abhimukheyyeva paññāyittha, nabhamajjhe ṭhitacando viya ahosi. Dhammaṃ

1. Āgamaṃsu (Ka)

2. Āragganittuddanamatte (Si)

3. Kolāhalaṃ (Syā, Ka), kalahalaṃ (?)

desentassāpissa dakkhiṇajāṇupasse ca cakkavālamukhavaṭṭiyaṇca nisinnā sabbe ekaṃ seneva¹ saddaṃ suṇimsu.

Evam adhiṭṭhahitvā thero **ajjhattasaṃyojanaṇca āvusoti** imaṃ dhammadesanaṃ ārabhi. Tattha **ajjhattanti** kāmabhavo. **Bahiddhāti** rūpārūpabhavo. Kiñcāpi hi sattā kāmabhavo appaṃ kālāṃ vasanti kappassa catutthameva koṭṭhāsaṃ, itaresu tīsu koṭṭhā sesu kāmabhavo suñño hoti tuccho, rūpabhavo bahuṃ kālāṃ vasanti, tathāpi tesaṃ yasmā kāmabhavo cutipaṭisandhiyo bahukā honti, appakā rūpārūpabhavesu. Yattha ca cutipaṭisandhiyo bahukā, tattha ālayopi patthanāpi abhilāsopi bahu hoti. Yattha appā, tattha appo. Tasmā kāmabhavo ajjhattaṃ nāma jātaṃ, rūpārūpabhavā bahiddhā nāma. Iti ajjhattasaṅkhāte kāmabhavo chandarāgo **ajjhattasaṃyojanaṃ** nāma, bahiddhāsaṅkhā tesu rūpārūpabhavesu chandarāgo **bahiddhāsaṃyojanaṃ** nāma. Orambhāgiyāni vā pañca saṃyojanāni ajjhattasaṃyojanaṃ nāma, uddhambhāgiyāni pañca bahiddhāsaṃyojanaṃ nāma. Tatrāyaṃ vacanattho—oraṃ vuccati kāmādhātu, tattha upapattinipphādanato² taṃ oraṃ bhajantīti orambhāgiyāni. Uddhaṃ vuccati rūpārūpadhātu, tattha upapattinipphādanato taṃ uddhaṃ bhajantīti uddhambhāgiyāni.

Evam vuttappabhedenā ajjhattasaṃyojanena saṃyutto puggalo **ajjhattasaṃyojano**, bahiddhāsaṃyojanena saṃyutto puggalo **bahiddhāsaṃyojano**. Ubhayampi cetāṃ na lokiyassa vaṭṭanissitamahājanassa nāmaṃ. Yesaṃ pana bhavo dvedhā paricchinno, tesaṃ sotāpannasakadāgāmi-anāgāmīnaṃ ariyasāvakānaṃ etaṃ nāmaṃ. Yathā hi mahā araṇṇe Khadiravanasālavanādīni thambho tulāsaṅghāṭoti nāmaṃ na labhanti, Khadiravanaṃ sālavananti nāmameva labhanti. Yadā pana tato rukkhā tiṇhāya³ kuṭhāriyā chinditvā thambhādisaṅghānena tacchitā honti, tadā thambho tulāsaṅghāṭoti nāmaṃ labhanti. Evamevaṃ aparicchinnabhavo bahalakilesa puthujjano etaṃ nāmaṃ na labhati, bhavaṃ paricchinditvā kilese tanuke katvā ṭhitā sotāpannādayova labhanti.

Imassa ca panatthassa vibhāvanatthaṃ idaṃ **vacchakasālopamaṃ** veditabbaṃ —vacchakasālaṃ hi katvā anto khāṇuke koṭṭetvā vacchake yottehi

1. Ekaraseneva (Sī)

2. Uppattinipphādanato (Sī, Syā)

3. Tikkhāya (Ka)

bandhitvā tesu upanibandhanti, yottesu appahontesu kaṇṇesupi gahetvā tattha vacchake pavesenti, antosālāya okāse appahonte bahi khāṇuke koṭṭetvāpi evameva karonti. Tattha koci antobaddho vacchako bahinipanno hoti, koci bahibaddho antonipanno, koci antobaddho antova nipanno, koci bahibaddho bahiyeva nipanno. Koci antopi abaddhova carati, bahipi abaddhova. Tattha antobaddhassa bahinipannassa bandhanam dīgham hoti. So hi uṇhādipīlito nikkhamitvā bahi vacchakānam abbhantare nipajjati. Bahibaddhe antonipannepi eseva nayo. Yo pana antobaddho antonipanno, tassa bandhanam rassam hoti. Bahibaddhe bahinipannepi eseva nayo. Ubhopi hi te divasampi khāṇukam anupari gantvā tattheva sayanti. Yo pana anto abaddho tattheva vacchakānam antare vicarati, ayam sīlavā vacchako¹ kaṇṇe gahetvā vacchakānam antare vissatṭho divasampi aññattha agantvā tattheva carati. Bahi abaddhe tattheva vicarantepi eseva nayo.

Tattha vacchakasālā viya tayo bhavā veditabbā. Vacchakasālāyam khāṇukā viya avijjākhāṇuko. Vacchakabandhanayottam viya dasa saṃyojanāni. Vacchakā viya tīsu bhavesu nibbattasattā. Antobaddho bahisayitavacchako viya rūpārūpabhavesu sotāpannasakadāgāmino. Te hi kiñcāpi tattheva vasanti, saṃyojanam pana tesam kāmāvacarūpanibaddhameva. Kenaṭṭhena? Appahīnaṭṭhena. Rūpārūpabhavesu puthujjanopi etheva saṅgahito. Sopi hi kiñcāpi tattha vasati, saṃyojanam panassa kāmāvacarūpanibaddha meva. Bahibaddho antosayitavacchako viya kāmāvacare anāgāmī. So hi kiñcāpi kāmā vacare vasati, saṃyojanam panassa rūpārūpabhavūpanibaddhameva. Antobaddho antonipanno viya kāmāvacare sotāpannasakadāgāmino. Te hi sayampi kāmāvacare vasanti, saṃyojanampi tesam kāmāvacarūpanibaddhameva. Bahibaddho bahinipanno viya rūpārūpabhavesu anāgāmī. So hi sayampi tattha vasati, saṃyojanampissa rūpārūpabhavūpanibaddhameva. Anto-abaddho antovicaraṇavacchako viya kāmāvacare khīṇāsavo. Bahi abaddho

1. Sīlavavacchako (Sī), sayitavacchako (Syā)

bahivicaraṇavacchako viya rūpārūpabhavā khīṇāsavo. Saṃyojanesu pana sakkāyaditṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāsoti imāni tīṇi gacchantāṃ nivārenti, gataṃ paṭi-ānenti. Kāmacchando byāpādoti imāni pana dve saṃyojanāni samāpattiyā vā avikkhambhetvā maggena vā asamucchinditvā rūpārūpabhavā nibbattitum na sakkoti.

Katamo cāvusoti idaṃ thero yathā nāma puriso dve ratanapeḷā passe ṭhapetvā sampattaparīsāya dve hatthe pūretvā sattavidham ratanam bhājetvā dadeyya, evaṃ paṭhamam ratanapeḷam¹ datvā² dutiyampi tatheva dadeyya. Evamevaṃ “ajjhattasaṃyojanaṇca āvuso puggalam desessāmi bahiddhāsaṃyojanaṇca”ti imāni dve padāni mātikā vasena ṭhapetvā idāni aṭṭhavidhāya parīsāya bhājetvā dassetum vitthārakatham ārabhi.

Tattha **idhāti** imasmim sāsane. **Sīlavā hotīti** catupārisuddhisīlehi sīlasampanno hoti. Iti thero ettāvata ca kira catupārisuddhisīlam uddisitvā “pātimokkhasaṃvarasaṃvuto”ti iminā tattha jeṭṭhakasīlam vitthāretvā dassesīti Dīpavihāravāsī Summatthero āha. Antevāsiko panassa Tipiṭakacūḷanāgattthero āha “ubhayatthāpi pātimokkhasaṃvarova vutto. Pātimokkhasaṃvaroyeva hi sīlam, itarāni pana tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānam nāma atthī”ti ananujānanto uttari āha³—indriyasaṃvaro nāma chadvārarakkhāmatlakameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayupattimattakam, paccayasannissitam paṭi laddhapaccaye “idamatthan”ti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakam, nipariyāyena pana pātimokkhasaṃvarova sīlam. Yassa so bhinno, ayam chinnaśiso viya puriso hattha pāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayam acchinnaśiso viya puriso jīvitam sesāni puna pākātikāni katvā rakkhitum sakkoti. Tasmā sīlavatī iminā pātimokkhasaṃvaram uddisitvā⁴ tam vitthārento “pātimokkhasaṃvarasaṃvuto”ti-ādimāhāti.

1. Paṭhamakaratanapeḷam (Sī)

2. Daḷham datvā (Ka)

3. Vuttaṭṭhānam nāma natthīti. Vatvā tam anujānanto āha (Saṃ-Ṭṭha 3. 262 piṭṭhe.)

4. Niddisitvā (Syā)

Tattha **pātimokkhasamvarasamvutoti** pātimokkhasamvarena samannāgato. **Ācāragocarasampannoti** ācārena ca gocarena ca sampanno. **Aṇumattesūti** appamattakesu. **Vajjesūti** akusaladhammesu. **Bhayadassāvīti** bhayadassī. **Samādāyāti** sammā ādiyitvā. **Sikkhati sikkhāpadesūti** taṃ taṃ sikkhāpadam samādiyitvā sikkhati. Apica **samādāya sikkhati sikkhāpadesūti** yaṃkiñci sikkhāpadesu sikkhakoṭṭhāsesu sikkhi tabbam kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā, taṃ sabbam sammā ādāya sikkhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana sabbānetāni pātimokkhasamvarādīni padāni Visuddhimagge¹ vuttāni, catupārisuddhisīlaṇca sabbākārena vibhajitvā dassitaṃ. **Aññataram devanikā yanti** chasu kāmāvacaradevaghaṭāsu² aññataram devaghaṭam. **Āgāmī hotīti** heṭṭhā āgāmī hoti. **Āgantā itthattanti** itthattam mānusakapañcakkhandhabhāvameva āgantā hoti, tatrūpapattiko vā uparūpapattiko vā na hoti, puna heṭṭhāgāmīyeveva hotīti dasseti. Iminā aṅgena sukkhavipassakassa dhātukammaṭṭhānikabhikkhuno heṭṭhimaṃ maggadva yañceva phaladvayaṇca kathitaṃ.

Aññataram santam cetovimuttinti aṭṭhasu samāpattīsu aññataram catutthajjhāna samāpattim. Sā hi paccanīkakilesānaṃ santattā santā, teheva ca kilesehi cetaso vimuttattā cetovimuttīti vuccati. **Aññataram devanikāyanti** pañcasu suddhāvāsadevanikāyesu aññataram. **Anāgantā itthattanti** puna imaṃ pañcakkhandhabhāvaṃ anāgantā, heṭṭhūpa pattiko na hoti, uparūpapattiko vā hoti tattheva vā parinibbāyīti dasseti. Iminā aṅgena samādhikammikassa bhikkhuno tayo maggā tiṇi ca phalāni kathitāni.

Kāmānaṃyeva nibbidāyāti duvidhānampi kāmānaṃ nibbindanatthāya ukkaṇṭhanatthāya. **Virāgāyāti** virajjanatthāya. **Nirodhāyāti** appavattikaraṇatthāya. **Paṭipanno hotīti** paṭipattim paṭipanno hoti. Ettāvata sotāpannassa ca sakadāgāmino ca pañcakāmaguṇikarāgakkhayatthāya anāgāmimaggavipassanā kathitā hoti. **Bhavānaṃyevāti** tiṇṇaṃ bhavānaṃ. Iminā anāgāmino bhavarāgakkhayatthāya arahattamaggavipassanā kathitā hoti. **Taṇhākkhayāya paṭipanno hotīti**

1. Visuddhi 1. 16 piṭṭhe.

2. Kāmāvacaradevesu (Ka)

imināpi sotāpannasakadāgāmīnaṃyeva
 pañcakāmaguṇikataṇhākkhayakaraṇatthaṃ anāgāmimaggavipassanā kathitā.
So lobhakkhayāyāti imināpi anāgāmīno bhavalobhakkhayatthāya¹
 arahattamaggavipassanāva kathitā. **Aññataraṃ devanikāyanti**
 Suddhāvāsesveva aññataraṃ devanikāyaṃ. **Anāgantā itthattanti** imaṃ
 khandhapañcakabhāvaṃ anāgantā, heṭṭhūpapattiko na hoti, uparūpapattiko
 vā hoti, tattheva vā parinibbāyati.

Iti paṭhamena aṅgena sukkhavipassakassa
 dhātukammaṭṭhānikabhikkhuno heṭṭhimāni dve maggaphalāni kathitāni,
 dutiyena samādhikammikassa tīṇi maggaphalāni, “so kāmānaṃ”ti iminā
 sotāpannasakadāgāmīnaṃ pañcakāmaguṇikarāgakkhayāya upari
 anāgāmimaggavipassanā, “so bhavānaṃyevā”ti iminā anāgāmiṣṣa upari
 arahattamaggavipa ssanā, “so taṇhākkhayāyā”ti iminā
 sotāpannasakadāgāmīnaṃ pañcakāmaguṇikataṇhākkha yāya upari
 anāgāmimaggavipassanā, “so lobhakkhayāyā”ti iminā anāgāmīno
 bhavalobha kkhayāya upari arahattamaggavipassanā kathitāti evaṃ chahi
 mukhehi vipassanaṃ kathetvā desanaṃ yathānusandhiṃ pāpesi.
 Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇiṃsu,
 sotāpannādīnaṃ paricchedova nāhosi. Yathā ca imasmiṃ samāgame, evaṃ
 Mahāsamayasutte Maṅgalasutte ca Cūḷarāhulovādasutte ca
 koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, sotāpannādīnaṃ
 devamanussānaṃ paricchedo nāhosi.

Samacittā devatāti cittassa sukhumabhāvasamatāya samacittā. Sabbāpi
 hi tā attano attabhāve sukhume cittasarikkhake² katvā māpesuṃ. Tena
 samacittā nāma jātā. Aparenapi kāraṇena samacittā—“Therena samāpatti
 tāva kathitā, samāpattithāmo pana na kathito. Mayaṃ Dasabalaṃ pakkosivā
 samāpattiyā thāmaṃ kathāpessāmā”ti sabbāpi ekacittā ahesuntipi samacittā.
 Aparampi kāraṇaṃ—“Therena ekena pariyāyena samāpattipi
 samāpattithāmopi kathito, ko nu kho imaṃ samāgamaṃ sampatto, ko na
 sampatto”ti olokayamānā Tathāgatassa asampattabhāvaṃ disvā “mayaṃ
 Tathāgataṃ

1. Bhavalobhakkhayāya (Sī)

2. Cittasarikkhakeva (Ka)

pakkositvā parisam paripuṇṇam karissāmā”ti sabbāpi ekacittā ahesuntipi samacittā. Aparampi kāraṇam—anāgate kocideva bhikkhu vā bhikkhunī vā devo vā manusso vā “ayam desanā sāvakabhāsita”ti agāravam kareyya, Sammāsambuddham pakkositvā imam desanam sabbaññubhāsitam karissāma. Evam anāgate garubhāvanīyā bhavissatīti sabbāva ekacittā ahesuntipi samacittā. Aparampi kāraṇam—sabbāpi hi tā ekasamāpattilābhiniyo vā ahesum ekārammaṇalābhiniyo vāti evampi samacittā.

Haṭṭhāti tuṭṭhapahaṭṭhā āmoditā pamoditā. **Sādhū**ti āyācanatthe nipāto. **Anu kampaṃ upādāyā**ti na therassa anukampaṃ kāruñṇam anuddayaṃ paṭicca, na ca imasmiṃ ṭhāne therassa anukampitabbakiccaṃ atthi. Yasmiṃ hi divase thero sūkarakhataleṇadvāre bhāgineyyassa Dīghanakhaparibbājakassa vedanākammaṭṭhāne¹ kathiyamāne tālavaṇṭam gahetvā Sathāraṃ bījamāno ṭhito parassa vaḍḍhitabhojanaṃ bhuñjitvā khudam² vinodento viya parassa sajjitapasādhanaṃ sīse paṭimuñcanto viya ca sāvaka pāramiñṇassa nippadesato matthakaṃ patto, tasmiṃyeva divase Bhagavatā anukampito nāma. Avasesānaṃ pana taṃ ṭhānaṃ sampattānaṃ devamanussānaṃ anukampaṃ upādāya gacchatu Bhagavāti Bhagavantaṃ yācimsu.

Balavā purisoti dubbalo hi khippaṃ samiñjanapasāraṇam kātuṃ na sakkoti, balavāva sakkoti. Tenetaṃ vuttaṃ. **Sammukhe**³ **pāturahosī**ti sammukhaṭṭhāne puratoyeva pākaṭo ahosi. **Bhagavā etadavocā**ti etaṃ “idha Sāriputtā”ti-ādinā nayena attano āgamanakāraṇam avoca. Evam kirassa ahosi “sace koci bālo akataññū bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā evam cinteyya ‘Sāriputtatthero mahantaṃ parisam alattha, Sammāsambuddho ettakaṃ adhivāsetuṃ asakkonto usūyāya parisam uṭṭhāpetuṃ āgato’ti. So imam mayi manopadosam katvā apāye nibbatteyyā”ti. Athattano āgamanakāraṇam kathento etaṃ “idha Sāriputtā”ti-ādivacanaṃ avoca.

1. Ma 2. 168 piṭṭhe.

2. Khuddam (Syā, Ka)

3. Pamukhe (Sī)

Evam attano āgamanakāraṇaṃ kathetvā idāni samāpattiyā thāmaṃ kathetum **tā kho pana Sāriputta devatā dasapi hutvāti**-ādimāha. Tattha yasavasena vā atthaṃ āharitum vaṭṭati samāpattivāsena vā. Yasavasena tāva mahesakkhā¹ devatā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu, tāhi appesakkhatarā vīsati vīsati ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu, tāhi appesakkhatarā -pa- saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Samāpattivāsena pana yāhi paṇītā samāpatti bhāvitā, tā saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi tato hīnatarā, tā paññāsa paññāsa -pa-. Yāhi tato hīnatarā samāpatti bhāvitā -pa- tā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi vā hīnā bhāvitā, tā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi tato paṇītatarā bhāvitā, tā vīsati vīsati. Yāhi tato paṇītatarā -pa- tā saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu.

Āraggakoṭīnitudanamatteti āraggakoṭiyā patanamatte okāse. **Na ca añña maññaṃ byābādhenti**ti evaṃ sambādhe ṭhāne tiṭṭhantiyopi aññamaññaṃ na byābādhenti na ghaṭṭenti, asampīlā asambādhāva ahesum. “Tava hattho maṃ bādhati, tava pādo maṃ bādhati, tvaṃ maṃ maddantī ṭhitā”ti vattabbakāraṇaṃ nāhosi. **Tattha nūnāti** tasmim bhave nūna. **Tathācittam bhāvanti** tenākārena cittam bhāvitam. **Yena tā devatāti** yena tathābhāvitena cittaena tā devatā dasapi hutvā -pa- tiṭṭhanti, na ca aññamaññaṃ byābādhenti. **Idheva khoti** sāsane vā manussaloke vā bhummaṃ, imasmiṃyeva sāsane imasmiṃyeva manussaloketi attho. Tāsañhi devatānaṃ imasmiṃyeva manussaloke imasmiṃyeva ca sāsane taṃ cittam bhāvitam², yena tā sante rūpabhave nibbattā, tato ca pana āgantvā evaṃ sukhume attabhāve māpetvā ṭhitā. Tattha kiñcāpi Kassapadasabalassa sāsane tīṇi maggaphalāni nibbattetvā brahmaloce nibbattadevatāpi atthi, sabbabuddhānaṃ pana ekāva anusāsani³ ekaṃ sāsanti katvā “idheva kho Sāriputtā”ti aññabuddhānaṃ sāsanaṃpi imeva sāsanaṃ karonto āha. Ettāvata Tathāgatena samāpattiyā thāmo kathito.

1. Mahesakkhā mahesakkhā (Sī) 2. Tathābhāvitam cittam (I) 3. Anusatthi (Sī, Syā)

Idāni Sāriputtattheraṃ ārabbhā tantivasena anusāsaniṃ kathento **tasmātiha Sāriputtāti** āha. Tattha **tasmāti** yasmā tā devatā idheva santaṃ samāpattiṃ nibbattetvā sante bhave nibbattā, tasmā. **Santindriyāti** pañcannaṃ indriyānaṃ santatāya nibbutatāya paṇītatāya santindriyā. **Santamānasāti** mānasassa santatāya nibbutatāya paṇītatāya santamānasā. **Santaṃyeva upahāraṃ upaharissāmāti** kāyacittūpahāraṃ santaṃ nibbutaṃ paṇītaṃyeva upaharissāma. **Sabrahmacārīsūti** samānaṃ ekuddesatādiṃ brahmaṃ carantesu¹ sahadhammikesu. **Evaṃ hi vo Sāriputta sikkhitabbanti** iminā ettakena vārena² Bhagavā desanaṃ sabbaññubhāsitaṃ akāsi. **Anassunti** naṭṭhā vinaṭṭhā. **Ye imaṃ dhammapariyāyaṃ nāssosunti** ye attano pāpikaṃ tucchaṃ niratthakaṃ diṭṭhiṃ nissāya imaṃ eva rūpaṃ dhammadezanaṃ sotuṃ na labhiṃsūti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhāpesi.

38. Chaṭṭhe **varaṇāyaṃ viharatīti** varaṇā nāma ekaṃ nagaraṃ, taṃ upanissāya viharati. **Kāmarāgābhinivesavinibandhapaligedhapariyuṭṭhānājḥosānahetūti** kāmarāgābhinivesahetu³ kāmarāgavinibandhahetu kāmarāgapaligedhahetu kāmarāgapariyuṭṭhānahetu kāmarāga-ajḥosānahetūti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—yvāyaṃ pañca kāmaguṇe nissāya uppajjati kāmarāgo, tassābhinivesādihetu. Kāmarāgena abhiniviṭṭhattā vinibaddhattā tasmimīyeva ca kāmarāge mahāpaṅke viya paligedhattā anupaviṭṭhattā teneva ca kāmarāgena pariyuṭṭhitattā gahitattā ()⁴ kāmarāgeneva ca ajḥosittattā gilitvā pariniṭṭhapetvā gahitattāti. **Diṭṭhirāgādipadesupī**⁵ eseva nayo. **Diṭṭhirāgoti** panettha dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo nissāya uppajjanakarāgo veditabbo. **Puratthimesu janapadesūti** therassa vasanaṭṭhānato Sāvattihijanaṇapado puratthimadisābhāge hoti, thero ca nisīdantopi tatomukhova nisinno, tasmā evamāha. **Udānaṃ udānesīti** udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṃ avasesakoti vuccati. Yaṅca jalaṃ⁶ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajḥhottharivitvā

1. Samāna-ekuddesatādibrahmacariyavantesu (Ka)

2. Ṭhānena (Sī)

3. Kāmarāgavinivesahetu (Sī, Syā)

4. (Kāmarāgena abhinibandhattā tasmimīyeva ca) (Ka)

5. Diṭṭhirāgādīsūpi (Ka)

6. Oghaṃ (Sī)

gacchati, taṃ oghoti vuccati, evamevaṃ yaṃ pītivacanāṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati, taṃ udānanti vuccati, evarūpaṃ pītimayavacanāṃ nicchāresīti attho.

39. Sattame **Gundāvaneti** evaṃnāmake vane. **Upasaṅkamīti**

“Mahākaccānatthero kira nāma attano pitumattampi ayyakamattampi disvā neva abhivādeti na paccuṭṭheti na āsanena nimanteti”ti sutvā “na sakkā ettakena niṭṭhaṃ gantuṃ, upasaṅkamitvā naṃ pariggaṇhissāmī”ti bhuttapātarāso yenāyasmā Mahākaccāno tenupasaṅkami. **Jiṇṇeti** jarā jiṇṇe. **Vuddheti** vayovuddhe. **Mahallaketi** jātimahallake. **Addhagateti** dīghakāla ddhānaṃ atikkante. **Vayo-anuppatteti** pacchimavayaṃ anuppatte. **Tayidaṃ bho Kaccāna tathevāti** bho Kaccāna yaṃ taṃ amhehi kevalaṃ sutameva, taṃ iminā diṭṭhena sameti. Tasmā taṃ tatheva, na aññathā. **Na hi bhavaṃ Kaccāno brāhmaṇeti** idaṃ attānaṃ sandhāya vadati. Ayaṃ kirassa adhippāyo—amhe evaṃ mahallake disvā bhoto Kaccānassa abhivādanamattampi paccuṭṭhānamattampi āsanena nimantanamattampi natthīti. **Na sampannamevāti** na yuttameva na anucchavikameva.

Thero brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā “ayaṃ brāhmaṇo neva vuddhe jānāti na dahare, ācikkhissāmi vuddhe ca dahare cā”ti desanaṃ vaḍḍhento **atthi brāhmaṇāti**-ādimāha. Tattha **jānatāti** sabbaṃ neyyaṃ jānanta. **Passatāti** tadeva hatthe ṭhapitaṃ āmalakaṃ viya passantena. **Vuddhabhūmīti** yena kāraṇena vuddho nāma hoti, taṃ kāraṇaṃ. **Daharabhūmīti** yena kāraṇena daharo nāma hoti, taṃ kāraṇaṃ. **Āsītikoti** asītivassavayo. **Nāvutikoti** navutivassavayo. **Kāme paribhuñjati**ti vatthukāme kilesakā meti duvidhepi kāme kamanavasena paribhuñjati. **Kāmamajjhāvasati**ti duvidhepi kāme ghare gharassāmiko viyavasati adhivasati. **Kāmapariyesanāya** ussukoti duvidhānampi kāmānaṃ pariyesanattamaṃ ussukkamāpanno. **Bālo na therotveva**¹ **saṅkhyāṃ gacchatīti** so na thero² bālo mandotveva gaṇanaṃ gacchati. Vuttaṃ hetarū—

1. Bālo therotveva (Sī)

2. So thero (Sī)

“Na tena thero so hoti, yenassa palitaṃ siro.
Paripakko vayo tassa, moghajijñoti vuccatī”¹.

Daharoti taruṇo. Yuvāti yobbanena samannāgato. Susukāḷakesoti sutṭhu kālakeso. **Bhadrena yobbanena samannāgatoti** yena² yobbanena samannāgato³ yuvā, taṃ yobbanam bhadram laddhakanti dasseti. **Paṭhamena vayasāti** paṭhamavayo nāma tettiṃsa vassāni, tena samannāgatoti attho. **Paṇḍito therotveva saṅkhyam gacchatīti** so evarūpo puggalo paṇḍitoti ca theroti ca gaṇanam gacchati. Vuttampi cetam—

“Yamhi saccañca dhammo ca, ahimsā saṃyamo damo.
Sa ve vantamalo dhīro, thero iti pavuccatī”¹.

40. Atṭhame **corā balavanto hontīti** pakkhasampannā parivārasampannā dhanasampannā nivāsattṭhānasampannā vāhanasampannā ca honti. **Rājāno tasmim samaye dubbalā hontīti** tasmim samaye rājāno tāsam sampattīnam abhāvena dubbalā honti. **Atiyātunti** bahiddhā janapadacārikam caritvā icchiticchitakkhaṇe antonagaram pavisitum. **Niyyātunti** “corā janapadam vilumpanti maddanti, te nisedhessāmā”²ti paṭhamayāme vā majjhimayāme vā pacchimayāme vā nikkhamitum phāsukam na hoti. Tato utṭhāya⁴ corā manusse pothetvā acchinditvā gacchanti. **Paccantime vā janapade anusaññātunti** gāmam vāsakaraṇatthāya⁵ setum attharaṇatthāya pokkharāṇim khaṇāpana tthāya sālādīnam karaṇatthāya paccantime janapade anusaññātumpi na sukham hoti. **Brāhmaṇagahapatikānanti** antonagaravāsīnam brāhmaṇagahapatikānam. **Bāhirāni vā kammantānīti** bahigāme ārāme khetṭakammantāni. **Pāpabhikkhū balavanto hontīti** pakkhuttarā yasuttarā puññavanto⁶ bahukehi upaṭṭhākehi ca upaṭṭhākīhi ca samannāgatā rājarājamahāmattasannissitā. **Pesalā bhikkhū tasmim samaye dubbalā hontīti** tasmim samaye piyasilā bhikkhū tāsam sampattīnam abhāvena dubbalā honti. **Tuṇhībhūtā tuṇhī bhūtāva saṃghamajjhe**

1. Khu 1. 51 piṭṭhe Dhammapade.

2. Samannāgatattā (Syā, Ka)

3. Gāmaṇvāsakaraṇatthāya (Sī, Syā)

2. Imināssa yena (Sī)

4. Paṭṭhāya (Syā, Ka)

6. Pakkhantabalavanto (Ka)

sañkasāyantīti¹ nissaddā hutvā saṅghamajjhe nisinnā kiñci ekavacanampi mukhaṃ ukkhipitvā kathetuṃ asakkontā pajjhāyantā viya nisīdanti.

Tayidanti tadetaṃ kāraṇaṃ. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

41. Navame **micchāpaṭipattādhikaraṇahetūti** micchāpaṭipattiyā kāraṇahetu paṭipajjanahetūti attho. **Ñāyaṃ dhammaṃ kusalanti** saḥavipassanakaṃ maggaṃ. Evarūpo hi saḥavipassanakaṃ maggaṃ ārādhetuṃ sampādetuṃ pūretuṃ na sakkoti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo. Imasmiṃ sutte saḥa vipassanāya maggo kathito.

42. Dasame **duggahitehīti** uppaṭipāṭiyā gahitehi. **Byañjanappatirūpakehīti** byañjanaso² patirūpakehi akkharacittatāya³ laddhakehi. **Atthañca dhammañca paṭibāhanīti** suggahitasuttantānaṃ atthañca⁴ Pāliñca paṭibāhanti, attano duggahitasuttantānaṃ yeva atthañca Pāliñca uttaritaraṃ katvā dassenti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo. Imasmiṃ sutte sāsanaṃ vuddhi ca parihāni ca kathitāti.

Samacittavaggo catuttho.

5. Parisavaggavaṇṇanā

43. Pañcamassa paṭhame **uttānāti** pākaṭā appaṭicchannā. **Gambhīrāti** gulhā paṭicchannā. **Uddhatāti** uddhaccena samannāgatā. **Unnaḷāti** uggatanaḷā, utṭhitatucchamānāti vuttaṃ hoti. **Capalāti** pattacīvaramaṇḍanādinā cāpallena yuttā. **Mukharāti** mukhakharā kharavacanā⁵. **Vikiṇṇavācāti** asaṃyatavacanā divasampi niratthakavacanapalāpino. **Muṭṭhassatīti** vissaṭṭhasatino. **Asampajānāti** nippaṇṇā. **Asamāhitāti** citteka ggaṭāmattassāpi alābhino. **Pākatindriyāti** pakatīyā ṭhitehi vivatehi arakkhitehi indriyehi samannāgatā. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

1. Sañjhāyantīti (Sī), saṃjhāyantīti (I)

3. Akkharacintakāya (Sī), akkharacittatāya (Syā)

5. Kharavācā (Syā, Ka)

2. Byañjaneneva (Sī)

4. Aṭṭhakathañca (Sī, Syā)

44. Dutiye **bhaṇḍana-jātā**ti bhaṇḍanaṃ vuccati kalahassa pubbabhāgo, taṃ tesāṃ jātanti bhaṇḍana-jātā. Tathā “mayāṃ tumhe daṇḍāpessāma bandhāpessāmā”ti-ādivacana ppavattiyā sañjātakalahā. Ayaṃ tāva gihīsu nayo. Pabbajitā pana āpattivītikkamavācaṃ vadantā **kalahajātā** nāma. **Vivādāpannā**ti viruddhavādaṃ āpannā. **Mukhasattīhi vituda ntāti** guṇānaṃ chindanaṭṭhena dubbhāsītā vācā mukhasattiyoti vuccanti, tāhi vitudantā vijjhantā. **Samaggā**ti ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatāti etesaṃ karaṇena samagga tāya sahita¹. **Piyacakkhūhi**ti mettācakkhūhi.

45. Tatiye **aggavatī**ti uttamapuggalavatī, aggāya vā uttamāya paṭipattiyā samannāgatā. Tato viparītā **anaggavatī**. **Bāhulikā**ti cīvarādibāhullāya paṭipannā. Sāsanaṃ sithilaṃ gaṇhantīti **sāthalikā**. **Okkamanē** pubbaṅgamāti ettha okkamaṇaṃ vuccati avagamaṇaṭṭhena pañca nīvaraṇāni, tena pañcanīvaraṇapūraṇe² pubbaṅgamāti vuttaṃ hoti. **Paviveketi** upadhiviveke nibbāne. **Nikkhattadhurā**ti tividhepi viveke oropitadhurā³. **Na vīriyaṃ ārabhantī**ti duvidhampi vīriyaṃ na karonti. **Appattassa pattiyāti** pubbe appattassa jhānavipassanāmaggaṃ phalavisesassa patti-atthāya. Itaraṃ padadvayaṃ tasseeva vevacanaṃ. **Pacchimā janatāti** saddhivihārika-antevāsikajano. **Diṭṭhānugatiṃ āpajjatī**ti ācariyupajjhāyehi kataṃ anukaronto diṭṭhassa tesāṃ ācārassa anugatiṃ āpajjati nāma. Sesāṃ vuttapaṭipakkhanayena veditabbaṃ.

46. Catutthe **ariyāti** ariyasāvakaparisā. **Anariyāti** puthujjanaparisā. “**Idaṃ dukkhaṇ**”ti **yathābhūtaṃ nappajānantī**ti ṭhapetvā taṇhaṃ tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ nāma, ettakameva dukkhaṃ, ito uddhaṃ dukkhaṃ natthīti yathāsabhāvato nappajānanti. Esa nayo sabbattha. Sesapadesu pana tassa dukkhassa samuṭṭhāpikā purimataṇhā **samudayo** nāma, tassāyeva taṇhāya, dvinnampi vā tesāṃ saccānaṃ accantakkhayo asamuppatti **dukkhanirodho** nāma, aṭṭhaṅgiko ariyamaggo **dukkhanirodhagāminī** paṭipadā

1. Samāhitā (Ka)

2. Te pañca nīvaraṇe pūraṇe (Ka) Ma-Ṭṭha 1. 105 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Nikkhattadhurā oropitadhurā (Sī)

nāmāti evaṃ imasmiṃ sutte catūhi saccehi cattāro maggā ca cattāri ca phalāni kathitāni.

47. Pañcame **parisākasatoti**¹ kasatāparisā kacavarāparisā palāpāparisāti² attho. **Parisāmaṇḍoti** pasannāparisā sārāparisāti attho. **Chandāgatiṃ gacchantī** chandena agatiṃ gacchanti, akattabbaṃ karontīti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Imāni pana cattāri agatigamanāni bhaṇḍabhājanīye ca vinicchayaṭṭhāne ca labbhanti. Tattha bhaṇḍabhājanīye tāva attano bhārabhūtānaṃ bhikkhūnaṃ amanāpe bhaṇḍake patte taṃ parivattetvā manāpaṃ dento **chandāgatiṃ gacchati** nāma. Attano pana abhārabhūtānaṃ manāpe bhaṇḍake patte taṃ parivattetvā amanāpaṃ dento **dosāgatiṃ gacchati** nāma. Bhaṇḍakabhājanīyavattuṇca ṭhitikaṇḍa³ ajānanto **mohāgatiṃ gacchati** nāma. Mukha rānaṃ vā rājādinissitānaṃ vā “ime me⁴ amanāpe bhaṇḍake dinne anattampī kareyyun”ti bhayena parivattetvā manāpaṃ dento **bhayāgatiṃ gacchati** nāma. Yo pana evaṃ na gacchati, sabbesaṃ tulābhūto pamāṇabhūto majjhatto hutvā yaṃ yassa pāpuṇāti, taññeva tassa deti, yaṃ catubbidhampi agatigamaṇaṃ⁵ na gacchati nāma. Vinicchayaṭṭhāne pana attano bhārabhūtassa garukāpattiṃ lahukāpattiṃ katvā kathento **chandāgatiṃ gacchati** nāma. Itarassa lahukāpattiṃ garukāpattiṃ katvā kathento **dosāgatiṃ gacchati** nāma. Āpattivuṭṭhānaṃ pana samuccayakkhandhakaṇḍa⁶ ajānanto **mohāgatiṃ gacchati** nāma. Mukharassa vā rājapūjitasassa vā “ayaṃ me garukaṃ katvā āpattiṃ kathentassa anattampī kareyyā”ti garukameva lahukāti katvā kathento **bhayāgatiṃ gacchati** nāma. Yo pana sabbesaṃ yathābhūtameva katheti, yaṃ catubbidhampi agatigamaṇaṃ na gacchati nāma.

48. Chaṭṭhe **okkācitavinītāti** dubbinītā. **No paṭipucchāvinītāti** na pucchitvā⁷ vinītā. **Gambhīrāti** Pālivasena gambhīrā Sallasuttasadisā⁸. **Gambhīratthāti** atthavasena gambhīrā Mahāvedallasuttasadisā. **Lokuttarāti**

1. Parisakasatoti (Sī, Syā)

3. Bhaṇḍabhājanīyaṃ vattaṇḍa vihitaṇḍa (Ka)

5. Agatiṃ (Sī)

7. Pucchitvā pucchitvā (Sī)

2. Palāsaparisāti (Ka)

4. Imesaṃ (Ka)

6. Āpattikkhandhakaṇḍa (Syā, Ka)

8. Cūḷavedallasuttasadisā (Syā)

lokuttara-atthadīpakā. **Suññatāpaṭisaṃyuttā**ti sattasuññāṃ dhammamattameva¹ pakāsakā Asaṅkhatasaṃyuttasadisā². **Na aññā cittaṃ upaṭṭhapenti**ti vijānanatthāya cittaṃ na upaṭṭhapenti, niddāyanti vā aññavihitā vā honti. **Uggahetabbaṃ pariyāpūṇitabbanti** uggahetabbe ca pariyāpūṇitabbe ca. **Kavitā**ti³ kavīhi katā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Cittakkharā**ti vicitra-akkharā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Bāhirakā**ti sāsanato bahi bhūtā. **Sāvakabhāsita**ti tesāṃ tesāṃ sāvakehi bhāsita. **Sussūsanti**ti akkharacittatāya ceva sarasampattiya⁴ ca attamanā hutvā suṇanti. **Na ceva aññamaññaṃ paṭipucchanti**ti aññamaññaṃ atthaṃ vā anusandhiṃ vā pubbāparaṃ vā na pucchanti. **Na ca paṭivacaranti**ti pucchanatthāya cārikaṃ na vicaranti. **Idaṃ kathanti** idaṃ byañjanaṃ kathaṃ rope tabbaṃ kinti ropetabbaṃ. **Imassa ko atthoti** imassa bhāsitaṃ ko attho, kā anusandhi, kiṃ pubbāparaṃ. **Avivaṇanti** paṭicchannaṃ. **Na vivaranti**ti na ugghāṇenti. **Anuttānikanti** apākaṇaṃ kataṃ. **Na uttāniṃ karonti**ti pākaṇaṃ na karonti. **Kaṅkhāṭhāniyesū**ti kaṅkhāya kāraṇabhūtesu. Sukkapakkho vuttavipallāsaṇa veditabbo.

49. Sattame **āmisagarū**ti catupaccayagarukā lokuttaradhammaṃ lāmakato gahetvā ṭhitaparisā. **Saddhammagarū**ti nava lokuttaradhamme garuke katvā cattāro paccaye lāmakato⁵ gahetvā ṭhitaparisā. **Ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto. **Paññāvimuttoti** paññāya vimutto sukkhavipassakakhīṇāsavo. **Kāyasakkhī**ti kāyena jhānaphassaṃ phusitvā pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikatvā ṭhito. **Diṭṭhippattoti**⁶ diṭṭhantaṃ patto. Ime dvepi chasu ṭhānesu labbhanti. **Saddhāvimuttoti** saddahanto vimutto. Ayampi chasu ṭhānesu labbhati. Dhammaṃ anussarati **dhammānusārī**. Saddhaṃ anussarati **saddhānusārī**. Ime dvepi paṭhamamaggasamaṅgino. **Kalyāṇadhammoti** sundaradhammo. **Dussīlo pāpadhammoti** nissīlo lāmakadhammo. Imaṃ kasmā gaṇhanti? Sabbesu hi ekasadesu

1. Sattasuññatadhammamattameva (Syā, Saṃ-Ṭṭha 2. 211 piṭṭhe ca)

2. Saññāsāṅkhatasaṃyuttasadisā (Sī), saṅkhatasaṃyuttasadisā (Ka),
saṃkhittasaṃyuttasadisā (Saṃ-Ṭṭha 2. 211 piṭṭhe)

3. Kavikatāti (sabbattha) Ṭikā oloketabbā.

4. Padasampattiya (Ka)

5. Omakato (Sī)

6. Diṭṭhappattoti (Sī)

jātesu sīlavantesu balavagāravaṃ¹ na hoti, ekaccesu pana dussīlesu sati sīlavantānaṃ upari balavagāravaṃ hotīti maññantā gaṇhanti. **Te tena lābhaṃ labhantīti** te bhikkhū ekaccānaṃ vaṇṇaṃ ekaccānaṃ avaṇṇaṃ² kathetvā cattāro paccaye labhanti. **Gathitāti** taṇhāya ganthitā. **Mucchitāti** taṇhāvaseneva mucchitā. **Ajjhopannāti** ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhapetvā ṭhitā. **Anādīnavadassāvīnoti** apaccavekkhitaparibhoge ādīnavaṃ apassantā. **Anissaraṇapaññāti** catūsu paccayesu chandarāga-apakaḍḍhanāya nissaraṇa paññāya virahitā idamatthaṃ etanti aṇānantā. **Paribhuñjantīti** sacchandarāgā hutvā paribhuñjanti.

Sukkapakkhe **ubhatobhāgavimuttoti**—ādīsu ayaṃ sattannampi ariyapuggalānaṃ saṅkhepapakāsanā—eko bhikkhu paññādhurena abhinivīṭṭho aṭṭha samāpattiyo nibba ttetvā sotāpattimaggāṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe dhammānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu kāyasakkhi nāma, arahattaphalakkhaṇe ubhatobhāgavimutto nāma. Samāpattihi vikkhambhanavimuttiyā maggena samucchedavimuttiyāi dvikkhattuṃ vā dvīhi vā bhāgehi vimuttoti attho. Aparo paññādhurena abhinivīṭṭho samāpattiyo nibbattetuṃ asakkonto sukkhavipassakova hutvā sotāpattimaggāṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe dhammānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu diṭṭhippatto nāma, arahattaphalakkhaṇe paññāvimutto nāma. Aparo saddhādhurena abhinivīṭṭho aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā sotāpattimaggāṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe saddhānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu kāyasakkhi nāma, arahattaphalakkhaṇe ubhatobhāgavimutto nāma. Aparo saddhādhurena abhinivīṭṭho samāpattiyo nibbattetuṃ asakkonto sukkhavipassakova hutvā sotāpattimaggāṃ pāpuṇāti. So tasmim̐ khaṇe saddhānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu saddhāvimutto nāma, arahatta phalakkhaṇe paññāvimutto nāma.

50. Aṭṭhame **visamāti** sapakkhalanaṭṭhena³ visamā. **Samāti** nipakkhalanaṭṭhena⁴ samā. **Adhammakammānīti** uddhammāni kammāni. **Avinayakammānīti** ubbinayāni kammāni.

1. Balavabhāvaṃ (Ka)

3. Pakkhalanaṭṭhena (Syā)

2. Ekaccānaṃ vaṇṇaṃ (Ka)

4. Vinipakkhalanaṭṭhena (Sī)

51. Navame **adhammikā**ti niddhammā¹. **Dhammikā**ti dhammayuttā.

52. Dasame **adhikaraṇanti** vivādādhikaraṇādicatubbidhaṃ adhikaraṇaṃ. **Ādiyantī**ti gaṇhanti. **Saññāpentī**ti jānāpentī. **Na ca saññattim upagacchantī**ti saññāpanatthaṃ na sannipatanti. **Na ca nijjhāpentī**ti na pekkhāpentī. **Na ca nijjhattim upagacchantī**ti aññamaññaṃ nijjhāpanatthāya na sannipatanti. **Asaññattibalā**ti asaññattiyeva balaṃ etesanti asaññattibalā. **Appaṭinissaggamantī**noti yesaṃ hi evaṃ hoti “sace amhehi gahitaṃ adhikaraṇaṃ dhammikaṃ bhavissati, gaṇhissāma. Sace adhammikaṃ, vissajjessāma”ti, te paṭinissaggamantino nāma hontī. Ime pana na tathā mantentīti appaṭinissaggamantino. **Thāmasā parāmāsā abhinivissā**ti diṭṭhithāmena ca diṭṭhiparāmā sena ca abhinivisitvā. **Idameva saccanti** idaṃ amhākaṃ vacanameva saccam. **Moghamaññanti** avasesānaṃ vacanaṃ moghaṃ tucchaṃ. Sukkapakkho uttānatthoyevāti.

Parisavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Adhammayuttā (Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Puggalavaggavaṇṇanā

53. Dutiyapaṇṇāsakassa paṭhame cakkavattinā saddhim gahitattā “lokānukampāyā”ti na vuttam. Ettha ca cakkavattino uppattiyā dve sampattiyo labbhanti, Buddhānaṃ uppattiyā tissopi.

54. Dutie **acchariyamanussā**ti āciṇṇamanussā¹ abbhutamanussā.

55. Tatiye **bahuno janassa anutappā hotī**ti mahājanassa anutāpakārī hoti. Tattha cakkavattino kālakiriya ekacakkavāḷe devamanussānaṃ anutāpaṃ karoti, Tathāgatassa kālakiriya dasasu cakkavāḷasahassesu.

56. Catutthe **thūpārahā**ti thūpassa yuttā anucchavikā. Cakkavattino hi cetiyaṃ paṭijaggitvā dve sampattiyo labhanti, Buddhānaṃ cetiyaṃ paṭijaggitvā tissopi.

57. Pañcame **Buddhā**ti attano ānubhāvena cattāri saccāni Buddhā.

58. Chaṭṭhe **phalantiyā**ti saddaṃ karontiyā. **Na santasantī**ti na bhāyanti. Tattha khīṇāsavo attano sakkāyadiṭṭhiyā pahīnattā na bhāyati, hatthājānīyo² sakkāyadiṭṭhiyā balavattāti. Sattamaṭṭhamesupī eseva nayo.

61. Navame **kinpurisā**ti kinnarā. **Mānusiṃ vācam na bhāsantī**ti manussakathaṃ na kathenti. Dhammāsokassa kira ekaṃ kinnaraṃ ānetvā dassesum. So “kathā petha nan”ti āha. Kinnaro kathetum na icchatī. Eko puriso “ahametaṃ kathāpessāmi”ti heṭṭhāpāsādaṃ otāretvā dve khāṇuke koṭṭetvā ukkhalim āropesi. Sā ubhatopassehi patati. Taṃ disvā kinnaro “kim aññāṃ ekaṃ khāṇukaṃ

1. Na āciṇṇamanussā (Syā), āciṇṇamanussā (?)

2. Itaro (Ka)

koṭṭetuṃ na vaṭṭatī”ti ettakameva āha. Puna aparabhāge dve kinnare ānetvā dassesuṃ. Rājā “kathāpetha ne”ti āha. Te kathetuṃ na icchimsu. Eko puriso “ahamete kathāpessāmi”ti te gahetvā antarāpaṇaṃ agamāsi. Tattheko ambapakkañca macche ca addasa, eko kapiṭṭhaphalañca¹ ambilikāphalañca. Tattha purimo “mahāvisam manussā khādanti, katham te kilāsino² na hontī”ti āha. Itaro “katham ime etaṃ nissāya kuṭṭhino na hontī”ti āha. Evaṃ mānusiṃ vācam kathetuṃ sakkontāpi dve atthe sampassamānā na kathentīti.

62. Dasame **appaṭivānoti** anukaṇṭhito apaccosakkito.

63. Ekādasame **asantasannivāsanti** asappurisānaṃ sannivāsaṃ³. **Na vadeyyāti** ovādena vā anusāsaniyā vā na vadeyya, mā vadatūti attho. **Therampāhaṃ na vadeyyanti** ahampi theram bhikkhuṃ ovādānusāsanivasena na vadeyyaṃ. **Ahitānukampīti** ahitaṃ icchamāno. **No hitānukampīti** hitaṃ anicchamāno. **Noti naṃ vadeyyanti** “ahaṃ tava vacanaṃ na karissan”ti naṃ vadeyyaṃ. **Vihettheyyanti**⁴ vacanassa akara ñena vihettheyyaṃ. **Passampissa nappaṭikareyyanti** passantopi jānantopi ahaṃ tassa⁵ vacanaṃ na kareyyaṃ. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. Sukkapakkhe pana **sādhūti naṃ vadeyyanti** “sādhū bhaddakaṃ sukathitaṃ tayā”ti tassa katham abhina ndanto naṃ vadeyyanti attho.

64. Dvādasame **ubhato vacīsaṃsāroti** dvīsupi pakkhesu aññamaññaṃ akkosanapaccakkosanavasena saṃsaramānā vācā vacīsaṃsāro. **Diṭṭhipaḷāso**ti diṭṭhiṃ nissāya uppajjanako yugaggāhalakkhaṇo paḷāso diṭṭhipaḷāso nāma. **Cetaso āghātoti** kopo. So hi cittaṃ āghātento uppajjati. **Appaccayoti** atuṭṭhākāro, domanassanti attho. **Anabhiraddhīti** kopoyeva. So hi anabhirādhanavasena anabhiraddhīti vuccati. **Ajjhattaṃ avūpasantaṃ hotīti** sabbampetaṃ

1. Kapiṭṭhaphalañca (Syā)

2. Setakilāsino (Sī)

3. Asataṃ sannivāsanti asataṃ asappurisānaṃ sannivāsaṃ (Sī)

4. Viheseyyanti (Sī, Syā)

5. Tava (Sī)

niyakajjhattasaṅkhāte attano citte ca saddhivihārika-antevāsikaṅkhātāya attano parisāya ca avūpasantaṃ hoti. **Tasmetanti** tasmim̐ etaṃ. Sesam̐ vuttanayeneva veditabbanti.

Puggalavaggo paṭhamo.

(7) 2. Sukhavaggavaṇṇanā

65. Dutiyassa paṭhame **gihisukhanti** gihīnaṃ sabbakāmanipphattimūlakaṃ sukhāṃ. **Pabbajitasukhanti**¹ pabbajitānaṃ pabbajjāmūlakaṃ sukhāṃ.

66. Dutie **kāmasukhanti** kāme ārabba uppajjanakasukhaṃ. **Nekkhammasukhanti** nekkhammaṃ vuccati pabbajjā, taṃ ārabba uppajjanakasukhaṃ.

67. Tatiye **upadhisukhanti** tebhūmakasukhaṃ. **Nirupadhisukhanti** lokuttarasukhaṃ.

68. Catutthe **sāsavasukhanti** āsavānaṃ paccayabhūtaṃ vaṭṭasukhaṃ. **Anāsavasukhanti** tesam̐ appaccayabhūtaṃ vivaṭṭasukhaṃ.

69. Pañcame **sāmisanti** saṅkilesaṃ vaṭṭagāmisukhaṃ. **Nirāmisanti** nikkilesaṃ vivaṭṭagāmisukhaṃ.

70. Chaṭṭhe **ariyasukhanti** aputhujjanasukhaṃ. **Anariyasukhanti** puthujjanasukhaṃ.

71. Sattame **kāyikanti** kāyaviññāṇasahajātaṃ. **Cetasikanti** manodvārikasukhaṃ. Taṃ lokiya lokuttaramissa kaṃ kathitaṃ.

72. Aṭṭhame **sappītikanti** paṭhamadutiyajjhānasukhaṃ. **Nippītikanti** tatiya catutthajjhānasukhaṃ. Tattha lokiya sappītikato lokiyanippītikaṃ, lokuttarasappītikato ca lokuttaranippītikaṃ agganti evaṃ bhumantaram² abhinditvā aggabhāvo veditabbo.

1. Pabbajjāsukhanti (Sī, Syā)

2. Bhūmantaram (I)

73. Navame **sātasukhanti** tīsu jhānesu sukhaṃ. **Upekkhāsukhanti** catutthajjhāna sukhaṃ.

74. Dasame **samādhisukhanti** appanaṃ vā upacāraṃ vā pattasukhaṃ. **Asamādhisukhanti** tadubhayaṃ appattasukhaṃ.

75. Ekādasame **sappītikārammaṇanti** sappītikaṃ jhānavayaṃ paccavekkhantassa uppannasukhaṃ. **Nippītikārammaṇepi** eseṇa nayo. Dvādasamepi imināva upāyena attho veditabbo.

77. Terasame **rūpārammaṇanti** rūpāvacaracatutthajjhānārammaṇaṃ, yaṃkiñci rūpaṃ ārabba uppajjanakaṃ vā. **Arūpārammaṇanti** arūpāvacarajjhānārammaṇaṃ¹, yaṃkiñci arūpaṃ ārabba uppajjanakaṃ vāti.

Sukhavaggo dutiyo.

(8) 3. Sanimittavaggavaṇṇanā

78-79. Tatiyassa paṭhame **sanimittāti** sakāraṇā. Dutiyādisupi eseṇa nayo. Nidānaṃ hetu saṅkhāro paccayo rūpanti sabbāni hi etāni kāraṇavevacanāneva.

84. Sattame **savedanāti** paccayabhūtāya sampayuttavedanāya satīyeṇa uppajjanti, nāsatīti attho. Aṭṭhamanavamesupi eseṇa nayo.

87. Dasame **saṅkhatārammaṇāti** paccayanibbattaṃ saṅkhatadhammaṃ ārammaṇaṃ katvāva uppajjanti. **No asaṅkhatārammaṇāti** asaṅkhatam paṇa nibbānaṃ ārabba na uppajjanti. **Na hontīti** maggakkhaṇe na honti nāma, phale patte nāhesunti. Evametesu² dasasupi tṭhānesu yāva arahattā desanā desitāti.

Sanimittavaggo tatiyo.

1. Arūpajjhānārammaṇaṃ (Sī)

2. Evaṃ imesu (Sī)

(9) 4. Dhammavaggavaṇṇanā

88. Catutthassa paṭhame **cetovimuttī**ti phalasamādhī. **Paññāvimuttī**ti phalapaññā.

89. Dutiye **paggā**hoti vīriyaṃ. **Avikkhe**poti cittekaggatā.

90. Tatiye **nā**mantī cattāro arūpakkhandhā. **Rū**panti rūpakkhandho. Iti imasmiṃ sutte dhammakotṭhāsaparicchedaññaṃ nāma kathitaṃ.

91. Catutthe **vi**jjāti phalaññaṃ. **Vimuttī**ti taṃsampayuttā¹ sesadhammā.

92. Pañcame **bhava**diṭṭhīti sassatadiṭṭhi. **Vibhava**diṭṭhīti ucchedadiṭṭhi. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

95. Aṭṭhame **dova**cassatāti dubbacabhāvo. **Pā**pamittatāti pāpamittasevanabhāvo. Navamaṃ vuttavipariyāyena veditabbaṃ.

97. Dasame **dhātu**kusalatāti aṭṭhārasa dhātuyo dhātūti jānanaṃ. **Manasikā**rakusalatāti tāsāmyeva dhātūnaṃ aniccādivasena lakkhaṇattayaṃ āropetvā jānanaṃ.

98. Ekādasame **ā**pattikusalatāti pañcannaṃca sattannaṃca āpattikkhandhānaṃ jānanaṃ. **Ā**pattivutṭhānakusalatāti desanāya vā kammavācāya vā āpattīhi vutṭhāna jānananti.

Dhammavaggo catuttho.

(10) 5. Bālavaggavaṇṇanā

99. Pañcamassa paṭhame **anā**gataṃ **bhā**raṃ **vaha**tīti “sammajjanī padīpo ca, udakaṃ āsanena ca, chandapārisuddhi-utukkhānaṃ, bhikkhugaṇanā ca ovādo, pātimokkhaṃ therabhāroti vuccatī”ti imaṃ dasavidhaṃ therabhāraṃ navako

1. Sampayuttā (Ka)

hutvā therena anajjhiṭṭho karonto anāgataṃ bhāraṃ vahati nāma. **Āgataṃ bhāraṃ na vahaṭī**ti thero samāno tameva dasavidhaṃ bhāraṃ attanā vā akaronto paraṃ vā asamādapento āgataṃ bhāraṃ na vahati nāma. Dutiyasuttepi imināva nayena attho veditabbo.

101. Tatiye **akappiye kappiyasaññī**ti akappiye sīhamaṃsādimhi “kappiyaṃ idan”ti evaṃsaññī. **Kappiye akappiyasaññī**ti kumbhīlamaṃsabilāramaṃsādimhi kappiye “akappiyaṃ idan”ti evaṃsaññī. Catutthaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

103. Pañcame **anāpattiya āpattisaññī**ti āpucchitvā bhaṇḍakaṃ dhovantassa, pattaṃ pacantassa, kese chindantassa, gāmaṃ pavisantassāti-ādīsu anāpatti, tattha “āpatti ayan”ti evaṃsaññī. **Āpattiya anāpattisaññī**ti tesaññeva vatthūnaṃ anāpucchākaraṇe āpatti, tattha “anāpatti”ti evaṃsaññī. Chaṭṭhepi vuttanayeneva attho veditabbo. Sattamādīni uttānatthāneva.

109. Ekādasame **āsavāti** kilesā. **Na kukkuccāyitabbanti** saṃghabhogassa apaṭṭhapanāṃ avicāraṇāṃ na kukkuccāyitabbāṃ nāma, taṃ kukkuccāyati. **Kukkuccāyitabbanti** tasseva paṭṭhapanāṃ vicāraṇāṃ, taṃ na kukkuccāyati. Dvādasamādīni heṭṭhā vuttanayeneva veditabbānīti.

Bālavaggo pañcamo.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Āsāduppajahavaggavaṇṇanā

119. Tatiyassa paṇṇāsakassa paṭhame āsāti taṇhā. **Duppajahāti** duccajā dunnī harā¹. Lābhāsāya duppajahabhāvena² sattā dasapi vassāni vīsati pi saṭṭhipi vassāni “ajja labhissāma, sve labhissāmā”ti rājānaṃ upaṭṭhahanti, kasikkammādīni karonti, ubhatobyūḷhaṃ saṅgāmaṃ pakkhandanti, ajapathasaṅkupaṭṭhādayo paṭipajjanti, nāvāya mahāsamuddaṃ pavisanti. Jīvitāsāya duppajahattā sampatte maraṇakālepi³ vassasatajīvaṃ attānaṃ maññanti. So kammakammanimittādīni passantopi “dānaṃ dehi pūjaṃ karohi”ti anukampakehi vuccamāno “nāhaṃ marissāmi jīvissāmi” cceva āsāya kassaci vacanaṃ na gaṇhāti.

120. Dutīye **pubbakārī**ti paṭhamaṃ upakārassa⁴ kāraṇaṃ. **Kataññūkatavedī**ti tena kataṃ ṇātvā pacchā kāraṇaṃ. Tesu pubbakārī “iṇaṃ demī”ti saññaṃ karoti, pacchā kāraṇaṃ “iṇaṃ jīrāpemi”ti⁵ saññaṃ karoti.

121. Tatiye **titto ca tappetā cāti** Paccekabuddho ca Tathāgatasāvako ca khīṇāsavo titto nāma, Tathāgato Arahaṇaṃ Sammāsambuddho titto ca tappetā ca.

122. Catutthe **duttappayā**ti dāyakena duttappayā⁶ tappetuṃ na sukarā. **Nikkhipatī**ti nidahati na paribhuñjati. **Vissajjetī**ti paresaṃ deti.

123. Pañcame **na vissajjetī**ti sabbaṃyeva paresaṃ na deti, attano pana yāpanamattaṃ gaṇetvā avasesaṃ deti.

124. Chaṭṭhe **subhanimittanti** itṭhārammaṇaṃ.

1. Dūnnihārā (Sī)

2. Duppajahanabhāvena (Sī)

3. Sampattamarāṇakālepi (Sī)

4. Upakārakassa (Sī)

5. Jīrāpessāmīti (Sī)

6. Atappayā (Sī)

125. Sattame **paṭighanimittanti** aniṭṭhanimittañ.

126. Aṭṭhame **parato ca ghosoti** parassa santikā assaddhammasavanam.

127. Navame **parato ca ghosoti** parassa santikā saddhammasavanam.
Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Āsāduppajahavaggo paṭhamo.

(12) 2. Āyācanavaggavaṇṇanā

131. Dutiyassa paṭhame **evaṃ sammā āyācamāno āyāceyyāti** saddho bhikkhu uṭṭahitvā “yādiso Sāriputtatthero paññāya, ahampi tādiso homi. Yādiso Mahāmoggallānatthero iddhiyā, ahampi tādiso homi”ti evaṃ āyācanto pihento patthento yaṃ atthi, tasseva patthitattā sammā pattheyya nāma. Ito uttari patthento micchā pattheyya¹. Eva rūpā hi patthanā yaṃ natthi, tassa patthitattā micchāpatthanā nāma hoti. Kiṃ kāraṇā? **Esā bhikkhave tulā etaṃ pamāṇanti** yathā hi suvaṇṇam vā hiraṇṇam vā tulentassa tulā icchitabbā, dhañṇam minantassa mānanti tulane tulā, minane ca mānam pamāṇam hoti, evameva mama sāvakānam bhikkhūnam eṣā tulā etaṃ pamāṇam yadidaṃ Sāriputtamoggallānā. Te gahetvā “ahampi ñāṇena vā iddhiyā vā etampamāṇo² homi”ti attānam tūletum vā pamāṇetum vā sakkā, na ito aññathā.

132. Dutiyādīsupi eseva nayo. Idaṃ panettha visesamattam — **Khemā ca bhikkhunī Uppalavaṇṇā cāti** etāsu hi Khemā paññāya aggā, Uppalavaṇṇā iddhiyā. Tasmā “paññāya vā iddhiyā vā etādisi homi”ti sammā āyācamānā āyāceyya. Tathā Citto gahapati paññāya aggo, Hatthako rājakumāro mahiddhikatāya. Tasmā “paññāya

1. Pattheyya dve hitvā (Syā, Ka)

2. Evaṃpamāṇo (Ka)

vā iddhiyā vā ediso homī”ti sammā āyācamāno āyāceyya. Khujjuttarāpi mahāpaññatāya aggā, Nandamātā mahiddhikatāya. Tasmā “paññāya vā iddhiyā vā etādisī homī”ti sammā āyācamānā āyāceyya.

135. Pañcame **khatanti** guṇānaṃ khatattā khataṃ. **Upahatanti** guṇānaṃ upahatattā upahataṃ, chinnaguṇaṃ natṭhaguṇanti attho. **Attānaṃ pariharatīti** nigguṇaṃ attānaṃ jaggati gopāyati. **Sāvajjoti** sadoso. **Sānuvajjoti** sa-upavādo. **Pasavatīti** paṭila bhati. **Ananuviccāti** ajānitvā avinicchinitvā. **Apariyogāhetvāti** ananupavisitvā. **Avañṇārahassāti** avaṇṇayuttassa micchāpaṭipannassa titthiyassa vā titthiyasāvakassa vā. **Vañṇaṃ bhāsati**ti “suppaṭipanno esa sammāpaṭipanno”ti guṇaṃ katheti. **Vañṇārahassāti** Buddhādisu aññatarassa sammāpaṭipannassa. **Avañṇaṃ bhāsati**ti “duppaṭipanno esa micchāpaṭipanno”ti aguṇaṃ katheti. **Avañṇārahassa avaṇṇaṃ bhāsati**ti idhekacco puggalo duppaṭipannānaṃ micchāpaṭipannānaṃ titthiyānaṃ titthiyasāvakānaṃ “itipi duppaṭipannā itipi micchāpaṭipannā”ti avaṇṇaṃ bhāsati. **Vañṇārahassa vañṇaṃ bhāsati**ti suppaṭipannānaṃ sammāpaṭipannānaṃ Buddhānaṃ Buddhasāvakānaṃ “itipi suppaṭipannā itipi sammāpaṭipannā”ti vañṇaṃ bhāsati.

136. Chatṭhe **appasādanīye thāneti** appasādakāraṇe. **Pasādaṃ upadaṃsetīti** duppaṭipadāya micchāpaṭipadāya “ayaṃ suppaṭipadā sammāpaṭipadā”ti pasādaṃ janeti. **Pasādanīye thāne appasādanti** suppaṭipadāya sammāpaṭipadāya “ayaṃ duppaṭipadā micchāpaṭipadā”ti appasādaṃ janetīti. Sesamettha uttānameva.

137. Sattame **dvīsūti** dvīsu okāsesu dvīsu kāraṇesu. **Micchāpaṭipajjamānoti** micchāpaṭipattiṃ paṭipajjamāno. **Mātari ca pitari cāti** Mittavindako viya mātari, Ajātasattu viya pitari. Sukkapakkho vuttanayeneva veditabbo.

138. Aṭṭhame **Tathāgate ca Tathāgatasāvake cāti** Devadatto viya Tathāgate, Kokāliko viya ca Tathāgatasāvake.

Sukkapakkhe Ānandatthero viya Tathāgate, Nandagopālakaseṭṭhiputto viya¹ ca Tathāgatasāvake.

139. Navame **sacittavodānanti** sakacittassa vodānaṃ, aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ etaṃ nāmaṃ. **Na ca kiñci loke upādiyatīti** loke ca rūpādīsu dhammesu kiñci ekaṃ dhammampi na gaṇhāti² na parāmasati. Evamettha anupādānaṃ nāma dutiyo dhammo hoti. Dasamekādasamāni uttānatthānevāti.

Āyācanavaggo dutiyo.

(13) 3. Dānavaggavaṇṇanā

142. Tatiyassa paṭhame **dānānīti** diyyanakavasena dānāni, deyyadhammassetaṃ nāmaṃ. Savatthukā vā cetanā dānaṃ, sampattipariccāgassettaṃ nāmaṃ. **Āmisadānanti** cattāro paccayā diyyanakavasena amisadānaṃ nāma. **Dhammadānanti** idhekacco amatapattipaṭipadaṃ³ kathetvā deti, idaṃ dhammadānaṃ nāma.

143. Dutie cattāro paccayā yajanakavasena **yāgo** nāma **dhammopi** yajanakavasena yāgoti veditabbo.

144. Tatiye āmisassa cajanāṃ **āmisacāgo**, dhammassa cajanāṃ **dhammacāgo**. Catutthe upasaggamattaṃ viseso.

146. Pañcame catunnaṃ paccayānaṃ bhuñjanaṃ **āmisabhogo**, dhammassa bhuñjanaṃ **dhammabhogo**. Chaṭṭhe upasaggamattaṃ viseso.

148. Sattame catunnaṃ, paccayānaṃ saṃvibhajanaṃ **āmisasaṃvibhāgo**, dhammassa saṃvibhajanaṃ **dhammasaṃvibhāgo**.

149. Aṭṭhame catūhi paccayehi saṅgaho **āmisasaṅgaho**, dhammena saṅgaho **dhammasaṅgaho**.

1. Bhūtavālikaseṭṭhiputto viya (Sī)

2. Nappaṭiggaṇhāti (Ka)

3. Amatupattipaṭipadaṃ (Sī)

150. Navame catūhi paccayehi anuggaṇhanam **āmisānuggaho**,
dhammena anuggaṇhanam **dhammānuggaho**.

151. Dasame catūhi paccayehi anukampanam **āmisānukampā**,
dhammena anukampanam **dhammānukampāti**.

Dānavaggo tatiyo.

(14) 4. Santhāravaggavaṇṇanā

152. Catutthassa paṭhame catūhi paccayehi attano ca parassa ca
antarapaṭicchā danavasena santharaṇam **āmisasanthāro**¹, dhammena
santharaṇam **dhammasanthāro**. Dutiye upasaggamattam viseso.

154. Tatiye vuttappakārassa āmisassa esanā **āmisesanā**, dhammassa
esanā **dhammesanā**. Catutthe upasaggamattameva viseso.

156. Pañcame matthakappattā āmisapariyesanā **āmisapariyeṭṭhi**,
matthakappattāva dhammapariyesanā **dhammapariyeṭṭhīti** vuttā.

157. Chaṭṭhe āmisena pūjanam **āmisapūjā**, dhammena pūjanam
dhammapūjā.

158. Sattame **ātitheyyānīti** āgantukadānāni. Atitheyyānītipi² pāṭho.

159. Aṭṭhame āmisam ijghanakasamijghanakavasena **āmisiddhi**,
dhammopi ijghanakasamijghanakavasena **dhammiddhi**.

160. Navame āmisena vaḍḍhanam **āmisavuddhi**, dhammena vaḍḍhanam
dhammavuddhi.

161. Dasame ratikaraṇaṭṭhena āmisam **āmisaratanam**, dhammo
dhammaratanam.

1. Sandharaṇam āmisasandhāro (Ka)

2. Ātitheyyāti vā (Sī)

162. Ekādasame āmisassa cinanaṃ vaḍḍhanaṃ **āmisasannicayo**, dhammassa cinanaṃ vaḍḍhanaṃ **dhammasannicayo**.

163. Dvādasame āmisassa vipulabhāvo **āmisavepullaṃ**, dhammassa vipulabhāvo **dhammavepullanti**.

Santhāravaggo catuttho.

(15) 5. Samāpattivaggavaṇṇanā

164. Pañcamassa paṭhame **samāpattikusalatāti** āhārasappāyaṃ utusappāyaṃ pariggaṇhitvā samāpattisamāpajjane chekatā.
Samāpattivuṭṭhānakusalatāti yathāpari cchedena gate kāle viyatto¹ hutvā uṭṭhahanto vuṭṭhānakusalo nāma hoti, evaṃ kusalatā.

165. Dutiye **ajjavanti** ujubhāvo. **Maddavanti** mudubhāvo.

166. Tatiye **khantīti** adhivāsanakhanti. **Soraccanti** susīlyabhāvena suratabhāvo.

167. Catutthe **sākhalyanti** saṇhavācāvasena sammodamānabhāvo.
Paṭisanthāroti āmisena vā dhammena vā paṭisantharaṇaṃ.

168. Pañcame **avihimsāti**² karuṇāpubbabhāgo. **Soceyyanti** sīlavasena sucibhāvo. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

171. Aṭṭhame **paṭisaṅkhānabalanti** paccavekkhaṇabalaṃ.

172. Navame muṭṭhassacce akampanena satiyeva **satibalaṃ**. Uddhacce akampanena samādhiyeva **samādhibalaṃ**.

173. Dasame **samathoti** cittekaggatā. **Vipassanāti** saṅkhārāpariggāhakaññaṇaṃ.

1. Visado (Sī)

2. Ahimsāti (Ka)

174. Ekādasame **sīlavipattī**ti dussīlyaṃ. **Diṭṭhivipattī**ti micchādiṭṭhi.

175. Dvādasame **sīlasampadā**ti paripuṇṇasīlatā. **Diṭṭhisampadā**ti sammādiṭṭhikabhāvo. Tena kammassakatasammādiṭṭhi jhānasammādiṭṭhi vipassanāsammādiṭṭhi magga sammādiṭṭhi phalasammādiṭṭhīti sabbāpi pañcavidhā sammādiṭṭhi¹ saṅgahitā hoti.

176. Terasame **sīlavisuddhī**ti visuddhisampāpakaṃ sīlaṃ. **Diṭṭhivisuddhī**ti visuddhisampāpikā catummaggasammādiṭṭhi, pañcavidhāpi vā sammādiṭṭhi.

177. Cuddasame **diṭṭhivisuddhī**ti visuddhisampāpikā sammādiṭṭhiyeva. **Yathādiṭṭhissa ca padhānanti** heṭṭhimamaggasampayuttaṃ vīriyaṃ. Tañhi tassā diṭṭhiyā anurūpattā “yathādiṭṭhissa ca padhānan”ti vuttaṃ.

178. Pannarasame **asantuṭṭhitā ca kusalesu dhammesū**ti aññatra arahattamaggā kusalesu dhammesu asantuṭṭhibhāvo².

179. Soḷasame **mutṭhassaccanti** mutṭhassatibhāvo. **Asampajaññanti** aññāṇabhāvo.

180. Sattarasame apilāpanalakkhaṇā **sati**. Sammā pajānanalakkhaṇaṃ **sampajaññanti**.

Samāpattivaggo pañcamo.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Sabbāpi sammādiṭṭhi (Sī, Syā)

2. Asantuṭṭhabhāvo (Sī)

1. Kodhapeyyāla

181. Ito paresu kujjhanalakkhaṇo **kodho**. Upanandhanalakkhaṇo¹ **upanāho**. Sukatakarāṇamakkhanalakkhaṇo **makkho**. Yugaggāhalakkhaṇo **palāso**². Usūyanalakkhaṇā **issā**. Pañcamaccherabhāvo³ **macchariyaṃ**. Taṃ sabbampi maccharāyanalakkhaṇaṃ. Katapaṭicchādanalakkhaṇā **māyā**. Kerāṭikalakkhaṇaṃ **sātheyyaṃ**. Alajja nākāro **ahirikaṃ**. Upavādato abhāyanākāro **anottappaṃ**. **Akkodhā**dayo tesāṃ paṭipakkhavasena veditabbā.

185. **Sekkhassa bhikkhunoti** sattavidhassāpi sekkhassa upari-upariḡuṇehi parihānāya⁴ saṃvattanti, puthujjanassa pana paṭhamataraṃyeva parihānāya saṃvattantīti veditabbā. **Aparihānāyā**ti upari-upariḡuṇehi aparihānatthāya.

187. **Yathābhataṃ nikkhittoti** yathā ānetvā⁵ nikkhitto, evaṃ niraye patiṭṭhito vāti veditabbo.

190. **Ekaccoti** yassete kodhādayo atthi, so ekacco nāma.

Kodhapeyyālaṃ niṭṭhitaṃ.

2. Akusalapeyyāla

191-200. **Sāvajjā**ti sadosā. **Anavajjā**ti niddosā. **Dukkhudrayā**ti dukkhavaḍḍhikā. **Sukhudrayā**ti sukhavaḍḍhikā. **Sabyābajjhā**ti sadukkhā. **Abyābajjhā**ti niddukkhā. Ettāvata vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ⁶.

Akusalaapeyyālaṃ niṭṭhitaṃ.

1. Upanāhalakkhaṇo (Ka)

2. Paḷāso (Sī, Syā)

3. Maccherabhāvo (Sī, Syā), pañcamaccherassa bhāvo (Ka)

4. Upari-upariḡuṇaparihānāya (Sī)

5. Āharitvā (Sī, Syā)

6. Īritaṃ (Ka)

3. Vinayapeyyāla

201. **Dveme bhikkhave atthavase paṭiccāti** bhikkhave dve atthe nissāya dve kāraṇāni sandhāya. **Sikkhāpadam paññattanti** sikkhakoṭṭhāso ṭhapito. **Samṅhasuṭṭhutāyāti** samṅhassa suṭṭhubhāvāya, “suṭṭhu bhante”ti vatvā sampaṭicchanatthāyāti attho. **Samṅhaphāsutāyāti** samṅhassa phāsuviḥārattāyāti attho. **Dummaṅkūnanti** dussīlānaṃ. **Pesa lānanti** piyasīlānaṃ. **Diṭṭhadhammikaṇaṃ āsavānanti** diṭṭhadhamme imasmiṃyeva atta bhāve vītikkaṃapaccayā paṭiladdhabbānaṃ vadhabandhanādīdukkhadhammasaṅkhā tānaṃ¹ āsavānaṃ. **Samvarāyāti** pidahanatthāya. **Samparāyikaṇanti** tathārūpānaṃyeva apāyadukkhasaṅkhātānaṃ² samparāye uppajjanaka-āsavānaṃ. **Paṭighātāyāti** paṭisedhana tthāya. **Verānanti** akusalaverānampi puggalaverānampi. **Vajjānanti** dosānaṃ. Te eva vā dukkhadhammā vajjanīyattā idha vajjāti³ adhippetā. **Bhayānanti** cittutrāsabhayā nampi bhayaḥetūnaṃ tesāṃyeva dukkhadhammānampi. **Akusalānanti** akkhamatṭhena⁴ akusalasaṅkhātānaṃ dukkhadhammānaṃ. **Gihīnaṃ anukampāyāti** gihīsu ujjhāyantesu paññattasikkhāpadam gihīnaṃ anukampāya paññattam nāma. **Pāpicchānaṃ pakkhu pacchedāyāti** pāpicchā pakkham nissāya samṅham bhindeyyunti tesāṃ pakkhupacchedanatthāya⁵. **Appasannānaṃ pasādāyāti** pubbe appasannānampi paṇḍitamanussānaṃ sikkhāpadapaññattisampadam disvā pasāduppatti-atthāya. **Pasannānaṃ bhiyyobhāvāyāti** pasannānaṃ uparūparipasādabhāvāya⁶. **Saddhammatṭhitiyāti** saddhammassa ciraṭṭhitattham. **Vinayānuggahāyāti** pañcavidhassāpi vinayassa anuggaṇhanatthāya.

202-230. **Pātimokkham paññattanti** bhikkhupātimokkham bhikkhunipāti mokkhanti duvidham pātimokkham paññattam. **Pātimokkhuddesoti**⁷ bhikkhūnaṃ pañca, bhikkhunīnaṃ cattāroti nava pātimokkhuddesā paññattā. **Pātimokkhatṭhapananti** uposathaṭṭhapanam. **Pavāraṇā paññattāti** cātuddasikā pannarasikāti dve pavāraṇā paññattā. **Pavāraṇatṭhapanam paññattanti** sāpattikassa bhikkhuno pavāraṇā ṇattiyā vattamānāya pavāraṇatṭhapanam paññattam.

1. Vadhabandhanagarahādīnaṃ dukkhadhammasaṅkhātānaṃ (Sī, Syā)

2. Āpāyikadukkhasaṅkhātānaṃ (Sī, Syā)

4. Akkhemaṭṭhena (Sī, Syā)

6. Uparūparibhāvāya (Sī)

3. Vajjanti (Sī)

5. Pakkhachedanatthāya (Sī)

7. Pātimokkhuddesāti (Sī, Syā)

Tajjanīyakammādīsu bhikkhū¹ vācāsattihi vitudantānaṃ
 Paṇḍukalohitakānaṃ bhikkhūnaṃ **tajjanīyakammaṃ**² paññattaṃ. Bālassa
 abyattassa Seyyasakassa bhikkhuno **niyasakammaṃ**³ paññattaṃ.
 Kuladūsake Assajipunabbasuke bhikkhū ārabbha **pabbājanīyakammaṃ**⁴
 paññattaṃ. Gihīnaṃ akkosakassa Sudhammattherassa **paṭisāraṇīyakammaṃ**⁵
 paññattaṃ. Āpattiyaṃ adassanādīsu **ukkhepanīyakammaṃ** paññattaṃ.
 Garukāpattiṃ āpannassa paṭicchannāya āpattiyaṃ **parivāsadānaṃ** paññattaṃ.
 Parivāse antarāpattiṃ āpannassa **mūlāya paṭikassanaṃ** paññattaṃ.
 Paṭicchannāyapi appaṭicchannāyapi āpattiyaṃ **mānattadānaṃ** paññattaṃ.
 Cīṇamānattassa **abbhānaṃ** paññattaṃ. Sammā vattantassa **osāraṇīyaṃ**
 paññattaṃ. Asammāvattanādīsu **nissāraṇīyaṃ** paññattaṃ.

Ehibhikkhūpasampadā saraṇagamanūpasampadā ovādūpasampadā
 pañhābyākara ṇūpasampadā ñatticatutthakammūpasampadā
 garudhammūpasampadā ubhato saṃghe upasampadā dūtena upasampadāti
 aṭṭhavidhā **upasampadā** paññattā. Ñattikammaṃ nava ṭhānāni gacchatīti
 evaṃ navaṭṭhānikaṃ **ñattikammaṃ** paññattaṃ. Ñattidutiyakammaṃ satta
 ṭhānāni gacchatīti evaṃ sattaṭṭhānikameva **ñattidutiyakammaṃ** paññattaṃ.
 Ñatti catutthakammaṃ satta ṭhānāni gacchatīti evaṃ sattaṭṭhānikameva
ñatticatutthakammaṃ paññattaṃ. Paṭhamapārājikādīnaṃ paṭhamapaññatti
apaññatte paññattaṃ. Tesāmyeva anupaññatti **paññatte anupaññattaṃ**.
 Dhammasammukhatā vinayasammukhatā saṃghasammukhatā
 puggalasammukhatāti imassa catubbidhassa sammūkhībhāvassa vasena
sammukhāvīnayo paññatto. Sativapullappattassa khīṇāsavassa acodanattāya
sativīnayo paññatto. Ummattakassa bhikkhuno **amūlḥhavīnayo** paññatto.
 Appaṭiññāya cuditakassa āpattiyaṃ ataraṇatthaṃ⁶ **paṭiññātakaraṇaṃ**
 paññattaṃ. Bahutarānaṃ dhammavādīnaṃ laddhiṃ gahetvā
 adhikaraṇavūpasamanatthaṃ **yebhuyyasikā** paññattā. Pāpussannassa
 puggalassa nigganṇhanatthaṃ **tassapāpiyasikā** paññattā. Bhaṇḍanādivasena
 bahuṃ assā maṇakaṃ katvā āpattiṃ āpannānaṃ bhikkhūnaṃ ṭhapetvā
 thullavajjaṃ ṭhapetvā ghipaṭi saṃyuttaṃ avasesāpattīnaṃ
 vūpasamanattāya **tiṇavatthārako** paññatto.

Vinayapeyyālaṃ niṭṭhitaṃ.

1. Bhikkhūnaṃ (Syā, Ka) 2. Vi 4. 1 piṭṭhe. 3. Niyasakammaṃ (Ka) Vi 4. 13 piṭṭhe.
 4. Vi 4. 22 piṭṭhe. 5. Vi 4. 37 piṭṭhe. 6. Karaṇatthaṃ (Sī)

4. Rāgaṭṭhā

231. **Rāgassa bhikkhave abhiññāyāti** pañcakāmaguṇikarāgassa abhijānanattham paccakkhakarānattham. **Pariññāyāti** parijānanattham. **Parikkhayāyāti** parikkhayagamanattham. **Pahānāyāti** pajahanattham. **Khayāya vayāyāti** khayavayagamanattham. **Virā gāyāti** virajjanattham. **Nirodhāyāti** nirujjanattham. **Cāgāyāti** cajanattham. **Paṭinissa ggāyāti** paṭinissajjanattham.

232-246. **Thambhassāti** kodhamānavasena thaddhabhāvassa. **Sārambhassāti** kāraṇuttariyalakkhaṇassa sārambhassa. **Mānassāti** navavidhamānassa. **Atimānassāti** atikkamitvā maññanamānassa. **Madassāti** majjanākāramadassa. **Pamādassāti** sativippa vāsassa, pañcasu kāmaguṇesu cittavossaggassa. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Rāgaṭṭhālam niṭṭhitam.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Dukanipātassa samvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tikanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Bālavagga 1. Bhayasuttavaṇṇanā

1. Tikanipātassa paṭhame **bhayānī**ti-ādīsu **bhayanti** cittutrāso. **Upaddavoti** anekaggatākāro. **Upasaggoti** upasaṭṭhākāro tattha tattha lagganākāro.

Tesaṃ evaṃ nānatthaṃ veditabbaṃ—pabbatavisamanissitā corā janapada vāsīnaṃ pesenti “mayāṃ asukadivase nāma tumhākaṃ gāmaṃ paharissāmā”ti¹. Te taṃ pavattim sutakālato paṭṭhāya bhayaṃ santāsaṃ āpajjanti. Ayaṃ **cittutrāso** nāma. “Yathā no te² corā kupitā anattampi āvaheyyun”ti³ hatthasāraṃ gahetvā dvipadacatuppadehi saddhim araṇṇaṃ pavisitvā tattha tattha bhūmiyaṃ nipajjanti ḍaṃsamakasādīhi khajjamānā, gumbantarāni pavisantā khāṇukaṇṭake maddanti. Tesaṃ evaṃ vicarantānaṃ vikkhittabhāvo **anekaggatākāro** nāma. Tato coresu yathāvutte divase anāgacchantesu “tucchakasāsanaṃ bhavissati, gāmaṃ pavississāmā”ti saparikkhārā gāmaṃ pavisanti. Atha tesaṃ pavitṭhabhāvaṃ ñatvā gāmaṃ parivāretvā dvāre aggim datvā manusse ghātetvā corā sabbaṃ vibhavaṃ vilumpitvā gacchanti. Tesu ghātītāvasesā aggim nibbāpetvā koṭṭhakacchāyābhitticchāyādīsu tattha tattha laggitvā nisīdanti naṭṭhaṃ anusocamānā. Ayaṃ **upasaṭṭhākāro lagganākāro** nāma.

Naḷāgārāti naḷehi channapaṭicchanna-agārā. Sesasambhārā panettha rukkhamayā honti. **Tiṇāgārepi** eseva nayo. **Kūṭāgārānī**ti kūṭasaṅgahitāni agārāni. **Ullittāvalittānī**ti anto ca bahi ca littāni. **Nivātānī**ti nivāritavātapavesāni. **Phusitaggaḷānī**ti chekehi vaḍḍhakīhi

1. Vilumpissāmāti (Syā, Ka)

2. Yathā te (Sī), kathaṃ no (Syā)

3. Kareyyunti (Syā, Ka)

katattā piṭṭhasaṃghāṭamhi suṭṭhu phusitakavāṭāni. **Pihitavātapānānī** yuttavātapānāni. Iminā padadvayena kavāṭavātapānānaṃ niccapihitamaṃ akathetvā sampattiyeva kathitā. Icchiticchitakkhaṇe pana tāni pidhīyanti ca vivarīyanti ca.

Bālato uppajjantīti bāameva nissāya uppajjanti. Bālo hi apaṇḍitapuriso rajjaṃ vā oparajjaṃ vā aññaṃ vā pana mahantaṃ ṭhānaṃ patthento katipaye attanā sadise vidhavaputte mahādhutte gahetvā “etha ahaṃ tumhe issare karissāmi”ti pabbatagahanādīni nissāya antamante gāme paharanto dāmarikabhāvaṃ jānāpetvā anupubbena nīgamepi janapadepi paharati. Manussā gehāni chaḍḍetvā khemaṭṭhānaṃ patthayamānā pakkamanti. Te nissāya vasantā bhikkhūpi bhikkhuniyopi attano attano vasanaṭṭhānāni pahāya pakkamanti. Gatagataṭṭhāne bhikkhāpi senāsanaṃpi dullabhaṃ hoti. Evaṃ catunnaṃpi parisānaṃ bhayaṃ āgatameva hoti. Pabbajitesupi dve bālā bhikkhū aññaṃaññaṃ vivādaṃ paṭṭhapetvā codanaṃ ārabhanti. Iti Kosambivāsikānaṃ viya mahākalaho uppajjati. Catunnaṃ parisānaṃ bhayaṃ āgatameva hotīti evaṃ yāni kānici bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjantīti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhapesi.

2. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā

2. Dutīye kāyadvārādīpavattaṃ kammaṃ lakkhaṇaṃ sañjānanakāraṇaṃ assāti **kammalakkhaṇo**. **Apadānasobhanī paññāti** yā paññā nāma apadānena sobhati, bālā ca paṇḍitā ca attano attano cariteneva pākaṭā hontīti attho. Bālena hi gatamaggo rukkhagacchagāmanigamādīni jhāpetvā gacchantassa indaggino gatamaggo viya hoti, jhāmaṭṭhānamattameva aṅgāramasichārikāsamākulaṃ paññāyati. Paṇḍitena gatamaggo kusobbhādayo pūretvā vividhasassasampadaṃ āvahaṃānena catudīpikameghena gatamaggo viya hoti. Yathā tena gatamagge udakapūrāni ceva vividhasassaphalāphalāni ca tāni tāni ṭhānāni paññāyanti, evaṃ paṇḍitena gatamagge sampattiyova paññāyanti no vipattiyoti. Sesamettha uttānatthameva.

3. Cintīsuttavaṇṇanā

3. Tatiye **bālalakkhaṇānī**ti “bālo ayan”ti etehi lakkhīyati ñāyatīti bālalakkhaṇāni. Tānevassa sañjānanakāraṇānīti **bālanimittāni**. **Bālāpadānānī**ti bālassa apadānāni¹. **Duccintitacintī**ti cintayanto abhiṇṇhābyāpādamicchādassanavasena duccintitameva cinteti. **Dubbhāsita**bhāsīti bhāsamānopi musāvādādibhedam dubbhāsitameva bhāsati. **Dukkaṭakamma**kārīti karontopi pāṇātipātādivasena dukkaṭakammameva karoti. **Paṇḍita lakkhaṇānī**ti-ādi vuttānusāreneva veditabban. **Sucintitacintī**ti-ādīni cettha manosucaritādinam vasena yojetabbāni.

4. Accayasuttavaṇṇanā

4. Catutthe **accayaṃ accayato na passatī**ti attano aparādham aparādhato na passati. **Accayato disvā yathāddhammaṃ nappaṭikarotī**ti “aparaddham mayā”ti ñatvāpi yo dhammo, tam na karoti, daṇḍakammaṃ āharitvā accayaṃ na deseti nakkhamāpeti. **Accayaṃ desentassa yathāddhammaṃ nappaṭiggaṇhātī**ti parassa “viraddham mayā”ti ñatvā daṇḍakammaṃ āharitvā khamāpentassa nakkhamati. Sukkapakkho vuttapaṭi pakkhato veditabbo.

5. Ayonisosuttavaṇṇanā

5. Pañcame **ayoniso pañham kattā hotī**ti “kati nu kho Udāyi anussatiṭṭhānānī”ti vutte “pubbenivāso anussatiṭṭhānam bhavissatī”ti cintetvā Lāludāyitthero viya anupāya cintāya apañhameva pañhanti kattā hoti. **Ayoniso pañham vissajjetā hotī**ti evam cintitam pana pañham vissajjentopi “idha bhante bhikkhu anekavihitam pubbenivāsam anussarati. Seyyathidam, ekampi jātīn”ti-ādinā nayena soyeva therō viya ayoniso vissa jjetā hoti, apañhameva pañhanti katheti. **Parimaṇḍalehi padabyañjane**hīti ettha pada meva atthassa byañjanato padabyañjanam. Tam akkharapāripūrim katvā dasavidham byañjanabuddhim

1. Bālassa caritāpadānānīti bālāpadānāni (Sī) Ma-Tṭha 4. 149 piṭṭhepi passitabban.

aparihāpetvā vuttaṃ parimaṇḍalaṃ nāma hoti, evarūpehi padabyañjanehīti attho. **Siliṭṭhehī**ti padasiliṭṭhatāya siliṭṭhehi. **Upagatehī**ti atthañca kāraṇaṇca upagatehi. **Nābbhanumoditā**ti evaṃ yoniso sabbaṃ kāraṇasampannaṃ katvāpi vissajjitaṃ parassa pañhaṃ nābhinumodati nābhinandati Sāriputtattherassa pañhaṃ Lāḷudāyitthero viya. Yathāha—

“Aṭṭhānaṃ kho etaṃ āvuso Sāriputta anavakāso, yaṃ so atikkammeva kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ¹ devānaṃ saḥabyataṃ aññatarāṃ mano mayāṃ kāyaṃ upapanno saññāvedayitanirodhaṃ samāpajjeyyāpi vuṭṭhaheyyāpi, natthetaṃ ṭhānaṃ”ti².

Yoniso pañhaṃ kattāti—ādīsu Ānandatthero viya yonisova pañhaṃ cintetvā yoniso vissajjitā hoti. Thero hi “kati nu kho Ānanda anussatiṭṭhānāni”ti pucchito “ayaṃ pañho bhavissatī”ti yoniso cintetvā yoniso vissajjento āha “idha bhante bhikkhu vivicceva kāmehi -pa-catutthajjhānaṃ upasampajja viharati. Idaṃ bhante anussatiṭṭhānaṃ evaṃ bhāvitāṃ evaṃ bahulīkataṃ diṭṭhadhammasukhavihārāya saṃvattatī”ti. **Abbhanumoditā hotīti** Tathāgato viya yoniso abbhanumoditā hoti. Tathāgato hi Ānandattherena pañhe vissajjite “sādhu sādhu Ānanda, tena hi tvaṃ Ānanda imampi chaṭṭhaṃ anussatiṭṭhānaṃ dhārehi. Idhānanda bhikkhu satova abhikkamati satova paṭikkamati”ti—ādimāha. Chaṭṭhādīni uttānatthāneva.

9. Khatasuttavaṇṇanā

9. Navame sukkapakkho pubbabhāge dasahipi kusalakammapathehi paricchinnō, upari yāva arahattamaggā labbhati. **Bahuñca puññaṃ pasavatīti** ettha lokiya lokuttaramissakapuññaṃ kathitaṃ.

10. Malasuttavaṇṇanā

10. Dasame dussīlabhāvo dussīlyaṃ, dussīyameva malaṃ **dussīyamalaṃ**. Kenatṭhena malanti? Anudahanaṭṭhena duggandhaṭṭhena kiliṭṭhakaṇaṭṭhena ca. Tañhi nirayādīsu apāyesu anudahatīti anudahanaṭṭhena pi malaṃ. Tena

1. Kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ (Sī)

2. Am 2. 169 piṭṭhe.

samannāgato puggalo mātāpitūnampi santike bhikkhusaṅghassāpi antare bodhicetiyaṭṭhānesupi jigucchanīyo hoti, sabbadisāsu cassa “evarūpaṃ kira tena pāpakammaṃ katan”ti avaṇṇagandho vāyatīti duggandhaṭṭhenapi malaṃ. Tena ca samannāgato puggalo gatagataṭṭhāne upatāpañceva labhati, kāyakammādīni cassa asucīni honti apabha ssārānīti¹ kiliṭṭhakaraṇaṭṭhenapi malaṃ. Apica taṃ devamanussasampattiyo ceva nibbānasampattiñca milāpetīti milāpanaṭṭhenapi malanti veditabbaṃ. Issāmalamaccheramalesupi eseva nayo.

Bālavaggo paṭhamo.

2. Rathakāravagga 1. Nātasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **ñātoti** paññāto pākaṭo. **Ananulomiketi** sāsanassa na anulometīti ananulomikaṃ, tasmiṃ ananulomike. **Kāyakammeti** pāṇātipātādimhi kāya duccharite. Oḷārikaṃ vā etaṃ, na evarūpe samādapetuṃ sakkoti. Disā namassituṃ vaṭṭati, bhūtabalīṃ kātuṃ vaṭṭatīti evarūpe samādapeti gaṇhāpeti. **Vacīkammepi** musāvādādīni oḷārikāni, attano santakaṃ parassa adātukāmena “natthī”ti ayaṃ vañcanamusāvādo² nāma vattuṃ vaṭṭatīti evarūpe samādapeti. **Manokammepi** abhijjhādayo oḷārikā, kammaṭṭhānaṃ visaṃvādetvā kathento pana ananulomikesu dhammesu samādapeti nāma Dakkhiṇavihāravāsītthero viya. Taṃ kira therāṃ eko upaṭṭhāko amaccaputto upasaṅkamitvā “mettāyantena paṭhamāṃ kīdise puggale mettāyitabban”ti pucchi. Thero sabhāgavisabhāgaṃ anācikkhitvā “piyapuggale”ti āha. Tassa ca bhariyā piyā hoti manāpā, so taṃ ārabbhā mettāyanto ummādaṃ pāpuṇi. Kathaṃ panesa bahujaṇa-ahitāya paṭipanno hotīti? Evarūpassa hi saddhivihārikādayo ceva upaṭṭhākādayo ca tesāṃ ārakkhadevatā ādiṃ katvā tāsāṃ tāsāṃ mittabhūtā yāva

1. Aparāyanānīti (Ka)

2. Vaḷaṇṇamusāvādo (Sī)

brahmalokā sesadevatā ca “ayaṃ bhikkhu na ajānitvā karissatī”ti tena katameva karonti, evamesa bahunā-ahitāya paṭipanno hoti.

Sukkapakkhe pāṇātipātāveramaṇi-ādīnaṃyeva vasena **kāyakammavacīkammāni** vedittabbāni. Kammatthānaṃ pana avisaṃvādetvā kathento anulomikesu dhammesu samādapeti nāma Koḷitavihāravāsī Catunikāyikatissatthero viya. Tassa kira jeṭṭhabhātā Nandābhayaṭṭhero¹ nāma Potaliyavihāre vasanto ekasmiṃ roge samuṭṭhite kaniṭṭhaṃ pakkosāpetvā āha “āvuso mayhaṃ sallahukaṃ katvā ekaṃ kammatthānaṃ kathehi”ti. Kiṃ bhante aññena kammatthānena, kabalīkārahāraṃ pariggaṇhituṃ vaṭṭatīti. Kimatthiko esa āvusoti. Bhante kabalīkārahāro upādārūpaṃ, ekasmiṃ ca upādārūpe diṭṭhe tevīsati upādārūpāni pakaṭāni hontīti. So “vaṭṭissati āvusso ettakan”ti taṃ uyyojetvā kabalīkārahāraṃ pariggaṇhitvā upādārūpaṃ sallakkhetvā vivaṭṭetvā arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ therāṃ bahuvihārā anikkhantameva pakkosivā “āvuso mahā-avassayosi mayhaṃ jāto”ti kaniṭṭhattherassa attanā paṭiladdhaguṇaṃ ārocesi. **Bahunāhitāyā**ti etassapi hi saddhivihārikādayo “ayaṃ na ajānitvā karissatī”ti tena katameva karontīti bahunāhitāya paṭipanno nāma hotīti.

2. Sāraṇīyasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **khattiyassāti** jātiyā khattiyassa. **Muddhāvasittassāti** rājābhisekena muddhani abhisittassa. **Sāraṇīyāni bhavantīti**² saritabbāni asammussanīyāni³ hontī. **Jāto**ti nibbatto. **Yāvajīvaṃ sāraṇīyanti** daharakāle jānitumpi na sakkā, aparabhāge pana mātāpitu-ādīhi nātakhehi vā dāsādīhi vā “tvaṃ asukajanapade asukanagare asukadivase asukanakkhatte jāto”ti ācikkhite sutvā tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ sarati⁴ na sammussati⁵. Tena vuttaṃ “yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hotī”ti.

1. Dattābhayaṭṭhero (Sī, Syā)

3. Apammussanakāni (Sī, Syā)

2. Sāraṇīyāni hontīti (Sī)

4. Sati (Ka)

5. Na pammussati (Sī)

Idaṃ bhikkhave dutiyanti abhisekaṭṭhānaṃ nāma rañño balavatuṭṭhikaraṃ hoti, tenassa taṃ yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ. Saṅgāmaṇīyayaṭṭhānepi eseṇa nayo. Ettha pana **saṅgāmaṇīyanti** yuddhaṃ. **Abhivijīnitvā** jīnitvā sattumaddanaṃ katvā. **Tameva saṅgāmaṇīyanti** tameva saṅgāmaṇīyānaṃ. **Ajjhāvasati** abhibhavitvā āvasati.

Idāni yasmā Sammāsambuddhassa rañño jātiṭṭhānādīhi kattabbakiccaṃ natthi, imasmiṃ pana sāsane tappaṭibhāge tayo puggale dassetuṃ idaṃ kārāṇaṃ ābhataṃ, tasmā te dassento **evameva kho bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **anagāriyaṃ pabbajito hoti**ti ettha catupārisuddhisīlampi pabbajjānissitamevāti veditabbaṃ. **Sāraṇīyaṃ hoti**ti “ahaṃ asukaraṭṭhe asukajanapade asukavīhāre asukamāḷake asukadivāṭṭhāne asukacaṅkame asukarukkhamūle pabbajito”ti evaṃ yāvajīvaṃ saritabbameva hoti na sammussitabbaṃ.

Idaṃ dukkhanti ettakaṃ dukkhaṃ, na ito uddhaṃ dukkhaṃ atthi. **Ayaṃ dukkhasamudayo**ti ettako dukkhasamudayo, na ito uddhaṃ dukkhasamudayo atthi. Sesapadadvayepi eseṇa nayo. Evamettha catūhi saccehi sotāpattimaggo kathito. Kasiṇa parikammavipassanāñāṇāni pana maggasaṇṇissitāneva honti. **Sāraṇīyaṃ hoti**ti “ahaṃ asukaraṭṭhe -pa- asukarukkhamūle sotāpanno jāto”ti yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hoti asammussanīyaṃ.

Āsavānaṃ khayāti āsavānaṃ khayena. **Cetovimuttinti** phalasaṃmādhimā. **Paññāvimuttinti** phalapaññānaṃ. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvā**ti attanāva abhivisiṭṭhāya paññāya paccakkhaṃ katvā. **Upasampajja viharatī**ti paṭilabhitvā viharati. **Sāraṇīyanti** “mayā asukaraṭṭhe -pa- asukarukkhamūle arahattaṃ pattaṃ”ti attano arahattapattiṭṭhānaṃ nāma yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hoti asammussanīyanti yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesi.

3. Āsaṃsasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **santoti** atthi upalabbhanti. **Samvijjamānāti** tasseeva vevacanaṃ. **Lokasminti** sattaloke. **Nirāsoti** anāso apatthano.

Āsaṃsoti āsaṃsamāno¹ patthayamāno. **Vigatāsoti** apagatāso. **Caṇḍālakuleti** caṇḍālānaṃ kule. **Venakuleti** vilīvakārakule. **Nesādakuleti** migaluddakānaṃ kule. **Rathakārakuleti** cammakārakule. **Pukkusakuleti** pupphacchaddakakule.

Ettāvatā kulavipattiṃ dassetvā idāni yasmā nīcakule jātopi ekacco aḍḍho hoti mahaddhano, ayaṃ pana na tādiso, tasmāssa bhogavipattiṃ dassetuṃ **daliddeti** ādimāha. Tattha **daliddeti** dāliddiyena samannāgate. **Appannapānabhojaneti** parittaka-annapāna bhojane. **Kasiravuttiketi** dukkhajīvike, yattha vāyāmena payogena jīvitavuttiṃ sādheti, tathārūpeti attho. **Yattha kasirena ghāsacchādo labbhatīti** yasmīṃ kule dukkhena yāgubhattaghāso ca kopīnamattaṃ acchādanañca labbhati.

Idāni yasmā ekacco nīcakule jātopi upadhisampanno hoti attabhāvasamiddhiyaṃ ṭhito, ayañca na tādiso, tasmāssa sarīravipattimpī dassetuṃ **so ca hoti dubbaṇṇoti** ādimāha. Tattha **dubbaṇṇoti** paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddasikoti** vijātamātuyāpi amanāpadassano. **Okoṭimakoti** lakuṇḍako². **Kāṇoti** ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo³ vā. **Kuṇṭīti** ekahatthakuṇṭī vā ubhayahatthakuṇṭī vā. **Khañjoti** ekapāda khañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahatoti** hatapakkho pīṭhasappī. **Padīpeyyassāti** vaṭṭitelakapallakādino padīpa-upakaraṇassa. **Tassa na evaṃ hotīti** kasmā na hoti? Nīca kule jātattā⁴.

Jeṭṭhoti aññasmiṃ jeṭṭhe sati kaniṭṭho āsaṃ na karoti, tasmā jeṭṭhoti āha. **Ābhisekoti** jeṭṭhopi⁵ na abhisekāraho āsaṃ na karoti, tasmā ābhisekoti āha. **Anabhisittoti** abhisekārahopi kāṇakuṇṭī-ādidosarahito sakiṃ abhisitto puna abhiseke āsaṃna karoti, tasmā anabhisittoti

1. Āsimsamāno (Syā), āsisamāno (Ka)

2. Lakuṇṭako (Sī)

3. Ekacchikāṇo vā ubhayacchikāṇo (Sī)

4. Jātātāya (Sī, Syā)

5. Jeṭṭho sopi (Sī)

āha. **Acalappattoti**¹ jeṭṭhopi ābhiseko² anabhisitto mando uttānaseyyako, so abhiseke āsaṃ na karoti. Soḷasavassuddesiko pana paññāyamānamassubhedo acalappatto nāma hoti, mahantampi rajjaṃ vicāretuṃ samattho, tasmā “acalappatto”ti āha. **Tassa evaṃ hotīti** kasmā hoti? Mahājātītāya.

Dussīloti nissīlo. **Pāpadhammoti** lāmakadhammo. **Asucīti** asucīhi kāyakammādīhi samannāgato. **Saṅkassarasamācāroti** saṅkāhi saritabbasamācāro, kiñcideva asāruppaṃ disvā “idaṃ iminā kataṃ bhavissatī”ti evaṃ paresaṃ āsaṅkaṇīyasamācāro, attanāyeva vā saṅkāhi saritabbasamācāro, sāsāṅkasamācāroti attho. Tassa hi divāṭṭhānā dīsu sannipatitvā kiñcideva mantayante bhikkhū disvā³ “ime ekato hutvā mantenti, kacci nu kho mayā katakammaṃ jānitvā mantenti”ti evaṃ sāsāṅkasamācāro hoti. **Paṭicchanna kammantoti** paṭicchādetabbayuttakena pāpakammena samannāgato. **Assamaṇo samaṇa paṭiññoti** assamaṇo hutvāva samaṇapatirūpakatāya “samaṇo ahan”ti evaṃ paṭiñño. **Abrahmacārī brahmacāripaṭiññoti** aññe brahmacārino sunivatthe supārute sumbhaka pattadhare gāmanigamarājadhānīsu piṇḍāya caritvā jīvikaṃ kappente disvā sayampi tādisena ākārena tathā paṭipajjanato “ahaṃ brahmacārī”ti paṭiññaṃ dento viya hoti. “Ahaṃ bhikkhū”ti vatvā uposathaggādīni pavisanto pana brahmacāripaṭiñño hotiyeva, tathā saṃghikaṃ lābhaṃ gaṇhanto. **Antopūṭīti** pūṭinā kammena anto anupaviṭṭho. **Avassu toti** rāgādīhi⁴ tinto. **Kasambujātoti** sañjātarāgādikacavaro. **Tassa na evaṃ hotīti** kasmā na hoti? Lokuttaradhamma-upanissayassa natthitāya. **Tassa evaṃ hotīti** kasmā hoti? Mahāsīlasmiṃ paripūrakāritāya.

4. Cakkavattisuttavaṇṇanā

14. Catutthe catūhi saṅgahavatthūhi janaṃ rañjetīti **rājā**. Cakkaṃ vattetīti **cakkavattī**. (Vattitaṃ vā anena cakkanti cakkavattī)⁵. Dhammo

1. Macalappattoti acalappatto (Sī)

2. Abhiseke (Syā), abhisekena (Ka)

3. Mantayante disvā (Ka)

4. Sañjātarāgādīhi (Syā, Ka)

5. () natthi Sī-Syā-potthakesu.

assa atthīti **dhammiko**. Dhammeneva dasavidhena cakkavattivattena rājā jātoti **dhammarājā**. Sopi na arājakanti sopi aññaṃ nissāyarājānaṃ alabhitvā cakkam nāma vattetum na sakkotīti attho. Iti Satthā desanaṃ paṭṭhapetvā yathānusandhiṃ apāpetvāva tuṇhī ahosi. Kasmā? Anusandhikusalā uṭṭhahitvā anusandhiṃ pucchissanti, bahū hi imasmiṃ ṭhāne tathārūpā bhikkhū, athāhaṃ tehi puṭṭho desanaṃ vaḍḍhessāmīti. Atheko anusandhikusalo bhikkhu Bhagavantam pucchanto **ko pana bhanteti-ādimāha**. Bhagavāpissa byākaronto **dhammo bhikkhūti-ādimāha**.

Tattha **dhammoti** dasakusalakammapathadhammo. **Dhammanti** tameva vuttappakāraṃ dhammaṃ. **Nissāyāti** tadadhiṭṭhānena cetasā tameva nissayaṃ katvā. **Dhammaṃ sakkarontoti** yathā kato so dhammo suṭṭhu kato hoti, evameva¹ karonto. **Dhammaṃ garuṃ karontoti** tasmiṃ gāravupattiyaṃ taṃ garukaronto. **Dhammaṃ apacāyamānoti** tasseva dhammassa añjalikaraṇādīhi nīcavuttitaṃ karonto. **Dhammaddhajo dhammaketūti** taṃ dhammaṃ dhajamiva purakkhatvā ketumiva² ukkhipitvā pavattiyaṃ dhammaddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. **Dhammādhipateyyoti** dhammādhipatibhūtāgatabhāvena dhammavaseneva ca sabbakiriyānaṃ karaṇena dhammādhipateyyo hutvā. **Dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahatīti** dhammo assā atthīti dhammikā, rakkhā ca āvaraṇaṃ gutti ca rakkhāvaraṇagutti. Tattha “paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhatī”³ti vacanato khanti-ādayo **rakkhā**. Vuttañhetam “kathaṃca bhikkhave paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhati. Khantiyā avihiṃsāya mettacittatāya anuddayāyā”³ti. Nivāsanapārūpanagehādīni **āvaraṇaṃ**. Corādi-upaddavanivāraṇattham gopāyanā **gutti**. Taṃ sabbampi suṭṭhu vidahati pavatteti ṭhapetīti attho.

Idāni yattha sā saṃvidahitabbā, taṃ dassento **antojanasminti-ādimāha**. Tatrāyaṃ saṅkhepattho —antojanasaṅkhātāṃ puttadāraṃ sīlasaṃvare patiṭṭhāpentō vatthagandhamālādīni cassa dadamāno sabbopaddave cassa nivārayamāno dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahati nāma. Khattiyādisupi eseva nayo. Ayaṃ pana viseso—abhisittakhattiyā bhadrassā-

1. Evameva (Syā, Ka)

2. Kuntamiva (Sī, Syā)

3. Saṃ 3. 147 piṭṭhe.

jānīyādiratanasampadānenapi upagaṇhitabbā¹, anuyantā khattiyā² tesam anurūpayānavāhanasampadānenapi paritosetabbā, balakāyo kalam anatikkamētvā bhattavetasampadānenapi anuggahetabbo, brāhmaṇā annapānavatthādīnā deyyadhammena, gahapatikā bhattabījānaṅgalabalibaddādisampadānena, tathā nigamavāsino **negamā** janapadavāsino ca **jānapadā**³. Samitapāpabāhitapāpā pana **samaṇabrāhmaṇā** samaṇaparikkhārasampadānena sakkātabbā, migapakkhino abhayadānena samassāsetabbā.

Dhammeneva cakkam vattetīti dasakusalakammapathadhammeneva cakkam pavatteti. **Tam hoti cakkam appaṭivattiyanti** tam tena evam pavattitam āṇācakkam appaṭivattiyam hoti. **Kenaci manussabhūtenā**ti devatā nāma attanā icchiticchitameva karonti, tasmā tā aggaṇhitvā “manussabhūtenā”ti vuttam. **Paccatthikenā**ti paṭi-atthikena, paṭisattunāti attho. **Dhammikoti** cakkavattī dasakusalakammapathavasena dhammiko, Tathāgato pana navalokuttaradhammavasena. **Dhammarājāti** navahi lokuttaradhammehi mahājānam raṇjetīti dhammarājā. **Dhammaṇyevāti** navalokuttaradhammameva nissāya tameva sakkaronto tam garukaronto tam apacāyamāno. Sovassa dhammo abbhuggataṭṭhena dhajoti **dhammaddhajo**. Sovassa ketūti **dhammaketu**. Tameva adhipatiṃ jeṭṭhakam katvā viharatīti **dhammādhipateyyo**. **Dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttinti** lokiyalokuttaradhammadāyikarakkhaṇa āvaraṇaṇca guttiṇca. **Samvidahatīti** ṭhapeti paññāpeti. **Evarūpanti** tividham kāyaduccaritam na sevītabbam, sucaritam sevītabbanti evam sabbattha attho veditabbo. **Samvidahitvāti** ṭhapetvā kathetvā. **Dhammeneva anuttaram dhammacakkam pavattetīti** navalokuttaradhammeneva asadisam dhammacakkam pavatteti. **Tam hoti cakkam appaṭivattiyanti** tam evam pavattitam dhammacakkam etesu samaṇādisu ekenapi paṭivattetum paṭibāhitum na sakkā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

5. Sacetanasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **Isipataneti** Buddhapaccekabuddhasaṅkhātānam isīnam dhammacakkappavattanattāya ceva uposathakaraṇattāya ca āgantvā patane, sannipātaṭṭhāneti attho. Padanetipi pāṭho, ayameva attho.

1. Uggāṇhitabbā (Ka)

2. Anuyuttakhattiyā (Sī)

3. Nigamavāsino janapadavāsino (Ka)

Migadāyeti migānaṃ abhayatthāya dinne. **Chahi māsehi chārattūnehī**ti so kira rañña āṇattadivaseyeva sabbūpakaraṇāni sajjetvā antevāsikehi saddhiṃ araññaṃ pavisitvā gāmadvāragāmamajjhadevakulasusānādīsu ṭhitarukkhe ceva jhāmapatitasukkarukkhe ca vivajjetvā sampannapadese ṭhite sabbadosavivajjite nābhi-aranemīnaṃ anurūpe rukkhe gahetvā taṃ cakkam akāsi. Tassa rukkhe vicinitvā gaṇhantassa ceva karontassa ca ettako kālo vītivatto¹. Tena vuttaṃ “chahi māsehi chārattūnehī”ti. **Nānākaraṇanti** nānattaṃ. **Nesanti** na esaṃ. **Atthesanti** atthi esaṃ. **Abhisankhārassa gatī**ti payogassa gamanaṃ. **Ciṅgulāyitvāti** paribbhamitvā. **Akkhāhataṃ maññeti** akkhe pavesetvā ṭhapitamiva².

Sadosāti sagaṇḍā uṇṇatoṇataṭṭhānayuttā. **Sakasāvāti** pūtisārena ceva pheggunā ca yuttā. **Kāyavaṅkāti**-ādīni kāyaduccaritādīnaṃ nāmāni. **Evam papatitāti** evaṃ guṇapatanena patitā. **Evam patitṭhitāti** evaṃ guṇehi patitṭhitā. Tattha lokiyamahājanā papatitā nāma, sotāpannādayo patitṭhitā nāma. Tesupi purimā tayo kilesānaṃ samudācārakkhaṇe papatitā nāma, khīṇāsavā pana ekanteneva patitṭhitā nāma. **Tasmāti** yasmā appahīnakāyavaṅkādayo papatanti, pahīnakāyavaṅkādayo patitṭhahanti, tasmā. Kāyavaṅkādayo pana evaṃ pahānaṃ veditabbaṃ—pāṇātipāto adinnādānaṃ micchācāro musāvādo pisuṇāvācā micchādītṭhīti ime tāva cha sotāpattimaggena pahīyanti, pharusāvācā byāpādoti dve anāgāmiimaggena, abhiijhā samphappalāpoti dve arahattamaggenāti.

6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **apaṇṇakapaṭipadanti**³ aviraddhapaṭipadaṃ⁴ ekamsapaṭipadaṃ niyyānikapaṭipadaṃ kāraṇapaṭipadaṃ sārapaṭipadaṃ maṇḍapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipanno hoti, na takkaggāhena vā nayaggāhena vā. Evaṃ gahetvā paṭipanno hi bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā manussadevanibbānasampattīhi hāyati parihāyati,

1. Ettakā kāla vītivattā (Syā)

2. Ṭhapitamiva maññāmi (Ka)

3. Apaṇṇakataṃ paṭipadanti (Sī)

4. Aviruddhapaṭipadaṃ (Sī, Syā, Ka)

apaṇṇakapaṭipadaṃ paṭipanno pana tāhi sampattīhi na parihāyati. Atīte kantāraddhāna maggaṃ paṭipannesu dvīsu satthavāhesu yakkhassa vācānaṃ gahetvā bālasatthavāho saddhiṃ satthena anayabyasanaṃ patto, yakkhassa vacanaṃ aggahetvā “udakadiṭṭhaṭṭhāne udakaṃ chaḍḍessāmā”ti satthake saññāpetvā maggaṃ paṭipanno paṇḍitasattha vāho viya. Yaṃ santhāya vuttaṃ—

“Apaṇṇakaṃ ṭhānameke, dutiyaṃ āhu takkikā.

Etadaññāya medhāvī, taṃ gaṇhe ya’dapaṇṇakan”ti¹.

Yoni cassa āraddhā hotīti ettha **yonī**ti khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmaṃ. “Catasso kho imā Sāriputta yoniyo”ti-ādīsu² hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. “Yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā”ti-ādīsu³ kāraṇaṃ. “Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yoniyaṃ mattisambhavan”ti⁴ ca “tameṇaṃ kammajavātā nivattitvā⁵ uddhampādaṃ adhosiraṃ samparivattetvā mātu yonimukhe sampaṭipādentī”ti ca ādīsu passāvamaggo. Idha pana kāraṇaṃ adhippetāṃ. **Āraddhā**ti paggaḥitā paripuṇṇā.

Āsavānaṃ khayāyāti ettha āsavantīti **āsavā**, cakkhutopi -pa- manatopi sandanti pavattantīti vuttaṃ hoti. Dhammato yāva gotrabhu, okāsato yāva bhavaggā savantīti vā **āsavā**, ete dhamme etaṇca okāsaṃ antokaritvā pavattantīti attho. Antokaraṇattho hi ayaṃ ākāro. Cirapārivāsiyaṭṭhena madirādayo āsavā, āsavā viyātipi **āsavā**. Lokasmimpi hi cirapārivāsikā madirādayo āsavāti vuccanti, yadi ca cirapārivāsiyaṭṭhena āsavā, ete yeva bhavitumarahanti. Vuttaṃ hetāṃ “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosī”ti-ādi⁶. Āyataṃ vā saṃsāradukkhaṃ savanti pasavantītipi **āsavā**. Purimāni cettha nibbacaṇāni yattha kilesā āsavāti āgacchanti, tattha yujjanti, pacchimaṃ kammepi. Na kevalaṇca kammakilesāyeva āsavā, apica kho nānappakārā upaddavāpi. Suttasu hi “nāhaṃ Cunda diṭṭhadhammikānaṃyeva āsavānaṃ saṃvarāya

1. Khu 5. 1 piṭṭhe Jātake.

2. Ma 1. 105 piṭṭhe.

3. Ma 3. 182 piṭṭhe.

4. Ma 2. 410; Khu 1. 70 piṭṭhādīsu.

5. Nibbattitvā (Sī)

6. Am 3. 346 piṭṭhe.

dhammaṃ desemī”^{ti}¹ ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo.

Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattañca abbaje.

Te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷīkatā”^{ti}²—

Ettha tebhūmakāṃ ca kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā.

“Diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”^{ti}³ ettha parūpavādavipphaṇṇasāravadhābandhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā upaddavā.

Te panete āsavā yattha yathā āgatā, tattha tathā veditabbā. Ete hi vinaye tava “diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”^{ti} dvedhā āgatā. Saḷāyatane “tayome āvuso āsavā kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”^{ti}⁴ tidhā āgatā. Aññesu ca suttantesu⁵ abhidhamme⁶ ca teyeva diṭṭhāsavena saha catudhā āgatā. Nibbedhikapariyāyena “atthi bhikkhave āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānāyoni gāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā devālokaḡāminiyā”^{ti}⁷ pañcadhā āgatā. Kammameva cettha āsavāti vuttaṃ. Chakkanipāte “atthi bhikkhave āsavā saṃvarāpahātabbā”^{ti} ādinā⁸ nayena chadhā āgatā. Sabbāsava pariyāye⁹ teyeva dassanena pahātabbehi saddhim saddadhā āgatā. Idha pana abhidhamma nayena¹⁰ cattāro āsavā adhippetāti veditabbā.

Khayāyāti ettha pana āsavānaṃ sarasabhedopi khīṇākāropi maggaphalanibbānānīpi “āsavakkhayo”^{ti} vuccati. “Yo āsavānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānaṃ”^{ti} ettha hi āsavānaṃ sarasabhedo “āsavakkhayo”^{ti} vutto. “Jānato ayaṃ bhikkhave

1. Dī 3. 107 piṭṭhe.

2. Am 1. 348 piṭṭhe.

3. Vi 1. 24; Am 1. 97 piṭṭhesu.

4. Saṃ 2. 450, 451 piṭṭhesu.

5. Khu 8. 147; Khu 9. 113 piṭṭhādīsu.

6. Abhi 1. 221; Abhi 2. 388 piṭṭhesu.

7. Am 2. 362 piṭṭhe.

8. Am 2. 340 piṭṭhe.

9. Ma 1. 9 piṭṭhe.

10. Ābhidhammikanāyena (Sī)

passato āsavānaṃ khayāṃ vadāmi”¹ti¹ ettha āsavappahānaṃ āsavānaṃ
accantakkhayo asamuppādo khīṇākāro natthibhāvo “āsavakkhayo”ti vutto.

“Sekhassa sikkhamānassa, ujumaggānusārino.

Khayasmim paṭhamāṃ ñāṇaṃ, tato aññā anantarā”²—

Ettha maggo “āsavakkhayo”ti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”³
ettha phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino.

Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhayā”⁴—

Ettha nibbānaṃ. Imasmim pana sutte phalaṃ sandhāya “āsavānaṃ
khayāyā”ti āha, arahattaphalatthāyāti attho.

Indriyesu guttadvāroti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro. **Bhojane**
mattaññūti bhojanasmim pamāṇaññū,

paṭiggahaṇaparibhogapaccavekkhaṇamattaṃ jānāti pajānātīti attho.

Jāgariyaṃ anuyuttoti rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā pañcasu koṭṭhāsesu
jāgaraṇabhāvaṃ anuyutto, jāgaraṇeyeva yuttappayuttoti attho.

Evam mātikaṃ ṭhapetvā idāni tameva ṭhapitapaṭipāṭiyā⁵ vibhajanto
kathaṇca bhikkhave bhikkhūti-ādimāha. Tattha **cakkhunā rūpaṃ disvāti**-
ādīnaṃ attho Visuddhimagge⁶ vitthārito, tathā **paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ**
āhāreti neva davāyāti-ādīnaṃ⁷. **Āvaraṇīyehi dhammehi**ti pañcahi nīvaraṇehi
dhammehi. Nīvaraṇāni hi cittaṃ āvaritvā tiṭṭhanti, tasmā āvaraṇīyā
dhammāti vuccanti. **Sīhaseyyaṃ kappetīti** sīho viya seyyaṃ kappeti. **Pāde**
pādaṃ accādhāyāti vāmapādaṃ dakkhiṇapāde ati-ādhāya. Samaṃ ṭhapite hi
pāde jāṇukena jāṇukaṃ gopphakena ca gopphakaṃ ghaṭiyati, tato vedanā
uṭṭhahanti. Tasmā tassa dosassa parivajjanatthaṃ thokaṃ atikkamitvā esa
pādaṃ ṭhapeti⁸. Tena vuttaṃ “pāde pādaṃ accādhāyā”ti.

1. Ma 1. 9; Saṃ 1. 267; Khu 1. 265 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 353 piṭṭhe.

5. Ṭhapitamātikaṃ paṭipāṭiyā (Sī)

7. Visuddhi 1. 29 piṭṭhe.

2. Khu 1. 231 piṭṭhe.

4. Khu 1. 50 piṭṭhe Dhammapade.

6. Visuddhi 1. 20 piṭṭhe.

8. Ṭhapesi (Ka)

Sato sampajānoti satiyā ceva sampajāññena ca samannāgato. Kathaṃ panesa niddāyanto sato sampajāno nāma hotīti? Purimappavattivasena. Ayaṃ hi caṅkame caṅkamanto niddāya okkamanabhāvaṃ ñatvā pavattamānaṃ kammaṭṭhānaṃ ṭhapetvā mañce vā phalake vā nipanno niddaṃ upagantvā puna pabujjhamāno kammaṭṭhānaṃ ṭhitaṭṭhāne gaṇhantoyeva pabujjhati. Tasmā niddāyantopi sato sampajāno nāma hoti. Ayaṃ tāva mūlakammaṭṭhāne nayova. Pariggahakammaṭṭhānavasenāpi panesa sato sampajāno nāma hoti. Kathaṃ? Ayaṃ hi caṅkamanto niddāya okkamanabhāvaṃ ñatvā pāsāṇaphalake vā mañce vā dakkhiṇena passena nipajjitvā paccavekkhati “acetano kāyo acetane mañce patiṭṭhito, acetano mañco acetanāya pathaviyā, acetanā pathavī acetane uduke, acetanaṃ udukaṃ acetane vāte, acetano vāto acetane ākāse patiṭṭhito. Tattha ākāsaṃpi ‘ahaṃ vātaṃ ukkhipitvā¹ ṭhitaṃ’ti na jānāti, vātopi ‘ahaṃ ākāse patiṭṭhito’ti na jānāti. Tathā vāto na jānāti ‘ahaṃ udukaṃ ukkhipitvā ṭhito’ti -pa- mañco na jānāti ‘ahaṃ kāyaṃ ukkhipitvā ṭhito’ti, kāyo na jānāti ‘ahaṃ mañce patiṭṭhito’ti. Na hi tesāṃ aññamaññaṃ ābhogo vā samannāhāro vā manasikāro vā cetanā vā patthanā vā atthī”ti. Tassa evaṃ paccavekkhato taṃ paccavekkhaṇacittaṃ bhavaṅge otarati. Evaṃ niddāyantopi sato sampajāno nāma hotīti.

Uṭṭhānasaññaṃ manasikaritvāti “ettakaṃ ṭhānaṃ gate cande vā tāra kāya vā uṭṭhahissāmī”ti uṭṭhānakālaparicchedikaṃ saññaṃ manasikaritvā, citte ṭhapetvāti attho. Evaṃ karitvā sayito hi yathāparicchinneyeva kāle uṭṭhahati.

7. Attabyābādhasuttavaṇṇanā

17. Sattame **attabyābādhāyāti** attadukkhāya. **Parabyābādhāyāti** paradukkhāya. **Kāyasucaritanti**-ādīni pubbabhāge dasakusalakammapathavasena āgatāni, upari pana yāva arahattā avāritāneva.

1. Uccalitvā (Sī)

8. Devalokasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **aṭṭīyeyyāthā**ti aṭṭāpīlītā bhaveyyātha. **Harāyeyyāthā**ti lajjeyyātha. **Jiguccheyyāthā**ti gūthe viya tasmim vacane sañjātajigucchā bhaveyyātha. **Iti kirāti** ettha **itīti** padasandhibyañjanasiliṭṭhatā, **kirāti** anussavatthe nipāto. Dibbena kira āyunā aṭṭīyathāti evamassa sambandho veditabbo. **Pageva kho panāti** paṭhamataramyeva.

9. Paṭhamapāpaṇikasuttavaṇṇanā

19. Navame **pāpaṇikoti** āpaṇiko, āpaṇam ugghāṭetvā bhaṇḍavikkāyakassa¹ vāṇijassetam adhivacanam. **Abhabboti** abhājanabhūto². **Na sakkaccam kammantam adhiṭṭhāti**ti yathā adhiṭṭhitam su-adhiṭṭhitam hoti, evam sayam attapaccakkham karonto nādhīṭhāti. Tattha paccūsakāle padasaddena utṭhāya dīpaṃ jāletvā bhaṇḍam pasāretvā anisīdanto pubbaṇhasamayam na sakkaccam kammantam adhiṭṭhāti nāma. Ayam hi yaṃ corā rattim bhaṇḍam haritvā “idaṃ amhākaṃ hatthato vissajjessāmā”ti āpaṇam gantvā appena agghena denti, yampi bahuverino manussā rattim nagare vasitvā pātova āpaṇam gantvā bhaṇḍam gaṇhanti, yaṃ vā pana janapadam gantukāmā manussā pātova āpaṇam gantvā bhaṇḍam kiṇanti, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Aññesaṃ bhojanavelāya pana bhuñjitum āgantvā pātova bhaṇḍam paṭisāmetvā gharam gantvā bhuñjitvā niddāyitvā sāyam puna āpaṇam āgacchanto **majjhanhika samayam na sakkaccam kammantam adhiṭṭhāti** nāma. So hi yaṃ corā pātova vissajjetum na sampāpuṇimsu, divākāle pana paresam asaṇcārakkhaṇe āpaṇam gantvā appagghena denti, yañca bhojanavelāya puñṇavanto issarā “āpaṇato idaṇcidaṇca laddhum vaṭṭati”ti pahīṇitvā āharāpentī, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Yāva yāmaḥherinikkhamanā³ pana anto-āpaṇe dīpaṃ jālāpetvā anisīdanto **sāyanhasamayam na sakkaccam kammantam adhiṭṭhāti** nāma. So hi

1. Vikkāyakassa (Ka)

2. Abhabbajanabhūto (Syā)

3. Yāva sāmīno nikkhamanā (Ka)

yaṃ corā pātopi divāpi vissajjetuṃ na sampāpunim̐su, sāyaṃ pana āpaṇaṃ gantvā appagghena denti, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Na sakkaccaṃ samādhinimittāṃ adhiṭṭhātiti sakkaccakiriyāya samādhim̐ na samāpajjati. Ettha ca pātova cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇesu vattaṃ katvā senāsaṇaṃ pavisitvā yāva bhikkhācāraṇelā, tāva samāpattiṃ appetvā anisīdanto **pubbaṇhasamayāṃ na sakkaccaṃ samādhinimittāṃ adhiṭṭhāti** nāma. Pacchābhattaṃ pana piṇḍapātapaṭikkanto rattitṭhānadivātṭhānaṃ pavisitvā yāva sāyanhasamayā samāpattiṃ appetvā anisīdanto **majjhānikasamayāṃ na sakkaccaṃ samādhinimittāṃ adhiṭṭhāti** nāma. Sāyaṃ pana cetiyaṃ vanditvā therūpaṭṭhānaṃ katvā senāsaṇaṃ pavisitvā paṭhamayāmaṃ samāpattiṃ samāpajjitvā anisīdanto **sāyanhasamayāṃ na sakkaccaṃ samādhinimittāṃ adhiṭṭhāti** nāma. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayeneva veditabbo. Apicettha “samāpattiṃ appetvā”ti vuttaṭṭhāne samāpattiyā asati vipassanāpi vaṭṭati, samādhinimittanti ca samādhi-ārammaṇampi vaṭṭatiyeva. Vuttampi cetāṃ “samādhipi samādhinimittāṃ, samādhārammaṇampi¹ samādhinimittan”ti.

10. Dutiyapāpaṇikasuttavaṇṇanā

20. Dasame **cakkhumāti** paññācakkhunā cakkhumā hoti. **Vidhuroti** viṣiṭṭhadhuro uttamadhuro ñāṇasampayuttena vīriyena samannāgato. **Nissayasampannoti** avassayasampanno paṭiṭṭhānasampanno. **Paṇiyanti** vikkāyikabhaṇḍaṃ. **Ettakaṃ mūlaṃ bhavissati ettako udayoti** tasmim̐ “evaṃ kītaṃ evaṃ vikkayamānaṃ”ti² vuttapaṇiye yena kayena taṃ kītaṃ, taṃ kayasaṅkhātāṃ² mūlaṃ ettakaṃ bhavissati. Yo ca tasmim̐ vikkayamāne vikkayo, tasmim̐ vikkaye ettako udayo bhavissati, ettikā vaḍḍhīti attho.

Kusalo hoti paṇiyaṃ ketuṇca vikketuṇcāti sulabhaṭṭhānaṃ gantvā kiṇanto dullabhaṭṭhānaṃ gantvā vikkiṇanto ca ettha kusalo nāma hoti, dasaguṇampi vīsatiḡuṇampi lābhaṃ labhati.

1. Samādhārammaṇopi dhammo (Ka)

2-2. Vuttaṃ pāpaṇiyena kayena taṃ taṃ kītasāṅkhātāṃ (Ka)

Aḍḍhāti issarā bahunā nikkhattadhanena samannāgatā. **Mahaddhanā**ti vaḷañjanakavasena mahaddhanā. **Mahābhogā**ti upabhogaparibhogabhaṇḍena mahābhogā. **Paṭi baloti** kāyabalena ceva nāṇabalena ca samannāgatattā samattho. **Amhākañca kālena kālaṃ anuppadātunti** amhākañca gahitadhanamūlikāṃ vaḍḍhim¹ kālena kālaṃ anuppa dātum. **Nipatantī**ti nimantenti. Nipātentītipi² pāṭho, ayameva attho.

Kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāyāti kusaladhammānaṃ sampādanatthāya paṭilābhatthāya. **Thāma**vāti nāṇathāmena samannāgato. **Daḷhaparakkamoti** thirena nāṇaparakkamena samannāgato. **Anikkhattadhuroti** “aggamaggāṃ apāpuṇitvā imaṃ vīriyadhuraṃ na ṭhapessāmi”ti evaṃ aṭṭhapitadhuro.

Bahussutāti ekanikāyādivasena bahu Buddhavacanaṃ sutāṃ etesanti bahussutā. **Āgatāgamā**ti eko nikāyo eko āgamo nāma, dve nikāyā dve āgamā nāma, pañca nikāyā pañca āgamā nāma, etesu āgamesu yesaṃ ekopi āgamo āgato paḷaṇḍo pavattito³, te āgatāgamā nāma. **Dhammadharā**ti Suttantapiṭakadharā. **Vinayadharā**ti Vinayapiṭakadharā. **Mātikādharā**ti dvemātikādharā. **Paripucchatī**ti atthānatthāṃ kārāṇākārāṇāṃ pucchati. **Paripañhatī**ti “imaṃ nāma pucchissāmi”ti aññāti tuletī pariggaṇhāti. Sesamettha uttānatthameva.

Imasmiṃ pana sutte paṭhamāṃ paññā āgatā, pacchā vīriyañca kalyāṇamittasevanā ca. Tattha paṭhamāṃ arahattaṃ patvā pacchā vīriyaṃ katvā kalyāṇamittā sevitaḍḍhāti na evaṃ attho daṭṭhabbo, desanāya nāma heṭṭhimena vā paricchedo hoti uparimena vā dvīhipi vā koṭīhi. Idha pana uparimena paricchedo veditabbo. Tasmā kathentena paṭhamāṃ kalyāṇamitta-upanissayaṃ dassetvā majjhe vīriyaṃ dassetvā pacchā arahattaṃ kathetabbanti.

Rathakāravaggo dutiyo.

1. Vaḍḍhetvā (Ka)

2. Nivattantītipi (Sī), nipadantītipi (Syā)

3. Pavattati (Sī)

3. Puggalavagga 1. Samiddhasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānam sacchikarotīti **kāyasakkhi**. Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**. Saddahanto vimuttoti **saddhāvimutto**. **Khamatīti** ruccati. **Abhikkantataroti** atisundarataro. **Paṇītaroti** atipaṇītaro. **Saddhindriyaṃ adhimattaṃ hotīti** Samiddhattherassa¹ kira arahattamaggakkhaṇe saddhindriyaṃ dhuraṃ ahosi, sesāni cattāri sahaajāndriyāni tasseva parivārāni ahesuṃ. Iti thero attanā paṭividdhamaggaṃ kathento evamāha. Mahākoṭṭhikattherassa pana arahattamaggakkhaṇe samādhindriyaṃ dhuraṃ ahosi, sesāni cattāri indriyāni tasseva parivārāni ahesuṃ. Tasmā sopi samādhindriyaṃ adhimattanti kathento attanā paṭividdhamaggameva kathesi. Sāriputtattherassa pana arahattamaggakkhaṇe paññi ndriyaṃ dhuraṃ ahosi. Sesāni cattāri indriyāni tasseva parivārāni ahesuṃ. Tasmā sopi paññindriyaṃ adhimattanti kathento attanā paṭividdhamaggameva kathesi.

Na khvetthāti na kho ettha. **Ekamsena byākātunti** ekantena byākaritum. **Arahattāya paṭipannoti** arahattamaggasamaṅgiṃ dasseti. Evametasmiṃ sutte tīhihi therehi attanā paṭividdhamaggova kathito, Sammāsambuddho pana bhummantareneva kathesi.

2. Gilānasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **sappāyānīti** hitāni vuddhikarāni. **Patirūpanti** anucchavikaṃ. **Neva vuṭṭhāti tamhā ābādhāti** iminā atekicchena vātāpasmārādinā² rogena samannāgato niṭṭha pattagilāno³ kathito. **Vuṭṭhāti tamhā ābādhāti** iminā khipitakakacchutiṇapupphakajarādibhedo appamattaka-ābādhō kathito. **Labhanto sappāyāni bhojanāni no alabhantoti** iminā pana yesaṃ paṭijagganena phāsukaṃ hoti, sabbepi te ābādhā kathitā. Ettha ca **patirūpo upaṭṭhāko** nāma gilānupaṭṭhāka-aṅgehi samannāgato paṇḍito dakkho analaso veditabbo. **Gilānupaṭṭhāko anuññātōti** bhikkhusaṅghena dātabboti anuññāto. Tasmim hi gilāne attano dhammatāya yāpetum asakkante

1. Saviṭṭhattherassa (Sī, Syā)

2. Vātāpasmārādinā (Sī, Syā)

3. Niṭṭhāpattagilāno (Sī)

bhikkhusaṃghena tassa bhikkhuno eko bhikkhu ca sāmaṇero ca “imaṃ paṭijaggathā”ti apaloketvā dātabbā. Yāva pana te taṃ paṭijagganti, tāva gilānassa ca tesaṇca dvinnam yenattho, sabbam bhikkhusaṃghasseva bhāro.

Aññepi gilānā upaṭṭhātabbāti itarepi dve gilānā upaṭṭhāpetabbā. Kiṃ kārāṇā? Yopi hi niṭṭhapattagilāno, so anupaṭṭhiyamāno “sace maṃ paṭijaggeyyum, phāsukam me¹ bhaveyya. Na kho pana maṃ paṭijagganti”ti manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyya. Paṭijaggiyamānassa panassa evaṃ hoti “bhikkhusaṃghena yaṃ kātabbam, taṃ kataṃ. Mayham pana kammavipāko īdiso”ti. So bhikkhusaṃghe mettaṃ paccupaṭṭhā petvā sagge nibbattissati. Yo pana appamattakena byādhinā samannāgato labhantopi alabhantopi vuṭṭhātiyeva, tassa vināpi bhesajjena vūpasamanabyādhi bhesajje kate khippataraṃ vūpasammati. So tato Buddhavacanaṃ vā uggaṇhitum sakkhissati, samaṇadhammaṃ vā kātum sakkhissati. Iminā kārāṇena “aññepi gilānā upaṭṭhātabbā”ti vuttaṃ.

Neva okkamatiti neva pavisati. **Niyāmaṃ kusalesu dhammesu sammattanti** kusalesu dhammesu magganiyāmasaṅkhātaraṃ sammattaṃ. Iminā padaparamo puggalo kathito. Dutiyavārena ugghaṭṭitaññū gahito sāsane Nālakattherasadiṣo Buddhantare ekavāraṃ Paccekabuddhānaṃ santike ovādaṃ labhitvā paṭividdhapaccekabodhiñāṇo ca. Tatiyavārena vipaṇcitaññū puggalo kathito, neyyo pana tannissitova hoti.

Dhammadesanā anuññātāti māsassa aṭṭha vāre dhammakathā anuññātā. **Aññesampi dhammo desetabboti** itaresampi dhammo kathetabbo. Kiṃ kārāṇā? Padaparamassa hi imasmim attabhāve dhammaṃ paṭivijjhitum asakkontassāpi anāgate paccayo bhavissati. Yo pana Tathāgatassa rūpadassanaṃ labhantopi alabhantopi dhammavinayaṇca savanāya labhantopi alabhantopi dhammaṃ abhisameti, so alabhanto tāva abhisameti. Labhanto pana khippameva abhisamessatīti iminā

1. Phāsukameva (Ka)

kāraṇena tesam dhammo desetabbo. Tatiyassa pana punappunam desetabbova.

3. Saṅkhārasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **sabyābajjhanti** sadukkham. **Kāyasaṅkhāranti** kāyadvāre cetanārāsim. **Abhisāṅkharotīti** āyūhati rāsim karoti piṇḍam karoti. **Vacīmanodvāresupi** eseva nayo. **Sabyābajjham lokanti** sadukkham lokam. **Sabyābajjhā phassā phusantīti** sadukkhā vipākaphassā phusanti. **Sabyābajjham vedanam vediyatīti** sadukkham vipākavedanam vediyati, sabbādhām nirassādanti attho. **Seyyathāpi sattā nerayikāti** yathā niraye nibbatta sattā ekantadukkhām vedanam vediyanti, evam vediyatīti attho. Kim pana tattha upekkhāvedanā natthīti? Atthi, dukkhavedanāya pana balavabhāvena sā abbohārika tṭhāne tṭhitā. Iti nirayova nirayassa upamam katvā āhaṭo¹. Tatra paṭibhāga-upamā nāma kira esā.

Seyyathāpi devā subhakiṇhāti idhāpi devalokova devalokassa upamam katvā āhaṭo¹. Yasmā pana heṭṭhimesu brahmalokesu sappitikaṇṇānavipāko vattati, subhakiṇhesu nippitiko ekantasukhova, tasmā te aggahetvā subhakiṇhāva kathitā. Iti ayampi tatra paṭibhāga-upamā nāmāti veditabbā.

Vokiṇṇasukhadukkhanti vomissakasukhadukkhām. **Seyyathāpi manussāti** manussānam hi kālena sukham hoti kālena dukkhām. **Ekacce ca devāti** kāmāvacaradevā. Tesampi kālena sukham hoti kālena dukkhām. Tesam hi hīnatarānam mahesakkhatarā devatā disvā āsanā vuṭṭhātabbām hoti, maggā ukkamitabbām, pārutavattham apanetabbām, añjalikammam kātabbanti tam sabbampi dukkhām nāma hoti. **Ekacce ca vinipātikāti** vemānikapetā. Te hi kālena sampattiṃ anubhavanti kālena kammanti vokiṇṇasukhadukkhāva honti. Iti imasmim sutte tīṇi sucaritāni lokiyalokuttaramissakāni kathitānīti veditabbāni.

4. Bahukārasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **tayome bhikkhave puggalā**ti tayo ācariyapuggalā.

Puggalassa bahukārāti antevāsikapuggalassa bahūpakārā. **Buddhanti** Sabbaññubuddham. **Saraṇaṃ gato hoti**ti avassayaṃ gato hoti. **Dhammanti** satantikaṃ navalokuttaradhammaṃ. **Samghanti** aṭṭha-ariyapuggalasamūhaṃ. Idañca pana saraṇagamanam agghitasaraṇa pubbassa akatābhinivesassa vasena vuttaṃ. Iti imasmiṃ sutte saraṇadāyako sotāpattimaggasampāpako arahattamaggasampāpakoti tayo ācariyā bahukārāti āgatā, pabbajjā dāyako Buddhavacanadāyako kammavācācariyo sakadāgāmimaggasampāpako anāgāmimaggasampāpakoti ime ācariyā na āgatā, kiṃ ete na bahukārāti? No na bahukārā¹, ayaṃ pana desanā duvidhena paricchinnā. Tasmā sabbepe te bahukārā. Tesu saraṇagamanasmiṃyeva akatābhiniveso vaṭṭati, catupārisuddhisīlakasiṇaparikkammavipassanāñāṇāni pana paṭhamamaggasannissitāni honti, upari dve maggā ca phalāni ca arahattamaggasannissitānīti veditabbāni.

Iminā puggalenāti iminā antevāsikapuggalena. **Na suppatikāraṃ vadāmī**ti patikāraṃ kātuṃ na sukaranti vadāmi. Abhivādanādīsu anekasatavāraṃ anekasahassa vārampi hi pañcapaṭiṭṭhitena nipatitvā vandanto āsanā vuṭṭhāya paccuggacchanto diṭṭha diṭṭhakkhaṇe añjaliṃ paggaṇhanto anucchavikaṃ sāmīcikammaṃ karonto divase divase cīvarasataṃ cīvarasahassaṃ piṇḍapātasataṃ piṇḍapātasahassaṃ dadamāno cakkavāḷa pariyaṇṭa sabbaratanamayaṃ āvāsaṃ karonto sappinavanītādinānappakāraṃ bhesajjaṃ anuppadajjamāno² neva sakkoti ācariyena katassa patikāraṃ nāma kātunti evamattho veditabbo.

5. Vajirūpamasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **arukūpamacittoti** purāṇavaṇasadisacitto. **Vijjūpamacittoti** ittarakālobhāsanena vijjusadisacitto. **Vajirūpamacittoti**

1. Tepi bahukārā (Sī)

2. Anuppadadamāno (Sī, Syā)

kilesānaṃ mūlaghātakaraṇasamatthatāya vajirena sadisacitto. **Abhisajjati** lagati¹. **Kuppatī**ti kopavasena kuppati. **Byāpajjati**ti pakatibhāvaṃ pajahati, pūṭiko hoti. **Patitthīyati**ti thinabhāvaṃ thaddhabhāvaṃ āpajjati. **Kopanti** dubbalakodhaṃ. **Dosanti** dussanavasena tato balavataram. **Appaccayanti** atutthākāraṃ domanassaṃ. **Duṭṭhārukoti**² purāṇavaṇo. **Kaṭṭhenāti** daṇḍakakoṭiyā. **Kaṭhalenāti**³ kapālena. **Āsavaṃ detī**ti aparāparaṃ savati. Purāṇavaṇo hi attano dhammatāyeva pubbaṃ lohitaṃ yūsanti imāni tīṇi savati, ghaṭṭito pana tāni adhikataṃ savati.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—duṭṭhāruko viya hi kodhana puggalo⁴, tassa attano dhammatāya savanaṃ viya kodhanassapi attano dhammatāya uddhumātassa viya caṇḍikatassa caraṇaṃ, kaṭṭhena vā kaṭhalāya vā ghaṭṭanaṃ viya appamattaṃ vacanaṃ, bhiyyoso mattāya savanaṃ viya “mādisaṃ nāma esa evaṃ vadati”⁵ti⁵ bhiyyoso mattāya uddhumāyanabhāvo daṭṭhabbo.

Rattandhakāratimisāyanti rattiṃ cakkhuviññāṇupattinivāraṇena andhabhāvakaraṇe bahalatame. **Vijjantarikāyāti** vijjupattikkhaṇe⁶. Idhāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ —cakkhumā puriso viya hi yogāvacaro daṭṭhabbo, andhakāraṃ⁷ viya sotāpattimaggavajjhā kilesā, vijjusañcaraṇaṃ viya sotāpattimaggañāṇassa uppattikālo, vijjantari kāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya sotāpattimaggakkhaṇe nibbāna dassanaṃ, puna andhakārāvattaraṇaṃ viya sakadāgāmimaggavajjhā kilesā, puna vijjusa ñcaraṇaṃ viya sakadāgāmimaggañāṇassa uppādo, vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya sakadāgāmimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ, puna andhakārā vattharaṇaṃ viya anāgāmimaggavajjhā kilesā, puna vijjusañcaraṇaṃ viya anāgāmimaggañāṇassa uppādo, vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya anāgā mimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ veditabbaṃ.

1. Laggati (Sī)

2. Duṭṭhārukāti (Sī)

3. Kaṭhalāya (Pāḷiyaṃ)

4. Kodhanabahulo puggalo (Sī)

5. Evaṃ vadati evaṃ vadatīti (Ka)

6. Vijjupavattikkhaṇe (Sī, Syā)

7. Andhakārā (Ka)

Vajirūpamacittatāyapi idam opammasaṃsandanam —vajiram viya hi arahattamaggañānam daṭṭhabbam, maṇigaṇṭhipāsāṇagaṇṭhi viya arahattamaggavajjhā kilesā, vajirassa¹ maṇigaṇṭhimpī vā pāsāṇagaṇṭhimpī vā vinivijjhītvā agamanabhāvassa natthitā viya arahattamaggañānena acchejjānam² kilesānam natthibhāvo, vajirena nibbiddhavedhassa puna apatipūraṇam viya arahattamaggena chinnānam kilesānam puna anuppādo daṭṭhabboti.

6. Sevittabbasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **sevitabboti** upasaṅkamitabbo. **Bhajitabboti** allīyitabbo. **Payirupāsi tabboti** santike nisīdanavasena punappunam upāsītabbo. **Sakkatvā garum katvāti** sakkā rañceva garukārañca katvā. **Hīno hoti sīlenāti**—ādīsu upādāyupādāya hīnatā vedittabbā. Tattha yo hi pañca sīlāni rakkhati, so dasa sīlāni rakkhantena na sevītabbo. Yo dasa sīlāni rakkhati, so catupārisuddhisīlam rakkhantena na sevītabbo. **Aññatra anuddayā aññatra anukampāti** ṭhapetvā anuddayañca anukampañca. Attano atthāyeva hi evarūpo puggalo na sevītabbo, anuddayānukampāvasena pana tam upasaṅkamitum vaṭṭati.

Sīlasāmaññagatānam satanti sīlena samānabhāvam gatānam santānam. **Sīlakathā ca no bhavissatī**ti evarū samānasīlānam amhākam sīlameva ārabha kathā bhavissati. **Sā ca no pavattinī bhavissatī**ti sā ca amhākam kathā divasampi kathentānam pavattissati na paṭihaññissati. **Sā ca no phāsu bhavissatī**ti sā ca divasampi pavattamānā sīlakathā amhākam phāsuvihāro sukhavihāro bhavissati. **Samādhipaññākathāsupi** ese va nayo.

Sīlakkhandhanti sīlarāsim. **Tattha tattha paññāya anuggahessāmī**ti ettha sīlassa asappāye anupakāradhamme vajjetvā sappāye upakāradhamme sevanto tasmim tasmim ṭhāne sīlakkhandham paññāya anuggaṇhāti nāma. **Samādhipaññākhandhesupi** ese va nayo. **Nihīyatī**ti attano hīnataram puggalam sevanto khāraparissāvane āsitta-udakam viya satatam samitam hāyati parihāyati. **Tulyasevī**ti attanā samānasevī. **Seṭṭhamupanamanti**

1. Vajirena (Sī)

2. Avajjhānam (Ka)

seṭṭhaṃ puggalaṃ oṇamanto¹. **Udeti khippanti** khippameva vaḍḍhati. **Tasmā attano uttarim bhajethā**ti yasmā seṭṭhaṃ puggalaṃ upanamanto udeti khippaṃ, tasmā attano uttaritaraṃ² viṣiṭṭhataṃ bhajetha.

7. Jigucchitabbasuttavaṇṇanā

27. Sattame **jigucchitabboti** gūthaṃ viya jigucchitabbo. **Atha kho nanti** atha kho assa. **Kittisaddoti** kathāsaddo. **Evameva khoti** ettha gūthakūpo viya dussīyaṃ daṭṭhabbaṃ. Gūthakūpe pativā ṭhito dhammani-ahi viya dussīlapuggalo. Gūthakūpato uddharyamānena tena ahinā³ purisassa sarīraṃ āruḷhenāpi adaṭṭhabhāvo viya dussīlaṃ sevamānassāpi tassa kiriyāya akaraṇabhāvo. Sarīraṃ gūthena makkhetvā ahinā gatakālo viya dussīlaṃ sevamānassa pāpakittisadda-abbhuggamanakālo veditabbo.

Tindukālātanti tindukarukkha-alātaṃ. **Bhiyyoso mattāya ciccīṭāyatī**ti taṃ hi jhāyamānaṃ pakatīyāpi papaṭikāyo muñcantāṃ ciccīṭāti “ciṭiciṭā”ti saddaṃ karoti, ghaṭṭitaṃ pana adhimattaṃ karotīti attho. **Evameva khoti** evamevaṃ kodhano attano dhammatāyapi uddhato caṇḍikato hutvā carati, appamattakaṃ pana vacanaṃ sutakāle⁴ “mādisaṃ nāma evaṃ vadati evaṃ vadatī”ti atirekataraṃ uddhato caṇḍikato hutvā carati⁵. **Gūthakūpoti** gūthapunnakūpo, gūtharāsiyeva vā. Opammasaṃsandanaṃ panettha purimanayeneva veditabbaṃ. **Tasmā evarūpo puggalo ajjuhekkhitabbo na sevittabboti** yasmā kodhano atiseviyamāno ati-upasaṅkamiyamānopi kujjhatīyeva, “kiṃ iminā”ti paṭikkamante⁶pi kujjhatīyeva. Tasmā palālaggi viya ajjuhekkhitabbo na sevi tabbo na bhajitabbo. Kiṃ vuttaṃ hoti?⁷ Yo hi palālaggiṃ ati-upasaṅkamitvā tappati, tassa sarīraṃ jhāyati. Yo atipaṭikkamitvā tappati, tassa sītaṃ na vūpasammati. Anupasaṅkamitvā apaṭikkamitvā pana majjhatabhāvena tappantassa sītaṃ vūpasammati, tasmā palālaggi viya kodhano puggalo

1. Oṇamanto paṇamanto (Sī), upanamanto (Syā)

3. Ahinā (Ka)

6. Paṭikkosante⁶pi (Sī, Syā)

4. Vuttakāle (Sī, Syā)

2. Uttariṃ uttaritaraṃ (Sī, Syā)

5. Kujjhati (Syā, Ka)

7. Na bhajitabboti vuttaṃ hoti (Ka)

majjhatabbhāvena ajjupekkhitabbo na sevitabbo na bhajitabbo na payirupāsitaabbo.

Kalyāṇamittoti sucimitto. **Kalyāṇasahāyoti** sucisahāyo. Sahāyā nāma sahaḡāmino saddhiṃcarā. **Kalyāṇasampavaṅkoti** kalyāṇesu sucipuggalesu sampavaṅko, tanni nnatapponatappabbhāramānasoti attho.

8. Gūthabhāṇīsuttavaṇṇanā

28. Atthame **gūthabhāṇī**ti yo gūtham viya duggandhakatham katheti. **Pupphabhāṇī**ti yo pupphāni viya sugandhakatham katheti. **Madhubhāṇī**ti yo madhu viya madhurakatham katheti. **Sabhagga**toti sabhāya ṭhito. **Parisagga**toti gāmaparisāya ṭhito. **Ñātimajjhagga**toti ñātinam¹ majjhe ṭhito. **Pūgamajjhagga**toti seṇīnam² majjhe ṭhito. **Rājakulamajjhagga**toti rājakulassa majjhe mahāvinicchaye ṭhito. **Abhinī**toti pucchana tthāyānīto. **Sakkipuṭṭhi**toti sakkhim katvā pucchito. **Ehambho purisā**ti ālapanametaṃ. **Attahetu vā parahetu vā**ti attano vā parassa vā hatthapādādihetu vā dhanahetu vā. **Āmisakiṅcikkahetu vā**ti ettha **āmisanti** laṅjo adhippeto. **Kiṅcikkanti** yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ antamaso tittiriyavattakasappiṇḍanavanītapīṇḍādimattakassa laṅjassa hetūti attho. **Sampajānamusā bhāsītā hotī**ti jānantoyeva musāvādaṃ kattā hoti.

Nelāti elam vuccati doso, nāssa elanti nelā, niddosāti attho “nelaṅgo setapacchādo”ti³ ettha vuttasīlaṃ viya. **Kaṇṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhanam viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopam ajanetvā pemaṃ janetīti **pemaṇīyā**. Hadayaṃ gacchati appaṭihaññamānā sukhena cittaṃ pavisaṭīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī**. Pure samvaddhanārī viya sukumārātipi porī. Purassa esātipi porī. Purassa esāti nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā

1. Dāyādānam (Sī, Syā)

2. Senīnam (Syā, Ka)

3. Khu 1. 173 piṭṭhe.

honti, pitimattaṃ pitāti, mātimattaṃ mātāti, bhātimattaṃ bhātāti vadanti. Evarūpī¹ kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti **bahujanamanāpā**.

9. Andhasuttavaṇṇanā

29. Navame **cakkhu na hotīti** paññācakkhu na hoti. **Phātiṃ kareyyāti** phitaṃ vaḍḍhitaṃ kareyya. **Sāvajjānavajjeti** sadosaniddose. **Hīnappaṇīteti** adhamuttame. **Kaṇhasukkasappaṭibhāgeti** kaṇhasukkāyeva aññamaññaṃ paṭibāhanato paṭipakkhavasena sappaṭibhāgāti vuccanti. Ayaṃ panettha saṅkhepo—kusale dhamme “kusalā dhammā”ti jāneyya², akusale dhamme “akusalā dhammā”ti jāneyya. Sāvajjādīsupi eeva nayo. Kaṇhasukkasappaṭibhāgesu pana kaṇhadhamme “sukkasappaṭibhāgā”ti jāneyya, sukkadhamme “kaṇhasappaṭibhāgā”ti yena paññācakkhunā jāneyya, tathārūpampissa cakkhu na hotīti. Iminā nayena sesavāresupi attho veditabbo.

Na ceva bhogā tathārūpāti tathājātikā bhogāpissa na honti. **Na ca puññāni kubbatīti** puññāni ca na karoti. Ettāvatā bhoguppādanacakkhuno ca puññakaraṇa cakkhuno ca abhāvo vutto. **Ubhayattha kaliggāhoti** idhaloke ca paraloke cāti ubhayasmimpi aparaddhaggāho, parājayaggāho hotīti attho. Atha vā **ubhayattha kaliggāhoti** ubhayesampi diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ atthānaṃ kaliggāho, parājayaggāhoti attho. **Dhammādhammenāti** dasakusalakammapathadhammenapi dasa-akusalakammapatha-adhammenapi. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Bhogāni pariyesatīti** bhoge gavesati. **Theyyena kūṭakammena, musāvādena cūbhayanti** theyyādīsu ubhayena pariyesatīti attho. Kathaṃ? Theyyena kūṭakammena ca pariyesati, theyyena musāvādena ca pariyesati, kūṭakammena musāvādena ca pariyesati. **Sanghātunti** saṅgharituṃ. **Dhammaladdhehīti** dasakusalakammapathadhammaṃ³ akopetvā laddhehi. **Uṭṭhānādhigatanti**

1. Evarūpā hi (Ka)

2. Yena paññācakkhunā jāneyya (Abhi-Ṭṭha 3. 63 piṭṭhe)

3. ...dhammasmimpi (Ka)

vīriyena adhigataṃ. **Abyagghamānasoti** nibbicikicchacitto. **Bhaddakaṃ** **ṭhānanti** seṭṭhaṃ devaṭṭhānaṃ. **Na socatīti** yasmiṃ ṭhāne antosokena na socati.

10. Avakujjasuttavaṇṇanā

30. Dasame **avakujjapaṇṇoti** adhomukhapaṇṇo. **Ucchaṅgapaṇṇoti** ucchaṅga sadisapaṇṇo. **Puthupaṇṇoti** vitthārikapaṇṇo. **Ādikalyāṇanti**-ādīsu **ādīti** pubbapaṭṭhapanā. **Majjhanti**¹ kathāvemajjhaṃ. **Pariyosānanti** sannitṭhānaṃ. Itissa te dhammaṃ kathentā pubbapaṭṭhapanepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kathenti, vemajjhepi² pari yosānepi. Ettha ca atthi desanāya ādimajjhapariyosānāni, atthi sāsanassa. Tattha desa nāya tāva catuppadikagāthāya paṭhamapadaṃ ādi, dve padāni majjhaṃ, avasānapadaṃ pariyosānaṃ. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, anusandhi majjhaṃ, idamavocāti appanā pariyosānaṃ. Anekānusandhikassa paṭhamo anusandhi ādi, tatoparaṃ eko vā aneke vā majjhaṃ, pacchimo pariyosānaṃ. Ayaṃ tāva desanāya nayo. Sāsanassa pana sīlaṃ ādi, samādhī majjhaṃ, vipassanā pariyosānaṃ. Samādhī vā ādi, vipassanā majjhaṃ, maggo pariyosānaṃ. Vipassanā vā ādi, maggo majjhaṃ, phalaṃ pariyosānaṃ. Maggo vā ādi, phalaṃ majjhaṃ, nibbānaṃ pariyosānaṃ. Dve dve vā kayiramāne sīla samādhayo ādi, vipassanāmaggā majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ.

Sāttanti sāttakaṃ katvā desenti. **Sabyaṇjananti** akkharapāripūrim³ katvā desenti. **Kevalaparipuṇṇanti** sakalaparipuṇṇaṃ anūnaṃ katvā desenti. **Parisuddhanti** parisuddhaṃ nijjaṭaṃ niggaṇṭhiṃ katvā desenti. **Brahmacariyaṃ pakāsentīti** evaṃ desentā ca seṭṭhacariyabhūtaṃ sikkhattayasaṅgahitaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ pakāsentīti. **Neva ādīṃ manasi karotīti** neva pubbapaṭṭhapanāṃ manasikarotīti.

Kumbhoti ghaṭo. **Nikujjoti**⁴ adhomukho ṭhapito. **Evameva khoti** ettha kumbho nikujjo viya avakujjapaṇṇo puggalo daṭṭhabbo,

1. Majjheti (Ka)

3. Sākkharaṃ vā pāripūrim (Sī)

2. Evaṃ majjhepi (Ka)

4. Nikkujjoti (Sī, Syā)

udakāsiñcanakālo viya dhammadesanāya laddhakālo, udakassa vivaṭṭanakālo viya tasmim āsane nisinnassa uggahetuṃ asamatthakālo, udakassa asaṇṭhānakālo viya vuṭṭha hitvā¹ asallakkhaṇakālo veditabbo.

Ākiṇṇānīti pakkhittāni. **Satisammosāya pakireyyāti** muṭṭhassatitāya vikireyya. **Evameva khoti** ettha ucchaṅgo viya ucchaṅgapañño puggalo daṭṭhabbo, nānākhajjakāni viya nānappakāraṃ Buddhavacanaṃ, ucchaṅge nānākhajjakāni khādantassa nisinnakālo viya tasmim āsane nisinnassa uggaṇhanakālo, vuṭṭhahantassa satisammosā pakiraṇakālo viya tasmā āsanā vuṭṭhāya gacchantassa asallakkhaṇakālo veditabbo.

Ukkujjoti uparimukho ṭhapito. **Sanṭhātīti** patiṭṭhahati. **Evameva khoti** ettha uparimukho ṭhapito kumbho viya puthupañño puggalo daṭṭhabbo, udakassa āsittakālo viya desanāya laddhakālo, udakassa saṇṭhānakālo viya tattha nisinnassa uggaṇhanakālo, no vivaṭṭanakālo viya vuṭṭhāya gacchantassa sallakkhaṇakālo veditabbo.

Dummedhoti nippaṇṇo. **Avicakkhaṇoti** saṃvidahanapaññāya rahito. **Gantāti** gamanasīlo. **Seyyo etena vuccatīti** etasmā² puggalā uttaritaroti³ vuccati. **Dhammānudhammappaṭipannoti** navalokuttaradhammassa anudhammaṃ saha sīlena pubbabhāgaṭipadaṃ patipanno. **Dukkhassāti** vaṭṭadukkhassa. **Antakaro siyāti** koṭikaro paricchedakaro parivaṭumakaro⁴ bhaveyyāti.

Puggalavaggo tatiyo.

4. Devadūtavagga 1. Sabrahmakasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **ajjhāgāreti** sake ghare. **Pūjitā hontīti** yaṃ ghare⁵ atthi, tena paṭijaggitā gopitā honti. Iti mātāpitupūjakāni kulāni mātāpitūhi sabrahmakānīti pakāsetvā idāni

1. Uggahetvā (Ka)

2. Tasmā (Ka)

3. Uttaritaro (Sī)

4. Pariyantakaro (Ka)

5. Yaṃ yaṃ (Ka)

nesaṃ sapubbācariyakādibhāvaṃ pakāśento **sapubbācariyakānī**ti-ādimāha. Tattha **brahmā**ti-ādīni tesaṃ brahmāḍibhāvasāḍhanatthaṃ vuttāni. **Bahukārā**ti puttānaṃ bahūpakārā. **Āpādakā**ti jīvitassa āpādakā. Puttakānaṃ hi mātāpitūhi jīvitaṃ āpāḍitaṃ pālitaṃ ghaṭitaṃ anuppabandhena pavattitaṃ. **Posakā**ti hatthapāḍe vaḍḍhetvā hadaya-lohitaṃ pāyetvā posetāro. **Imassa lokassa dassetā**roti puttānaṃ hi imasmiṃ loke iṭṭhānīṭṭhā rammaṇassa dassanaṃ nāma mātāpitāro nissāya jātanti imassa lokassa dassetāro nāma.

Brahmāti mātāpitāroti seṭṭhādhivacanaṃ. Yathā brahmuno catasso bhāvanā avijahitā honti mettā karuṇā muditā upekkhāti, evameva mātāpitūnaṃ puttakesu¹ catasso bhāvanā avijahitā honti. Tā² tasmiṃ tasmiṃ kāle veditaḍḍā—kucchigatasmiṃ hi dārake “kāḍā nu kho puttakaṃ arogaṃ paripuṇṇaṅgapaccaṅgaṃ passaṣṣāmā”ti mātāpitūnaṃ mettacittaṃ uppajjati. Yaḍā panesa mando uttānaseyyako ūkāhi vā maṅkulāḍīhi pāṇakehi ḍaṭṭho dukkhaseyyāya vā pana pīlito parodati viravati, taḍṣa saddaṃ sutvā mātā pitūnaṃ kāruṇṇaṃ uppajjati, āḍhāvitvā viḍhāvitvā kīḷanakāle pana lobhaṇīyavayasmiṃ vā ṭhitaḍḍāle dārakaṃ oloketvā mātāpitūnaṃ cittaṃ sappimaṇḍe pakkhittasatavihataḍḍappāsapicuḍaḷaṃ viya mudukaṃ hoti āmoditaṃ pamoditaṃ, taḍā tesaṃ muditā labbhati. Yaḍā panesa putto dārābharaṇaṃ paccuḍaṭṭhāpetvā pāṭiyekkaṃ agāraṃ ajjhāvasati, taḍā mātāpitūnaṃ “sakkoti ḍāni no puttako attano dhammatāya yāpetun”ti majjhataḍḍabhāvo uppajjati, tasmiṃ³ kāle upekkhā labbhatīti iminā kāraṇena “brahmāti mātāpitāro”ti vuttaṃ.

Pubbācariyāti vuccareti mātāpitāro hi jātakāḷato paṭṭhāya “evaṃ nisīḍa, evaṃ tiṭṭha, evaṃ gaccha, evaṃ saya, evaṃ khāḍa, evaṃ bhuṇja, ayaṃ te tātāti vattaḍḍo, ayaṃ bhāṭikāti, ayaṃ bhaginīti, iḍaṃ nāma kātuṃ vaṭṭati, iḍaṃ na vaṭṭati, asukaṃ nāma upasaṅkamuṭuṃ vaṭṭati, asukaṃ na vaṭṭati”ti gāhāpenti sikkhāpenti. Athāparaḍhāge añṇe ācariyā hatthisippa-
assasipparathasippaḍḍhanusippaḍḍharusippamuḍḍāgaṇaṇāḍīni sikkhāpenti.

1. Puttesu (Sī)

2. Iminā (Ka)

3. Evaṃ tasmiṃ (Sī, Syā)

añño saraṇāni deti¹, añño silesu patiṭṭhāpeti, añño pabbājeti, añño Buddhavacanam uggaṇhāpeti, añño upasampādeti, añño sotāpattimaggādīni pāpeti. Iti sabbepi te pacchācariyā nāma honti, mātāpitaro pana sabbapaṭhamā, tenāha “pubbācariyāti vuccare”ti. Tattha **vuccareti** vuccanti kathiyanti. **Āhuneyyā ca puttānanti** puttānam āhutam pāhutam abhisankhataṃ annapānādiṃ arahanti, anucchavikā taṃ paṭiggahetuṃ. Tasmā “āhuneyyā ca puttānan”ti vuttam. **Pajāya anukampakāti** paresaṃ pāṇe acchinditvāpi² attano pajaṃ paṭijagganti gopāyanti. Tasmā “pajāya anukampakā”ti vuttam.

Namasseyyāti namo kareyya. **Sakkareyyāti** sakkārena paṭimāneyya. Idāni taṃ sakkāraṃ dassento “annena”ti-ādimāha. Tattha **annenaṭi** yāgubhattakhādanīyena. **Pānenāti** aṭṭhavidhapānena. **Vatthenāti** nivāsanapārupanakena vatthena. **Sayanenaṭi** mañcapīṭhānuppādānena. **Ucchādanenaṭi** duggandham paṭivinodetvā sugandhakaraṇucchādanena. **Nhāpanenaṭi** sīte uṇhodakena, uṇhe sītodakena gattāni parisiñcitvā nhāpanena. **Pādānam dhovanenaṭi** uṇhodakasītodakehi pādadhovanena ceva telamakkhanena ca. **Peccāti** paralokaṃ gantvā. **Sagge pamodatīti**³ idha tāva mātāpitūsu pāricariyaṃ disvā pāricariyakāraṇā taṃ paṇḍitamanussā idheva⁴ pasamsanti, paralokaṃ⁵ pana gantvā sagge ṭhito so mātāpitu-upaṭṭhāko dibbasampattihi āmodati pamodatīti.

2. Ānandasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **tathārūpoti** tathājātiko. **Samādhipaṭilābhoti** cित्तेkaggaṭālābho. **Imasmim ca saviññāṇaketi** ettha attano ca parassa cāti ubhayesampi kāyo saviññāṇakaṭṭhena ekato katvā⁶ imasminti vutto. **Ahaṅkāramamaṅkāramānānusayāti** ahaṅkāradiṭṭhi ca mamaṅkāraṇhā ca mānānusayo cāti attano ca

1. Aññe saraṇāni denti (Sī)

3. Sagge ca modatīti (Sī)

5. Devalokaṃ (Ka)

2. Pāṇe hi chinditvā bhinditvāpi (Sī)

4. Idha ceva (Sī)

6. Ekoti katvā (Sī)

parassa ca kilesā¹. **Nāssūti** na bhaveyyum. **Bahiddhā ca sabbanimittesūti** rūpanimittam sadda, gandha, rasa, phoṭṭhabbanimittam sassatādinimittam puggalanimittam dhammanimittanti evarūpesu ca bahiddhā sabbanimittesu. **Cetovimuttim paññāvimuttinti** phalasamādhiñceva phalañāṇaṇca. **Siyāti** bhaveyya.

Idhānanda bhikkhunoti Ānanda imasmiṃ sāsane bhikkhuno. **Etaṃ santam etaṃ pañīanti** nibbānam dassento āha. Nibbānam hi kilesānam santatāya santam nāma, nibbānam santanti samāpattim appetvā divasampi nisinnassa cittuppādo santanteva pavattatīti santam. **Pañīanti** samāpattim appetvā nisinnassāpi cittuppādo pañīanteva pavattatīti nibbānam pañītam nāma. **Sabbasaṅkhārasamathoti**-ādīnapi tasseeva vevaca nāni. “Sabbasaṅkhārasamatho”ti samāpattim appetvā nisinnassa hi divasabhāgampi cittuppādo sabbasaṅkhārasamathoteva pavattati -pa- tathā tīsu bhavesu vānasaṅkhātāya taṇhāya abhāvena nibbānanti laddhanāme² tasmim samāpattim appetvā nisinnassa cittuppādo nibbānam nibbānanteva³ pavattatīti sabbasaṅkhārasamathoti-ādīni nāmāni lābhati. Imasmiṃ pana aṭṭhavidhe ābhogasamannāhāre imasmiṃ ṭhāne ekopi labbhati, dvepi sabbepi labbhanteva.

Saṅkhāyāti nāṇena jānitvā. **Paroparānīti** parāni ca oparāni ca⁴. Para-attabhāvasaka-attabhāvāni hi⁵ parāni ca oparāni cāti vuttam hoti. **Yassāti** yassa arahato. **Īñjīti** rāgiñjītam dosamohamānadiṭṭhikilesaduṇṇatīñjīti imāni satta iñjītaṇi calitāni phanditāni. **Natthi kuhiñcīti** katthaci ekārammaṇepi natthi. **Santoti** paccanīkakilesānam santatāya santo. **Vidhūmoti** kāyaduṇṇatīdadhūmavirahito. **Anīghoti** rāgādi-īghavirahito. **Nirāsoti** nittañho. **Atārīti** tiṇṇo uttiṇṇo samatikkanto. **Soti** so araham khīṇāsavo. **Jāti jaranti** ettha jātijarāgahaṇeneva byādhimaraṇampi gahitamevāti vedītabbām. Iti suttante⁶pi gāthāyapi arahattaphalasamāpattiyeva kathitāti.

1. Mānānusayo cāti ete kilesā (Sī, Syā)

3. Nibbānanteva (Syā)

5. Para-attabhāvasaka-attabhāvādīni (Sī)

2. Laddhanāmena (Sī, Syā)

4. Parovarānīti parāni ca ovarāni ca (Sī)

6. Suttepi (Sī)

3. Sāriputtasuttavaṇṇanā

33. Tatiye **saṁkhittenā**ti mātikāṭhapanena. **Vitthārenā**ti ṭhapitamātikāvibha janena. **Samkhittavitthārenā**ti kāle saṁkhittena kāle vitthārena. **Aññātāro ca dulla bhāti** paṭivijjhanakapuggalā pana dullabhā. Idam Bhagavā “Sāriputtattherassa ñāṇam ghaṭṭemī”ti adhippāyena kathesi. Tam sutvā thero kiñcāpi “aham bhante ājānissāmī”ti na vadati, adhippāyena pana “vissatthā tumhe bhante desetha, aham tumhehi desitam dhammam nayasatena nayasahassena paṭivijjhissāmi, mamesa bhāro hotū”ti Satthāram desanāya ussāhento **etassa Bhagavā kālōti**-ādimāha.

Athassa Satthā **tasmāti**hāti desanam ārabhi. Tattha **imasmiṇca saviññāṇaketi**-ādi vuttanayameva. **Accheccchi**⁵ **taṇhanti** maggaññāpasatthena taṇham chindi. **Vivattayi**² **saṁyojananti** dasavidhampi saṁyojanam samūlakam ubbattetvā chaḍḍesi. **Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassāti** sammā upāyena sammāpaṭipattiyā navavi dhassa mānassa pahānābhisamayena vaṭṭadukkhassa antamakāsi. **Idaṇca pana metam Sāriputta sandhāya bhāsanti** Sāriputta mayā pārāyane udayapañhe idam phalasamāpatti meva sandhāya etaṁ bhāsitaṁ.

Idāni yaṁ taṁ Bhagavatā bhāsitaṁ, taṁ dassanto **pahānam kāmasaññānanti**-ādi āraddham. Udayapañhe ca etaṁ padaṁ “pahānam kāmaccchandānan”ti³ āgataṁ, idha pana Aṅguttarabhāṇakehi “kāmasaññānan”ti āropitaṁ. Tattha byañjanameva nānam, attho pana ekoyeva. **Kāmasaññānanti** kāme ārabha uppannasaññānam, aṭṭhahi vā lobhasahagatacittēhi saha-jātasaññānam. **Domanassāna cūbhayanti** etāsaṇca kāmasaññānam cetasikadomanassānañcāti ubhinnaṁpi pahānam paṭippassaddhipahānasaṅkhātāṁ arahattaphalaṁ aññāvimokkham pabrūmīti attho. Niddese pana “kāmaccchandassa ca domanassassa ca ubhinnaṁ pahānam vūpasamaṁ paṇissaggaṁ paṭippassaddhiṁ amataṁ nibbānaṁ”ti⁴ vuttaṁ, taṁ atthuddhārasena vuttaṁ. Pahānanti hi khīṇākārasaṅkhāto vūpasamopi vuccati, kilese paṇissajjanto⁵ maggopi, kilesapaṭippassa ddhisāṅkhātāṁ

1. Acchejji (Syā, Ka)

2. Vāvattayi (Sī)

3. Khu 1. 446; Khu 8. 157 piṭṭhesu.

4. Khu 8. 157 piṭṭhe Cūlaniddese.

5. Kilesapaṭissajano (Sī)

phalampi, yaṁ āgamma kilesā pahīyanti, taṁ amataṁ nibbānampi. Tasmā tattha tāni padāni āgatāni. “Aññāvimokkhaṁ pabrūmi”ti vacanato pana arahattaphalameva adhippetam. **Thinassa ca panūdananti** thinassa ca panūdanante uppannattā arahattaphalameva adhippetam. **Kukkuccānaṁ nivāraṇanti** kukkuccanivāraṇassa maggassa anantaraṁ uppannattā phalameva adhippetam.

Upekkhāsatisaṁsuddhanti catutthajjhānike phale uppannāya upekkhāya ca satiyā ca saṁsuddhaṁ. **Dhammatakkapurejavanti** dhammatakkavuccati sammāsaṅkappo, so ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti dhammatakkapurejavo. Taṁ dhammatakkapurejaviṁ. **Aññāvimokkhanti** aññindriyapariyosāne uppannaṁ vimokkhaṁ, aññāya vā vimokkhaṁ aññāvimokkhaṁ, paññāvimuttanti attho. **Avijjāya pabhedananti** avijjāya pabhedanante uppannattā, avijjāya pabhedanaṁ khattaṁ vā nibbānaṁ ārabha uppannattā evaṁ laddhaṁ arahattaphalameva. Iti sabbehi imēhi pahānanti-ādīhi padehi arahattaphalameva pakāsitanti veditabbaṁ.

4. Nidānasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **nidānānīti** kāraṇāni. **Kammānanti** vaṭṭagāmikakammānaṁ¹. **Lobho nidānaṁ kammānaṁ samudayaṁ** lubbanapalubbanasabhāvo lobho vaṭṭagāmikakammānaṁ samudayaṁ piṇḍakaraṇatthāya nidānaṁ kāraṇaṁ paccayoti attho. **Dosoti** dussanapadussanasabhāvo doso. **Mohoti** muyhanapamuyhanasabhāvo² moho.

Lobhapakatanti lobhena pakataṁ, lobhābhibhūtena luddhena hutvā katakamanti attho. Lobhato jātanti **lobhajaṁ**. Lobho nidānamassāti **lobhanidānaṁ**. Lobho samudayo assāti **lobhasamudayaṁ**. Samudayoti paccayo, lobhapaccayanti attho. **Yatthassa attabhāvo nibbattatīti** yasmim̐ thāne assa lobhajakammavato puggalassa attabhāvo nibbattati, khandhā pātubhavanti. **Tattha taṁ kammaṁ vipaccatīti** tesu khandhesu taṁ kammaṁ vipaccati. **Diṭṭhe vā dhammeti-**ādī yasmā taṁ kammaṁ diṭṭhadhammavedanīyaṁ vā hoti upapajjavedanīyaṁ vā aparapariyāyavedanīyaṁ vā, tasmā taṁ pabhedam̐ dassetuṁ vuttaṁ. Sesadvayepi eeva nayo.

1. Vaṭṭagāmikakammānaṁ (Sī)

2. Muyhanasammuyhanasabhāvo (Ka)

Akhaṇḍānīti abhinnāni. **Apūtīnī**ti pūtibhāvena¹ abījattaṃ appattāni. **Avātātapahatānī**ti na vātena na ca ātapena hatāni. **Sārādānī**ti gahitasārāni sāravantāni na nissārāni. **Sukhasayitānī**ti sannicayabhāvena sukhaṃ sayitāni. **Sukhetteti** maṇḍakhette. **Supari kammakatāya bhūmiyā**ti naṅgalakasanena ceva aṭṭhadantakena ca suṭṭhu parikammakatāya khettabhūmiyā. **Nikkhattānī**ti ṭhapitāni ropitāni. **Anuppaveccheyyā**ti anuppaveseyya. **Vuddhinti**-ādīsu uddhaggamanena **vuddhiṃ**, heṭṭhā mūlappatiṭṭhānena **virūḷhiṃ**, samantā vitthārikabhāvena **vepullaṃ**.

Yaṃ panettha **diṭṭhe vā dhammeti**-ādi vuttaṃ, tattha asammohatthaṃ imasmiṃ ṭhāne kammavibhatti nāma kathetabbā—Suttantikapariyāyena hi ekādaśa kammāni vibha ttāni. Seyyathidaṃ? Diṭṭhadhammavedanīyaṃ upapajjavedanīyaṃ aparapariyāyavedanīyaṃ², yaggarukaṃ yabbahulaṃ yadāsannaṃ kaṭattā vā pana kammaṃ, janakaṃ upatthambhakaṃ upapīlakaṃ upaghātakanti. Tattha ekajavanavīthiyaṃ sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā **diṭṭhadhammavedanīyakammaṃ** nāma. Taṃ imasmiṃyeva attabhāve vipākaṃ deti Kākavaḷiyapunnasetṭhīnaṃ viya kusalaṃ, Nandayakkhanandamāṇavakanandagoghātakakokāliyasuppabuddhadevadatta ciñcamāṇavi-kānaṃ viya ca akusalaṃ. Tathā asakkontaṃ pana ahośikammaṃ nāma hoti, avipākaṃ sampajjati. Taṃ migaluddakopamāya sādhetabbaṃ. Yathā hi migaluddakena migam disvā dhanuṃ ākaḍḍhitvā khitto saro sace na virajjhati, taṃ migam tattheva pāṭeti, atha naṃ migaluddako niccammaṃ katvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chetvā maṃsaṃ ādāya puttadāraṃ tosentō gacchati. Sace pana virajjhati, migo palāyitvā puna taṃ disaṃ na oloketi. Evaṃ sampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ. Sarassa avirajjhitvā migavijjhanaṃ viya hi diṭṭhadhammavedanīyassa kammaṃ vipākavārapaṭilābho, avijjhanaṃ viya avipākabhāvāya sampa jjananti.

Atthasādhikā pana sattamajavanacetanā **upapajjavedanīyakammaṃ** nāma. Taṃ anantare attabhāve vipākaṃ deti. Taṃ panetaṃ³ kusalapakkhe aṭṭhasamāpattivasena, akusalapakkhe pañcānantariyakammavasena veditabbaṃ. Tattha aṭṭhasamāpattilābhī ekāya samāpattiyā brahmaloke nibbattati. Pañcannampi ānantariyānaṃ kattā⁴ ekena kammaṃ niraye nibbattati,

1. Apūtibhāvena (Ka)

3. Panettha (Ka)

2. Aparāpariyāyavedanīyaṃ (Ka)

4. Katattā (Ka)

sesasamāpattiyo ca kammāni ca ahosikammabhāvaṃyeva āpajjanti, avipākāni honti. Ayampi attho purima-upamāyayeva dīpetabbo¹.

Ubhinnam antare pana pañcājavanacetanā **aparapariyāyavedanīyakammaṃ** nāma. Tam anāgate yadā okāsaṃ labhati, tadā vipākāni deti. Sati saṃsārappavattiyā ahosikammaṃ nāma na hoti. Tam sabbaṃ sunakhaluddakena dīpetabbaṃ. Yathā hi sunakhaluddakena migam disvā sunakho vissajjito migam anubandhitvā yasmim ṭhāne pāpuṇāti, tasmimyeva ḍaṃsati, evamevaṃ idam kammaṃ yasmim ṭhāne okāsaṃ labhati, tasmimyeva vipākāni deti, tena mutto satto nāma natthi.

Kusalākusalesu pana garukāgarukesu yaṃ garukāni hoti, tam **yaggarukaṃ** nāma. Tadetam kusalapakkhe mahaggatakammaṃ, akusalapakkhe pañcānantariyakammaṃ veditabbaṃ. Tasmim sati sesāni kusalāni vā akusalāni vā vipaccitum na sakkonti, tadeva duvidhampi paṭisandhim deti. Yathā hi sāsapappamāṇāpi² sakkharā vā ayagulikā vā udakarahade pakkhittā udakapiṭṭhe uplavitum³ na sakkoti, heṭṭhāva pavisati, evameva kusalepi akusalepi yaṃ garukāni, tadeva gaṇhitvā gacchati.

Kusalākusalesu pana yaṃ bahulāni hoti, tam **yabbahulaṃ** nāma. Tam dīgharattam laddhāsevanavasena veditabbaṃ. Yaṃ vā balavakusalakammesu somanassakaram, akusalakammesu santāpakaram, etaṃ yabbahulaṃ nāma. Tadetam yathā nāma dvīsu mallesu yuddhabhūmim otiṇṇesu yo balavā, so itaram pātetvā gacchati, evameva itaram dubbalakammaṃ avattharivā yaṃ āsevanavasena vā bahulaṃ, āsannavasena⁴ vā balavaṃ, tam vipākāni deti **Duṭṭhagāmaṇi-abhayarañño** kammaṃ viya.

So kira cūlaṅgaṇiyayuddhe parājito vaḷavaṃ āruya palāyi. Tassa cūḷupaṭṭhāko Tissāmacco nāma ekakova pacchato ahosi. So⁵ ekaṃ aṭaviṃ pavisitvā nisinno jigha cchāya bādhayamānāya⁶ “bhātika Tissa ativiya no jigghacchā bādhati, kim karissāmā”ti

1. Veditabbo (Ka)

2. Māsappamāṇāpi (Sī)

3. Uppilavitum (Sī, Syā)

4. Santāpanavasena (Sī), mahāsantāpavasena (Syā)

5. Rājā (Ka)

6. Bādhayamāno (Ka)

āha. Atthi deva mayā sātakantare ṭhapetvā ekaṃ suvaṇṇasarakabhattaṃ ābhatanti. Tena hi āharāti. So nīharitvā rañño purato ṭhapesi. Rājā disvā “tāta cattāro koṭṭhāse karohi”ti āha. Mayāṃ tayo janā, kasmā devo¹ cattāro koṭṭhāse kārayatīti. Bhātika tissa yato paṭṭhāya ahaṃ attānaṃ sarāmi, na me ayyānaṃ adatvā āhāro paribhuttapubbo atthi, svāhaṃ ajjapi adatvā na paribhuñjissāmīti. So cattāro koṭṭhāse akāsi. Rājā “kālaṃ ghosehi”ti āha. Chaḍḍitāraññe kuto ayye labhissāma devāti. “Nāyaṃ tava bhāro. Sace mama saddhā atthi, ayye labhissāma, vissattho kālaṃ ghosehi”ti āha. So “kālo bhante kālo bhante”ti tikkhattuṃ ghosesi.

Athassa Bodhimātumahātissatthero taṃ saddaṃ dibbāya sotadhātuyā sutvā “katthāyaṃ saddo”ti taṃ āvajjento “ajja Duṭṭhagāmaṇi-abhayamahārājā yuddhaparājito aṭaviṃ pavisitvā nisinno ekaṃ sarakabhattaṃ cattāro koṭṭhāse kāretvā ‘ekakova na paribhuñjissāmī’ti kālaṃ ghosāpesi”ti ñatvā “ajja mayā rañño saṅghaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti manogatiyā āgantvā rañño purato aṭṭhāsi. Rājā disvā pasannacitto “passa bhātika Tissā”ti vatvā therāṃ vanditvā “pattaṃ bhante dethā”ti āha. Thero pattaṃ nīhari. Rājā attano koṭṭhāseṇa saddhiṃ therassa koṭṭhāsaṃ patte pakkhipitvā “bhante āhāraparissayo nāma mā kadāci hotū”ti vanditvā aṭṭhāsi². Tissāmaccopi “mama ayyaputte passante bhuñjitum na sakkhissāmī”ti attano koṭṭhāsaṃ therasseva patte ākiri. Vaḷavāpi cintesi “mayhampi koṭṭhāsaṃ therasseva dātuṃ vaṭṭatī”ti. Rājā vaḷavaṃ oloketvā “ayampi attano koṭṭhāsaṃ therasseva patte pakkhipanaṃ³ paccāsīsatī”ti ñatvā tampi tattheva pakkhipitvā therāṃ vanditvā uyyojesi. Thero taṃ bhattaṃ ādāya gantvā ādito paṭṭhāya bhikkhusaṃghassa ālopasāṅkhepena adāsi.

Rājāpi cintesi “atīviyamhā jighacchitā, sādhu vatassa sace atīrekabhattasitthāni paṇeyyā”ti⁴. Thero rañño cittaṃ ñatvā

1. Deva (Ka)

2. Adāsi (Sī)

3. Pakkhipamānaṃ (Sī)

4. Paṇeyyunti (Sī)

atirekabhattan̄ etesaṃ yāpanamattaṃ katvā pattaṃ ākāse khipi, patto āgantvā rañño hatthe patiṭṭhāsī. Bhattan̄ tiṇṇampi janānaṃ yāvadattham̄ ahosi. Atha rājā pattaṃ dhovivā “tucchapattaṃ na pesissāmi”¹ti uttarisāṭakaṃ mocetvā udakaṃ puñchitvā sāṭakaṃ¹ patte ṭhapetvā “patto gantvā mama ayyassa hatthe patiṭṭhātū”ti ākāse khipi. Patto gantvā therassa hatthe patiṭṭhāsī.

Aparabhāge rañño Tathāgatassa sarīradhātūnaṃ aṭṭhamabhāgaṃ patiṭṭhāpetvā vīsaratanasatikaṃ mahācetiyaṃ kārentassa apariniṭṭhiteyeva cetiye kālakiriyaśamayo anuppatto. Athassa mahācetiyaṃ dakkhiṇapasse nipannassa pañcanikāyavasena bhikkhusaṃghe sajjhāyaṃ karonte chahi devalokehi cha rathā āgantvā purato ākāse aṭṭhaṃsu. Rājā “puñṇapothhakaṃ āharathā”²ti-ādito paṭṭhāya puñṇapothhakaṃ vācāpesi. Atha naṃ kiñci kammaṃ na paritosesi. So “parato² vācethā”²ti āha. Potthakavācako “Cūlaṅgaṇiyayuddhe parājiteṇa te deva aṭaviṃ pavisitvā nisinnena ekaṃ sarakabhattan̄ cattāro koṭṭhāse kāretvā Bodhimātumahātissattherassa bhikkhā dinnā”²ti āha. Rājā “ṭhāpehī”²ti vatvā bhikkhusaṃghaṃ pucchi “bhante kataro devaloko ramaṇīyo”²ti. Sabbabodhisattānaṃ vasanaṭṭhānaṃ Tusitabhavanaṃ mahārājāti. Rājā kālāṃ katvā Tusitabhavanato āgataratheva patiṭṭhāya Tusitabhavanaṃ agamāsī. Idaṃ balavakammaṃ vipāka dāne vatthu.

Yaṃ pana kusalākusalesu āsannamaraṇe anussarituṃ sakkoti, taṃ **yadāsannaṃ** nāma. Tadeṭaṃ yathā nāma gogaṇaparipuṇṇassa vajassa dvāre vivaṭe parabhāge damma gavabalavagavesu santesupi yo vajadvārassa āsanno hoti antamaso dubbalajaraggavopi, so eva paṭhamataraṃ nikkhamati, evameva aññesu kusalākusalesu santesupi maraṇa kālassa āsannattā vipākaṃ deti.

Tatrimāni vatthūni—Madhu-aṅgaṇagāme kira eko Damiḷadovāriko pātova baḷisaṃ ādāya gantvā macche vadhitvā tayo koṭṭhāse

1. Udaikapuñchanasāṭakaṃ (Ka)

2. Purato (Ka)

katvā ekena taṇḍulaṃ gaṇhāti¹, ekena dadhiṃ, ekaṃ pacati. Iminā nīhārena paññāsa vassāni pāṇātipātakammaṃ² katvā aparabhāge mahallako anuṭṭhānaseyyaṃ upaga cchati³. Tasmiṃ khaṇe Girivihāravāsī Cūḷapiṇḍapātikatissatthero “mā ayaṃ satto mayi passante nassatū”ti gantvā tassa gehadvāre aṭṭhāsi. Athassa bhariyā “sāmi thero āgato”ti ārocesi. Ahaṃ paññāsa vassāni therassa santikaṃ na gatapubbo, katarena me guṇena thero āgamissati, gacchāti naṃ vadathāti. Sā “aticchatha bhante”ti āha. Thero “upāsakassa kā sarīrappavattī”ti pucchi. Dubbalo bhanteti. Thero gharaṃ pavisitvā satim uppadetvā “sīlaṃ gaṇhissasī”ti āha. Āma bhante dethāti. Thero tīṇi saraṇāni datvā pañca sīlāni dātum ārabhi. Tassa pañca sīlānīti vacanakāleyeva jivhā papati⁴. Thero “vaṭṭissati ettakan”ti nikkhamitvā gato. Sopi kālaṃ katvā Cātumahārājikabhavane nibbatti. Nibbattakkhaṇe ya ca “kiṃ nu kho kammaṃ katvā mayā idaṃ laddhan”ti āvajjento therāṃ nissāya laddhabhāvaṃ ṇatvā devalokato āgantvā therāṃ vanditvā ekamantaṃ⁵ aṭṭhāsi. “Ko eso”ti ca vutte “ahaṃ bhante Damiḷadovāriko”ti āha. Kuhiṃ nibbattosīti. Cātumahārājikesu bhante, sace me ayyo pañca sīlāni adassa, upari devaloke nibbatto assaṃ. Ahaṃ kiṃ karissāmi, tvaṃ gaṇhitum nāsakkhi puttakāti. So therāṃ vanditvā devalokameva gato. Idaṃ tāva kusalakamme vatthu.

Antaragaṅgāya pana Mahāvācākāla-upāsako nāma ahosi. So tiṃsa vassāni sotā pattimaggaṭṭhāya dvattiṃ sākāraṃ sajjhāyitvā “ahaṃ evaṃ dvattiṃsākāraṃ sajjhāyanto obhāsamattampi nibbattetum nāsakkhiṃ, Buddhasāsaṇaṃ aniyyānikaṃ bhavissatī”ti diṭṭhivipallāsaṃ patvā kālakiriyaṃ katvā Mahāgaṅgāya nava-usabhiko susumārapeto hutvā nibbatti. Ekaṃ samayaṃ kacchakatitthena saṭṭhi pāsāṇatthambhasakaṭāni agamaṃsu. So sabbepi te goṇe ca pāsāṇe ca khādi. Idaṃ akusalakamme vatthu.

1. Taṇḍule gaṇhi (Ka)

2. Pāpaṃ (Ka)

3. Upagañchi (Sī)

4. Pacalati (Ka)

5. Caṅkamaṇe (Sī)

Etehi pana tīhi muttam aññāṇavasena kataṃ **kaṭattā vā pana kammaṃ** nāma. Taṃ yathā nāma¹ ummattakena khittadaṇḍaṃ yattha vā tattha vā gacchati, evameva tesaṃ abhāve yattha katthaci vipākaṃ deti.

Janakaṃ nāma ekaṃ paṭisandhiṃ janetvā pavattiṃ na janeti, pavatte aññaṃ kammaṃ vipākaṃ nibbatteti. Yathā hi mātā janetiyeva, dhātiyeva pana jaggati, eva meva mātā viya paṭisandhinibbattakaṃ janakakammaṃ, dhāti viya pavatte sampatta kammaṃ². **Upatthambhakaṃ** nāma kusalepi labbhati akusalepi. Ekacco hi kusalaṃ katvā sugatibhave nibbattati. So tattha ṭhito punappunaṃ kusalaṃ katvā taṃ kammaṃ upatthambhetvā anekāni vassasatasahassāni sugatibhavasmiṃyeva vicarati. Ekacco akusalaṃ katvā duggatibhave nibbattati. So tattha ṭhito punappunaṃ akusalaṃ katvā taṃ kammaṃ upatthambhetvā bahūni vassasatasahassāni duggatibhavasmiṃyeva vicarati.

Aparo nayo—**janakaṃ** nāma kusalampi hoti akusalampi. Taṃ paṭisandhiyampi pavattepi rūpārūpavipākakkhandhe janeti. **Upatthambhakaṃ** pana vipākaṃ janetuṃ na sakkoti, aññaṃ kammaṃ dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaṃ upatthambheti, addhānaṃ pavatteti. **Upapīḷakaṃ** nāma aññaṃ kammaṃ dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaṃ pīḷeti bādheti, addhānaṃ pava ttituṃ na deti. Tatrāyaṃ nayo—kusalakamme vipaccamāne akusalakammaṃ upapīḷakaṃ hutvā tassa vipaccituṃ na deti. Akusalakamme vipaccamāne kusalakammaṃ upapīḷakaṃ hutvā tassa vipaccituṃ na deti. Yathā vaḍḍhamānakaṃ rukkaṃ vā gacchaṃ vā lataṃ vā kocideva daṇḍena vā satthena vā bhindeyya vā chindeyya vā, atha so rukkho vā gaccho vā latā vā vaḍḍhituṃ na sakkuṇeyya, evameva kusalaṃ vipacca mānaṃ akusalena upapīḷitaṃ, akusalaṃ vā pana vipaccamānaṃ kusalaṃ upapīḷitaṃ vipaccituṃ na sakkoti. Tattha sunakkhattassa³ akusalakammaṃ kusalaṃ upapīḷesi, coraghātakassa kusalakammaṃ akusalaṃ upapīḷesi.

Rājagahe kira Vātakāḷako paññāsa vassāni coraghātakammaṃ akāsi. Atha naṃ rañño ārocesuṃ “deva Vātakāḷako mahallako core ghātetuṃ na sakkoti”ti. Apanetha naṃ

1. Pana (Ka)

2. Sampattaṃ kammaṃ (Sī), sampattikammaṃ (Ka)

3. Dukkhavatthussa (Ka)

tasmā ṭhānantarāti. Amaccā naṃ apanetvā aññaṃ tasmim̐ ṭhāne ṭhapayimsu. Vātakāḷakopi yāva taṃ kammaṃ akāsi, tāva ahatavatthāni vā acchādituṃ surabhipupphāni vā piḷandhituṃ pāyāsaṃ vā bhuñjituṃ ucchādananhāpanaṃ vā paccanubhotuṃ nālattha. So “dīgharattaṃ me kiliṭṭhavesena caritaṃ”ti “pāyāsaṃ me pacāhi”ti bhariyaṃ āṇāpetvā nhānīyasambhārāni gāhāpetvā nhānatitthaṃ gantvā sīsaṃ nhatvā ahatavatthāni acchā detvā gandhe vilimpitvā pupphāni piḷandhitvā gharaṃ āgacchanto Sāriputtattheraṃ disvā “saṃkiliṭṭhakammato camhi apagato, ayyo ca me diṭṭho”ti tuṭṭhamānaso therāṃ gharaṃ netvā navasappisakkaracuṇṇābhisaṅkhatena pāyāsena parivisi. Thero tassa anumodanamakāsi. So anumodanaṃ sutvā anulomikakhantiṃ paṭilabhitvā therāṃ anugantvā nivattamāno antarāmagge taruṇavacchāya gāviyā madditvā jīvitakkhayaṃ pāpito gantvā Tāvatisabhavane nibbatti. Bhikkhū Tathāgataṃ pucchimsu “bhante coraghātaṃ aṭṭeva kiliṭṭhakammato apanīto aṭṭeva kālaṅkato, kahaṃ nu kho nibbatto”ti. Tāvatisabhavane bhikkhaveti. Bhante coraghātaṃ dīgharattaṃ purise ghātesi, tumhe ca evaṃ vadetha, natthi nu kho pāpakammasa phalanti. Mā bhikkhave evaṃ avacuttha, balavakalyāṇamittūpanissayaṃ labhitvā Dhammasenāpatissa piṇḍapātaṃ datvā anumodanaṃ sutvā anulomikakhantiṃ paṭilabhitvā so tattha nibbattoti.

Subhāsitaṃ suṇitvāna, nāgariyo¹ coraghātaṃ.

Anulomakhantiṃ laddhāna, modatī tidivaṃ gatoti.

Upaghātakaṃ pana sayāṃ kusalampi akusalampi samānaṃ aññaṃ dubbala kammaṃ ghātetvā tassa vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti. Evaṃ pana kammena kate okāse taṃ vipākaṃ uppannaṃ nāma vuccati. Upacchedakantipi etasseva nāmaṃ. Tatrāyaṃ nayo—kusalakammasa vipaccanakāle ekaṃ akusala kammaṃ uṭṭhāya taṃ kammaṃ chinditvā pāṭeti. Akusalakammasapi vipaccanakāle ekaṃ kusalakammaṃ uṭṭhāya taṃ kammaṃ chinditvā pāṭeti. Idaṃ upacchedakaṃ nāma. Tattha Ajātasattuno kammaṃ

1. Nāgaro (Ka)

kusalacchedakaṃ ahosi, Aṅgulimālattherassa akusalacchedakanti. Evaṃ suttantikapariyāyena ekādasa kammāni vibhattāni.

Abhidhammapariyāyena pana soḷasa kammāni vibhattāni, seyyathidaṃ—“atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gatisampattipaṭibālāhāni na vipaccanti, atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni upadhisampattipaṭibālāhāni na vipaccanti, atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni kālasampattipaṭibālāhāni na vipaccanti, atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni payogasampattipaṭibālāhāni na vipaccanti. Atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gativipattiṃ āgamma vipaccanti, upadhivipattiṃ, kālavipattiṃ, payogavipattiṃ āgamma vipaccanti. Atthekaccāni kalyāṇāni kammasamādānāni gativipatti paṭibālāhāni na vipaccanti, upadhivipatti, kālavipatti, payogavipattipaṭibālāhāni na vipaccanti. Atthekaccāni kalyāṇāni kammasamādānāni gatisampattiṃ āgamma vipaccanti, upadhisampattiṃ, kālasampattiṃ, payogasampattiṃ āgamma vipaccanti”¹.

Tattha **pāpakānīti** lāmakāni. **Kammasamādānānīti** kammaggahaṇāni. Gahita samādinnaṃ kammānametaṃ adhivacanaṃ.

Gatisampattipaṭibālāhāni na vipaccantīti—ādisu

aniṭṭhārammaṇānubhavanārahe kamme vijjamāneyeva sugatibhave nibbattassa taṃ kammaṃ **gatisampattipaṭibālāhaṃ na vipaccati** nāma.

Gatisampattiyaṃ patibāhitaṃ hutvā na vipaccatīti attho. Yo pana pāpakammaṃ dāsiyā vā kammakāriyā vā kucchiyaṃ nibbattitvā upadhisampanno hoti, attabhāvasamiddhiyaṃ tiṭṭhati. Athassa sāmikā tassa rūpasampattiṃ disvā “nāyaṃ kiliṭṭhakammassānucchaviko”²ti cittaṃ uppādetvā attano jātaputtaṃ viya² bhaṇḍāgārikādiṭṭhānesu ṭhapetvā sampattiṃ³ yojetvā pariharanti. Eva rūpassa kammaṃ

upadhisampattipaṭibālāhaṃ na vipaccati nāma. Yo pana paṭhama kappikakālasadise sulabhasampannasabhojane subhikkhakāle⁴ nibbattati, tassa vijja mānampi pāpakammaṃ **kālasampattipaṭibālāhaṃ na vipaccati** nāma. Yo pana sammāpayogaṃ nissāya jīvati, upasaṅkamitabbayuttakāle upasaṅkamati, paṭikkamitabbayuttakāle paṭikkamati, palāyitabbayuttakāle palāyati. Lañjadānuyuttakāle lañjaṃ⁵ deti, corikayuttakāle

1. Abhi 2. 351 piṭṭhe.

3. Sabbasampattihi (Sī), sabbasampattiṃ (Syā)

4. Kule (Sī)

2. Attanova puttadhītaṃ (Ka)

5. Lañcaṃ (Sī, Syā, Ka)

corikaṃ karoti. Evarūpassa pāpakammaṃ **payogasampattiṇaṃ na vipaccati** nāma.

Duggatibhave nibbattassa pana pāpakammaṃ **gativipattiṃ āgamma vipaccati** nāma. Yo pana dāsiyā vā kammakāriyā vā kucchismim nibbatto dubbaṇṇo hoti dussaṇṭhāno, “yakkho nu kho manusso nu kho”ti vimatiṃ uppādeti. So sace puriso hoti, atha naṃ “nāyaṃ aññassa kammassa anucchaviko”ti hatthim vā rakkhāpenti assaṃ vā goṇe vā, tiṇakatṭhādini vā āharāpenti, kheḷasarakam vā gaṇhāpenti. Sace itthi hoti, atha naṃ hatthi-assādīnaṃ bhattamāsādini vā pacāpenti, kacavaraṃ vā chaḍḍāpenti, aññaṃ vā pana jigucchānīyakammaṃ kārenti. Evarūpassa pāpakammaṃ **upadhivipattiṃ āgamma vipaccati** nāma. Yo pana dubbhikkhakāle vā parihīnasampattikāle vā antarakappe vā nibbattati, tassa pāpakammaṃ **kālavipattiṃ āgamma vipaccati** nāma. Yo pana payogaṃ sampādetuṃ na jānāti, upasaṅkamitabbayuttakāle upasaṅkamuṃ na jānāti -pa-corikayuttakāle corikaṃ kātuṃ na jānāti, tassa pāpakammaṃ **payogavipattiṃ āgamma vipaccati** nāma.

Yo pana itthārammaṇānubhavanārahe kamme vijjāmaneyeva gantvā duggati bhava nibbattati, tassa taṃ kammaṃ **gativipattiṇaṃ na vipaccati** nāma. Yo pana puññānubhāvena rājarājamahāmattādīnaṃ gehe nibbattitvā kāṇo vā hoti kuṇi vā khañjo¹ vā pakkhahato vā, tassa oparajjasenāpatibhaṇḍagārikaṭṭhānādini na anucchavikānīti na denti. Iccassa taṃ puññaṃ **upadhivipattiṇaṃ na vipaccati** nāma. Yo pana dubbhikkhakāle vā parihīnasampattikāle vā antarakappe vā manussesu nibbattati, tassa taṃ kalyāṇakammaṃ **kālavipattiṇaṃ na vipaccati** nāma. Yo heṭṭhā vuttanayeneva payogaṃ sampādetuṃ na jānāti, tassa kalyāṇakammaṃ **payogavipattiṇaṃ na vipaccati** nāma.

Kalyāṇakammena pana sugatibhave nibbattassa taṃ kammaṃ **gatisampattiṃ āgamma vipaccati** nāma. Rājarājamahāmattādīnaṃ kule nibbattitvā upadhisampattiṃ

1. Khujo (Ka)

pattassa¹ attabhāvasamiddhiyaṃ ṭhitassa devanagare samussitaratanatorāṇasadisam attabhāvaṃ disvā “imassa oparajjasenāpatibhaṇḍāgārikaṭṭhānādini anucchavikānī”ti daharasseva sato tāni ṭhānantarāni denti, evarūpassa kalyāṇakammaṃ **upadhisampattiṃ āgama vipaccati** nāma. Yo paṭhamakappikesu vā sulabhannapānakāle vā nibbattati, tassa kalyāṇakammaṃ **kālasampattiṃ āgama vipaccati** nāma. Yo vuttanayeneva payogaṃ sampādetuṃ jānāti, tassa kammaṃ **payogasampattiṃ āgama vipaccati** nāma. Evaṃ abhidhammapariyāyena soḷasa kammāni vibhattāni.

Aparānipi Paṭisambhidāmaggapariyāyena dvādasa kammāni vibhattāni. Seyyathidaṃ—“ahosi kammaṃ ahosi kammavipāko, ahosi kammaṃ nāhosi kammavipāko, ahosi kammaṃ atthi kammavipāko, ahosi kammaṃ natthi kammavipāko, ahosi kammaṃ bhavissati kammavipāko, ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipāko, atthi kammaṃ atthi kammavipāko, atthi kammaṃ natthi kammavipāko, atthi kammaṃ bhavissati kammavipāko, atthi kammaṃ na bhavissati kammavipāko, bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipāko, bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipāko”ti².

Tattha yaṃ kammaṃ atīte āyūhitaṃ atīteyeva vipākavāraṃ labhi, paṭisandhi janakaṃ paṭisandhiṃ janesi, rūpajanakaṃ rūpaṃ, taṃ **ahosi kammaṃ ahosi kamma vipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana vipākavāraṃ na labhi, paṭisandhi janakaṃ paṭisandhiṃ rūpa janakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ nāsakkhi, taṃ **ahosi kammaṃ nāhosi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana atīte āyūhitaṃ etarahi laddhavipākavāraṃ paṭisandhi janakaṃ paṭisandhiṃ janetvā rūpajanakaṃ rūpaṃ janetvā ṭhitaṃ, taṃ **ahosi kammaṃ atthi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ aladdhavipākavāraṃ paṭisandhi janakaṃ vā paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ nāsakkhi, taṃ **ahosi kammaṃ natthi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana atīte āyūhitaṃ anāgate vipākavāraṃ labhissati, paṭisandhi janakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ rūpaṃ janetuṃ sakkhissati, taṃ **ahosi kammaṃ bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ anāgate vipākavāraṃ na labhissati, paṭisandhi janakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ na sakkhissati, taṃ **ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ.

1. Upadhisampattiladdhassa (Ka)

2. Khu 9. 271 piṭṭhe.

Yaṃ pana etarahi āyūhitam etarahiyeva vipākavāram labhati, tam **atthi kammaṃ atthi kammavipākoti** vuttam. Yaṃ pana etarahi vipākavāram na labhati, tam **atthi kammaṃ natthi kammavipākoti** vuttam. Yaṃ pana etarahi āyūhitam anāgate vipāka vāram labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhim rūpajanakaṃ rūpaṃ janetuṃ sakkhi ssati, tam **atthi kammaṃ bhavissati kammavipākoti** vuttam. Yaṃ pana vipākavāram na labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhim rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ na sakkhissati, tam **atthi kammaṃ na bhavissati kammavipākoti** vuttam.

Yaṃ panānāgate āyūhissati, anāgateyeva vipākavāram labhissati, paṭisandhi janakaṃ paṭisandhim rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janessati, tam **bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipākoti** vuttam. Yaṃ pana¹ vipākavāram na labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhim rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ na sakkhissati, tam **bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipākoti** vuttam. Evaṃ Paṭisambhidāmaggapariyāyena dvādasa kammāni vibhattāni.

Iti imāni ceva dvādasa abhidhammapariyāyena vibhattāni ca soḷasa² kammāni attano ṭhānā osakkitvā suttantikapariyāyena vuttāni ekādasa kammāniyeva bhavanti. Tānipi tato osakkitvā tīṇiyeva kammāni honti diṭṭhadhammavedanīyaṃ upapajjaveda nīyaṃ aparapariyāyavedanīyanti. Tesam saṅkamanam natthi, yathāṭhāneyeva tiṭṭhanti. Yadi hi diṭṭhadhammavedanīyaṃ kammaṃ upapajjavedanīyaṃ vā aparapariyāyaveda nīyaṃ vā bhaveyya, “diṭṭhe vā dhamme”ti Satthā na vadeyya. Sacepi upapajjavedanīyaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ vā aparapariyāyavedanīyaṃ vā bhaveyya, “upapajja vā”ti³ Satthā na vadeyya. Athāpi aparapariyāyavedanīyaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ vā upapajjavedanīyaṃ vā bhaveyya, “apare vā pariyāye”ti Satthā na vadeyya.

Sukkapakkhepi imināva nayena attho veditabbo. Ettha pana **lobhe vigateti** lobhe apagate niruddhe. **Tālāvattthukatanti** tālavatthu viya kataṃ, matthakacchinnatālo viya puna aviruḷhisabhāvaṃ katanti attho. **Anabhāvaṃkatanti** anu-abhāvaṃ kataṃ, yathā puna nuppajjati, evaṃ katanti attho. **Evassūti** evaṃ bhaveyyum. **Evameva khoti** ettha bījāni viya

1. Yampi (Sī)

2. Purimāni ca soḷasa (Sī)

3. Upapajje vāti (Syā)

kusalākusalaṃ kammaṃ datṭhabbaṃ, tāni agginā ḍahanapuriso viya yogāvacaro, aggi viya maggañāṇaṃ, aggiṃ datvā bijānaṃ ḍahanakālo viya maggañāṇena kilesānaṃ daḍḍhakālo¹, masikatakālo viya pañcannaṃ khandhānaṃ chinnaṃ mūlake katvā ṭhapitakālo, mahāvāte vā opunitvā nadiyā vā pavāhetvā appavattikatakālo viya upādinnaḥ kasantā nassa nirodhena chinnaṃ mūlakānaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appaṭisaṇḍhikabhāvena nirujjhivā puna bhavaṃsmiṃ paṭisaṇḍhiṃ aggahitakālo² veditabbo.

Mohajañcāpaviddasūti mohajañcāpi aviddasu. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ so avidū andhabālo lobhajañca dosajañca mohajañcāti³ kammaṃ karoti, evaṃ karontena yaṃ tena pakataṃ kammaṃ appaṃ vā yadi vā bahuṃ. **Idheva taṃ vedaniyanti** taṃ kammaṃ tena bālena idha sake attabhāveyyeva vedanīyaṃ, tasseva taṃ attabhāve vipaccatīti attho. **Vatthu aññaṃ na vijjatīti** tassa kammaṃ vipaccanattāya aññaṃ vatthu natthi. Na hi aññaṃ kataṃ kammaṃ aññaṃ attabhāve vipaccati. **Tasmā lobhañca dosañca, mohajañcāpi viddasūti** tasmā yo vidū medhāvī paṇḍito taṃ lobhajādibhedaṃ kammaṃ na karoti, so **vijjaṃ uppādayaṃ bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe**, arahattamaggavijjaṃ uppādetvā taṃ vā pana vijjaṃ uppādentō sabbā duggatiyo jahati. Desanāsīsamevetāṃ, sugatiyopi pana so khīṇāsavo jahatiyeva. Yampi cetāṃ “tasmā lobhañca dosañca”ti vuttaṃ, etthāpi lobhadosaśīseṇa lobhajañca dosajañca kammameva niddiṭṭhanti vedi tabbaṃ. Evaṃ suttante⁴ gāthāsupi vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti.

5. Hatthakasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **Āḷaviyanti** Āḷaviraṭṭhe. **Gomaggeti** gunnaṃ gamanamagge. **Paṇṇasanthareti** sayāṃ patitapaṇṇasanthare. **Athāti** evaṃ gunnaṃ gamanamaggaṃ ujum mahāpathaṃ nissāya siṃsapāvane sayāṃ patitapaṇṇāni saṃkaḍḍhitvā katasanthare Sugatamahācīvaraṃ pattharivā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinne Tathāgate. **Hatthako Āḷavakoti** hatthato hatthaṃ gatattā evaṃ laddhanāmo Āḷavako rājaputto. **Etadavocāti** etaṃ “kacci

1. Vadhakakālo (Ka)

3. Mohajañcāpi (Sī, Syā)

2. Agahaṇakālo (Sī)

4. Suttantesupi (Sī, Ka)

bhante Bhagavā”ti-ādivacanāṃ avoca. Kasmā pana Sammāsambuddho taṃ
 ṭhānaṃ gantvā nisinno, kasmā rājakumāro tattha gatoti? Sammāsambuddho
 tāva aṭṭhuppattikāya dhammadesanāya samuṭṭhānaṃ disvā tattha nisinno,
 rājakumāropi pātova utṭhāya pañcahi upāsakasatehi parivuto
 Buddhupaṭṭhānaṃ gacchanto mahāmaggā okkamma gopathaṃ gahetvā
 “Buddhānaṃ pūjanatthāya missakamālaṃ ocinissāmi”ti gacchanto
 Satthāraṃ disvā upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi, evaṃ so tattha
 gatoti. **Sukhamasayitthā**ti sukhaṃ sayittha.

Antaraṭṭhakoti māghaphagguṇānaṃ antare aṭṭhadivasaparimāṇo kālo.
 Māghassa hi avasāne cattāro divasā, phagguṇassa ādimhi cattāroti ayaṃ
 “antaraṭṭhako”ti vuccati. **Himapātasamayoti** himassa patanasamayo. **Kharāti**
 pharusā kakkhalā vā. **Gokaṇṭakahatāti** navavuṭṭhe¹ deve gāvīnaṃ
 akkantakkantaṭṭhāne khurantarehi kaddamo uggantvā tiṭṭhati, so vātātapena
 sukkho kakacadantasadiṣo hoti dukkhasamphasso. Taṃ sandhāyāha
 “gokaṇṭakahatā bhūmi”ti. Gunnaṃ khurantarehi chinnātipi attho. **Verambho**
vāto vāyatīti catūhi disāhi vāyanto vāto vāyati. Ekāya disāya vā dvīhi vā
 disāhi tīhi vā disāhi vāyanto vāto verambhoti na vuccati.

Tena hi rājakumārāti idaṃ Satthā “ayaṃ rājakumāro lokasmiṃ neva
 sukhavāsino, na dukkhavāsino jānāti, jānāpessāmi na”ti upari desanaṃ
 vaḍḍhento āha. Tattha **yathā te khameyyāti** yathā tuyhaṃ rucceyya.
Idhassāti imasmiṃ loke assa. **Gonaka tthatoti** caturaṅgulādhikalomena
 kāḷakojavena atthato. **Paṭikatthatotī** uṇṇāmayena setattharaṇena atthato.
Paṭalikatthato ghanapupphena² uṇṇāmaya-attharaṇena atthato.
Kadalimigapavarapaccattharaṇoti kadalimigacammamayena
 uttamapaccattharaṇena atthato. Taṃ kira paccattharaṇaṃ setavatthassa upari
 kadalimigacammaṃ attharitvā sibbitvā karonti. **Sa-uttaracchadoti** saha
 uttaracchadena, upari baddhena rattavitānena saddhinti attho.
Ubhatolohitakūpadhānoti sīsūpadhānaṃ pādūpadhānaṃcāti pallaṅkassa
 ubhato ṭhapitalohitakūpadhāno. **Pajāpatiyoti** bhariyāyo.

1. Navavuṭṭhe (Sī)

2. Ratanamayena (Ka)

manāpena paccupaṭṭhitā assūti manāpena upaṭṭhānavidhānena paccupaṭṭhitā bhaveyyum.

Kāyikāti pañcadvārakāyaṃ khobhayamānā. **Cetasikā**ti manodvāraṃ khobhayamānā. **So rāgo Tathāgatassa pahīnoti** tathārūpo rāgo Tathāgatassa pahīnoti attho. Yo pana tassa rāgo, na so Tathāgatassa pahīno nāma.

Dosamohesupi eśeva nayo.

Brāhmaṇoti bāhitapāpo khīṇāsavabrāhmaṇo. **Parinibbuto**ti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Na limpati**¹ **kāmesūti** vatthukāmesu ca kilesakāmesu ca taṇhādiṭṭhilepehi² na limpati¹. **Sītibhūto**ti abbhantare tāpanakilesānaṃ abhāvena sītibhūto. **Nirūpadhī**ti kilesūpadhīnaṃ abhāvena nirūpadhi. **Sabbā āsattiyo chetvāti** āsattiyo vuccanti taṇhāyo, tā sabbāpi rūpādīsu ārammaṇesu āsattavisattā āsattiyo chinditvā. **Vineyya hadaye daranti** hadayanissitaṃ darathaṃ vinayitvā vūpasametvā. **Santiṃ pappuyya cetasoti** cittassa kilesanibbānaṃ pāpuṇitvā. Karaṇavacanaṃ vā etaṃ “sabbacetaso samannāharitvā”ti-ādīsu viya, cetasā nibbānaṃ pāpuṇitvāti attho.

6. Devadūtasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **devadūtānī**ti devadūtā. Ayaṃ panettha vacanattho—devoti maccu, tassa dūtāti **devadūtā**. Jiṇṇabyādhimatā hi saṃvegajananatṭhena “idāni te maccusamīpaṃ gantabban”ti codenti viya, tasmā devadūtāti vuccanti. Devā viya dūtāti **devadūtā**. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ṭhatvā “tvaṃ asukadivase marissasī”ti vutte tassā vacanaṃ saddhātābbaṃ hoti, evamevaṃ jiṇṇabyādhimatāpi dissamānā “tvampi evaṃdhammo”ti codenti viya, tesaṅca taṃ vacanaṃ anaññathābhāvitāya devatāya byākaraṇasadisameva hotīti devā viya dūtāti devadūtā. Visuddhidevānaṃ dūtāti **devadūtā**. Sabbabodhisattā hi jiṇṇabyādhimatapabbajite disvāva saṃvegaṃ āpajjitvā nikkhamma pabbajimsu. Evaṃ visuddhidevānaṃ dūtāti devadūtā. Idha pana līṅgavipallāsenā “devadūtānī”ti vuttaṃ.

1. Na lippati (Sī, Syā)

2. Taṇhādiṭṭhikilesehi (Ka)

Kāyena duccaritanti-ādi kasmā āraddham?

Devadūtānuyuñjanaṭṭhānupakkama kammadassanattam. Iminā hi kammena ayaṃ satto niraye nibbattati, atha naṃ tattha Yamo rājā devadūte samanuyuñjati. Tattha **kāyena duccaritaṃ caratīti** kāyadvārena tividham duccaritaṃ carati. **Vācāyāti** vacīdvārena catubbidham duccaritaṃ carati. **Manasāti** manodvārena tividham duccaritaṃ carati.

Tamenam bhikkhave nirayapālāti ettha ekacce therā “nirayapālā nāma natthi, yantarūpaṃ viya kammameva kāraṇaṃ kāreti”ti vadanti. Taṃ “atthi niraye nirayapālāti, āmantā. Atthi ca kāraṇikā”ti-ādinā nayena abhidhamme¹ paṭisedhitameva. Yathā hi manussaloke kammakāraṇakārakā atthi, evameva niraye nirayapālā atthīti. **Yamassa raññoti** Yamarājā nāma Vemānikapetarājā. Ekasmiṃ kāle dibbavimāne dibbakapparukkhadibba- uyyānadibbanāṭakādisabbasampattiṃ anubhavati, ekasmiṃ kāle kammavipākaṃ, dhammiko rājā, na cesa ekova hoti, catūsu pana dvāresu cattāro janā honti. **Amatteyyoti** mātu hito matteyyo, mātari sammā paṭipannoti attho. Na matteyyoti amatteyyo, mātari micchā paṭipannoti attho. Sesapadesupi eseva nayo. **Abrahmaññoti** ettha ca khīṇāsavā brāhmaṇā nāma, tesu micchā paṭipanno abrahmañño nāma.

Samanuyuñjatīti anuyogavattaṃ āropento pucchati, laddhiṃ paṭiṭṭhāpento pana **samanuggāhati** nāma, kāraṇaṃ pucchanto **samanubhāsati** nāma. **Nāddasanti** attano santike pahitassa kassaci devadūtassa abhāvaṃ sandhāya evaṃ vadati.

Atha naṃ Yamo “nāyaṃ bhāsitaṃ atthaṃ sallakkhetī”ti ñatvā atthaṃ sallakkhā petukāmo **ambhoti**-ādimāha. Tattha **jiṇṇanti** jarājiṇṇaṃ. **Gopānasivaṅkanti** gopānasī viya vaṅkaṃ. **Bhogganti** bhaggaṃ. Imināpissa vaṅkabhāvameva dīpeti. **Daṇḍaparāyaṇanti** daṇḍapaṭisaraṇaṃ daṇḍadutiyaṃ. **Pavedhamānanti** kampamānaṃ. **Āturanti** jarāturaṃ. **Khaṇḍadantanti** jarānubhāvena khaṇḍitadantaṃ. **Palitakesanti** paṇḍarakesaṃ. **Vilūnanti** luñcitvā gahitakesaṃ

1. Abhi 4. 430 piṭṭhe.

viya khallāṭaṃ¹. **Khallitasiranti**² mahākhallāṭasīsaṃ³. **Valitanti** sañjātavalim. **Tilakāhatagattanti** setatīlakakāḷatīlakehi vikiṇṇasarīraṃ. **Jarādhhammoti** jarāsabhāvo, aparimutto jarāya, jarā⁴ nāma mayhaṃ abbhantareyeva pavattatīti. Parato **byādhidhammo maraṇadhammoti** padadvayepi ese va nayo.

Paṭhamam devadūtam samanuyūñjitvāti ettha jarājiṇṇasatto atthato evaṃ vadati nāma “passatha bho ahampi tumhe viya taruṇo ahosiṃ ūrubalī bāhubalī jvasampanno, tassa me tā balajavasampattiyo antarahitā, vijjamānāpi me hatthapādā hatthapādakiccaṃ na karonti, jarāyampi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi jarāya aparimuttāva. Yatheva hi mayhaṃ, evaṃ tumhākampī jarā āgamissati. Iti tassā pure āgamanāva kalyāṇaṃ karoṭhā”ti. Tenevesa devadūto nāma jāto. **Ābādhikanti** bādhikaṃ. **Dukkhitanti** dukkhappattaṃ. **Bālhaḡilānanti** adhimattagilānaṃ.

Dutiyam devadūtanti etthapi gilānasatto atthato evaṃ vadati nāma “passatha bho ahampi tumhe viya nirogo ahosiṃ, somhi etarahi byādhinā abbhīhato, sake muttakarīse palipanno uṭṭhātumpi na sakkomi. Vijjamānāpi me hatthapādā hatthapādakiccaṃ na karonti, byādhitoṃhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi byādhito aparimuttāva. Yatheva hi mayhaṃ, evaṃ tumhākampī byādhi āgamissati. Iti tassa pure āgamanāva kalyāṇaṃ karoṭhā”ti. Tenevesa devadūto nāma jāto.

Ekāhamatanti—ādīsu ekāhaṃ matassa assāti ekāhamato, taṃ ekāhamataṃ. Parato padadvayepi ese va nayo. Bhastā viya vāyuna uddhaṃ jīvitapariyādānā yathākkamaṃ samuggatena sūnabhāvena uddhumātattā **uddhumātakaṃ**. Vinīlo vuccati viparibhinna vaṇṇo, vinīlova vinīlako, taṃ **vinīlakaṃ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ vinīlanti vinīlakaṃ. **Vipubbakanti** vissandamānapubbakaṃ, paribhinnaṭṭhānehi paggharitena pubbena palimakkhitanti attho.

1. Khallāṭasīso (Mahāniddeśe Jarāsuttavaṇṇanāyaṃ)

2. Khalitaṃ siroti (Sī)

3. Mahākhallitasīsaṃ (Mahāniddeśe Jarāsuttavaṇṇanāyaṃ)

4. Jarājiṇṇaṃ (Ka)

Tatiyaṃ devadūtanti ettha matakasatto atthato evaṃ vadati nāma “passatha bho maṃ āmakasusāne chaḍḍitaṃ uddhumātakādibhāvappattaṃ, maraṇatomhi aparimutta tāya ediso jāto. Na kho paṇāhameva, tumhepi maraṇato aparimuttā. Yatheva hi mayhaṃ, evaṃ tumhākampi maraṇaṃ āgamissati. Iti tassa pure āgamanāva kalyāṇaṃ karoṭhā”ti. Tenevesa devadūto nāma jāto.

Imaṃ pana devadūtānuyogaṃ ko labhati, ko na labhati? Yena tāva bahu pāpaṃ kataṃ, so gantvā niraye nibbattatiyeva. Yena pana parittaṃ pāpaṃ kataṃ, so labhati. Yathā hi sabhaṇḍaṃ coraṃ gahetvā kattabbameva karonti na vinicchinenti. Anuvijjivā gahitaṃ pana vinicchayaṭṭhānaṃ nayanti, so vinicchayaṃ labhati. Evaṃsampadametaṃ. Parittapāpakammā hi attano dhammatāyapi saranti, sārīyamānāpi saranti.

Tattha **dīghajayantadamiḷo**¹ nāma attano dhammatāya sari. So kira damiḷo Sumanagirimahāvihāre ākāsacetiyaṃ rattapaṭṭena² pūjesi, atha niraye Ussadasāmaṇṭe nibbatto aggijālasaddaṃ sutvāva attanā pūjitapaṭaṃ anussari, so gantvā sagge nibbatto. Aparopi puttassa daharabhikkhuno khalisāṭakaṃ dento pādamūle ṭhapesi, maraṇa kālamhi paṭapaṭāti sadde nimittaṃ gaṇhi, sopi ussadasāmaṇṭe nibbatto jālasaddena taṃ sāṭakaṃ anussarivā sagge nibbatto. Evaṃ tāva attano dhammatāya kusalaṃ kammaṃ saritvā sagge nibbattatīti.

Attano dhammatāya asarante pana tayo devadūte pucchati. Tattha koci paṭhamena devadūtena saratī, koci dutiyatatiyeḥi, koci tīhipi nassaratī. Taṃ Yamo rājā disvā sayāṃ sāreti. Eko kira amacco sumanapupphakumbhena mahācetiyaṃ pūjetvā Yamassa pattim adāsi, taṃ akusalakammena niraye nibbattaṃ yamassa santikaṃ nayimṃsu. Tasmiṃ tīhipi devadūtehi kusalaṃ asarante Yamo sayāṃ olokento disvā “nanu tvaṃ mahācetiyaṃ sumanapupphakumbhena pūjetvā mayhaṃ pattim adāsī”ti sāresi, so tasmiṃ kāle saritvā devalokaṃ

1. Dīghajantudamiḷo (Sī)

2. Ākāsacetiyaṃ rattapaṭṭena (Sī, Syā), ākāsacetiye rattapaṭaṃ (Ka)

gato. Yamo pana sayam oloketvāpi apassanto “mahādukkham nāma anubhavissati ayam satto”ti tuṇhī ahosi.

Tattam ayokhilanti tigāvutaṃ attabhāvaṃ sampajjalitāya lohapathaviyā uttānakam nipajjāpetvā dakkhiṇahatthe tālappamāṇaṃ ayasūlaṃ paveūenti, tathā vāmahatthādīsu. Yathā ca taṃ uttānakam nipajjāpetvā, evaṃ urenapi vāmapassenapi dakkhiṇapassenapi nipajjāpetvā te taṃ kammakāraṇaṃ karontiyeva. **Samvesetvāti**¹ jalitāya lohapathaviyā tigāvutaṃ attabhāvaṃ nipajjāpetvā. **Kuṭhārīhīti** mahatīhi gehassa ekapakkhacchadanamattāhi kuṭhārīhi tacchanti, lohitaṃ nadī hutvā sandati, lohapathavito jālā utṭhahitvā tacchitaṭṭhānaṃ gaṇhāti², mahādukkham uppajjati. Tacchantā pana suttāhataṃ karitvā dāruṃ³ viya aṭṭhaṃsampi chaḷaṃsampi karonti. **Vāsīhīti** mahāsuppappamāṇāhi vāsīhi. **Rathe yojetvāti** saddhim yugayottapakkharathacakkakubbarapājanehi sabbato pajjalite rathe yojetvā. **Mahantanti** mahākūḷāgarappamāṇaṃ. **Āropentīti** sampa jjalitehi ayamuggarehi pothentā āropenti. **Sakimpi uddhanti** supakkuthitāya ukkhaliyā pakkhittataṇḍulā viya uddhamadhotiriyāṇa gacchati. **Mahānirayeti** Avīcimahānirayamhi.

Bhāgaso mitoti bhāge ṭhapetvā vibhatto. **Pariyantoti** parikkhitto. **Ayasāti** upari ayapaṭṭena chādito. **Samantā yojanasataṃ, pharitvā tiṭṭhatīti** evaṃ pharitvā tiṭṭhati, yathā taṃ samantā yojanasate ṭhatvā olokontassa akkhīni yamakagoḷakā viya nikkhamanti.

Hīnakāyūpagāti hīnaṃ kāyaṃ upagatā hutvā. **Upādāneti** taṇhādiṭṭhiggahāṇe. **Jātimaraṇasambhaveti** jātiyā ca maraṇassa ca kāraṇabhūte. **Anupādāti** catūhi upādānehi anupādiyivā. **Jātimaraṇasaṅkhaṇeti** jātimaraṇasaṅkhaṇasaṅkhāte nibbāne vimuccanti. **Diṭṭhadhammābhinibbutāti** diṭṭhadhamme imasmiṃyeva attabhāve sabbakilesanibbānena nibbutā. **Sabbadukkhāṃ upaccagunti** sakalavaṭṭadukkhāṃ atikkantā.

1. Samkaḍḍhitvāti (Ka)

2. Gaṇhanti (Sī)

3. Dāru (Sī)

7. Catumahārājasuttavaṇṇanā

37. Sattame **amaccā pārisajjā**ti paricārikadevatā. **Imaṃ lokam anuvicarantī**ti aṭṭhamīdivase kira Sakko devarājā cattāro mahārājāno¹ āṇāpeti “tātā ajja aṭṭhamīdivase manussalokam² anuvicaritvā puñṇāni karontānaṃ nāmagottaṃ uggaṇhitvā āgacchathā”ti. Te gantvā attano paricārake pesenti “gacchatha tātā manussalokam vicaritvā puñṇakāra kānaṃ nāmagottāni suvaṇṇapaṭṭe likhitvā ānethā”ti. Te tathā karonti. Tena vuttaṃ “imaṃ lokam anuvicarantī”ti. **Kacci bahū**ti-ādi tesaṃ upaparikkhākāradassanattamaṃ vuttaṃ. Evaṃ upaparikkhantā hi Te anuvicaranti. Tattha **uposatham upavasantī**ti māsassa aṭṭha vāre uposathaṅgāni adhiṭṭhahanti. **Paṭijāgarontī**ti paṭijāgara-uposathakammaṃ nāma karonti. Taṃ karontā ekasmiṃ addhamāse catunnaṃ uposathadivasānaṃ paccuggamanānuggamanavasena karonti. Pañcamī-uposatham paccuggacchantā catutthiyaṃ uposathikā honti, anugacchantā chaṭṭhiyaṃ. Aṭṭhamī-uposatham paccuggacchantā sattamiyaṃ, anugacchantā navamiyaṃ. Cātuddasiṃ paccuggacchantā terasiyaṃ, pannarasī-uposatham anugacchantā pāṭipade uposathikā honti. **Puñṇāni karontī**ti saraṇagamananiccasilapupphapūjādhammassavanapadīpasahassa-āropanavihārakaraṇādīni nānappakārāni puñṇāni karonti. Te evaṃ anuvicaritvā puñṇakammakārakānaṃ nāmagottāni sovaṇṇamaye paṭṭe likhitvā āharitvā catunnaṃ mahārājānaṃ denti. **Puttā imaṃ lokam anuvicarantī**ti catūhi mahārājeḥi purimanayeneva pahitattā anuvicaranti. **Tadahūti** tamdivasaṃ. **Uposatheti** uposathadivase.

Sace bhikkhave appakā hontīti catunnaṃ mahārājānaṃ amaccā pārisajjā tā tā gāmanigamarājadhāniyo upasaṅkamanti, tato taṃ upanissāya adhivatthā devatā “mahā rājānaṃ amaccā āgatā”ti paṇṇākāraṃ gahetvā tesaṃ santikaṃ gacchanti. Te paṇṇākāraṃ gahetvā “kacci nu kho mārīsā bahū manussā mattheyyā”ti vuttanayena manussānaṃ puñṇapaṭipattiṃ pucchitvā “āma mārīsā imasmiṃ gāme asuko ca asuko ca puñṇāni karontī”ti vutte tesaṃ nāmagottaṃ likhitvā

1. Mahārāje (Sī)

2. Manussaloke (Ka)

aññattha gacchanti. Atha cātuddasiyaṃ catunnaṃ mahārājānaṃ puttāpi tameva suvaṇṇapaṭṭaṃ gahetvā teneva nayena anuvicarantā nāmagottāni likhanti. Tadahuposathe pannarase cattāropi mahārājāno teneva nayena tasmiṃyeva supaṇṇapaṭṭe nāmagottāni likhanti. Te suvaṇṇapaṭṭaparimāṇeneva “imasmiṃ kāle manussā appakā, imasmiṃ kāle bahukā”ti jānanti. Taṃ sandhāya “sace bhikkhave appakā honti manussā”ti-ādi vuttaṃ. **Devānaṃ Tāvatiṃsānanti** paṭhamāṃ abhinibbatte tettiṃsa devaputte upādāya evaṃladdhanāmānaṃ. Tesāṃ pana uppattikathā Dīghanikāye Sakkapañhasuttavaṇṇanāya¹ vitthāritā. **Tenāti** tena ārocanena, tena vā puññakārakānaṃ appakabhāvena. **Dibbā vata bho kāyā parihāyissanti**ti navanavānaṃ devaputtānaṃ apātubhāvena devakāyā parihāyissanti, ramaṇīyaṃ dasayojanasahassaṃ devanagaraṃ suññaṃ bhavissati. **Paripūrissanti asura kāyāti** cattāro apāyā paripūrissanti. Iminā² “mayāṃ paripuṇṇe devanagare devasaṃghamajjhe nakkhattaṃ kīlitaṃ na labhissāmā”ti anattamanā honti. Sukkapakkhepi imināva upāyena attho veditabbo.

Bhūtapubbaṃ bhikkhave Sakko Devānamindoti attano Sakkadevarājakālaṃ sandhāya katheti. Ekassa vā Sakkassa ajjhāsayaṃ gahetvā kathetīti vuttaṃ. **Anunayamānoti**³ anubodhayamāno. **Tāyaṃ velāyanti** tasmiṃ kāle.

Pāṭihāriyapakkhañcāti ettha pāṭihāriyapakkho nāma antovasse temāsaṃ nibaddhuposatho, taṃ asakkontassa dvinnāṃ pavāraṇānaṃ antare ekamāsaṃ nibaddhuposatho, tampi asakkontassa paṭhamapavāraṇato paṭṭhāya eko addhamāso pāṭihāriyapakkhoyeva nāma. **Aṭṭhaṅgasusamāgatanti** aṭṭhahi guṇaṅgehi samannāgataṃ. **Yopissa mādiso naroti** yopi satto mādiso bhaveyya. Sakkopi kira vuttappakārassa uposathakammassa guṇaṃ jānitvā dve devalokasampattiyo pahāya māsassa aṭṭha vāre uposathaṃ upavasati. Tasmā evamāha. Aparo nayo—**yopissa mādiso naroti** yopi satto mādiso assa, mayā

1. Mahāgovindasuttavaṇṇanāya (Sī) Dī-Ṭṭha 2. 302 piṭṭhe.

2. Iti (Sī)

3. Anasaññāyamānoti (Sī)

pattam sampattim¹ pāpuṇitum iccheyyāti attho. Sakkā hi evarūpena uposathakammena Sakkasampattim pāpuṇitunti ayamettha adhippāyo.

Vusitavāti vutthavāso. **Katakarāṇīyoti** catūhi maggehi kattabbakiccam katvā ṭhito. **Ohitabhāro**ti khandhabhāraakilesabhāra-abhisāṅkhārabhāre otāretvā ṭhito. **Anuppattasadatthoti** sadattho vuccati arahattam, tam anuppatto. **Parikkhīṇabhavasamyojanoti** yena samyojanena baddho bhavesu ākaḍḍhīyati, tassa khīṇattā parikkhīṇabhavasamyo jano. **Sammadaññā vimuttoti** hetunā nayena kāraṇena jānitvā vimutto. **Kallam vacanā yāti** yuttam vattum.

Yopissa mādiso naroti yopi mādiso khīṇāsavo assa, sopi evarūpam uposatham upavaseyyāti uposathakammasa guṇam jānanto evam vadeyya. Aparo nayo—**yopissa mādiso naroti** yopi satto mādiso assa, mayā pattam sampattim pāpuṇitum iccheyyāti attho. Sakkā hi evarūpena uposathakammena khīṇāsavasampattim pāpuṇitunti ayamettha adhippāyo. Aṭṭhamam uttānatthameva.

9. Sukhumālasuttavaṇṇanā

39. Navame **sukhumāloti** niddukkho. **Paramasukhumāloti** paramaniddukkho. **Accantasukhumāloti** satataniddukkho. Imaṃ Bhagavā Kapilapure nibbattakālato paṭṭhāya niddukkhabhāvaṃ gahetvā āha, cariyakāle pana tena anubhūta dukkhassa anto natthīti. **Ekattāti** ekissā pokkharāṇiyā. **Uppalam vappatīti** uppalam ropeti². Sā nīluppalavanasañchannā hoti. **Padumanti** paṇḍarapadumam. **Puṇḍarīkanti** rattapadumam. Evam itarāpi dve padumapūṇḍarīkavanehi sañchannā honti. Bodhisattassa kira sattaṭṭhavassikakāle rājā amacce pucchi “taruṇadārakā katarakīlikam piyāyanti”ti. Uda kakīlikam devāti. Tato rājā kuddālakammakārake sannipātetvā pokkharāṇiṭṭhānāni gaṇhāpesi. Atha Sakko devarājā āvajjento tam pavattim ṇatvā “na yutto mahāsattassa mānusakaparibhogo, dibbaparibhogo yutto”ti Vissakammaṃ āmantetvā “gaccha tāta, mahāsattassa kīlābhūmiyam pokkharāṇiyo māpehi”ti āha. Kīdisā

1. Mahāsampattim (Syā, Ka)

2. Uppalam pupphatīti nīluppalam byāpiyati (Sī)

hontu devāti. Apagatakalalakaddamā hontu vippakiṇṇamaṇimuttapavālikā
 sattaratanamayapākāraparikkhittā pavālamaya-uṇhisehi
 maṇimayasopānabāhukehi suvaṇṇarajatamaṇimayaphalakehi sopānehi
 samannāgatā. Suvaṇṇarajatamaṇipavālamayā cettha nāvā hontu,
 suvaṇṇanāvāya rajatapallaṅko hotu, rajatanāvāya suvaṇṇapallaṅko,
 maṇināvāya pavālapallaṅko, pavālanāvāya maṇipallaṅko,
 suvaṇṇarajatamaṇipavālamayāva udakasecananālikā hontu, pañcavaṇṇehi ca
 padumehi sañchannā hontūti. “Sādhu devā”ti Vissakammadevaputto
 Sakkassa paṭissutvā rattibhāge otarivā rañño
 gāhāpitaṭṭapokkharāṇiṭṭhānesuyeva teneva niyāmena pokkharāṇiyo māpesi.

Nanu cetā apagatakalalakaddamā, kathametta padumāni pupphimsūti?
 So kira tāsū pokkharāṇisū tattha tattha suvaṇṇarajatamaṇipavālamayā
 khuddakanāvāyo māpetvā “etā kalalakaddamapūritā ca hontu, pañcavaṇṇāni
 cettha padumāni pupphantū”ti adhiṭṭhāsi. Evaṃ pañcavaṇṇāni padumāni
 pupphimsu, reṇuvattīyo uggantvā udakapiṭṭhaṃ ajjhottharivā vicaranti.
 Pañcavidhā bhamaragaṇā upakūjantā vicaranti. Evaṃ tā māpetvā
 Vissakammo devapurameva gato. Tato vibhātāya rattiyā mahājano disvā
 “mahāpurisassa māpitā bhavissanti”ti gantvā rañño ārocesi. Rājā
 mahājanaparivāro gantvā pokkharāṇiyo disvā “mama puttassa puññiddhiyā
 devatāhi māpitā bhavissanti”ti attamano ahosi. Tato paṭṭhāya mahāpuriso
 udakakīlikāṃ agamāsi.

Yāvadeva mamatthāyāti ettha yāvadevāti

payoanāvadhinīyamavacanāṃ, yāva mameva atthāya, natthettha aññaṃ
 kāraṇanti attho. **Na kho panassāhanti** na kho panassa ahaṃ. **Akāsikaṃ**
candananti asaṇhaṃ candanaṃ¹. **Kāsikaṃ bhikkhave su me taṃ veṭhananti**
 bhikkhave veṭhanampi me kāsikaṃ hoti. Ettha hi **su**-iti ca **tanti** ca
 nipātamattaṃ, **meti** sāmivacanāṃ. Veṭhanampi me saṇhameva hotīti dasseti.
Kāsikā kañcukāti pārupanakañcukopi saṇhakañcukova. **Setacchattarṇi**
dhārīyatīti mānusakasetacchattampi dibbasetacchattampi uparidhāritameva²
 hoti. **Mā naṃ phusī sītāṃ**

1. Kāsikaṃ candananti susaṇhaṃ candanaṃ (Syā, Ka)

2. Upadhāritameva (Sī)

vāti mā etaṃ bodhisattaṃ sītaṃ vā uṇhādīsu vā aññataraṃ phusatūti attho.

Tayo pāsādā ahesunti bodhisatte kira soḷasavassuddesike jāte Suddhodanamahārājā “puttassa vasanakapāsāde kāressāmī”ti vaḍḍhakino sannipātāpetvā bhaddakena nakkhattamuhuttena navabhūmikataparikkammaṃ¹ kāretvā tayo pāsāde kārāpesi. Te sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Hemantikoti**-ādīsu yattha sukhaṃ hemante vasitum, ayaṃ hemantiko. Itaresupi eseva nayo. Ayaṃ panettha vacanattho—hemante vāso hemantaṃ², hemantaṃ arahatīti hemantiko. Itaresupi eseva nayo.

Tattha **hemantiko** pāsādo navabhūmako ahosi, bhūmiyo panassa uṇha-utuggāhāpanatthāya nīcā³ ahesum. Tattha dvāravātapānāni suphusitakavāṭāni ahesum nibbivarāni. Cittakammampi karontā tattha tattha pajjalite aggikkhandheyeva akaṃsu. Bhūma ttharaṇaṃ panettha kambalamayaṃ, tathā sāṇivitānanivāsanapārūpanaveṭhanāni. Vātapānāni uṇhaggāhāpanatthaṃ divā vivaṭāni rattim pihitāni honti.

Gimhiko pana pañcabhūmako ahosi. Sīta-utuggāhāpanatthaṃ panettha bhūmiyo uccā asambādhā ahesum⁴. Dvāravātapānāni nātiphusitāni savivarāni sajalāni ahesum. Cittakamme uppalāni padumāni puṇḍarīkāniyeva⁵ akaṃsu. Bhūmattharaṇaṃ panettha dukūlamayaṃ, tathā sāṇivitānanivāsanapārūpanaveṭhanāni. Vātapānasamīpesu cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādentī. Tesu tesu padesesu udakayantāni karonti, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti. Antopāsāde tattha tattha kalalapūrā doṇiyo ṭhapetvā pañcavaṇṇāni padumāni ropayimsu. Pāsādamatthake sukkhamahiṃsacammaṃ bandhitvā yantaṃ parivattetvā yāva chadanapiṭṭhiyā pāsāṇe āropetvā tasmim vissajjenti. Tesam camme pavaṭṭantānaṃ saddo meghagajjitaṃ viya hoti. Dvāravātapānāni panettha divā pihitāni honti rattim vivaṭāni.

1. Bhūmikkammaṃ(Sī), navabhūmikaparikammaṃ (Syā)

2. Hemantavāso hemanto (Sī, Syā)

3. Nīcanīcā (Sī, Syā)

4. Akaṃsu (Sī)

5. Cittakamme uppalinipaduminipuṇḍarīkiniyo ca (Sī)

Vassiko sattabhūmako ahosi. Bhūmiyo panettha dvinnampi utūnaṃ gāhāpanatthāya nāti-uccā nātinicā akaṃsu. Ekaccāni dvāravātapānāni suphusitāni¹, ekaccāni savi varāni². Tattha cittakammampi kesuci ṭhānesu pajjalita-aggiikkhandhavasena, kesuci jāta ssaravasena kataṃ. Bhūmattharaṇādīni panettha kambaladukūlavasena ubhayamissa kāni. Ekacce dvāravātapānā rattim vivaṭa divā pihitā, ekacce divā vivaṭa rattim pihitā. Tayopi pāsādā ubbedhena samappamāṇā. Bhūmikāsu pana nānattarā ahosi.

Evam niṭṭhitesu pāsādesu rājā cintesi “putto me vayappatto, chattamassa ussāpetvā rajjasirim passissāmi”ti. So sākiyānaṃ paṇṇāni pahiṇi “putto me vayappatto, rajje naṃ patiṭṭhāpessāmi, sabbe attano attano gehesu vayappattā, dārikā imaṃ gehaṃ pesentū”ti. Te sāsanaṃ sutvā “kumāro kevalaṃ dassanakkhamo rūpasampanno, na kiñci sippaṃ jānāti, dārabharaṇaṃ kātuṃ na sakkhissati, na mayaṃ dhītarō dassāma”ti āhaṃsu. Rājā taṃ pavattim sutvā puttassa santikaṃ gantvā ārocesi. Bodhisatto “kiṃ sippaṃ dassetuṃ vaṭṭati tātā”ti āha. Sahassathāmadhanaṃ āropetuṃ vaṭṭati tātāti. Tena hi āharāpethāti. Rājā āharāpetvā adāsi. Dhanuṃ purisasahassaṃ āropeti, purisasahassaṃ oropeti. Mahāpuriso dhanuṃ āharāpetvā pallaṅke nisinnova jiyāṃ pādaṅguṭṭhake veṭhetvā kaḍḍhanto pādaṅguṭṭhakeneva dhanuṃ āropetvā vāmena hatthena daṇḍe gahetvā dakkhiṇena hatthena kaḍḍhitvā jiyāṃ pothesi. Sakalanagaraṃ uppataṇākārappattaṃ ahosi. “Kiṃ saddo eso”ti ca vutte “devo gajjati”ti āhaṃsu. Athaññe “tumhe na jānātha, na devo gajjati, aṅgīrasassa kumārassa sahassathāmadhanaṃ āropetvā jiyāṃ pothentassa jiyappahārasaddo eso”ti āhaṃsu. Sākiyā tāvatakeneva āraddhacittā ahesuṃ.

Mahāpuriso “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Aṭṭhaṅgulamattabahalaṃ ayo paṭṭaṃ kaṇḍena vinivijjhituṃ vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhivā “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Caturaṅgulabahalaṃ asanaphalakaṃ vinivijjhituṃ vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhivā “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭati”ti āha. Vidatthibahalaṃ udumbaraphalakaṃ

1. Suphassitāni (Sī)

2. Suvivarāni (Ka)

vinivijjhitaṃ vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhitaṃ “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti āha. Yante baddhaṃ phalakasataṃ vinivijjhitaṃ vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhitaṃ “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti āha. Saṭṭhipaṭalaṃ sukkhamahimsasacammaṃ vinivijjhitaṃ vaṭṭatīti. Tampi vinivijjhitaṃ “aññaṃ kiṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti āha. Tato vālikasakaṭāḍḍhiṃ ācikkhimsu. Mahāsatto vālikasakaṭāṭampi palālasakaṭāṭampi vinivijjhitaṃ udake ekusabhappamāṇaṃ kaṇḍaṃ pesesi, thale aṭṭha-usabhappamāṇaṃ. Atha naṃ “idāni vātingaṇasaññāya vālaṃ vijjhitaṃ vaṭṭatī”ti āhaṃsu. Tena hi bandhāpethatī. Saddantare bajjhatu tātātī. Purato gacchantu, gāvutantare bandhantūti. Purato gacchantu, addhayaṇe bandhantūti. Purato gacchantu¹ yojane bandhantūti. Bandhāpetha tātātī yojanamattake vātingaṇasaññāya vālaṃ bandhāpetvā rattandhakāre meghapaṭalacchannāsu disāsu kaṇḍaṃ khiṇi, taṃ gantvā yojanamattake vālaṃ phāletvā pathaviṃ pāvīsi. Na kevalaṇca ettakameva, taṃdivasaṃ pana mahāsatto loke vattamānasippaṃ sabbameva sandassesī. Sakyaṇāṇa attano attano dhītaro alaṅkaritvā pesayimsu, cattālīsasaṇṇasāṇaṭṭakittiyā ahesuṃ. Mahāpurisa tīsu pāsādesu devo maññe paricārento mahāsampattiṃ anubhavatī.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalaṃ cettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānāni nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nhāpanāḍḍiparikammakarāpi itthiyova. Rājā kira “tathārūpaṃ issariyasukhasampattiṃ anubhavamānassa purisaṃ disvā parisaṅkā uppajjati, sā me puttassa mā ahoṣī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesi. **Paricāraya mānoti** modamāno. **Na heṭṭhāpāsādaṃ orohāmīti** pāsādato heṭṭhā na otarāmi. Iti maṃ cattāro māse añño sikhābaddho puriso nāma passitum nālattha. **Yathāti** yena niyāmena. **Dāsakammakaraporisassāti** dāsānañceva devasikabhaddhavanābhataṇaṃ² kammakarānañca nissāya jīvamānapurisānañca. **Kaṇḍajakanti** sakunḍakabhaddhaṃ. **Bilaṅgadutiyaṇti** kaṇḍikadutiyaṇti.

Evarūpāya iddhiyāti evaṃjātikāya puññiddhiyā samannāgatassa. **Evarūpena ca sukhumālenāti** evaṃjātikena ca niddukkhabhāvena.

1. Gacchanto (Sī, Ka)

2. Avasiṭṭhabhaddhavanābhataṇaṃ (Ka)

sokhumālenātipi pāṭho. Evaṃ Tathāgato ettakena ṭhānena attano sirisampattiṃ kathesi. Kathento ca na uppilāvitabhāvatthaṃ¹ kathesi, “evarūpāyapi pana sampattiyā ṭhito pamādaṃ akatvā appamattova ahosin”²ti appamādalakkhaṇasseva dīpanatthaṃ kathesi. Teneva **assutavā kho puthujjanoti**-ādimāha. Tattha **paranti** parapuggalaṃ. **Jiṇṇanti** jarājiṇṇaṃ. **Aṭṭiyatīti** aṭṭo pīlito hoti. **Harāyatīti** hirim karoti lajjati. **Jigucchatīti** asucin viya disvā jiguccham uppadeti. **Attānaṃyeva atisitvāti**² jarādhammampi samānaṃ attānaṃ atikkamivā aṭṭiyati harāyatīti attho. **Jarādhammoti** jarāsabhāvo. **Jaram anatītoti** jaram anatikkanto, anto jarāya vattāmi. **Iti paṭisaṅcikkhatoti** evaṃ paccavekkhantassa. **Yobbanamadoti** yobbanam nissāya uppajjanako mānamado. **Sabbaso pahīyīti** sabbākārena pahīno. Maggena pahīnasadiso³ katvā dassito. Na panesa maggena pahīno, paṭisaṅkhānena pahīnova kathitoti veditabbo. Bodhisattassa hi devatā jarāpattaṃ dassetum. Tato paṭṭhāya yāva arahattā antarā mahāsattassa yobbanamado nāma na uppajjati. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha pana **ārogyamadoti** ahaṃ nirogoti ārogyaṃ nissāya uppajjanako mānamado. **Jīvitamadoti** ahaṃ ciraṃ jīvīti taṃ nissāya uppajjanako mānamado. **Sikkham paccakkhāyāti** sikkham paṭikkhipitvā. **Hīnā yāvattatīti** hīnāya lāmakāya gihibhāvāya āvattati.

Yathādhammāti byādhi-ādīhi yathāsabhāvā. **Tathāsantāti** yathā santā eva⁴ aviparīṭabyādhi-ādisabhāvāva hutvāti attho. **Jigucchantīti** parapuggalaṃ jigucchanti. **Mama evaṃ viharinoti** mayham evaṃ jigucchāvihārena viharantassa evaṃ jigucchanaṃ nappatirūpaṃ bhaveyya nānucchavikaṃ. **Sohaṃ evaṃ viharantoti** so ahaṃ evaṃ paraṃ jigucchamāno viharanto, evaṃ vā iminā paṭisaṅkhānavihārena viharanto. **Ñatvā dhammaṃ nirūpadhinti** sabbūpadhivirahitaṃ nibbānadhammaṃ ñatvā. **Sabbe made abhibhosmīti** sabbe tayopi made abhibhaviṃ samatikkamiṃ. **Nekkhamme daṭṭhu khematanti** nibbāne khemabhāvaṃ disvā. Nekkhammaṃ daṭṭhu khematotipi pāṭho, nibbānaṃ khemato disvāti attho.

1. Na ubbillāvitabhāvatthaṃ (Sī)

3. Pahīnasadise (Sī)

2. Atiyitvāti (Sī)

4. Evaṃ (Syā)

Tassa me ahu ussāhoti tassa mayhaṃ taṃ nekkhammasaṅkhātāṃ nibbānaṃ abhipassantassa ussāho ahu, vāyāmo ahoṣīti attho. **Nāhaṃ bhabbo etarahi, kāmāni paṭisevitunti** ahaṃ dāni duvidhepi kāme paṭisevitum abhabbo. **Anivatti bhavissāmī**ti pabbajjato ca¹ sabbaññutaññāṇato ca na nivattissāmi, anivattako bhavissāmi. **Brahmacariyaparāyaṇo**ti maggabrahmacariyaparāyaṇo jātosmīti attho. Iti imāhi gāthāhi Mahābodhipallāṅke attano āgamanīyavīriyaṃ kathesi.

10. Ādhipateyyasuttavaṇṇanā

40. Dasame **ādhipateyyānī**ti jeṭṭhakakāraṇato nibbattāni. **Attādhipateyyanti**-ādīsu attānaṃ jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ guṇajātāṃ **attādhipateyyaṃ**. Lokaṃ jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ **lokādhipateyyaṃ**. Navavidhaṃ lokuttaradhammaṃ jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ **dhammādhipateyyaṃ**. **Na iti bhavābhava**hetūti iti bhavo, iti bhavoti evaṃ āyatim na tassa tassa sampattibhavassa hetu. **Otiṇṇo**ti anupaviṭṭho. Yassa hi jāti antopaviṭṭhā, so jātiyā otiṇṇo nāma. **Jarādīsupi** eseva nayo. **Kevalassa dukkhakkhandhassāti** sakalassa vaṭṭadukkhārāsissa. **Antakiriya paññāyethāti** antakaraṇaṃ paricchedaparivaṭumakaraṇaṃ paññāyeyya. **Ohāyāti** pahāya. **Pāpiṭṭhatareti** lāmakatare. **Āraddhanti** paggaḥitaṃ paripuṇṇaṃ, āraddhattāva **asallīnaṃ**. **Upaṭṭhitāti** catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitā. Upaṭṭhitattāva **asammuṭṭhā**. **Passaddho kāyoti** nāmakāyo ca karajakāyo ca passaddho vūpasantadaratho. Passaddhattāva **asāraddho**. **Samā hitaṃ cittanti** ārammaṇe cittaṃ sammā āhitaṃ suṭṭhu ṭhapitaṃ. Sammā āhitattāva **ekaggaṃ**. **Adhipatiṃ karitvāti** jeṭṭhakaṃ katvā. **Suddhaṃ attānaṃ pariharatīti** suddhaṃ nimmalaṃ katvā attānaṃ pariharati paṭijaggati, gopāyatīti attho. Ayaṇca yāva arahattamaggā pariyāyena suddhamattānaṃ pariharati nāma, phalappattova pana nipariyāyena suddhamattānaṃ pariharati.

Svākkhātoti-ādīni Visuddhimagge² vitthāritāni. **Jānaṃ passaṃ viharantīti** taṃ dhammaṃ jānantā passantā viharanti. **Imāni kho bhikkhave tīpi**

1. Pabbajitato ca (Ka)

2. Visuddhi 1. 206 piṭṭhe.

ādhipateyyānīti ettāvata¹ tīṇi ādhipateyyāni lokiya lokuttaramissakāni kathitāni.

Pakubbatoti karontassa. **Attā te purisa jānāti, saccaṃ vā yadi vā musāti** yaṃ tvaṃ karosi, taṃ yadi vā yathāsabhāvaṃ yadi vā no yathāsabhāvanti tava attāva jānāti. Iminā ca kāraṇena veditabbaṃ “pāpakammaṃ karontassa loke paṭicchannaṭṭhānaṃ nāma natthi”ti. **Kalyāṇanti** sundaraṃ. **Atimaññasīti** atikkamitvā maññasī. **Attānaṃ parigūha** sīti yathā me attāpi na jānāti, evaṃ naṃ parigūhāmīti vāyamasī. **Attādhipateyyakoti** attajeṭṭhako². **Lokādhipoti** lokajeṭṭhako. **Nipakoti** paññavā. **Jhāyīti** jhāyanto. **Dhammādhipoti** dhammajeteṭṭhako. **Saccaparakkamoti** thiraparakkamo bhūtaparakkamo. **Pasayha māranti** māraṃ pasahitvā. **Abhibhuyya antakanti** idaṃ tasseva vevacanaṃ. **Yo ca phusi jātikkhayaṃ padhānavāti** yo jhāyī padhānavā māraṃ abhibhavitvā jātikkhayaṃ arahattaṃ phusi. **So tādisoti** so tathāvidho tathāsaṅghito. **Lokavidūti** tayo loke vidite pākaṭe katvā ṭhito. **Sumedhoti** supañño. **Sabbesu dhammesu atammayo munīti** sabbe tebhūmakadhamme taṇhāsaṅkhātāya tammayatāya³ abhāvena atammayo khīṇāsavamuni kadāci katthaci na hīyati na parihīyatīti vuttaṃ hotīti.

Devadūtavaggo catuttho.

5. Cūlavagga 1. Sammukhībhāvasuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **sammukhībhāvāti** sammukhībhāvena, vijjamānatāyāti attho. **Pasavatīti** paṭilabhati. **Saddhāya sammukhībhāvāti** yadi hi saddhā na bhaveyya, deyyadhammo na bhaveyya, dakkhiṇeyyasaṅkhātā paṭiggāhakapuggalā na bhaveyyuṃ, kathaṃ puññakammaṃ kareyya. Tesāṃ pana sammukhībhāvena sakkā kātunti tasmā “saddhāya sammukhībhāvā”ti-ādimāha. Ettha ca

1. Ettha ca tāni (Syā, Ka)

2. Attādhipakoti attādhipati attajeṭṭhako (Sī, Syā)

3. Tammatāya (Sī)

dve dhammā sulabhā deyyadhammā ceva dakkhiṇeyyā ca, saddhā pana dullabhā. Puthujjanassa hi saddhā athāvarā padavārena¹ nānā hoti, teneva Mahāmoggallānasadisopi aggasāvako pāṭibhogo bhavitum asakkonto āha “dvinnam kho te aham āvuso dhammānam pāṭibhogo bhogānañca jīvitassa ca, saddhāya pana tvamyeva pāṭibhogo”ti².

2. Tiṭṭhānasuttavaṇṇanā

42. Dutiye **vigatamalamaccherenā**ti vigatamacchariyamalena. **Muttacāgoti** vissatṭhacāgo. **Payatapāṇi**ti dhotahattho. Assaddho hi satakkhattum hatthe dhovitvāpi malinahatthova hoti, saddho pana dānābhiraṭṭatā malinahatthopi dhotahatthova. **Vossaggaratoti** vossaggasaṅkhāte dāne rato. **Yācayogoti** yācitum yutto, yācakehi vā yogo assātipi yācayogo. **Dānasamvibhāgaratoti** dānam dadanto samvibhāgañca karonto dānasamvibhāgarato nāma hoti.

Dassanakāmo sīlavatanti dasapi yojanāni vīsampi timsampi yojanasatampi gantvā sīlasampanne daṭṭhukāmo hoti **Pāṭaliputtakabrāhmaṇo** viya **Saddhātissamahārājā** viya ca. Pāṭaliputtassa kira nagaradvāre sālāya nisinnā dve brāhmaṇā Kāḷavallimaṇḍapavāsīmahānāgattherassa guṇakathaṃ sutvā “amhehi taṃ bhikkhuṃ daṭṭhum vaṭṭatī”ti dvepi janā nikkhamimsu. Eko antarāmagge kālamakāsi. Eko samuddatīraṃ patvā nāvāya mahātittapaṭṭane oruyha Anurādhapuram āgantvā “Kāḷavallimaṇḍapo kuhin”ti pucchi. Rohaṇajanapadeti. So anupubbena therassa vasanaṭṭhānam patvā Cūḷanagaragāme dhuraghare nivāsam gahetvā therassa āhāram sampādetvā pātova vuṭṭhāya³ therassa vasanaṭṭhānam pucchitvā gantvā janapariyante⁴ ṭhito theram dūratova āgacchantam disvā sakim tattheva ṭhito⁵ vanditvā puna upasaṅkamitvā gopphakesu daḷham gahetvā vandanto “uccā bhante tumhe”ti āha. Thero ca nāti-ucco nātirasso pamāṇayuttova, tena nam puna āha “nāti-uccā tumhe,

1. Padavāre (Sī), padavārena padavārena (Syā)

2. Khu 1. 96 piṭṭhe.

3. Dassanatthāya (Ka)

4. Gantvā pana parisante (Sī)

5. Tattheva patiṭṭhito (Ka)

tumhākaṃ pana guṇā mecakavaṇṇassa samuddassa matthakena gantvā sakalajambudīpatalaṃ ajjhottharivā gatā, ahampi Pāṭaliputtanagaradvāre nisinno tumhākaṃ guṇakathaṃ¹ assosin”ti. So therassa bhikkhāhāraṃ datvā attano ticīvaraṃ paṭiyādetvā therassa santike pabbajitvā tassovāde patitṭhāya katipāheneva arahattaṃ pāpuṇi.

Sadhātissamahārājāpi “bhante mayhaṃ vanditabbayuttakaṃ ekaṃ ayyaṃ ācikkhathā”ti pucchi. Bhikkhū “Maṅgalavāsīkuṭṭatissatthero”ti² āhaṃsu. Rājā mahāparivārena pañcayojanamaggaṃ agamāsi. Thero “kiṃ saddo eso āvuso”ti bhikkhusaṃghaṃ pucchi. “Rājā bhante tumhākaṃ dassanattṭhāya āgato”ti. Thero cintesi “kiṃ mayhaṃ mahallakakāle rājagehe kamman”ti divāṭṭhāne mañce nipajjitvā bhūmiyaṃ lekhaṃ likhanto acchi. Rājā “kahaṃ thero”ti pucchitvā “divāṭṭhāne”ti sutvā tattha gacchanto therāṃ bhūmiyaṃ lekhaṃ likhantaṃ disvā “khīṇāsavassa³ nāma hatthakukkuccaṃ natthi, nāyaṃ khīṇāsavo”ti avanditvāva nivatti. Bhikkhusaṃgho therāṃ āha “bhante evaṃvidhassa saddhassa pasannassa rañño kasmā vipphaṇṇasāraṃ karitthā”ti. “Āvuso rañño pasādarakkhanaṃ na tumhākaṃ bhāro, mahallakattherassa bhāro”ti vatvā aparabhāge anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyanto bhikkhusaṃghaṃ āha “mayhaṃ kūṭāgāraṃhi aññaṃ pallaṅkaṃ attharathā”ti. Tasmiṃ atthate thero “idaṃ kūṭāgāraṃ antare appatitṭhahitvā raññaṃ diṭṭhakāleyeva bhūmiyaṃ patitṭhātū”ti adhiṭṭhahitvā parinibbāyi. Kūṭāgāraṃ pañcayojanamaggaṃ ākāseṇa agamāsi. Pañcayojanamagge dhajāṃ dhāretuṃ samatthā rukkhā dhajapaggahitāva ahesuṃ. Gacchāpi gumbāpi sabbe kūṭāgārābhimukhā hutvā aṭṭhaṃsu.

Raññopi paṇṇaṃ paṇṇaṃ pahīṇiṃsu “thero parinibbuto, kūṭāgāraṃ ākāseṇa āgacchatī”ti. Rājā na saddahi. Kūṭāgāraṃ ākāseṇa gantvā thūpārāmaṃ padakkhiṇaṃ katvā silācetiya ṭṭhānaṃ agamāsi. Cetiyaṃ saha vatthunā uppatitvā kūṭāgāramatthake aṭṭhāsi, sādhu-kārasahassāni pavattiṃsu. Tasmiṃ khaṇe Mahābyagghatthero nāma lohapāsāde sattamakūṭāgāre nisinno bhikkhūnaṃ vinayakammaṃ karonto taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ

1. Nisīditvā taṃ guṇakathaṃ (Ka)

2. Maṅgaṇavāsī Kujjatissattheroti (Sī)

3. Khīṇāsavānaṃ (Sī)

saddo eso”ti paṭipucchi. Bhante Maṅgalavāsī Kuṭṭatissatthero parinibbuto, kūṭāgāraṃ pañcayojanamaggaṃ ākāseṇa āgataṃ, tattha so sādhu-kārasaddoti. Āvuso puññavante nissāya sakkāraṃ labhissāmāti antevāsike khamāpetvā ākāseṇa āgantvā taṃ kūṭāgāraṃ pavisitvā dutiyamañce nisīditvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Rājā gandhapupphacuṇṇāni ādāya gantvā ākāse ṭhitāṃ kūṭāgāraṃ disvā kūṭāgāraṃ pūjesi. Tasmim̐ khaṇe kūṭāgāraṃ otarivā pathaviyaṃ paṭiṭṭhitāṃ. Rājā mahāsakkāreṇa sarīrakiccaṃ kāretvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ akāsi. Evarūpā sīlavantānaṃ dassanakāmā nāma honti.

Saddhammaṃ sotumicchati Tathāgatappaveditaṃ saddhammaṃ sotukāmo hoti **Piṇḍapātikattherādayo** viya. Gaṅgāvanavāli-aṅgaṇamhi¹ kira tiṃsa bhikkhū vassaṃ upagatā anvaddhamāsaṃ uposathadivase catupaccayasantosabhāvanārāma-mahā-ariyavaṃsaṇca² kathenti. Eko Piṇḍapātikatthero pacchābhāgena āgantvā paṭicchannaṭṭhāne nisīdi. Atha naṃ eko gonaso jaṅghapiṇḍimaṃsaṃ saṇḍāseṇa gaṇhanto viya ḍaṃsi. Thero olokento gonasaṃ disvā “ajja dhammassavanantarāyaṃ na karissāmi”ti gonasaṃ gahetvā thavikāya pakkhipitvā thavikā-mukhaṃ bandhitvā avidūre ṭhāne ṭhapetvā dhammaṃ suṇantova nisīdi. Aruṇuggamanaṇca viṣaṃ vikkhambhetvā therassa tiṇṇaṃ phalānaṃ pāpuṇaṇaṇca viṣassa daṭṭhaṭṭhāneṇa otarivāpathavipavisanaṇca Dhammakathikattherassa³ dhammakathāniṭṭhāpanaṇca ekakkaṇḍeṇa ahosi. Tato thero āha “āvuso eko me coro gahito”ti thavikaṃ muñcitvā gonasaṃ vissajjesi. Bhikkhū disvā “kāya velāya daṭṭhattha bhante”ti pucchimsu. Hiyyo sāyaṇhasamaye āvusoti. Kasmā bhante evaṃ bhāriyaṃ kammaṃ karitthāti. Āvuso sacāhaṃ dīghajātikena daṭṭhoti vadeyyaṃ, nayimaṃ ettakaṃ ānisaṃsaṃ labheyyanti. Idaṃ tāva Piṇḍapātikattherassa vatthu.

Dīghavāpiyampi “Mahājātakabhāṇakatthero⁴ gāthāsahassaṃ Mahāvessantaraṃ⁵ kathessati”ti Tissamahāgāme Tissamahāvihāravāsī

1. Gavaravāḷa-aṅgaṇamhi (Sī, Syā)

3. Dhammaṃ kathentassa (Syā, Ka)

5. Khu 6. 312 piṭṭhe.

2. Aṃ 1. 336 piṭṭhe.

4. Mahākhuddakabhāṇakatthero (Ka)

eko daharo sutvā tato nikkhamitvā ekāheneva¹ navayojanamaggaṃ āgato. Tasmim̐ yeva khaṇe thero dhammakathaṃ ārabhi. Daharo dūramaggāgamanena sañjātakāyadarathattā paṭṭhānagāthāya saddhim̐ avasānagātham̐yeva vavatthapesi. Tato therassa “idamavocā”ti vatvā uṭṭhāya gamanakāle “mayhaṃ āgamanakammaṃ moghaṃ jātan”ti rodamaṇo aṭṭhāsi. Eko manusso taṃ kathaṃ sutvā gantvā therassa ārocesi “bhante ‘tumhākaṃ dhammakathaṃ sossāmi’ti eko daharabhikkhu Tissamahāvihārā āgato, so ‘kāyadarathabhāvena me āgamanam̐ moghaṃ jātan’ti rodamaṇo ṭhito”ti. Gacchatha saññāpetha naṃ “puna sve kathessāmā”ti. So punadivase therassa dhammakathaṃ sutvā sotāpattiphalaṃ pāpuṇi.

Aparāpi **ullakolikaññivāsikā**² ekā itthī puttakaṃ pāyamānā “Dīghabhāṇakamahā-abhayatthero nāma ariyavaṃsapaṭipadaṃ katheti”ti sutvā pañcayojanamaggaṃ gantvā Divākathikattherassa nisinnakāleyeva viharāṃ pavisitvā bhūmiyaṃ puttaṃ nipajjāpetvā Divākathikattherassa ṭhitakāva dhammaṃ assosi. Sarabhāṇake there³ uṭṭhite Dīghabhāṇakamahā-abhayatthero catupaccayasantosabhāvanārāmaṃ mahā-ariyavaṃsaṃ ārabhi. Sā ṭhitakāva paggaṇhāti. Thero tayo eva paccaye kathetvā uṭṭhānākāraṃ akāsi. Sā upāsikā āha “ayyo ‘ariyavaṃsaṃ kathessāmī’ti siniddhabhojanaṃ bhuñjitvā madhurapānaṃ pivitvā yaṭṭhimadhukatelādīhi bhesajjaṃ katvā kathetuṃ yuttaṭṭhāneyeva uṭṭhahati”ti. Thero “sādhu bhaginī”ti vatvā upari bhāvanārāmaṃ paṭṭhapesi. Aruṇuggamanañca therassa “idamavocā”ti vacanañca upāsikāya sotāpattiphalaṃ uppatti ca ekakkhaṇeyeva ahosi.

Aparāpi **kāḷamparavāsikā**⁴ itthī añkena puttaṃ ādāya “dhammaṃ sossāmī”ti Cittalapabbataṃ gantvā ekaṃ rukkaṃ nissāya dāraṃ nipajjāpetvā sayam̐ ṭhitakāva dhammaṃ suṇāti. Rattibhāgasamanantare eko dīghajātiko

1. Ekadivaseneva (Sī)

2. Ullabhakolikaññikāvāsikā (Sī), ullāṅgakolikaññivāsikā (Syā)

3. Padabhāṇakampi ṭhitakāva assosi, Padabhāṇakatthere (Sī, Syā)

4. Kāḷambaravāsikā (Sī), kāḷumbaravāsikā (Syā)

tassā passantiyāyeva samīpe nipannadārakaṃ catūhi dāṭhāhi ḍaṃsitvā agamāsi. Sā cintesi “sacāhaṃ ‘putto me sappena daṭṭho’ ti vakkhāmi, dhammassa antarāyo bhavissati. Anekakkhattuṃ kho pana me ayaṃ saṃsāravatṭe vaṭṭantiyā putto ahosi, dhammameva carissāmī” ti tiyāmarattiṃ ṭhitakāva dhammaṃ paggaṇhitvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāya aruṇe uggate saccakiriyaṃ puttassa visaṃ nimmathetvā puttaṃ gahetvā gatā. Evarūpā puggalā dhammaṃ sotukāmā nāma honti.

3. Atthavasasuttavaṇṇanā

43. Tatiye **tayo bhikkhave atthavase sampassamānenāti** tayo atthe tīṇi kārāṇāni passantena. **Alamevāti** yuttameva. **Yo dhammaṃ desetīti** yo puggalo catusaccadhammaṃ pakāseti. **Atthappaṭisaṃvedīti** Aṭṭhakathaṃ ṇāṇena paṭisaṃvedī. **Dhammappaṭisaṃvedīti** Pāḷidhammaṃ paṭisaṃvedī.

4. Kathāpavattisuttavaṇṇanā

44. Catutthe **ṭhānehīti** kārāṇehi. **Pavattinīti** appaṭihatā niyyānikā.

5. Paṇḍitasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **paṇḍitapaṇṇānānīti** paṇḍitehi paṇṇānāni kathitāni pasatthāni. **Sappurisapaṇṇānānīti** sappurisehi mahāpurisehi paṇṇānāni kathitāni pasatthāni. **Ahiṃsāti** karuṇā ceva karuṇāpubbabhāgo ca. **Samīyamoti** sīlasamīyamo. **Damoti** indriyasamvaro, uposathavasena vā attadamaṇaṃ, puṇṇovāde¹ damoti vuttā khantipi Āḷavake² vuttā paṇṇāpi imasmiṃ sutte vaṭṭatiyeva. **Mātāpitu upaṭṭhānanti** mātāpitūnaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ paṭijagganaṃ³. **Santānanti** aññattha Buddhapacceka-buddha-ariyasāvakā santo nāma, idha pana mātāpitu-upaṭṭhākā adhippetā. Tasmā uttamaṭṭhena

1. Ma 3. 313; Saṃ 2. 287 piṭṭhesu.

2. Saṃ 1. 217; Khu 1. 307 piṭṭhesu.

3. Rakkhanagopanaṃ paṭijagganaṃ (Sī, Syā)

santānaṃ, seṭṭhacariyaṭṭhena **brahmacārīnaṃ**. Idaṃ mātāpitu-upaṭṭhānaṃ sabbhi upaññātanti evamettha attho daṭṭhabbo. **Sataṃ etāni ṭhānānī**ti santānaṃ uttamapurisānaṃ etāni ṭhānāni kāraṇāni. **Ariyo dassanasampannoti** idha imesaṃyeva tiṇṇaṃ ṭhānānaṃ karaṇena ariyo ceva dassanasampanno ca veditabbo, na Buddhādayo na sotāpannā. Atha vā **sataṃ etāni ṭhānānī**ti mātupaṭṭhānaṃ pitupaṭṭhānanti etāni ṭhānāni santānaṃ uttamapurisānaṃ kāraṇānīti evaṃ mātāpitu-upaṭṭhākavasena imissā gāthāya attho veditabbo. Mātā pitu-upaṭṭhākoyeva hi idha “ariyo dassanasampanno”ti vutto. **Sa lokaṃ bhajate sivanti** so khemaṃ devalokaṃ gacchatīti.

6. Sīlavantasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **tīhi ṭhānehī**ti tīhi kāraṇehi. **Kāyenā**ti-ādīsu bhikkhū āgacchante disvā paccuggamaṇaṃ karontā gacchante anugacchantā āsanasālāya sammajjana-upalepanādīni karontā āsanāni paññāpentā pānīyaṃ paccupaṭṭhāpentā kāyena puññaṃ pasavanti nāma. Bhikkhusaṃghaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā “yāguṃ detha, bhattaṃ detha, sappinavanītādīni detha, gandhapupphādīhi pūjetha, uposathaṃ upavasatha, dhammaṃ suṇātha, cetiyaṃ vandathā”ti-ādīni vadantā vācāya puññaṃ pasavanti nāma. Bhikkhū piṇḍāya carante disvā “labhantū”ti cintentā manasā puññaṃ pasavanti nāma. **Pasavantī**ti paṭilabhanti. Puññaṃ panettha lokiya lokuttaramissakaṃ kathitaṃ.

7. Saṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā

47. Sattame **saṅkhatassā**ti paccayehi samāgantvā katassa. **Saṅkhatalakkhaṇānī**ti saṅkhataṃ etanti sañjānanakāraṇāni nimittāni. **Uppādoti jāti. Vayoti bhedo. Ṭhitassa aññathattaṃ** nāma jarā. Tattha **saṅkhatanti** tebhūmakā dhammā. Maggaphalāni pana asammasanūpagattā idha na kathiyanti. Uppādādayo **saṅkhatalakkhaṇā** nāma. Tesu uppādakkhaṇe uppādo, ṭhānakkhaṇe jarā, bhedakkhaṇe¹ vayo. Lakkhaṇaṃ na saṅkhataṃ, saṅkhataṃ na

1. Bhaṅgakkhaṇe (Ka)

lakkhaṇaṃ, lakkhaṇena pana saṅkhataṃ paricchinnaṃ. Yathā hatthi-assagomahimsādināṃ sattisūlādīni¹ sañjānanalakkhaṇāni na hatthi-ādayo, napi hatthi-ādayo lakkhaṇāneva¹, lakkhaṇehi pana te “asukassa hatthī, asukassa asso, asukahatthī, asuka-asso”ti vā paññāyanti, evaṃsappadāmidāṃ veditabbaṃ.

8. Asaṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **asaṅkhatassā**ti paccayehi samāgantvā akatassa. **Asaṅkhatalakkha** ṇānīti asaṅkhataṃ etanti sañjānanakāraṇāni nimittāni. **Na uppādo paññāyati**ti-ādīhi uppādajarābhaṅgānaṃ abhāvo vutto. Uppādādīnāhi abhāvena asaṅkhatanti paññāyati.

9. Pabbatarājasuttavaṇṇanā

49. Navame **mahāsālā**ti mahārukkhā. **Kulapatinti** kulajeṭṭhakaṃ. **Seloti** silāmayo. **Araññasmini**ti agāmakatṭhāne. **Brahāti** mahanto. **Vaneti** aṭaviyaṃ. **Vanappatī**ti vanajeṭṭhakaṃ. **Idha dhammaṃ caritvāna, maggaṃ sugatigāminanti** sugatigāmikamaggasaṅkhataṃ dhammaṃ caritvā.

10. Ātappakaraṇīyasuttavaṇṇanā

50. Dasame **ātappaṃ karaṇīyanti** vīriyaṃ kātuṃ yuttaṃ. **Anuppādāyāti** anuppādatthāya, anuppādaṃ sādheśsāmīti² iminā kāraṇena kattabbanti attho. Paratopi eseva nayo. **Sārīrikānanti** sarīrasambhavānaṃ. **Dukkhānanti** dukkhamānaṃ. **Tibbānanti** bahalānaṃ, tāpanavasena vā tibbānaṃ. **Kharānanti** pharusānaṃ. **Kaṭukānanti** tikhiṇānaṃ. **Asātānanti** amadhurānaṃ. **Amanāpānanti** manāṃ vaḍḍhetuṃ asamattānaṃ. **Pāṇaharānanti** jīvitarānaṃ. **Adhivāsānāyāti** adhivāsanattāya sahanattāya khamanattāya.

1-1. Sañjānanalakkhaṇāni. Na hatthi-assādayo vā lakkhaṇā,
neva lakkhaṇāni hatthi-assādayo (Ka)

2. Anuppādanattāya, anuppādānaṃ anuppādessāmīti (Ka)

Ettake ṭhāne Satthā āṇāpetvā āṇattim pavattetvā idāni samādapento **yato kho bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **yatoti** yadā. **Ātāpīti** vīriyavā. **Nipakoti** sappañño. **Satoti** satiyā samannāgato. **Dukkhassa antakiriyāyāti** vaṭṭadukkhassa paricchedaparivaṭumakiriyāya. Ime ca pana ātāpādayo tayopi lokiya lokuttaramissakā kathitā.

11. Mahācorasuttavaṇṇanā

51. Ekādasame **mahācoroti** mahanto balavacoro. **Sandhinti** gharasandhim. **Nillopanti** mahāvilopam. **Ekāgārikanti** ekameva geham parivāretvā vilumpanam. **Paripanthepi** **tiṭṭhatīti** panthadūhanakammam karoti. **Nadīvidugganti** nadīnam duggamaṭṭhānam antaradīpakaṃ, yattha sakkā hoti dvīhipi tīhipi jaṅghasahashehi saddhim nilīyitum. **Pabbatavisamanti** pabbatānam visamaṭṭhānam pabbatantaram, yattha sakkā hoti sattahi vā aṭṭhahi vā jaṅghasahashehi saddhim nilīyitum. **Tiṇagahananti** tiṇena vaddhitvā sañchannam dvattiyojanaṭṭhānam. **Rodhanti** ghanam aññamaññam saṃsaṭṭhasākham¹ ekābaddham mahāvanasaṇḍam. **Pariyodhāya attham bhaṇissanti** pariyodahitvā tam tam kāraṇam pakkhipitvā attham kathayissanti. **Tyāssāti** te assa. **Pariyodhāya attham bhaṇanti** ti kismiñci kiñci vattum āraddeheva “mā evam avacuttha, mayam etam kulaparamparāya jānāma, na esa evarūpaṃ karissatī”ti tam tam kāraṇam pakkhipitvā mahantampi dosam harantā attham bhaṇanti. Atha vā **pariyodhāyāti** paṭicchādetvātipi attho. Te hi tassapi dosam paṭicchādetvā attham bhaṇanti. **Khatam upahatanti** guṇakhananena khatam, guṇupaghātena upahatam. **Visamena kāyakammenāti** sampakkhalanaṭṭhena² visamena kāyadvārikakammena. **Vacī manokammesupi** eseva nayo. **Antaggāhikāyāti** dasavatthukāya antam gahetvā ṭhitadīṭṭhiyā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Cūlavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Gedhanti ghanam araṇṇam saṃsattasākham (Sī)

2. Sapakkhalanaṭṭhena (Sī)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Brāhmaṇavagga

1. Paṭhamadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā

52. Brāhmaṇavaggassa paṭhame **jiṇṇāti** jarājiṇṇā. **Vuddhāti** vayovuddhā. **Maha Ilakāti** jātimahallakā. **Addhagatāti** tayo addhe¹ atikkantā. **Vayo-anuppattāti** tatiyaṃ vayaṃ anuppattā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti** puttadāre attano vacanaṃ akaronte disvā “samaṇassa Gotamassa santikaṃ gantvā niyyānikamaggaṃ gavesissamā”ti cintetvā upasaṅkamimsu. **Mayamassu bho Gotama brāhmaṇāti** bho Gotama mayaṃ brāhmaṇā na khattiyā nāmaccā na gahapatikāti Brāhmaṇabhāvaṃ jānāpetvā **jiṇṇāti**-ādi māhaṃsu. **Akatabhīruttāṇāti** akatabhayaparittāṇā. Avassayabhūtaṃ patiṭṭhākammaṃ amhehi na katanti dassenti. **Tagghāti** ekaṃsatthe nipāto, sampaṭicchanaṃtthe vā. Eka ntena tumhe evarūpā, ahampi kho etaṃ sampaṭicchāmīti ca dasseti. **Upanīyatīti** upasaṃ hariyati. Ayaṃ hi jātiyā jaraṃ upanīyati, jarāya byādhim, byādhinā maraṇaṃ, maraṇena puna jātīm. Tena vuttaṃ “upanīyatī”ti.

Idāni yasmā te brāhmaṇā mahallakattā pabbajitvāpi vattaṃ pūretuṃ na sakkhissanti, tasmā ne pañcasu sīlesu patiṭṭhāpentō Bhagavā **yodha kāyena saṃyamoti**-ādimāha. Tattha **kāyena saṃyamoti** kāyadvārena saṃvaro. Seseupi eseṇa nayo. **Taṃ tassa petassāti** taṃ puññaṃ tassa paralokaṃ gatassa tāyanaṭṭhena **tāṇaṃ** nīliyanaṭṭhena² **leṇaṃ** patiṭṭhānaṭṭhena **dīpo** avassayanaṭṭhena **saraṇaṃ** uttamagativasena **parāyaṇaṇca** hotīti dasseti. Gāthā uttānaṭṭhāyeva. Evaṃ te brāhmaṇā Tathāgatena pañcasu sīlesu samā dapitā yāvajīvaṃ pañca sīlāni rakkhitvā sagge nibbattiṃsu.

1. Tayo vaye (Si)

2. Līyanaṭṭhena (Si)

2. Dutiyadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā

53. Dutīye **bhājananti** yaṁkiñci bhaṇḍakaṁ. Sesam paṭhame vuttanayeneva vedītabbhaṁ.

3. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

54. Tatiye **sammodanīyanti** sammodajananiṁ. **Sāraṇīyanti** saritabbayuttakaṁ. **Vītisāretvāti** pariyoṣāpetvā. **Kittāvatāti** kittakena. **Sandiṭṭhiko dhammo hotīti** sāmaṁ passitabbo hoti. **Akālīkoti** na kālantare phaladāyako. **Ehipassikoti** “ehi passā”ti evaṁ dassetuṁ sakkāti āgamanīyapaṭipadaṁ pucchati. **Opaneyyikoti**¹ attano cittaṁ upane tabbo. **Paccattaṁ vedītabboti** sāmaṁyeva jānitabbo. **Viññūhīti** paṇḍitehi. **Pariyādinna cittoti** ādinnagahitaparāmaṭṭhacitto hutvā. **Cetetīti** cinteti. Sesamettha uttānameva. Imasmiṁ pana sutte brāhmaṇena lokuttaramaggo pucchito, Satthārāpi soyeva kathito. So hi sāmaṁ passitabbattā sandiṭṭhiko nāmāti.

4. Paribbājakasuttavaṇṇanā

55. Catutthe **brāhmaṇaparibbājakoti** brāhmaṇajātiko paribbājako, na khattiyādi jātiko. **Attatthampīti** diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ lokiya lokuttaramissakaṁ attano atthaṁ.

5. Nibbutasuttavaṇṇanā

56. Pañcame **akālīkanti** na kālantare pattaḥḥaṁ. **Opaneyyikanti** paṭipattiyā upagantabbhaṁ.

6. Palokasuttavaṇṇanā

57. Chaṭṭhe **ācariyapācariyānanti** ācariyānañceva² ācariyācariyānañca. **Avīci maññe phuṭo ahoṣīti** yathā Avīci mahānirayo niran taraphuṭo nerayikasattehi paripuṇṇo, manussehi evaṁ paripuṇṇo hoti. **Kukkuṭasaṁpātīkāti** ekagāmassa chadanapitṭhito uppatitvā

1. Opanayikoti (Sī, Syā)

2. Ādi-ācariyānañceva (Ka)

itaragāmassa chadanapiṭṭhe patanasaṅkhāto kukkuṭasaṃpāto etāsu atthīti kukkuṭasaṃ pātikā. Kukkuṭasaṃpādikātipi pātho, gāmantarato gāmantaraṃ kukkuṭānaṃ padasā gamanasāṅkhāto kukkuṭasaṃpādo etāsu atthīti attho. Ubhayampetaṃ ghananivāsa taṃyeva dīpeti. **Adhammarāgarattā**ti rāgo nāma ekanteneva adhammo, attano parikkhāresu pana uppajjamāno na adhammarāgoti adhippeto, paraparikkhāresu uppajjamānova adhammarāgoti. **Visamalobhābhībhūtā**ti lobhassa samakālo nāma natthi, ekantaṃ visa mova esa. Attanā pariggahitavatthumhi pana uppajjamāno samalobho nāma, parapari ggahitavatthumhi uppajjamānova visamoti adhippeto. **Micchādharmaparetā**ti avatthu paṭisevanasaṅkhātena micchādharmena samannāgatā. **Devo na sammā dhāraṃ anuppavecchatī**ti vassitabbayutte kāle vassaṃ na vassati. **Dubbhikkhanti** dullabhabhikkhaṃ. **Dussassanti** vividhasassānaṃ asampajjanena dussassaṃ. **Setaṭṭhikanti** sasse sampajjamāne pāṇakā patanti, tehi daṭṭhattā¹ nikkhantanikkhantāni sālisīsāni setavaṇṇāni honti nissārāni. Taṃ sandhāya vuttaṃ “setaṭṭhikan”ti. **Salākāvuttanti** vapitaṃ vapitaṃ² sassaṃ salākāmattameva sampajjati, phalaṃ na detīti attho. **Yakkhāti** yakkhādhipatino. **Vāle amanusse ossajjantī**ti caṇḍayakkhe manussapathe vissajjenti, te laddhokāsā mahājanaṃ jīvitaṃ kkhayaṃ pāpentī.

7. Vacchagottasuttavaṇṇanā

58. Sattame **mahapphalanti** mahāvīpākāṃ. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontī**ti ettha **dhammo** nāma kathitakathā, **anudhammo** nāma kathitassa paṭikathanāṃ. **Sahadhammikoti** sakāraṇo sahetuko. **Vādānupātoti** vādassa anupāto, anupatanaṃ pavattīti attho. **Gārayhaṃ ṭhānanti** garahitabbayuttaṃ kāraṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—bhotā Gotamena vuttā sakāraṇā vādappavatti³ kiñci pārayhaṃ kāraṇaṃ na āgacchatīti. Atha vā tehi parehi vuttā sakāraṇā vādappavatti kiñci pārayhaṃ kāraṇaṃ na āgacchatīti pucchati³.

1. Viddhattā (Sī, Syā)

2. Vāpitaṃ vāpitaṃ (Sī)

3-3. Kacci pārayhaṃ kāraṇaṃ āgacchati nāgacchatīti pucchati (Sī)

Antarāyakaro hotīti antarāyaṃ vināsaṃ kicchālābhakaṃ vilomakaṃ karoti. **Pāripanthikoti** panthadūhanacoro¹. **Khato ca hotīti** guṇakhananena khato hoti. **Upahatoti** guṇupaghāteneva upahato.

Candanikāyāti asucikalalakūpe. **Oligalleti** niddhamanakalale. **So cāti** so sīlavāti vuttakhīṇāsavo. **Sīlakkhandhenāti** sīlarāsinā. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca vimuttiñāṇadassanaṃ vuccati paccavekkhaṇaññaṃ, taṃ asekkhassa pavattattā asekkhanti vuttaṃ. Itarāni sikkhāpariyosānappattatāya sayampi asekkhāneva. Tāni ca pana lokuttarāni, paccavekkhaṇaññaṃ lokiyaṃ.

Rohiṇīsūti rattavaṇṇāsu. **Sarūpāsūti** attano vacchakehi samānarūpāsu. **Pārevatāsūti** kapotavaṇṇāsu. **Dantoti** nibbisevano. **Puṇḡavoti** usabho. **Dhorayhoti** dhuravāho. **Kalyāṇajavanikkamoti** kalyāṇena ujunā javena gantā². **Nāssa vaṇṇaṃ parikkhareti** assa goṇassa sarīravaṇṇaṃ na upaparikkhanti, dhuravahanakammameva pana upaparikkhanti. **Yasmim kasmīñci jātiyeti** yattha katthaci kulajāte. **Yāsu kāsuci etāsūti** etāsu khattiyādippabhedāsu yāsu kāsuci jātisu.

Brahmacariyassa kevalīti brahmacariyassa kevalena samannāgato, paripuṇṇabhāvena yuttoti attho. Khīṇāsavo hi sakalabrahmacārī nāma hoti. Tenetaṃ vuttaṃ. **Pannabhāroti** oropitabhāro³, khandhabhāraṃ kilesabhāraṃ kāmaguṇabhāraṇca oropetvā ṭhitoti attho. **Katakiccoti** catūhi maggehi kiccaṃ katvā ṭhito. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbadhammā vuccanti pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārassa dhātuyo, tesāṃ sabbadhammānaṃ abhiññāpāraṃ pariññāpāraṃ⁴ pahānapāraṃ bhāvanāpāraṃ sacchikiriyāpāraṃ samāpattipāraṇcāti chabbidham pāraṃ gatattā pāragū. **Anupādāyāti** aggahetvā. **Nibbutoti** kilesasantāparahito. **Virajeti** rāgadosamoharajarahite.

1. Panthadūsanacoro (Ka)

2. Samannāgato (Ka)

3. Ohitabhāro (Ka)

4. Tīraṇapāraṃ (Ka)

Avijānantāti khettaṃ ajānantā. **Dummedhā**ti nippaṇṇā. **Assutāvino**ti khattavini cchayasavanena rahitā. **Bahiddhā**ti imamhā sāsanaṃ bahiddhā. **Na hi sante upāsareti** Buddhapacceka-buddhakhīṇāsava uttamapurise na upasaṅkamanti. **Dhīrasammate**ti paṇḍitehi sammate sambhāvite. **Mūlajāta patiṭṭhitā**ti iminā sotāpaṇṇassa saddhamā dasseti. **Kule vā idha jāyareti** idha vā manussaloke khattiyabrāhmaṇavessakule jāyanti. Aya meva hi tividhā kulasampatti nāma. **Anupubbena nibbānaṃ, adhigacchantī**ti sīlasamā dhīpaṇṇāti ime guṇe pūretvā anukkamena nibbānaṃ adhigacchantīti.

8. Tikaṇṇasuttavaṇṇanā

59. Aṭṭhame **tikaṇṇoti** tassa nāmaṃ. **Upasaṅkamī**ti “samaṇo kira Gotamo paṇḍito, gacchissāmi tassa¹ santikaṃ”ti cintetvā bhutta-pātarāso mahājanaparivuto upasaṅkami. **Bhagavato sammukhā**ti Dasabalassa purato nisīditvā. **Vaṇṇaṃ bhāsati**ti kasmā bhāsati? So kira ito pubbe Tathāgatassa santikaṃ agatapubbo. Athassa etadahosi “Buddhā nāma durāsada, mayi² paṭhamataraṃ akathente³ katheyya vā na vā. Sace na kathessati, atha maṃ samāgamaṭṭhāne kathentaṃ evaṃ vakkhanti ‘tvaṃ idha kasmā kathesi, yena te samaṇassa Gotamassa santikaṃ gantvā vacanamattampi na laddhan’ti. Tasmā ‘evaṃ me ayaṃ garahā muccissati’ti” maññaṃ māno bhāsati. Kiñcāpi brāhmaṇānaṃ vaṇṇaṃ bhāsati, Tathāgatassa pana ñāṇaṃ ghaṭṭessāmīti adhippāyeneva bhāsati. **Evampi tevijjā brāhmaṇā**ti tevijjakabrāhmaṇā evaṃpaṇḍitā evaṃdhīrā evaṃbyattā evaṃbahussutā evaṃvādino, evaṃsammataṃti attho. **Itipī**ti iminā tesāṃ paṇḍitādi-ākāraparicchedaṃ dasseti. Ettakena kāraṇena paṇḍitā -pa- ettakena kāraṇena sammataṃti ayañhi ettha attho.

Yathā kathaṃ pana brāhmaṇāti ettha **yathā**ti kāraṇavacanāṃ, **kathaṃ panā**ti pucchāvacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—kathaṃ pana brāhmaṇa brāhmaṇā

1. Gacchissāmi (Sī)

2. Mayā (sabbattha)

3. Kathitā (Syā), kathetvā (Ka)

tevijjam paññāpentī. Yathā evaṃ¹ sakkā hoti jānitum, taṃ kāraṇaṃ vadehīti. Taṃ sutvā brāhmaṇo “jānanaṭṭhāneyeva maṃ Sammāsambuddho pucchi, no ajānanaṭṭhāne”ti attamano hutvā **idha bho Gotamāti**-ādimāha. Tattha **ubhatoti** dvīhipi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** yassa mātā brāhmaṇī, mātu mātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī. Pitā brāhmaṇo, pitu pitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇo, so ubhato sujāto mātito ca pitito ca.

Saṃsuddhagahaṇikoti yassa saṃsuddhā mātu gahaṇī, kucchīti attho.

“Samavepākiniyā gahaṇiyā”ti pana ettha kammajatejodhātu gahaṇīti vuccati.

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṃ pitāmahayugaṃ. **Yuganti** āyuppamāṇaṃ vuccati. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugaṃ. Tato uddhaṃ sabbe pi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evaṃ yāva sattamo puriso, tāva saṃsuddhagahaṇiko, atha vā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādenāti dasseti.

Akkhittoti “apanetha etaṃ, kiṃ iminā”ti evaṃ akkhitto anavakkhitto.

Anupakkuṭṭhoti na upakkuṭṭho, na akkosam vā nindaṃ vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti? **Jātivādena**. “Itipi hīnajātiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

Ajjhāyakoti idaṃ “na dānime jhāyanti, na dānime jhāyantīti kho vāseṭṭha ajjhāyakā ajjhāyakāteva tatiyaṃ akkharaṃ upanibbattan”ti² evaṃ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṃ brāhmaṇānaṃ garahavacanaṃ uppannaṃ. Idāni pana taṃ ajjhāyatīti ajjhāyako, mante parivattetīti iminā atthena pasamsāvacanaṃ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**.

Tiṇṇaṃ vedānanti irubbedaya jubbedasā mabbedānaṃ.

Oṭṭhapahatakaṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍūti** nāmanighaṇḍurukkhādīnaṃ³ vevacanapakāsakasatthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāya satthaṃ. Saha

1. Etaṃ (Syā)

2. Dī 3. 78 piṭṭhe.

3. Nighaṇḍurukkhādīnaṃ (Ka) Dī-Ṭṭha 1. 220; Ma-Ṭṭha 3. 249 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ¹ catutthaṃ katvā itiha āsa, itiha āsāti īdisavacanapaṭisaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto khattavijjāsāṅkhāto vā itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā. Tesāṃ itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Padāṃ tadavasesaṇca byākaraṇaṃ adhīyati vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. **Lokāyataṃ** vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ.

Mahāpurisalakkhaṇanti mahāpurisānaṃ Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakāṃ dvādasasahassaganthapamāṇaṃ satthaṃ, yattha soḷasasahassagāthāpadaparimāṇā Buddhamantā nāma ahesuṃ, yesaṃ vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā Paccekabuddhā, dve aggasāvaka, asīti mahāsāvaka, Buddhamātā, Buddhapitā, aggupaṭṭhākā, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ viseso ñāyati². **Anavayoti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ³ na sakkoti. Atha vā **anavayoti** anu avayo, sandhivasena ukāralopo. Anu avayo paripuṇṇa sippoti attho.

Tena hīti idaṃ Bhagavā naṃ āyācantaṃ⁴ disvā “idānissa pañhaṃ kathetuṃ kālo”ti ñatvā āha. Tassattho—yasmā maṃ āyācasi, tasmā suṇāhīti. **Viviceva kāmehīti**—ādi Visuddhimagge⁵ vitthāritameva. Idha panetaṃ tissannaṃ⁶ vijjānaṃ pubbabhāgaṭṭipattidassanattaraṃ vuttanti veditabbaṃ. Tattha dvinnaṃ vijjānaṃ anupadavaṇṇanā ceva bhāvanānayo ca Visuddhimagge⁷ vitthāritova.

Paṭhamā vijjāti paṭhamāṃ uppannāti paṭhamā, viditakaraṇaṭṭhena vijjā. Kim viditaṃ karoti? Pubbenivāsaṃ. **Avijjāti** tasseva pubbenivāsassa aviditakaraṇaṭṭhena tappaṭicchādako moho vuccati. **Tamoti** sveva moho paṭicchādakaṭṭhena tamoti vuccati. **Ālokoti** sāyeva vijjā obhāsakaraṇaṭṭhena ālokoti vuccati. Ettha ca vijjā adhigatāti ayaṃ

1. Athabbaṇavedaṃ (Sī)

2. Paññāyati (Syā, Ka)

3. Santānetuṃ (Sī, Syā)

4. Āyācanaṃ (Sī)

5. Visuddhi 1. 134 piṭṭhe.

6. Dvinnaṃ (Syā, Ka)

7. Visuddhi 2. 40, 53 piṭṭhesu.

attho, sesaṃ pasaṃsāvacanaṃ. Yojanā panettha ayamassa vijjā adhigatā, athassa adhigatavijjassa avijjā vihatā vinaṭṭhāti attho. Kasmā? Yasmā vijjā uppannā. Itarasmimpi padadvaye eseva nayo. **Yathā tanti ettha yathāti** opammaṃ, **tanti** nipātamattaṃ. Satiyā avippavāseṇa **appamattassa**. Viriyātāpena **ātāpino**. Kāye ca jīvite ca anapekkhatāya **pahitattassa**. Pesitattassāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā appamattassa ātāpino pahitattassa viharato avijjā vihaññeyya, vijjā uppajjeyya. Tamo vihaññeyya, āloko uppajjeyya. Evameva tassa avijjā vihatā, vijjā uppannā. Tamo viharato, āloko uppanno. Etassa tena padhānānuyogassa anurūpeva phalaṃ laddhanti.

Cutūpapātakathāyaṃ **vijjāti** dibbacakkhuñṇavijjā. **Avijjāti** sattānaṃ cutipaṭisandhippaṭicchādikā avijjā. Sesaṃ vuttanayameva.

Tatīyavijjāya **so evaṃ samāhite citteti** vipassanāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ veditabbaṃ. **Āsavānaṃ khayaññāyāti** arahattamaggañṇatthāya. Arahattamaggo hi āsavavināsanato āsavānaṃ khayoti vuccati, tatra cetāṃ ñāṇaṃ tattha pariyāpannattāti. **Cittaṃ abhininnāmetīti** vipassanācittaṃ abhinīharati. **So idaṃ dukkhanti** evamādisu ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyoti sabbampi dukkhasaccaṃ sarasalakkaṇappaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānāti paṭivijjhati, tassa ca dukkhassa nibbattikaṃ taṇhaṃ “ayaṃ dukkhasamudayo”ti, tadubhayampi yaṃ ṭhānaṃ patvā nirujjhati, taṃ tesāṃ apavattim¹ nibbānaṃ “ayaṃ dukkhanirodho”ti. Tassa ca sampāpakaṃ ariyamaggaṃ “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti sarasalakkaṇappaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānāti paṭivijjhatīti evamattho veditabbo.

Evaṃ sarūpato saccāni dassetvā idāni kilesavasena pariyāyato dassento **ime āsavāti**-ādimāha. **Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti** tassa bhikkhuno evaṃ jānantassa evaṃ passantassa. Saha vipassanāya koṭippattaṃ maggaṃ kathesi. **Kāmāsavāti** kāmāsavato. **Vimuccatīti** iminā maggakkhaṇaṃ dasseti. Maggakkhaṇe hi cittaṃ vimuccati,

1. Apavatti (Sī, Syā)

phalakkhaṇe vimuttaṃ hoti. **Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇanti** iminā paccavekkhaṇañāṇaṃ dasseti. **Khīṇā jātīti**-ādīhi tassa bhūmiṃ. Tena hi ñāṇena so paccavekkhanto khīṇā jātīti-ādīni pajānāti. Katamā panassa jāti khīṇā, kathaṇca naṃ pajānātīti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato, na paccu ppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokāra bhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyati-appaṭṭisandhikaṃ hotīti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ, kataṃ caritaṃ niṭṭhanti attho. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ satta sekkhā brahmacariya vāsaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso. Tasmā so attano brahmacariyavāsaṃ paccavekkhanto “vusitaṃ brahmacariyaṃ”ti pajānāti. **Kataṃ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanābhisamayavasena¹ soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto “kataṃ karaṇīyaṃ”ti pajānāti. **Nāparaṃ itthattāyāti** puna itthabhāvāya, evaṃ soḷasavidhakiccabhāvāya kilesakkhayāya vā maggabhāvanākiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvato, imasmā evaṃpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃulakā rukkhā viya. Te carimakaviññāṇanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti pajānāti. Idha **vijjāti** arahattamaggañāṇavijjā. **Avijjāti** catusaccappaṭicchādikā avijjā. Sesarṃ vuttanayameva.

Anuccāvacasīlassāti yassa sīlaṃ kālena hāyati, kālena vaḍḍhati, so uccāvacasīlo nāma hoti. Khīṇāsavassa pana sīlaṃ ekantavaḍḍhitameva. Tasmā so anuccāvacasīlo nāma hoti.

1. ...bhāvanāvasena (Syā, Ka)

vasībhūtaṃ vasippattaṃ. **Susamāhitaṃ** suṭṭhu samāhitaṃ, ārammaṇamhi suṭṭhapitaṃ. **Dhīraṃ** dhisampannaṃ. **Maccuhāyinaṃ** maccuṃ jahitvā ṭhitaṃ. **Sabbappahāyinaṃ** sabbe pāpadhamme pajahitvā ṭhitaṃ. **Buddhanti** catusaccabuddhaṃ. **Antimadehinaṃ**¹ sabbapacchimasarīradhāriṇaṃ. **Taṃ namassanti Gotamaṃ** taṃ Gotamagottaṃ Buddhasāvakaṃ namassanti. Atha vā Gotamabuddhassa sāvakopi Gotamo, taṃ Gotamaṃ devamanussaṃ namassantīti attho.

Pubbenivāsaṃ pubbenivutthakkhandhaparamparaṃ. **Yovetīti** yo aveti avagacchati. Yovedīti pāṭho. Yo avedi, viditaṃ pākaṭaṃ katvā ṭhitoti attho. **Saggāpāyaṇa passatīti** cha kāmāvacare nava brahmaloke cattāro ca apāye passati. **Jātikkhayaṃ pattoti** arahattaṃ patto. **Abhiññāvositoti** jānitvā kiccavosaṇena vosito. **Munīti** moneyyena samannāgato khīṇāsavamuni. **Etāhīti** heṭṭhā niddiṭṭhāhi pubbenivāsañāṇādīhi. **Nāññaṃ lapitalāpananti** yo panañño tevijjoti aññehi lapitavacanamattameva lapati, tamahaṃ tevijjoti na vadāmi, attapaccakkhato ñatvā parassapi tisso vijjā kathenta mevāhaṃ tevijjoti vadāmīti attho. **Kalaṃ** koṭṭhāsaṃ. **Nāgghatīti** na pāpuṇāti. Idāni brāhmaṇo Bhagavato kathāya pasanno pasannākāraṃ karonto **abhikkantaṃ** ādimāha.

9. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

60. Navame **yassassūti** yassa bhavēyyuṃ. **Yaññoti** ādīsu yajitabboti yañño, deyyadhammassetaṃ nāmaṃ. **Saddhanti** matakabhattaṃ. **Thālipākoti** varapurisānaṃ dātabbayuttaṃ bhattaṃ. **Deyyadhammaṃ** vuttāvasesaṃ yaṃkiñci deyyadhammaṃ nāma. **Tevijjesu brāhmaṇesu dānaṃ dadeyyāti** sabbametaṃ dānaṃ tevijjesu dadeyya, tevijjā brāhmaṇāva paṭiggahetuṃ yuttāti dasseti. Sesamettha heṭṭhā vuttanayamevāti.

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

61. Dasame **saṅgāravoti** evaṃnāmakō Rājagahanagare jīṇṇapaṭisaṅkharāṇa kārako āyuttakabrāhmaṇo. **Upasaṅkamīti** bhuttaṭṭāraṇo hutvā mahājanaparivuto upasaṅkami. **Mayamassūti** ettha

1. Antimasārīraṇti (Sī)

assūti nipātamattaṃ, mayaṃ bho Gotama brāhmaṇā nāmāti idameva atthapadaṃ. **Yaññaṃ yajāmāti** bāhirasamaye sabbacatukkena sabbaṭṭhakena sabbasoḷasakena sabbadvattimsāya sabbacatusaṭṭhiyā sabbasatena sabbapañcasatenāti ca evaṃ pāṇaghātapatiṣaṃyutto yañño nāma hoti. Taṃ sandhāyevamāha. **Anekasārīrikanti** anekasarīrasambhavaṃ. **Yadidanti** yā esā. **Yaññādhikaraṇanti** yajanakāraṇā ceva yājanakāraṇā cāti¹ attho. Ekasmim hi bahūnaṃ dadantepi dāpentepi bahūsupi bahūnaṃ dentesupi dāpentesupi puññapaṭipadā anekasārīrikā nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tuyhañca tuyhañca² yajāmīti vadantassāpi tvañca tvañca³ yajāhīti āṇāpentassāpi ca anekasārīrikāva hoti. Tampi sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yassa vā tassa vāti** yasmā vā tasmā vā. **Ekamattānaṃ dametīti** attano indriyadamanavasena ekaṃ attānameva dameti. **Ekamattānaṃ sametīti** attano rāgādisamanavasena⁴ ekaṃ attānameva sameti. **Parinibbāpetīti** rāgādi-parinibbānena parinibbāpeti. **Evamassāyanti** evaṃ santepi ayaṃ.

Evamidam brāhmaṇassa kathaṃ sutvā Satthā cintesi “ayaṃ brāhmaṇo pasughātakasaṃyuttaṃ mahāyaññaṃ anekasārīrikaṃ puññapaṭipadam vadeti, pabbajjāmūlakam pana puññuppattipaṭipadam⁵ ekasārīrikanti vadeti. Nevāyaṃ ekasārīrikam jānāti, na anekasārīrikam, handassa ekasārīrikañca anekasārīrikañca paṭipadam desessāmī”ti upari desanaṃ vaḍḍhento **tena hi brāhmaṇāti**-ādimāha. Tattha **yathā te khameyyāti** yathā tuyhaṃ ruceyya. **Idha Tathāgato loke uppajjatīti**-ādi Visuddhimagge⁶ vitthāritameva. **Ethāyaṃ maggoti** etha tumhe, ahamanusāsāmi, ayaṃ maggo. **Ayaṃ paṭipadāti** tasseeva vevacanaṃ. **Yathā paṭipannoti** yena maggena paṭipanno. **Anuttaraṃ brahmacariyo gadhanti** arahattamaggasaṅkhātassa brahmacariyassa anuttaraṃ ogadham uttamapatiṭṭhābhūtaṃ nibbānaṃ. **Iccāyanti** iti ayaṃ.

Appaṭṭhatarāti⁷ yattha bahūhi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā attho natthi. **Appasamārambhatarāti** yattha bahūnaṃ kammacchedavasena

1. Yaññakāraṇā ca yajanakāraṇā cāti (Syā, Ka)

2. Tuyhañca (Ka)

3. Tvañca (Ka)

4. Rāgādi-upasamanavasena (Syā, Ka)

5. Puññasampattipaṭipadam (Ka)

6. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

7. Appaṭṭhatarāti (Syā, Ka) Ṭikā pana passitabbā.

pīḷasaṅkhāto samārambho natthi. **Seyyathāpi bhavaṃ Gotamo bhavaṃ cānando, ete me pujaṃti** yathā bhavaṃ Gotamo bhavañcānando, evarūpā mama pūjita, tumheveva dve janā mayhaṃ puja ca pāsamsā cāti imamatthaṃ sandhāyetaṃ vadati. Tassa kira evaṃ ahosi “Ānandatthero mañyeva imaṃ pañhaṃ kathāpetukāmo, attano kho pana vaṇṇe vutte padussanako nāma natthi”ti. Tasmā pañhaṃ akathetukāmo vaṇṇabhaṇanena vikkhepaṃ karonto evamāha.

Na kho tyāhanti na kho te ahaṃ. Theropi kira cintesi “ayaṃ brāhmaṇo pañhaṃ akathetukāmo parivattati, imaṃ pañhaṃ etaṃyeva kathāpessāmi”ti. **Tasmā naṃ evamāha.**

Sahadhammikaṃti sakāraṇaṃ. **Saṃsādeti**ti saṃsīdāpeti. **No vissajjetīti** na katheti. **Yaṃnūnāhaṃ parimoceyyanti** yaṃnūnāhaṃ ubhopete vihesato parimoceyyaṃ. Brāhmaṇo hi Ānandena pucchitaṃ pañhaṃ akathento viheseti, Ānandopi brāhmaṇaṃ akathentaṃ kathāpento. Iti ubhopete vihesato mocessāmīti cintetvā evamāha. **Kā nvajjāti** kā nu ajja. **Antarākathā udapādīti** aññissā kathāya antarantare katarā kathā uppajjīti pucchati. Tada kira rājantepure¹ tīṇi pāṭihāriyāni ārabha kathā udapādi, taṃ pucchāmīti Satthā evamāha. Atha brāhmaṇo “idāni vattuṃ sakkhissāmi”ti rājantepure uppannaṃ kathaṃ ārocento **ayaṃ khvajja bho Gotamāti**-ādimāha. Tattha **ayaṃ khvajjāti** ayaṃ kho ajja. Pubbe sudanti ettha **sudanti** nipātamattaṃ. **Uttarimanussadhammāti** dasakusalakammaphasāṅkhātā manussadhammā uttariṃ. **Iddhipāṭihāriyaṃ dasseti**ti bhikkhācāraṃ gacchantā ākāseveva gamiṃsu ceva āgamiṃsu cāti evaṃ pubbe pavattaṃ ākāśagamanāṃ sandhāyevamāha. **Etarahi pana bahutarā ca bhikkhūti** idāni so brāhmaṇo “pubbe bhikkhū ‘cattāro paccaye uppādessāma’ti maññe evamakaṃsu, idāni paccayānaṃ uppannabhāvaṃ ñatvā soppena ceva pamādena ca vītināmentī”ti laddhiyā evamāha.

1. Antepure (Ka)

Pāṭihāriyānī paccanīkapaṭiharaṇavasena pāṭihāriyānī.
Iddhipāṭihāriyanti ijjhanavasena iddhi, paṭiharaṇavasena pāṭihāriyaṃ,
 iddhiyeva pāṭihāriyaṃ iddhipāṭihāriyaṃ. Itaresupi eseva nayo.
Anekavihitam iddhividhanti—ādīnaṃ attho ceva bhāvanā nayo ca
 Visuddhimagge¹ vitthāritova.

Nimittena ādisatīti āgatanimittena vā gatanimittena vā ṭhitanimittena vā
 “idaṃ nāma bhavissatī”ti katheti. Tatridaṃ vatthu—eko kira rājā tisso muttā
 gahetvā purohitaṃ pucchi “kim me ācariya hatthe”ti. So ito cito ca olokesi,
 tena ca samayena ekā sarabū “makkhikaṃ gahessāmī”ti pakkhantā²,
 gahaṇakāle makkhikā palātā. So makkhikāya muttattā “muttā mahārājā”ti
 āha. Muttā tāva hontu, kati muttāti. So puna nimittaṃ olokesi. Athāvidūre
 kukkuṭo tikkhattum saddaṃ nicchāresi. Brāhmaṇo “tisso mahārājā”ti āha.
 Evaṃ ekacco āgatanimittena katheti. Etenupāyena gataṭhitanimittehipi
 kathanam veditabbaṃ. **Evampi te manoti** evaṃ tava mano somanassito vā
 domanassito vā kāmavitakkādisaṃyutto vāti. Dutiyaṃ tasseva vevacanaṃ.
Itipi te cittanti itipi tava cittaṃ, imaṇca imaṇca atthaṃ cintayamānaṃ
 pavattatīti attho. **Bahuṃ cepi ādisatīti** bahuṃ cepi katheti. **Tatheva taṃ**
hotīti yathā kathitaṃ, tatheva hoti.

Amanussānanti yakkhapisācādīnaṃ. **Devatānanti** Cātumahārājikādīnaṃ.
Saddaṃ sutvāti aññassa cittaṃ ñatvā kathentānaṃ sutvā.
Vitakkavipphārasaddanti vitakkavipphāravasena uppannaṃ
 vippalapantānaṃ suttappamattādīnaṃ saddaṃ. **Sutvāti** taṃ sutvā. Yaṃ
 vitakkayato tassa so saddo uppanno, tassa vasena “evampi te mano”ti
 ādisati.

Tatrimāni vatthūni—eko kira manusso “aṭṭaṃ karissāmī”ti gāmā
 nagaraṃ gacchanto nikkhantaṭṭhānato paṭṭhāya “vinicchayasabhāyaṃ rañño
 ca rājamahāmattānaṃ idaṃ kathessāmi idaṃ kathessāmī”ti vitakkento
 rājakulaṃ gato viya rañño purato ṭhito viya aṭṭakārakena

1. Visuddhi 2. 1 piṭṭhe.

2. Pakkhandā (Ka)

saddhiṃ kathento viya ca ahosi, tassa taṃ vitakkavipphārasena niccharantaṃ saddaṃ sutvā eko puriso “kenaṭṭhena gacchasi”¹ti āha. Aṭṭakammenāti. Gaccha, jayo te bhavi ssaṭṭi. So gantvā aṭṭaṃ katvā jayameva pāpuṇi.

Aparopi thero Moḷiyagāme piṇḍāya cari. Atha naṃ nikkhamantaṃ ekā dārikā aññavihitā na addasa. So gāmadvāre ṭhatvā nivattitvā oloketvā taṃ disvā vitakkento agamāsi. Gacchantoyeva ca “kiṃ nu kho kurumānā dārikā na addasā”ti vacibhedam akāsi. Passe ṭhito eko puriso sutvā “tumhe bhante Moḷiyagāme caritthā”ti āha.

Manosaṅkhārā paṇihitāti cittasaṅkhārā suṭṭhapitā. **Vitakkessatīti** vitakkayissati pavattayissatīti pajānāti. Pajānanto ca āgamanena jānāti, pubbabhāgena jānāti, antosamā pattiyaṃ cittaṃ apaloketvā jānāti. **Āgamanena jānāti** nāma kasiṇaparikammakāleyeva “yenākārenesa kasiṇabhāvanam āraddho paṭhamajjhānam vā -pa- catutthajjhānam vā aṭṭha vā samāpattiyo nibbattessatī”ti jānāti. **Pubbabhāgena jānāti** nāma paṭhamavipassa nāya āraddhāyayaeva jānāti, “yenākārena esa vipassanam āraddho sotāpattimaggaṃ vā nibbattessati -pa- arahattamaggaṃ vā nibbattessatī”ti jānāti. **Antosamāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti** nāma “yenākārena imassa manosaṅkhārā suṭṭhapitā, imassa nāma cittassa anantarā imaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessati, ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhi bhavissati ṭhitibhāgiyo vā visesabhāgiyo vā nibbedhabhāgiyo vā, abhiññāyo vā nibbattessatī”ti jānāti. Tattha puthujjano cetopariyaññalābhī puthujjanānamyeva cittaṃ jānāti, na ariyānam. Ariyesupi heṭṭhimo uparimassa cittaṃ na jānāti, uparimo pana heṭṭhimassa jānāti. Etesu ca sotāpanno sotāpattiphalasamāpattiṃ samāpajjati -pa- arahā arahattaphalasamāpattiṃ samāpajjati. Uparimo heṭṭhimaṃ na samāpajjati. Tesañhi heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti tatravattiyeva hoti. **Tatheva**

taṃ hotīti etaṃ ekaṃsena tatheva hoti. Cetopariyañāṇavasena ñātañhi aññathābhāvi nāma natthi.

Evaṃ vitakkethāti evaṃ nekkhammavitakkādayo pavattentā vitakketha. **Mā evaṃ vitakkayitthāti** evaṃ kāmavitakkādayo pavattentā mā vitakkayittha. **Evaṃ manasi karoṭhāti** evaṃ aniccasaññameva, dukkhasaññādīsu vā aññataraṃ manasi karoṭha. **Mā evanti** niccanti-ādinā nayena mā manasā karittha. **Idanti** idaṃ pañcakāmaguṇarāgaṃ pajahatha. **Idaṃca upasampajjāti** idaṃ catumaggaphalappabhedanā lokuttaradhamameva upasampajja pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha.

Māyāsahadhammarūpaṃ viya khāyatīti māyāya samānakāraṇajātikaṃ viya hutvā upaṭṭhāti. Māyākāropi hi udakaṃ gahetvā telam karoti, telam gahetvā udakanti evaṃ anekarūpaṃ māyaṃ dasseti. Idampi pāṭihāriyaṃ tathārūpamevāti. **Idampi me bho Gotama pāṭihāriyaṃ māyāsahadhammarūpaṃ viya khāyatīti** cintāmaṇikavijjāsarikkhakataṃ sandhāya evaṃ āha. Cintāmaṇikavijjaṃ jānantāpi hi āgacchantameva disvā “ayaṃ idaṃ nāma vitakkento āgacchatī”ti jānanti. Tathā “idaṃ nāma vitakkento ṭhito, idaṃ nāma vitakkento nisinno, idaṃ nāma vitakkento nipanno”ti jānanti.

Abhikkantataranti sundarataranā. **Paṇītataranti** uttamataranā. **Bhavañhi Gotamo avitakkaṃ avicāranti** idha brāhmaṇo avasesaṃ¹ ādesanāpāṭihāriyaṃ bāhirakanti na gaṇhi. Idaṃca pana sabbaṃ so brāhmaṇo Tathāgatassa vaṇṇaṃ kathento ye va āha. **Addhā kho tyāyanti**² ekaṃseneva tayā ayaṃ³. **Āsajja upanīya vācā bhāsītāti** mama guṇe ghaṭṭetvā mameva guṇānaṃ santikaṃ upanītā vācā bhāsītā. **Apica tyāhaṃ byākarissāmīti** apica te ahameva kathessāmīti. Sesaṃ uttānatthamevāti.

Brāhmaṇavaggo paṭhamo.

1. Anavasesaṃ (Ka)

2. Tyāhanti (Syā, Ka)

3. Tassa ahaṃ (Ka)

(7) 2. Mahāvagga

1. Titthāyatanasuttavaṇṇanā

62. Dutiyassa paṭhame **titthāyatanānī**ti titthabhūtāni āyatanāni, titthiyānaṃ vā āyatanāni. Tattha titthaṃ jānitabbāṃ, titthakarā jānitabbā, titthiyā jānitabbā, titthiya sāvakā jānitabbā. Titthaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Titthakarā nāma tāsāṃ diṭṭhīnaṃ uppādakā. Titthiyā nāma yesāṃ tā diṭṭhiyo ruccanti khamanti. Titthiyasāvakā nāma tesāṃ paccayadāyakā. **Āyatananti** “kambojo assānaṃ¹ āyatanāṃ, gunnaṃ dakkhiṇāpatho āyatanan”ti ettha sañjātiṭṭhānaṃ āyatanāṃ nāma.

“Manorame āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā.

Chāyaṃ chāyatthino yanti, phalatthaṃ phalabhajino”ti²—

Ettha samosaraṇaṭṭhānaṃ. “Pañcimāni bhikkhave vimuttāyatanāni”ti³ ettha kāraṇaṃ. Taṃ idha sabbampi labbhati. Sabbepi hi diṭṭhigatikā sañjāyamānā imesuyeva tīsu ṭhānesu sañjāyanti, samosaraṇamānāpi etesuyeva tīsu ṭhānesu samosaranti sannipatanti, diṭṭhigatikabhāve ca nesāṃ etāneva tīṇi kāraṇānīti titthabhūtāni sañjāti-ādinaṃ atthena āyatanānīti ti titthāyatanāni. Tenevatthena titthiyānaṃ āyatanānīti ti titthāyatanāni.

Samanuyuñjīyamānānīti kā nāmetā diṭṭhiyoti evaṃ pucchiyamānāni.

Samanuggāhiyamānānīti kiṃ kāraṇā etā diṭṭhiyo uppannāti evaṃ sammā anuggāhiyamānāni. **Samanu bhāsiyamānānī**ti paṭinissajjetha etāni pāpakāni diṭṭhigatānīti evaṃ sammā anusāsiyamānāni. Apica tīṇi etāni anuyogapucchāvevacanāneva. Tena vuttaṃ Aṭṭhakathāyaṃ “samanuyuñjatiṭi vā samanuggāhatīti vā samanubhāsatīti vā esese ekaṭṭhe⁴ same samabhāge tājāte taññevā”ti.

Parampi gantvāti ācariyaparamparā laddhiparamparā attabhāvaparamparāti etesu yaṃkiñci paramparaṃ gantvāpi. **Akiriya** **saṇṭhahantī**ti akiriyamatte saṇṭiṭṭhanti. “Amhākaṃ ācariyo pubbekatavādī, amhākaṃ pācariyo pubbekatavādī, amhākaṃ ācariya pācariyo pubbekatavādī. Amhākaṃ ācariyo

1. Assānaṃ kambojo (Sī, Syā)

3. Am 2. 17 piṭṭhe.

2. Am 2. 36 piṭṭhe.

4. Esc eke ekaṭṭhe (Sī)

issaranimmānavādī, amhākaṃ pācariyo issaranimmānavādī, amhākaṃ ācariyapācariyo issaranimmānavādī. Amhākaṃ ācariyo ahetu-appaccayavādī, amhākaṃ pācariyo ahetu appaccayavādī, amhākaṃ ācariyapācariyo ahetu-appaccayavādī”ti evaṃ gacchantāni hi etāni ācariyaparamparaṃ gacchanti nāma. “Amhākaṃ ācariyo pubbekataladdhiko, amhākaṃ pācariyo -pa- amhākaṃ ācariyapācariyo ahetu-appaccayaladdhiko”ti evaṃ gacchantāni laddhiparamparaṃ gacchanti nāma. “Amhākaṃ ācariyassa attabhāvo pubbekatahetu, amhākaṃ pācariyassa -pa- amhākaṃ ācariyapācariyassa attabhāvo ahetu appaccayo”ti evaṃ gacchantāni attabhāvaparamparaṃ gacchanti nāma. Evaṃ pana suvidūrampi gacchantāni akiriyamatteyeva saṇṭhahanti, ekopi etesaṃ diṭṭhigatikānaṃ kattā vā kāretā vā na paññāyati.

Purisapuggaloti satto. Kāmañca purisotipi vutte puggalotipi vutte sattoyeva vutto hoti, ayaṃ pana sammutikathā nāma yo yathā jānāti, tassa tathā vuccati. **Paṭisaṃvedetī**ti attano santāne uppannaṃ jānāti paṭisaṃviditaṃ karoti, anubhavati vā. **Pubbekatahetū**ti pubbekatakāraṇā, pubbekatakammapaccayeneva paṭisaṃvedetīti attho. Iminā kammavedanañca kiriyavedanañca paṭikkhipitvā ekaṃ vipākavedanameva sampaṭicchanti. Ye vā ime pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā vātasamuṭṭhānā sannipātikā utupariṇāmajā visamaparihārajā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhāti aṭṭha rogā vuttā, tesu satta paṭikkhipitvā ekaṃ vipākavedanaṃyeva¹ sampaṭicchanti. Yepime diṭṭhadhammavedanīyaṃ upapajjavedanīyaṃ aparapariyāyavedanīyanti tayo kammarāsayo vuttā, tesupi dve paṭibāhitvā ekaṃ aparapariyāyakammaṃyeva sampaṭicchanti. Yepime diṭṭhadhammavedanīyo vipāko upapajjavedanīyo aparapariyāyavedanīyoti tayo vipākarāsayo vuttā, tesupi dve paṭibāhitvā ekaṃ aparapariyāyavipākameva sampaṭicchanti. Yepime kusalacetanā akusalacetanā vipākacetanā kiriyacetanāti cattāro cetanārāsayo vuttā, tesupi tayo paṭibāhitvā ekaṃ vipākacetanaṃyeva sampaṭicchanti.

Issaranimmānahetūti issaranimmānakāraṇā, issarena nimmitattā paṭisaṃvedetīti attho. Ayaṃ hi tesāṃ adhippāyo—imā tisso

1. Aṭṭhamāṃyeva (Ka)

vedanā paccuppanne attanā katamūlakena vā āṇattimūlakena vā pubbekatena vā ahetu-apaccayā vā paṭisaṃveditum nāma na sakkā, issaranimmānakāraṇāyeva pana imā paṭisaṃvedetīti. Evaṃvādino panete heṭṭhā vuttesu aṭṭhasu rogesu ekampi asampaṭicchitvā sabbe paṭibāhanti, heṭṭhā vuttesu ca tīsu kammarāsīsu tīsu vipākarāsīsu catūsu cetanārāsīsu ekampi asampaṭicchitvā sabbe paṭibāhanti.

Ahetu-apaccayāti hetuñca paccayañca vinā, akāraṇeneva paṭisaṃvedetīti attho. Ayañhi nesaṃ adhippāyo—imā tisso vedanā paccuppanne attanā katamūlakena vā āṇattimūlakena vā pubbekatena vā issaranimmānahetunā vā paṭisaṃveditum nāma na sakkā, ahetu-apaccayāyeva pana imā paṭisaṃvedetīti. Evaṃvādino panete heṭṭhā vuttesu rogādīsu ekampi asampaṭicchitvā sabbaṃ paṭibāhanti.

Evaṃ Satthā mātikaṃ nikkhipitvā idāni taṃ vibhajitvā dassetum **tatra bhikkhave** ti-ādimāha. Tattha **evaṃ vadāmīti** laddhipatiṭṭhāpanatthaṃ evaṃ vadāmīti dasseti. Laddhiñhi appatiṭṭhāpetvā niggayhamānā laddhito laddhiṃ saṅkamanti, bho Gotama na mayaṃ¹ pubbekatavādaṃ vadāmāti-ādīni vadanti. Laddhiyā pana patiṭṭhāpitāya saṅkamitum alabhantā suniggahitā honti, iti nesaṃ laddhipatiṭṭhāpanatthaṃ evaṃ vadāmīti āha.

Tenahāyasmantoti tena hi āyasmanto. Kiṃ vuttaṃ hoti—yadi etaṃ saccam, evaṃ sante tena tumhākaṃ vādena. **Pāṇātipātino bhavissanti pubbekatahetūti** ye keci loka pāṇaṃ atipātentī, sabbe te pubbekatahetu pāṇātipātino bhavissanti. Kiṃ kāraṇā? Na hi pāṇātipātakammaṃ attanā katamūlakena na āṇattimūlakena na issaranimmānahetunā na ahetu-apaccayā sakkā paṭisaṃvedetum, pubbekatahetuyeva paṭisaṃvedetīti ayaṃ vo laddhi. Yathā ca pāṇātipātino, evaṃ pāṇātipātā viramantāpi pubbekatahetuyeva virami ssantīti. Iti Bhagavā tesamyeva laddhiṃ gahetvā tesam niggahaṃ āropeti. Iminā nayena **adinnādāyino**ti-ādīsupi yojanā veditabbā.

1. Kiṃ mayaṃ (Sī)

Sārato paccāgacchatanti sārabhāvena gaṇhantānaṃ. **Chandoti** kattukamyatāchando. **Idaṃ vā karaṇīyaṃ idaṃ vā akaraṇīyanti** ettha ayaṃ adhippāyo—idaṃ vā karaṇīyanti kattabbassa karaṇatthāya, idaṃ vā akaraṇīyanti akattabbassa akaraṇatthāya kattukamyatā vā paccattapurisakāro vā na hoti. Chandavāyāmesu vā asantesu “idaṃ kattabban”tipi “idaṃ na kattabban”tipi na hoti. **Iti karaṇīyākaraṇīye kho pana saccato thetato anupalabbhiyamāneti** evaṃ kattabbe ca akattabbe ca bhūtato thirato apaññāyamāne alabbhamāne. Yadi hi kattabbaṃ kātuṃ akattabbato ca viramituṃ labheyya, karaṇīyākaraṇīyaṃ saccato thetato upalabbheyya. Yasmā pana ubhayampi taṃ esa nupa labbhati¹, tasmā taṃ saccato thetato na upalabbhati, evaṃ tasmīṃ ca anupalabbhiya māneti attho. **Muṭṭhassatīnanti** natṭhassatīnaṃ vissatṭhassatīnaṃ. **Anārakkhānaṃ viharatanti** chasu dvāresu nirārakkhānaṃ viharantānaṃ. **Na hoti paccattaṃ sahadhammiko samaṇavādoti** evaṃ bhūtānaṃ tumhākaṃ vā aññesaṃ vā mayaṃ samaṇāti paccattaṃ sakāraṇo samaṇavādo na hoti na ijjhati. Samaṇāpi hi pubbekatakāraṇāyeva honti, assamaṇāpi pubbekatakāraṇāyevāti. **Sahadhammikoti** sakāraṇo. **Niggaho hotīti** mama niggaho hoti, te pana niggahitā hontīti.

Evaṃ pubbekatavādino niggahetvā idāni issaranimmānavādino niggahetuṃ **tatra bhikkhaveti**-ādimāha. Tassattho pubbekatavāde vuttanayeneva veditabbo, tathā ahetukavādepi.

Evaṃ imesaṃ titthāyatanānaṃ parampi gantvā² akiriyaṃ saṇṭhahanabhāvena tucchabhāvaṃ aniyyānikabhāvaṃ, asārabhāvena thusakoṭṭanasadisataṃ āpajjanabhāvena aggisaññāya dhamamānakhajjupanakasarikkhataṃ taṃdiṭṭhikānaṃ purimassapi majjhimassapi pacchimassapi atthadassanatāya abhāvena andhavenūpamataṃ saddamatteneva tāni gahetvā sāradiṭṭhikānaṃ pathaviyaṃ patitassa beluvapakkassa daddabhāyitasaddaṃ³ sutvā “pathavī saṃvaṭṭamānā āgacchati”ti saññāya palāyantena⁴ sasakena sarikkhabhāvañca dassetvā idāni attanā desitassa dhammassa sārabhāvañceva niyyānikabhāvañca dassetuṃ

1. Ubhayampi evaṃ nūpalabbhati (Syā), ubhayampi taṃ esa na labbhati (Sī, Tīkāyaṃ ca)

2. Manasikatvā (Ka)

3. Daddurasaddaṃ (Ka)

4. Bhāyantena (Ka)

ayaṃ kho pana bhikkhaviti-ādimāha. Tattha **aniggahitoti** aññehi aniggahito niggahetuṃ asakkuṇeyyo. **Asaṃkiliṭṭhoti** nikkilesa parisuddho, “saṃkiliṭṭhaṃ naṃ karissāmā”ti pavattehipi tathā kātuṃ asakkuṇeyyo. **Anupavajjoti** upavādavanimutto. **Appaṭikuṭṭhoti** “kiṃ iminā haratha naṃ”ti evaṃ appaṭibāhito, anupakkuṭṭho vā. **Viññūhīti** paṇḍitehi. Apaṇḍitānañhi ajānitvā kathentānaṃ vacanaṃ appamaṇaṃ. Tasmā viññūhīti āha.

Idāni tassa dhammassa dassanatthaṃ “katamo ca bhikkhave”ti pañhaṃ pucchitvā “imā cha dhātuyo”ti-ādinā nayena mātikaṃ nikkhipitvā yathāpaṭipāṭiyā vibhajtvā dassento puna **imā cha dhātuyoti**-ādimāha. Tattha **dhātuyoti** sabhāvā. Nijjīvanissattabhāvappakāsako hi sabhāvavāṭṭho dhātuvāṭṭho nāma. **Phassāyatanānīti** vipākaphassānaṃ ākara ṭṭhena āyatanāni. **Manopavicārāti** vitakkavicārapādehi¹ aṭṭhārasasu ṭṭhānesu manassa upavicārā.

Pathavīdhātūti patiṭṭhādadhātu. **Āpodhātūti** ābandhanadhātu. **Tejodhātūti** paripācanadhātu. **Vāyodhātūti** vitthambhanadhātu. **Ākāśadhātūti** asamphuṭṭhadhātu. **Viññāṇadhātūti** vijānanadhātu. Evamidaṃ dhātukammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ kho panetaṃ saṅkhepato āgataṭṭhāne saṅkhepatopi vitthāratopi kathetuṃ vaṭṭati. Vitthārato āgataṭṭhāne saṅkhepato kathetuṃ na vaṭṭati, vitthāratova vaṭṭati. Imasmiṃ pana Tittāyatanasutte idaṃ saṅkhepato chadhātuvasena kammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ ubhayathāpi kathetuṃ vaṭṭati.

Saṅkhepato chadhātuvasena kammaṭṭhānaṃ pariggaṇhantopi evaṃ pariggaṇhāti—pathavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātūti imāni cattāri mahābhūtāni, ākāśadhātu upādārūpaṃ. Ekasmiṃ ca upādārūpe diṭṭhe sesāni tevīsati diṭṭhānevāti sallakkhetabbāni. Viññāṇadhātūti cittaṃ viññāṇakkhandho hoti, tena saha-jātā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandhoti ime cattāro arūpakkhandhā nāma. Cattāri pana mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ

1. Vitakkavicārapādehi (Sī)

upādārūpaṃ rūpakkhando nāma. Tattha cattāro arūpakkhanda nāmaṃ, rūpakkhando rūpanti nāmaṃca rūpañcāti dveveva dhammā honti, tato uddhaṃ satto vā jīvo vā natthīti evaṃ ekassa bhikkhuno saṅkhepato chadhātuvasena arahattasampāpakam kammaṭṭhānam veditabham.

Vitthārato pariggaṇhanto pana cattāri mahābhūtāni pariggaṇhitvā ākāśadhātupariggaṇhānusārena tevīsati upādārūpāni pariggaṇhāti. Atha nesaṃ paccayaṃ upaparikkhanto puna cattāreva mahābhūtāni disvā tesu pathaviḍhātu vīsati koṭṭhāsā, āpodhātu dvādasa, tejodhātu cattāro, vāyodhātu chakoṭṭhāsāti koṭṭhāsavasena samodhānetvā dvācattālīsa mahābhūtāni ca vavatthapetvā tesu tevīsati upādārūpāni pakkhipitvā pañcasatṭhi rūpāni vavatthapeti. Tāni ca vatthurūpena saddhiṃ chasatṭhi hontīti chasatṭhi rūpāni passati. Viññāṇadhātu pana lokiyacittavasena ekāsīti cittāni. Tāni sabbānipi viññāṇakkhandho nāma hoti. Tehi saha-jātā vedanādayopi tattakāyevāti ekāsīti vedanā vedanākkhandho, ekāsīti saññā saññākkhandho, ekāsīti cetanā saṅkhārakkhandhoti ime cattāro rūpa kkhandhā tebhūmakavasena gayhamānā catuvīsādhikāni tīṇi dhammasatāni hontīti ime ca arūpadhammā chasatṭhi ca rūpadhammāti sabbepi samodhānetvā nāmaṃca rūpañcāti dveva dhammā honti, tato uddhaṃ satto vā jīvo vā natthīti nāmarūpavasena pañca kkhandhe vavatthapetvā tesam paccayaṃ pariyesanto avijjāpaccayā taṇhāpaccayā kamma-paccayā āhārapaccayāti evaṃ paccayaṃ disvā “atītepi imehi paccayehi idaṃ vaṭṭaṃ pavattittha¹, anāgatepi etehi paccayehi pavattissati, etarahipi etehiyeva pavattatīti tīsu kālesu kaṅkhaṃ vitaritvā anukkamena paṭipajjamāno arahattaṃ pāpuṇāti. Evaṃ vitthāratopi chadhātuvasena arahattasampāpakam kammaṭṭhānam veditabham.

Cakkhu phassāyatananti suvaṇṇādīnaṃ suvaṇṇādi-ākaro viya dve cakkhuviññāṇāni dve sampañcchanāni tīṇi santīraṇānīti imehi sattahi viññāṇehi saha-jātānaṃ sattannaṃ phassānaṃ samuṭṭhānatṭhena ākaroti āyatanam. **Sotaṃ phassāyatananti**-ādīsupi eseva nayo. **Mano**

1. Nāmarūpaṃ pavattittha (Syā), nāmarūpaṃ pavattitaṃ (Ka)

phassāyatananti ettha pana dvāvīsati vipākaphassā yojetabbā. Iti idaṃ chaphassāyatanānaṃ vasena kammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ saṅkhepatopi vitthāratoṇi kathetabbāṃ. Saṅkhepato tāva—ettha hi purimāni pañca āyatanāni upādārūpaṃ, tesu diṭṭhesu avasesaṃ upādārūpaṃ diṭṭhameva hoti. Chaṭṭhaṃ āyatanānaṃ cittaṃ, taṃ viññāṇakkhandho hoti, tena sahaajāta vedanādayo sesā tayo arūpakkhandaṃ heṭṭhā vuttanayeneva saṅkhepato ca vitthārato ca arahattasampāpakaṃ kammaṭṭhānaṃ veditabbāṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvāti cakkhuviññāṇena rūpaṃ passitvā. **Somanassatṭhāniyanti** somanassassa kāraṇabhūtaṃ. **Upavicaratīti** tattha manāṃ cārento upavicarati. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca iṭṭhaṃ vā hotu anīṭṭhaṃ vā, yaṃ rūpaṃ disvā somanassaṃ uppajjati, taṃ **somanassatṭhāniyaṃ** nāma. Yaṃ disvā domanassaṃ uppajjati, taṃ **domanassatṭhāniyaṃ** nāma. Yaṃ disvā upekkhā uppajjati, taṃ **upekkhatṭhāniyaṃ** nāmāti veditabbāṃ. **Saddādisupi** eseva nayo. Iti idaṃ saṅkhepato kammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ kho panetaṃ saṅkhepato āgataṭṭhāne saṅkhepatopi vitthāratoṇi kathetum vaṭṭati. Vitthārato āgataṭṭhāne saṅkhepato kathetum na vaṭṭati. Imasmiṃ pana Tittāyatanasutte idaṃ saṅkhepato aṭṭhārasamanopavicāravaseṇa kammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ saṅkhepatopi vitthāratoṇi kathetum vaṭṭati.

Tattha saṅkhepato tāva—cakkhu sotaṃ ghānaṃ jivhā kāyo rūpaṃ saddo gandho rasoti imāni nava upādārūpāni, tesu diṭṭhesu sesaṃ upādārūpaṃ diṭṭhameva hoti. Phoṭṭhabbaṃ tīṇi mahābhūtāni, tehi diṭṭhehi catutthaṃ diṭṭhameva hoti. Mano viññāṇakkhandho, tena sahaajāta vedanādayo tayo arūpakkhandaṃ heṭṭhā vuttanayeneva saṅkhepato ca vitthārato ca arahattasampāpakaṃ kammaṭṭhānaṃ veditabbāṃ.

Ariyasaccānīti ariyabhāvakarāṇi, ariyapaṭividdhāni vā saccāni. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ padaṃ Visuddhimagge¹ pakāsitaṃ. **Channaṃ bhikkhave dhātūnanti** idaṃ kimatthaṃ āraddhaṃ? Sukhābodhanatthaṃ. Yassa hi Tathāgato dvādasapadaṃ paccayāvattāṃ kathetukāmo hoti, tassa gabbhāvakkanti vaṭṭaṃ dasseti. Gabbhāvakkanti vaṭṭasmiṃ hi dassite kathetumpi sukhaṃ

1. Visuddhi 2. 124 piṭṭhe.

hoti param avabodhetumpīti sukhāvabodhanattham idamāraddhanti veditabbarim. Tattha **channam dhātūnanti** heṭṭhā vuttānamyeva pathavīdhātu-ādīnam. **Upādāyāti** paṭicca. Etena paccayamattam dasseti. Idam vuttam hoti “chadhātupaccayā gabbhassāvakkanti hoti”ti. Kassa channam dhātūnam paccayena, kim mātu, udāhu pitūti? Na mātu na pitu, paṭisandhiggaṇhanakasattasseva pana channam dhātūnam paccayena gabbhassāvakkanti nāma hoti. Gabbho ca nāmesa nirayagabbho tiracchānayonigabbho pettisayagabbho manussagabbho devagabbhoti nānappakāro hoti. Imasmim pana ṭhāne manussagabbho adhippeto. **Avakkanti hotīti** okkanti nibbatti pātubhāvo hoti, katham hotīti? Tiṇṇam sannipātena¹. Vuttañhetam—

“Tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassāvakkanti hoti. (Katamesam tiṇṇam.)² Idha mātāpitāro ca sannipatitā³ honti, mātā ca na utunī⁴ hoti, gandhabbo ca na paccupaṭṭhito⁵ hoti. Neva tāva gabbhassāvakkanti hoti. Idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca na paccupaṭṭhito hoti, neva tāva gabbhassāvakkanti hoti. Yato ca kho bhikkhave mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti. Evaṃ tiṇṇam sannipātā gabbhassā vakkanti hoti”ti⁶.

Okkantiyā sati nāmarūpani “viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti vuttaṭṭhāne vatthudasakam kāyadasakam bhāvasakam tayo arūpino khandhāti tetthiṃsa dhammā gahitā, imasmim pana “okkantiyā sati nāmarūpan”ti vuttaṭṭhāne viññāṇakkhandhampi pakkipitvā gabbhaseyyakānam paṭisandhikkhaṇe catuttiṃsa dhammā gahitāti veditabbā. **Nāmarūpapaccayā saḷāyatananti-**ādīhi yatheva okkantiyā sati nāmarūpapātubhāvo dassito, evam nāmarūpe sati saḷāyatanapātubhāvo, saḷāyatane sati phassapātubhāvo, phasse sati vedanāpātubhāvo dassito.

1. Sannipātā (Ka)

2. () natthi Pāliyam.

3. Na sannipatitā (Sī, Ka)

4. Mātā ca utunī (Sī, Ka)

5. Paccupaṭṭhito (Sī, Ka)

6. Ma 1. 332 piṭṭhe.

Vediyamānassāti ettha vedanaṃ anubhavantopi vediyamānoti vuccati jānantopi. “Vediyamahaṃ bhante, vediyatīti maṃ saṃgho dhāretū”¹ti ettha hi anubhavanto vediyamāno nāma, “sukhaṃ vedanaṃ vediyamāno sukhaṃ vedanaṃ vediyāmīti pajānātī”²ti ettha jānanto. Idhāpi jānantova adhippeto. **Idaṃ dukkhanti paññapemī**ti evaṃ jānantassa sattassa “idaṃ dukkhaṃ ettakaṃ dukkhaṃ, natthi ito uddhaṃ dukkhaṃ”ti paññapemi bodhemi jānāpemi. **Ayaṃ dukkhasamudayoti**—ādīsipi eseva nayo.

Tattha dukkhādīsu ayaṃ sanniṭṭhānakathā—ṭhapetvā hi taṇhaṃ tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhaṃ nāma, tasseva pabhāvikā pubbatāṇhā dukkhasamudayo nāma, tesaṃ dvinnampi saccānaṃ anuppattinirodho dukkhanirodho nāma, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagāminīpaṭipadā nāma. Iti Bhagavā okkantiyā sati nāmarūpanti kathentopi vediyamānassa jānamānasseva kathesi, nāmarūpapaccayā saḷāyatananti kathentopi, saḷāyatanapaccayā phassoti kathentopi, phassapaccayā vedanāti kathentopi, vediyamānassa kho panāhaṃ bhikkhave idaṃ dukkhanti paññapemīti kathentopi, ayaṃ dukkhasamuda yoti, ayaṃ dukkhanirodhoti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti paññapemīti kathentopi vediyamānassa jānamānasseva kathesi.

Idāni tāni paṭipāṭiyā ṭhapitāni saccāni vitthārento **katamañca bhikkhaveti**—ādimāha. Taṃ sabbaṃ sabbākārena Visuddhimagge³ vitthāritameva. Tattha vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayaṃ pana viseso—tattha “dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ yāyaṃ taṇhā ponobbhavikā”⁴ti imāya tantiyā āgataṃ, idha “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti paccayākāravasena. Tattha ca dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ “yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho”⁵ti imāya tantiyā āgataṃ, idha “avijjāyatveva asesavirāganirodhā”ti paccayākāranirodhavasena.

Tattha **asesavirāganirodhā**ti asesavirāgena ca asesanirodhena ca. Ubhayampetaṃ aññamaññavevacanameva. **Saṅkhāranirodhoti** saṅkhārānaṃ

1. Vi-Ṭṭha 4. 23 piṭṭhe.

2. Ma 1. 75; Dī 2. 236; Abhi 2. 202 piṭṭhesu.

3. Visuddhi 2. 128 piṭṭhe.

4. Ma 1. 84; Dī 2. 246; Abhi 2. 106 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 86; Dī 2. 247; Abhi 2. 108 piṭṭhesu.

anuppattinirodho hoti. Sesapadesupi eseva nayo. Imehi pana padehi yaṃ āgama avijjādayo nirujjhanti, atthato taṃ nibbānaṃ dīpitaṃ hoti.

Nibbānañhi avijjānirodhotipi saṅkhāranirodhotipi evaṃ tesāṃ tesāṃ dhammānaṃ nirodhanāmena kathīyati. **Kevalassāti** sakalassa.

Dukkhakkhandhassāti vaṭṭadukkhārāsissa. **Nirodho hotīti** appavatti¹ hoti.

Tattha yasmā avijjādīnaṃ nirodho nāma khīṇākāropi vuccati arahattampi nibbā nampi, tasmā idha khīṇākāradassanavasena dvādasasu tṭhānesu arahattaṃ, dvādasasuyeva nibbānaṃ kathitanti veditabbaṃ. **Idaṃ vuccatīti** ettha nibbānameva sandhāya idanti vuttaṃ. **Aṭṭhaṅgikoti** na aṭṭhahi aṅgehi vinimutto añño maggo nāma atthi. Yathā pana pañcaṅgikaṃ tūriyanti vutte pañcaṅgamattameva tūriyanti vuttaṃ hoti, evamidhāpi aṭṭha

ṅgikamattameva maggo hotīti veditabbo. **Aniggahitoti** na niggahito.

Niggaṇhanto hi hāpetvā vā dasseti vaḍḍhetvā vā taṃ parivattetvā vā. Tattha yasmā cattāri ariyasaccāni “na imāni cattāri, dve vā tīṇi vā”ti evaṃ hāpetvāpi “pañca vā cha vā”ti evaṃ vaḍḍhetvāpi “na imāni cattāri ariyasaccāni, aññāneva cattāri ariyasaccāni”ti dassetuṃ na sakkā. Tasmā ayaṃ dhammo aniggahito nāma. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

2. Bhayasuttavaṇṇanā

63. Dutiye **amātāputtikānīti** mātā ca putto ca mātāputtaṃ, parittātuṃ samatthabhāvena natthi ettha mātāputtanti amātāputtikāni. **Yanti** yasmiṃ samaye. **Tattha mātāpi puttaṃ nappaṭilabhatīti** tasmiṃ aggibhaye uppanne mātāpi puttaṃ passituṃ na labhati, puttapi mātaraṃ passituṃ na labhatīti attho. **Bhayaṃ hotīti** cittutrāsabhayaṃ hoti. **Aṭṭhaviṇṇakopoti** aṭṭhaviṇṇa saṅkopo. Aṭṭhaviṇṇa cettha aṭṭhaviṇṇasino corā veditabbā. Yadā hi te aṭṭhaviṇṇa janapadaṃ otarivā gāmanigamarājadhāniyo paharivā vilumpanti, tadā aṭṭhaviṇṇa saṅkopo nāma hoti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Cakkasamārūḥhāti** ettha iriyāpathacakkampi vaṭṭati yānacakkampi. Bhayaśmiṃ hi sampatte yesaṃ yānakāni atthi, te attano parikkhārabhaṇḍaṃ tesu āropetvā palāyanti. Yesaṃ

1. Appavattiko (Sī)

natthi, te kājena vā ādāya sīsena vā ukkhipitvā palāyantiyeva. Te cakkasamārūḷhā nāma honti. **Pariyāyantīti** ito cito ca gacchanti. **Kadācīti** kismiñcideva kāle. **Karahacīti** tasseva vevacanam. **Mātāpi puttam paṭilabhatīti** āgacchantam vā gacchantam vā ekasmiṃ ṭhāne nilīnam vā passitum labhati. **Udakavāhakoti** nadīpūro. **Mātāpi puttam paṭilabhatīti** kulle vā uḷumpe vā mattikābhājane vā dārukkhaṇḍe vā laggam vuyhamānam passitum paṭilabhati, sotthinā vā puna uttaritvā gāme vā araṇṇe vā ṭhitam passitum labhatīti.

Evam pariyaṃyato amātāputtikāni bhayāni dassetvā idāni nippariyaṃyena dassento **tīṇimānīti** ādimāha. Tattha **jarābhayanti** jaram paṭicca uppajjanakabhayaṃ. Itaresupi eseva nayo. Vuttampi cetam “jaram paṭicca uppajjati bhayaṃ bhayānakam chambhitattam lomahamso cetaso utrāso. Byādhiṃ paṭicca, maraṇam paṭicca uppajjati bhayaṃ bhayānakam chambhitattam lomahamso cetaso utrāso”ti¹. Sesam sabbattha uttānamevāti.

3. Venāgapurasuttavaṇṇanā

64. Tatiye **Kosalesūti** evaṃnāmake janapade. **Cārikam caramānoti** addhāna gamanam gacchanto. Cārikā ca nāmesā Bhagavato duvidhā hoti turitacārikā ca aturita cārikā cāti. Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalam disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamanam **turitacārikā** nāma. Sā Mahākassapapaccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Yam pana gāmanigamapaṭipāṭiyā devasikam yojana-addhayojanavasena² piṇḍapāṭacariyādīhi lokam anuggaṇhantassa gamanam, ayam **aturitacārikā** nāma. Imaṃ sandhāyetaṃ vuttam “cārikam caramāno”ti. Vitthārena pana cārikākathā Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya Ambaṭṭhasuttavaṇṇanāyam³ vuttā. **Brāhmaṇagāmōti** brāhmaṇanam Samosaraṇagāmopi brāhmaṇagāmōti vuccati brāhmaṇanam bhogagāmopi. Idha Samosaraṇagāmo brāhmaṇagāmōti⁴ adhippeto. **Tadavasari**ti tattha avasari, sampattoti attho. Vihāro panettha aniyāmito. Tasmā tassa avidūre

1. Abhi 2. 381 piṭṭhe.

3. Dī-Ṭṭha 1. 213 piṭṭhe.

2. Yojanavasena dviyojanavasena (Syā, Ka)

4. Brāhmaṇanam vasanaḡāmo (Sī)

Buddhānaṃ anucchaviko eko vanasaṇḍo atthi¹, Satthā taṃ vanasaṇḍaṃ gatoti veditabbo.

Assosunti suṇiṃsu upalabhiṃsu, sotadvārasampattavacananigghosānusārena jāniṃsu. **Khoti** avadhāraṇatthe, padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena “assosum eva, na tesaṃ koci savanantarāyo ahoṣi”ti ayamatto veditabbo. Padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattameva.

Idāni yamattaṃ assosum, taṃ pakāsetum **samaṇo khalu bho Gotamoti-** ādi vuttaṃ. Tattha samitapāpattā **samaṇoti** veditabbo. **Khalūti** anussavatthe nipāto. **Bhoti** tesaṃ aññaṃaññaṃ ālapanamattaṃ. **Gotamoti** Bhagavato gottavasena paridīpanaṃ, tasmā “samaṇo khalu bho Gotamo”ti ettha samaṇo kira bho Gotamagottoti evamatto daṭṭhabbo. **Sakyaputtoti** idaṃ pana Bhagavato uccākulaparidīpanaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** saddhāpabbajitabhāvaparidīpanaṃ, kenaci pārijuṇṇena anabhibhūto aparikkhiṇaṃ yeva taṃ kulaṃ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṃ hoti. **Taṃ kho panāti** itthambhūtā khyānatthe upayogavacanaṃ, tassa kho pana bho Gotamassāti attho. **Kalyāṇoti** kalyā ṇaṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva, thutighoso vā. **Abbhu ggatoti** sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharivā uggato. Kinti? **Itipi so Bhagavā -pa- Buddho Bhagavāti**. Tatrāyaṃ padasambandho—so Bhagavā itipi Arahaṃ, itipi Sammāsambuddho -pa- itipi Bhagavāti. Iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti.

Tattha “ārakattā, arīnaṃ arānaṃca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi kāraṇehi so Bhagavā Arahanti veditabbo”ti- ādinā² nayena mātikaṃ nikkhipitvā sabbāneva etāni padāni Visuddhimagge³ Buddhānussatiniddese vitthāritānīti tato nesaṃ vitthāro gahetabbo.

1. Bhavissati (Sī)

2. Iminā (Sī)

3. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

So **imaṃ lokanti** so bhavaṃ Gotamo imaṃ lokam, idāni vattabbaṃ nidasseti. **Sadevakanti** saha devehi sadevakam. Evaṃ saha mārena **samārakam**. Saha brahmunā **sabrahmakam**. Saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇim**. Pajātattā **pajā**, taṃ pajam. Saha devamanussehi **sadevamanussam**. Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevaggahaṇam veditabbaṃ, samārakavacanene chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇam, sabrahmakavacanena brahmakāyikādi brahmaggahaṇam¹, sassamaṇabrāhmaṇivacanena sāsanassa paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇam, samitapāpabāhitapāpasamaṇabrahmaṇaggahaṇaṇca, pajāvacanena sattalokaggahaṇam, sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussaggahaṇam. Evamettha tihi padehi okāsalokena saddhim sattaloko, dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo—sadevakaggahaṇena arūpāvacaraloko gahito, samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko, sabrahmataggahaṇena rūpībrahmaloko, sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena, sammutidevehi² vā saha manussaloko, avasesasabbasattaloko vā. Porāṇā panāhu—**sadevakanti** devatāhi saddhim avasesalokam. **Samārakanti** mārena saddhim avasesalokam. **Sabrahmakanti** brahmehi saddhim avasesalokam. Evaṃ sabbepi tibhavūpage satte tihākārehi tisu padesu pakkhipitvā puna dvīhi padehi pariyādātum **sassamaṇabrāhmaṇim pajam sadevamanussanti** vuttam. Evaṃ pañcahi padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinanti.

Sayam abhiññā sacchikatvā pavedetīti sayanti sāmaṃ, aparaneyyo hutvā. **Abhiññāti** abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti³ attho. **Sacchikatvāti** paccakkham katvā, etena anumānādipaṭikkhepo kato. **Pavedetīti** bodheti ñāpeti pakāseti.

So **dhammam deseti ādikalyāṇam -pa- pariyosānakalyāṇanti** so Bhagavā sattesu kāruṇṇatam⁴ paṭicca hitvāpi anuttaram vivekasukham

1. Brahmlokaggahaṇam (Ka)

2. Sammatidevehi (Syā)

3. Sacchikatvāti (Sī)

4. Kāruṇṇam (Syā, Ka)

dhammaṃ deseti. Tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti, ādimhipi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā deseti, majjhēpi, pariyosānēpi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā desetīti vuttaṃ hoti.

Tattha atthi desanāya ādimajjhapariyosānaṃ, atthi sāsanassa. **Desanāya** tāva catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaṃ nāma, ante eko pariyosānaṃ nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosānaṃ, ubhinnaṃ antarā majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi pariyosānaṃ, majjhe eko vā dve vā bahū vā majjhameva.

Sāsanassa sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetam “ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ, sīlañca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā”ti¹. “Atthi bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā”ti² evaṃ vutto pana ariyamaggo majjhaṃ nāma. Phalañceva nibbānañca pariyosānaṃ nāma. “Tasmātiha tvaṃ brāhmaṇa brahmacariyaṃ etaṃ pāraṃ etaṃpariyosānaṃ”ti³ ettha phalaṃ pariyosānanti vuttaṃ. “Nibbānogadhaṃ hi āvuso Visākha brahmacariyaṃ vussati nibbānaparāyaṇaṃ nibbānapariyosānaṃ”ti⁴ ettha nibbānaṃ pariyosānanti vuttaṃ. Idha pana desanāya ādimajjhapariyosānaṃ adhippetam. Bhagavā hi dhammaṃ desento ādimhi sīlaṃ dassetvā majjhe maggaṃ pariyosāne nibbānaṃ dasseti. Tena vuttaṃ “so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ”ti. Tasmā aññopi dhammakathiko dhammaṃ kathento—

Ādimhi sīlaṃ dasseyya, majjhe maggaṃ vibhāvaye.

Pariyosānaṃhi nibbānaṃ, esā kathikasaṇṭhitīti.

Sātthaṃ sabyañjananti yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanānissitā desanā hoti, na so sātthaṃ deseti. Bhagavā pana tathārūpaṃ desanaṃ pahāya catusatipaṭṭhānādinissitaṃ desanaṃ deseti. Tasmā “sātthaṃ

1. Saṃ 3. 124 piṭṭhe.

2. Saṃ 3. 148 piṭṭhe.

3. Etadatthamidaṃ brāhmaṇa brahmacariyaṃ, etaṃsāraṃ etaṃpariyosānanti (Ma 1. 265 piṭṭhe.)

4. Ma 1. 379 piṭṭhe.

deseti”ti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissaṭṭhabyañjanā vā sabbaniggahitabyañjanā vā, tassa damiḷakirātayavanādimalakkhānam bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana—

“Sithilam dhanitañca dīgharassam,
Lahukam garukañca¹ niggahitam.
Sambandham vavatthitam vimuttam,
Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti—

evam vuttam dasavidham byañjanam amakkhetvā paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammam deseti. Tasmā “sabyañjanam katvā deseti”ti vuccati.

Kevalapariṇṇanti ettha **kevalanti** sakalādhivacanam. **Paripuṇṇanti** anūnādhikavacanam. Idam vuttam hoti—sakalapariṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthīti. **Parisuddhanti** nirupakkilesam. Yo hi “imam dhammadesanam nissāya lābham vā sakkāram vā labhissām”ti deseti, tassa parisuddhā desanā nāma hoti. Bhagavā pana lokāmisānirapekkho hitapharaṇeneva mettābhāvanāya muduhadayo ullumpanasabhāvasaṇṭhitena citta deseti. Tasmā parisuddham deseti vuccati. **Brahmacariyam pakāseti** ettha brahmacariyanti sikkhattayasaṇṅgahitam sakalam sāsanam. Tasmā brahmacariyam pakāseti so dhammam deseti ādikalyāṇam -pa- parisuddham, evam desento ca sikkhattayasaṇṅgahitam sakalasāsanabrahmacariyam pakāseti evamettha attho daṭṭhabbo. **Brahmacariyanti** seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtam cariyam, brahmabhūtānam vā Buddhādīnam cariyanti vuttam hoti.

Sādhū kho panāti sundaram kho pana, atthāvaham sukhāvahanti vuttam hoti. **Tathārūpānam arahatanti** yathārūpo so bhavam Gotamo, evarūpānam anekehipi kappakoṭisatasahashehi dullabhadassanānam byāmapabhāparikkhittehi asīti-anubyañjana paṭimaṇḍitehi dvattimsamahāpurisalakkhaṇavarehi² samākiṇṇamanoramasarīrānam anappakadassanānam atimadhuradhammanigghosānam yathābhūtaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddānam arahatam. **Dassanam hoti**ti pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hoti. Sace pana aṭṭhaṅgasamannāgatena brahmassarena dhammam desentassa ekapadampi sotum labhissāma, sādhutaramyeva

1. Garukam lahukañca (Vi-Tṭha 4. 247 piṭṭhe)

2. ...lakkhaṇāvaḷīhi (Ka)

bhavissatīti evaṃ ajjhāsayaṃ katvā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti** sabbakiccāni pahāya tuṭṭhamānasā agamaṃsu. **Añjalim paṇāmetvāti** ete ubhatopakkhikā¹, te evaṃ cintesuṃ “sace no micchādiṭṭhikā codessanti ‘kasmā tumhe samaṇaṃ Gotamaṃ vandi tthā’ti, tesaṃ ‘kiṃ añjalikaraṇamattenāpi vanditaṃ hoti’ti vakkhāma. Sace no sammā diṭṭhikā codessanti ‘kasmā Bhagavantam na vanditthā’ti, ‘kiṃ sīsena bhūmiṃ paharante neva vanditaṃ hoti. Nanu añjalikammampi vandana eva’ti vakkhāma”ti. **Nāmagottanti** “bho Gotama ahaṃ asukassa putto Datto nāma Mitto nāma idhāgato”ti vadantā nāmaṃ sāventi nāma. “Bho Gotama ahaṃ Vāseṭṭho nāma Kaccāno nāma idhāgato”ti vadantā gottam sāventi nāma. Ete kira daliddā jiṇṇakulaputtā “parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmā”ti evaṃ akaṃsu. Ye pana **tuṇhībhūtā** nisīdimṃsu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā “ekaṃ dve kathāsallāpe karonte vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekaṃ dve bhikkhā adātuṃ na yuttan”ti tato attānaṃ mocentā tuṇhībhūtā nisīdanti. Andhabālā aññānatāyeva avakkhittamattikāpiṇḍā viya yattha katthaci tuṇhī bhūtā nisīdanti.

Venāgapurikoti venāgapuravāsī. **Etadavocāti** pādantato paṭṭhāya yāva kesaggā Tathāgatassa sarīraṃ olokeno asīti-anubyañjanasamujjalehi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi paṭimaṇḍitaṃ sarīrā nikkhamitvā samantato asītihatthappadesaṃ ajjhottharivā ṭhitāhi chabbappaṇāhi ghanabuddharamsīhi samparivāritaṃ Tathāgatassa sarīraṃ disvā sañjātavimhayo vaṇṇaṃ bhaṇanto etaṃ “acchariyaṃ bho Gotamā”ti-ādivacanaṃ avoca.

Tattha **yāvañcidanti** adhimattappamāṇaparicchedavacanametam. Tassa vipprasannapadena saddhim sambandho. Yāvañca vipprasannāni adhimattavipprasannānīti attho. **Indriyānīti** cakkhādīni cha indriyāni. Tassa hi pañcannaṃ indriyānaṃ paṭiṭṭhitokāsassa vipprasannataṃ disvā tesaṃ vipprasannatā pākaṭā ahosi. Yasmaṃ pana sā mane vipprasanne yeva hoti, avipprasannacittānāhi indriyappasādo nāma natthi, tasmāssa manindriyappasādopi pākaṭo ahosi. Tam esa

1. Ettha ye ubhayapakkhikā (Ka)

vippasannataṃ gahetvā “vippasannāni indriyāni”ti āha. **Parisuddhoti** nimmalo. **Pariyodātoti** pabhassaro. **Sāradam badarapaṇḍunti** saradakāle jātam nātisuparipakkam badaram. Tañhi parisuddhañceva hoti pariyodātāñca. **Tālapakkanti** superipakkatālapaharam. **Sampati bandhanā pamuttanti**¹ tamkhaṇaṇṇeva bandhanā pamuttaṃ. Tassa hi bandhana mūlam apanetvā paramukhaṃ² katvā phalake ṭhapitassa caturaṅgulamattaṃ ṭhānam oloketānam parisuddham pariyodātam hutvā khāyati. Tam sandhāyevamāha. **Nekkham jambonadanti** surattavaṇṇassa³ jambonadasuvaṇṇassa ghaṭikā. **Dakkha kammāraputtasuparikammakatanti** dakkhena suvaṇṇakāraputtana suṭṭhu katapari kammaṃ. **Ukkāmukhe sukusalasampahaṭṭhanti** suvaṇṇakāra-uddhane pacitvā sukusalena suvaṇṇakārena ghaṭṭanaparimajjanapahamsanena suṭṭhu pahaṭṭham suparimadditanti attho. **Paṇḍukambale nikkhittanti** agginā pacitvā dīpidāṭhāya ghaṃsitvā gerukaparikammaṃ katvā rattakambale ṭhapitaṃ. **Bhāsateti** sañjāta-obhāsatāya bhāsate. **Tapateti** andhakāraviddhamsanatāya tapate. **Virocatīti** vijjotamānam hutvā virocati, sobhatīti attho.

Uccāsayanamahāsayanānīti ettha atikkantappamāṇam uccāsayanam nāma, āyatavittatham akappiyabhaṇḍam mahāsayanam nāma. Idāni tāni dassento **seyyathidam**, **āsandīti**-ādimāha. Tattha **āsandīti** atikkantappamāṇam āsanam. **Pallaṅkoti** pādesu vālarūpāni ṭhapetvā kato. **Gonakoti** dīghalomako mahākojavo. Caturaṅgulādhikāni kira tassa lomāni. **Cittakoti** vānacittam uṇṇāmayattharaṇam. **Paṭikāti** uṇṇāmāyo setattha rako. **Paṭalikāti** ghanapuppho uṇṇāmayattharako, yo āmalakapaṭṭotipi vuccati. **Tūlikāti** tiṇṇam tūlānam aññatarapuṇṇā tūlikā. **Vikatikāti** sīhabyagghādirūpavicitro uṇṇāmayattharako. **Uddalomīti** ubhatodasam uṇṇāmayattharaṇam. Keci ekato uggatapupphanti vadanti. **Ekantalomīti** ekatodasam uṇṇāmayattharaṇam. Keci ubhato uggatapupphanti vadanti. **Kaṭṭissanti** ratanaparisibbitam koseyyakaṭṭissamayaṃ paccattharaṇam. **Koseyyanti** ratanaparisibbitameva kosiya-suttamayaṃ paccattharaṇam. **Kuttakanti** soḷasannam nāṭakitthīnam ṭhatvā naccanayoggaṃ uṇṇāmayattharaṇam. **Hatthattharādayo** hatthipiṭṭhādīsu attharaṇaka-attharakā

1. Muttanti (Sī, Ka)

2. Parammukhaṃ (Syā), parimukhaṃ (Ka)

3. Rattasuvaṇṇassa (Sī)

ceva hatthirūpādāni dassetvā kata-attharakā ca. **Ajinappaveṇī**ti ajinacammehi mañcappamāṇena sibbitvā katappaveṇī. Sesaṃ heṭṭhā vuttatthameva.

Nikāmalābhīti atikāmalābhī¹ icchiticchitalābhī. **Akicchālābhī**ti adukhalābhī. **Akasiralābhī**ti vipulalābhī mahantalābhī, uḷāruḷārāneva labhati² maññeti sandhāya vadati. Ayaṃ kira brāhmaṇo sayanagaruko, so Bhagavato vippasannindriyāditaṃ disvā “addhā esa evarūpesu uccāsayanamahāsayanesu nisīdati ceva nipajjati ca. Tenassa vippasannāni indriyāni, parisuddho chavivaṇṇo pariyodāto”ti maññamāno imaṃ senāsanavaṇṇaṃ kathesi.

Laddhā ca pana na kappantīti ettha kiñci kiñci kappati. Suddhakoseyyaṇhi mañcepi attharituṃ vaṭṭati, gonakādayo ca bhūmattharaṇaparibhogena, āsandiya³ pāde chinditvā, pallaṅkassa vāḷe bhinditvā, tūlikaṃ vijaṭetvā “bimbohanaṅca kātun”ti⁴ vacanato imānipi ekena vidhānena kappanti. Akappiyaṃ pana upādāya sabbāneva na kappantīti vuttāni.

Vanantaññeva pavisāmīti⁵ araṇṇaṃyeva pavisāmi. **Yadevā**ti yāniyeva. **Pallaṅkaṃ ābhujitvā**ti samantato ūrubaddhāsanaṃ bandhitvā. **Ujurm kāyaṃ paṇidhāyā**ti aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭim paṭipādentō ujurm kāyaṃ ṭhapetvā. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā**ti kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapetvā, pariggahitaniyyānaṃ vā katvāti attho. Vuttañhetam “parīti pariggahaṭṭho. Mukhanti niyyānaṭṭho. Satīti upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti⁶. **Upasampajja viharāmī**ti paṭilabhitvā paccakkhaṃ katvā viharāmi. **Evambhūto**ti evaṃ paṭhamajjhānā dīsu aññatarasamaṅgī hutvā. **Dibbo me eso tasmim samaye caṅkamo hotī**ti cattāri hi rūpajjhānāni samāpajjitvā caṅkamantassa caṅkamo dibbacāṅkamo nāma hoti, samāpattito vuṭṭhāya caṅkamantassāpi caṅkamo dibbacāṅkamoyeva. Ṭhānādīsupi eseva nayo. Tathā itaresu dvīsu vihāresu.

1. Kāmalābhī (Sī), yathākāmalābhī (Dī-Ṭṭha 3. 81 piṭṭhe)

2. Lābhīti (Ka) 3. Āsandiyo (Sī, Syā) 4. Vī 4. 295 piṭṭhe.

5. Pacārayāmīti (Sī, Syā)

6. Khu 9. 174 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

So evaṃ pajānāmi “rāgo me pahīno”ti Mahābodhipallaṅke arahattamaggena pahīnarāgameva dassento “so evaṃ pajānāmi rāgo me pahīno”ti āha. Sesapadesupi eseva nayo. Iminā pana kiṃ kathitaṃ hotīti? Paccavekkhaṇā kathitā, paccavekkhaṇāya phalasamāpatti kathitā. Phalasamāpattiṃhi samāpannassapi samāpattito vuṭṭhitassapi caṅkamā dayo ariyacaṅkamādayo honti. Sesamettha uttānatthamevāti.

4. Sarabhasuttavaṇṇanā

65. Catutthe **Rājagaheti** evaṃnāmake nagare. **Gijjhakūṭe pabbateti** gijjhasadisānissa kūṭāni, gijjhā vā tassa kūṭesu vasantīti Gijjhakūṭo, tasmim Gijjhakūṭe pabbate. Ete nassa Rājagahaṃ gocaragāmaṃ katvā viharantassa vacanaṭṭhānaṃ dassitaṃ. Gijjhakūṭasmiṃhi Tathāgataṃ uddissa vihāro kārito, Gijjhakūṭavihārotvevassa nāmaṃ. Tatthāyaṃ tasmim samaye viharatīti. **Sarabho nāma paribbājako acirapakkanto hotīti** Sarabhoti evaṃnāmake paribbājako imasmim sāsane pabbajitvā nacirasseva pakkanto hoti, adhunā vibbhantoti attho. Sammāsambuddhe hi loke uppanne titthiyā naṭṭhalābhasakkārā ahesuṃ, tiṇṇaṃ ratanānaṃ mahālābhasakkāro uppajji. Yathāha—

“Tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajja parikkhārānaṃ. Aññatitthiyā pana paribbājakā asakkatā honti agarukatā amānitā apūjitā na lābhino cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajja parikkhārānaṃ”ti¹.

Te evaṃ parihīnalābhasakkārā pañcasatamattā ekasmim paribbājakārāme sannipatitvā sammantayimsu “bho mayaṃ samaṇassa Gotamassa upannakālato paṭṭhāya hatalābhasakkārā jātā, samaṇassa Gotamassa sāvakānañcassa ekaṃ avaṇṇaṃ upadhāretha, avaṇṇaṃ pattharitvā

1. Khu 1. 89; Sam 1. 340 piṭṭhesu.

etassa sāsanaṃ garahitvā amhākaṃ lābhasakkāraṃ uppādessāmā”ti. Te vajjaṃ oloketā “tisu dvāresu ājīve cāti catūsupi ṭhānesu samaṇassa Gotamassa vajjaṃ passitum na sakkā, imāni cattāri ṭhānāni muñcitvā aññattha olokethā”ti āhaṃsu. Atha nesaṃ antare eko evamāha “ahaṃ aññaṃ na passāmi, ime anvaḍḍhamāsaṃ sannipatitvā dvāravātapānāni pidhāya sāmaṇerānampi pavesanaṃ na denti. Jīvitasadisāpi upaṭṭhākā daṭṭhum na labhanti, āvaṭṭanimāyaṃ osāretvā osāretvā janam āvaṭṭetvā āvaṭṭetvā khādanti. Sace taṃ mayam¹ āharitum sakkhissāma, evaṃ no lābhasakkāra-
ulāro² bhavissati”ti. Aparopi evameva vadanto uṭṭhāsi. Sabbe ekavādā ahesum. Tato āhaṃsu “yo taṃ āharitum sakkhissati, taṃ mayam amhākaṃ samaye jeṭṭhakaṃ karissāmā”ti.

Tato koṭito paṭṭhāya “tvaṃ sakkhissasi, tvaṃ sakkhissasi”ti pucchitvā “ahaṃ na sakkhissāmi, ahaṃ na sakkhissāmi”ti bahūhi vutte Sarabham pucchimāsu “tvaṃ sakkhissasi ācariyā”ti. So āha “āgaru etaṃ āharitum, sace tumhe attano kathāya ṭhatvā maṃ jeṭṭhakaṃ karissathā”ti. Agaru etaṃ ācariyā āhara, tvaṃ katoyevāsi amhehi jeṭṭhakoti. So āha “taṃ āharantena thenetvā vā vilumpitvā vā āharitum na sakkā, samaṇassa pana Gotamassa sāvakasadisena hutvā tassa sāvake vanditvā vattapaṭivattaṃ katvā tesam patte bhattaṃ bhuñjitvā āharitum sakkā. Ruccati vo etassa ettakassa kiriyā”ti³. Yamkiñci katvā āharitvā ca no dehīti. Tena hi maṃ disvā apassantā viya bhavēyyāthāti paribbā jakānaṃ saññaṃ datvā dutiyadivase pātova uṭṭhāya Gijjhakūṭamahāvihāraṃ gantvā diṭṭha diṭṭhānaṃ bhikkhūnaṃ pañcapaṭiṭṭhitena pāde vandi. Bhikkhū āhaṃsu “aññe paribbā jakā caṇḍā pharusā, ayaṃ pana saddho bhavissati pasanno”ti. Bhante tumhe ñatvā yutta ṭṭhānasmiṃyeva pabbajitā, mayam pana anupadhāretvā atittheneva pakkhantā aniyyānika magge vicarāmāti. So evaṃ vatvā diṭṭhe diṭṭhe bhikkhū punappunaṃ vandati, nhānoda kādīni paṭiyādeti, dantakaṭṭhaṃ kappiyaṃ karoti, pāde dhovati makkheti, atirekabhattaṃ labhitvā bhuñjati.

1. Taṃ māyaṃ (Sī, Syā)

2. Lābhasakkāro (Sī, Syā)

3. Kiriyāyāti (Sī)

Taṃ iminā nīhārena vasantaṃ eko mahāthero disvā “paribbājaka tvaṃ saddho pasanno, kiṃ na pabbajasi”ti. Ko maṃ bhante pabbājessati. Mayañhi cirakālaṃ bhadantānaṃ paccatthikā hutvā vicarimhāti. Thero “sace tvaṃ pabbajitukāmo, ahaṃ taṃ pabbājessāmī”ti vatvā pabbājesi. So pabbajitakālato paṭṭhāya niraṇṭaraṃ vattapaṭivattamakāsi. Atha naṃ thero vatte pasīditvā nacirasseva upasampādesi. So uposathadivase bhikkhūhi saddhiṃ uposathaggaṃ pavisitvā bhikkhū mahantena ussāhena pātimokkhaṃ paggaṇhante disvā “iminā nīhārena osāretvā osāretvā lokaṃ khādanti, katipāhena harissāmī”ti cintesi. So pariveṇaṃ gantvā upajjhāyaṃ vanditvā “bhante konāmo ayaṃ dhammo”ti pucchi. Pātimokkho nāma āvusoti. Uttamadhammo esa bhante bhavissatīti. Āma āvuso, sakalasāsanadhāraṇī ayaṃ sikkhāti. Bhante sace esa sikkhādhammo uttamo, imeva paṭhamāṃ gaṇhāmīti. Gaṇhāvusoti thero sampaṭicchi¹. So gaṇhanto paribbā jake passitvā “kīdisaṃ ācariyā”ti pucchito “āvuso mā cintayittha, katipāhena āharissā mī”ti vatvā nacirasseva uggaṇhitvā upajjhāyaṃ āha “ettakameva bhante udāhu aññampi atthi”ti. Ettakameva āvusoti.

So punadivase yathānivatthapārutova gahitaṇīhāreneva pattaṃ gahetvā Gijjhakūṭā nikkhamma paribbājakārāmaṃ agamāsi. Paribbājakā disvā “kīdisaṃ ācariyā, nāsakkhittha maññe āvaṭṭanimāyaṃ āharitun”ti taṃ parivārayiṃsu. Mā cintayittha āvuso, āhaṭā me āvaṭṭanimāyā, ito paṭṭhāya amhākaṃ lābhasakkāro mahā bhavissati. Tumhe aññamaññaṃ samaggā hotha, mā vivādaṃ akatthāti. Sace te ācariya suggahitā², amhepi naṃ vācehi. So ādito paṭṭhāya pātimokkhaṃ osāresi. Atha te sabbepi “etha bho nagare vicarantā samaṇassa Gotamassa avaṇṇaṃ kathessāmā”ti anugghāṭitesuyeva nagaradvāresu dvārasamīpaṃ gantvā vivaṭena dvārena sabbapaṭhamāṃ pavisiṃsu. Evaṃ salīṅgeneva apakkantaṃ taṃ paribbājakaṃ sandhāya “Sarabho nāma paribbājako acirapakkanto hoti”ti vuttaṃ.

1. Paṭṭhapesi (Syā, Ka)

2. Suggahito (Sī, Syā)

Taṃdivasaṃ pana Bhagavā paccūsasamaye lokam olokeno idam addasa “ajja Sarabho paribbājako nagare vicarivā pakāsaṇīyakammaṃ karissati, tiṇṇaṃ ratanānaṃ avaṇṇaṃ kathento visam siñcivā paribbājakārāmaṃ gamissati, ahampi tattheva gamissāmi, catassopi parisā tattheva osarissanti. Tasmim samāgame caturāsīti pāṇasahassāni amatapānaṃ pivissanti”ti. Tato “tassa okāso hotu, yathāruciyaṃ avaṇṇaṃ pattharatu”ti cintetvā Ānandattheraṃ āmantesi “Ānanda aṭṭhārasasu mahāvihāresu bhikkhusaṃghassa mayā saddhimyeva piṇḍāya caritum ārocehi”ti. Thero tathā akāsi. Bhikkhū pattacīvaramādāya Satthārameva parivārayimsu. Satthā bhikkhusaṃgham ādāya dvāragāmasamīpeyeva piṇḍāya cari. Sarabhopi paribbājakehi saddhim nagaram pavittṭho tattha tattha parisamajjhe rājadvāravīthicatukkādīsu ca gantvā¹ “aññāto mayā samaṇānaṃ Sakyaputtiyaṇaṃ dhammo”ti-ādini abhāsi. Tam sandhāya **so Rājagahe parisati evaṃ vācam bhāsatī**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **aññātoti** ñāto avabuddho, pākāṭam katvā uggahitoti dīpeti. **Aññāyāti** jānitvā. **Apakkantoti** salīgeneva apakkanto. Sace hi samaṇassa Gotamassa sāsane koci sāro abhavissa, nāham apakkamissaṃ. Tassa pana sāsanaṃ asāraṃ nissāraṃ, āvaṭṭanimāyaṃ osāretvā samaṇā lokam khādantīti etamatthaṃ dīpento evamāha.

Atha kho sambahulā bhikkhūti atha evaṃ tasmim paribbājake bhāsamāne araṇṇavāsino pañcasatā bhikkhū “asukaṭṭhānaṃ nāma Satthā piṇḍāya caritum gato”ti ajānantā bhikkhācāraṇelāyaṃ Rājagaham piṇḍāya pavisimsu. Te sandhāyetam vuttaṃ. **Assosunti** suṇimsu. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsū**ti “imaṃ kāraṇam Dasabalassa ārocessamā”ti upasaṅkamimsu.

Sippinikātīranti sippinikāti² evaṃnāmikāya nadiyā tīraṃ. **Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhāvenāti** kāyaṅgavācaṅgāni acopetvā abbhantare khantiṃ dhāretvā³ citteneva adhivāsesīti attho. Evaṃ adhivāsetvā puna⁴ cintesi “kim nu kho ajja mayā Sarabhassa vādam madditum gacchantena ekakena

1. Thatvā (Sī)

2. Sappinikāti (Sī)

3. Cāretvā (Sī, Syā)

4. Pana (Sī)

gantabbaṃ, udāhu bhikkhusaṃghaparivutenā”ti. Athassa etadahosi—
 sacāhaṃ bhikkhusaṃghaparivuto gamissāmi, mahājano evaṃ cintessati
 “samaṇo Gotamo vāduppattiṭṭhānaṃ gacchanto pakkhaṃ ukkhipitvā gantvā
 parisabalena uppannaṃ vādaṃ maddati, paravādīnaṃ sīsaṃ ukkhipituṃ na
 deti”ti. Na kho pana mayhaṃ uppanne vāde paraṃ gahetvā maddanakiccaṃ
 atthi, ahameva gantvā maddissāmi. Anacchariyaṃ cetam yvāhaṃ¹ idāni
 Buddhabhūto attano uppannaṃ vādaṃ maddeyyaṃ², cariyaṃ caraṇakāle
 ahetukapaṭisandhiyaṃ nibbattenāpi hi mayā vahitabbaṃ dhuraṃ añño
 vahituṃ samattho nāma nāhosi. Imassa panatthassa sādhanattham—

“Yato yato garu dhuraṃ, yato gambhīravattanī.

Tadāssu kaṇhaṃ yuñjenti³, svāssu taṃ vahate dhuraṃ”ti⁴—

idaṃ Kaṇhajātaṃ āharitabbaṃ. Atīte kira eko satthavāho ekissā
 mahallikāya gehe nivāsaṃ gaṇhi. Athassa ekissā dhenuyā
 rattibhāgasamanantare gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Sā ekaṃ vacchakaṃ vijāyi.
 Mahallikāya vacchakaṃ diṭṭhakālato paṭṭhāya puttasiṇho udapādi.
 Punadivase satthavāhaputto “tava gehavetanaṃ gaṇhāhi”ti āha. Mahallikā
 “mayhaṃ aññena kiccaṃ na atthi, imameva vacchakaṃ dehī”ti āha. Gaṇha
 ammaṭi. Sā taṃ gaṇhitvā khīraṃ pāyevā yāgubhattatiṇḍāni dadamānā
 posesi. So vuddhimanvāya paripuṇṇarūpo balavīriyasampanno ahosi
 sampannācāro, Kālako nāma nāmena. Athe kassa satthavāhassa pañcahi
 sakaṭasatehi āgacchantassa udakabhinnatṭhāne sakaṭacakkaṃ laggi. So
 dasapi vīsampi tiṃsampi yojetvā nīharāpetuṃ asakkonto Kālakaṃ
 upasaṅkamitvā āha “tāta tava vetanaṃ dassāmi, sakaṭaṃ me ukkhipitvā
 dehī”ti. Evañca pana vatvā taṃ ādāya “añño iminā saddhiṃ dhuraṃ vahituṃ
 samattho natthi”ti dhurasakaṭe⁵ yottaṃ bandhitvā taṃ ekakaṃyeva yojesi.
 So taṃ sakaṭaṃ ukkhipitvā thale patiṭṭhā petvā eteneva nīhārena⁶ pañca
 sakaṭasatāni nīhari. So sabbapacchimasakaṭaṃ nīharitvā mociyamāno
 “sun”ti katvā sīsaṃ ukkhipi.

1. Svāhaṃ (Sī)

2. Maddeyya (Ka)

3. Yojeti (Syā)

4. Khu 5. 7 piṭṭhe Jātake.

5. Dhurasakaṭacchidde (Ka)

6. Niyāmena (Sī)

Satthavāho “ayaṃ ettakāni sakaṭāni ukkhipanto evaṃ na akāsi, vetanattamaṃ maññe karoti”ti sakaṭagaṇanāya kahāpaṇe gahetvā pañcasatabhaṇḍikaṃ tassa gīvāya bandhāpesi¹. So aññesaṃ attano santikaṃ allīyitum adento ujukaṃ gehameva agamāsi. Mahallikā disvā mocetvā kahāpaṇabhāvaṃ ñatvā “kasmā putta evamakāsi, mā tvaṃ ‘mayā kammaṃ katvā ābhatena ayaṃ jīvissatī’ti saññamakāsi”ti vatvā goṇaṃ uṇhodakena nhāpetvā telena abbhañjitvā “ito paṭṭhāya puna mā evamakāsi”ti ovadi. Evaṃ Satthā “cariyaṃ caraṇakāle ahetukapaṭisaṇḍhiyaṃ nibbattenāpi hi mayā vahitabbadhuraṃ añño vahitum samattho nāma nāhosī”ti cintetvā ekakova agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho Bhagavā sāyanhasamayam paṭisallānā vuṭṭhitoti**-ādi vuttaṃ.

Tattha **paṭisallānā**ti puthuttārammaṇehi cittaṃ paṭisaṃharitvā sallānato, phala samāpattitoti attho. **Tenupasaṅkamī**ti paribbājakesu sakalanagare pakāsaṇīyakammaṃ katvā nagarā nikkhamma paribbājakārāme sannipatitvā “sace āvuso sarabha samaṇo Gotamo āgamissati, kiṃ karissasī”ti. Samaṇe Gotame ekaṃ karonte ahaṃ dve karissāmi, dve karonte cattāri, cattāri karonte pañca, pañca karonte dasa, dasa karonte vīsati², vīsati karonte tiṃsaṃ, tiṃsaṃ karonte cattālisaṃ, cattālisaṃ karonte paññāsaṃ, paññāsaṃ karonte sataṃ, sataṃ karonte sahaṃsaṃ karissāmīti evaṃ aññamaññaṃ sīhanādakathaṃ samuṭṭhāpetvā nisinnesu upasaṅkami.

Upasaṅkamanto pana yasmā paribbājakārāmassa nagaramajjheneva maggo, tasmā surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā Sugatamahācīvaraṃ pārupitvā vissaṭṭhabalo rājā viya ekakova nagaramajjhena agamāsi. Micchādiṭṭhikā disvā “paribbājakā samaṇassa Gotamassa pakāsaṇīyakammaṃ karontā avaṇṇaṃ pattharimsu, so ete anuvattitvā saññāpetum gacchati maññe”ti anubandhimsu. Sammādiṭṭhikāpi “Sammāsambuddho pattacīvaraṃ ādāya ekakova nikkhanto, ajja Sarabhena saddhiṃ mahādharmmasaṅgāmo bhavissati. Mayampi tasmim samāgame kāyasakkhino bhavissāmā”ti anubandhimsu. Satthā passantasseva mahājanassa paribbājakārāmaṃ upasaṅkami.

1. Ṭhapesi (Ka)

2. Vīsatiṃ (Si)

Paribbājakā rukkhānaṃ khandhaviṭṭapasākhantarehi samuggacchantā chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo disvā “aññadā evarūpo obhāso nāma natthi, kiṃ nu kho etan”ti ulloketvā “samaṇo Gotamo āgacchatī”ti āhaṃsu. Taṃ sutvāva Sarabho jāṇukantare sīsaṃ ṭhapetvā adhomukho nisīdi. Evaṃ tasmim̐ samaye Bhagavā taṃ ārāmaṃ upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Tathāgato hi jambudīpatale aggakule jātattā aggāsanārahotissa sabbattha āsanaṃ paññattameva hoti. Evaṃ paññatte mahārahe Buddhāsane nisīdi.

Te paribbājakā Sarabhaṃ paribbājakaṃ etadavocuntī

Sammāsambuddhe kira Sarabhena saddhiṃ ettakaṃ kathenteyevea bhikkhusaṃgho Satthu padānupadiko hutvā paribbājakārāmaṃ sampāpuṇi, catassopi parisā paribbājakārāmeveva osariṃsu. Tato te paribbājakā “acchariyaṃ samaṇassa Gotamassa kammaṃ, sakalanagaraṃ vicaritvā avaṇṇaṃ pattharitvā pakāsaṇīyakammaṃ katvā āgatānaṃ verīnaṃ paṭisattūnaṃ paccāmittānaṃ santikaṃ āgantvā thokampi viggāhikakathaṃ na kathesi, āgatakalato paṭṭhāya satapākatelena makkhento viya amatapānaṃ pāyento viya madhurakathaṃ katheti”ti sabbepi Sammāsambuddhaṃ anuvattantā etadavocum̐.

Yāceyyāsīti āyāceyyāsi pattheyyāsi piheyyāsi. **Tuṇhībhūtoti** tuṇhībhāvaṃ upagato. **Maṅkubhūtoti** nittejataṃ āpanno. **Pattakkhandhoti** onatagīvo. **Adhomukhoti** heṭṭhāmukho. **Sammāsambuddhassa te paṭijānatoti** “ahaṃ Sammāsambuddho, sabbe dhammā mayā abhisambuddhā”ti evaṃ paṭijānato tava. **Anabhisambuddhāti** ime nāma dhammā tayā anabhisambuddhā. **Tatthāti** tesu anabhisambuddhāti evaṃ dassitadhammesu. **Aññena vā aññaṃ paṭicarissatīti** aññena vā vacanena aññaṃ vacanaṃ paṭicchādessati, aññaṃ pucchito aññaṃ kathessatīti adhippāyo¹. **Bahiddhā kathaṃ apanāmessatīti** bahiddhā aññaṃ āgantukakathaṃ āharanto purimakathaṃ apanāmessati. **Appaccayanti** anabhiraddhiṃ atuṭṭhākāraṃ. **Pātukarissatīti** pākaṇaṃ karissati. Ettha ca appaccayena domanassaṃ vuttaṃ, purimehi dvīhi mandabalavabhedo kodhoyeva.

1. Attho (Sī, Syā)

Evam Bhagavā paṭhamavesārajjena sīhanādaṃ naditvā puna dutiyādihi nadanto **yo kho maṃ paribbājakāti**-ādimāha. Tattha **yassa kho pana te atthāya dhammo desitoti** yassa maggassa vā phalassa vā atthāya tayā catusaccadhammo desito. **So na niyyātīti** so dhammo na niyyāti na niggacchati, na taṃ atthaṃ sādhetīti vuttaṃ hoti. **Takkarassāti** yo naṃ karoti, tassa paṭipattipūrakassa puggalassāti attho. **Sammā dukkhakkhayāyāti** hetunā nayena kāraṇena sakalassa vaṭṭadukkhassa khayāya. Atha vā **yassa kho pana te atthāya dhammo desitoti** yassa te atthāya dhammo desito, seyyathidaṃ? Rāgapatiḥhātathāya asubhakammaṭṭhānaṃ, dosapatiḥhātathāya mettābhāvanā, mohapaṭi ghātathāya pañca dhammā, vitakkupacchedāya ānāpānassati. **So na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti** so dhammo yo naṃ yathādesitaṃ karoti, tassa takkarassa sammā hetunā nayena kāraṇena vaṭṭadukkhakkhayāya na niyyāti na niggacchati, taṃ atthaṃ na sādhetīti ayamettha attho. **Seyyathāpi Sarabho paribbājakoti** yathā ayaṃ Sarabho paribbājako pajjhāyanto appaṭibhāno nisinno, evaṃ nisīdissatīti.

Evam tīhi padehi sīhanādaṃ naditvā desanaṃ nivattentasseva¹ Tathāgatassa tasmim̐ ṭhāne sannipatitā caturāsītipāṇasahassaparimāṇā parisā amatapānaṃ pivi, Satthā parisāya amatapānassa pītabhāvaṃ ñatvā vehāsaṃ abbhuggantvā pakkāmi. Tamatthaṃ dassetuṃ **atha kho Bhagavāti**-ādi vuttaṃ. Tattha **sīhanādanti** seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ appaṭinādaṃ. **Vehāsaṃ pakkāmīti** abhiññāpādaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhāya saddhiṃ bhikkhusaṃghena ākāsaṃ pakkhandi. Evam pakkhando ca pana taṃkhaṇaṇṇeva Gijjhakūṭamahāvihāre patiṭṭhāsi.

Vācāya sannitodakenāti vacanapatodena. **Sañjambharimakamsūti** sambharitaṃ nirantraphuṭaṃ akaṃsu, upari² vijjhimsūti vuttaṃ hoti. **Brahāraṇṇeti** mahāraṇṇe. **Sīha nādaṃ nadissāmīti** sīhassa nadato ākāraṃ disvā “ayampi tiracchānagato, ahampi, imassa cattāro pādā, mayhampi, ahampi evameva sīhanādaṃ nadissāmī”ti cintesi. So sīhassa sammukhā nadituṃ

1. Nibbaṭṭantasseva nibbaṭṭantasseva (Sī), nivaṭṭentasseva (Syā) 2. Upari upari (Sī)

asakkonto tasmim gocarāya pakkante ekako naditum ārabhi. Athassa siṅgālasaddoyeva nicchari. Tena vuttam **siṅgālakamyeva nadatīti**.

Bheraṇḍakanti tasseva vevacanam. Apica bhinnassaram amanāpasaddam nadatīti vuttam hoti. **Evameva kho tvanti** iminā opammena paribbājakā Tathāgataṃ sīhasadisam katvā sarabham siṅgālasadisam akaṃsu.

Ambukasañcarīti¹ khuddakakukkuṭikā. **Purisakaravitam**² **ravissāmīti** mahākukkuṭam ravantam disvā “imassapi dve pādā dve pakkhā, mayhampi tatheva, ahampi evarūpaṃ ravitam ravissāmī”ti sā tassa sammukhā ravitum asakkonti tasmim pakkante ravamānā kukkuṭikāravamyeva ravi. Tena vuttam **ambukasañcariravitamyeva ravatīti**. **Usabhoti** goṇo. **Suññāyāti** tucchāya jeṭṭhakavasabhehi virahitāya. **Gambhīram naditabbaram maññatīti** jeṭṭhakavasabhassa nādasadisam gambhīranādam naditabbaram maññati. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

5. Kesamuttisuttavaṇṇanā

66. Pañcame **Kālāmānam nigamoti** Kālāmā nāma khattiyā, tesam nigamo. **Kesamuttiyāti** Kesamuttanigamavāsino. **Upasaṅkamimsūti** sappinavanītādibhesajjāni ceva aṭṭhavidhapānakāni ca gāhāpetvā upasaṅkamimsu. **Sakamyeva vadam dīpetīti** attano yeva laddhim kathenti. **Jotentīti** pakāsenti. **Khumśentīti** ghaṭṭanti. **Vambhentīti** avajānanti. **Paribhavantīti** lāmakam karonti. **Omakkhim**³ **karontīti** ukkhittakam⁴ karonti, ukkhipitvā chaḍḍenti. **Aparepi bhanteti** so kira aṭṭavimukhe gāmo, tasmā tattha aṭṭavim atikkantā ca atikkamitukāmā ca vāsam kappenti. Tesupi paṭhamam āgatā attano laddhim dīpetvā pakkamimsu, pacchā āgatā “kim te jānanti, amhākam antevāsikā te, amhākam santike kiñci kiñci sippam uggaṇhimśu”ti attano laddhim dīpetvā pakka mimsu. Kālāmā ekaladdhiyampi saṇṭhahitum na sakkhimsu. Te etamattham dīpetvā Bhagavato evamārocetvā **tesam no bhanteti**-ādimāhamsu. Tattha **hoteva kaṅkhāti** hotiyeva kaṅkhā. **Vicikicchāti** tasseva vevacanam. **Alanti** yuttam.

1. Ambakamaddarīti (Sī), ambakapaccarīti (Syā)

2. Phussakaravitam (Sī), pussakaravikam (Syā)

3. Opapakkhim (Sī, Syā)

4. Upakkhittakam (Sī, Syā)

Mā anussavenāti anussavakathāyapi¹ mā gaṇhittha. **Mā paramparāyāti** paramparakathāyapi mā gaṇhittha. **Mā itikirāyāti** evaṃ kira etanti mā gaṇhittha. **Mā piṭakasampadānenāti** amhākaṃ piṭakatantiyā saddhiṃ sametīti mā gaṇhittha. **Mā takkahetūti** takkaggāhenapi mā gaṇhittha. **Mā nayahetūti** nayaggāhenapi mā gaṇhittha. **Mā ākāra parivitaḥkkenaṭi** sundaramidaṃ kāraṇanti evaṃ kāraṇaparivitaḥkkenaṭi mā gaṇhittha. **Mā diṭṭhiniṭjḥānakkhantiyāti** amhākaṃ niṭjḥāyitvā khamitvā gahitadiṭṭhiyā saddhiṃ sametītipi mā gaṇhittha. **Mā bhabbarūpatāyāti** ayaṃ bhikkhu bhabbarūpo, imassa kathaṃ gahetuṃ yuttantipi mā gaṇhittha. **Mā samaṇo no garūti** ayaṃ samaṇo amhākaṃ garu, imassa kathaṃ gahetuṃ yuttantipi mā gaṇhittha. **Samattāti** paripuṇṇā. **Samādinnaṭi** gahitā parāmaṭṭhā. **Yaṃ'sa² hotīti** yaṃ kāraṇaṃ tassa puggalassa hoti. Alobhādayo lobhādipaṭipakkhavasena veditabbā. **Vigatābhijjhoti**-ādīhi mettāya pubbabhāgo kathito.

Idāni mettādikaṃ kammaṭṭhānaṃ kathento **mettāsahagatenāti**-ādimāha. Tattha kammaṭṭhānakathāya vā bhāvanānaye vā Pāḷivaṇṇanāya vā yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ Visuddhimagge³ vuttameva. **Evaṃ averacittoti** evaṃ akusalaverassa ca puggalaverino ca natthitāya averacitto.

Abyābajjhacittoti kodhacittassa abhāvena niddukkhacitto.

Asaṃkiliṭṭhacittoti kilesassa natthitāya asaṃkiliṭṭhacitto. **Visuddhacittoti** kilesamalābhāvena visuddhacitto hotīti attho. **Tassāti** tassa evarūpassa ariyasāvakassa. **Assāsāti** avassayā paṭiṭṭhā. **Sace kho pana atthi paro lokoti** yadi imamhā lokā paraloko nāma atthi. **Athāhaṃ⁴ kāyassa bheda parammaraṇā -pa- upapajjissāmīti** atthetaṃ kāraṇaṃ, yenāhaṃ kāyassa bheda parammaraṇā sugatiṃ saggāṃ lokāṃ upapajjissāmīti evaṃ sabbattha nayo veditabbo. **Anīghanti** niddukkhaṃ. **Sukhinti** sukhiṭaṃ. **Ubhaye neva visuddhaṃ attānaṃ samanupassāmīti** yaṅca pāpaṃ na karomi, yaṅca karotopi na karīyati, iminā ubhayenaṭi visuddhaṃ attānaṃ samanupassāmi. Sesaṃ sabbattha uttāna tthamevāti.

1. Anussavato kathāyapi (Ka)

3. Visuddhi 1. 287 piṭṭhe.

2. Yaṃ tassa (Syā, Ka)

4. Ṭhānamahaṃ (Sī)

6. Sālhasuttavaṇṇanā

67. Chaṭṭhe **Migāranattā**ti Migāraseṭṭhino nattā. **Sekhuniyanattā**ti Sekhuniyaseṭṭhino¹ nattā. **Upasaṅkamimsū**ti bhuttaṭṭarāsā dāsakammakaraparivutā upasaṅkamimsu. Tesam kira purebhatte pubbaṇhasamayeyeva gehe eko pañho samuṭṭhito, taṃ pana kathetum okāso nāhosi. Te “taṃ pañhaṃ sossāmā”ti therassa santikaṃ gantvā vanditvā tuṇhī nisīdimsu. Thero “gāme taṃ samuṭṭhitaṃ pañhaṃ sotum āgatā bhavissa ntī”ti tesam manam ñatvā tameva pañhaṃ ārabhanto **etha tumhe sālhāti-** ādimāha. Tattha **atthi lobhoti** lubbhanasabhāvo lobho nāma atthīti pucchati. **Abhiijhāti kho ahaṃ sālha etamatthaṃ vadāmī**ti etaṃ lobhasaṅkhātāṃ atthaṃ ahaṃ “abhiijhā”ti vadāmi, “taṇhā”ti vadāmīti samuṭṭhitapañhassa atthaṃ dipento āha. Evaṃ sabbavāresu nayo netabbo.

So evaṃ pajānātiti so cattāro brahmavihāre bhāvetvā ṭhito ariyasāvako samāpattito vuṭṭhāya vipassanaṃ ārabhanto evaṃ pajānāti. **Atthi idanti** atthi dukkhasaccasaṅkhātāṃ khandhapañcakaṃ nāmarūpavasena paricchinditvā pajānanto esa “evaṃ pajānāti atthi idan”ti vutto. **Hīnanti** samudayasaccaṃ. **Pañītanti** maggasaccaṃ. **Imassa saññāgatassa uttari nissaraṇanti** imassa vipassanāsaññāsaṅkhātassa saññāgatassa uttari nissaraṇaṃ nāma nibbānaṃ, tamatthīti iminā nirodhasaccaṃ dasseti. **Vimuttasmiṃ vimuttamīti** ñāṇanti ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇaññaṃ kathitaṃ. **Ahu pubbe lobhoti** pubbe me lobho ahosi. **Tadahu akusalanti** taṃ akusalaṃ nāma ahosi, tadā vā akusalaṃ nāma ahosi. **Iccetaṃ kusalanti** iti etaṃ kusalaṃ, tasseva akusalassa natthibhāvaṃ kusalaṃ khemanti sandhāya vadati. **Nicchātōti** nittaṇho. **Nibbutōti** abbhantare santāpakarānaṃ kilesānaṃ abhāvena nibbuto. **Sītībhūtōti** sītālībhūto. **Sukhappaṭisaṃvedīti** kāyikacetasikassa sukhassa paṭisaṃveditā. **Brahmabhūtenāti** seṭṭhabhūtena. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

1. Pekhuniyaseṭṭhino (Sī)

7. Kathāvatthusuttavaṇṇanā

68. Sattame **kathāvatthūnī**ti kathākārāṇāni, kathāya bhūmiyo patiṭṭhāyoti attho. **Atītaṃ vā bhikkhave addhānanti** atītamaddhānaṃ nāma kālopi vaṭṭati khandhāpi. Anāgatapaccuppannesupi eseṇa nayo. Tattha atīte Kassapo nāma Sammāsambuddho ahosi, tassa Kikī nāma Kāsikarājā aggupatṭhāko ahosi, vīsati vassasahassāni āyu ahoṣīti iminā nayena kathento **atītaṃ ārabba kathaṃ katheti** nāma. Anāgate Metteyyo nāma Buddho bhavissati, tassa Saṅkho nāma rājā aggupatṭhāko bhavissati, asīti vassasahassāni āyu bhavissatīti iminā nayena kathento **anāgataṃ ārabba kathaṃ katheti** nāma. Etarahi asuko nāma rājā dhammikoti iminā nayena kathento **paccuppannaṃ ārabba kathaṃ katheti** nāma.

Kathāsampayogenāti kathāsamāgamena. **Kacchoti** kathetuṃ yutto. **Akacchoti** kathetuṃ na yutto. **Ekaṃsabyākaraṇīyaṃ pañhanti**-ādīsu “cakkhu aniccan”ti puṭṭhena “āma aniccan”ti ekaṃseneva byākātabbaṃ. Eṇa nayo sotādīsu. Ayaṃ **ekaṃsabyākaraṇīyo** pañho. “Aniccaṃ nāma cakkhū”ti puṭṭhena pana “na cakkhumeṇa, sotampi aniccaṃ, ghānampi aniccan”ti evaṃ vibhajitvā byākātabbaṃ. Ayaṃ **vibhajjabyākaraṇīyo** pañho. “Yathā cakkhu, tathā sotaṃ. Yathā sotaṃ, tathā cakkhū”ti puṭṭhena “kenaṭṭhena pucchasi”ti paṭipucchitvā “dassanaṭṭhena pucchāmi”ti vutte “na hī”ti byākātabbaṃ. “Aniccaṭṭhena pucchāmi”ti vutte “āmā”ti byākātabbaṃ. Ayaṃ **paṭipucchābyākaraṇīyo** pañho. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ”ti-ādīni puṭṭhena pana “abyākatametāṃ Bhagavatā”ti ṭhapetabbo, eṇa pañho na byākātabbo. Ayaṃ **ṭhapanīyo** pañho.

Ṭhānāṭhāne na saṇṭhātīti kāraṇākāraṇe na saṇṭhātī. Tatrāyaṃ nayo—sassaṭavādī yuttena kāraṇena pahoti ucchedavādimṃ niggahetuṃ, ucchedavādī tena niggayhamāno “kiṃ panāhaṃ ucchedaṃ vadāmi”ti sassaṭavādibhāvameṇa dīpeti, attano vāde pati ṭṭhātuṃ na sakkoti. Evaṃ ucchedavādimhi pahonte sassaṭavādī, puggalavādimhi pahonte suññatavādī, suññatavādimhi pahonte puggalavādīti evaṃ ṭhānāṭhāne na saṇṭhātī nāma.

Parikappe na saṇṭhātīti idaṃ pañhapucchanepi pañhakathanepi labbhati. Kathaṃ? Ekacco hi “pañhaṃ pucchissāmī”ti kaṇṭhaṃ sodheti, so itarena “idaṃ nāma tvaṃ pucchissasī”ti vutto ñātabhāvaṃ ñatvā “na etaṃ, aññaṃ pucchissāmī”ti vadati. Pañhaṃ puṭṭhopi “pañhaṃ kathessāmī”ti hanuṃ saṃsodheti, so itarena “idaṃ nāma kathessasī”ti vutto ñātabhāvaṃ ñatvā “na etaṃ, aññaṃ kathessāmī”ti vadati. Evaṃ parikappe na saṇṭhātī nāma.

Aññātavāde¹ na saṇṭhātīti aññātavāde¹ jānitavāde na saṇṭhātī. Kathaṃ? Ekacco pañhaṃ pucchati, taṃ itaro “maṇāpo tayā pañho pucchito, kahaṃ te esa uggahito”ti vadati. Itaro pucchitabbaniyāmeneva pañhaṃ pucchitvāpi tassa kathāya “apañhaṃ nu kho pucchitan”ti vimatiṃ karoti. Aparo pañhaṃ puṭṭho katheti, tamañño “suṭṭhu² te pañho kathito, katta te uggahito, pañhaṃ kathentena nāma evaṃ kathetabbo”ti vadati. Itaro kathetabbaniyāmeneva pañhaṃ kathetvāpi tassa kathāya “apañho nu kho mayā kathito”ti vimatiṃ karoti.

Paṭipadāya na saṇṭhātīti paṭipattiyāṃ na tiṭṭhati, vattaṃ ajānitvā apucchitabbaṭṭhāne pucchatiṭti attho. Ayaṃ pañho nāma cetiyaṅgaṇe pucchitena na kathetabbo, tathā bhikkhācāramagge gāmaṃ piṇḍāya caraṇakāle. Āsanāsālāya nisinnakāle yāguṃ vā bhattaṃ vā gahetvā³ nisinnakāle paribhuñjitvā nisinnakāle divāvihāraṭṭhānagamanakālepi. Divāṭṭhāne nisinnakāle pana okāsaṃ kāretvāva pucchantassa kathetabbo, akāretvā pucchantassa na kathetabbo. Idaṃ vattaṃ ajānitvā pucchanto paṭipadāya na saṇṭhātī nāma. **Evaṃ santāyaṃ bhikkhave puggalo akaccho hotī**ti bhikkhave etaṃ imasmiṃ ca kāraṇe sati ayaṃ puggalo na kathetuṃ yutto nāma hoti.

Ṭhānāṭhāne saṇṭhātīti sassatavādī yuttena kāraṇena pahoti ucchedavādīṃ nigga hetuṃ, ucchedavādī tena niggayhamānopi “ahaṃ tayā satakkhattuṃ niggayhamānopi ucchedavādīyevā”ti vadati. Iminā nayena sassatapuggalasunñatavādādīsupi nayo netabbo. Evaṃ ṭhānāṭhāne

1. Aññavāde (Sī, Syā)

2. Suddho (Ka)

3. Agahetvā (Sī)

saṇṭhāti nāma. **Parikappe saṇṭhātī**ti “pañham pucchissāmī”ti kaṇṭham sodhento “tvaṃ imaṃ nāma pucchissasī”ti vutte “āma etaṃyeva pucchissāmī”ti vadati. Pañham kathessāmī”ti hanuṃ saṃsodhentopi “tvaṃ imaṃ nāma kathessasī”ti vutte “āma etaṃyeva kathessāmī”ti vadati. Evaṃ parikappe saṇṭhāti nāma.

Aññātavāde saṇṭhātīti imaṃ pañham pucchitvā “suṭṭhu te pañho pucchito, pucchantena nāma evaṃ pucchitabban”ti vutte sampaṭicchati, vimatiṃ na uppādeti. Pañham kathetvāpi “suṭṭhu te pañho kathito, kathentena nāma evaṃ kathetabban”ti vutte sampaṭicchati, vimatiṃ na uppādeti. **Paṭipadāya saṇṭhātī**ti gehe nisīdāpetvā yāgukhajakādīni datvā yāva bhattaṃ niṭṭhāti, tasmim antare nisinno pañham pucchati. Sappi-ādīni bhesajjāni aṭṭhavidhāni pānakāni vatthacchādanamālāgandhādīni vā ādāya vihāraṃ gantvā tāni datvā divāṭṭhānaṃ pavisitvā okāsaṃ kāretvā pañham pucchati. Evañhi vattaṃ ñatvā pucchanto paṭipadāya saṇṭhāti nāma. Tassa pañham kathetuṃ vaṭṭati.

Aññenaññaṃ paṭicaratīti aññena vacanena aññaṃ paṭicchādeti, aññaṃ vā pucchito aññaṃ katheti. **Bahiddhā kathaṃ apanāmetī**ti āgantukakathaṃ otārento purimakathaṃ bahiddhā apanāmeti. Tatridaṃ vatthu—bhikkhū kira sannipatitvā ekaṃ daharaṃ “āvuso tvaṃ imaṃcīmaṃcā āpattiṃ āpanno”ti āhaṃsu. So āha “bhante Nāgadīpaṃ gatomihi”ti. Āvuso na mayaṃ tava Nāgadīpagamanena atthikā, āpattiṃ pana āpannoti pucchāmāti. Bhante Nāgadīpaṃ gantvā macche khādinti. Āvuso tava maccha khādanena kammaṃ natthi, āpattiṃ kirasi āpannoti. So “nātisupakko maccho mayhaṃ aphāsukamakāsi bhante”ti. Āvuso tuyhaṃ phāsukena vā aphāsukena vā kammaṃ natthi, āpattiṃ āpannosīti. Bhante yāva tattha vasiṃ, tāva me aphāsukameva jātanti. Evaṃ āgantukakathāvasena bahiddhā kathaṃ apanāmetīti vedītabbaṃ.

Abhiharatīti ito cito ca suttaṃ āharitvā avattharati **Tepītakatissatthero** viya. Pubbe kira bhikkhū mahācetiyaṅgaṇe sannipatitvā saṃghakiccaṃ katvā bhikkhūnaṃ ovādaṃ datvā aññamaññaṃ pañhasākacchaṃ karonti. Tatthāyaṃ thero tīhi piṭakehi tato tato suttaṃ āharitvā divasabhāge ekampi pañham niṭṭhāpetuṃ na deti. **Abhimaddatī**

kāraṇaṃ āharitvā maddati. **Anupajagghatī**ti parena pañhe pucchitepi kathitepi paṇiṃ paharitvā mahāhasitaṃ hasati, yena parassa “apucchitabbaṃ nu kho pucchim, akathetabbaṃ nu kho kathesin”ti vimati uppajjati.

Khalitaṃ gaṇhātīti appamattakaṃ mukhadosamattaṃ gaṇhāti, akkhare vā pade vā byañjane vā durutte “evaṃ nāmetaṃ vattabban”ti ujjhāyamāno vicarati. **Sa-upanisoti** sa-upanissayo sapaccayo.

Ohitasototi ṭhapitasoto. **Abhijānāti ekaṃ dhammanti ekaṃ** kusaladhammaṃ abhijānāti ariyamaggaṃ. **Parijānāti ekaṃ dhammanti ekaṃ** dukkhasaccadhammaṃ tīraṇapariññāya parijānāti. **Pajahati ekaṃ dhammanti ekaṃ** sabbākusaladhammaṃ pajahati vinodeti byantikaroti. **Sacchikaroti ekaṃ dhammanti ekaṃ** arahattaphaladhammaṃ nirodhameva vā paccakkhaṃ karoti. **Sammāvimuttiṃ phusatī**ti sammā hetunā nayena kāraṇena arahattaphalavimokkhaṃ ñāṇaphassena phusati.

Etadatthā bhikkhave kathāti bhikkhave yā esā kathāsampayogenāti kathā dassitā, sā etadatthā, ayaṃ tassā kathāya bhūmi patiṭṭhā, idaṃ vatthu yadidaṃ anupādā cittassa vimokkhoti evaṃ sabbapadesu yojanā veditabbā. **Etadatthā mantanāti** yā ayaṃ kacchākacchesu puggalesu kacchena saddhim mantanā, sāpi etadatthāyeva. **Etadatthā upanisāti** ohitasoto sa-upanisoti evaṃ vuttā upanisāpi etadatthāyeva. **Etadattham sotāvadhānanti** tassā upanisāya sotāvadhānaṃ¹, tampi etadatthameva. **Anupādāti** catūhi upādānehi aggahetvā. **Cittassa vimokkhoti** arahattaphalavimokkho. arahattaphalattathāya hi sabbametanti suttantaṃ vinivattetvā upari gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **ye viruddhāti**-ādimāha.

Tattha **viruddhāti** virodhasaṅkhātena kopena viruddhā. **Sallapantī**ti sallāpaṃ² karonti. **Viniviṭṭhāti** abhiniviṭṭhā hutvā. **Samussitāti** mānussayena suṭṭhu ussitā. **Anariyaguṇamāsajjāti** anariyaguṇakathaṃ³ guṇamāsajja kathenti. Guṇaṃ ghaṭṭetvā kathā hi anariyakathā nāma, na ariyakathā,

1. Tassa sa-upanissayaṃ sotatṭhapanam (Sī, Syā)

2. Allāpasallāpaṃ (Sī)

3. Anariyaṃ guṇakathaṃ (Sī, Syā)

taṃ kathentīti attho. **Aññoññavivaresinoti** aññamaññaṃssa chiddaṃ aparādhaṃ gavesamānā. **Dubbhāsanti** dukkathitaṃ. **Vikkhalanti** appamattakaṃ mukhadosaṃkhalitaṃ. **Sampamohaṃ parājayanti** aññamaññaṃssa appamattena mukhadosena sampamohaṃ parājayaṃca. **Abhinandanti** tussanti. **Nācareti** na carati¹ na katheti. **Dhammaṭṭhapaṭisaṃyuttā**ti yā ca dhamme ṭhiteṇa kathitakathā, sā dhammaṭṭhā ceva hoti tena ca dhammena paṭisaṃyuttāti dhammaṭṭhapaṭisaṃyuttā. **Anunnatena**² manasāti anuddha tena cetasā. **Apaḷāsoti** yugaggāhapaḷāsavasena apaḷāso hutvā. **Asāhasoti** rāgadosamoha sāhasānaṃ vasena asāhaso hutvā.

Anusūyāyamānoti na usūyamāno. **Dubbhaṭṭhe nāpasādayeti**³ dukkathitasmim̐ na apasādeyya. **Upārambhaṃ na sikkheyyāti** kāraṇuttariyalakkhaṇaṃ upārambhaṃ na sikkheyya. **Khalitaṃca na gāhayeti** appamattakaṃ mukhakhalitaṃ “ayaṃ te doso”ti na gāhayeyya. **Nābhicareti** nāvattareyya. **Nābhimaddeti** ekaṃ kāraṇaṃ āharitvā na maddeyya. **Na vācaṃ payutaṃ bhaṇeti** saccālikapaṭisaṃyuttaṃ vācaṃ na bhaṇeyya. **Aññātatthanti** jānanatthaṃ. **Pasādatthanti** pasādajananatthaṃ. **Na samusseyya mantayeti** na mānussayena samussito bhaveyya. Na hi mānussitā hutvā paṇḍitā katha yanti, mānena pana anussitova hutvā mantaye katheyya bhāseyyāti.

8. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

69. Aṭṭhame **Bhagavaṃmūlakā**ti Bhagavā mūlaṃ etesanti Bhagavaṃmūlakā. Idaṃ vuttaṃ hoti—ime bhante amhākaṃ dhammā pubbe Kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmim̐ parinibbute ekaṃ Buddhantaraṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetuṃ samattho nāma nāhosi, Bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantañhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmāti evaṃ Bhagavaṃmūlakā no bhante dhammāti. **Bhagavaṃnettikā**ti Bhagavā dhammānaṃ netā vinetā anunetā yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gahetvāva dassetāti⁴ dhammā Bhagavaṃnettikā

1. Na vadeti na vadati (Ka)

2. Anupādinna (Sī), anuttinṇa (Syā)

3. Nāpasādayeti (Sī)

4. Dassetīti (Ka)

nāma honti. **Bhagavaṃpaṭisaraṇā**ti catubhūmakadhammā sabbaññutaññāṇassa āpāthaṃ āgacchamānā Bhagavati paṭisaranti nāmāti Bhagavaṃpaṭisaraṇā. **Paṭisarantī**ti osaranti samosaranti. Apica Mahābodhimaṇḍe nisinnassa Bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati “ahaṃ Bhagavā kinnāmo”ti. Tvaṃ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ āgacchati “ahaṃ Bhagavā kinnāman”ti. Tvaṃ vijānanaṭṭhena viññāṇaṃ nāmāti. Evaṃ catubhūmakadhammānaṃ yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gaṇhanto Bhagavā dhamme paṭisarantīti **Bhagavaṃpaṭisaraṇā. Bhagavantamyeva paṭibhātū**ti Bhagavatova etassa bhāsitaṃ attho upaṭṭhātu, tumheyyeva no kathetvā dethāti attho.

Rāgo khoti rajjanavasena pavattarāgo. **Appasāvajjoti** lokavajjavasenapi vipākavajjavasenapīti dvīhipi vajjehi appasāvajjo, appadosoti attho. Kathaṃ? Mātāpitāro hi bhātibhagini-ādayo ca puttabhātikānaṃ āvāhavivāhamaṅgalaṃ nāma kārenti. Evaṃ tāveso lokavajjavasena¹ appasāvajjo. Sadārasantosamūlikā pana apāye paṭisandhi nāma na hotīti evaṃ vipākavajjavasena appasāvajjo. **Dandhvirāgī**ti virajjamāno panesa saṅikaṃ virajjati, na sīghaṃ muccati. Telamasirāgo viya ciraṃ anubandhati, dve tīṇi bhavantarāni gantvāpi nāpagacchatīti dandhvirāgī.

Tatridaṃ vatthu—eko kira puriso bhātu jāyāya micchācāraṃ carati, tassāpi itthiyā attano sāmikato soyeva piyataro ahosi. Sā tamāha “imasmim kāraṇe pākaṭe jāte mahatī garahā bhavissati, tava bhātikaṃ ghātehi”ti. So “nassa vasali, mā evaṃ puna avacā”ti apasādesi. Sā tuṇhī hutvā katipāhaccayena puna kathesi, tassa cittaṃ dvajjha bhāvaṃ² agamāsi. Tato tatiyavāraṃ kathito “kinti katvā okāsaṃ labhissāmi”ti āha. Athassa sā upāyaṃ kathenti “tvaṃ mayā vuttameva karohi, asukaṭṭhāne mahākakudhasamīpe tiṭṭhaṃ atthi, tattha tikhiṇaṃ daṇḍakavāsīm gahetvā tiṭṭhāhi”ti. So tathā akāsi. Jeṭṭhabhātāpissa araṇṇe kammaṃ katvā gharaṃ āgato. Sā tasmiṃ muducittā viya hutvā

1. Lokavajjavasena pavattarāgo (Sī)

2. Jajjarabhāvaṃ (Sī, Syā)

“chi sāmi, sīse te olikhissāmī”¹ti olikhantī¹ “upakkiliṭṭhaṃ te sīsaṃ”ti āmalakapiṇḍaṃ datvā “gaccha asukaṭṭhāne sīsaṃ dhovitvā āgacchāhī”ti pesesi. So tāya vuttatitthameva gantvā āmalakakakkena sīsaṃ makkhetvā udakaṃ oruyha onamitvā sīsaṃ dhovi. Atha naṃ itaro rukkhantarato nikkhamitvā khandhaṭṭhike paharitvā jīvitaṃ voropetvā gehaṃ agamāsi.

Itaro bhariyāya sinehaṃ pariccajītumasakkonto tasmimīeva gehe mahādhammani hutvā nibbatti. So tassā ṭhitāyapi nisinnāyapi gantvā sarīre patati. Atha naṃ sā “soyeva ayaṃ bhavissatī”ti ghātāpesi. So puna tassā sinehena tasmimīeva gehe kukkuro hutvā nibbatti. So padasā gamanakālato paṭṭhāya tassā pacchato pacchato carati. Araññaṃ gacchantiyāpi saddhimīeva gacchati. Taṃ disvā manussā “nikkhanto sunakhaluddako, kataratṭhānaṃ gamissatī”ti uppaṇḍenti. Sā puna taṃ ghātāpesi.

Sopi puna tasmimīeva gehe vacchako hutvā nibbatti. Tatheva tassā pacchato pacchato carati. Tadāpi naṃ manussā disvā “nikkhanto gopālako, kattha gāviyo carissantī”ti uppaṇḍenti. Sā tasmimpi ṭhāne taṃ ghātāpesi. So tadāpi tassā upari sinehaṃ chindituṃ asakkonto catutthe vāre tassāyeva kucchiyaṃ jātissaro hutvā nibbatti. So paṭipāṭiyā catūsu attabhāvesu tāya ghātitaḥhāvaṃ disvā “evarūpāya nāma paccatthikāya kucchismiṃ nibbattosmī”ti tato paṭṭhāya tassā hatthena attānaṃ phusituṃ na deti. Sace naṃ sā phusati, kandati rodati. Atha naṃ ayyakova² paṭijaggati. Taṃ aparabhāge vuddhippattaṃ ayyako āha “tāta kasmā tvaṃ mātu hatthena attānaṃ phusituṃ na desi. Sacepi taṃ phusati, mahāsaddena rodasi kandasī”ti ayyakena puṭṭho “na esā mayhaṃ mātā, paccāmittā esā”ti taṃ pavattiṃ sabbaṃ ārocesi. So taṃ āliṅgetvā roditvā “chi tāta, kiṃ amhākaṃ idise ṭhāne nivāsakiccaṃ”ti taṃ ādāya nikkhamitvā ekaṃ vihāraṃ gantvā pabbajitvā ubhopi tattha vasantā arahattaṃ pāpuṇimsu.

1. Sīsaṃ te olokessāmīti oloketī (Sī, Syā)

2. Ayyakāva (Sī)

Mahāsāvajjo lokavajjivasenapi vipākavajjivasenapīti dvīhipi kāraṇehi mahā sāvajjo. Kathaṃ? Dosena hi duṭṭho hutvā mātariapi aparajjhati, pitaripi bhātibhagini-ādīsipi pabbajitesupi. So gatagataṭṭhānesu “ayaṃ puggalo mātāpitūsipi aparajjhati, bhātibhagini-ādīsipi, pabbajitesupī”ti mahatiṃ garahaṃ labhati. Evaṃ tāva lokavajjivasena mahāsāvajjo. Dosavasena pana katena ānantariyakammena kappam niraye paccati. Evaṃ vipākavajjivasena mahāsāvajjo. **Khippavirāgīti** khippam virajjati. Dosena hi duṭṭho mātāpitūsipi cetiyepi bodhimhipi pabbajitesupi aparajjhitvā “mayham khamathā”ti. Accayaṃ deseti. Tassa saha khamāpanena¹ tam kammaṃ pākatikameva hoti.

Mohopi dvīheva kāraṇehi **mahāsāvajjo**. Mohena hi mūlho hutvā mātāpitūsipi cetiyepi bodhimhipi pabbajitesupi aparajjhitvā gatagataṭṭhāne garahaṃ labhati. Evaṃ tāva lokavajjivasena mahāsāvajjo. Mohavasena pana katena ānantariyakammena kappam niraye paccati. Evaṃ vipākavajjivasenapi mahāsāvajjo. **Dandhavirāgīti** saṇikam virajjati. Mohena mūlhena hi katakammaṃ saṇikam muccati. Yathā hi accha cammaṃ satakkhattumpi dhoviyamānam na paṇḍaram hoti, evameva mohena mūlhena katakammaṃ sīgham na muccati, saṇikameva muccatīti. Sesamettha uttānamevāti.

9. Akusalamūlasuttavaṇṇanā

70. Navame **akusalamūlānīti** akusalānam mūlāni, akusalāni ca tāni mūlāni cāti vā akusalamūlāni. **Yadapi bhikkhave lobhoti** yopi bhikkhave lobho. **Tadapi akusalamūlanti** sopi akusalamūlam. Akusalamūlam vā sandhāya idha tampīti attho vaṭṭatiyeva. Etenupāyena sabbattha nayo netabbo. **Abhisankharotīti** āyūhati sampiṇḍeti rāsim karoti. **Asatā dukkham uppādayatīti** abhūtena avijjamānena yaṃkiñci tassa abhūtam dosam vatvā dukkham uppādeti. **Vadhena vāti**-ādi yenākārena dukkham uppādeti, tam dassetum vuttam. Tattha **jāniyāti** dhanajāniyā. **Pabbājanāyāti** gāmato vā raṭṭhato vā

1. Khamanena (Ka)

pabbājanīyakammena. **Balavamhīti** ahamasmi balavā. **Balattho itipīti** balena me attho itipi, bale vā ʈhitomhītipi vadati.

Akālavadīti kālasmiṃ na vadati, akālasmiṃ vadati nāma. **Abhūtavādīti** bhūtaṃ na vadati, abhūtaṃ vadati nāma. **Anatthavadīti** atthaṃ na vadati, anatthaṃ vadati nāma. **Adhammavadīti** dhammaṃ na vadati, adhammaṃ vadati nāma. **Avinayavadīti** vinayaṃ na vadati, avinayaṃ vadati nāma.

Tathā hāyanti tathā hi ayaṃ. **Na ātappaṃ karoti tassa nibbeṭhanāyāti** tassa abhūtaṃ nibbeṭhanatthāya vīriyaṃ na karoti. **Itipetaṃ atacchanti** imināpi kāraṇena etaṃ atacchaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ.

Duggati paṭikaṅkhāti nirayādikā duggati icchitabbā, sā assa avassabhāvinī, tatthānena nibbattitabbanti attho. **Uddhastoti** upari dhamāsito. **Pariyonaddhoti** samantā onaddho. **Anayaṃ āpajjatīti** avuḍḍhiṃ āpajjati. **Byasanaṃ āpajjatīti** vināsaṃ āpajjati. Gimhakālasmiṃhi māluvāsipāṭikāya phalitāya bījāni uppativā vaṭarukkhādīnaṃ mūle patanti. Tattha yassa rukkhassa mūle tīsu disāsu tīṇi bījāni patitāni honti, tasmim rukkhe pāvussakena meghena abhivaṭṭhe tīhi bījehi tayo ankurā utṭhahitvā taṃ rukkhaṃ allīyanti. Tato paṭṭhāya rukkhadevatāyo sakabhāvena saṇṭhātuṃ na sakkonti. Tepi ankurā vaḍḍhamānā latābhāvaṃ āpajjitvā taṃ rukkhaṃ abhiruhitvā sabbaviṭapasākhāpasākhā saṃsibbitvā taṃ rukkhaṃ upari pariyanandhanti. So māluvālatāhi saṃsibbito ghanehi mahantehi māluvāpattehi sañchanno deve vā vassante vāte vā vāyante tattha tattha palujjitvā¹ khāṇumattameva avasissati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Evameva khoti ettha pana idaṃ opammasaṃsandanaṃ—sālādīsu aññatararukkho viya hi ayaṃ satto daṭṭhabbo, tisso māluvālatā viya tīṇi akusalamūlāni, yāva rukkhasākhā asampattā, tāva tāsāṃ latānaṃ ujukaṃ rukkhārohanaṃ viya lobhādīnaṃ dvāraṃ asampattakālo,

1. Palujjitvā patati (Sī), palujjitvā patitvā (Syā)

sākhānusārena gamanakālo viya dvāravasena gamanakālo,
 pariyonaddhakālo viya lobhādīhi pariyuṭṭhitakālo, khuddakasākhānaṃ
 palujjanakālo viya dvārappattānaṃ kilesānaṃ vasena khuddānukhuddakā
 āpattiyo āpannakālo, mahāsākhānaṃ palujjanakālo viya garukāpattim
 āpannakālo, latānusārena otiṇṇena udakena mūlesu tintesu rukkhassa
 bhūmiyaṃ patanakālo viya kamena cattāri pārājikāni āpajjitvā catūsu
 apāyesu nibbattanakālo daṭṭhabbo.

Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo. **Evameva khoti** ettha pana
 idaṃ opammasaṃsandanaṃ—sālādīsu aññatararukkho viya ayaṃ satto
 daṭṭhabbo, tisso mālūvālatā viya tīpi akusalamūlāni, tāsāṃ appavattim
 kātūṃ āgatapuriso viya yogāvacaro, kuddālo viya paññā, kuddālapīṭakaṃ
 viya saddhāpīṭakaṃ, palikhananakhāṇitti viya vipassanāpaññā, khāṇittiyā
 mūlacchedanaṃ viya vipassanāññāṇena avijjāmūlassa chindanakālo,
 khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindanakālo viya khandhavasena diṭṭhakālo, phālanakālo
 viya maggaññāṇena kilesānaṃ samugghātitaṃ, masikaraṇakālo viya
 dharamānakapañcakkhandhakālo, mahāvāte opuṇitvā appavattanakālo viya
 upādinnaṃ kakkhandhānaṃ appaṭisandhikanirodhena nirujjhitvā punabbhave
 paṭisandhi-aggahaṇakālo daṭṭhabboti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

71. Dasame **tadahuposatheti** tasmim ahu uposathe taṃdivasaṃ
 uposathe, pannarasika-uposathadivaseti vuttaṃ hoti. **Upasaṅkamīti**
 uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhamālādīhatthā upasaṅkami. **Handāti**
 vavassaggaṭṭhe¹ nipāto. **Divā divassāti** divasassa divā nāma majjhanho,
 imasmiṃ ṭhite majjhanhike kāleti attho. **Kuto nu tvaṃ āgacchasīti** kiṃ
 karontī vicarasīti pucchati. **Gopālakuposathoti** gopālakehi saddhim upamita-
 uposatho. **Nigaṇṭhuposathoti** nigaṇṭhānaṃ upavasana-uposatho.
Ariyuposathoti ariyānaṃ upavasana-uposatho. **Seyyathāpi Visākheti** yathā
 nāma Visākhe.

1. Vossaggaṭṭhe (Ka)

sāyanhasamaye sāmikānaṃ gāvo niyyātetvāti gopālakā hi devasikavetanena vā pañcāha dasāha-addhamāsamāsachamāsasaṃvaccharaparichedena vā gāvo gahetvā rakkhanti. Idha pana devasikavetanena rakkhantaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Niyyātetvāti** paṭicchāpetvā “etā vo gāvo”ti datvā¹. **Iti paṭisañcikkhatī**ti attano gehaṃ gantvā bhuñjitvā mañce nipanno evaṃ paccavekkhati. **Abhijjhāsahagatenāti** taṇhāsampayuttena. **Evaṃ kho Visākhe gopālakuposatho hotī**ti ariyuposathova ayaṃ, aparisuddhavitakkatāya pana gopālaka-uposathaṭṭhāne ṭhito. **Na mahapphaloti** vipākaphalena na mahapphalo. **Na mahānisaṃsoti** vipākānisaṃsena na mahānisaṃso. **Na mahājutikoti** vipākobhāseṇa na mahā-obhāso. **Na mahāvipphāroti** vipākavippphārassa amahantaṭṭhāya na mahāvippphāro.

Samaṇajātikāti² samaṇāyeva. **Paraṃ yojanasatanti** yojanasataṃ atikkamitvā tato araṃ. **Tesu daṇḍaṃ nikkhipāhī**ti tesu yojanasatato parabhāgesu ṭhitesu sattesu daṇḍaṃ nikkhipa, nikkhattadaṇḍo hoti. **Nāhaṃ kvacani**³ **kassaci kiñcanatasmiṃ**ti ahaṃ katthaci kassaci parassa kiñcanatasmiṃ na homi. Kiñcanaṃ vuccati palibodho, palibodho na homīti vuttaṃ hoti. **Na ca mama kvacani katthaci kiñcanatatthī**ti mamāpi kvacani anto vā bahiddhā vā katthaci ekaparikkhārepi kiñcanatā natthi, palibodho natthi, chinnapalibodhohamasmiṃti vuttaṃ hoti. **Bhogeti** mañcapīṭhayāgubhattādayo. **Adinnaṃyeva paribhuñjati**ti punadivase mañce nipajjantopi pīṭhe nisīdantopi yāguṃ pivantopi bhantaṃ bhuñjantopi te bhoge adinnaṃyeva paribhuñjati. **Na mahapphaloti** nipphalo. Byañjanaṃeva hi ettha sāvasesaṃ, attho pana niravaseso. Evaṃ upavutthassa hi uposathassa appamattakampi vipākaphalaṃ iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ nāma natthi. Tasmā nipphalotveva veditabbo. Sesapadesupi eseṇa nayo.

Upakkiliṭṭhassa cittassāti idam kasmā āha? Saṃkiliṭṭhena hi cittaṇa upavuttho uposatho na mahapphalo hotīti dassitattā visuddhena cittaṇa upavutthassa mahapphalatā anuññātā hoti. Tasmā yena kammaṭṭhānena cittaṃ visujjhati, taṃ cittavisodhanakammaṭṭhānaṃ dassetuṃ

1. Vatvā (Ka)

2. Samaṇajātīti (Sī, Syā)

3. Kvacini (Sī, Syā)

idamāha. Tattha **upakkamenā**ti paccattapurisakārena, upāyena vā. **Tathāgataṃ anussaratī**ti aṭṭhahi kāraṇehi Tathāgataguṇe anussarati. Ettha hi **itipi so Bhagavā**ti so Bhagavā itipi sīlena, itipi samādhināti sabbe lokiya lokuttarā Buddhaguṇā saṅgahitā. **Arahanti**-ādihi pāṭiyekkaguṇāva niddiṭṭhā. **Tathāgataṃ anussarato cittaṃ pasīdatī**ti lokiya lokuttare Tathāgataguṇe anussarantassa cittuppādo pasanno hoti.

Cittassa upakkilesāti pañca nīvaraṇā. **Kakkanti** āmalakakakkaṃ. **Tajjaṃ vāyāma**nti tajiṭṭhikaṃ tadanucchavikaṃ kakkena makkhanaghaṃsanadhovanavāyāmaṃ. **Pariyodapanā hotī**ti suddhabhāvakaraṇaṃ hoti. Kiliṭṭhasmiṃ hi sīse pasādhanaṃ pasādhetaṃ nakkhattaṃ kīlāmāno na sobhati, parisuddhe pana tasmiṃ pasādhanaṃ pasādhetaṃ nakkhattaṃ kīlāmāno sobhati, evameva kiliṭṭhacittena¹ uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uposatho upavuttho na mahapphalo hoti, parisuddhena pana cittaṃ uposathaṅgāni adhiṭṭhāya upavuttho uposatho mahapphalo hotīti adhippāyena evamāha. **Brahmuposathaṃ upavasatī**ti brāhmā vuccati Sammāsambuddho, tassa guṇānussaraṇavasena ayaṃ uposatho brahmuposatho nāma, taṃ upavasati. **Brahmunā saddhiṃ saṃvasatī**ti Sammāsambuddhena saddhiṃ saṃvasati. **Brahmañcassa ārabbhā**ti Sammāsambuddhaṃ ārabbhā.

Dhammaṃ anussaratīti sahatantikaṃ lokuttaradhammaṃ anussarati. **Sottinti** Kuruvindakasottiṃ. Kuruvindakapāsāṇacuṇṇena hi saddhiṃ lākaṃ yojetvā maṇike katvā vijjhitaṃ suttena āvūṇitvā taṃ maṇi kalāpapantiṃ ubhato gahetvā piṭṭhiṃ ghaṃsenti, taṃ sandhāya vuttaṃ “sottiṇca paṭicca”ti. **Cuṇṇanti** nhānīacuṇṇaṃ. **Tajjaṃ vāyāma**nti ubbaṭṭanaghaṃsanadhovanādikaṃ tadanurūpavāyāmaṃ. **Dhammuposathaṃ** sahatantikaṃ navalo-kuttaradhammaṃ ārabbhā upavutthattā ayaṃ uposatho “dhammuposatho”ti vutto. Idhāpi **pariyodapanā**ti pade ṭhatvā purimanayeneva yojanā kātabbā.

Saṅghaṃ anussaratīti aṭṭhannaṃ ariyapuggalānaṃ guṇe anussarati. **Usmañca paṭiccā**ti dve tayo vāre gāhāpitaṃ usumaṃ paṭicca. Usañcātipi² pāṭho,

1. Kiliṭṭhe citte (Ka)

2. Ūsañcātipi (Sī)

ayamevattho. **Khāraṇti** chārikaṃ. **Gomayanti** gomuttaṃ vā ajalaṇḍikā vā. **Pariyodapanāti** idhāpi purimanayeneva yojanā kātabbā. **Sam̐ghuposathanti** aṭṭhannaṃ ariyapuggalānaṃ guṇe ārabha upavutthattā ayaṃ uposatho “sam̐ghuposatho”ti vutto.

Sīlānīti gahaṭṭho gahaṭṭhasīlāni, pabbajito pabbajitasīlāni. **Akhaṇḍānīti** ādīnaṃ attho Visuddhimagge¹ vitthāritova. **Vālaṇḍupakanti**² assavālehi vā makacivālādīhi vā kataṃ aṇḍupakaṃ³. **Tajjaṃ vāyāmaṇti** telena temetvā⁴ malassa tintabhāvaṃ ñatvā chārikaṃ pakkhipitvā vālaṇḍupakena ghaṃsanavāyāmo. Idha **pariyodapanāti** pade ṭhatvā evaṃ yojanā kātabbā—kiliṭṭhasmiñhi ādāse maṇḍitapasādhitopi attabhāvo olokiyamāno na sobhati, parisuddhe sobhati. Evameva kiliṭṭhena cittena upavutto uposatho na mahapphalo hoti, parisuddhena pana mahapphalo hotīti. **Sīluposathanti** attano sīlānussaraṇavasena upavuttho uposatho sīluposatho nāma. **Sīlena saddhinti** attano pañcasīladasasīlena saddhiṃ. **Sīlañcassa ārabbhāti** pañcasīlaṃ dasasīlañca ārabha.

Devatā anussaratīti devatā sakkhiṭṭhāne ṭhapetvā attano saddhādiguṇe anussarati. **Ukkanti** uddhanaṃ. **Loṇanti** loṇamattikā. **Gerukanti** gerukacuṇṇaṃ. **Nālikasaṇḍāsanti** dhamananālikañceva parivattanasāṇḍāsāñca. **Tajjaṃ vāyāmaṇti** uddhane pakkhipanadhamanaparivattanādikaṃ anurūpaṃ vāyāmaṃ. Idha **pariyodapanāti** pade ṭhatvā evaṃ yojanā veditabbā—saṃkiliṭṭhasuvaṇṇamayena hi pasādhanabhaṇḍena⁵ pasādhitā nakkhattaṃ kīlāmānā na sobhanti, parisuddhasuvaṇṇamayena sobhanti. Evameva saṃkiliṭṭhacittassa uposatho na mahapphalo hoti, parisuddhacittassa mahapphalo. **Deva tuposathanti** devatā sakkhiṭṭhāne ṭhapetvā attano guṇe anussarantena upavuttha-uposatho devatuposatho nāma. Sesāṃ imesu Buddhānussati-ādīsu kammaṭṭhānesu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ Visuddhimagge⁶ vuttameva.

1. Visuddhi 1. 51 piṭṭhe.

2. Vālaṇḍukanti (Sī, Syā)

3. Laṇḍukaṃ (Sī)

4. Makkhetvā (Syā, Ka)

5. Pasādhitaḥaṇḍena (Sī)

6. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

Pāṇātipātanti pāṇavadham. **Pahāyāti** taṃ pāṇātipātaacetanāsaṅkhātāṃ dussīlyāṃ pajahitvā. **Paṭiviratāti** pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato oratā viratāva. **Nihitadaṇḍā nihitasatthāti** parūpaghātattāya¹ daṇḍaṃ vā sattham vā ādāya avattanato nikkhattadaṇḍā ceva nikkhattasatthā cāti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍaṃ sabbampi avasesaṃ upakaraṇaṃ sattānaṃ vihiṃsanabhāvato² satthanti veditabbaṃ. Yaṃ pana bhikkhū kattaradaṇḍaṃ vā dantakaṭṭhavāsiṃ vā vipphalakaṃ vā gahetvā vicaranti, na taṃ parūpaghātattāya. Tasmā nihitadaṇḍā nihitasatthātveva saṅkhaṃ gacchanti. **Lajjīti** pāpajigucchanaḷakkhaṇāya lajjāya samannāgatā. **Dayāpannāti** dayāṃ mettacittatāṃ āpannā. **Sabbapāṇa bhūtahitānukampīti** sabbe pāṇabhūte hitena anukampakā, tāya eva dayāpannatāya sabbesaṃ pāṇabhūtānaṃ hitacittakāti attho. **Ahampajjāti** ahampi ajja. **Imināpi aṅgenāti** imināpi guṇaṅgena. **Arahataṃ anukaromīti** yathā purato gacchantāṃ pacchato gacchanto anugacchati nāma, evaṃ ahampi arahantehi paṭhamāṃ katāṃ imaṃ guṇaṃ pacchā karonto tesaṃ arahantānaṃ anukaromi. **Uposatho ca me upavuttho bhavissatīti** evaṃ karontena mayā arahataṅca anukataṃ bhavissati, uposatho ca upavuttho bhavissati.

Adinnādānanti adinnassa parapariggahitassa ādānaṃ, theyyāṃ corikanti attho. Dinnameva ādiyaṇtīti **dinnādāyī**. Cittenapi dinnameva paṭikaṅkhaṇtīti **dinnapāṭikaṅkhī**. Thenetīti theno, na thenena **athenena**. Athenattāyeva **sucibhūtena**. **Attanāti** atta bhāvena, athenaṃ sucibhūtaṃ attabhāvaṃ katvā viharantīti vuttaṃ hoti.

Abrahmacariyanti aseṭṭhacariyāṃ. Brahmaṃ seṭṭhaṃ ācāraṃ carantīti **brahmacārī**. **Ārācārīti** abrahmacariyato dūrācārī. **Methunāti** rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunoti saṅkhaṃ gatā asaddhammā. **Gāmadhammāti** gāmaṃvāsīnaṃ dhammā.

Musāvādāti alikavacanā tucchavacanā. Saccāṃ vadantīti **saccavādī**. Saccena saccāṃ saṃdahanti ghaṭentīti **saccasandhā**, na antaranāraṃ musā vadantīti

1. Manussaghātattāya (Ka)

2. Vināsanabhāvato (Syā, Ka)

attho. Yo hi puriso kadāci musāvādaṃ vadati, kadāci saccam. Tassa musāvādena antaritattā saccam saccena na ghaṭṭiyati. Tasmā na so saccasandho. Ime pana na tādisā, jīvita hetupi musā avatvā saccena saccam saṃdahantiyevāti saccasandhā. **Thetā**ti thirā, ṭhitakathāti attho. Eko puggalo haliddirāgo viya thusarāsimhi nikhātakhaṇu viya assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍamiva¹ ca na ṭhitakatho hoti. Eko pāsāṇalekhā viya indakhīlo viya ca ṭhitakatho hoti, asinā sīsam chindantepi dve kathā na katheti. Ayaṃ vuccati theto. **Paccayikā**ti pattiyāyitabbakā, saddhāyikāti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttam, asukena nāmā”ti vutte “mā tassa vacanam saddahathā”ti vattabbatam āpajjati. Eko paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttam, asukenā”ti vutte “yadi tena vuttam, ida meva pamāṇam, idāni paṭikkhipitabbam natthi, evamevaṃ idan”ti vattabbatam āpajjati. Ayaṃ vuccati paccayiko. **Avisaṃvādakā lokassā**ti tāya saccavāditāya lokam na visaṃvādentīti attho.

Surāmerayamajjapamādaṭṭhānanti surāmerayamajjhānam pānacetanāsaṅkhātam pamādakāraṇam. **Ekabhaddikā**ti pātarāsabhaddam sāyamāsabhaddanti dve bhaddāni. Tesu pātarāsabhaddam antomajjhanhikena paricchinnaṃ, itaram majjhanhikato uddham anto aruṇena². Tasmā antomajjhanhike dasakkhattum bhuñjamānāpi ekabhaddikāva honti. Tam sandhāya vuttam “ekabhaddikā”ti. Rattibhojanam³ ratti, tato uparatāti **rattūparatā**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanam vikālabhojanam nāma, tato viratattā **viratā vikālabhojanā**.

Sāsanassa ananulomattā visūkam paṭaṇibhūtam dassananti visūkadassanam, attanā naccanaccāpanādivasena naccaṇca gītaṇca vāditaṇca, antamaso mayūranaccanādivasenāpi pavattānam naccādīnam visūkabhūtam dassanaṇcāti **naccagītavāditavisūkadassanam**. Naccādīni hi attanā payojetum vā parehi payojāpetum vā payuttāni passitum vā neva bhikkhūnam, na bhikkhunīnam vaṭṭanti.

1. Ṭhapitakumbhaṇḍo viya (Syā, Ka)

2. Anto-arūṇaggena (Sī)

3. Rattiyā bhojanam (Dī-Ṭṭha 1. 75; Ma-Ṭṭha 2. 113 piṭṭhesu.)

Mālādīsu mālāti yaṁkiñci pupphaṁ. **Gandhanti** yaṁkiñci gandhajātaṁ. **Vilepananti** chavirāgakaraṇaṁ. Tattha piḷandhanto **dhāreti** nāma, ūnaṭṭhānaṁ pūrento **maṇḍeti** nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto **vibhūseti** nāma. **Ṭhānaṁ** vuccati kāraṇaṁ, tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratāti attho. **Uccāsayanāṁ** vuccati pamāṇātikkantaṁ, **mahāsayanāṁ** akappiyattharaṇaṁ, tato paṭiviratāti attho.

Kīvamahapphaloti kittakaṁ¹ mahapphalo. Sesapadesupi eseṇa nayo. **Pahūtarattaratanānanti**² pahūtena rattasaṅkhātena ratanena samannāgatānaṁ, sakalajambudīpatalaṁ bheritalasadiṣaṁ katvā kaṭippamaṇehi sattahi ratanehi pūritānanti attho. **Issariyādhīpaccanti** issarabhāvena vā issariyameva vā³ ādhīpaccaṁ, na ettha sāhasikakammantipi issariyādhīpaccaṁ. **Rajjaṁ kāreyyāti** evarūpaṁ cakkavattirajjaṁ kāreyya. **Āṅgānanti**-ādīni tesāṁ janapadānaṁ nāmāni. **Kalaṁ nāgghati soḷasinti** ekaṁ ahorattaṁ upavuttha-uposathe puññaṁ soḷasabhāge katvā tato ekaṁ bhāgañca⁴ na agghati. Ekarattu posathassa soḷasiyā kalāya yaṁ vipākaphalaṁ, taṁyeva tato bahutaraṁ hotīti attho. **Kapaṇanti** parittakaṁ.

Abrahmacariyāti aseṭṭhacariyato. **Rattim na bhuñjeyya vikālabhojananti** uposathaṁ upavasanto rattibhojanañca divāvikaḷabhojanañca na bhuñjeyya. **Mañce chamāyaṁva sayetha santateti** muṭṭhihatthapāḍake kappiyamañce vā sudhādīparikkammakatāya bhūmiyaṁ vā tiṇapaṇṇapalālādīni santharitvā kate santhate vā sayethāti attho. **Etam hi aṭṭhaṅgikamāhuposathanti** evaṁ pāṇātipātādīni asamācarantena upavutthaṁ uposathaṁ aṭṭhahi aṅgehi samannāgatattā aṭṭhaṅgikanti vadanti. Taṁ pana upavasantena “sve uposathiko bhavissāmī”ti ajeva “idañca idañca kareyyāthā”ti āhārādividhānaṁ vicāretabbaṁ. Uposathadivase pātova bhikkhussa vā bhikkhuniyā vā dasasīlalakkaṇaṇṇuno upāsakassa vā upāsikāya vā santike vācaṁ

1. Kittako (Syā, Ka)

2. Pahūtasattaratanānanti (Syā, Ṭikāyaṁ ca pāṭhantaraṁ)

3. Issarabhāvena ca adhipatibhāvena ca kuḍḍarājabhāvena issariyameva vā (Sī)

4. Bhāgaṁ (Sī)

bhinditvā uposathaṅgāni samādātabbāni. Pāḷim ajānantena pana “Buddhapaññattam uposatham adhiṭṭhāmī”¹ti adhiṭṭhātabbam. Aññaṃ alabhantena attanāpi adhiṭṭhātabbam, vacībhedo pana kātabboyeva. Uposatham upavasantena parūparodhapaṭisaṃyuttā¹ kammantā na vicāretabbā, āyavayagaṇaṇam karontena na vītināmetabbam, gehe pana āhāram labhitvā niccabhattikabhikkhunā viya paribhuñjitvā vihāram gantvā dhammo vā sotabbo, aṭṭhatimsāya ārammaṇesu aññataram vā manasikātabbam.

Sudassanāti sundaradassanā. **Obhāsayanti** obhāsayamānā. **Anupariyantī**ti vicaranti. **Yāvatā**ti yattakam ṭhānam. **Antalikkhagā**ti ākāsaṅgamā. **Pabhāsanti**ti jotanti pabhā² muñcanti. **Disāvirocanā**ti sabbadisāsu virocamānā. Atha vā **pabhāsanti**ti disāhi disā obhāsanti. **Virocanā**ti virocamānā. **Veluriyanti** mañīti vatvāpi iminā jātimaṇibhāvam dasseti. Ekavassikaveḷuvaṇṇaṇhi veluriyam jātimaṇi nāma. Tam sandhāyeva māha. **Bhaddakanti** laddhakam. **Singīsuvaṇṇanti** gosīṅgasadisam hutvā uppannattā evam nāmakam suvaṇṇam. **Kañcananti** pabbateyyam pabbate jātasuvaṇṇam. **Jāta rūpanti** Satthuvaṇṇasuvaṇṇam. **Haṭakanti** kipillikāhi nīhaṭasuvaṇṇam. **Nānubhavanti**ti na pāpuṇanti. **Candappabhāti** sāmi-atthe paccattam, candappabhāyāti attho. **Upavassuposathanti** upavasitvā uposatham. **Sukhudrayānī**ti sukhaphalāni sukhavedanīyāni. **Saggamupenti ṭhānanti** saggasaṅkhātam ṭhānam upagacchanti, kenaci aninditā hutvā devaloke uppajjantīti attho. Sesamettha yam antarantarā na vuttam, tam vuttānusāreneva veditabbanti.

Mahāvaggo dutiyo.

(8) 3. Ānandavagga

1. Channasuttavaṇṇanā

72. Tatiyassa paṭhame **Channoti** evaṃnāmako Channaparibbājako³. **Tumhepi āvusoti** āvuso yathā mayam rāgādīnam pahānam paññāpema, kim evam tumhepi paññāpethāti pucchati. Tato thero “ayam paribbājako amhe rāgādīnam pahānam paññāpemaṃti vadati, natthi

1. Paroparodhapaṭisaṃyuttā (Sī, Syā)

2. Pabhām (Sī, Syā)

3. Paṭicchannaparibbājako (Sī, Syā)

panetaṃ bāhiraśamaye”ti taṃ paṭikkhipanto **mayam kho āvusoti**-ādimāha. Tattha **khoti** avadhāraṇatthe nipāto, mayameva paññāpemaṃti attho. Tato paribbājako cintesi “ayaṃ thero bāhiraśamayaṃ luñcivā haranto ‘mayamevā’ti āha, kiṃ nu kho ādīnavaṃ disvā ete etesaṃ pahānaṃ paññāpenti”ti. Atha theram pucchanto **kiṃ pana tumheti**-ādimāha. Thero tassa byākaronto **ratto khoti**-ādimāha. Tattha **attatthanti** diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ lokiya lokuttaraṃ attano atthaṃ. Parattha-ubhayatthesupi eśeva nayo.

Andhakaraṇoti-ādīsu yassa rāgo uppajjati, taṃ yathābhūta dassananivāraṇena andhaṃ karotīti andhakaraṇo. Paññācakkhum na karotīti **acakkhukaraṇo**. Ñāṇaṃ na karotīti **aññāṇakaraṇo**. Kammasakata paññā jhāna paññā vipassanā paññāti imā tisso paññā appavattikaraṇena nirodhetīti **paññānirodhiko**. Anīṭṭhaphaladāyakattā dukkha saṅkhātassa vighātasśeva pakkhe vattatīti **vighātapakkhiko**. Kilesanibbānaṃ na saṃvattetīti **anibbānaśaṃvattaniko**. **Alaṃ ca panāvuso Ānanda appamādayāti** āvuso Ānanda saśe evarūpā paṭipadā atthi, alaṃ tumhākaṃ appamādaya yuttaṃ anucchavikaṃ, appamādaṃ karoṭha āvusoti therassa vacanaṃ anumoditvā pakkāmi. Imasmiṃ sutte ariyamaggo lokuttaramissako kathito. Sesamettha uttānatthamevāti.

2. Ājīvakaśuttavaṇṇanā

73. Dutie **tena hi gahapatīti** thero kira cintesi “ayaṃ idha āgacchanto na aññātukāmo hutvā āgami¹, pariggaṇṇanaṭṭhaṃ pana āgato. Iminā pucchitapaṇhaṃ imināva kathāpessāmi”ti. Iti tamyeva kathaṃ kathāpetukāmo **tena hīti**-ādimāha. Tattha **tena hīti** kāraṇāpadeso. Yasmaṃ tvaṃ evaṃ pucchasi, tasmā taññevettha paṭipucchāmi. **Kesaṃ notī** katamesaṃ nu. **Sadhammukkaṃsaṇāti** attano laddhiyā ukkhipitvā ṭhapanā. **Paradhammāpasādanāti** paresaṃ laddhiyā ghaṭṭanā vambhanā avakkipanā. **Āyataneva² dhammadesaṇāti** kāraṇasmiṃ yeva dhammadesanā. **Attho ca vuttoti** mayā pucchitapaṇhāya attho ca

1. Āgamissati (Ka)

2. Āyatane ca (Sī)

pakāsito. **Attā ca anupanītoti** amhe evarūpāti evaṃ attā ca na upanīto. Nupanītotipī¹ pāṭho.

3. Mahānāmasakkasuttavaṇṇanā

74. Tatiye **gilānavuṭṭhitoti**² gilāno hutvā vuṭṭhito. **Gelaññāti** gilānabhāvato. **Upasaṅkamīti** bhuttaṭpātarāso mālāgandhādīni ādāya mahāparivāraparivuto upasaṅkami. **Bāhāyaṃ gahetvāti** na bāhāyaṃ gahetvā ākaḍḍhi, nisinnāsanato vuṭṭhāya tassa santikaṃ gantvā dakkhiṇabāhāyaṃ aṅguṭṭhakena saññaṃ datvā ekamantaṃ apanesīti veditabbo. Athassa “sekhampi kho mahānāma sīlan”ti-ādinā nayena sattannaṃ sekhaṇaṃ sīlaṇca samādhiṇca paññaṇca kathetvā upari arahattaphalavasena asekhā sīlasamādhipaññāyo kathento “sekhasamādhitō sekhaṃ vipassanāññaṇaṃ asekhāṇca phalaññaṇaṃ pacchā, sekha vipassanāññaṇato ca asekhaphalasamādhi pacchā uppajjati”ti dīpeti. Yāni pana sampayuttāni samādhiññaṇāni, tesāṃ apacchā apure uppatti veditabbāti.

4. Nigaṇṭhasuttavaṇṇanā

75. Catutthe **Kūṭāgārasālāyanti** dve kaṇṇikā gahetvā haṃsavaṭṭakacchannena³ katāya Gandhakuṭiyā. **Aparisesaṃ ñāṇadassanaṃ paṭijānāti**ti appamattakampi asesetvā sabbāṃ ñāṇadassanaṃ paṭijānāti. **Satataṃ samitanti** sabbakālaṃ nirantaraṃ. **Ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitanti** sabbaññutaññaṇaṃ mayhaṃ upaṭṭhitamevāti dasseti. **Purāṇaṃ kammānanti** āyūhitakammānaṃ. **Tapasā byantībhāvanti** dukkaratapena vigatantakaraṇaṃ. **Navānaṃ kammānanti** idāni āyūhitabbakammānaṃ. **Akaraṇāti** anāyūhanena. **Setughātanti** padaghātaṃ paccayaghātaṃ katheti. **Kammakkhayā dukkhakkhayoti** kammavaṭṭakkhayena dukkhakkhayo. **Dukkhakkhayā vedanākkhayoti** dukkha vaṭṭakkhayena vedanākkhayo. Dukkha vaṭṭasmiṃ hi khīṇe vedanāvaṭṭampi khīṇameva hoti. **Vedanākkhayā sabbāṃ dukkhaṃ nijjiṇṇaṃ bhavissati**ti vedanākkhayena pana sakalavaṭṭadukkhaṃ nijjiṇṇameva bhavissati. **Sandiṭṭhikāyāti** sāmāṃ passitabbāya⁴ paccakkhāya. **Nijjarāya**

1. Nūpanītotipī (Sī), nuparītotipī (Ka)

3. Haṃsavaṭṭakacchadanena (Sī, Syā)

2. Gilānā vuṭṭhitoti (Sī, Syā, Ka)

4. Pekkhitabbāya (Sī, Syā)

visuddhiyāti kilesajīraṇakapaṭipadāya kilese vā nijjīraṇato nijjarāya sattānaṃ visuddhiyā¹. **Samatikkamo hotī**ti sakalassa vaṭṭadukkhassa atikkamo hoti. **Idha bhante Bhagavā kimāhā**ti bhante Bhagavā imāya paṭipattiyā kimāha, kiṃ etaṃyeva kilesanijjīraṇakapaṭipadaṃ paññāpeti, udāhu aññanti pucchati.

Jānatāti anāvaraṇañāṇena jānantena. **Passatā**ti samantacakkhunā passantena. **Visuddhiyā**ti visuddhisampāpanatthāya. **Samatikkamāyā**ti samatikkamanatthāya. **Atthaṅgamāyā**ti atthaṃ gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyā**ti saha vipassanāya maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriya**yāti apaccayanibbānassa sacchikaraṇatthāya. **Navañca kammaṃ na karotī**ti navaṃ kammaṃ nāyūhati. **Purāṇaṇca kammanti** pubbe āyūhitakammaṃ. **Phussa phussa byantikarotī**ti phusitvā phusitvā vigatantaṃ karoti, vipākaphassaṃ phusitvā phusitvā taṃ kammaṃ khepetīti attho. **Sandiṭṭhikā**ti sāmaṃ passitabbā. **Akālikā**ti na kālantare kiccakārikā. **Ehipassikā**ti “ehi passā”ti evaṃ dassetuṃ yuttā. **Opaneyyikā**ti upanaye yuttā alliyitabbayuttā. **Paccattaṃ veditabbā viññūhī**ti paṇḍitehi attano attano santāneyeva jānitabbā, bālehi pana dujjānā. Iti sīla vasena dve maggā dve ca phalāni kathitāni. Sotāpannasakadāgāmino hi sīlesu paripūra kārīnoti. **Viviceva kāmehī**ti-ādikāya pana samādhisampadāya tayo maggā tīṇi ca phalāni kathitāni. Anāgāmī ariyasāvako hi samādhimhi paripūrakārīti vutto. **Āsavānaṃ khayā**ti-ādīhi arahattaphalaṃ kathitaṃ. Keci pana sīlasamādhayopi arahattaphalasampa yuttāva idha adhippetā. Ekekassa pana vasena paṭipattidassanatthaṃ visuṃ visuṃ tanti āropitāti.

5. Nivesakasuttavaṇṇanā

76. Pañcame **amaccā**ti suhajjā. **Ñātī**ti sassusasurapakkhikā. **Sālohitā**ti samānalohitā bhātibhagini-ādayo. **Aveccappasādeti** guṇe avecca jānitvā uppanne acalappasāde. **Aññathattanti**

1. Nijjarāvisuddhiyāti kilese jaraṇakapaṭipadā kilese vā nijjaraṇato nijjarā, sattānaṃ visuddhipāpanato visuddhīti nijjarāvisuddhiyā (Sī)

bhāvaññathattaṃ. **Pathavīdhātuyāti**-ādīsu vīsatiyā koṭṭhāsesu thaddhākārabhūtāya pathavīdhātuyā, dvādasasu koṭṭhāsesu yūsagatāya ābandhanabhūtāya āpodhātuyā, catūsu koṭṭhāsesu paripācanabhūtāya tejodhātuyā, chasu koṭṭhāsesu vitthambhanabhūtāya vāyodhātuyā siyā aññathattaṃ. **Na tvevāti** imesaṃ hi catunnaṃ mahābhūtānaṃ aññamaññabhāvūpagamanena siyā aññathattaṃ, ariyasāvakassa pana na tveva siyāti dasseti. Ettha ca **aññathattanti** pasādaññathattañca gati-aññathattañca. Tañhi tassa na hoti, bhāvañña thattaṃ pana hoti. Ariyasāvako hi manusso hutvā devopi hoti brāhmāpi. Pasādo panassa bhavantarepi na vigacchati, na ca apāyagatisaṅkhātāṃ gati-aññathattaṃ pāpuṇāti. Satthāpi tadeva dassento **tatridaṃ aññathattanti**-ādimāha. Sesamettha uttānatthamevāti.

6. Paṭhamabhavasuttavaṇṇanā

77. Chaṭṭhe **kāmadhātuvepakkanti** kāmadhātuyā vipaccanakam¹. **Kāmabhavoti** kāmadhātuyā upapattibhavo. **Kammaṃ khattanti** kusalākusalakammaṃ viruṇaṇaṭṭhānaṭṭhena khettaṃ. **Viññāṇaṃ bījanti** sahaajātaṃ² abhisāṅkhāraviññāṇaṃ viruṇaṇaṭṭhena bījaṃ. **Taṇhā snehoti** paggaṇhanānubruhanavasena³ taṇhā udakaṃ nāma. **Avijjā nīvaraṇānanti** avijjāya āvaritānaṃ. **Taṇhāsarṃyojanānanti** taṇhābandhanena baddhānaṃ. **Hīnāya dhātuyāti** kāmadhātuyā. **Viññāṇaṃ patiṭṭhanti** abhisāṅkhāra viññāṇaṃ patiṭṭhitaṃ. **Majjhīmāya dhātuyāti** rūpadhātuyā. **Paṇītāya dhātuyāti** arūpadhātuyā. Sesamettha uttānatthamevāti.

7. Dutiyabhavasuttavaṇṇanā

78. Sattame **cetanāti** kammacetanā. **Patthanāpi** kamma patthanāva. Sesaṃ purimasadisamevāti.

8. Sīlabbatasuttavaṇṇanā

79. Aṭṭhame **sīlabbatanti** sīlañceva vatañca. **Jīvanti** dukkarakārikānuyogo. **Brahmacariyanti** brahmacariyavāso. **Upaṭṭhānasāranti** upaṭṭhānena

1. Vipaccanaṃ (Ka) 2. Yathājāti (Ka) 3. Saṅgaṇhanānubruhanavasena (Sī, Syā)

sāraṃ, “idaṃ varaṃ idaṃ niṭṭhā”ti evaṃ upaṭṭhitanti attho. **Saphalanti** sa-udrayaṃ savaḍḍhikaṃ hotīti pucchati. **Na khvettha bhante ekaṃsenāti** bhante na kho ettha ekaṃsena byākātabbanti attho. **Upaṭṭhānasāraṃ** sevatoṭi idaṃ sāraṃ varaṃ niṭṭhāti evaṃ upaṭṭhitaṃ sevamānassa. **Aphalanti** iṭṭhaphalena aphalaṃ. Ettāvatā kammavādikiriyavādīnaṃ pabbajjaṃ ṭhapetvā seso sabbopi bāhirakasamayo gahito hoti. **Saphalanti** iṭṭhaphalena saphalaṃ sa-udrayaṃ. Ettāvatā imaṃ sāsanaṃ ādiṃ katvā sabbāpi kammavādikiriyavādīnaṃ pabbajjā gahitā. **Na ca panassa sulabharūpo samasamo paññāyāti** evaṃ sekkhabhūmiyaṃ ṭhatvā pañhaṃ kathento assa Ānandassa paññāya samasamo na sulabhoti dasseti. Imasmiṃ sutte sekkhabhūmi nāma kathitāti.

9. Gandhajātasuttavaṇṇanā

80. Navame **etadavocāti** pacchābhattaṃ piṇḍapāṭapaṭikkanto Dasabalassa vattaṃ dassetvā attano divāvihāraṭṭhānaṃ gantvā “imasmiṃ loke mūlagandho nāma atthi, sārāgandho nāma atthi, pupphagandho nāma atthi. Ime pana tayopi gandhā anuvātaṃyeva gacchanti, na paṭivātaṃ. Atthi nu kho kiñci, yassa paṭivātaṃpi gandho gacchatī”ti cintetvā aṭṭhannaṃ varānaṃ gahaṇakāleyeva kaṅkhupattisamaye upasaṅkamanavarassa gahitattā taṅkhaṇaṃyeva divāṭṭhānato vuṭṭhāya Satthu santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno uppannāya kaṅkhāya vinodanattamaṃ etaṃ “tīṇimāni bhante”ti-ādi vacanaṃ avoca. Tattha **gandhajātānīti** gandhajātiyo. **Mūlagandhoti** mūlavatthuko gandho, gandhasampannaṃ vā mūlameva mūlagandho. Tassa hi gandho anuvātaṃ gacchati. Gandhassa pana gandho nāma natthi. **Sārāgandhapupphagandhesupi** eseva nayo. **Atthānanda kiñci gandhajātanti**¹ ettha saraṇagamanādayo guṇavaṇṇabhāsa vasena disāgāmitāya gandhasadisattā gandhā, tesaṃ vatthubhūto puggalo gandhajātaṃ nāma. **Gandho gacchatīti** vaṇṇabhāsanavasena gacchati. **Sīlavāti** pañcasīlena vā dasa sīlena vā sīlavā. **Kalyāṇadhammoti** teneva sīladhammena kalyāṇadhammo sundaradhammo. **Vigatamalamaccherenāti-** ādīnaṃ attho Visuddhimagge² vitthāritova. **Disāsūti** catūsu disāsu catūsu

1. Atthānanda gandhajātanti (Sī, Syā, Ka)

2. Visuddhi 1. 217 piṭṭhe.

anudisāsu. **Samaṇabrāhmaṇā**ti samitapāpabāhitapāpā samaṇabrāhmaṇā.

Na pupphagandho paṭivātametīti vassikapupphādīnaṃ gandho paṭivātaṃ na gacchati. **Na candanaṃ tagaramallikā vā**ti candanataḡaramallikānampi gandho paṭi vātaṃ na gacchatīti attho. Devalokepi¹ Phuṭasumanā nāma hoti, tassā pupphitadivase gandho yojanasataṃ ajjhottharati. Sopi paṭivātaṃ vidatthimattampi ratanamattampi gantuṃ na sakkotīti vadanti. **Sataṇca gandho paṭivātametī**ti sataṇca paṇḍitānaṃ Buddhapaccekaḡbuddhabuddhaputtānaṃ sīlādiguṇagandho paṭivātaṃ gacchati. **Sabbā disā sappuriso pavāyatī**ti² sappuriso paṇḍito sīlādiguṇagandhena sabbā disā pavāyati, sabbā disā gandhena avattharatīti attho.

10. Cūḡanikāsuttavaṇṇanā

81. Dasamassa³ duvidho nikkhepo atthuppattikopi pucchāvasikopi. Katara-atthuppattiyaṃ kassa pucchāya kathitanti ce? Aruṇavatisuttanta-atthuppattiyaṃ⁴ Ānandattherassa pucchāya kathitaṃ. Aruṇavatisuttanto kena kathitoti? Dvīhi Buddhehi kathito Sikhinā ca Bhagavatā amhākaṇca Satthārā. Imasmā hi kappā ekatimsakappamatthake Aruṇavatinagare Aruṇavato raṇṇo Pabhāvatiyā nāma mahesiyā kucchismiṃ nibbattitvā paripakke ṇāṇe mahābhinikkhamanaṃ nikkhamitvā Sikhī Bhagavā Bodhimaṇḡe sabbaṇṇutaṇṇānaṃ paṭivijjhivā pavattitavaradhammacakko Aruṇavatiṃ nissāya viharanto ekadi vasaṃ pātova sarīrappaṭijagganaṃ katvā Mahābhikkhusaṃghaparivāro “Aruṇavatiṃ piṇḡāya pavisissāmī”ti nikkhamitvā vihāradvārakoṭṭhakasamīpe ṭhito Abhibhuṃ nāma aggasāvakam āmantesi “atippago kho bhikkhu Aruṇavatiṃ piṇḡāya pavisitum, yena añṇataro brahmaloko tenupasaṅkamissāmā”ti. Yathāha—

“Atha kho bhikkhave Sikhī Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho Abhibhuṃ bhikkhum āmantesi ‘āyāma brāhmaṇa yena añṇataro

1. Devalokepi hi (Syā) 2. Pavātīti (Sī) 3. Dasame (Ka) 4. Saṃ 1. 157 piṭṭhe.

brahmaloko tenupasaṅkamissāma, na tāva¹ bhattakālo bhavissatī'ti.
 'evaṃ bhante'ti kho bhikkhave Abhibhū bhikkhu Sikhissa Bhagavato
 Arahato Sammāsambuddhassa paccassosi. Atha kho bhikkhave Sikhī
 Bhagavā Arahāṃ Sammāsambuddho Abhibhū ca bhikkhu yena aññataro
 brahmaloko tenupasaṅkamiṃsū"ti².

Tattha mahābrahmā Sammāsambuddhaṃ disvā attamano
 paccuggamaṇaṃ katvā brahmāsaṇaṃ paññāpetvā adāsi, therassāpi
 anucchavikaṃ āsaṇaṃ paññāpayiṃsu. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane,
 theropi attano paññattāsane nisīdi. Mahābrahmāpi Dasabalaṃ vanditvā
 ekamantaṃ nisīdi.

Atha kho bhikkhave Sikhī Bhagavā Abhibhuṃ bhikkhuṃ āmantesi
 "paṭibhātu taṃ brāhmaṇa brahmuno ca brahmaparisāya ca
 brahmapārisajjānaṃca dhammīkathāti. 'Evaṃ bhante'ti kho bhikkhave
 Abhibhū bhikkhu Sikhissa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa
 paṭissuṇitvā brahmuno ca brahmaparisāya ca brahmapārisajjānaṃca
 dhammiṃ kathaṃ kathesi. There dhammaṃ kathente brahmagaṇā
 ujjhāyiṃsu "cirassaṇca mayaṃ Satthu brahmalokāgamaṇaṃ labhimha,
 ayaṇca bhikkhu ṭhapetvā Satthāraṃ sayāṃ dhammakathaṃ³ ārabhi"ti.

Satthā tesāṃ anattamanabhāvaṃ ñatvā Abhibhuṃ bhikkhuṃ etadavoca
 "ujjhāyanti kho te brāhmaṇa brahmā ca brahmaparisā ca brahmapārisajjā ca.
 Tena hi tvaṃ brāhmaṇa bhiyyoso mattāya saṃvejehī"ti. Thero Satthu
 vacanaṃ sampaṭicchitvā anekavihitaṃ iddhivikubbanāṃ katvā
 sahassilokadhātuṃ sareṇa viññāpento "ārambhatha nikkamathā"ti⁴
 gāthādvayaṃ abhāsi. Kiṃ pana katvā thero sahassilokadhātuṃ viññāpesīti?
 Nīlakaṣiṇaṃ tāva samāpajjitvā sabbattha andhakāraṃ phari⁵, tato "kimidaṃ
 andhakāraṇ"ti sattānaṃ ābhoge uppanne ālokaṃ dassesi. "Kiṃ āloko
 ayan"ti vicināntānaṃ attānaṃ dassesi, sahassacakkavāle devamanussā
 añjaliṃ paggaṇhitvā paggaṇhitvā therāṃ yeva namassamānā aṭṭhaṃsu.
 Thero mahājano mayhaṃ dhammaṃ desentassa saraṃ suṇātū"ti

1. Yāva (Saṃ 1. 157 piṭṭhe)

2. Saṃ 1. 157 piṭṭhe.

3. Sayaṇca kathaṃ (Ka)

4. Saṃ 1. 158 piṭṭhe.

5. Patthari (Sī)

imā gāthā abhāsi. Sabbe oṣaṭṭhāya parisāya majjhe nisīditvā dhammaṃ desentassa viya saddaṃ assosum. Atthopi nesaṃ pākaṭo ahosi.

Atha kho Bhagavā saddhiṃ therena Aruṇavatīṃ paccāgantvā piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkanto bhikkhusaṃghaṃ pucchi “assuttha no tumhe bhikkhave Abhibhussa bhikkhuno brahmaloke ʈhitassa gāthāyo bhāsamānassā”ti. Te “āma bhante”ti paṭijānitvā sutabhāvaṃ āvikarontā tadeva gāthādvayaṃ udāharimṃsu. Satthā “sādhū sādhū”ti sādhuḥkāraṃ datvā desanaṃ niṭṭhapesi¹. Evaṃ tāva idaṃ suttaṃ ito ekatimsakappamatthake Sikhinā Bhagavatā kathitaṃ.

Amhākaṃ pana Bhagavā sabbaññutaṃ patto pavattitavaradhammacakko Sāvattiṃ upanissāya Jetavane viharanto jeṭṭhamūlamāsapuṇṇamadivase bhikkhū āmantetvā imaṃ Aruṇavatisuttaṃ paṭṭhapesi. Ānandatthero bījanaṃ gahetvā bījayamāno ʈhitakova ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā ekabyañjanampi ahāpetvā Sakalasuttaṃ uggaṇhi. So punadivase piṇḍapātapaṭikkanto Dasabalassa vattaṃ dassetvā attano divā vihāraṭṭhānaṃ gantvā saddhivihārikantevāsikesu vattaṃ dassetvā pakkantesu hiyyo kathitaṃ Aruṇavatisuttaṃ āvajjento nisīdi. Athassa sabbaṃ suttaṃ vibhūtaṃ upaṭṭhāsi. So cintesi “Sikhissa Bhagavato aggasāvako brahmaloke ʈhatvā cakkavāḷasahasas andha kāraṃ vidhametvā sarīrobhāsaṃ dassetvā attano saddaṃ sāvento dhammakathaṃ kathesīti hiyyo Satthārā kathitaṃ, sāvakassa tāva visayo evarūpo, dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ patto pana Sammāsambuddho kittakaṃ ʈhānaṃ sarena viññāpeyyā”ti. So evaṃ uppannāya vimatiyā vinodanattaraṃ taṅkhaṇeyeva Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā tamatthaṃ pucchi. Etamatthaṃ dassetuṃ **atha kho āyasmā Ānandoti** vuttaṃ.

Tattha **sammukhāti** sammukhībhūtena² mayā etaṃ suttaṃ, na anussavena, na dūtaparamparāyāti iminā adhippāyena evamāha. **Kīvatakaṃ pahoti sarena viññāpetunti** kittakaṃ ʈhānaṃ sarīrobhāsenā vihatandhakāraṃ katvā sarena viññāpetuṃ sakkoti. **Sāvako so Ānanda, appameyyā**

1. Paṭṭhapesi (Ka)

2. Sammukhe ʈhitena (Sī, Syā)

Tathāgatāti idaṃ Bhagavā iminā adhippāyenāha—Ānanda tvaṃ kiṃ vadesi, so padesaññe ʈhito sāvako. Tathāgatā pana dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ pattā appameyyā. So tvaṃ nakhasikhāya paṃsum gahetvā mahāpathavipaṃsunā saddhiṃ upamento viya kiṃ nāmetaṃ vadesi. Añño hi sāvakaṇaṃ visayo, añño Buddhānaṃ. Añño sāvakaṇaṃ gocaro, añño Buddhānaṃ. Aññaṃ sāvakaṇaṃ balaṃ, aññaṃ Buddhānanti. Iti Bhagavā iminā adhippāyena appameyyabhāvaṃ vatvā tuṇhī ahosi.

Thero dutiyampi pucchi. Satthā “Ānanda tvaṃ tālacchiddaṃ gahetvā anantākāsena upamento viya, cātakasakuṇaṃ gahetvā diyaḍḍhayojanasatikena supaṇṇarājena upamento viya, hatthisoṇḍāya udakaṃ gahetvā Mahāgaṅgāya upamento viya, caturatanike āvāṇe udakaṃ gahetvā sattahi sarehi upamento viya, nāḷikodanamattalābhiṃ manussaṃ gahetvā cakkavattirañña upamento viya, paṃsupisācakaṃ gahetvā Sakkena devarañña upamento viya, khajjopanakappabhaṃ gahetvā sūriyappabhāya upamento viya kiṃ nāmetaṃ vadesīti dīpento dutiyampi appameyyabhāvameva vatvā tuṇhī ahosi. Tato thero cintesi “Satthā mayā pucchito na tāva kathesi, handa naṃ yāvatatiyaṃ yācitvā Buddhasīhanādaṃ nadāpessāmi”ti. So tatiyampi yāci. Taṃ dassetuṃ **tatiyampi khoti**-ādi vuttaṃ. Athassa Bhagavā byākaronto **sutā te Ānandā**ti-ādimāha. Thero cintesi “Satthā me ‘sutā te Ānanda sahaṃsī cūḷanikā lokadhātū’ti ettakameva vatvā tuṇhī jāto, idāni Buddhasīhanādaṃ nadissatī”ti so Satthāraṃ yācanto **etassa Bhagavā kāloti**-ādimāha.

Bhagavāpissa vitthārakathaṃ kathetuṃ **tena hānandā**ti-ādimāha. Tattha **yāvatā**ti yattakaṃ ʈhānaṃ. **Candimasūriyā**ti candimā ca sūriyo ca. **Pariharantī**ti vicaranti. **Disā tantī**ti sabbadisā obhāsanti. **Virocanā**ti virocamaṇā. Ettāvatā ekacakkavāḷaṃ paricchinditvā dassitaṃ hoti. Idāni taṃ sahaṃsaguṇaṃ katvā dassento **tāva sahaṃsadhā lokoti** āha. **Tasmim sahaṃsadhā loketi** tasmim sahaṃsacakkavāḷe. **Sahaṃsaṃ**

Cātumahārājikānanti sahaṣṣaṃ Cātumahārājikānaṃ devaḷokānaṃ¹. Yaṣmā pana ekekasmim cakkavāḷe cattāro cattāro mahārājāno, tasmā **cattāri mahārājasahassānīti** vuttaṃ. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. **Cūḷanikāti** khuddikā. Ayaṃ sāva kānaṃ visayo. Kasmā panesā ānītāti? Majjhimikāya lokadhātuyā paricchedadassanatthaṃ.

Yāvatāti yattakā. **Tāva saḥassādhāti** tāva saḥassabhāgena. **Dvisahassī majjhimikā lokadhātūti** ayaṃ saḥassacakkavāḷāni saḥassabhāgena gaṇetvā dasasatasahassacakkavāḷaparimāṇā² dvisahassī majjhimikā nāma lokadhātu. Ayaṃ sāvakānaṃ avisayo, Buddhānameva visayo. Ettakepi hi ṭhāne Tathāgatā andhakāraṃ vidhametvā sarīrobhāsaṃ dassetvā sarena viññāpetuṃ sakkontīti dīpeti. Ettakena Buddhānaṃ jātikkhettam nāma dassitaṃ. Bodhisattānañhi pacchimabhava devaḷokato cavitvā mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇadivase ca kucchito nikkhamanadivase ca mahābhinnikkhamanadivase ca sambodhidhammacakkappavattana-āyusaṅkhāravossajjanapariniḃbānadivasesu ca ettakaṃ ṭhānaṃ kampati.

Tisahassī mahāsahassīti saḥassito paṭṭhāya tatiyāti tisahassī, saḥassam³ saḥassadhā katvā gaṇitaṃ majjhimikaṃ saḥassadhā katvā gaṇitattā³ mahantehi saḥassehi gaṇitāti mahāsahassī. Ettāvatā koṭisatasahassacakkavāḷaparimāṇo loko dassito hoti. Bhagavā ākaṅkhamāno ettake ṭhāne andhakāraṃ vidhametvā sarīrobhāsaṃ dassetvā sarena viññāpeyyāti. Gaṇakaputtatissatthero pana evamāha “na tisahassimahāsahasilokadhātuyā evaṃ parimāṇaṃ. Idaṃ hi ācariyānaṃ sajjhāyamuḷhakaṃ vācāya parihīnaṭṭhānaṃ, dasakoṭisatasahassacakkavāḷaparimāṇaṃ pana ṭhānaṃ tisahassimahāsahassi lokadhātu nāmā”ti. Ettāvatā hi Bhagavatā āṇākkhettaṃ nāma dassitaṃ. Etasmiñhi antare Āṭānāṭiyaparitta-isigiliparittadhajaggaparittabojjhaṅgaparittakhandhaparittamoraparitta mettaparittaratana-parittānaṃ āṇā pharati. **Yāvatā pana**⁴ **ākaṅkheyyāti** yattakaṃ ṭhānaṃ iccheyya, iminā

1. Cātumahārājikānaṃ devānaṃ (Ka)

2. Dasasahassacakkavāḷaparimāṇā (Ka)

3-3. Saḥassadhā katvā gaṇitattā (Ka)

4. Yāvatā vā pana (Sī, Syā)

visayakkhettaṃ dasseti. Buddhānañhi visayakkhettassa pamāṇaparichedo nāma natthi, natthikabhāve cassa imaṃ opammaṃ āharanti—
koṭisatasahassacakkavāḷamhi¹ yāva brahmalokā sāsapehi pūretvā sace koci puratthimāya disāya ekacakkavāḷe ekaṃ sāsapaṃ pakkhipanto āgaccheyya, sabbe pi te sāsapā parikkhayaṃ gaccheyyūṃ, na tveva puratthimāya disāya cakkavāḷāni. Dakkhiṇādīsupi ese va nayo. Tattha Buddhānaṃ avisayo nāma natthi.

Evam vutte thero cintesi “Satthā evamāha ‘ākaṅkhamāno Ānanda Tathāgato tisahassimahāsahassilokadhātuṃ sare na viññāpeyya, yāvatā pana ākaṅkheyyā’ti. Visamo kho paṇāyaṃ loko, anantāni cakkavāḷāni, ekasmiṃ ṭhāne sūriyo uggato hoti, ekasmiṃ ṭhāne majjhe ṭhito, ekasmiṃ ṭhāne atthaṅgato. Ekasmiṃ ṭhāne paṭhamayāmo hoti, ekasmiṃ ṭhāne majjhimayāmo, ekasmiṃ ṭhāne pacchimayāmo. Sattāpi kammappasutā khiddāpasutā āhārappasutāti evaṃ tehi tehi kāraṇehi vikkhittā ca pamattā ca honti. Kathaṃ nu kho te Satthā sare na viññāpeyyā’ti. So evaṃ cintetvā vimaticchedanattaṃ Tathāgataṃ pucchanto **yathā kathaṃ panāti**—ādimāha.

Athassa Satthā byākaronto **idhānanda Tathāgatoti**—ādimāha. Tattha **obhāse na phareyyāti** sarīrobhāse na phareyya. Pharamāno panesa kiṃ kareyyāti? Yasmiṃ ṭhāne sūriyo paññāyati, tattha naṃ attano ānubhāvena atthaṃ gameyya. Yattha pana na paññāyati, tattha naṃ uttāpetvā² majjhe ṭhapeyya. Tato yattha sūriyo paññāyati³, tattha manussā “adhunāva sūriyo paññāyittha, so idāneva atthaṅgamito, nāgāvaṭṭo nu kho ayaṃ, bhūtāvaṭṭayakkhāvaṭṭadevatāvaṭṭānaṃ aññataro”ti vitakkaṃ uppādeyyūṃ. Yattha pana na paññāyati⁴, tattha manussā “adhunāva sūriyo atthaṅgamito, svāyaṃ idāneva uttāhito, kiṃ nu kho ayaṃ nāgāvaṭṭabhūtāvaṭṭayakkhāvaṭṭadevatāvaṭṭānaṃ aññataro”ti vitakkaṃ uppādeyyūṃ. Tato tesu manussesu ālokaṇca andhakāraṇca āvajjitvā⁵ “kiṃ paccayā nu kho idan”ti pariyesamānesu Satthā nīlakasiṇaṃ

1. ...cakkavāḷehi (Ka)

2. Upaṭṭhapetvā (Syā), uddhamsetvā (Ka)

3. Na paññāyati (Sī, Syā)

4. Paññāyati (Sī, Syā)

5. Āpajjitvā (Sī)

samāpajjitvā bahalandhakāraṃ patthareyya. Kasmā? Tesāṃ kammādippasutānaṃ sattānaṃ santāsajananatthaṃ. Atha nesaṃ santāsaṃ āpannabhāvaṃ ñatvā odātakasiṇa samāpattiṃ samāpajjitvā paṇḍaraṃ ghanabuddharasmiṃ vissajjento candasahassasūriya sahassa-utthānakālo viya ekappahāreneva sabbaṃ ekālokaṃ kareyya. Tañca kho tilabijamattena kāyappadesena obhāsaṃ muñcanto. Yo hi cakkavāḷapathaviṃ dīpakapallakaṃ katvā mahāsamudde udakaṃ telaṃ katvā Sineruṃ vaṭṭiṃ katvā aññasmiṃ Sinerumuddhani ṭhapetvā jāleyya, so ekacakkavāḷeyeveva ālokaṃ kareyya. Tato paraṃ vidatthimpi obhāsetuṃ na sakkuṇeyya. Tathāgato pana tilaphalappamāṇena sarīrappadesena obhāsaṃ muñcivā tisahassimahāsaḥasilokadhātuṃ ekobhāsaṃ kareyya tato vā pana bhiyyo. Evaṃ mahantā hi Buddhaguṇāti.

Taṃ ālokaṃ sañjāneyyunti taṃ ālokaṃ disvā “yena sūriyo atthañceva gamito utthāpito ca, bahalandhakārañca vissaṭṭhaṃ, esa so puriso idāni ālokaṃ katvā ṭhito, aho acchariyapuriso”ti añjalim paggayha namassamānā nisīdeyyuṃ. **Saddamanussāveyyāti** dhammakathāsaddamanussāveyya. Yo hi ekaṃ cakkavāḷapabbataṃ bheriṃ katvā mahā pathaviṃ bhericammaṃ katvā Sineruṃ daṇḍaṃ katvā aññasmiṃ Sinerumatthake ṭhapetvā ākoṭeyya, so ekacakkavāḷeyeveva taṃ saddaṃ sāveyya, parato vidatthimpi atikkā metuṃ na sakkuṇeyya. Tathāgato pana pallaṅke vā pīṭhe vā nisīditvā tisahassimahāsaḥasilokadhātuṃ sareṇa viññāpeti, tato vā pana bhiyyo, evaṃ mahānubhāvā Tathāgatāti. Iti Bhagavā iminā ettakena visayakkhettameva dasseti.

Imaṃca pana Buddhasīhanādaṃ sutvā therassa abbhantare balavapīti uppannā, so pītivasena udānaṃ udānento **lābhā vata meti**-ādimāha. Tattha **yassa me Satthā evaṃ mahiddhikoti** yassa mayhaṃ Satthā evaṃmahiddhiko, tassa mayhaṃ evaṃ mahiddhikassa Satthu paṭilābho lābhā ceva suladdhañcāti attho. Atha vā yvāhaṃ evarūpassa Satthuno pattacīvaraṃ gahetvā vicarituṃ, pādaparikammaṃ piṭṭhiparikammaṃ kātuṃ, mukhadhovana-udakanhānodakāni dātuṃ, Gandhakuṭipariveṇaṃ sammajjitūṃ, uppannāya kaṅkhāya pañhaṃ pucchitūṃ,

madhuradhammakathaṇca sotum labhāmi, ete sabbepi mayham labhā ceva suladdhañcātipi sandhāya evamāha. Ettha ca Bhagavato andhakārālokaśaddasavanasaṅkhātānaṃ iddhīnaṃ mahantatāya mahiddhikatā, tāsāmyeva anupharaṇena mahānubhāvataṃ vedi tabbā. **Udāyīti** Lāḷudāyitthero. So kira pubbe upaṭṭhākatthere āghātaṃ bandhitvā carati. Tasmā idāni okāsaṃ labhitvā imasmim Buddhasīhanādapariyosāne jalamānaṃ dīpasikhaṃ nibbāpento viya carantassa goṇassa tuṇḍe pahāraṃ dento viya bhattabharitaṃ pātim avakujjanto viya therassa pasādabhaṅgaṃ karonto evamāha.

Evam vutte Bhagavāti evaṃ udāyittherena vutte Bhagavā yathā nāma papātataṭe ṭhatvā pavedhamānaṃ purisaṃ ekamante ṭhito hitesī puriso “ito ehi ito ehi”ti punappunaṃ vadeyya, evamevaṃ Udāyittheraṃ tasmā vacanā nivārento **mā hevaṃ Udāyi, mā hevaṃ Udāyīti** āha. Tattha **hīti** nipātamattaṃ, mā evaṃ avacāti attho. **Mahārajanti** cakkavattirajjaṃ. Nanu ca Satthā ekassa sāvakassa dhammadesanāya uppannapasādassa¹ mahānisaṃsaṃ aparicchinnaṃ akāsi, so kasmā imassa Buddhasīhanādaṃ ārabha uppa nassa pasādassa ānisaṃsaṃ paricchindatīti? Ariyasāvakassa ettaka-attabhāvaparimāṇattā. Dandhapaññopi hi sotāpanno sattakkhattum devesu ca manussesu ca attabhāvaṃ paṭilabhati, tenassa gatiṃ paricchindanto evamāha. **Diṭṭheva dhammeti** imasmim yeva attabhāve ṭhatvā. **Parinibbāyissatīti** appaccayaparinibbānena parinibbāyissati. Iti nibbānena kūtaṃ gaṇhanto imaṃ Sīhanādasuttaṃ niṭṭhapesīti.

Ānandavaggo tatiyo.

(9) 4. Samaṇavagga

1. Samaṇasuttavaṇṇanā

82. Catutthassa paṭhame **samaṇiyānīti**² samaṇasantakāni. **Samaṇakaraṇiyānīti** samaṇena kattabbakiccāni. **Adhisīlasikkhāsamādānanti-** ādisu samādānaṃ vuccatī gahaṇaṃ, adhisīlasikkhāya samādānaṃ gahaṇaṃ

1. Uppannapasādena (Ka)

2. Samaṇassāti (Sī, Syā)

pūraṇaṃ adhisīlasikkhāsamādānaṃ. Sesapadadvayepi eseṇa nayo. Ettha ca sīlaṃ adhisīlaṃ, cittaṃ adhicittaṃ paññā adhipaññāti ayaṃ vibhāgo vedītabbo. Tattha pañcasīlaṃ sīlaṃ nāma, taṃ upādāya dasasīlaṃ adhisīlaṃ nāma, tampi upādāya catupārisuddhisīlaṃ adhisīlaṃ nāma. Apica sabbampi lokiyasīlaṃ sīlaṃ nāma, lokuttarasīlaṃ adhisīlaṃ, tadeva sikkhitabbato sikkhāti vuccati. Kāmāvacaracittaṃ pana cittaṃ nāma, taṃ upādāya rūpāvacaraṃ adhicittaṃ nāma, tampi upādāya arūpāvacaraṃ adhicittaṃ nāma. Apica sabbampi lokiyacittaṃ cittaṃ nāma, lokuttaraṃ adhicittaṃ. Paññāyapi eseṇa nayo. **Tasmāti** yasmā imāni tīṇi samaṇakaraṇīyāni, tasmā. **Tibboti** bahalo. **Chandoti** kattuka myatākusalacchando. Iti imasmim suttante tisso sikkhā lokiyalokuttarā kathitāti.

2. Gadrabhasuttavaṇṇanā

83. Dutiye **piṭṭhito piṭṭhitoti** pacchato pacchato. **Ahampi dammo ahampi dammoti** ahampi “dammo dammamāno”¹ti vadamāno¹ gāvī². **Seyyathāpi gunnanti** yathā gāvīnaṃ. Gāvo hi kālāpi rattāpi setādivaṇṇāpi honti, gadrabhassa pana tādiso vaṇṇo nāma natthi. Yathā ca vaṇṇo, evaṃ saropi padampi aññādisameva. Sesam uttānatthameva. Imasmimpi sutte tisso sikkhā missikāva³ kathitāti.

3. Khettasuttavaṇṇanā

84. Tatiye **paṭikaccevāti** paṭhamameva. **Sukaṭṭhaṃ karotīti** naṅgalena sukaṭṭhaṃ karoti. **Sumatikatanti** matiyā suṭṭhu samīkatam⁴. **Kālenāti** vapitabbayuttakālena. Sesam uttānameva. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitāti.

1. Vadamānā (?)

2. Ahampi amhā ahampi amhāti ahampi “amhā”¹ti ravaṃ ravamānā gāvī,
ahampi gāvīti (Sī, Syā)

3. Missakāva (Sī, Syā)

4. Samam katam (Syā, Ka)

4. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

85. Catutthe **Vajjiputtakoti** Vajjirājakulassa putto. **Diyaḍḍha**¹ **sikkhāpadasatanti** paṇṇāsādhikaṃ sikkhāpadasataṃ. Tasmim samaye paññattāni sikkhāpadāneva sandhā yetam vuttaṃ. So kira bhikkhu ajjivasampanno ujujātiko avaṅko akuṭilo, tasmā “ahaṃ ettakāni sikkhāpadāni rakkhituṃ sakkuṇeyyaṃ vā na vā”ti cintetvā Satthu ārocesi. **Sakkomahanti** sakkomi ahaṃ². So kira “ettakesu sikkhāpadesu sikkhantassa agaru tīsu sikkhāsu sikkhituṃ”ti maññamāno evamāha. Atha Bhagavā yathā nāma paññāsa tiṇakalāpiyo ukkhipituṃ asakkontassa kalāpiyasataṃ bandhitvā sīse ṭhapeyya, evameva ekissāpi sikkhāya sikkhituṃ asakkontassa aparā dvepi sikkhā upari pakkhipanto **tasmātiha tvaṃ bhikkhūti**-ādimāha. Sukhumālo³ kira uttaro nāma jānapadamanusso lohapāsādavihāre⁴ vasati. Atha naṃ daharabhikkhū āhaṃsu “uttara aggisālā ovassati, tiṇaṃ kappiyaṃ katvā dehi”ti. Taṃ ādāya aṭaviṃ gantvā tena lāyitaṃ tiṇaṃyeva karaḷe bandhitvā “paññāsa karaḷe gaḥetuṃ sakkhissasi uttarā”ti āhaṃsu. So “na sakkhissāmi”ti āha. Asītiṃ pana sakkhissasīti. Na sakkhissāmi bhanteti. Ekaṃ karaḷasataṃ sakkhissasīti. Āma bhante gaṇhissāmīti. Daharabhikkhū karaḷasataṃ bandhitvā tassa sīse ṭhapyiṃsu. So ukkhipitvā nitthunanto gantvā aggisālāya samīpe pātesi. Atha naṃ bhikkhū “kilanta rūposi uttarā”ti āhaṃsu. Āma bhante daharā bhikkhū maṃ vañcesuṃ, imaṃ ekampi karaḷasataṃ ukkhipituṃ asakkontaṃ maṃ “paññāsa karaḷe ukkhipāhi”ti vadiṃsu. Āma uttara vañcayīṃsu tanti. Evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

5. Sekkhasuttavaṇṇanā

86. Pañcame **ujumaggānusārinoti** ujumaggo vuccati ariyamaggo, taṃ anussarantassa paṭipannakassāti attho. **Khayasmim paṭhamam** **ñāṇanti** paṭhamameva maggañāṇaṃ uppajjati. Maggo hi kilesānaṃ khepanato khayō nāma,

1. Diyaḍḍham (Sī)

3. Rohaṇe (Sī)

2. Sikkhāmahanti sikkhāmi ahaṃ (Sī)

4. Bherapāsānavihāre (Sī)

taṁsampayuttaṁ ñāṇaṁ khayasmim̐ ñāṇaṁ nāma. **Tato aññā anantarā**ti tato catutthamaggañāṇato anantarā aññā uppajjati, arahattaphalaṁ uppajjati attho. **Aññāvimuttassā**ti arahattaphalavimuttiyā vimuttassa. **Ñāṇaṁ ve hoti**ti paccavekkhaṇañāṇaṁ hoti. Iti suttepi gāthāsupi satta sekha kathitā. Avasāne pana khīṇāsavo dassitoti.

6. Paṭhamasikkhāsuttavaṇṇanā

87. Chaṭṭhe **attakāmā**ti attano hitakāmā. **Yatthetaṁ sabbaṁ samodhānaṁ gacchatī**ti yāsu¹ sikkhāsu sabbametaṁ diyaḍḍhasikkhāpadasataṁ saṅgahaṁ gacchati. **Paripūrakārī hoti**ti samattakārī hoti. **Mattaso kārī**ti pamāṇena kārako, sabbena sabbaṁ kātuṁ na sakkotīti attho. **Khuddānukhuddakānī**ti cattāri pārājikāni ṭhapetvā sesasikkhāpadāni. Tatrāpi saṅghādisesaṁ khuddakaṁ, thullaccayaṁ anukhuddakaṁ nāma. Thullaccayaṁca khuddakaṁ, pācittiyaṁ anukhuddakaṁ nāma. Pācittiyaṁca khuddakaṁ, pāṭidesaniyadukkaṭadubbhāsītāni anukhuddakāni nāma. Ime pana Aṅguttaramahānikāya² vaḷaṇṇanaka-ācariyā “cattāri pārājikāni ṭhapetvā sesāni sabbānapi khuddānukhuddakāni”ti vadanti. **Tāni āpajjati**ti **vuṭṭhātipī**ti ettha pana khīṇāsavo tāva lokavajjaṁ nāpajjati, paṇṇattivajjameva āpajjati. Āpajjanto ca kāyena api vācāya api cittaṇa api āpajjati. Kāyena āpajjanto kuṭikārasahaseyyādīni āpajjati, vācāya āpajjanto saṅcarittapadasodhammādīni, cittaṇa āpajjanto rūpiyapaṭiggahaṇaṁ āpajjati. Sekkhesupi³ ese va nayo. **Na hi mettha bhikkhave abhabbatā vuttā**ti bhikkhave na hi mayā ettha evarūpaṁ āpattiṁ āpajjane ca vuṭṭhāne ca ariyapuggalassa abhabbatā kathitā. **Ādibrahmacariyakānī**ti maggabrahmacariyassa ādibhūtāni cattāri mahāsīlasikkhāpadāni. **Brahmacariyasārūppānī**ti tāniyeva catumaggabrahmacariyassa sārūppāni anucchavikāni. **Tatthā**ti tesu sikkhāpadesu. **Dhuvāsīloti**⁴ nibaddhasīlo. **Ṭhitasīloti** patiṭṭhitasīlo. **Sotāpannoti** sotasaṅkhātena maggena

1. Tisupi (Ka)

3. Seseupi (Syā, Ka)

2. Imaṁ pana aṅguttaramahānikāyaṁ (Sī, Syā)

4. Dhuvāsīlīti (Sī)

phalaṃ āpanno. **Avinipātadhammoti** catūsu apāyesu apatanasabhāvo. **Niyatoti** sotāpattimagganiyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇoti** uparimaggattayasambodhiparāyaṇo.

Tanuttāti tanubhāvā. Sakadāgāmino hi rāgādayo abbhapaṭalaṃ viya macchikāpattaṃ viya ca tanukā honti, na bahalā. **Orambhāgiyānanti** heṭṭhābhāgiyānaṃ. **Samyojanānanti** bandhanānaṃ. **Parikkhayāti** parikkhayena. **Opapātiko hotīti** uppannako hoti. **Tattha parinibbāyīti** heṭṭhā anotaritvā upariyeva parinibbānadhammo. **Anāvattidhammoti** yonigativasena anāgamanadhammo.

Padesaṃ padesakārīti ādisu padesakārī puggalo nāma sotāpanno ca sakadāgāmī ca anāgāmī ca, so padesameva sampādeti. Paripūrakārī nāma arahā, so paripūrameva sampādeti. **Avañcyānīti** atucchāni saphalāni sa-udrayānīti attho. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

7. Dutiyasikkhāsuttavaṇṇanā

88. Sattame **kolaṃkoloti** kulā kulaṃ gamanako. **Kulanti** cettha bhavo adhippeto, tasmā “dve vā tīṇi vā kulānī”ti etthapi dve vā tayo vā bhaveti attho veditabbo. Ayañhi dve vā bhavē sandhāvati tayo vā, uttamakoṭṭiyā cha vā. Tasmā dve vā tīṇi vā cattāri vā pañca vā cha vāti evamettha vikappo daṭṭhabbo. **Ekabījīti** ekasseva bhavassa bījaṃ etassa atthīti ekabījī.

Uddhaṃsototi ādisu atthi uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī, atthi uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī. Atthi na uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī, atthi na uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī. Tattha yo idha anāgāmiphalaṃ patvā avihādīsu nibbatto tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā uparūpari nibbattitvā akaniṭṭhaṃ pāpuṇāti, ayaṃ uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana avihādīsu nibbatto tattheva aparinibbāyitvā akaniṭṭhampi appatvā uparimabrahmaloke¹ parinibbāyati, ayaṃ uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo ito

1. Uparima-uparime brahmaloke (Sī), uparime uparime brahmaloke (Syā)

cavitvā akaniṭṭheyeva nibbattati, ayaṃ na uddhamṣoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana avihādīsu catūsu aññatarasmim nibbattitvā tattheva parinibbāyati, ayaṃ na uddhamṣoto na akaniṭṭhagāmī nāma.

Yattha katthaci uppanno pana sasaṅkhārena sappayogena arahataṃ patto **sasaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Asaṅkhārena appayogena patto **asaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Yo pana kappasahassāyukesu aviheṣu nibbattitvā pañcamaṃ kappasataṃ¹ atikkamitvā arahattaṃ patto, ayaṃ **upahaccaparinibbāyī** nāma. Atappādīsupi eseva nayo. **Antarāparinibbāyī**ti yo āyuvemajjhaṃ anatikkamitvā parinibbāyati, so tividho hoti. Kappasahassāyukesu tāva aviheṣu nibbattitvā eko nibbattadivaseyeva arahattaṃ pāpuṇāti. No ce nibbattadivase pāpuṇāti, paṭhamassa pana kappasatassa matthake pāpuṇāti, ayaṃ paṭhamo antarāparinibbāyī. Aparo evaṃ asakkonto dvinnaṃ kappasatānaṃ matthake pāpuṇāti, ayaṃ dutiyo. Aparo evampi asakkonto catunnaṃ kappasatānaṃ matthake pāpuṇāti, ayaṃ tatiyo antarāparinibbāyī. Sesam vuttanayameva.

Imasmim pana ṭhāne ṭhatvā catuvīsati sotāpannā dvādasa sakadāgāmino aṭṭhacattālīsa anāgāmino dvādasa ca arahanto kathetabbā. Imasmim hi sāsane saddhādhuraṃ paññādhuranti dve dhurāni, dukkhapaṭipadādandhābhiññādayo catasso paṭipadā. Tattheke saddhādhurena abhinivisitvā sotāpattiphalaṃ patvā ekameva bhavaṃ nibbattitvā dukkhassantaṃ karoti, ayameko ekabījī. So paṭipadāvasena catubbidho hoti. Yathā cesa, evaṃ paññādhurena abhinivīṭṭhopīti aṭṭha ekabījino. Tathā kolaṃkolā sattakkhattuparamā cāti ime **catuvīsati sotāpannā** nāma. Tīsu pana vimokkhesu suññatavimokkhena sakadāgāmibhūmim pattā catunnaṃ paṭipadānaṃ vasena cattāro sakadāgāmino, tathā animittavimokkhena pattā cattāro, appaṇihitavimokkhena pattā cattāroti ime **dvādasa sakadāgāmino**. Aviheṣu pana tayo antarāparinibbāyino, eko upahaccaparinibbāyī, eko uddhamṣoto akaniṭṭhagāmīti pañca anāgāmino, te asaṅkhāraparinibbāyino pañca, sasaṅkhāraparinibbāyino pañcāti dasa honti, tathā atappādīsu. Akaniṭṭhesu pana uddhaṃ soto

1. Paṭhamam pañcakappasataṃ (Ka)

natthi, tasmā tattha cattāro sasaṅkhāraparinibbāyī, cattāro asaṅkhāraparinibbāyīti aṭṭha, ime **aṭṭhacattālīsa anāgāmino**. Yathā pana sakadāgāmino, tatheva **arahantopi dvādasa** veditabbā. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

8. Tatiyasikkhāsuttavaṇṇanā

89. Aṭṭhame **taṃ vā pana anabhisambhavaṃ appaṭivijjhanti** taṃ arahattaṃ apāpuṇanto appaṭivijjhanto. Iminā nayena sabbatṭhānesu¹ attho veditabbo. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā. Navamaṃ uttānatthameva. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

10. Dutiyasikkhattayasuttavaṇṇanā

91. Dasame **āsavānaṃ khayāti** ettha arahattamaggo adhipaññāsikkhā nāma. Phalaṃ pana sikkhitasikkhassa uppajjanato sikkhāti na vattabbaṃ.

Yathā pure tathā pacchāti yathā paṭhamam tīsu sikkhāsu sikkhati, pacchā tatheva sikkhatīti attho. Dutiyapadepi ese va nayo. **Yathā adho tathā uddhanti** yathā heṭṭhimakāyaṃ asubhavasena passati, uparimakāyampi tatheva pharati. Dutiyapadepi ese va nayo. **Yathā divā tathā rattinti** yathā divā tisso sikkhā sikkhati, rattimpi tatheva sikkhatīti attho. **Abhibhuyya disā sabbāti** sabbā disā ārammaṇavasena² abhibhavitvā. **Appamāṇasamādhināti** arahattamaggasamādhinā.

Sekhanti sikkhamānaṃ sakaraṇīyaṃ. **Paṭipadanti** paṭipannakaṃ. **Saṃsuddhacāriyanti**³ saṃsuddhacaraṇaṃ parisuddhasīlaṃ. **Sambuddhanti** catusaccabuddhaṃ. **Dhīraṃ paṭipadantagunti** khandhadhīra-āyatanadhīravasena dhīraṃ dhitisampannaṃ paṭipattiyā antaṃ gataṃ. **Viññāṇassāti** carimakaviññāṇassa. **Taṇhākkhayavimuttinoti** taṇhākkhaya vimuttisāṅkhātāya arahattaphalavimuttiyā samannāgatassa. **Pajjotasseva nibbānanti** padīpanibbānaṃ viya. **Vimokkho hoti cetasoti** cittassa vimutti vimuccanā appavatti bhāvo hoti. Taṇhākkhayavimuttino hi khīṇāsavassa

1. Sabbavāresu (Sī)

2. Ārammaṇe (Sī, Syā)

3. Saṃsuddhacāraṇanti (Sī), saṃsuddhacārīnti (Syā)

carimakaviññāṇanirodhena parinibbānaṃ viya cetaso vimokkho hoti, na gataṭṭhānaṃ paññāyati, apanṇattikabhāvūpagamoyeva hotīti attho.

11. Saṅkavāsuttavaṇṇanā

92. Ekādasame **Saṅkavā**¹ nāma **Kosalānaṃ nigamoti** Saṅkavāti evaṃnāmaako Kosalaraṭṭhe nigamo. **Āvāsikoti** bhārahāro nave āvāse samuṭṭhāpeti, purāṇe paṭijaggati. **Sikkhāpadapaṭisaṃyuttāyāti** sikkhāsāṅkhātehi padehi paṭisaṃyuttāya, tīhi sikkhāhi samannāgatāyāti attho. **Sandassetīti** sammukhe viya katvā² dasseti. **Samādapetīti** gaṇhāpeti. **Samuttejetīti** samussāheti. **Sampahamsetīti** paṭiladdhaguṇehi vaṇṇaṃ kathento vodāpeti. **Adhisallikhateti** ativiya sallikhati, ativiya sallikhitam katvā saṇham saṇham kathetīti attho.

Accayoti aparādho. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Ahudeva akkhantīti** ahosiyeva anadhivāsana. **Ahu appaccayoti** ahosi atutṭhākāro. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaratthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa vā akaraṇatthāyāti attho. **Tagghāti** ekaṃsena. **Yathā dhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo³ ṭhito, tathā karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** taṃ tava aparādham mayaṃ khamāma. **Vuddhihesā Kassapa ariyassa vinayeti** esā Kassapa Buddhassa Bhagavato sāsane vuddhi nāma. Katamā? Yāyaṃ accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjana⁴. Desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto “yo accayaṃ accayato disvā yathā dhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjati”ti āha. **Na sikkhākāmoti** tisso sikkhā na kāmeti na pattheti na piheti. **Sikkhāsamādānassāti** sikkhāparipūraṇassa. **Na vaṇṇavā dīti** guṇaṃ na katheti. **Kālenāti** yuttappayuttakālena. Sesamettha uttānatthamevāti.

Samaṇavaggo catuttho.

1. Paṅkadhā (Sī, Syā)

2. Sammukhe katvāpi (Ka)

3. Dhamme (Sī, Ka)

4. Saṃvaraṃ āpajjati (Ka) Dī-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

(10) 5. Loṇakapallavagga

1. Accāyikasuttavaṇṇanā

93. Pañcamassa paṭhame **accāyikānī**ti atipātikāni. **Karaṇīyānī**ti avassakiccāni. Yañhi na avassaṃ kātabbam, taṃ kiccanti vuccati. Avassaṃ kātabbam karaṇīyaṃ nāma. **Sīghaṃ sīghanti** vegena vegena. **Tassa kho tanti** ettha **tanti** nipātamattam. **Natthi sā iddhi vā ānubhāvo vā**ti sā vā iddhi so vā ānubhāvo natthi. **Uttarasveti** tatiyadivase. **Utupariṇāminī**ti laddha-utupariṇāmāni hutvā. **Jāyantipī**ti tatiyadivase nikkhantasetāṅkurāni honti, sattāhe patte nīlaṅkurāni honti. **Gabbhīnipi hontī**ti diyaḍḍhamāsaṃ patvā gahitagabbhāni honti. **Paccantipī**ti tayo māse patvā paccanti. Idāni yasmā Buddhānaṃ gahapatikena vā sassehi vā attho natthi, sāsane pana tappaṭirūpakaṃ puggalaṃ vā atthaṃ vā dassetuṃ taṃ taṃ opammaṃ āharanti. Tasmā yamatthaṃ dassetukāmena etaṃ ābhataṃ, taṃ dassento¹ **evameva khoti**-ādimāha. Taṃ atthato uttānameva. Sikkhā pana idhāpi missikā eva kathitā.

2. Pavivekasuttavaṇṇanā

94. Dutiye **cīvarapavivekanti** cīvaraṃ nissāya uppajjanakakilesehi vivitta bhāvaṃ. Sesadvayepi eseva nayo. **Sāṇānī**ti sāṇavākacelāni. **Masāṇānī**ti missakacelāni. **Chavadussānī**ti matasarīrato chaḍḍitavatthāni, erakatiṇādāni vā ganthetvā katanivāsanāni. **Paṃsukūlānī**ti pathaviyaṃ chaḍḍitanantakāni. **Tirīṭānī**² rukkhatacavatthāni. **Ajinānī**ti ajinamigacammāni. **Ajinakkhipanti** tadeva majjhe phālitaṃ, saha khurakantipi vadanti. **Kusacīranti** kusatiṇāni ganthetvā katacīraṃ. **Vākacīraphalakacīresupi** eseva nayo. **Kesakambalanti** manussakesehi katakambalaṃ. **Vālakambalanti** assavālādīhi katakambalaṃ³. **Ulūkapakkhikanti** ulūkapattāni ganthetvā katanivāsaṃ.

1. Etaṃ atthaṃ dassento (Ka)

2. Tirīṭakānīti (Sī, Syā)

3. Vālakambalanti assavālādīhi katakambalaṃ (Sī, Ka)

Sākabhakkhāti allasākabhakkhā. **Sāmākabhakkhā**ti sāmākataṇḍulabhakkhā. **Nīvārādīsu nīvārā** nāma araṇṇe sayam jātavīhijāti. **Daddulanti** cammakārehi cammam likhitvā chaḍḍitakasaṭam. **Haṭam** vuccati silesopi sevālopi kaṇikārādirukkhaniyyāsopi. **Kaṇanti** kuṇḍakam. **Ācāmoti** bhatta-ukkhaliyā laggo jhāma-odano. Tam chaḍḍitaṭṭhāne gahetvā khādanti, odanakaṇḍijiyantipi vadanti. **Piṇṇākā**dayo pakaṭāva. **Pavattaphalabhojī**ti patitaphalabhojī. **Bhusāgāranti** khalasālam.

Sīlavāti catupārisuddhisīlena samannāgato. **Dussīlyaṇcassa pahīnam** hotīti pañca dussīlyāni pahīnāni honti. **Sammādiṭṭhikoti** yāthāvaḍiṭṭhiko. **Micchādiṭṭhī**ti ayāthāvaḍiṭṭhi. **Āsavāti** cattāro āsavā. **Aggappattoti** sīlaggappatto. **Sārappattoti** sīlasāram patto. **Suddhoti** parisuddho. **Sāre patiṭṭhitoti** sīlasamādhipaṇṇāsāre patiṭṭhito.

Seyyathāpīti yathā nāma. **Sampannanti** paripuṇṇam paripakkasālibharitam. **Sanḅharāpeyyāti** saṅkaḍḍhāpeyya. **Ubbahāpeyyāti** khalatṭhānam āharāpeyya. **Bhusikanti** bhusam. **Koṭṭāpeyyāti** udukkhale pakkhipāpetvā musalehi paharāpeyya. **Aggappattānī**ti taṇḍulaggaṃ pattāni. **Sārappattādīsupi** eseva nayo. Sesam uttānameva. Yam panettha “dussīlyaṇcassa pahīnam micchādiṭṭhi cassa pahīnā”ti vuttam, tam sotāpatti maggena pahīnabhāvaṃ sandhāya vuttanti veditabbam.

3. Saradasuttavaṇṇanā

95. Tatiye **viddheti** valāhakavigamena dūrībhūte. **Deveti** ākāse. **Abhivihaccāti** abhivihanitvā. **Yatoti** yasmiṃ kāle. **Virajanti** rāgarajādirahitam. Tesamyeva malānam vigatattā **vītamalam**. **Dhammacakkhanti** catusaccadhammapariggāhakam sotāpatti maggacakkhum. **Natthi tam saṃyojananti** duvidhamevassa saṃyojanam natthi, itarampi pana puna imam lokam ānetum asamattatāya natthīti vuttam. Imasmiṃ sutte jhānānāgāmī nāma kathitoti.

4. Parisāsuttavaṇṇanā

96. Catutthe **na bāhulikā** hontīti paccayabāhullikā na honti. **Na sāthalikā**ti tisso sikkhā sithilam katvā na gaṇhanti. **Okkamane**

nikkhittadhurāti okkamanam vuccati avagamanaṭṭhena pañca nīvaraṇāni, tesu nikkhittadhurā. **Paviveke pubbaṅgamā**ti kāyacitta-upadhivivekasāṅkhāte tividhepi viveke pubbaṅgamā. **Vīriyam ārabhantī**ti duvidhampi vīriyam paggaṇhanti. **Appattassā**ti jhāna vipassanāmaggaṭṭhassa appattavisesassa. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Pacchimā janatā**ti saddhivihārika-antevāsikādayo. **Diṭṭhānugatiṃ āpajjati**ti ācariyupa jjhāyehi kataṃ anukaroti. Yam tāya janatāya ācariyupajjhāyesu diṭṭham, tassa anugatiṃ āpajjati nāma. **Ayam vuccati bhikkhave aggavatī parasā**ti bhikkhave ayam parisā aggapuggalavatī nāma vuccati.

Bhaṇḍanajātāti jātabhaṇḍanā. **Kalahajātā**ti jātakalahā. Bhaṇḍananti cettha kalahassa pubbabhāgo, hatthaparāmāsādivasena vītikamo kalaho nāma. **Vivādāpannā**ti viruddhavādam āpannā. **Mukhasattī**hi guṇavijjhanatṭhena¹ pharusā vācā “mukha sattiyo”ti vuccanti, tāhi mukhasattīhi. **Vitudentā viharantī**ti vijjhantā vicaranti.

Samaggāti sahitā. **Sammodamānā**ti samappavattamodā. **Khīrodakībhūtā**ti khīrodakam viya bhūtā. **Piyacakkhū**hi upasantehi mettacakkhūhi. **Pīti jāyatī**ti pañcavaṇṇā pīti uppajjati. **Kāyo passambhatī**ti nāmakāyopi rūpakāyopi vigatadaratho hoti. **Passa ddhakāyoti** asāraddhakāyo. **Sukham vediyatī**ti kāyikacetasikasukham vediyati. **Samā dhiyatī**ti ārammaṇe sammā ṭhapīyati.

Thullaphusitaketi mahāphusitake. **Pabbatakantarapadarasākhā**ti ettha **kandaro** nāma “kan”ti laddhanāmena udakena dārīto udakabhinnō² pabbatappadeso, yo “nitambho”tipi³ “nadikuñjo”tipi⁴ vuccati. **Padaram** nāma aṭṭha māsē deve avassante phalito bhūmippadeso. **Sākhā**ti kusobbhagāminiyo khuddakamātikāyo. **Kusobbhā**ti⁵ khuddaka-āvāṭā. **Mahāsobbhā**ti mahā-āvāṭā. **Kunnadiyoti** khuddakanadiyo. **Mahānadiyoti** Gaṅgāyamunādikā mahāsaritā.

1. Guṇavicchindanattthena (Ka)

2. Udakena bhinnō (Ka) Saṃ-Tṭha 2. 51 piṭṭhe pana passitabbam.

3. Nadinitambhotipi (Ka), naditumbantipi (Dī-Tṭha 1. 188; Ma-Tṭha 2. 119 piṭṭhesu)

4. Nadinikuñjotipi (Sī, Syā, Ka)

5. Kussubbhāti (Sī), kusumbhāti (Syā, Ka, Tṭikāyam ca)

5. Paṭhama-ājanīyasuttādivaṇṇanā

97. Pañcame **aṅgehīti** guṇaṅgehi. **Rājārahoti** rañño araho anucchaviko. **Rājabhoggoti** rañño upabhogabhūto. **Rañño aṅganti** rañño hatthapādādi-aṅgasamatāya aṅganteva saṅkhaṃ gacchati. **Vaṇṇasampannoti** sarīravaṇṇena sampanno. **Balasampannoti** kāyabalena sampanno. **Āhuneyyoti** āhutisaṅkhātāṃ piṇḍapātāṃ paṭiggahetuṃ yutto. **Pāhuneyyoti** pāhunakabhattassa anucchaviko. **Dakkhiṇeyyoti** dasavidhadānavatthupariccāgavasena saddhādānasaṅkhātāya dakkhiṇāya anucchaviko. **Añjalikaraṇīyoti** añjalipaggahaṇassa anucchaviko. **Anuttaraṃ puññakkhettaṃ lokassāti** sabbalokassa asadisāṃ puññaviruhanaṭṭhānaṃ.

Vaṇṇasampannoti guṇavaṇṇena sampanno. **Balasampannoti** vīriyabalena sampanno. **Javasampannoti** ñāṇajavena sampanno. **Thāmaṇvāti** ñāṇathāmena samannāgato. **Daḥaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhittadhuroti** aṭṭhapitadhuro paggaḥitadhuro, aggaphalaṃ arahattaṃ appatvā vīriyadhuraṃ na nikkhipissāmīti evaṃ paṭipanno. Imasmim̐ sutte catusaccavasena sotāpattimaggo sotāpattimaggena ca¹ ñāṇajavasampannatā kathitāti. Chaṭṭhe tīṇi ca maggāni tīṇi ca phalāni, tīhi maggaphalehi ca² ñāṇajavasampannatā kathitā. Sattame arahattaphalaṃ, arahattaphaleneva ca maggakiccaṃ kathitaṃ. Phalaṃ pana javitajavena uppajjanato javoti ca vattuṃ vaṭṭati³.

8. Potthakasuttavaṇṇanā

100. Aṭṭhame **navoti** karaṇaṃ upādāya vuccati. **Potthakoti** vākamayavatthaṃ. **Majjhimoti** paribhogamajjhimo. **Jiṇṇoti** paribhogajiṇṇo. **Ukkhaliparimajjananti** ukkhaliparipuñchanāṃ. **Dussīloti** nissīlo. **Dubbaṇṇatāyāti** guṇavaṇṇābhāvena dubbaṇṇatāya. **Diṭṭhānugatiṃ āpajjantīti** tena kataṃ anukaronti. **Na mahapphalaṃ hotīti** vipāka phalena mahapphalaṃ na hoti. **Na mahānisaṃsanti** vipākānisaṃseneva na mahānisaṃsaṃ.

1. Sotāpattimaggeneva (Ka)

2. Chaṭṭhe tīṇi maggaphalāni, tīhi maggehi ca (Sī, Syā)

3. Na vaṭṭati (Sī, Syā)

appagghatāyāti vipākagghena appagghatāya. **Kāsikam vatthanti** tihi kappāsa-aṃsūhi suttam kantitvā katavattham, tañca kho Kāsiraṭṭheyeva uṭṭhitam. Sesam uttānameva. Silam panettha missakam kathitanti.

9. Loṇakapallasuttavaṇṇanā

101. Navame **yathā yathāyanti** yathā yathā ayaṃ. **Tathā tathā tanti** tathā tathā taṃ kammaṃ. Idam vuttam hoti—yo evaṃ vadeyya “yathā yathā kammaṃ karoti, tathā tathāssa vipākam paṭisaṃvediyateva. Na hi sakkā katassa¹ kammaṃ vipākam paṭisedhetum². Tasmā yattakam kammaṃ karoti, tattakassa vipākam paṭisaṃvediyatevā”ti. **Evaṃ santanti** evaṃ sante. **Brahmacariyavāso na hotīti** yaṃ maggabhāvanato pubbe upapajjavedanīyaṃ kammaṃ kataṃ, tassa avassam paṭisaṃvedanīyattā brahmacariyaṃ vutthampi avutthameva hoti. **Okāso na paññāyati sammā dukkhassa antakiriyāyā**ti yasmā ca evaṃ sante tena kammāyūhanañceva vipākānubhavanā ca hoti, tasmā hetunā nayena vaṭṭadukkhassa antakiriyāya okāso na paññāyati nāma.

Yathā yathā vedanīyanti yena yenākārena³ veditabbaṃ. **Tathā tathāssa⁴ vipākam paṭisaṃvediyatī**ti tena tenākārena assa vipākam paccanubhoti. Idam vuttam hoti—yadetam sattasu javanesu paṭhamajavanakammaṃ sati paccaye vipākavāram labhantameva diṭṭhadhammavedanīyaṃ hoti, asati ahosikammaṃ nāma. Yañca sattamajavanakammaṃ sati paccaye upapajjavedanīyaṃ hoti, asati ahosikammaṃ nāma. Yañca majjhe pañcajanakammaṃ yāva saṃsārappavatti, tāva aparapariyāyavedanīyaṃ nāma hoti. Etesu ākāresu yena yenākārena veditabbaṃ kammaṃ ayaṃ puriso karoti, tena tenevassa vipākam paṭisaṃvediyati nāma. Aṭṭhakathāyañhi laddhavipākavārameva kammaṃ yathāvedanīyaṃ kammaṃ nāmāti vuttam. **Evaṃ santam bhikkhave brahmacariyavāso hotīti** kammakkhayakarassa brahmacariyassa khepetabbakammasambhavato vāso nāma hoti, vuttam suvutthameva

1. Tassa (Sī)

3. Yena yena kāraṇena (Sī)

2. Apaṭisaṃvedetum (Sī, Syā)

4. Tathā tathā tassa (Ka)

hotīti attho. **Okāso paññāyati sammā dukkhassa antakiriyāyāti** yasmā evaṃ sante tena tena maggena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena¹ tesu tesu bhavesu āyatim vaṭṭa dukkham na uppajjati, tasmā okāso paññāyati sammā dukkhassa antakiriyāya.

Idāni taṃ yathāvedanīyakammasabhāvaṃ dassento **idha bhikkhave ekaccassāti-ādimāha**. Tattha **appamattakanti** parittam thokaṃ mandam lāmakam². **Tādisamyevāti** taṃsarikkhakameva. **Diṭṭhadhammavedanīyanti** tasmim kammeyeva³ diṭṭhadhamme vipaccitabbam vipākavāram labhantaṃ diṭṭhadhammavedanīyam hoti. **Nānupi khāyatīti** dutiye attabhāve añupi na khāyati, añumattampi dutiye attabhāve vipākam na detīti attho. **Bahudevāti** bahukam pana vipākam kimeva dassatīti adhippāyo. **Abhāvitakāyoti-ādīhi** kāyabhāvanārahito vaṭṭagāmī puthujjano dassito. **Parittoti** parittaguṇo. **Appātumoti** ātumā vuccati attabhāvo, tasmim mahantepi guṇaparittatāya appātumoyeva. **Appadukkhavihārīti** appakenapi pāpena dukkhavihārī. **Bhāvitakāyoti-ādīhi** khīṇāsavo dassito. So hi kāyānupassanāsāṅkhātāya kāyabhāvanāya bhāvitakāyo nāma. Kāyassa vā vaḍḍhi tattā bhāvitakāyo. **Bhāvitasīloti** vaḍḍhitasīlo. Sesapadadvayepi eseva nayo. Pañcadvāra bhāvanāya vā bhāvitakāyo. Etena indriyasamvarasīlam vuttaṃ, bhāvitasīloti iminā sesāni tīṇi sīlāni. **Aparittoti** na parittaguṇo. **Mahatto**⁴ti attabhāve parittepi guṇamaha ntatāya mahatto⁴. **Appamāṇavihārīti** khīṇāsavassetam nānameva. So hi pamāṇa karāṇam rāgādīnam abhāvena appamāṇavihārī nāma.

Paritteti khuddake. **Udakamallaketi**⁵ udakasarāve. **Orabbhikoti** urabbhasāmiko. **Urabbhaghātakoti** sūnakāro. **Jāpetum vāti** dhanajāniyā jāpetum. Jhāpetuntipi pāṭho, ayamevattho. **Yathāpaccayaṃ vā kātunti** yathā icchati, tathā kātum. **Urabbha dhananti** eḷaka-agghanakamūlam. So panassa sace icchati, deti. No ce icchati, gīvāyam

1. Abhisāṅkhāraviññāṇanirodhena (Tīkāyam)

2. Lāmakakammaṃ (Sī, Syā)

3. Kamme yena (Sī, Syā)

4. Mahattā (Sī, Syā)

5. Udakakapallaketi (Ka) Khu 5. 96 piṭṭhe sujātajātakepi passitabbam.

gahetvā nikkadḍhāpeti. Sesam vuttanayeneva veditabbam. Imasmiṃ pana sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitanti.

10. Paṃsudhovakasuttavaṇṇanā

102. Dasame **dhovatī**ti vikkhāleti. **Sandhovatī**ti suṭṭhu dhovati, punappunam dhovati. **Niddhovatī**ti niggaṇhitvā dhovati.

Aniddhantakasāvanti anīhatadosam anapa nītakasāvaṃ¹. **Pabhaṅgūti** pabhijjanasabhāvaṃ, adhikaraṇiyaṃ ṭhapetvā muṭṭhikāya paṭamattam bhijjati. **Paṭṭikāyāti** suvaṇṇapaṭṭakāya². **Gīveyyake**ti gīvālaṅkāre.

Adhicittanti samathavipassanācittam. **Anuyuttassāti** bhāventassa. **Sacetasoti** cittasampanno. **Dabbajātiko**ti paṇḍitajātiko. **Kāmaṇivattakādīsu** kāme ārabba uppanno vitakko kāmaṇivattakko. Byāpādavahiṃsasampayutta vitakkā byāpādavahiṃsavittakka nāma. **Ñātivittakādīsu** “amhākaṃ ñātakā bahū puññavantā”ti-ādinā nayena ñātake ārabba uppanno vitakko **ñātivittakko**. “Asuko janapado khemo subhikkho”ti-ādinā nayena janapadamārabba uppanno vitakko **janapadavitakko**. “Aho vata maṃ pare na avajāneyyū”ti evaṃ uppanno vitakko **anavaññattipaṭisaṃyutto vitakko** nāma. (**Dhammavitakkāvasissanti**ti dhammavitakkā nāma dasavipassanupakkilesavitakkā.)³ **So hoti samādhi na ceva santoti** so avasiṭṭhadhammavitakko vipassanāsamādhi avūpasanta kilesattā santo na hoti. **Na paṇītoti** na atappako⁴. **Nappaṭippassaddhiladdhoti** na kilesa paṭippassaddhiyā laddho. **Na ekodibhāvādhigatoti** na ekaggabhāvappatto. **Sasaṅkhāra niggayhavāritagatoti** sasaṅkhārena sappayogena kilese niggaṇhitvā vāretvā vārito, na kilesānam chinnante⁵ uppanno, kilese pana vāretvā uppanno.

1. Aniddhantanti na niggaṇhitvā dhantam. Anikkhattakasāvanti avajjitakasāvaṃ (Sī), aniddhantanti na niggaṇhitvā dhantam. Aninnītakasāvanti avajjitakasāvaṃ (Syā) Ma-Ṭṭha 3. 210 piṭṭhepi passitabbam.

2. Paṭṭakāyāti suvaṇṇapaṭṭatthāya (Sī, Syā), paṭikāyāti suvaṇṇapaṭṭakāya (Ka)

3. () natthi Syā-Ka-potthakesu. Ṭṭikā pana passitabbā.

4. Na appamāṇo (Ka)

5. Chindante (Ka)

Hoti so bhikkhave samayoti ettha samayo nāma utusappāyaṃ āhārasappāyaṃ senāsanasappāyaṃ puggalasappāyaṃ dhammassavanasappāyanti imesaṃ pañcannaṃ sappāyānaṃ paṭilābhakālo. **Yaṃ taṃ cittanti** yasmiṃ samaye taṃ vipassanācittaṃ. **Ajjhattaṃyeva santiṭṭhatīti** attaniyeva tiṭṭhati. Niyakajjhattañhi idha ajjhattaṃ nāma. Gocarajjhattampi vaṭṭati. Puthuttārammaṇaṃ pahāya ekasmiṃ nibbānagocareyeva tiṭṭhatīti vuttaṃ hoti. **Sannisīdatīti** suṭṭhu nisīdati. **Ekodi hotīti** ekaggam hoti. **Samādhīyatīti** sammā ādhiyati. **Santoti**-ādīsu paccanīkakilesavūpasamena **santo**. Atappakaṭṭhena **paṇīto**. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**¹. Ekaggabhāvaṃ gatattā **ekodibhāvādhigato**. Kilesānaṃ chinnante uppannattā na sappayogena² kilese niggaṇhitvā vāretvā vāritoti **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**. Ettāvataṃ ayaṃ bhikkhu vivaṭṭetvā arahattaṃ patto nāma hoti.

Idāni khīṇāsavassa sato abhiññāpaṭipadaṃ dassento **yassa yassa cāti**-ādimāha. Tattha **abhiññā sacchikaraṇīyassāti** abhijānitvā paccakkhaṃ kātābassa. **Sati sati-āyataneti** pubbahetusāṅkhāte ceva idāni ca paṭiladdhabbe abhiññāpāda-kajjhānādibhede ca sati satikāraṇe. Vitthārato pana ayaṃ abhiññākathā Visuddhimagge³ vuttanayeneva vedi tabbā. **Āsavānaṃ khayāti**-ādi cettha phalasamāpattivasena vuttanti veditabbaṃ.

11. Nimittasuttavaṇṇanā

103. Ekādasamepi **adhicittaṃ** samathavipassanācittameva. **Tīṇi nimittānīti** tīṇi kārāṇāni. **Kālena kālanti** kāle kāle, yuttakāleti attho. **Kālena kālaṃ samādhinimittaṃ manasikātabbanti**-ādīsu taṃ taṃ kālaṃ sallakkhetvā ekaggatāya yuttakāle ekaggatā mana sikātabbā. Ekaggatā hi idha samādhinimittanti vuttā. Tattha vacanattho—samādhiyeve nimittaṃ samādhinimittaṃ. Sesapadadvayepi eseve nayo. **Paggahoti** pana vīriyassa nāmaṃ, **upekkhāti** majjhattabhāvassa.

1. Paṭippassaddhiladdho (Ka) Am2. 20; Dī 3. 234 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Appayogena (Ka)

3. Visuddhi 2. 1 piṭṭhe.

tasmā vīriyassa yuttakāle vīriyaṃ manasikātabbaṃ, Majjhatabhāvassa yuttakāle majjhatabhāve ṭhātabbanti. **Ṭhānaṃ taṃ cittaṃ kosajjāya saṃvatteyyāti** kāraṇaṃ vijjati yena taṃ cittaṃ kosajjabhāve tiṭṭheyya. Itaresupi eśeva nayo. **Upekkhānimittaṃyeva manasi kareyyāti** ettha ca ñāṇajavaṃ¹ upekkheyyāti ayamatto. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattaphalatthāya.

Ukkaṃ bandheyyāti aṅgārapallāsaṃ saṃjheyya. **Ālimpeyyāti** tattha aṅgāre pakkhipitvā aggimā datvā nālikāya dhamanto aggimā gāhāpeyya. **Ukkāmukhe pakkhipeyyāti** aṅgāre viyūhitvā aṅgāramatthake² vā ṭhāpeyya, mūsāya³ vā pakkhipeyya. **Ajjhupekkhatīti** pakkāpakkabhāvaṃ⁴ upadhāreti.

Sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāyāti arahattaphalatthāya sammā ṭhapīyati. Ettāvatā hi vipassanaṃ vadḍhetvā arahattappatto bhikkhu dassito. Idāni tassa khīṇāsavassa abhiññāya paṭipadaṃ dassento **yassa yassa cāti-**ādimāha. Taṃ heṭṭhā vuttanayeneva vedītabbaṃ.

Loṇakapallavaggo pañcamaḥ.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Āneñjā (Ka)

3. Tattake (Ma-Ṭṭha 3. 210 piṭṭhe)

2. Matthake (Sī)

4. Paripakkabhāvaṃ (Ka)

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Sambodhavagga

1. Pubbevasambodhasuttavaṇṇanā

104. Tatiyassa paṭhame **pubbeva sambodhā**ti sambodhito pubbeva, ariyamaggappattito aparabhāgeyevāti vuttaṃ hoti. **Anabhisambuddhassā**ti appaṭividdhacatusaccassa. **Bodhisattasseva satoti** bujjanakasattasseva sato, sammāsambodhiṃ adhigantuṃ ārabhantasseva sato, sambodhiyā vā sattasseva laggasseva sato. Dīpaṅkarassa hi Bhagavato pādamūle aṭṭhadhammasamodhānena abhinīhārasamiddhito pabhuti Tathāgato sammāsambodhiṃ satto laggo “pattabbā mayā esā”ti tadadhigamāya parakkamaṃ amuñcantoyeva āgato, tasmā bodhisattoti vuccati. **Ko nu khoti** katamo nu kho. **Lokoti** saṅkhāraloko. **Assādoti** madhurākāro. **Ādīnavoti** anabhinanditabbākāro. **Tassa mayhanti** tassa evaṃ bodhisattasseva sato mayhaṃ. **Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti** nibbānaṃ āgama ārabha paṭicca chandarāgo vinayaṃ gacchati pahīyati, tasmā nibbānaṃ “chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ”ti vuccati. **Idaṃ lokanissaraṇanti**¹ idaṃ nibbānaṃ lokato nissatattā lokanissaraṇanti¹ vuccati. **Yāvakīvanti** yattakaṃ pamāṇaṃ kālāṃ. **Abbhaññāsinti** abhivisiṭṭhena ariyamaggañāṇena aññāsinaṃ. **Ñāṇaṇca pana me dassananti** dvīhipi padehi paccavekkhaṇaṇāṇaṃ vuttaṃ. Sesamettha uttānamevāti.

2. Paṭhama-assādasuttavaṇṇanā

105. Dutiye **assādapariyesanaṃ acarinti** assādapariyesanatthāya acarinaṃ. Kuto paṭṭhāyāti? Sumedhakālato paṭṭhāya. **Paññāyāti** sahavi-passanāya maggapaññāya. **Sudīṭṭhoti** suppaṭividdho. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. Tatiyaṃ sabbattha uttānameva.

1. Loke nissaraṇanti (Ka)

4. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

107. Catutthe **sāmaññatthanti** catubbidham ariyaphalam. Itaram tasseva vevacanam. Sāmaññatthena vā cattāro maggā, brahmaññatthena cattāri phalāni. Imesu pana catūsupi suttesu khandhalokova kathito.

5. Ruṇṇasuttavaṇṇanā

108. Pañcamaṃ atthuppattiyā nikkhittam. Katarāya atthuppattiyā? Chabbaggi yānam anācāre. Te kira gāyantā naccantā hasantā vicariṃsu. Bhikkhū Dasabalassa ārocayiṃsu. Satthā te pakkosāpetvā tesam ovādatthāya idaṃ suttaṃ ārabhi. Tattha **ruṇṇanti** roditaṃ. **Ummattakanti** ummattakakiriyā. **Komārakanti** kumārakehi kattabbakiccaṃ. **Dantavidamsakahasitanti**¹ dante dassetvā paṇiṃ paharantānaṃ mahāsaddena hasitaṃ. **Setughāto gīṭeti** gīte vo paccayaghāto hotu, sahetukaṃ gītaṃ pajahathāti dīpeti. **Naccepi** eseva nayo. **Alanti** yuttaṃ. **Dhammappamoditānaṃ satanti** ettha dhammo vuccati kāraṇaṃ, kenacideva kāraṇena pamuditānaṃ santānaṃ. **Sitaṃ sitamattāyāti** tasmim sitakāraṇe sati yaṃ sitaṃ karoṭha, taṃ vo sitamattāya aggadante² dassetvā pahaṭṭhākāramattadassanāyaveva yuttanti vuttaṃ hoti.

6. Atittisuttavaṇṇanā

109. Chaṭṭhe **soppassāti** niddāya. **Paṭisevanāya natthi tittīti** yathā yathā paṭisevati, tathā tathā ruccatiyevāti titti nāma natthi. Sesapadadvayepi eseva nayo. Sace hi mahāsamudde udakaṃ surā bhaveyya, surāsoṇḍo ca maccho hutvā nibbatteyya, tassa tattha carantassapi sayantassapi titti nāma na bhaveyya. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

7. Arakkhitasuttavaṇṇanā

110. Sattame **avassutaṃ hotīti** tintaṃ hoti. **Na bhaddakaṃ maraṇaṃ hotīti** apāye paṭisandhipaccayatāya na laddhakaṃ hoti. **Kālakiriyāti** tasseva vevacanam. Sukkapakkhe sagge paṭisandhipaccayatāya bhaddakaṃ

1. Dantavidamsakaṃ hasitanti (Sī)

2. Aggaggadante (Sī)

hoti laddhakam. Tam pana ekantena sotāpannādīnaṃ tiṇṇaṃ ariyasāvakānaṃyeva vaṭṭati. Sesamettha uttānamevāti.

8. Byāpannasuttavaṇṇanā

111. Aṭṭhame **byāpannanti** pakatibhāvaṃ jahitvā ṭhitaṃ. Saṃ purimasutte vuttanayameva.

9. Paṭhamanidānasuttavaṇṇanā

112. Navame **nidānānīti** kāraṇāni. **Kammānaṃ samudayāyāti** vaṭṭagāmikammānaṃ piṇḍakaraṇatthāya. **Lobhapakatanti** lobhena pakataṃ. **Sāvajjanti** sadosaṃ. **Taṃ kammaṃ kammamudayāya saṃvattatīti** taṃ kammaṃ aññesampi vaṭṭagāmika mmānaṃ samudayāya piṇḍakaraṇatthāya saṃvattati. **Na taṃ kammaṃ kammanirodhāyāti** taṃ pana kammaṃ vaṭṭagāmikammānaṃ nirodhatthāya na saṃvattati. Sukka pakkhe **kammānaṃ samudayāyāti** vivaṭṭagāmikammānaṃ samudayatthāya. Iminā nayena sabbaṃ atthato veditabbaṃ.

10. Dutīyanidānasuttavaṇṇanā

113. Dasame **kammānanti** vaṭṭagāmikammānameva. **Chandarāgaṭṭhāniyeti** chandarāgassa kāraṇabhūte. **Ārabbhāti** āgama sandhāya paṭicca. **Chandoti** taṇhā chando. **Yo cetaso sārāgoti** yo cittassa rāgo rajjanā rajjitattaṃ, etamahaṃ saṃyojanaṃ vadāmi, bandhanaṃ vadāmīti attho. Sukkapakkhe **kammānanti** vivaṭṭagāmikammānaṃ. **Tadabhinivattetīti** taṃ abhinivatteti. Yadā vā tena vipāko ñāto hoti vidito, tadā te ceva dhamme taṇha vipākaṃ abhinivatteti. Iminā ca¹ padena vipassanā kathitā, **tadabhinivattetvāti** iminā maggo, **cetasā abhinivijjhivāti**² iminā ca maggova. **Paññāya ativijjha passatīti** saha vipassanāya maggapaññāya nibbijjhivā passati. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. Imasmiṃ pana sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

Sambodhavaggo paṭhamo.

1. Imināva (Ka)

2. Abhivirājetvāti (Sī, Syā)

(12) 2. Āpāyikavagga

1. Āpāyikasuttavaṇṇanā

114. Dutiyaṣṣa paṭhame apāyaṃ gacchissantīti **āpāyikā**. Nirayaṃ gacchissantīti **nerayikā**. **Idamappahāyā**ti idaṃ brahmacāripaṭiññatādiṃ pāpadhammattayaṃ avijahitvā. **Brahmacāripaṭiññoti** brahmacāripaṭirūpako, tesaṃ vā ākappaṃ avijahanena “ahampi brahmacārī”ti evaṃpaṭiñño. **Anuddharasetī**ti akkosati paribhāsati codeti. **Natthi kāmesu dosoti** kilesakāmena vatthukāme sevantassa natthi doso. **Pātabyatanti** pivitabbataṃ paribhuñjitabbataṃ nirāsaṅkena cittena pipāsītassa pāṇīyapivanasadisam paribhuñjitabbataṃ. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

2. Dullabhasuttavaṇṇanā

115. Dutiye **kataññū katavedī**ti “iminā mayhaṃ katan”ti tena katakammaṃ ñatvā viditaṃ pākaṭaṃ katvā paṭikaraṇakapuggalo.

3. Appameyyasuttavaṇṇanā

116. Tatiye sukhena metabboti **suppameyyo**. Dukkheṇa me tabboti **duppameyyo**. Pametuṃ na sakkotīti **appameyyo**. **Unnaḷoti** uggatanaḷo, tucchamānaṃ ukkhipitvā ṭhitoti attho. **Capaloti** pattamaṇḍanādinā cāpallena samannāgato. **Mukharoti** mukhakharo. **Vikiṇṇavācoti** asaṇṇatavacano. **Asamāhitoti** cittekaggatārahito. **Vibbha ntacittoti** bhantacitto bhantagāvibhantamigasappaṭibhāgo. **Pākatindriyoti** vivaṭindriyo. Sesamettha uttānamevāti.

4. Āneñjasuttavaṇṇanā

117. Catutthe **tadassādetī**ti taṃ jhānaṃ assādeti. **Taṃ nikāmetī**ti tadeva pattheti. **Tena ca vittim āpajjati**ti tena jhānena tuṭṭhim āpajjati. **Tatra ṭhitoti** tasmim jhāne ṭhito. **Tadadhimuttoti** tattheva adhimutto. **Tabbahulavihārī**ti tena bahulaṃ viharanto. **Sahabyataṃ upapajjati**ti sahabhāvaṃ upapajjati, tasmim devaloke nibbattatīti

attho. **Nirayampi gacchatīti**-ādi nirayādihi avippamuttattā aparapariyāyavasena tattha gamanaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi tassa upacārajjhānato balavataraṃ akusalaṃ atthi, yena anantaraṃ apāye nibbatteyya. **Bhagavato pana sāvako**ti sotāpannasakadāgāmi-anāgāmīnaṃ aññataro. **Tasmimyeva bhaveti** tattheva arūpabhava. **Parinibbāyatīti** appaccayaparinibbānena parinibbāyati. **Adhippayāsoti** adhikappayogo. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ. Imasmim̐ pana sutte puthujjanassa upapattijjhānaṃ kathitaṃ, ariyasāvakaṃ tadeva upapattijjhānaṃ vipassanāpāda-kajjhānaṃ kathitaṃ.

5. Vipattisampadāsuttavaṇṇanā

118. Pañcame **sīlavipattīti** sīlassa vipannākāro. Sesadvayepi eseṃ nayo. **Natthi dinnanti** dinnassa phalābhāvaṃ sandhāya vadati. **Yiṭṭhaṃ** vuccati mahāyāgo. **Hutanti** paheṇakasakkāro adhippeto. Tampi ubhayaṃ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipati. **Sukatadukkaṭānanti**¹ sukatadukkaṭānaṃ, kusalākusalānanti attho. **Phalaṃ vipākoti** yaṃ phalanti vā vipākoti vā vuccati, taṃ natthīti vadati. **Natthi ayaṃ lokoti** paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthi. **Natthi paro lokoti** idha loka ṭhitassāpi paraloko natthi, sabbe tattha tattheva ucchiṇṇatīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitāti** tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikāti** cavitvā uppajjanakasattā nāma natthīti vadati. **Sampadāti** pāripūriyo. **Sīlasampadāti** sīlassa paripuṇṇa-avekallabhāvo. Sesadvayepi eseṃ nayo. **Atthi dinnanti**-ādi vuttapaṭipakkhanayena gahetabbaṃ.

6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā.

119. Chaṭṭhe **apaṇṇako maṇīti** chahi talehi samannāgato pāsako. **Sugatim̐ sagganti** Cātumahārājikādīsu aññataraṃ saggam̐ lokam̐. Imasmim̐ sutte sīlaṇca sammādiṭṭhi cāti ubhayampi missakaṃ kathitaṃ. Sattamaṃ uttānameva.

1. Sukatadukkaṭānanti (Sī, Syā)

8. Paṭhamasoceyyasuttavaṇṇanā

121. Aṭṭhame **soceyyānī**ti sucibhāvā. **Kāyasoceyyanti** kāyadvāre sucibhāvo. Sesadvayepi eseṇa nayo. Imesu paṇa paṭipāṭiyā catūsu suttasu agārikapaṭipadā kathitā. Sotāpannasakadāgāmīnampi vaṭṭati.

9. Dutiyasoceyyasuttavaṇṇanā

122. Navame **ajjhantanti** niyakajjhantaṃ. **Kāmacchandanti** kāmacchandaniṇvaraṇaṃ. **Byāpādā**disupi eseṇa nayo. Sesamettha heṭṭhā vuttanayameva. Gāthāya paṇa **kāyasucinti** kāyadvāre sucim, kāyena vā sucim. Sesadvayepi eseṇa nayo. **Ninhātapāpakanti** sabbe pāpe ninhāpetvā¹ dhovitvā ṭhitaṃ. Iminā² suttanapi gāthāyapi khīṇāsavova kathitoti.

10. Moneyyasuttavaṇṇanā

123. Dasame **moneyyānī**ti munibhāvā. **Kāyamoneyyanti** kāyadvāre munibhāvo sādhubhāvo paṇḍitabhāvo. Sesadvayepi eseṇa nayo. **Idaṃ vuccati bhikkhave kāyamoneyyanti** idaṃ tividhakāyaduccaritappahānaṃ kāyamoneyyaṃ nāma. Apica tividhaṃ kāyasucaritampi kāyamoneyyaṃ, tathā kāyārammaṇaṃ ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāya pariññā kāyamoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. **Vacīmoneyyepi** eseṇa nayo.

Ayaṃ panettha viseso—yathā idha catutthajjhānasamāpatti, evaṃ tattha vacī saṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyanti veditabbā. Manomoneyyampi imināva nayaṇa atthaṃ ñatvā cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyanti veditabbā. **Kāyamuninti** kāyadvāre munim uttamaṃ parisuddhaṃ, kāyena vā munim. Sesadvayepi eseṇa nayo. **Sabbappahāyanti** khīṇāsavaṃ. Khīṇāsavo hi sabbappahāyī nāmāti.

Āpāyikavaggo dutiyo.

1. Nahāpetvā (Sī)

2. Iti (Sī)

(13) 3. Kusināravagga

1. Kusinārasuttavaṇṇanā

124. Tatiyassa paṭhame **Kusinārāyanti** evaṃnāmake nagare. **Baliharaṇe vanasaṇḍeti** evaṃnāmake vanasaṇḍe. Tattha kira bhūtabali karaṇattham balim haranti, tasmā Baliharaṇanti vuccati. **Ākaṅkhamānoti** icchamāno. **Sahatthāti** sahatthena. **Sampavāretūti** alam alanti vācāya ceva hatthavikārena ca paṭikkhipāpeti. **Sādhu vata māyanti**¹ sādhu vata maṃ² ayaṃ. **Gathitoti** taṇhāgedhena gathito. **Mucchitoti** taṇhāmucchanāya yeva mucchito. **Ajjhopannoti** taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā pavatto. **Anissaraṇapaṇṇoti** chandarāgaṃ pahāya saṃkaḍḍhitvā³ paribhuñjanto nissaraṇapaṇṇo nāma hoti, ayaṃ na tādiso, sacchandarāgo paribhuñjatīti anissaraṇapaṇṇo. Sukkapakkho vuttavipariyāyena veditabbo. Nekkhammavitakkādayo panettha missakā kathitāti veditabbā.

2. Bhaṇḍanasuttavaṇṇanā

125. Dutiye **pajahiṃsūti** pajahanti. **Bahulamakaṃsūti** punappunaṃ karonti. Idhāpi tayo vitakkā missakāva kathitā.

3. Gotamakacetiyaṣuttavaṇṇanā

126. Tatiye **Gotamake cetiyeti** Gotamakayakkhassa bhavane. Tathāgato hi paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni kadāci Cāpāle cetiye, kadāci Sārandade⁴, kadāci Bahuputte, kadāci Gotamake⁵ evaṃ yebhuyyena devakulesuyeva vihāsi. Imasmiṃ pana kāle Vesālim upanissāya Gotamakassa yakkhassa bhavanaṭṭhāne⁶ vihāsi. Tena vuttam “Gotamake cetiye”ti. **Etadavocāti** etaṃ “abhiññāyāhan”ti-ādikaṃ suttaṃ avoca.

Idaṅca Bhagavatā suttaṃ atthupattiyaṃ vuttanti veditabbaṃ. Katara-atthupattiyaṃ? Mūlapariyāya-atthupattiyaṃ⁷. Sambahulā kira brāhmaṇapabbajitā

1. Myāyanti (Ka)

2. Me (Ka)

3. Chandarāgaṃ apakaḍḍhitvā (Sī)

4. Ānande (Ka)

5. Sattambeti (Sī, Syā)

6. Vasanaṭṭhāne (Sī)

7. Ma 1. 1 piṭṭhe.

attanā uggahitabuddhavacanāṃ nissāya jānanamadaṃ uppādetvā dhammassavanaggaṃ na gacchanti “Sammāsambuddho kathento amhehi nātameva kathessati, no aññātan”ti. Bhikkhū Tathāgatassa ārocesuṃ. Satthā te bhikkhū pakkosāpetvā mukhapaṭiññaṃ gahetvā mūlapariyāyaṃ desesi. Te bhikkhū desanāya neva āgataṭṭhānaṃ na gataṭṭhānaṃ addasaṃsu. Apassantā “Sammāsambuddho ‘mayhaṃ kathā niyyātī’ti mukhasampattameva kathetī”ti cintayimsu. Satthā tesāṃ manāṃ jānitvā imaṃ suttantaṃ ārabhi.

Tattha **abhiññāyāti** “ime pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārassa dhātuyo bāvisatindriyāni cattāri saccāni nava hetū satta phassā satta vedanā satta cetanā satta saññā satta cittāni”ti jānitvā paṭivijjhivā paccakkhaṃ katvā, tathā “ime cattāro satipaṭṭhā nā”ti-ādinā nayena te te dhamme jānitvā paṭivijjhivā paccakkhameva katvāti attho. **Sanidānanti** sappaccayameva katvā kathemi, no appaccayaṃ. **Sappāṭihāriyanti** paccanīkapaṭiharaṇena sappāṭihāriyameva katvā kathemi, no appāṭihāriyaṃ. **Alañca pana voti** yuttañca pana tumhākaṃ. **Tuṭṭhiyāti** “Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃgho”ti tīṇi ratanāni guṇato anussarantānaṃ tumhākaṃ yuttameva tuṭṭhiṃ kātunti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Akampitthāti chahi ākārehi akampittha. Evarūpo hi pathavikampo Bodhimaṇḍepi ahoṣi. Bodhisatte kira dakkhiṇadisābhāgena Bodhimaṇḍaṃ abhiruḷhe dakkhiṇadisābhāgo heṭṭhā Avīciṃ pāpuṇanto viya ahoṣi, uttarabhāgo uggantvā bhavaggaṃ abhihananto viya. Pacchimadisāṃ gate pacchimabhāgo heṭṭhā Avīciṃ pāpuṇanto viya ahoṣi, pācīnabhāgo uggantvā bhavaggaṃ abhihananto viya. Uttaradisāṃ gate uttaradisābhāgo heṭṭhā Avīciṃ pāpuṇanto viya, dakkhiṇadisābhāgo uggantvā bhavaggaṃ abhihananto viya. Pācīnadisāṃ gate pācīnadisābhāgo heṭṭhā Avīciṃ pāpuṇanto viya, pacchimabhāgo uggantvā bhavaggaṃ abhihananto viya. Bodhirukkhopi sakim heṭṭhā Avīciṃ pāpuṇanto viya, sakim uggantvā bhavaggaṃ abhihananto viya. Tasmimpi divase evaṃ chahi ākā rehi cakkavāḷasahasā¹ mahāpathavī akampittha.

1. Cakkavāḷasahasā (Sī, Syā)

4. Bharaṇḍukālāmasuttavaṇṇanā

127. Catutthe **kevalakappanti** sakalakappaṃ. **Anvāhiṇḍantoti** vicaranto. **Nāddasāti** kiṃ kāraṇā na addasa? Ayam kira bharaṇḍu kālāmo sakyānaṃ¹ aggapiṇḍaṃ khādanto vicarati, tassa vasanaṭṭhānaṃ sampattakāle ekā dhammadesanā samuṭṭhahissatīti ṇatvā Bhagavā evaṃ adhiṭṭhāsi, yathā añño āvasatho na paññāyittha. Tasmā na addasa. **Purāṇasabrahmacārīti** porāṇako sabrahmacārī. So kira Āḷarakālāmakāle² tasmimyeva assame ahosi, taṃ sandhāyevamāha. **Santharaṃ paññāpehīti** santhari tabbaṃ santharāhīti attho. **Santharaṃ paññāpetvāti** kappiyamañcake paccatthariṇaṃ paññāpetvā. **Kāmānaṃ pariññaṃ paññāpetīti** ettha pariññaṃ nāma samatikkamo, tasmā kāmānaṃ samatikkamaṃ paṭhamajjhānaṃ paññāpeti. **Na rūpānaṃ pariññanti** rūpānaṃ samatikkamabhūtaṃ arūpāvacarasamāpattiṃ na paññāpeti. **Na vedanānaṃ pariññanti** vedanānaṃ samatikkamaṃ nibbānaṃ na paññāpeti. **Niṭṭhāti** gati nippatti. **Udāhu** puthūti udāhu nānā.

5. Hatthakasuttavaṇṇanā

128. Pañcame **abhikkantāya rattiyāti** ettha abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciraṇisinno bhikkhusaṃgho, uddisatu bhante Bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhaṃ”ti evamādīsu³ khaye dissati. “Ayam imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu⁴ sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jalaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti⁵—

evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho Gotamā”ti evamādīsu⁶ abbhanumodane. Idha pana sundare. Tena **abhikkantāya rattiyāti** iṭṭhāya kantāya manāpāya rattiyāti vuttaṃ hoti. **Abhikkantavaṇṇāti** idha abhikkantasaddo abhirūpe, vaṇṇasaddo pana chavithuti kulavaggakāraṇasaṇṭhānapamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi

1. Aggāsanaṃ (Ka)

3. Vi 4. 418; Khu 1. 138; Am 3. 44 piṭṭhesu.

5. Khu 2. 73 piṭṭhe.

2. Āḷarakālāme kālaṅkate (Ka)

4. Am 1. 414 piṭṭhe.

6. Vi 1. 7 piṭṭhe.

Bhagavā”ti evamādīsu¹ chaviyaṃ. “Kadā saññūlhā pana te gahapati samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti evamādīsu² thutiyaṃ. “Cattārome bho Gotama vaṇṇā”ti evamādīsu³ Kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccatī”ti evamādīsu⁴ kāraṇe. “Mahantaṃ hatthi rājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti evamādīsu⁵ saṇṭhāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu⁶ pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu⁷ rūpāyatane. So idha chaviyā daṭṭhabbo. Tena **abhikkantavaṇṇā**ti abhirūpacchavi, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇāti vuttamā hoti.

Kevalakappanti ettha **kevalasaddo** anavasesayebhuyyābyāmissānatireka daḷhatthavisamīyogādi-anekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ”ti evamādīsu⁸ anavasesatā attho⁹. “Kevalakappā ca Aṅgamagadhā pahūtaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ ādāya upasaṅkamissanti”ti evamādīsu¹⁰ yebhuyyatā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”ti evamādīsu¹¹ abyāmissatā. “Kevalaṃ saddhāmattakaṃ nūna ayamāyasmā”ti evamādīsu¹² anatirekatā. “Āyasmato bhante Anuruddhassa Bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṃghabhedāya ṭhito”ti evamādīsu¹³ daḷhatthatā. “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī”ti evamādīsu¹⁴ visamīyogo. Idha pana anavase satā atthoti adhippetā.

Kappasaddo panāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesa samantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bho Gotamassa, yathā taṃ Arahatō Sammāsambuddhassā”ti evamādīsu¹⁵ abhisaddahanamattho. “Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti evamādīsu¹⁶ vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi”ti evamādīsu¹⁵ kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu¹⁷

-
1. Ma 2. 351; Khu 1. 367 piṭṭhesu.	2. Ma 2. 49 piṭṭhe.	3. Dī 3. 67 piṭṭhe.
4. Saṃ 1. 206 piṭṭhe.	5. Saṃ 1. 105 piṭṭhe.	6. Vi 1. 353 piṭṭhe.
7. Abhi 1. 163 piṭṭhe.	8. Vi 1. 1 piṭṭhe.	
9. Anavaseso attho (Syā, Ka)	10. Vi 3. 36 piṭṭhe.	
11. Abhi 2. 142 piṭṭhādīsu.	12. Vi 3. 270 piṭṭhe.	
13. Am 1. 562 piṭṭhe.	14. Saṃ 2. 50 piṭṭhe.	15. Ma 1. 316 piṭṭhe.
16. Vi 4. 244 piṭṭhe.	17. Khu 1. 444; Khu 8. 15, 138 piṭṭhesu.	

paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”¹ti evamādīsu¹ chedanam. “Kappati dvaṅgulakappo”²ti evamādīsu² vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”³ti evamādīsu³ lesa. “Kevalakappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā”⁴ti evamādīsu⁴ samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo attho⁵ adhippeto. Tasmā **kevalakappaṃ Jetavananti** ettha anavasesaṃ samantato Jetavananti attho.

Obhāsetvāti ābhāya pharitvā. **Vālukāyāti** saṇhāya vālukāya. **Na saṇṭhātīti** na patiṭṭhāti. **Oḷārikanti** brahmadevatāya hi pathaviyaṃ patiṭṭhānakāle attabhāvo oḷāriko māpetum vaṭṭati pathavī vā, tasmā evamāha. **Dhammāti** iminā pubbe uggahitabuddha vacanaṃ dasseti. **Nappavattino ahesunti** sajjhāyamūḷhakā vācā parihīnāyeva ahesum. **Appaṭivānoti** anivatto anukkaṇṭhito.

Dassanassāti cakkhuviññāṇena dassanassa. **Upaṭṭhānassāti** catūhi paccayehi upaṭṭhānassa. **Adhisīlanti** dasavidhaṃ sīlaṃ. Taṃ hi pañcasīlaṃ upādāya adhisīlanti vuccati. **Avihaṃ gatoti** Avihabrahmaloke nibbattosmīti dasseti.

6. Kaṭuvīyasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe **goyogapilakkhasminti** gāvīnaṃ vikkayaṭṭhāne uṭṭhitapilakkhassa santike. **Rittassādanti**⁶ jhānasukkhābhāvena rittassādaṃ. **Bāhirassādanti**⁷ kāmaguṇasukhavasena bāhirassādaṃ. **Kaṭuvīyanti** ucchiṭṭhaṃ. **Āmagandhenāti** kodhasaṅkhātena vissagandhena⁸. **Avassutanti** tintaṃ. **Makkhikāti** kilesamakkhikā. **Nānupatissantīti** uṭṭhāya na anubandhissanti. **Nānvāssavissantīti** anubandhitvā na khādissanti. **Samvegamāpādīti** sotāpanno jāto.

Kaṭuvīyakatoti ucchiṭṭhakato. **Ārakā hotīti** dūre hoti. **Vighātasseva bhāgavāti** dukkhasseva bhāgī. **Caretīti** carati gacchati⁹. **Dummedhoti** duppañño. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva kathitaṃ, gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti. Sattame vaṭṭameva bhāsitaṃ.

1. Khu 6. 278; Khu 2. 100 piṭṭhesu.

3. Am 3. 148 piṭṭhe.

5. Samantabhāvo atthoti (Sī, Syā), samantabhāvattho (Sam-Ṭṭha 1. 14 piṭṭhe)

6. Rittāsanti (Sī)

8. Āmagandheti kodhasaṅkhāte vissagandhe (Sī, Syā)

2. Vi 4. 491 piṭṭhe.

4. Sam 1. 50 piṭṭhe.

7. Bāhirāsanti (Sī)

9. Paretīti gacchati (Sī)

8. Dutiya-anuruddhasuttavaṇṇanā

131. Aṭṭhame **idaṃ te mānasminti** ayaṃ te navavidhena vaḍḍhitamānoti attho. **Idaṃ te uddhaccasminti** idaṃ tava uddhaccaṃ cittassa uddhatabhāvo. **Idaṃ te kukkuccasminti** idaṃ tava kukkuccaṃ.

9. Paṭicchannasuttavaṇṇanā

132. Navame **āvahantīti**¹ niyyanti. **Paṭicchanno āvahaṭīti** paṭicchannova hutvā niyyāti. **Vivaṭo virocatīti** ettha ekato ubhato attato sabbatthakatoti catubbidhā vivaṭatā veditabbā. Tattha **ekato vivaṭaṃ** nāma asādhāraṇasikkhāpadaṃ. **Ubhato vivaṭaṃ** nāma sādhāraṇasikkhāpadaṃ. **Attato vivaṭaṃ** nāma paṭiladdhadhammaguṇo. **Sabbatthakavivaṭaṃ** nāma Tepīṭakaṃ Buddhavacanaṃ.

10. Lekhasuttavaṇṇanā

133. Dasame **abhiñhanti** abhikkhaṇaṃ nirantaraṃ. **Āgāḷhenāti** gāḷhena kakkhaḷena. **Pharusenāti** pharusavacanena. Gāḷhaṃ katvā phusaṃ katvā vuccamānopīti attho. **Amanāpenāti** manāṃ anallīyantaṃ avadḍhantaṃ. **Sandhiyatimevāti** ghaṭiya tiyeva. **Saṃsandatimevāti** nirantarova hoti. **Sammodatimevāti** ekībhāvameva gacchati. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Kusināravaggo tatiyo.

(14) 4. Yodhājīvavagga

1. Yodhājīvasuttavaṇṇanā

134. Catutthassa paṭhame yuddhaṃ upajīvātīti **yodhājīvo**. **Rājārahoti** rañño anucchaviko. **Rājabhoggoti** rañño upabhogaparibhogo. **Aṅganteva saṅkhyāṃ**² **gacchatīti** hattho viya pādo viya ca avassaṃ icchitabbattā aṅganti saṅkhyāṃ² gacchati. **Dūre pātī hotīti** uduke

1. Vahantīti (Sī, Syā)

2. Saṅkhaṃ (Sī)

usabhamattaṃ, thale aṭṭhusabhamattaṃ, tato vā uttarinti dūre kaṇḍaṃ pātesi. Duṭṭhagāmaṇi-abhayassa hi yodhājīvo nava-usabhamattaṃ kaṇḍaṃ pātesi, pacchimabhaye bodhisatto yojanappamaṇaṃ. **Akkhaṇavedhī** avirādhitavedhī, akkhaṇaṃ vā vijju vijjantarikāya vijjhitaṃ samatthoti attho. **Mahato kāyassa padāletā**ti ekatobaddhaṃ phalakasatampi mahimsacammasatampi aṅguṭṭhapamāṇabahalaṃ lohapaṭṭampi caturaṅgulabahalaṃ asanapadarampi vidatthibahalaṃ udumbarapadarampi dīghantena vālikasakaṭampi vinivijjhitaṃ samatthoti attho. **Yamkiñci rūpanti**-ādi Visuddhimagge vitthāritameva. **Netam mamāti**-ādi taṇhāmānadiṭṭhipaṭikkhepavasena¹ vuttaṃ. **Sammappaññāya passatī**ti sammā hetunā kāraṇena sahavipassanāya maggapaññāya passati. **Padāletī**ti arahattamaggena padāleti.

2. Parisāsuttavaṇṇanā

135. Dutiye **ukkācitavinītā**ti appaṭipucchitvā vinītā dubbhīṭtaparisā. **Paṭipucchā vinītā**ti pucchitvā vinītā suvinītatarisā. **Yāvatavinītā**ti pamāṇavasena vinītā, pamāṇaṃ ñatvā vinītatarisāti attho. “Yāvatajjhā”ti Pāḷiyā pana yāva ajjhāsayāti² attho, ajjhāsayam ñatvā vinītatarisāti vuttaṃ hoti. Tatiyaṃ uttānameva.

4. Uppādāsuttavaṇṇanā

137. Catutthe **dhammaṭṭhitatā**ti sabhāvaṭṭhitatā³. **Dhammaniyāmatā**ti sabhāvaniyāmatā⁴. **Sabbe saṅkhārā**ti catubhūmakasaṅkhārā. **Aniccā**ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Dukkhā**ti sampaṭipīḷanaṭṭhena dukkhā. **Anattā**ti avasavattanaṭṭhena anattā. Iti imasmim sutte tīṇi lakkhaṇāni missakāni kathitāni.

5. Kesakambalasuttavaṇṇanā

138. Pañcame **tantāvutānaṃ vatthānanti** paccatte sāmivacanaṃ, tantehi vāyitavatthānīti attho. **Kesakambaloti** manussakesehi

1. ...paṭipakkhavasena (Ka)

2. Pāḷiyā pana yāva ajjhāsayeti (Sī), Pāḷiyā pana payoga-ajjhāsayenāti (Syā),
Pāḷiyā payoga-ajjhāsayoti (Ka)

3. Vipassanādhamme ṭhitatā (Ka)

4. Sabhāvena niyāmatā (Syā, Ka)

vāyitakambalo. **Puthusamaṇabrāhmaṇavādānanti**¹ idampi paccatte sāmivacanāṃ. **Paṭikiṭṭhoti** pacchimako lāmakko. **Moghapurisoti** tucchapuriso². **Paṭibāhatīti** paṭisedheti. **Khippaṃ uḍḍeyyāti** kumināṃ uḍḍeyya. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

8. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

141. Aṭṭhame **assakhaḷuṅkoti** assapoto. **Idamassa javasmiṃ vadāmīti** ayamassa ñaṇajavoti vadāmi. **Idamassa vaṇṇasmiṃ vadāmīti** ayamassa guṇavaṇṇoti vadāmi. **Ida massa ārohapariṇāhasmīti** ayamassa uccabhāvo parimaṇḍalabhāvoti vadāmīti.

9. Assaparassasuttavaṇṇanā

142. Navame **assaparaseti** assesu parasse³. **Purisaparaseti** purisesu parasse, purisapuriseti⁴ attho. Imasmiṃ sutte tīṇi maggaphalāni kathitāni. Tattha ayaṃ tīhi maggehi ñaṇajavasampannoti veditabbo.

10. Assājānīyasuttavaṇṇanā

143. Dasame **bhadreti** bhaddake. **Assājānīyeti** kāraṇākāraṇaṃ jānanake asse. **Purisājānīyesupi** eseva nayo. Imasmiṃ sutte arahattaphalaṃ kathitaṃ. Tatrāyaṃ arahattamaggena ñaṇajavasampannoti veditabbo.

11. Paṭhamamoranivāpasuttavaṇṇanā

144. Ekādasame **accantaniṭṭhoti** antaṃ atikkantaniṭṭho, akuppaniṭṭho dhuvaniṭṭhoti attho. Sesāṃ sadisameva.

12. Dutiyamoranivāpasuttavaṇṇanā

145. Dvādasame **iddhipāṭihāriyenāti** ijjhanakapāṭihāriyena. **Ādesanāpāṭihāriyenāti** ādisitvā apadisitvā kathana-anukathanakathāpāṭihāriyena.

1. Pavādānanti (Sī, Syā)

2. Muḷhapuriso (Sī), tucchapuriso muḷhapuriso (Syā)

3. Assasadaseti assesu sadasse (Sī) pacchimapadepi evameva.

4. Supuriseti (Sī, Syā)

13. Tatiyamoranivāpasuttavaṇṇanā

146. Terasame **sammādiṭṭhiyā**ti phalasamāpattatthāya sammādiṭṭhiyā. **Sammāñāṇenā**ti phalañāṇena. **Sammāvimuttiyā**ti sesehi phalasamāpattidhammehi. Imesu tīsupi suttesu khīṇāsavova kathitoti.

Yodhājīvavaggo catuttho.

(15) 5. Maṅgalavagga

1-9. Akusalasuttādivaṇṇanā

147-150. Pañcamassa paṭhame **yathābhataṃ nikkhittoti** yathā ānetvā ṭhapito. Dutiye **sāvajjenā**ti sadosena. Tatiye **visamenā**ti sapakkhalanena. **Samenā**ti apakkhalanena. Catutthe **asucinā**ti gūthasadisena aparisuddhena amejjhena. **Sucinā**ti parisuddhena mejjhena. Pañcamādīni uttānāneva.

10. Pubbaṇhasuttavaṇṇanā

156. Dasame **sunakkhattanti**-ādīsu yasmim divase tayo sucaritadhammā pūritā honti, so divaso laddhanakkhattayogo nāma, tenassa sadā **sunakkhattaṃ** nāma hotīti vuccati. Sveja divaso katamaṅgalo nāma hoti, tenassa sadā **sumaṅgalanti** vuccati. Pabhātapissa sadā **suppabhāta**meva, sayanato uṭṭhānampi **suhuṭṭhitameva**¹, khaṇopi **sukkhāṇova**, muhuttopi **sumuhutto**va. Ettha ca dasaccharapamāṇo kālo khaṇo nāma, tena khaṇena dasakkhaṇo kālo layo nāma, tena layena ca dasalayo kālo khaṇalayo nāma, tena dasaṇṇo muhutto nāma, tena dasaṇṇo khaṇamuhutto nāmāti ayaṃ vibhāgo veditabbo. **Suyiṭṭhaṃ brahmacārisūti** yasmim divase tīpi sucaritāni pūritāni, tadāssa seṭṭhacārīsu dinnadānaṃ suyiṭṭhaṃ nāma

1. Suvuṭṭhitameva (Sī)

hoti. **Padakkhiṇaṃ kāyakammanti** taṃdivasaṃ tena kataṃ kāyakammaṃ vaḍḍhikāyakammaṃ nāma hoti. Sesapadesupi eseva nayo. **Padakkhiṇāni katvānāti** vaḍḍhiyuttāni kāyakammādāni katvā. **Labhantatthe padakkhiṇeti** padakkhiṇe vaḍḍhi-attheyeva labhanti. Sesāṃ uttānamevāti.

Maṅgalavaggo pañcamo.

Tatīyapaṇṇāsako niṭṭhito.

(16) 6. Acelakavaggavaṇṇanā

157-163. Ito paresu **āgālhā paṭipadāti** gālhā kakkhaḷā lobhavasena thiraggahaṇā. **Nijjhāmāti** attakilamathānuyogavasena suṭṭhu jhāmā santattā paritattā. **Majjhimāti** neva kakkhaḷā na jhāmā majjhe bhavā. **Acelakoti** niccelo naggo. **Muttācāroti** vissatṭhācāro, uccārakammādāsu lokiyakulaputtācārena virahito ṭhitakova uccāraṃ karoti, passāvaṃ karoti, khādāti bhuñjati. **Hatthāpalekhanoti** hatthe piṇḍamhi niṭṭhite jivhāya hatthaṃ apalekhati, uccārampi katvā hatthasmiṃyeva daṇḍakasaññī¹ hutvā hatthena apalekhati. Bhikkhāya gahaṇatthaṃ “ehi bhadante”ti vutto na etīti **na ehibhadantiko**. “Tena hi tiṭṭha bhante”ti vuttopi na tiṭṭhatīti **na tiṭṭhabhadantiko**. Tadubhayampi kira so “etassa vacanaṃ kataṃ bhavissatī”ti na karoti. **Abhihaṇanti** puretaraṃ gahetvā āhaṭabhikkhaṃ. **Uddissakatanti** idaṃ tumhe uddissa katanti evamārocitabhikkhaṃ. **Nimantananti** “asukāṃ nāma kulāṃ vā vīthim vā gāmaṃ vā paviseyyāthā”ti evaṃ nimantita bhikkhampi na sādīyati na gaṇhāti. **Na kumbhimukhāti** kumbhito uddharitvā dīyamānaṃ bhikkhampi na gaṇhāti. **Na kaḷopimukhāti** kaḷopīti ukkhali vā pacchi vā, tatopi na gaṇhāti. Kasmā? “Kumbhikaḷopiyo maṃ nissāya kaṭacchunā pahāraṃ labhantī”ti. **Na eḷakamantaranti** ummāraṃ antaraṃ katvā dīyamānaṃ na gaṇhāti. Kasmā? “Ayaṃ maṃ nissāya antarakaraṇaṃ labhatī”ti. **Daṇḍamusalesupi** eseva nayo.

1. Udakasaññī (Sī, Syā)

dvinnanti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṃ uttāya dente na gaṇhāti. Kasmā? Kabaḷantarāyo hotīti.

Na gabbhiniyāti-ādīsu pana gabbhiniyā kucchiyaṃ dāraḷo kilamati, pāyantiyā dāraḷassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hotīti na gaṇhāti. **Na saṅkittisū**ti saṅkittetvā katabhattesu. Dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakā acelakānaṃ atthāya tato tato taṇḍulādīni samādapetvā bhattaṃ pacanti, ukkaṭṭhācelako tato na paṭiggaṇhāti. **Na yattha sāti** yattha sunakho “piṇḍaṃ labhissāmī”ti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṭaṃ na gaṇhāti. Kasmā? Etassa piṇḍantarāyo hotīti. **Sanḍasaṇḍacārini**ti samūhasamūhacārini. Sace hi acelakaṃ disvā “imassa bhikkhaṃ dassāmā”ti manussā¹ bhattagehaṃ pavisanti, tesu ca pavisantesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppatitvā sanḍasaṇḍā caranti, tato āhaṭaṃ bhikkhaṃ na gaṇhāti. Kasmā? “Maṃ nissāya makkhikānaṃ gocarantarāyo² jāto”ti.

Thusodakanti sabbasassasambhārehi katasovīraḷaṃ. Ettha ca surāpānameva sāvajjaṃ, ayaṃ pana sabbesu sāvajjasāññī. **Ekāgārikoti** yo ekasmiṃyeva gehe bhikkhaṃ labhitvā nivattati. **Ekālopikoti** ekeneva ālopena yāpeti. **Dvāgārikādīsūpi** eseva nayo. **Ekissāpi dattiyāti** ekāya dattiyā. Datti nāma ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabhikkhaṃ pakkipitvā ṭhapenti. **Ekāhikanti** ekadivasantarikaṃ. **Addhamāsikanti** addhamāsantarikaṃ. **Pariyāyabhattabhōjananti** vārabhattabhōjanaṃ, ekāhavārena dvīha vārena sattāhavārena addhamāsavārenāti evaṃ divasavārena ābhatabhattabhōjanaṃ. **Sākabhakkhoti**-ādīni vuttatthāneva.

Ubbhaṭṭhakoti uddhaṃ ṭhitako. **Ukkuṭikappadhāna**manuyuttoti ukkuṭikavīriyamanuyutto, gacchantopi ukkuṭikova hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. **Kaṇṭakāpassayikoti** ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attharivā ṭhānacaṅkamādīni karoti.

1. Mānusakāni (Sī, Syā, Tīkāyaṃ ca) Dī-Ṭṭha 1. 292; Ma-Ṭṭha 1. 349;

Abhi-Ṭṭha 3. 82 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Bhōjanantarāyo (Ka)

seyyanti sayantopi tattheva seyyaṃ kappeti. Sāyaṃ tatiyamassāti **sāyatatīyakam**. Pāto majjhanhike sāyanti divasassa tikkhattum “pāpaṃ pavāhessāmi”ti udakorohanānuyogaṃ anuyutto viharati.

Kāye kāyānupassīti-ādīni heṭṭhā ekakanipātavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva veditabbāni. **Ayaṃ vuccati bhikkhave majjhimā paṭipadāti** bhikkhave ayaṃ kāmasukhallikānuyogaṇca attakilamathānuyogaṇcāti dve ante anupagatā sassatucchedantehi vā vimuttā majjhimā paṭipadāti veditabbā.

17-18. Peyyālavaggavaṇṇanā

164-184. **Samanuññoti** samānājjhāsayo. **Rāgassāti** pañcakāmaguṇikarāgassa. **Abhiññāyāti** abhijānanatthaṃ. **Suññato samādhīti**-ādīhi tīhipi samādhīhi vipassanāva kathitā. Vipassanā hi niccābhinivesaniccanimittaniccapañidhi-ādīnaṃ abhāvā imāni nāmāni labhati. **Pariññāyāti** pariājananatthaṃ. Sesapadesupi eseva nayoti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Tikanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Bhaṇḍagāmaṇḍavagga

1. Anubuddhasuttavaṇṇanā

1. Catukkanipātassa paṭhame **ananubodhā**ti abujjhanena ajānanena. **Appaṭivedhā**ti appaṭivijjhanena apaccakkhakiriyāya. **Dīghamaddhānanti** cirakālaṃ. **Sandhāvanti** bhavato bhavaṃ gamanavasena sandhāvaṃ. **Saṃsaritanti** punappunaṃ gamanā gamanavasena¹ saṃsaritaṃ. **Mamañceva tumhākañcā**ti mayā ca tumhehi ca. Atha vā **sandhāvaṃ saṃsaritanti** sandhāvaṃ saṃsaraṇaṃ mamañceva tumhākañca ahoṣīti evamettha attho veditabbo. **Ariyassā**ti niddosassa. Sīlaṃ samādhi paññāti ime pana tayo dhammā maggaphalasampayuttāva veditabbā, vimuttināmena phalameva niddiṭṭhaṃ. **Bhavataṇhā**ti bhavesu taṇhā. **Bhavanettī**ti bhavarajju. Taṇhāya eva etaṃ nāmaṃ. Tāya hi sattā goṇā viya gīvāya bandhitvā taṃ taṃ bhavaṃ nīyanti. Tasmā bhavanettīti vuccati.

Anuttarāti lokuttarā. **Dukkhasantakaroti** vaṭṭadukkhassa antakaro. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto. Idamassa Bodhimaṇḍe paṭhamaparinibbānaṃ, pacchā pana yamakasālānamantare anupādi sesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhāpesi.

2. Papatitasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **papatitoti** patito cuto. **Appapatitoti** apatito paṭiṭṭhito. Tattha lokiya mahājano patitoyeva nāma, sotāpaṇṇādayo kilesuppatikkhaṇe patitā nāma, khīṇāsavo ekantapaṭiṭṭhito nāma.

1. Bhavagamanavasena (Ka)

Cutā patantīti ye cutā, te patanti nāma. **Patitāti** ye patitā, te cutā nāma. Cutattā patitā, patitattā cutātī attho. **Giddhāti** rāgarattā. **Punarāgatāti** puna jātīm puna jaraṃ puna byādhiṃ puna maraṇaṃ āgatā nāma honti. **Kataṃ kiccanti** catūhi maggehi kattabbakiccaṃ kataṃ. **Rataṃ rammanti** ramitabbayuttake guṇajāte ramitaṃ. **Sukhenānvāgataṃ sukhanti** sukhena sukhaṃ anu-āgataṃ sampattaṃ. Mānusakasukhena dibbasukhaṃ, jhānasukhena vipassanāsukhaṃ, vipassanāsukhena maggasukhaṃ, maggasukhena phalasukhaṃ, phalasukhena nibbānasukhaṃ sampattaṃ adhigatanti attho.

3. Paṭhamakhatasuttavaṇṇanā

3. Tatiyaṃ dukanipātavaṇṇanāyaṃ vuttameva. Gāthāsu pana **nindiyanti** ninditabbayuttakaṃ. **Nindatīti** garahati. **Pasaṃsiyoti** pasaṃsitabbayutto. **Vicināti mukhena so kalinti** yo evaṃ pavatto, tena mukhena kalim vicināti nāma. **Kalinā tena sukhaṃ na vindatīti** tena ca kalinā sukhaṃ na paṭilabhati. **Sabbassāpi saḥāpi attanāti** sabbenapi sakena dhanena ceva attanā ca saddhiṃ yo parājayo, so appamattakova kalīti attho. **Yo sugatesūti** yo pana samaggatesu puggalesu cittaṃ padusseyya, ayaṃ cittapadosova tato kalito mahantataro kalī. Idāni tassa mahantatarabhāvaṃ dassento **sataṃ saḥassānanti**-ādimāha. Tattha **sataṃ saḥassānanti** nirabbudagaṇanāya sataḥassāni. **Chattimsatīti** aparāni ca chattimsati nirabbudāni. **Pañca cāti** abbudagaṇanāya ca pañca abbudāni. **Yamariyagarahīti** yaṃ ariye garahanto nirayaṃ upapajjati, tattha ettakaṃ āyuppanānanti.

4. Dutiyakhatasuttavaṇṇanā

4. Catutthe **mātari pitari cāti**-ādīsu Mittavindako mātari micchāpaṭipanno nāma, Ajātasattu pitari micchāpaṭipanno nāma, Devadatto Tathāgate micchāpaṭipanno nāma, Kokāliko Tathāgatasāvake micchāpaṭipanno nāma. **Bahuñcāti** bahukameva. **Pasavatīti** paṭilabhati. **Tāyāti** tāya micchāpaṭipattisaṅkhātāya adhammacariyāya. **Peccāti** ito gantvā. **Apāyaṃ gacchatīti** nirayādīsu aññatarasmim nibbattati. Sukkapakkhepi eseva nayo.

5. Anusotasuttavaṇṇanā

5. Pañcame anusotaṃ gacchatīti **anusotagāmī**. Kilesasotassa paccanīkapaṭipattiyā paṭisotaṃ gacchatīti **paṭisotagāmī**. **Ṭhitattoti** ṭhitasabhāvo. **Tiṇṇoti** oghaṃ taritvā ṭhito. **Pāraṅgoti** paratīraṃ gato. **Thale tiṭṭhatīti** nibbānathale tiṭṭhati. **Brāhma ṇoti** seṭṭho niddoso. **Idhāti** imasmim loke. **Kāme ca paṭisevatīti** kilesakāmehi vatthu kāme paṭisevati. **Pāpañca kammaṃ karotīti** pāpakañca pāṇātipātādikammaṃ karoti. **Pā pañca kammaṃ na karotīti** pañcaverakammaṃ na karoti. **Ayaṃ vuccati bhikkhave ṭhitattoti** ayaṃ anāgāmī puggalo tasmā lokā puna paṭisandhivasena anāgamanato¹ ṭhitatto nāma.

Taṇhādhipannāti taṇhāya adhipannā ajjhotthaṭā, taṇhaṃ vā adhipannā ajjhogaḷhā. **Paripuṇṇasekhoti** sikkhāpāripūriyā ṭhito. **Aparihānadhammoti** aparihīnasa bhāvo. **Cetovasippattoti** cittavasībhāvaṃ patto. Evarūpo khīṇāsavo hoti, idha pana anāgāmī kathito. **Samāhitindriyoti** samāhitacchaṇḍindriyo². **Paroparāti** parovarā uttamalāmakā, kusalākusalāti attho. **Sameccāti** ñāṇena samāgantvā. **Vidhūpitāti** viddhamisitā jhāpitā vā. **Vusitabrahmacariyoti** maggabrahmacariyaṃ vasitvā ṭhito. **Lokantagūti** tividhassāpi lokassa antaṃ gato. **Pāragototi** chahākārehi pāragato. Idha khīṇāsavova kathito. Iti suttepi gāthāsupi vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

6. Appassutasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **anupapannoti** anupāgato. **Suttanti**-ādīsu Ubhatovibhaṅganiddesa-khandhakaparivārasuttanipātamaṅgalasuttaratanasuttanāḷakasuttatuvāṭakasuttāni, aññampi ca suttanāmakam Tathāgatavacanam **Suttanti** veditabbaṃ. Sabbampi sagāthakam suttam **Geyyanti** veditabbaṃ, visesena Saṃyuttake sakalopi Sagāthāvaggo. Sakalampi Abhidhammapiṭakam, Niggāthakasuttam, yañca aññampi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitam Buddhavacanam, tam **Veyyākaraṇanti** veditabbaṃ. Dhammapadatheragāthātherigāthā Suttanipāte nosuttanāmikā

1. Anāgamanavasena (Sī, Syā)

2. Sammāṭhapaṭicchaṇḍindriyo (Sī)

suddhikagāthā ca **Gāthā**ti veditabbā.

Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaṃyuttā dve-asīti suttantā **Udānanti** veditabbā. “Vuttañhetam¹ Bhagavatā”ti-ādinayappavattā Dasuttarasatasuttantā **Itivuttakanti** veditabbā. Apaṇṇakajātakādīni paññāsādhikāni pañca jātakasatāni **Jātakanti** veditabbāni. “Cattārome bhikkhave acchariyā abbhutā dhammā Ānande”ti ādinayappavattā sabbepi acchariya-abbhutadhammapaṭisaṃyuttā suttantā **Abbhutadhammanti** veditabbā.

Cūḷavedallamahāvedallasammādiṭṭhisakkapañhasaṅkhārabhājanīyamahāpuṇṇamasuttādayo sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitā suttantā **Vedallanti** veditabbā. **Na atthamaññāya na dhammamaññāyāti** Aṭṭhakathañca Pāliñca ajānitvā. **Dhammānudhammappaṭipannoti** navalokuttaradhammassa anurūpadhammaṃ sahasīlaṃ pubbhāgapaṭipadaṃ na paṭipanno hoti. Iminā upāyena sabbavāresu attho veditabbo. Paṭhamavāre panettha appassutadussīlo kathito, dutiye appassutakhīṇāsavo, tatiye bahussutadussīlo, catutthe bahussutakhīṇāsavo.

Sīlesu asamāhitoti sīlesu aparipūrakārī. Sīlato ca sutena cāti sīlabhāgena ca sutabhāgena ca “ayaṃ dussīlo appassuto”ti evaṃ taṃ garahantīti attho. **Tassa sampajjate sutanti** tassa puggalassa yasmā tena sutena sutakiccaṃ kataṃ, tasmā tassa sutam sampajjati nāma. **Nāssa sampajjate**ti sutakiccassa akatattā na sampajjati. **Dhammadharanti** sutadhammānaṃ ādhārabhūtaṃ. **Sappaññanti** supaññaṃ. **Nekkham jambonadassevāti** jambunadaṃ vuccati jātisuvannaṃ, tassa jambunadassa nekkham viya, pañcasuvannaṃparimāṇaṃ suvaṇṇaghaṭikaṃ viyāti attho.

7. Sobhanasuttavaṇṇanā

7. Sattame **viyattāti** paññāveyyattiyena samannāgatā. **Vinītāti** vinayaṃ upetā suvinītā. **Visārādāti** vesārajjena somanassasahagatena ñāṇena samannāgatā. **Dhammadharāti** sutadhammānaṃ ādhārabhūtā. **Bhikkhu ca sīlasampannoti** gāthāya kiñcāpi ekekasseva ekeko guṇo kathito, sabbesaṃ pana sabbepi vaṭṭantīti.

1. Vuttamidam (Sī, Syā, Ka)

8. Vesārajjasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **vesārajjānā**ti ettha sārājjaṭṭhakkho vesārajjam, catūsu ṭhānesu sārāj jābhāvaṃ paccavekkhantassa uppannasomanassamayañāṇassetam nāmaṃ. **Āsabham ṭhānanti** seṭṭhaṭṭhānam uttamaṭṭhānam. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesam ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho. Vajasata jeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanam. Usabhassa idanti **āsataṃ**. **Ṭhānanti** catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā vavatthānam. Idam pana āsabham viyāti āsabham. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evam Tathāgatopi catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisaṭṭhaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evam tiṭṭhamānova¹ tam āsabham ṭhānam paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttam “āsabham ṭhānam paṭijānāti”ti.

Parisāsūti aṭṭhasu parisāsu. **Sīhanādam nadatī**ti seṭṭhanādam atītanādam nadati, sīhanādasadisam vā nādam nadati. Ayamatto Sīhanādasuttēna dassetabbo. Yathā vā sīho sahanato ca hananato ca sīhoti vuccati, evam Tathāgato lokadhammānam sahanato parappavādānaṃ ca hananato sīhoti vuccati. Evam vuttassa sīhassa nādam sīhanādam. Tattha yathā² sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahamso sīhanādam nadati, evam Tathāgatasīhopi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahamso “iti rūpan”ti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannam sīha nādam nadati. Tena vuttam “parisāsu sīhanādam nadatī”ti.

1. Tiṭṭhamāno ca (Sī, Ka)

2. Yathā hi (Sī, Syā, Ka)

Brahmacakkaṃ pavattetīti ettha **brahmanti** seṭṭhaṃ uttamaṃ visuddhaṃ. Cakka saddo paṇāyaṃ—

Sampattiyaṃ lakkhaṇe ca, rathaṇe iriyāpathe.
Dāne ratanadhammūra-cakkādīsu ca dissati.
Dhammacakke idha mato, tañca dvedhā vibhāvaye.

“Cattārimāni bhikkhave cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ”ti¹ ādīsu¹ hi ayaṃ sampattiyaṃ dissati. “Pādatalesu cakkāni jātāni”ti² ettha lakkhaṇe. “Cakkaṃva vahato padan”ti³ ettha rathaṇe. “Catucakkaṃ navadvāraṃ”ti⁴ ettha iriyāpathe. “Dadaṃ bhuñja mā ca pamādo, cakkaṃ vattaya sabbapāṇinan”ti⁵ ettha dāne. “Dibbaṃ cakkaratanaṃ pāturahosī”ti⁶ ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ cakkan”ti⁷ ettha dhammacakke. “Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake”ti⁸ ettha uracakke. “Khurapariyantena cepi cakkēnā”ti⁹ ettha paharaṇacakke. “Asanivicakkan”ti¹⁰ ettha asanimaṇḍale. Idha paṇāyaṃ dhammacakke mato.

Taṃ panetaṃ dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti paṭivedhaññaṇaṇca desanāññaṇaṇca. Tattha paññāpabhāvitāṃ attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṇaṃ, karuṇāpabhāvitāṃ sāvakaṇaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññaṇaṃ. Tattha paṭivedhaññaṇaṃ uppajjamānaṃ uppannanti duvidhaṃ. Tañhi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Tusitabhavanato vā yāva Mahābodhipallaṇke arahattamaggā¹¹ uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Dīpaṇkarato paṭṭhāya vā yāva Bodhipallaṇke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Desanāññaṇampi pavattamānaṃ pavattanti duvidhaṃ. Tañhi yāva Aññāsikoṇḍaññaṇassa sotāpattimaggā pavattamānaṃ, phalakkhaṇe pavattaṃ nāma. Tesu paṭivedhaññaṇaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṇaṃ lokiyaṃ. Ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ, Buddhānaṃyeva orasaññaṇaṃ.

Sammāsambuddhassa te paṭijānatoti “ahaṃ Sammāsambuddho, sabbe dhammā mayā abhisambuddhā”ti evaṃ paṭijānato tava. **Anabhisambuddhāti** ime

-
1. Am 1. 341 piṭṭhe.	2. Dī 2. 14 piṭṭhe.	3. Khu 1. 13 piṭṭhe.
4. Saṃ 1. 15 piṭṭhe.	5. Khu 5. 173 piṭṭhe.	6. Dī 2. 141; Ma 3. 211 piṭṭhesu.
7. Khu 1. 368 piṭṭhe.	8. Khu 5. 24, 132 piṭṭhesu.	9. Dī 1. 49 piṭṭhe.
10. Dī 3. 36; Saṃ 1. 427 piṭṭhesu.		11. Arahattupatti (Ka)

nāma dhammā tayā anabhisambuddhā. **Tatra vatāti** tesu “anabhisambuddhā”ti evaṃ dassitadhammesu. **Sahadhammenāti** sahetunā sakāraṇena vacanena. **Nimittametanti** ettha puggalopi dhammopi nimittanti adhippeto. Taṃ puggalaṃ na passāmi, yo maṃ paṭicodessati. Taṃ dhammaṃ na passāmi, yaṃ dassetvā “ayaṃ nāma dhammo tayā anabhisambuddho”ti maṃ paṭicodessatīti ayamettha attho. **Khemappattoti** khemaṃ patto. Sesapadadvayaṃ imasseva vevacanaṃ. Sabbampetaṃ vesārajjanāṇameva sandhāya vuttaṃ. Dasabalassa hi “ayaṃ nāma dhammo tayā anabhisambuddho”ti codakaṃ puggalaṃ vā codanākāraṇaṃ anabhisambuddhadhammaṃ vā apassato “sabhāvabuddhoyeva vata¹ samāno ahaṃ Buddhosmīti vadāmi”ti paccavekkhantassa balavataraṃ somanassaṃ uppajjati, tena sampayuttaṃ nāṇaṃ vesārajjam nāma. Taṃ sandhāya “khemappatto”ti-ādimāha. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

Antarāyikā dhammāti ettha pana antarāyaṃ karontīti **antarāyikā**. Te atthato sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā. Sañcicca vītikkantaṃ hi antamaso dukkaṭa dubbhāsitaṃ maggaphalānaṃ antarāyaṃ karoti. Idha pana methunadhammo adhippeto. Methunaṃ sevato hi yassa kassaci nissamsayameva maggaphalānaṃ antarāyo hoti.

Yassa kho pana te atthāyāti rāgakkhayādīsu yassa atthāya. **Dhammo desitoti** asubhabhāvanādidhammo kathito. **Tatra vata manti** tasmim aniyyanīkadhamme maṃ. Sesam² vuttanayeneva veditabbaṃ.

Vādapathāti vādāyeva. **Puthūti** bahū. **Sitāti** upanibaddhā abhisankhatā. Atha vā **puthussitāti** puthubhāvaṃ sitā upagatā, puthūhi vā sitātipi puthussitā. **Yaṃ nissitāti** etarahipi yaṃ vādapathaṃ nissitā. **Na te bhavantīti** te vādapathā na bhavanti bhijjanti vinassanti. **Dhammacakkanti** desanāñāṇassapi paṭivedhañāṇassapi etaṃ nāmaṃ. Tesu desanāñāṇaṃ lokiyaṃ, paṭivedhañāṇaṃ lokuttaraṃ. **Kevalīti** sakalaguṇasamannāgato³. **Tādisanti** tathāvidhaṃ.

1. Ca (Ka)

2. Sesam vinaye (Syā, Ka)

3. Sakalalokuttarasamannāgato (Syā), sakalo kusalasamannāgato (Ka)

9. Taṇhuppādasuttavaṇṇanā

9. Navame uppajjati etesūti **uppādā**. Kā uppajjati? Taṇhā. Taṇhāya uppādā **taṇhuppādā**, taṇhāvatthūni taṇhākāraṇānīti attho. **Cīvarahetūti** “kattha manāpam cīvaram labhissāmī”ti cīvarakāraṇā uppajjati. **Itibhavābhavahetūti** ettha **itīti** nidassanatthe¹ nipāto. Yathā cīvarādihetu, evarṃ bhavābhavahetupīti attho. **Bhavābhavoti** cettha paṇītatarāni sappinavanītādīni adhippetāni. Sampattibhavesu paṇītatarapaṇītataṃabhavotipi vadantiyeva.

Taṇhādutiyoti ayañhi satto anamatagge saṃsāraṇaṃ saṃsaranto na ekakova saṃsarati, taṇham pana dutiyikaṃ labhantova saṃsarati. Tena vuttaṃ “taṇhādutiyoti”ti. **Itthabhāvaññathābhāvanti** ettha itthabhāvo nāma ayaṃ attabhāvo, aññathābhāvo nāma anāgatattabhāvo. Evarūpo vā aññopi attabhāvo itthabhāvo nāma, na evarūpo aññathābhāvo nāma. Taṃ itthabhāvaññathābhāvaṃ. **Samāsānti** khandhadhātu-āyatanānaṃ paṭipāṭim. **Nātivattatīti** nātikkamati. **Evamādinavaṃ** ñatvāti evaṃ atītānāgatapaccuppannesu khandhesu ādinavaṃ jānitvā. **Taṇham dukkhassa sambhavanti** taṇham ca² “ayaṃ vaṭṭadukkhassambhūto sabhāvo kāraṇaṃ”ti evaṃ jānitvā. Ettāvatā imassa bhikkhuno vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattabhāvo dassito. Idāni taṃ khīṇāsavaṃ thomento **vītataṇhoti**-ādimāha. Tattha **anādānoti** niggahaṇo. **Sato bhikkhu paribbajeti** satisampajañña³ vepullappatto khīṇāsavo bhikkhu sato sampajāno careyya vihareyyāti attho. Iti suttante vaṭṭam kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭam kathitanti.

10. Yogasuttavaṇṇanā

10. Dasame vaṭṭasmiṃ yojentīti **yogā**. **Kāmayogoti**-ādīsu pañcakāmaguṇiko rāgo kāmayogo. Rūpārūpabhavesu chandarāgo **bhavayogo**, tathā jhānanikanti. Sassatadiṭṭhisahagato ca rāgo dvāsattī diṭṭhiyo ca **diṭṭhiyogo**. Catūsu saccesu aññāṇaṃ **avijjāyogo**. Kāmesu vā yojentīti kāmayogo. Bhavesu

1. Nidassane (Sī) 2. Taṇhā ca (Sī, Syā), taṇhamiva (Ka) 3. Satisampajañña (Sī)

yojetīti bhavayogo. Diṭṭhīsu¹ yojetīti diṭṭhiyogo. Avijjāya yojetīti avijjāyogoti heṭṭhā vuttadhammānaṃyevetaṃ adhivacanaṃ.

Idāni te vitthāretvā dassento **katamo ca bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **samudayanti** uppattiṃ. **Atthaṅgami** bhedam. **Assāda**nti madhurabhāvaṃ. **Ādīna**vanti amadhurabhāvaṃ dosaṃ. **Nissaraṇa**nti nissaṭabhāvaṃ. **Kāmesū**ti vatthukāmesu. **Kāmarāgo**ti kāme ārabha uppannārāgo. Sesapadesupi eseva nayo. **Anusetī**ti nibbattati. **Ayaṃ vuccati bhikkhave kāmayogoti** bhikkhave idaṃ kāmesu yojanakāraṇaṃ bandhanakāraṇaṃ vuccatīti evaṃ sabbattha attho veditabbo.

Phassāyatanānanti cakkhādīnaṃ cakkhusamphassādikāraṇānaṃ. **Avijjā aññāṇa**nti ñāṇapaṭipakkhabhāvena aññāṇasaṅkhātā avijjā. **Iti kāmayogoti** ettha iti saddo catūhipi yogehi saddhiṃ yojetabbo “evaṃ kāmayogo, evaṃ bhavayogo”ti. **Samyuttoti** parivārīto². **Pāpakehī**ti lāmakehi. **Akusalehī**ti akosallasambhūtehi. **Samkilesikehī**ti samkilesanakehi³, pasannassa cittassa pasannabhāvadūsakehī⁴ attho. **Ponobbhavikehī**ti punabbhavanibbattakehi. **Sadarehī**ti sadarathehi. **Dukkhavipākehī**ti vipākakāle dukkhuppādayakehi. **Āyatim jātijarāmarāṇikehī**ti anāgate punappunaṃ jātijarāmarāṇanibbattakehi. **Tasmā ayogakkhemīti vuccatīti** yasmā appahīnayogo puggalo etehi dhammehi sampayutto hoti, tasmā catūhi yogehi khemaṃ nibbānaṃ anadhiगतattā na yogakkhemīti vuccati.

Visaṃyogāti visaṃyojanakāraṇāni. **Kāmayogavisaṃyogoti** kāmayogato visaṃyojanakāraṇaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha asubhajjhānaṃ kāmayogavisaṃyogo, taṃ pādakaṃ katvā adhigato anāgāmi maggo ekanteneva kāmayogavisaṃyogo nāma. Arahattamaggo bhavayogavisaṃyogo nāma, sotāpattimaggo

1. Diṭṭhiyā (Ka)

2. Sampayuttoti samparivārīto (Syā)

3. Samkilissakehi (Sī, Syā)

4. Pasannabhāvarosakehī (Ka)

diṭṭhiyogavisam̐yogo nāma, arahattamaggo avijjāyogavisam̐yogo nāma. Idāni te vitthāravasena dassento **katamo ca bhikkhavi**ti-ādimāha. Tassattho vuttanayeneva veditabbo.

Bhavayogena cūbhayanti bhavayogena ca sam̐yuttā, kiñci¹ bhiyyo ubhayenāpi sampayuttā, yena kenaci yogena samannāgatāti¹ attho. **Purakkhatāti** purato katā, parivāritā vā. **Kāme pariññāyāti** duvidhepi kāme parijānitvā. **Bhavayogañca sabbasoti** bhava yogañca sabbameva parijānitvā. **Samūhaccāti** samūhanitvā. **Virājayanti** virājento, virājetvā vā. “Virājento”ti hi vutte maggo kathito hoti, “virājetvā”ti vutte phalaṃ. **Munīti** Khīṇāsavamuni. Iti imasmim̐ suttepi gāthāsupi vaṭṭavivaṭṭameva³ kathitanti.

Bhaṇḍagāmaṇavaggo paṭhamo.

2. Caravagga

1. Carasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **adhivāsetīti** cittaṃ adhiropetvā vāseti. **Nappajahatīti** na pariccejati. **Na vinodetīti** na nīharati. **Na byantīkarotīti** na vigatantaṃ paricchinnaṃ pari vaṭṭumaṃ⁴ karoti. **Na anabhāvaṃ gametīti** na anu-abhāvaṃ avaḍḍhiṃ vināsaṃ gameti. **Carampīti** carantopi. **Anātāpīti** nibbīriyo. **Anottāpīti** upavādaḥ bhayaṃ arahito. **Satatanti** niccaṃ. **Samitanti** nirantaraṃ. Evaṃ sabbattha atthaṃ ñatvā sukkapakkhe vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Gāthāsu **gehanissitanti** kilesanissitaṃ. **Mohaneyyesūti** mohajanakesu ārammaṇesu. **Abhabboti** abhājanabhūto. **Phuṭṭhum sambodhimuttamanti** arahattamaggasaṅkhātāṃ uttamañāṇaṃ phusitum̐.

1. Kiñca (Syā)

2. Kiñci bhiyyoti ubhayaṃ ubhayenapi ca sam̐yuttā, yena kenaci yogañca yena samannāgatāti (Sī)

3. Vivaṭṭameva (Ka)

4. Na nibbinaṃ pariccattaṃ vigatantaṃ (Ka)

2. Sīlasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sampannasīlā**ti paripuṇṇasīlā. **Sampannapātimokkhā**ti paripuṇṇa pātimokkhā. **Pātimokkhasaṃvarasaṃvutā**ti pātimokkhasaṃvarasīlena saṃvutā pihitā upetā hutvā viharatha. **Ācāragocarasaṃpannā**ti ācārena ca gocarena ca sampannā samupāgatā bhavatha. **Aṇumattesu vajjesū**ti aṇupamāṇesu dosesu. **Bhayadassāvinoti** tāni aṇumattāni vajjāni bhayato dassanasīlā. **Samādāya sikkhatha sikkhāpadesū**ti sabbasikkhākoṭṭhāsesu samādātabbaṃ samādāya gahetvā sikkhatha. “Sampannasīlānaṃ -pa- sikkhāpadesū”ti ettakena dhammakkhānena¹ sikkhattaye samādāpetvā ceva paṭiladdhaguṇesu ca vaṇṇaṃ kathetvā idāni uttari kātabbaṃ dassento **kimassā**ti-ādimāha. Tattha **kimassā**ti kiṃ bhaveyya.

Yataṃ careti yathā caranto yato hoti saṃyato², evaṃ careyya. Esa nayo sabbattha. **Accheti** nisīdeyya. **Yatameṇaṃ pasārayeti** yaṃ aṅgapaccaṅgaṃ pasāreyya, taṃ yataṃ saṃyatameva³ katvā pasāreyya. **Uddhanti** upari. **Tiriyaṃ**ti majjhaṃ. **Apācīnanti** adho. Ettāvatā atītā paccuppannā anāgatā ca pañcakkhandhā kathitā. **Yāvatā**ti paricchedavacanaṃ. **Jagato gatī**ti lokassa nipphatti. **Samavekkhitā ca dhammānaṃ, khandhānaṃ udayabbayanti** etesaṃ sabbaloke atītādibhedānaṃ pañcakkhandhadhammānaṃ udayaṅca vayaṅca samavekkhitā, “pañcakkhandhānaṃ udayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati”ti vutthehi samapaññāsāya lakkhaṇehi sammā avekkhitā hoti. **Cetosamathasāmīcinti** cittasamathassa anucchavikaṃ paṭipadaṃ. **Sikkhamānanti** paṭipajjamānaṃ, pūrayamānanti attho. **Pahitattoti** pesitatto. **Āhūti** kathayanti. Sesamettha uttānameva. Imasmiṃ pana sutte sīlaṃ missakaṃ⁴ kathetvā gāthāsu khīṇāsavo kathito.

1. Dhammena (Ka)

2. Yathā careti yathā caranto vigato hoti, tathā so (Ka)

3. Tassa taṃ sussatameva (Ka)

4. Sīlamissakaṃ (Sī, Syā)

3. Padhānasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **sammappadhānā**nīti sundarapadhānāni uttamavīriyāni. **Sammappadhānā**ti paripuṇṇavīriyā. **Māradhey**yābhibhūtāti¹ tebhūmakavaṭṭasaṅkhātāni māradheyyaṃ abhibhavitvā² samatikkamitvā ṭhitā. **Te asitā**ti te khīṇāsavā anissitā nāma. **Jātimaraṇabhaya**ssāti jātiṇca maraṇaṇca paṭicca uppajjanakabhayassa, jātimaraṇasaṅkhātasappa vā bhayassa. **Pāragū**ti pāraṅgatā. **Te tusitā**ti te khīṇāsavā tuṭṭhā nāma. **Jetvā mārā**m savāhininti³ sasenakaṃ mārāṃ jinitvā⁴ ṭhitā. **Te ane**jāti te khīṇāsavā taṇhāsaṅkhātāya ejāya anejaṃ niccalā nāma. **Namuci** balanti mārābalaṃ. **Upā**tivattāti atikkantā. **Te su**khitāti te khīṇāsavā lokuttarasukhena sukhitā nāma. Tenevāha—

“Sukhitā vata arahanto⁵, taṇhā nesaṃ na vijjati.
Asmimāno samucchinnō, mohajālaṃ padālitaṃ”ti⁶.

4. Saṃvarasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **padhānā**nīti vīriyāni. **Saṃvarappadhānā**nti cakkhādīni saṃvarantassa uppannavīriyaṃ. **Pahānappadhānā**nti kāmavitakkādayo pajahantassa uppannavīriyaṃ. **Bhāvanāppadhānā**nti sambojjhaṅge bhāventassa uppannavīriyaṃ. **Anurakkhaṇāppadhānā**nti samādhinimittāni anurakkhantassa uppannavīriyaṃ.

Vivekanissitānti-ādīsu viveko virāgo nirodhoti tīṇipi nibbānassa nāmāni. Nibbānaṃ hi upadhivivekattā **viveko**, taṃ āgamma rāgādayo virajantīti **virāgo**, nirujjantīti **nirodho**. Tasmā vivekanissitānti-ādīsu ārammaṇavasena vā adhigantabbavasena vā nibbānanissitānti attho. **Vossaggapariṇā**ṃinti ettha dve vossaggā pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggoca. Tattha vipassanā tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca rāgaṃ pariccajātīti⁷ **pariccāgavossaggo**. Maggo ārammaṇavasena nibbānaṃ pakkhandatīti **pakkhandanavossaggo**. Tasmā vossaggapariṇāṃinti yathā

1. Māradheyābhibhūnoti (Sī) 2. Adhibhavitvā (Sī) 3. Savāhananti (Sī, Syā, Ka)
4. Nijjitvā (Sī) 5. Asādentō (Ka) 6. Saṃ 2-68-piṭṭhe.
7. Khandha ca pariccajātīti (Sī, Dī-Ṭṭha 3. 202 piṭṭhe ca)

bhāviyamāno satisambojjhaṅgo vossaggatthāya pariṇamati,
vipassanābhāvaṅca magga bhāvaṅca pāpuṇāti, evaṃ taṃ bhāvetīti ayamettha
attho. Sesapadesupi eseva nayo. **Bhaddakanti** laddhakam. **Samādhinimittam**
vuccati aṭṭhikasaññādivasena adhigato samādhiyeva. **Anurakkhatīti**
samādhipāripanthikadhamme¹ rāgadosamohe sodhento rakkhati. Ettha ca
aṭṭhikasaññādikā pañceva saññā vuttā, imasmiṃ pana tḥāne dasapi asubhāni
vitthāretvā kathetabbāni. Tesam vitthāro Visuddhimagge² vuttoyeva.
Gāthāya saṃvarādinipphādakam³ vīriyameva vuttam. **Khayam dukkhassa**
pāpuṇeti dukkhakkhayasaṅkhātam arahattam pāpuṇeyyāti.

5. Paññattisuttavaṇṇanā

15. Pañcame **aggapaññattiyoti** uttamapaññattiyo. **Attabhāvīnanti**
attabhāvavantānam. **Yadidaṃ rāhu asurindoti** yo esa rāhu asurindo ayam
aggoti. Ettha rāhu kira asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca
yojanasatāni ucco, bāhantaramassa dvādasayo janasatāni,
hatthatalapādatalānam puthulatā tīṇi yojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsa
yojanāni, bhamukantaram paṇṇāsajojanam, nalāṭam tiyojanasatam sīsam
navayojana satam. **Kāmabhogīnam yadidaṃ rājā Mandhātāti** yo esa rājā
Mandhātā nāma, ayam dibbepi mānusakepi kāme paribhuñjanakānam
sattānam aggo nāma⁴. Esa hi asaṅkheyyāyukesu manussesu nibbattitvā
icchiticchitakkhaṇe hiraññavassam vassāpento mānusake kāme dīgharattam
paribhuñji. Devaloke pana yāva chattimsāya indānam āyuppanānam, tāva
paṇṇite kāme paribhuñjīti kāmabhogīnam aggo nāma jāto. **Ādhipateyyānanti**
adhi patiṭṭhānam jeṭṭhakatṭhānam karontānam. **Tathāgato aggamakkhāyati**
lokiyalokutta rehi guṇehi Tathāgato aggo seṭṭho uttamo akkhāyati.

Iddhiyā yasasā jalanti dibbasampattisamiddhiyā ca parivārasaṅkhātēna
yasasā ca jalantānam. **Uddham tiriyaṃ apācīnanti** upari ca majjhe ca heṭṭhā
ca. **Yāvatā jagato gatīti** yattakā lokanipphatti.

1. Samādhipaccatthikadhamme (Syā), samādhipariyuṭṭhitadhamme (Ka)

2. Visuddhi 1. 173 piṭṭhe.

3. Saṃvarādināmena pabhedanipphādakam (Ka)

4. Eva (Ka)

6. Sokhummasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **sokhummanī**ti sukhumalakkhaṇapaṭivijjanakāni ñāṇāni. **Rūpasokhummena samannāgato hotīti** rūpe saṇhasukhumalakkhaṇapariggāhakena ñāṇena samannāgato hoti. **Paramenāti** uttamaena. **Tena ca rūpasokhummenāti** tena yāva anulomabhāvaṃ pattena sukhumalakkhaṇapariggāhakañāṇena¹. **Na samanupassatīti** natthibhāveneva na passati. **Na patthetīti** natthibhāveneva na pattheti. **Vedanāso khummādisupi** eseva nayo.

Rūpasokhummataṃ ñatvāti rūpakkhandhassa saṇhasukhumalakkhaṇapariggāha kena ñāṇena sukhumataṃ jānitvā. **Vedanānañca sambhavanti** vedanākkhandhassa ca pabhavaṃ jānitvā. **Saññā yato samudetīti** yasmā kāraṇā saññākkhandho samudeti nibbattati, tañca jānitvā. **Atthaṃ gacchati yattha cāti** yasmim̐ ṭhāne nirujjhati, tañca jānitvā. **Saṅkhāre parato** ñatvāti saṅkhārakkhandhaṃ aniccatāya lujjanabhāvena² parato jānitvā. Iminā hi padena aniccānupassanā kathitā, **dukkhato no ca attatoti** iminā dukkhānattā nupassanā. **Santoti** kilesasantatāya santo. **Santipade ratoti** nibbāne rato. Iti suttante catūsu ṭhānesu vipassanāva kathitā, gāthāsu lokuttaradhammopīti.

7. Paṭhama-agatisuttavaṇṇanā

17-19. Sattame **agatigamanānī**ti nagatigamanāni. **Chandāgatim̐ gacchatīti** chandena agatim̐ gacchati, akattabbaṃ karoti. Sesesupi eseva nayo. **Chandā dosā bhayā mohāti** chandena dosena bhayena mohena. **Ativattatīti** atikkamati. Aṭṭhamaṃ uttānameva. Navame tathābujjanakānaṃ vasena dvīhipi nayehi kathitaṃ.

10. Bhattuddesakasuttavaṇṇanā

20. Dasame **bhattuddesakoti** salākabhattādīnaṃ³ uddesako. **Kāmesu asaṃyatāti** vatthukāmesu kilesakāmehi asaṃyatā.

1. ...pariggāhakarāṇena (Ka)

2. Palujjanasabhāvena (Sī, Syā)

3. Salākabhattādīni (Ka)

parisākaṣaṭṭho¹ ca panesa vuccatīti ayañca pana so evarūpo parisākacavaro nāma vuccatīti attho. **Samañenāti** vuddhasamañena. **Parisāya maṇḍo ca panesa vuccatīti** ayañ evarūpā parisā vippasannena parisāmaṇḍoti vuccatīti.

Caravaggo dutiyo.

3. Uruvelavagga

1. Paṭhama-uruvelasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **Uruvelāyanti** ettha **Uruvelāti** mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho. Atha vā **urūti** vālukā vuccati, **velāti** mariyādā. Velātikkamanahetu āhaṭṭā uru Uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo. Atīte kira anuppanne Buddhē dasasahassā kulaputtā tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā tasmim padese viharantā ekadivasāṃ sannipatitvā katikavattaṃ akaṃsu “kāyakammavacīkammāni nāma paresampi pākaṭāni honti, manokammaṃ pana apākaṭāṃ. Tasmā yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavitakkaṃ vā vihiṃ sāvitaṃ vā vitakketi, tassa añño codako nāma natthi. So attanāva attānaṃ codetvā pattapuṭena vālukaṃ āharitvā imasmim ṭhāne ākiratu, idamassa daṇḍakammaṃ”ti. Tato paṭṭhāya yo tādisaṃ vitakkaṃ vitakketi, so tattha pattapuṭena vālukaṃ ākirati, evaṃ tattha anukkamena mahāvālukaṃ rāsī jāto. Tato naṃ pacchimā janatā parikkhipitvā cetiya ṭṭhānamakāsi, taṃ sandhāya vuttaṃ “Uruvelāti mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho”ti. Tameva sandhāya vuttaṃ “atha vā urūti vālukā vuccati, velāti mariyādā, velātikkamana hetu āhaṭṭā uru Uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo”ti.

Najjā Nerañjarāya tīreti Uruvelagāmaṃ nissāya Nerañjarānadītīre viharāmīti dasseti. **Ajapālanigrodheti** ajapālakā tassa

1. Parisakkasāvo (Sī, Syā)

nigrodhassa chāyāya nisīdanti tiṭṭhanti, tasmā so Ajapālanigrodhotveva saṅkhaṃ gato, tassa heṭṭhāti attho. **Paṭhamābhisambuddhoti** Sambuddho hutvā paṭhamameva. **Udapādīti** ayaṃ vitakko pañcame sattāhe udapādi. Kasmā udapādīti? Sabbabuddhānaṃ āciṇṇattā ceva pubbāsevanatāya ca. Tattha pubbāsevanāya pakāsanattham Tittirajātakam¹ āharitabbaṃ. Hatthivānaratittirā kira ekasmiṃ padese viharantā “yo amhākaṃ mahallako, tasmim sagāravā viharissāmā”ti nigrodham dassetvā “ko nu kho amhākaṃ mahallako”ti vīmaṃsantā tittirassa mahallakabhāvaṃ ñatvā tassa jeṭṭhāpacāyanakammaṃ katvā aññaṃaññaṃ samaggā sammodamānā viharitvā saggaṃ parāyaṇā ahesuṃ. Taṃ kāraṇaṃ ñatvā rukkhe adhivatthā devatā imaṃ gāthamāha—

“Ye vuḍḍha² mapacāyanti, narā dhammassa kovidā.

Diṭṭheva dhamme³ pāsāmsā, samparāye ca suggaṃ”ti¹.

Evam ahetukatiracchānāyoniyaṃ nibbattopi Tathāgato sagāravavāsaṃ rocesi, idāni kasmā na rocessatīti. **Agāravoti** aññaṃsmim gāravarahito, kañci garuṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho. **Appatissoṭi** patissayarahito, kañci jeṭṭhakatṭhāne aṭṭhapetvāti attho. **Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti** ettha samitapāpabāhitapāpāyeva samaṇabrāhmaṇā adhippetā. **Sakkatvā garuṃ katvāti** sakkāraṇceva⁴ katvā garukāraṇca⁵ upaṭṭhapetvā.

Sadevakeṭi—ādisu saddhim devehi sadevake. Devaggahaṇena cettha māra brahmesu gahitesupi māro nāma vasavattī sabbesaṃ upari vasaṃ vatteti, brahmā⁶ nāma mahānubhāvo, ekaṅguliya ekasmiṃ cakkavālasahassee⁷ ālokaṃ pharati, dvīhi dvīsu, dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavālasahassee ālokaṃ pharati. So iminā sīlasampannataroti vattum mā labhantūti **samārake sabrahmaketi** visum vuttaṃ. Tathā samaṇā nāma ekanikāyādivasena bahussutā sīlavanto paṇḍitā, brāhmaṇāpi vatthuvijjādivasena bahussutā paṇḍitā. Te iminā sampannatarāti

1. Khu 5. 9 piṭṭhe.

2. Vuḍḍha (Sī)

3. Diṭṭhe dhamme ca (Sī, Syā)

4. Sakkāraṇceva (Ka)

5. Garubhāvaṇca (Ka)

6. Mahābrahmā (Sī)

7. Cakkavāle (Ka)

vattum mā labhantūti **sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāyā**ti vuttam.

Sadevamanussāyāti idam pana nippadesato dassanattham gahitameva gahetvā vuttam. Apicettha purimāni tīṇi padāni lokavasena vuttāni, pacchimāni dve pajāvasena. **Sīlasampannataranti** sīlena sampannataram, adhikataranti attho. Ettha ca sīlādayo cattāro dhammā lokiya lokuttarā kathitā, vimuttiñāṇadassanam lokiya meva. Paccavekkhaṇāñameva hetam¹.

Pāturahosīti “ayaṃ Satthā Avīcito yāva bhavaggā sīlādīhi attanā adhikataram apassanto ‘mayā paṭividdhanavalokuttaradhammeva sakkatvā upanissāya viharissāmī’ti cinteti, kāraṇam Bhagavā cinteti, attham vuḍḍhim visesaṃ cinteti, gacchāmissa ussāham janessāmī”ti cintetvā purato pākaṭo ahosi, abhimukhe² aṭṭhāsīti attho.

Viharasu viharanti cāti ettha yo vadeyya “viharantīti vacanato paccuppannepi bahū Buddhā”ti, so “Bhagavāpi bhante etarahi Arahāṃ Sammāsambuddho”ti iminā vacanena paṭibāhitabbo.

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati.

Sadevakasmim lokasmim, natthi me paṭipuggalo”ti³—

ādīhi cassa suttehi aññesaṃ Buddhānam abhāvo dīpetabbo. **Tasmāti** yasmā sabbepe Buddhā saddhammagaruno, tasmā. **Mahattamabhikaṅkhatāti** mahantabhāvaṃ patthayamānena. **Saram Buddhāna sāsanti** Buddhānam Sāsanam sarantena.

Yatoti yasmim kāle. **Mahattena samannāgatoti** rattaññumahattam vepullamahattam brahmacariyamahattam lābhaggamahattanti iminā catubbidhena mahattena samannāgato. **Atha me saṃghepi gāravoti** atha mayham saṃghepi gāravo jāto⁴. Kismim pana kāle Bhagavatā saṃghe gāravo katoti? Mahāpajāpatiyā dussayugadānakāle. Tadā hi Bhagavā attano upanītam dussayugam “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti vadanto saṃghe gāravam akāsi nāma.

1. Paccavekkhaṇāṇa (Ka)

2. Abhimukho (Ka)

3. Vi 3. 12; Ma 2. 295 piṭṭhesu.

4. Kato (Ka)

2. Dutiya-uruvelasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **sambahulāti** bahukā. **Brāhmaṇāti** huhukkaḷātikena brāhmaṇena saddhiṃ āgatā brāhmaṇā. **Jiṇṇāti** jarājiṇṇā. **Vuḍḍhāti** vayovuddhā. **Mahallakāti** jātimahallakā. **Addhagatāti** tayo vaye addhe atikkantā. **Sutametanti** amhehi sutam etam. **Tayidaṃ bho Gotama tathevāti** bho Gotama etam amhehi sutakāraṇam tathā eva. **Tayidaṃ bho Gotama na sampannamevāti** tam etam abhivādanādi-akāraṇam ananucchavikameva.

Akālavādīti—ādīsu akāle vadatīti **akālavādī**. Asabhāvaṃ vadatīti **abhūtavādī**. Anattam vadati, no atthanti **anattavādī**. Adhammam vadati, no dhammanti **adhammavādī**. Avinayam vadati, no vinayanti **avinayavādī**. **Anidhānavatim vācam bhāsītāti** na hadaye nidhetabbayuttakam vācam bhāsītā. **Akālenāti** kathetum ayuttakālena. **Anapadesanti** apadesarahitam, sāpadesam sakāraṇam katvā na katheti. **Apariyantavatinti** pariyantarahitam, na paricchedam dassetvā¹ katheti. **Anatthasamhitanti** na lokiya lokuttara atthanissitam katvā katheti. **Bālo therotveva saṅkham gacchatīti** andhabālo theroti saṅkham gacchati.

Kālavādīti—ādīni vuttapaṭipakkhavasena veditabbāni. **Paṇḍito therotveva saṅkham gacchatīti** paṇḍiccena samannāgatattā paṇḍito thirabhāvappattiyā theroti saṅkham gacchati.

Bahussuto hotīti bahum assa sutam hoti, navaṅgam Satthusāsanaṃ Pāli-anusandhipubbāparavasena uggahitam hotīti attho. **Sutadharoti** sutassa ādhārabhūto. Yassa hi ito gahitam ito palāyati, chiddaghaṭe udakam viya na tiṭṭhati, parisamajjhe ekasuttam vā jātakam vā kathetum vā vācetum vā na sakkoti, ayam na sutadharo nāma. Yassa pana uggahitam Buddhavacanam uggahitakālasadisameva hoti, dasapi vīsati pi vassāni sajjhāyam akarontassa neva nassati, ayam sutadharo nāma. **Sutasannicayoti** sutassa sannicayabhūto. Yassa hi sutam hadayamañjūsāya sannicitam silāya lekhā viya suvaṇṇapatte² pakkhittasīhavasā

1. Dassetvā dassetvā (Sī)

2. Suvaṇṇaghaṭe (Sī, Syā)

viya ca tiṭṭhati, ayaṃ sutasannicayo nāma. **Dhātā**ti dhātā¹ paṇṇā. Ekaccassa hi uggahitabuddhavacanāṃ dhātāṃ paṇṇāṃ niccalikaṃ na hoti, “asukaṃ suttaṃ vā jātaṃ vā kathehi”ti vutte “sajjhāyitvā saṃsanditvā samanuggāhitvā jānissāmi”ti vadati. Ekaccassa dhātāṃ paṇṇāṃ bhavaṅgasotasadisāṃ hoti, “asukaṃ suttaṃ vā jātaṃ vā kathehi”ti vutte uddharitvā tameva katheti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “dhātā”ti. **Vacasā paricitā**ti suddadasakavaggadasakapaṇṇāsadasakavasena vācāya sajjhāyitā. **Manasānu pekkhitā**ti cittaṇa anupekkhitā. Yassa vācāya² sajjhāyitaṃ Buddhavacanāṃ manasā cintentassa tattha tattha pākāṇaṃ hoti, mahādīpaṃ jāletvā ṭhitassa rūpagataṃ viya paññāyati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhā**ti atthato ca kāraṇato ca paññāya suppaṭividdhā.

Ābhicetasikānanti abhicetoti abhikkantaṃ visuddhaṃ cittaṃ vuccati, adhiccittaṃ vā, abhicetasi jātāni ābhicetasikāni, abhicetosannissitānīti vā ābhicetasikāni. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** diṭṭhadhamme sukhavihārānaṃ. Diṭṭhadhammoti paccakkho attabhāvo vuccati, tattha sukhavihārabhūtananti attho. Rūpāvacarajjhānānametaṃ adhivacanāṃ. Tāni hi appetvā nisinnā jhāyino imasmiṃ yeva attabhāve asaṃkiliṭṭhanekkhāmmasukhaṃ vindanti, tasmā “diṭṭhadhammasukhavihārāni”ti vuccati. **Nikāmalābhī**ti nikāmena lābhī, attano icchāvasena lābhī, icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṃ samatthoti vuttaṃ hoti. **Akicchalābhī**ti sukheneva paccanīkadhamme vikkhambhetvā samāpajjituṃ samatthoti vuttaṃ hoti. **Akasiralābhī**ti akasirānaṃ lābhī vipulānaṃ, yathāparicchedena vuṭṭhātuṃ samatthoti vuttaṃ hoti. Ekacco hi lābhīyeva hoti, na pana icchiticchitakkhaṇe sakkoti samāpajjituṃ. Ekacco sakkoti tathāsamāpajjituṃ, pāripanthike ca pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā ca samāpajjati, pāripanthike ca akiccheneva vikkhambheti, na sakkoti nālikayantaṃ viya yathāparicchedeyeva vuṭṭhātuṃ. Yassa pana ayaṃ tividdhāpi sampadā atthi, so “akicchalābhī akasiralābhī”ti vuccati. **Āsavānaṃ khayāti**-ādīni vuttatthāneva. Evamidha sīlampi bāhusaccampi khīṇāsavasassa sīlaṃ bāhusaccaṇca, jhānāni khīṇāsavasassa vaḷaṇṇanakajjhānāni kathitāni. “Āsavānaṃ

1. Dhātā (Si)

2. Yassa vā tassa vā (Ka)

khayā”ti-ādīhi pana arahattaṃ kathitaṃ. Phalena cettha maggakiccaṃ pakāsitaṃ veditabbaṃ.

Uddhatenāti uddhaccasahagatena. **Samphanti** palāpakathaṃ. **Asamāhitasāṅkappoti** aṭṭhapitasāṅkappo. **Magoti** magasadiso. **Ārāti** dūre. **Thāvareyyamhāti** thāvara bhāvato¹. **Pāpadiṭṭhīti** lāmakadiṭṭhi. **Anādaroti** ādararahito. **Sutavāti** sutena upagato. **Paṭibhānavāti** duvidhena paṭibhānena samannāgato. **Paññāyatthaṃ vipassatīti** sahavipassanāya maggapaññāya catunnaṃ saccānaṃ atthaṃ vinivijjhitaṃ passati. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbesaṃ khandhādidhammānaṃ pāraṃ gato, abhiññāpāragū pariññā pāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyaṃ pāragū samāpattipāragūti evaṃ chabbi dhena pāragamanena sabbadhammānaṃ pāraṃ pariyosānaṃ gato. **Akhiḷoti** rāgakhiḷādi virahito. **Paṭibhānavāti** duvidheneva paṭibhānena samannāgato. **Brahmacariyassa kevalīti** sakalabrahmacariyo. Sesamettha uttānamevāti.

3. Lokasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **lokoti** dukkhasaccaṃ. **Abhisambuddhoti** ñāto² paccakkho kato. **Lokasmāti** dukkhasaccato. **Pahīnoti** Mahābodhimaṇḍe arahattamaggañāṇena pahīno. **Tathāgatassa bhāvitāti** Tathāgatena bhāvitā.

Evaṃ ettakena ṭhānena³ catūhi saccehi attano Buddhabhāvaṃ⁴ kathetvā idāni Tathāgatabhāvaṃ kathetuṃ **yaṃ bhikkhavi**ti-ādimāha. Tattha **diṭṭhanti** rūpāyatanāṃ. **Sutanti** saddāyatanāṃ. **Mutanti** patvā gahetabbato gandhāyatanāṃ rasāyatanāṃ phoṭṭhabbāyatanāṃ⁵. **Viññātanti** sukhadukkhādi dhammārammaṇāṃ. **Pattanti** pariyesitvā vā अपariyesitvā vā pattam. **Pariyesitanti** pattam vā appattam vā pariyesitam. **Anuvicaritam manasāti** cittaṃ anusañcaritam⁶.

1. Thāvarabhāvato thirabhāvato (Sī)

3. Kāraṇena (Ka)

5. Gandharasaphoṭṭhabbāyatanāṃ (Sī)

2. Ñāṇena (Syā, Ka)

4. Anubuddhakiccaṃ (Ka)

6. Anuvicaritam (Ka)

Tathāgatena abhisambuddhanti iminā etaṃ dasseti—yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṃ pītakanti-ādi rūpārammaṇaṃ cakkhudvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma rūpārammaṇaṃ disvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbaṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇaṃ sotadvāre āpāthaṃ āgacchati, mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇaṃ ghānavāre āpāthaṃ āgacchati, mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇaṃ jivhādvāre āpāthaṃ āgacchati, kakkhaḷaṃ mudukanti-ādi pathaviḍhātutejodhātuvāyodhātubhedāṃ phoṭṭhabbārammaṇaṃ kāyadvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma phoṭṭhabbārammaṇaṃ phusitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbaṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedāṃ dhammārammaṇaṃ manodvārassa āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma dhammārammaṇaṃ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbaṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Yaṃhi bhikkhave imesaṃ sabbasattānaṃ diṭṭhaṃ sutāṃ mutāṃ viññātāṃ, tattha Tathāgatena adiṭṭhaṃ vā asutaṃ vā amutaṃ vā aviññātāṃ vā natthi, imassa pana mahājanassa pariyesitvā appattampi atthi, apariyesitvā appattampi atthi, pariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā pattampi atthi, sabbampi Tathāgatassa appattaṃ nāma natthi nāṇena asacchikataṃ.

Tasmā Tathāgatoti vuccatīti yaṃ yathā lokena gataṃ, tassa tatheva gatattā Tathāgatoti vuccatī. Pāḷiyaṃ pana “abhisambuddhan”ti vuttaṃ, taṃ gatasaddena ekatthaṃ. Iminā nayena sabbavāresu Tathāgatoti nigamassa attho veditabbo. Tassa yutti ekapuggalavaṇṇanāyaṃ Tathāgatasaddavittthāre vuttāyeva. Apicettha aññadatthūti ekamsatthe nipāto. Dakkhatīti **daso**. Vasāṃ vattetīti **vasavattī**.

Sabbaṃ lokaṃ abhiññāti tedhātukaṃ lokasannivāsaṃ jānitvā. **Sabbaṃ loke yathātathanti** tasmīṃ tedhātukalokasannivāse yaṃkiñci neyyaṃ, sabbaṃ taṃ yathā tathaṃ aviparītaṃ jānitvā. **Visaṃyuttoti**

catunnaṃ yogānaṃ pahānena viśaṃyutto. **Anūpayoti** taṇhādiṭṭhi-upayehi virahito. **Sabbābhibhūti** rūpādīni sabbārammaṇāni abhibhavitvā ṭhito. **Dhīro**ti dhitisampanno. **Sabbaganthappamocanoti** sabbe cattāropi ganthe mocetvā ṭhito. **Phuṭṭha**’ssāti phuṭṭhā assa. Idañca karaṇatthe sāmivacanaṃ. **Paramā santīti** nibbānaṃ. Tañhi tena nāṇaphusanena phuṭṭhaṃ. Tenevāha **nibbānaṃ akutobhayanti**. Atha vā **paramāsantīti** uttamā santi. Katarā sāti? Nibbānaṃ. Yasmā pana nibbāne kutoci bhayaṃ natthi, tasmā taṃ **akutobhayanti** vuccati. **Vimutto upadhisāṅkhayeti** upadhisāṅkhayasaṅkhāte nibbāne tadārammaṇāya phalavimuttiyā vimutto. **Sīho anuttaroti** parissayānaṃ sahaṇaṭṭhena kilesānañca himsaṇaṭṭhena¹ Tathāgato anuttaro sīho nāma. **Brahmanti** seṭṭhaṃ. **Itīti** evaṃ Tathāgatassa guṇe jānitvā. **Saniggammāti** samāgantvā. **Taṃ namassantīti** taṃ Tathāgataṃ te saraṇaṃ gatā namassanti. Idāni yaṃ vadantā te namassanti, taṃ dassetuṃ **dantoti**-ādi vuttaṃ. Taṃ uttānatthamevāti.

4. Kālakārāmasuttavaṇṇanā

24. Catutthaṃ atthupattiyaṃ nikkhattaṃ. Katarāya atthupattiyaṃti? Dasabala guṇakathāya. Anāthapiṇḍikassa kira dhītā Cūlasubbhaddā “Sāketanagare Kālakaseṭṭhi puttassa² gehaṃ gacchissāmi”ti Satthāraṃ upasaṅkamitvā “bhante ahaṃ micchādiṭṭhikakulaṃ gacchāmi. Sace tattha sakkāraṃ labhissāmi, ekasmiṃ purise pesiyamāne papañco bhavissati, maṃ āvajjeyyātha Bhagavā”ti paṭiññaṃ gahetvā agamāsi. Seṭṭhi “suṇisā me āgatā”ti maṅgalaṃ karontova bahuṃ khādanīyabhojanīyaṃ paṭiyādetvā pañca acelakasatāni nimantesi. So tesu nisinnesu “dhītā me āgantvā arahante vandatū”ti Cūlasubbhaddāya pesesi. Āgataphalā ariyasāvikā arahanteti vuttamatteyeva “lābhā vata me”ti uṭṭha hitvā gatā te nissirikadassane acelake disvāva “samaṇā nāma na evarūpā honti tāta, yesaṃ³ neva ajjhattaṃ hirī, na bahiddhā ottappaṃ atthi”ti vatvā “na ime samaṇā, dhīdhi”ti kheḷaṃ pātetvā nivattitvā attano vasanaṭṭhānameva gatā.

1. Pahīnaṭṭhena (Ka)

2. Koṭṭhikaseṭṭhiputtassa (Ka)

3. Tesāṃ (Ka)

Tato acelakā “mahāseṭṭhi kuto te evarūpā kālakaṇṇī laddhā, kiṃ sakalajambudīpe aññā dārikā natthī”ti seṭṭhiṃ paribhāsimsu. So “ācariyā jānitvā vā kataṃ hotu ajānitvā vā, ahamettha jānissāmi”ti acelake uyyojetvā Subhaddāya santikaṃ gantvā “amma kasmā evarūpaṃ akāsi, kasmā arahante lajjāpesī”ti āha. Tāta arahantā nāma evarūpā na hontīti. Atha naṃ so āha—

“Kīdisā samaṇā tuyhaṃ, bālhaṃ kho ne pasaṃsasi.
Kiṃsilā kiṃ samācārā, taṃ me akkhāhi pucchitā”ti.

Sā āha—

“Santindriyā santamaṇā, santatejā guṇamaggasaṇṭhitā¹.
Okkhittacakkhū mitabhāṇī, tādīsā samaṇā mama.
Vasanti vanamogayha, nāgo chetvāva bandhanaṃ.
Ekakiyā² adutiya, tādīsā samaṇā mamā”ti.

Evaṇca pana vatvā seṭṭhissa pure ṭhatvā tiṇṇaṃ ratanānaṃ guṇaṃ kathesi. Seṭṭhi tassā vacanaṃ sutvā “yadi evaṃ, tava samaṇe ānetvā maṅgalaṃ karoma”ti. Sā pucchi “kadā karissatha tātā”ti. Seṭṭhi cintesi “katipāhaccayenāti vutte pesetvā pakkosāpeyyā”ti. Atha naṃ “sve amma”ti āha. Sā sāyanhasamaye uparipāsādaṃ āruyha mahantaṃ pupphasamuggaṃ gahetvā Satthu guṇe anussaritvā aṭṭha pupphamuṭṭhiyo Dasabalassa vissajjetvā añjaliṃ paggayha namassamānā aṭṭhāsi. Evaṇca avaca “Bhagavā sve pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti. Tāni pupphāni gantvā Dasabalassa matthake vitānaṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Satthā āvajjento taṃ kāraṇaṃ addasa. Dhammadesanāpariyosāne Anāthapiṇḍikamahāseṭṭhi Dasabalaṃ vanditvā “sve bhante pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mama gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti āha. Cūḷasubhaddāya nimantitamha seṭṭhīti. Na bhante kañci āgataṃ passāmāti. Āma seṭṭhi, saddhā pana upāsikā dūre yojanasatamatthakepi yojanasahassamatthakepi ṭhitā Himavanto viya paññāyatīti vatvā—

1. Santaṃ tesaṃ gataṃ ṭhitaṃ (Ṭikāyaṃ pāṭhantaraṃ, Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ ca) santatejā guṇe ṭhitā (Ka)

2. Ekakiyā (Sī), ekāniyā (Syā)

“Dūre santo pakāśenti, Himavantova pabbato.
Asantettha na dissanti, rattim khittā yathā sarā”¹—

Imaṃ gāthamāha. Anāthapiṇḍiko “bhante mama dhītu saṅghaṃ karoṭhā”²ti vanditvā pakkāmi.

Satthā Ānandattheraṃ āmantesi “ahaṃ Ānanda Sāketam gamissāmi, pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ salākaṃ dehi. Dadanto ca chaḷabhiññānamyeva dadeyyāsi”³ti. Thero tathā akāsi. Cūlasubhaddā rattibhāgasamanantare cintesi “Buddhā nāma bahukiccā bahukaraṇīyā, maṃ sallakkheyya vā na vā, kiṃ nu kho karissāmi”⁴ti. Tasmim̐ khaṇe Vessavaṇo mahārājā Cūlasubhaddāya kathesi “bhadde mā kho tvaṃ vimaṇā ahosi, mā dummanā. Adhivutthaṃ te Bhagavatā svātanāya bhattaṃ saddhiṃ bhikkhusaṃghenā”⁵ti. Sā tuṭṭhapahaṭṭhā dānameva saṃvidahi. Sakkopi kho devarājā Vissakammaṃ āmantesi “tāta Dasabalo Cūlasubhaddāya santikaṃ Sāketanagaraṃ gacchissati, pañca kūṭāgārasatāni māpehi”⁶ti. So tathā akāsi. Satthā pañcahi chaḷabhiññasatehi parivuto kūṭāgārayānena maṇivaṇṇaṃ ākāsaṃ vilikhanto viya Sāketanagaraṃ agamāsi.

Subhaddā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa dānaṃ datvā Satthāraṃ vanditvā āha “bhante mayhaṃ sasurapakkho micchādiṭṭhiko, sādhu tesāṃ anucchavikadhammaṃ kathethā”⁷ti. Satthā dhammaṃ desesi. Kālākasetṭhi² sotāpanno hutvā attano uyyānaṃ Dasabalassa adāsi. Acelakā “amhākaṃ paṭhamaṃ dinnan”⁸ti nikkhamituṃ na icchanti. “Gacchatha nīharitabbaniyāmena te nīharathā”⁹ti sabbe nīharāpetvā tattheva Satthu vihāraṃ kāretvā brahmadeyyaṃ katvā udakaṃ pātesi. So Kālakena kāritatāya Kālākārāmo nāma jāto. Bhagavā tasmim̐ samaye tattha viharati. Tena vuttaṃ “Sāketē viharati Kālākārāme”¹⁰ti.

Bhikkhū āmantesīti pañcasate bhikkhū āmantesi. Te kira Sāketanagaravāsino kulaputtā Satthu dhammaḍaṇaṃ sutvā Satthu santike pabbajitvā upaṭṭhānasālāya nisinnā “aho Buddhaguṇā nāma mahantā, evarūpaṃ nāma micchādiṭṭhitaṃ Kālākasetṭhiṃ diṭṭhito mocetvā sotāpattiṭṭhalaṃ

1. Khu 1. 56 piṭṭhe Dhammapade.

2. Kōḷikasetṭhi (Ka)

pāpetvā sakalanagaraṃ Satthārā devalokasadisaraṃ katan”ti Dasabalassa guṇaṃ kathenti. Satthā tesaraṃ guṇaṃ kathentānaṃ cittaṃ upaparikkhitvā “mayi gate mahatī desanā samuṭṭhahissati, desanāpariyosāne ca ime pañcasatā bhikkhū arahatte paṭiṭṭhahissanti, mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā kampissati”ti dhammasabhaṃ gantvā paññattavara Buddhāsane nisinna te bhikkhū ādiṃ katvā **yaṃ bhikkhave sadevakassa lokassāti** imaṃ desanaṃ ārabhi. Evamidaṃ suttaṃ guṇakathāya nikkhittanti veditabbaṃ.

Tattha “tamahaṃ jānāmi”ti padapariyosāne¹ mahāpathavī ukadapariyantaṃ katvā akampittha. **Abbhaññāsinti** abhi-aññāsinaṃ, jāninti attho. **Viditanti** pākaṭaṃ katvā ñātaṃ. Iminā etaṃ dasseti—aññe jānantiyeva, mayā pana pākaṭaṃ katvā viditanti. Imehi tīhi padehi sabbaññutabhūmi nāma kathitā. **Taṃ Tathāgato na upaṭṭhāsīti** taṃ chadvārikaṃ ārammaṇaṃ Tathāgato taṇhāya vā diṭṭhiyā vā na upaṭṭhāsī na upagañchi. Ayañhi passati Bhagavā cakkhunā rūpaṃ, chandarāgo Bhagavato natthi, suvimuttacitto so Bhagavā. Suṇāti Bhagavā sotena saddaṃ. Ghāyati Bhagavā ghānena gandhaṃ. Sāyati Bhagavā jivhāya rasaṃ. Phusati Bhagavā kāyena phoṭṭhabbaṃ. Vijānāti Bhagavā manasā dhammaṃ, chandarāgo Bhagavato natthi, suvimuttacitto so Bhagavā. Tena vuttaṃ “taṃ Tathāgato na upaṭṭhāsī”ti. Iminā padena khīṇāsavabhūmi kathitāti veditabbā.

Taṃ mamassa musāti taṃ me vacanaṃ musāvādo nāma bhaveyya. **Taṃpassa tādisevāti** tampi musāvādo bhaveyya. **Taṃ mamassa kalīti** taṃ vacanaṃ mayhaṃ doso bhaveyyāti attho. Ettāvatā saccabhūmi nāma kathitāti veditabbā.

Daṭṭhā daṭṭhabbanti disvā daṭṭhabbaṃ. **Diṭṭhaṃ na maññatīti** taṃ diṭṭhaṃ rūpāyatanaṃ “ahaṃ mahājanena diṭṭhameva passāmi”ti taṇhāmānadiṭṭhihi na maññati. **Adiṭṭhaṃ na maññatīti** “ahaṃ mahājanena adiṭṭhameva etaṃ passāmi”ti evampi taṇhādīhi maññanāhi na maññati. **Daṭṭhabbaṃ na maññatīti** “mahājanena diṭṭhaṃ passāmi”ti evampi tāhi maññanāhi na maññati. Daṭṭhabbañhi adiṭṭhampi hotiyeva. Evarūpāni hi vacanāni tīsupi kālesu labbhanti, tenassa attho vutto. **Daṭṭhāraṃ na maññatīti**

1. Desanāpariyosāne (Syā)

passitāraṃ ekasattaṃ nāma tāhi maññanāhi na maññatīti attho.
Sesaṭṭhānesupi imināva nayena attho veditabbo. Iminā ettakena ṭhānena
suññatābhūmi nāma kathitā.

Iti kho bhikkhavi evaṃ kho bhikkhave. **Tādiyeva tādīti tādītā** nāma
ekasadisatā. Tathāgato ca yādiso lābhādīsu, tādiso va alābhādīsu. Tena
vuttaṃ “lābhepi tādī, alābhepi tādī. Yasepi tādī, ayasepi tādī. Nindāyapi
tādī, pasamsāyapi tādī. Sukhepi tādī, dukkhepi tādī”¹. Imāya tādītāya tādī.
Tamhā ca pana tādīmhāti tato Tathāgatātādīto añño uttaritaro vā paṇītatara
vā tādī natthīti ettāvatā tādībhūmi nāma kathitā. Imāhi pañcabhūmihi
desanaṃ niṭṭhāpentassa pañcasupi ṭhānesu mahāpathavī sakkhibhāvena
akampittha. Desanāpariyosāne te pañcasate adhunāpabbajite kulaputte ādim
katvā taṃ ṭhānaṃ pattānaṃ devamanussānaṃ caturāsīti paṇasahassāni
amatapānaṃ pivimsu.

Bhagavāpi suttaṃ niṭṭhāpetvā gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **yamkiñcīti-**
ādimāha. Tattha **ajjhositāṃ saccamutaṃ paresanti** paresaṃ saddhāya
parapattiyāyanāya saccamutanti² maññitvā sajjhositaṃ gilitvā
pariniṭṭhāpetvā gahitaṃ. **Sayasamvutesūti**³ sayameva samvaritvā piyāyitvā⁴
gahitagahaṇesu, diṭṭhigatikesūti attho. Diṭṭhigatikā hi sayam samvutāti
vuccanti. **Saccaṃ musā vāpi param daheyyāti** tesu sayamsamvutasankhātesu
diṭṭhigatikesu Tathāgato tādī tesam ekampi vacanaṃ “idameva saccam
moghamaññan”⁵ti evaṃ saccam musā vāpi param uttamaṃ⁶ katvā na
odaheyya na saddaheyya na pattiyāyeyya. **Etañca sallanti** etaṃ diṭṭhisallaṃ.
Paṭikacca disvāti puretaraṃ bodhimūleyeva disvā. **Visattāti** laggā lagitā
palibuddhā. **Jānāmi passāmi tatheva etanti** yathāyaṃ⁷ pajā ajjhositā gilitvā
pariniṭṭhāpetvā visattā laggā lagitā, evaṃ ahampi jānāmi passāmi. Tathā
evaṃ⁷ yathā etāya pajāya gahitanti evaṃ ajjhositāṃ natthi Tathāgatānanti
attho.

1. Khu 7. 88, 365 piṭṭhesu.

2. Saccanti (Sī)

3. Sayamsamvutesūti (Sī, Ka)

4. Saritvā piyāyitvā (Sī), taṃ saritvā pariyāyitvā (Ka)

5. Upamaṃ (Ka)

6. Yathāyaṃ (Sī), etthāyaṃ (Syā)

7. Tatheva etaṃ (Sī, Syā)

5. Brahmacariyasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **janakuhanatthanti** tihi kuhanavattthūhi janassa kuhanatthāya. **Na janalapanatthanti** na janassa upalāpanattham. **Na lābhasakkārasilokānisamsatthanti** na cīvarādithutivacanattham. **Na itivādappamokkhānisamsatthanti** na tena tena kāraṇena katavādānisamsattham, na vādassa pamokkhānisamsattham. **Na iti mam jano jānātūti** na “evaṃ kira esa bhikkhu, evaṃ kira esa bhikkhū”ti janassa jānanatthāya. **Samvaratthanti** pañcahi samvarehi samvaraṇatthāya. **Pahānatthanti** tihi pahānehi pajananatthāya. **Virāgatthanti** rāgādīnaṃ virajjanatthāya¹. **Nirodhatthanti** tesāmyeva nirujjhanatthāya. **Anītiḥanti** itihaparivajjitam, aparapattiyanti attho. **Nibbānogadthagāminanti** nibbānassa antogāminam. Maggabrahmacariyañhi nibbānam ārammaṇam karitvā nibbānassa antoyeva vattati pavattati. **Paṭipajjantīti** duvidhampi paṭipajjanti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭam kathetvā gāthāsu vivaṭṭameva kathitam.

6. Kuhasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **kuhāti** kuhakā. **Thaddhāti** kodhena ca mānena ca thaddhā. **Lapāti** upalāpakā. **Siṅgīti** “tattha katamam siṅgam, yaṃ siṅgam siṅgaratā cāturatā cāturiyaṃ parikkhattatā pārikkhattiyaṃ”ti² evaṃ vuttehi siṅgasadisehi pākāṭakilesehi samannāgatā. **Unnaḷāti** uggatanaḷā tucchamānaṃ ukkhipitvā ṭhitā. **Asamāhitāti** cittekaggamattassāpi alābhino. **Na me te bhikkhave bhikkhū māmakāti** te mayham bhikkhū mama santakā na honti. “Te mayhan”ti idaṃ pana Satthāraṃ uddissa pabbajitattā vuttam. **Te kho me bhikkhave bhikkhū māmakāti** idhāpi meti attānaṃ uddissa pabbajitattā vadati, sammā paṭipannattā pana “māmakā”ti āha. **Vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjantīti** silādīhi guṇehi vaḍḍhanato vuddhiṃ, niccalabhāvena virūḷhiṃ, sabbattha patthaṭatāya vepullaṃ pāpuṇanti. Te panete yāva arahattamaggā viruhanti, arahattaphalaṃ patte virūḷhā nāma honti. Iti imasmiṃ suttepi³ gāthāsupi vaṭṭavivaṭṭameva kathitam

1. Virājanatthāya (Sī), vissajjanatthāya (Ka)

2. Abhi 2. 364 piṭṭhe.

3. Suttantepi (Sī, Syā)

7. Santuṭṭhisuttavaṇṇanā

27. Sattame **appānī**ti parittāni. **Sulabhānī**ti sukhena laddhabbāni, yattha katthaci sakkā honti labhitaṃ. **Anavajjānī**ti niddosāni.

Piṇḍiyālopabhojananti jaṅghāpiṇḍiyabalena caritvā ālopamattaṃ laddhaṃ bhojanaṃ. **Pūtimuttanti** yaṃkiñci muttaṃ. Yathā hi suvaṇṇavaṇṇopi kāyo pūtikāyoti vuccati, evaṃ abhinavampi muttaṃ pūtimuttameva.

Vighātoti vigataghāto¹, cittassa dukkhaṃ na hotīti attho. **Disā nappaṭihaññatī**ti yassa hi “asukatṭhānaṃ nāma gato cīvarādīni labhissāmī”ti cittaṃ uppajjati, tassa disā paṭihaññati nāma. Yassa evaṃ na uppajjati, tassa nappaṭihaññati nāma. **Dhammā**ti paṭipattidhammā. **Sāmaññassānulomikā**ti samaṇadhammassa anulomā. **Adhiggahitā**ti sabbete tuṭṭhacittassa bhikkhuno adhiggahitā honti antogātā na paribāhirāti.

8. Ariyavaṃsasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhamassa ajjhāsayaiko² nikkhepo. Imaṃ kira Mahā-ariyavaṃsasuttantaṃ Bhagavā Jetavanamahāvihāre dhammasabhāyaṃ paññattavarabuddhāsane nisinnō attanopi parapuggalānampi ajjhāsayaivasena parivāretvā nisinnāni cattālisa bhikkhu sahaṃsāni “bhikkhave”ti āmantetvā **cattārome bhikkhave ariyavaṃsā**ti ārabhi. Tattha **ariyavaṃsā**ti ariyānaṃ vaṃsā. Yathā hi khattiyavaṃso brāhmaṇavaṃso vessavaṃso suddavaṃso samaṇavaṃso kulavaṃso rājavaṃso, evaṃ ayampi aṭṭhamo ariyavaṃso ariyatanti ariyapaveṇī nāma hoti. So kho paṇāyaṃ ariyavaṃso³ imesaṃ vaṃsānaṃ mūlagandhādīnaṃ kālānusārigandhādayo viya aggamakkhāyati.

Ke pana te ariyā, yesaṃ ete vaṃsāti? Ariyā vuccanti Buddhā ca Paccekabuddhā ca Tathāgatasāvakā ca, etesaṃ ariyānaṃ vaṃsāti **ariyavaṃsā**. Ito pubbe hi satasahassakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti

1. Vihatabhāvo (Syā), vihataghāto (Ka)

2. Attajjhāsayaiko (Sī, Syā)

3. Vaṃso (Sī, Syā)

cattāro Buddhā uppannā, te ariyā, tesam ariyānam vaṁsāti ariyavaṁsā. Tesam Buddhānam parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṁ atikkamitvā Koṇḍañño nāma Buddhō uppanno -pa- imasmiṁ kappe Kakusandho Koṇāgamano Kassapo amhākaṁ Bhagavā Gotamoti cattāro Buddhā uppannā, tesam ariyānam vaṁsāti ariyavaṁsā. Apica atītānāgatapaccuppannānam sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāvakanānam ariyānam vaṁsāti ariyavaṁsā.

Te kho panete **aggaññā**¹ aggāti jānitabbā, **rattaññā** dīgharattaṁ pavattāti jānitabbā, **vaṁsaññā** vaṁsāti jānitabbā. **Porāṇā** na adhunuppattikā. **Asaṁkiṇṇā** avikiṇṇā anapanitā. **Asaṁkiṇṇapubbā** atītabuddhehipi na saṁkiṇṇapubbā, “kiṁ imehi”ti na apanī tapubbā. **Na saṁkiyanti** idānipi na apanīyanti. **Na saṁkiyissanti** anāgatabuddhehipi na apanīyissanti. Ye loke viññū samaṇabrāhmaṇā, tehi **appaṭikuṭṭhā**, samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi aninditā agarahitā.

Santuṭṭho hotīti paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītareṇā**ti na thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajijñānaṁ yena kenaci, atha kho yathāladdhādīnaṁ itarītareṇa yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiṁhi tayo santosā yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārūppasantosoti. Piṇḍapātādisupi eseṇa nayo. Tesam vitthārakathā “santuṭṭhassa bhikkhave anuppannā ceva kusalā dhammā uppajjanti”ti imasmiṁ sutte vuttanaye neva veditabbā. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti itarītareṇa cīvareṇa, yathā laddhādīsu yena kenaci cīvareṇa santuṭṭho hoti”ti vuttaṁ.

Ettha ca cīvaraṁ jānitabbaṁ, cīvarakkhettaṁ jānitabbaṁ, paṁsukūlaṁ jānitabbaṁ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarappaṭisaṁyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaraṁ jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarāni jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīraṁ vākaṇṇaṁ phalakacīraṁ kesakambalaṁ vāḷakambalaṁ potthako cammaṁ ulūkapakkaṁ rukkhadussaṁ latādussaṁ erakadussaṁ kadaliḍussaṁ veludussanti evamādīni² pana akappiyacīvarāni.

1. Aggaññāti (Syā, Ka)

2. Evarūpāni (Ka)

Cīvarakkhettanti “saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena, paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khettāni, aṭṭhannaṃcā mātikānaṃ vasena aṭṭha khettāni jānitabbāni.

Paṃsukūlanti sosānikaṃ pāpaṇikaṃ rathiyaṃ saṅkarakūṭakaṃ sotthiyaṃ sinānaṃ titthaṃ gatapaccāgataṃ aggidaḍḍhaṃ gokhāyitaṃ upacikakhāyitaṃ undūrakhāyitaṃ antacchinnāṃ dasacchinnāṃ dhajāhaṭaṃ thūpaṃ samaṇacīvaraṃ sāmuddiyaṃ ābhisekiyaṃ¹ panthikaṃ vātāhaṭaṃ iddhimayaṃ devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni. Ettha ca **sotthiyanti** gabbhamalaharaṇaṃ. **Gatapaccāgatanti** mataka sarīraṃ pārupitvā susānaṃ netvā ānītacīvaraṃ. **Dhajāhaṭanti** dhajaṃ ussāpetvā tato ānītaṃ. **Thūpanti** vammike pūjitacīvaraṃ. **Sāmuddiyanti** samuddavācīhi thalaṃ pāpitaṃ². **Panthikanti** panthaṃ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pāruta cīvaraṃ. **Iddhimayanti** ehibhikkhucīvaraṃ. Sesāṃ pākāṭamevāti.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā cīvare vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārūppasantoso udakasantoso dhovanasantoso karaṇasantoso parimāṇasantoso suttasantoso sibbanasantoso rajanasantoso kappasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosoti.

Tattha sādakabhikkhunā temāsaṃ nibaddhavāsaṃ vasitvā ekamāsamattaṃ vitakketuṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaraṃ karoti, paṃsukūlikaḥ aḍḍhamāse neva karoti. Idaṃ māsadaḍḍhamāsamattaṃ vitakkanāṃ **vitakkasantoso** nāma. Vitakka santosena pana santuṭṭhena bhikkhunā Pācīnakhaṇḍarājivāsikapāṃsukūlikattherasadisena bhavitabbaṃ.

Thero kira “Cetiyaṇapabbatavihāre cetiyaṃ vandissāmi”ti āgato cetiyaṃ vanditvā cintesi “mayhaṃ cīvaraṃ jīṇṇaṃ, bahūnaṃ vasanaṭṭhāne labhissāmi”ti. So Mahāvihāraṃ gantvā saṅghattheraṃ disvā vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā tattha vuttho punadivase cīvaraṃ ādāya āgantvā therāṃ vandi. Thero

1. Ābhisekikaṃ (Ka)

2. Thale pātitaṃ (Si)

“kiṃ āvuso”ti āha. Gāmadvāraṃ bhante gamissāmīti. Ahampāvuso gamissāmīti. Sādhu bhanteti gacchanto Mahābodhidvārakoṭṭhake ṭhatvā “puññavantānaṃ vasanaṭṭhāne manāpaṃ labhissāmī”ti cintetvā “aparissuddho me vitakko”ti tatova paṭinivatti. Punadivase ambaṅgaṇasamīpato, punadivase Mahācetiyaṃ uttaradvārato tatheva paṭini vattitvā catutthadivase therassa santikaṃ agamāsi. Thero “imassa bhikkhuno vitakko na parisuddho bhavissati”ti cīvaraṃ gahetvā tena saddhiṃ yeva pañhaṃ pucchamāno gāmaṃ pāvisi. Tañca rattim eko manusso uccārapalibuddho sātakeyeva vaccaṃ katvā taṃ saṅkāraṭṭhāne chaḍḍesi. Paṃsukūlikatthero taṃ nīlamakkhikāhi samparikiṇṇaṃ disvā añjaliṃ paggaḥesi. Mahāthero “kiṃ āvuso saṅkāraṭṭhānassa¹ añjaliṃ paggaṇhāsi”ti. Nāhaṃ bhante saṅkāraṭṭhānassa añjaliṃ paggaṇhāmi, mayhaṃ pitu Dasabalassa paggaṇhāmi, Puṇṇadāsīyā sarīraṃ pārupitvā chaḍḍitaṃ paṃsukūlaṃ tumbamatte pāṇake vidhunitvā susānato gaṇhantena² dukkarataraṃ kataṃ bhanteti. Mahāthero “parissuddho vitakko paṃsukūlikassā”ti cintesi. Paṃsukūlikattheropi tasminyeva ṭhāne ṭhito vipassanaṃ vadḍhetvā tīṇi phalāni patto taṃ sātakaṃ gahetvā cīvaraṃ katvā pārupitvā Pācīnakhaṇḍarājim gantvā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi.

Cīvaratṭhāya gacchantassa pana “kattha labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhānasīse neva gamaṇaṃ **gamanasantoso** nāma. Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṃ apariyesitvā lajjim pesalaṃ bhikkhuṃ gahetvā pariyesanaṃ **pariyesanasantoso** nāma. Evaṃ pariyesantassa āhāriyamānaṃ cīvaraṃ dūrato disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evaṃ avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanaṃ **paṭilābhasantoso** nāma. Evaṃ laddhaṃ gaṇhantassāpi “ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanaṃ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Cīvaraṃ pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmī”ti acintetvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṃ **loluppavivajjanasantoso** nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakkontassa yathāladdheneva yāpanaṃ **yathālābhasantoso** nāma. Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ **yathābalasantoso** nāma. Manāpaṃ

1. Saṅkāradhānassa (Sī, Syā)

2. Gacchantena (Ka)

aññassa datvā attanā yena kenaci yāpanaṃ **yāthāsārappasantoso** nāma.

“Kattha udakaṃ manāpaṃ, tattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovanū pagena¹ udakena dhovanaṃ **udakasantoso** nāma. Paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasa- kiliṭṭhāni² pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati. Dhovantassa pana muggarādīhi apaharivā hatthehi madditvā dhovanaṃ **dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṃ vaṭṭati. Evaṃ dhovitvā karontassa “idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhaman”ti-akopetvā pahonakanīhāreneva karaṇaṃ **karaṇasantoso** nāma. Timaṇḍala paṭicchādanamattasseva karaṇaṃ **parimāṇasantoso** nāma. Cīvarakaraṇatthāya pana manāpaṃ suttaṃ pariyesissāmīti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃkiñcideva suttaṃ gahetvā karaṇaṃ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulamatte satta vāre na vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte pana satta vāre vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa maggappaṭipannenaṃ sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma. Rajantena pana kālakacchakādīni³ pariyesantena na rajitabbaṃ, somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araṇṇe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭaṃ⁴ vā gahetvā rajitabbaṃ. Ayaṃ **rajanasantoso** nāma. Nīlakaddamakālasāmesu yaṃkiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paññāyamānakappakaraṇaṃ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnappaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Dussaṃ pana labhitvā suttaṃ vā sūciṃ vā kārakaṃ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi⁵ sace antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā, yāva āgamaṇā ṭhapetuṃ vaṭṭati. Āgatamattesu dātabbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātabbaṃ. Aññasmim cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi

1. Dhovanarūpakena (Ka)

2. ...pūtipaṇṇasaṃkiliṭṭhāni (Ka)

3. Kālakacchādīni (Sī)

4. Chaḍḍitakasāvaṃ (Sī), chaḍḍitarajanaṃ (Syā)

5. Tampi (Syā)

sannidhi hoti, adhiṭṭhitaṃ na hotīti **Mahāsīvatthero** āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Vissajjentena pana na mukhaṃ oloketvā dātabbaṃ, sāraṇīyadhamme ṭhatvā vissajjetabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarappaṭṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Tesaṃ vitthārakathā Visuddhimagge¹ veditabbā. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni dve dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento cīvarasanto samahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hotīti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Taṃ dassetuṃ “itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī”ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahinagamanānuyogapabhedaṃ nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhitvā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi”ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaṇṇaṃ karonto uttasati paritassati, santuṭṭho bhikkhu evaṃ aladdhā cīvaraṃ na paritassati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Agadhitoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimattataṇhāya mucchaṃ anāpanno. **Anajjhopannoti**² taṇhāya anotthato apariyonaddho. **Ādīnavadassā** vīti anesanāpattiyañca gedhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkaṃ setīti** “ahaṃ paṃsukūlika, mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthi”ti attukkaṃsaṃ na karoti. **No paraṃ vambhetīti** “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūlikā”ti vā, “paṃsukūlikaṅgamattampi etesaṃ natthi”ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi tattha dakkhoti** yo tasmim cīvarasantose vaṇṇavādādīsu vā dakkho

1. Visuddhi 1. 59 piṭṭhe.

2. Anajjhāpannoti (Sī, Syā)

cheko byatto. **Analasoti** sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno paṭissatoti** sampajānapanāññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse** **ṭhitoti** ariyavaṃse patiṭṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthāpi piṇḍapāto jānitabbo, piṇḍapātakkhettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātappaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **piṇḍapātoti** odano kummāso sattu maccho maṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telam madhu phāṇitaṃ yāgu khādanīyaṃ sāyanīyaṃ lehanīyanti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakkhattanti saṃghabhattaṃ uddesabhattaṃ nimantanam salākabhattaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikabhattaṃ āgantukabhattaṃ gamikabhattaṃ gilānabhattaṃ gilānupaṭṭhākabhattaṃ dhurabhattaṃ kuṭibhattaṃ vārabhattaṃ vihārabhattanti pannarasa piṇḍapātakkhattāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso paṭiggahaṇasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārappasantoso upakārasantoso parimāṇasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosoti pannarasa santosā.

Tattha sādako bhikkhu mukhaṃ dhovitvā vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṃ caratā sāyaṃ therūpaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmāti. Asukagāme bhante”ti ettakaṃ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketaṃ. Ekacārikena vitakkamaḷake ṭhatvā vitakketaṃ. Tato paṭṭhāya vitakkento ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ **vitakkasantoso** nāma.

Piṇḍāya pavisantena¹ “kuhiṃ labhissāmī”ti acintetvā kammatṭhānasīsenā gantabbaṃ. Ayaṃ **gamanasantoso** nāma. Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā aggahetvā lajjim pesameva gahetvā pariyesitabbaṃ. Ayaṃ **pariyesanasantoso** nāma. Dūratova āhāriyamānaṃ disvā “etaṃ

manāpaṃ etaṃ amanāpaṃ”ti cittaṃ na uppādetabbaṃ. Ayaṃ **paṭilābhasantoso** nāma. “Imaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi, imaṃ amanāpaṃ na gaṇhissāmi”ti acintetvā yaṃkiñci yāpanamattaṃ gaṇhetabbameva. Ayaṃ **paṭiggahaṇasantoso** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṃ dātukāmo, appaṃ gaṇhetabbaṃ. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, paṃāṇeneva gaṇhetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyakopi appaṃ dātukāmo, appaṃ gaṇhetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahuṃ dātukāmo, paṃāṇena gaṇhetabbaṃ. Paṭiggahaṇasmiñhi mattaṃ aṇānto manussānaṃ pasādaṃ makkheti, saddhādeyyaṃ vinipāṭeti, sāsanaṃ na karoti, vijātamātuyāpi cittaṃ gaṇhetuṃ na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Aḍḍhakulāṇiyeva agantvā dvārapaṭi pāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppavivajjanasantoso** nāma. **Yathālābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā “samaṇadhammaṃ anupālessāmi”ti evaṃ upakāraṃ ñatvā paribhuñjanaṃ **upakārasantoso** nāma. Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbaṃ. Anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṃ, asati harāpetvā paṭiggahaṇamattaṃ gaṇhetabbaṃ. Ayaṃ **parimāṇasantoso** nāma. “Jighacchāya paṭivinodanaṃ idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Nīdahitvā na paribhuñji tabbanti ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Mukhaṃ anoloketvā sāraṇīyadhamme ṭhitena vissajjetabbaṃ. Ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Piṇḍapātappaṭisaṃyuttāni pana pañca dhutaṅgāni piṇḍapātikaṅgaṃ sapadānacārikaṅgaṃ ekāsaniṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ khalupacchābhattikaṅganti. Tesāṃ vitthārakathā Visuddhimagge¹ vuttā. Iti piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti. Vaṇṇavādīti-ādīni vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanaṇāti idha senāsanaṃ jānitabbaṃ, senāsanaṃ kkhettam jānitabbaṃ, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanaṃ paṭisaṃyuttaṃ

dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **senāsananti** mañco pīṭhaṃ bhisi bimbohanaṃ vihāro adḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā leṇaṃ aṭṭo māḷo veḷugumbo rukkhamaḷaṃ yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakkhettanti saṃghato vā gaṇato vā ñatito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vāti cha khettāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanappaṭṭisaṃyuttāni** pana pañca dhutaṅgāni āraññikaṅgaṃ rukkhamaḷikaṅgaṃ abbhokāsikaṅgaṃ sosānikaṅgaṃ yathāsanthatikaṅganti. Tesāṃ vitthārakathā Visuddhimagge¹ vuttā. Iti senāsanasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento senāsana santosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti.

Gilānapaccayo pana piṇḍapāteyeva pavuṭṭho. Tattha yathālābhayathābalayathā sārappasantoseneva santussitabbaṃ. Nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāma-ariyavaṃsaṃ bhajati. Vuttampi cetam—

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā.

Eko vīriyasāmyutto, dve ca cīvaranissitā”ti.

Iti Bhagavā pathaviṃ pattharamāno viya sāgarakucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamam cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candaṃ uṭṭhāpento viya sūriyaṃ ullaṅghento viya ca dutiyaṃ piṇḍapātasantaṃ kathetvā Sineruṃ ukkhipanto viya tatiyaṃ senāsanasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni saḥassanayapaṭimaṇḍitaṃ catutthaṃ bhāvanārāmaṃ ariyavaṃsaṃ kathetuṃ **puna caparaṃ bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hotīti** desanaṃ ārabhi.

Tattha āramaṇaṃ ārāmo, abhiratīti attho. Bhāvanāya ārāmo assāti **bhāvanārāmo**. Bhāvanāya ratoti **bhāvanārato**. Pañcavidhe pahāne ārāmo assāti **pahānārāmo**. Apica

1. Visuddhi 1. 69 piṭṭhe.

bhāvento ramatīti **bhāvanārāmo**. Pajahanto ramatīti **pahānārāmoti** evamettha attho daṭṭhabbo. Ayañhi cattāro satipaṭṭhāne bhāvento ramati, ratim vindatīti attho. Tathā cattāro sammappadhāne. Cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, satta anupassanā, aṭṭhārasa mahāvipassanā, sattatiṃsa bodhipakkhiyadhamme, aṭṭhatiṃsa ārammaṇavibhattiyo bhāvento ramati, ratim vindati. Kāmacchandādayo pana kilese pajahanto ramati, ratim vindati.

Imesu pana catūsu ariyavaṃsesu purimehi tīhi terasannaṃ dhutaṅgānaṃ catu paccayasantosassa ca vasena sakalaṃ Vinayapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, bhāvanārāmena avasesaṃ piṭakadvayaṃ. Imaṃ pana bhāvanārāmaṃ ariyavaṃsaṃ kathentena bhikkhunā Paṭisambhidāmagge Nekkhammapāliyā kathetabbo, Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo, Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo, Abhidhamme Niddesapariyāyena kathetabbo.

Tattha **Paṭisambhidāmagge Nekkhammapāliyāti**—

“Nekkhammaṃ¹ bhāvento ramati, kāmacchandaṃ pajahanto ramati. Abyāpādaṃ, byāpādaṃ. Ālokasaññaṃ, thinamiddhaṃ. Avikkhepaṃ, uddhaccaṃ. Dhammavavatthānaṃ, vicikicchā. Ñāṇaṃ, aviijaṃ. Pāmojjaṃ, aratiṃ. Paṭhamajjhānaṃ, pañca nīvaraṇe. Dutiyajjhānaṃ, vitakkavicāre. Tatiyajjhānaṃ pītiṃ. Catutthajjhānaṃ, sukhadukkhe. Ākāśānañcāyatanaśamāpattiṃ bhāvento ramati, rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ pajahanto ramati. Viññāṇañcāyatanaśamāpattiṃ -pa- nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiṃ bhāvento ramati, ākiñcaññāyatanaśamāpattiṃ pajahanto ramati.

Aniccānupassanaṃ bhāvento ramati, niccasaññaṃ pajahanto ramati. Dukkhānupassanaṃ, sukhasaññaṃ. Anattānupassanaṃ, attasaññaṃ. Nibbidānupassanaṃ, nandiṃ. Virāgānupassanaṃ, rāgaṃ. Nirodhānupassanaṃ, samudayaṃ. Paṇissaggānupassanaṃ, ādānaṃ. Khayānupassanaṃ, ghanasaññaṃ. Vayānupassanaṃ, āyūhanaṃ. Vipariṇāmānupassanaṃ, dhuvasaññaṃ.

1. So nekkhammaṃ (Syā, Ka)

Animittānupassanaṃ, nimittaṃ. Appaṇihitānupassanaṃ, paṇidhiṃ.
 Suññatānupassanaṃ, abhinivesaṃ. Adhipaññādharmavipassanaṃ,
 sārādānābhinivesaṃ. Yathābhūtañāḍadassanaṃ, sammohābhinivesaṃ.
 Ādinavānupassanaṃ, ālayābhinivesaṃ. Paṭisaṅkhānupassanaṃ,
 appaṭisaṅkham. Vivaṭṭānupassanaṃ, saṃyogābhinivesaṃ.
 Sotāpattimaggaṃ, diṭṭhekaṭṭhe kilese. Sakadāgāmimaggaṃ, oḷārike
 kilese. Anāgāmimaggaṃ, anusahagata kilese. Arahattamaggaṃ
 bhāvento ramati, sabbakilese pajahanto ramatī”ti¹.

Evam Paṭisambhidāmagge Nekkhammapāliya kathetabbo.

Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyenāti—

“Ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto
 ramati -pa- dasa dhamme bhāvento ramati, dasa dhamme pajahanto
 ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati? Kāyagatāsatiṃ
 sātasahagataṃ, imaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Katamaṃ ekaṃ
 dhammaṃ pajahanto ramati? Asmimānaṃ, imaṃ ekaṃ dhammaṃ
 pajahanto ramati. Katame dve dhamme -pa-. Katame dasa dhamme
 bhāvento ramati? Dasa kasiṇāyatanāni, ime dasa dhamme bhāvento
 ramati. Katame dasa dhamme pajahanto ramati? Dasa micchatte ime
 dasa dhamme pajahanto ramati. Evam kho bhikkhave bhikkhu
 bhāvanārāmo hotī”ti².

Evam Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo.

Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyenāti—

“Ekāyano ayaṃ bhikkhave maggo -pa- yāvadeva ñāṇamattāya
 paṭissatimattāya. Anissito ca viharati, na ca kiñci loke upādiyati.
 Evampi kho bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hoti bhāvanārato.
 Pahānārāmo hoti pahānārato. Puna caparaṃ bhikkhave bhikkhu
 gacchanto vā gacchāmīti pajānāti -pa-. Puna caparaṃ bhikkhave
 bhikkhu seyyathāpi passeyya sarīraṃ sivathikāya chaḍḍitaṃ -pa- pūṭini
 cuṇṇakajātāni. So imameva

1. Khu 9. 45, 104 piṭṭhesu (Atthato samānaṃ)

2. Dī 3. 227 piṭṭhe.

kāyaṃ upasaṃharati ‘ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃ anatīto’¹. Iti ajjhataṃ vā kāye kāyānupassī viharati -pa-. Evampi kho bhikkhave bhikkhu bhāvanārāmo hotī”².

Evaṃ Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo.

Abhidhamme Niddesapariyāyenāti sabbepi saṅkhate “aniccato dukkhato rogato gaṇḍato -pa- saṅkilesikadhammato passanto ramati, evaṃ kho bhikkhu³ bhāvanārāmo hotī”⁴ evaṃ niddesapariyāyena kathetabbo.

Nevattānukkamsetīti “ajja me saṭṭhi vā sattati vā⁵ vassāni aniccaṃ dukkhaṃ anattāti vipassanāya kammaṃ karontassa ko mayā sadiso atthī”⁶ti evaṃ attukkaṃsaṇaṃ na karoti. **No paraṃ vambhetī**ti “aniccaṃ dukkhanti vipassanāmatlakampi natthi, kiṃ ime vissatṭhakammaṭṭhānā carantī”⁷ti evaṃ paravambhanaṃ na karoti. Sesaṃ vuttanayameva.

Ime kho bhikkhave cattāro ariyavaṃsāti bhikkhave ime cattāro ariyavaṃsā ariyatantiyo ariyapaveṇiyo ariyañjasā ariyavaṇṇamānīti suttantaṃ vinivaṭṭetvā idāni mahā-ariyavaṃsaparipūrakassa bhikkhuno vasanadisā⁸ dassento **imehi ca pana bhikkhaveli**-ādimāha. Tattha **sveva aratīṃ sahatī**ti soyeva aratīṃ anabhiratīṃ ukkaṇṭhitaṃ sahati abhibhavati. **Na taṃ aratī sahatī**ti taṃ pana bhikkhuṃ yā esā pantesu senāsanesu adhikusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya aratī nāma hoti, sā sahitaṃ adhibhavitum na sakkoti. **Aratiratisahoti** aratīṇca pañcakāmaguṇaratiṇca sahati⁹, adhibhavitum sakkoti.

Idāni gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **nāratī**-ādimāha. Tattha **dhīranti** vīriyavantaṃ. **Nāratī dhīraṃ sahatī**⁸ idaṃ purimasseva kāraṇavacanāṃ. Yasmā sā dhīraṃ na sahati nappahoti⁹ dhīraṃ sahitaṃ adhibhavitum na sakkoti, tasmā

-
1. Etaṃ anatītoti (Sī)	2. Ma 1. 70 piṭṭhe.	3. Ayaṃ bhikkhave bhikkhu (Ka)
4. Khu 7. 40; Khu 8. 103, 121 piṭṭhesu.		5. Saṭṭhiṃ vā sattatiṃ vā (Sī)
6. Vasena issaraṃ (Syā), vasena nisāraṃ (Ka)		7. Sahitaṃ (Ka)
8. Dhīrasaṃhatīti (Sī, Syā)		9. Dhīrasaṃhati na hoti (Sī, Syā)

nārati sahati dhīraṃ. **Dhīro hi aratissahoti** aratisahattā hi so dhīro nāma, tasmā aratim sahatīti attho. **Sabbakammavihāyī** nanti sabbam tebhūmakakammaṃ cajitvā paricchinnam parivaṭṭumam katvā ʘhitam. **Panuṇṇam ko nivārayeti** kilese panuditvā ʘhitam ko nāma rāgo vā doso vā nivāreyya. **Nekkham jambonadasseva, ko tam ninditumarahatīti** jambonadasaṅkhātassa jātirattasuvaṇṇassa¹ nikkhasadisam garahitabbadosavimuttam ko tam puggalam ninditum arahati. **Brahmunāpi pasamsitoti** mahābrahmunāpi esa puggalo pasamsitoyevāti. Desanāpariyosāne cattālisa bhikkhusahassāni arahatte patiṭṭhahimsu.

9. Dhammapadasuttavaṇṇanā

29. Navame **dhammapadānīti** dhammakotṭhāsā. **Anabhijjhāti**-ādīsu abhijjhapaṭikkhepena **anabhijjhā**, byāpādapāṭikkhepena **abyāpādo**, micchāsatiṭikkhepena **sammā sati**, micchāsamādhipaṭikkhepena **sammāsamādhi** veditabbo.

Anabhijjhālūti nittaṇho hutvā. **Abyāpanna** cetasāti sabbakālam pakatibhāvaṃ avijahantena cittena. **Sato ekaggacittassāti** satiyā samannāgato ārammaṇe ekaggacitto assa. **Ajjhattam susamāhitoti** niyakajjhatte suṭṭhu ʘhapitacitto. Imasmiṃ suttepi gāthāyapi vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

10. Paribbājakasuttavaṇṇanā

30. Dasame **abhiññātāti** ñātā pākaṭā. **Annabhārot-i**-ādīni tesam nāmāni. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattito vuṭṭhito. Sā hi idha paṭisallānanti adhippetā. **Paccakkhāyāti** paṭikkhipitvā. **Abhijjhālunti** sataṇham. **Kāmesu tibbasārāganti** vatthukāmesu bahalarāgam. **Tamham tattha evam vadeyyanti** tam aham tasmim kāraṇe² evam vadeyyam. **Paṭikkositabbam maññeyyāti** paṭikkositabbāni paṭibāhitabbāni³ vā maññeyya. **Sahadhammikāti** sakāraṇā. **Vādānupātāti** dhammikavāde ghaṭṭayamānā adhammikavādānupātā, vādappavattiyoti attho. **Gārayhā ʘhānāti** garahitabbayuttakā paccayā. **Āgacchantīti** upagacchanti.

1. Rattasuvaṇṇassa (Sī)

2. Tasmim vacane vutte tasmim kāraṇe (Sī, Syā)

3. Paṭikkositabbanti paṭibāhitabbanti (Sī, Syā)

Ukkalāti Ukkalajanapadavāsino. **Vassabhaññā**ti Vasso ca Bhañño cāti dve janā. **Ahetukavādā**ti “natthi hetu natthi paccayo sattānaṃ visuddhiyā”ti-
evamādivādino. **Akiriya**vādāti “karoto na kariyati pāpaṃ”ti evaṃ
kiriyaapaṭikkhepavādino. **Natthika**vādāti “natthi dinnam”ti-ādivādino. Te
imesu¹ tīsupi dassanesu okkantaniyāmā ahesuṃ. Kathaṃ pana tesu niyāmo
hotīti? Yo hi evarūpaṃ laddhiṃ gahetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu nisinno
sajjhāyati vīmaṃsati, tassa “natthi hetu natthi paccayo karoto na kariyati
pāpaṃ -pa- natthi dinnam -pa- kāyassa bheda ucchijjati”ti tasmīṃ
ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, javanāni javanti.
Paṭhamajavane satekiccho hoti, tathā dutiyādīsu, sattame Buddhānampi
atekiccho anivatti ariṭṭhakaṇṭakasadisso hoti. Tattha koci ekaṃ dassanaṃ
okkamati, koci dve, koci tīnipi. Niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto
saggamaggāvaraṇaṇceva² makkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassa
attabhāvassa anantaraṃ saggampi gantuṃ, pageva makkham. Vaṭṭakhāṇuko
nāmesa satto pathavigopako, yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānaṃ
natthi. Vassabhaññāpi edisā ahesuṃ. **Nindābyārosana-upārambhabhayā**ti
attano nindabhayena ghaṭṭanabhayena upavādabhayena cāti attho.
Abhiṭṭhāvinaye sikkhanti abhiṭṭhāvinayo vuccati arahattaṃ, arahatte
sikkhamāno appamatto nāma vuccatīti suttante vaṭṭaviṭṭaṃ kathetvā gāthāya
phalasaṃpatti kathitāti.

Uruvelavaggo tatiyo.

4. Cakkavagga

1. Cakkasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **cakkānī**ti sampattiyo. **Catucakkaṃ vattatī**ti
cattāri sampatticakkāni vattanti ghaṭṭiyantiyevāti attho. **Patirūpadesa**vāsoti
yattha catasso paṇṇāsa sandissanti, evarūpe anucchavike dese vāso.
Sappurisāvassayoti³ Buddhādīnaṃ sappurisānaṃ avassayanaṃ

1. Tesu imesu (Ka) 2. Satto saggāvaraṇaṇceva (Ka) 3. Sappurisāpassayoti (Sī, Syā)

sevanam bhajanam¹, na rājānam. **Attasammāpaṇidhī**ti attano sammā ṭhapanam, sace pubbe assaddhādīhi samannāgato hoti, tāni pahāya saddhādīsu patiṭṭhāpanam. **Pubbe ca katapuññatā**ti pubbe upacitakusalatā. Idameva cettha pamāṇam. Yena hi nāṇasampayuttacittena kusalakammaṁ kataṁ hoti, tadeva kusalam tam purisaṁ patirūpadese upaneti, sappurise bhajāpeti, so eva ca puggalo attānam sammā ṭhāpeti. **Puññakatoti** katapuñño. **Sukhañce tamdhivattatī**ti sukhañca etaṁ puggalam adhivattati, avattharatīti attho.

2. Saṅghasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **saṅghavattahūnī**ti saṅgaṇhanakāraṇāni. **Dānañcā**ti-ādīsu ekacco hi dānena saṅgaṇhitabbo hoti, tassa dānameva dātabbam. **Peyyavajjanti** piyavacanam. Ekacco hi “ayaṁ dātabbam nāma deti, ekekena pana vacanena sabbam makkhetvā nāseti, kiṁ tassa dānan”ti vattā hoti. Ekacco “ayaṁ kiñcāpi dānam na deti, kathento pana telenā viya makkheti. Esa detu vā mā vā, vacanamevassa saḥassam agghatī”ti vattā hoti. Evarūpo puggalo dānam na paccāsīseti, piyavacanameva paccāsīseti. Tassa piyavacanameva vattabbam. **Atthacariyā**ti atthavaḍḍhanakathā. Ekacco hi neva dānam, na piyavacanam pacāsīseti, attano hitakatham vaḍḍhikathameva paccāsīseti. Evarūpassa puggalassa “idaṁ te kātabbam, idaṁ na kātabbam, evarūpo puggalo sevītabbo, evarūpo na sevītabbo”ti evaṁ atthacariyakathāva kathetabbā. **Samānattatā**ti samānasukhadukkhabhāvo. Ekacco hi dānādīsu ekampi na paccāsīseti, ekāsane nisajjam, ekapallaṅke sayanam, ekato bhojananti evaṁ samānasukhadukkhataṁ paccāsīseti. So sace gahaṭṭhassa jātiyā pabbajitassa sīlena sadiso hoti, tassāyam samānattatā kātabbā. **Tattha tattha yathārahanti** tesu tesu dhammesu yathānucchavikaṁ samānattatāti attho. **Rathassāṇīva yāyatoti** yathā rathassa gacchato āṇi saṅgaho nāma hoti, sā ratham² saṅgaṇhāti, evamime saṅgaḥa lokam saṅgaṇhanti. **Na mātā puttakāraṇā**ti yadi mātā ete saṅgahe puttassa na kareyya, puttakāraṇa mānam vā pūjam vā na labheyya.

1. Apassasanam bhajanam (Sī, Syā) Dī-Ṭṭha 3. 243 piṭṭhepi passitabbam.

2. Yānam (Sī, Syā)

saṅgahā eteti upayogavacane paccattam. Saṅgahe eteti vā pāṭho.

Samavekkhantīti sammā pekkhanti. **Pāsaṃsā ca bhavantīti** pasamsanīyā ca bhavanti.

3. Sīhasuttavaṇṇanā

33. Tatiye **sīhoti** cattāro sīhā—tiṇasīho kālasīho paṇḍusīho kesarasīhoti. Tesu **tiṇasīho** kapotavaṇṇagāvisadiso tiṇabhakkho ca hoti. **Kālasīho** kālagāvisadiso tiṇabhakkhoyeva. **Paṇḍusīho** paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso maṃsabhakkho. **Kesarasīho** lākhā parikkammakateneva¹ mukhena aggaṇaṅguṭṭhena catūhi ca pādapariyantehi samannāgato, matthakatopissa paṭṭhāya lākhātūlikāya² katā viya tisso rājiyo piṭṭhimajjhena gantvā antarasatthimhi dakkhiṇāvattā hutvā ṭhitā, khandhe panassa satahassagghanikakambalaparikkehpo viya kesarabhāro hoti, avasesaṭṭhānaṃ parisuddhasālapiṇḍasaṅkhacūṇṇapiṇḍavaṇṇaṃ³ hoti. Imesu catūsu sīhesu ayaṃ kesarasīho idha adhippeto.

Migarājāti sabbamigagaṇassa rājā. **Āsayāti** vasanaṭṭhānato, suvaṇṇaguhato vā rajatamaṇiphalikamanosilāguhato vā nikkhamatīti vuttaṃ hoti. Nikkhamamāno panesa catūhi kāraṇehi nikkhamati andhakārapīlito vā ālokatthāya, uccārapassāvapīlito vā tesam vissajjanatthāya, jighacchāpīlito vā gocaratthāya, sambhavapīlito vā assaddhammapaṭi sevanatthāya. Idha pana gocaratthāya nikkhamanto adhippeto.

Vijambhatīti suvaṇṇatale vā rajatamaṇiphalikamanosilātalānaṃ vā aññatarasmiṃ dve pacchimapāde samaṃ patiṭṭhāpetvā purimapāde purato pasāretvā sarīrassa pacchābhāgaṃ ākaḍḍhitvā purimabhāgaṃ abhiharitvā piṭṭhiṃ nāmetvā gīvaṃ ukkhipitvā asanisaddaṃ karonto viya nāsapuṭāni pothetvā sariralaggaṃ rajaṃ vidhunanto vijambhati. Vijambhanabhūmiyaṅca pana taruṇavacchako viya aparāparaṃ javati, javato panassa sarīraṃ andhakāre paribbhamantaṃ alātaṃ viya khāyati.

1. Lākhārasa... (Saṃ-Ṭṭha 2. 261 piṭṭhe)

2. Lākhānaṅgulakāya (Ka)

3. Parisuddhatālapiṭṭhasaṅkhacūṇṇapicūvaṇṇaṃ (Ka)

Anuviloketiti kasmā anuviloketi? Parānuddayatāya. Tasmim kira sīhanādaṃ nadante papātāvāḍādisu visamaṭṭhānesu carantā hatthigokaṇṇamahim sādāyo pāṇā papātepi āvātepi patanti, tesam anuddayāya anuviloketi. Kim panassa luddassa paramamsakhādino anuddayā nāma atthīti? Āma atthi. Tathā hi “kim me bahūhi ghātitehi”ti attano gocarattāyāpi khuddake pāṇe na gaṇhāti. Evaṃ anuddayaṃ karoti, vuttampi cetam “māhaṃ khuddake pāṇe visamagate saṅghātaṃ āpādesin”ti¹.

Sīhanādaṃ nadatiti tikkhattum tāva atītanādaṃ nadati. Evañca panassa vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā nadantassa saddo samantā tiyojanapadesaṃ ekaninnādaṃ karoti, tamassa ninnādaṃ sutvā tiyojanabbhantaragatā dvipadacatuppadagaṇā yathāṭṭhāne ṭhātum na sakkonti. **Gocarāya pakkamatī**ti āhāratthāya gacchati. Kathaṃ? So hi vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā dakkhiṇato vā vāmato vā uppatanto usabhamattaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti, uddhaṃ uppatanto cattāripi atṭhapi usabhaṭṭhānāni uppatati, same ṭhāne ujukaṃ pakkhandanto saḷasa-usabhamattampi vīsati-usabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, thalā vā pabbatā vā pakkhandanto saṭṭhi-usabhamattampi asīti-usabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, antarāmagge rukkhaṃ vā pabbataṃ vā disvā taṃ pariharanto vāmato vā dakkhiṇato vā uddhaṃ vā usabhamattaṃ apakkamati. Tatiyaṃ pana sīhanādaṃ naditvā teneva saddhim tiyojane ṭhāne paññāyati, tiyojanaṃ gantvā nivattitvā ṭhito attanova nādassa anunādaṃ suṇāti. Evaṃ sīghena javena pakkamati.

Yebhuyyenāti pāyena. **Bhayaṃ santāsaṃ saṃveganti** sabbaṃ cittutrāsasseva nāmaṃ. Sīhassa hi saddaṃ sutvā bahū bhāyanti, appakā na bhāyanti. Ke pana teti? Samasīho hatthājānīyo assājānīyo usabhājānīyo purisājānīyo khīṇāsavoti. Kasmā panete na bhāyantīti? Samasīho tāva “jātigottakulasūrabhāvehi samānosmī”ti na bhāyati, hatthā jānīyādayo attano sakkāyadiṭṭhibalavatāya na bhāyanti, khīṇāsavo sakkāyadiṭṭhiyā pahīnattā na bhāyati.

1. Am 3. 282 piṭṭhe.

Bilāsayāti bile sayantā¹ bilavāsino ahinakulagodhādayo. **Udakāsayāti**² udakavāsino macchakacchapādayo. **Vanāsayāti** vanavāsino hatthi-assagokaṇṇamigādayo. **Pavi santīti** “idāni āgantvā gaṇhissatī”ti maggāṃ oloketvā pavisanti. **Daḷhehīti** thirehi. **Vara ttehīti** cammarajjūhi. **Mahiddhikoti**-ādīsu vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā dakkhiṇapassā dīhi usabhamattāṃ, ujum vīsati-usabhamattādilaṅghanavasena mahiddhikatā, sesami gānaṃ adhipatibhāvena mahesakkhatā, samantā tiyojanaṭṭhāne saddaṃ sutvā palāya ntānaṃ vasena mahānubhāvatā veditabbā.

Evameva khoti Bhagavā tesu tesu suttantesu tathā tathā attānaṃ kathesi. “Sīhoti kho bhikkhave Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ Araḥato Sammāsambuddhassā”ti³ imasmiṃ tāva sutte sīhasadisāṃ attānaṃ kathesi. “Bhisakko sallakattoti kho sunakkhatta Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ”ti⁴ imasmiṃ vejjasadisāṃ, “brāhmaṇoti kho bhikkhave Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ”ti⁵ imasmiṃ brāhmaṇasadisāṃ, “puriso maggakusaloti kho tissa Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ”ti⁶ imasmiṃ maggadesakapurisasadisāṃ, “rājāhamasmi selā”ti⁷ imasmiṃ rājasadisāṃ. Imasmiṃ pana sutte sīhasadisameva katvā attānaṃ kathento evamāha.

Tatrāyaṃ sadisatā—sīhassa kañcanaguhādīsu vasanakālo viya hi Tathāgatassa Dīpaṅkarapādamūle katābhinihārassa aparimitakālaṃ pāramiyo pūretvā pacchimabhava paṭisandhiggahaṇena ceva mākukucchito nikkhamanena ca dasasahassilokadhātuṃ kampetvā vuddhimanvāya dibbasampattisadisāṃ sampattiṃ anubhavamānassa tisu pāsādesu nivāsakālo⁸ daṭṭhabbo. Sīhassa kañcanaguhādito nikkhantakālo viya Tathāgatassa ekūnatimsasamvacchare vivaṭena dvārena Kaṇḍakam⁹ āruyha Channasahāyassa nikkhamitvā tīṇi rajjāni atikkamitvā Anomānadītīre brahmunā dinnāni kāsāyāni paridahitvā pabbajitassa sattame divase Rājagahaṃ gantvā

1. Bilāsayasattā (Ka) 2. Dakāsayāti (Sī) 3. Aṃ 2. 107; Aṃ 3. 282 piṭṭhesu.
 4. Ma 3. 47 piṭṭhe. 5. Aṃ 3. 153 piṭṭhe. 6. Saṃ 2. 89 piṭṭhe.
 7. Khu 1. 368; Ma 2. 352 piṭṭhesu. 8. Nivāsanakālo (Syā), nisinnakālo (Ka)
 9. Kanthakam (Sī, Syā)

tattha piṇḍāya caritvā Paṇḍavagiripabbhāre katabhattakiccassa sammāsambodhiṃ patvā paṭhamameva Magadharaṭṭhaṃ āgamanatthāya yāva rañño paṭiññādānakālo.

Sīhassa vijambhanakālo viya Tathāgatassa dinnapaṭiññassa Āḷarakālāma-upasaṅkamanam ādiṃ katvā yāva Sujātāya dinnapāyāsassa ekūnapaṇṇāsāya piṇḍehi paribhuttakālo veditabbo. Sīhassa sarīravidhunanam viya sāyanhasamaye Sotthiyena¹ dinnā attha tiṇamutṭhiyo gahetvā dasasahassacakkavāḷadevatāhi thomiyamānassa gandhādīhi pūjyamānassa tikkhattum bodhiṃ padakkhiṇam katvā Bodhimaṇḍam āruyha cuddasahatthubbedhe thāne tiṇasantharam attharitvā caturaṅgavīriyam adhiṭṭhāya nisinnassa² taṃkhaṇa ññeva mārabalam vidhametvā tisu yāmesu tisso vijjā visodhetvā anulomappaṭilomam paṭiccasamuppādamahāsamuddam yamakaññāmanathanena manthentassa sabbaññutaññāṇe paṭividdhe tadanubhāvena dasasahassilokadhātukampanam veditabham.

Sīhassa catudisāvilokanam viya paṭividdhasabbaññutaññāṇassa sattasattāham Bodhimaṇḍe viharitvā paribhuttamadhupiṇḍikāhārassa ajapālanigrodhamūle mahābrahmuno dhammadesanāyācanam paṭiggahetvā tattha viharantassa ekādasame divase “sve āsāḷhipuṇṇamā bhavissatī”ti paccūsasamaye “kassa nu kho aham paṭhamam dhammam deseyyan”ti Āḷarudakānam kālakatabhāvam ñatvā dhammadesanatthāya pañcavaggiyānam olokam datṭhabbam. Sīhassa gocaratthāya tiyojanam gamanakālo viya attano pattacīvaram ādāya “pañcavaggiyānam dhammacakkaṃ pavattessāmī”ti pacchābhatte Ajapālanigrodhato vuṭṭhitassa atṭhārasayojanamaggaṃ gamanakālo.

Sīhassa sīhanādakālo viya Tathāgatassa atṭhārasayojanamaggaṃ gantvā pañca vaggiye saññāpetvā acalapallaṅke nisinnassa dasahi cakkavāḷasahashehi sannipatitena devagaṇena parivutassa “dveme bhikkhave antā pabbajitena na sevitaḍḍhā”ti-ādinā nayena dhammacakkappavattanakālo veditabbo. Imasmim ca pana pade desiyamāne Tathāgatasīhassa dhammaghoso heṭṭhā Avicim upari bhavaggaṃ gahetvā dasasahassilokadhātum paṭicchādesi. Sīhassa saddena khuddakapāṇānam

1. Sotthiyena (sabbattha)

2. Nisinnakālato paṭṭhāya nisinnassa (Sī, Syā)

santāsāpajjanakālo viya Tathāgatassa tīṇi lakkhaṇāni dīpetvā cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhiyā ca nayasahassemi vibhajitvā dhammaṃ kathentassa dīghāyukānaṃ devānaṃ ñāṇasantāsassa uppattikālo veditabbo.

Aparo nayo—sīho viya sabbaññutaṃ patto Tathāgato, āsayabhūtāya kanakaguhāya nikkhamanaṃ viya Gandhakuṭito nikkhamanakālo, vijambhanaṃ viya dhammasabhaṃ upasaṅkamanakālo, disāvilokanaṃ viya parisāvilokanaṃ, sīhanādanadanaṃ viya dhammadesanākālo, gocarāya pakkamanaṃ viya paravādanimmaddanattāya¹ gamanaṃ.

Aparo nayo—sīho viya Tathāgato, Himavantaniṣṣitāya kañcanaguhāya nikkhamanaṃ viya ārammaṇavasena nibbānaniṣṣitāya phalasamāpattiyā vuṭṭhānaṃ, vijambhanaṃ viya paccavekkhaṇaññaṃ, disāvilokanaṃ viya veneyyasattavilokanaṃ, sīhanādo viya sampattaparisāya dhammadesanā, gocarāya pakkamanaṃ viya asampattānaṃ veneyyasattānaṃ santikūpasāṅkamaṇaṃ veditabbaṃ.

Yadāti yasmiṃ kāle. **Tathāgatoti** heṭṭhā vuttehi aṭṭhahi kāraṇehi Tathāgato. **Loketi** sattaloke. **Uppajjatīti** abhinīhārato paṭṭhāya yāva Bodhipallaṅkā vā arahattamaggañāṇā vā uppajjati nāma, arahattaphale pana patte uppanno nāma. **Arahaṃ Sammāsambuddhoti**—ādīni Visuddhimagge² Buddhānussatiniddese vitthāritāni.

Iti sakkāyoti ayaṃ sakkāyo, ettako sakkāyo, na ito bhiyyo sakkāyo atthīti. Ettāvatā sabhāvato sarasato pariyaṇṭato paricchedato parivaṭṭamato sabbepi pañcupādānakkhandhā dassitā honti. **Iti sakkāyasamudayoti** ayaṃ sakkāyassa samudayo nāma. Ettā vatā “āhārasamudayā rūpasamudayo”ti-ādi sabbam dassitaṃ hoti. **Iti sakkāyassa atthaṅgamoti**³ ayaṃ sakkāyassa atthaṅgamo. Imināpi “āhāranirodhā rūpanirodho”ti-ādi sabbam dassitaṃ hoti.

1. Paravādinimmathanattāya (Sī, Syā)

2. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

3. Sakkāyanirodhoti (Ka)

Vaṇṇavantoti sarīravaṇṇena vaṇṇavanto. **Dhammadesanaṃ sutvāti** pañcasu khandhesu paṇṇāsalaṅkhaṇappaṭimaṇḍitaṃ Tathāgatassa dhammadesanaṃ sutvā. **Yebhuyyenāti** idha ke ṭhapeti? Ariyasāvake deve. Tesāṃ hi khīṇāsavattā cittutrāsabhayaṃpi na uppajjati, saṃviggassa yoniso padhānena pattabbaṃ pattatāya ñāṇasaṃvegopi. Itarāsaṃ pana devatānaṃ “tāso heso bhikkhave aniccan”ti manasikarontānaṃ¹ cittutrāsabhayaṃpi, balavavipassanākāle ñāṇabhayaṃpi uppajjati. **Bhoti** dhammālanamattametāṃ. **Sakkāyapariyāpannāti** pañcakkhandhapariyāpannā. Iti tesāṃ Sammāsambuddhe vaṭṭadosaṃ dassetvā tilakkhaṇāhataṃ katvā dhammaṃ desente ñāṇabhayaṃ nāma okkamati.

Abhiññāyāti jānitvā. **Dhammacakkanti** paṭivedhañāṇaṃpi desanāñāṇaṃpi. **Paṭivedhañāṇaṃ** nāma yena ñāṇena Bodhipallaṅke nisinno cattāri saccāni soḷasaḥākārehi saṭṭhiyā ca nayasahasseehi paṭivijjhi. **Desanāñāṇaṃ** nāma yena ñāṇena tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ dhammacakkaṃ pavattesi. Ubhayampetaṃ Dasabalassa ure jātañāṇameva. Tesu dhammadesanāñāṇaṃ gahetabbaṃ. Taṃ panesa yāva aṭṭhārasabrahmakotīhi saddhiṃ Aññakoṇḍaññattherassa sotāpattiphalaṃ na uppajjati, tāva pavatteti nāma. Tasmiṃ uppanne pavattitaṃ nāma hotīti veditabbaṃ. **Appaṭipuggaloti** sadisapuggalarahito. **Yasassinoti** parivārasampannā. **Tādinoti** lābhālābhādīhi ekasadisassa.

4. Pasādasuttavaṇṇanā

34. Catutthe aggesu pasādā, aggā vā pasādāti **aggappasādā**. **Yāvatāti** yattakā. **Apadāti** nippadā ahimacchādayo. **Dvipadāti** manussapakkhi-ādayo. **Catuppadāti** hatthi-assādayo. **Bahuppadāti** satapadi-ādayo. **Nevasaññināsaññinoti** bhavagge nibbattasattā. **Aggamakkhāyatīti** guṇehi aggo uttamo seṭṭhoti akkhāyati. **Asaṅkhatāti** nibbānameva gahetvā vuttaṃ. **Virāgoti**-ādīni nibbānasseva nāmāni. Tañhi āgamma sabbakilesā vira jjanti, sabbe rāgamadādayo madā nimmadā honti, abhāvaṃ gacchanti, sabbā pipāsā vinayaṃ upenti, sabbe

1. Bhayanti aniccatāṃ manasikarontānaṃ (Sī), bhikkhūti aniccatāṃ manasikarontānaṃ (Saṃ-Ṭṭha 2. 266 piṭṭhe)

ālayā samugghātāṃ gacchanti, vaṭṭāni upacchijjanti, taṇhā khīyanti, vaṭṭadukkhā nirujjanti, sabbe pariḷāhā nibbāyanti. Tasmā etāni nāmāni labhati. Sesamettha uttānatthamevāti.

5. Vassakārasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **anussarītā**ti anugantvā saritā, aparāparam saritum samatthoti attho. **Dakkhoti** cheko. **Tatrupāyāyāti** “imasmim kāle imaṃ nāma kattabban”ti evaṃ tattha tattha upāyabhūtāya paññāya samannāgato. **Anumoditabbanti** abhinanditabbaṃ. **Paṭikkositabbanti** paṭikkhipitabbaṃ. **Neva kho tyāhanti** neva kho te ahaṃ. Kasmā panetaṃ Bhagavā nābhinandati, nappaṭikkhipatīti? Lokiyattā nābhinandati, lokiyaṃ atthaṃ gahetvā ṭhitattā nappaṭikkosati. **Bahu’ssa janatāti** bahu assa janatā. Idañca karaṇatthe sāmivacanāṃ veditabbaṃ. **Ariye ñāyeti** saḥavipassanake magge, **kalyāṇadhammatā kusaladhammatā**tipi tasseeva nāmāni. **Yaṃ vitakkanti** nekkhammavitakkā dīsu aññataraṃ. **Na taṃ vitakkaṃ vitakketī** kāmavitakkādīsu ekampi na vitakketi. Itaraṃ tasseeva vevacanāṃ. **Vitakkapatheti** ettha vitakkoyeva vitakkapatho. **Ahaṃ hi brāhmaṇāti**-ādīsu paṭhamanayena khīṇāsavassa sīlañceva bāhusaccañca kathitaṃ, dutiya tatiyehi khīṇāsavassa kiriya vitakkāni ceva kiriya jhānāni ca, catutthena khīṇāsavabhāvo kathitoti veditabbo.

Maccupāsappamocananti¹ maccupāsā pamocanakaṃ maggaṃ. **Ñāyaṃ dhammanti** saḥavipassanakaṃ maggaṃ. **Disvā ca sutvā cāti** ñāṇeneva passitvā ca suṇitvā ca. Sesamettha uttānameva.

6. Doṇasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **antarā ca Ukkatṭhaṃ antarā ca Setabyanti** ettha **Ukkatṭhāti** ukkāhi dhāriyamānāhi māpitattā evaṃ laddhāvohāraṃ nagaraṃ. **Setabyanti** atīte Kassapasammāsambuddhassa jātanagaraṃ. **Antarāsaddo** pana kāraṇakhaṇacittavemajjhavivarādīsu vattati. “Tadantaraṃ ko jāneyya aññatra

1. Paccupāsā pamocananti (Sī, Syā)

Tathāgatā”ti¹ ca, “janā saṅgama mantenti, mañca tañca kimantaran”ti ca-
 ādisu² kāraṇe. “Addasā maṃ bhante aññatarā itthī vijjantarikāya bhājanam
 dhovanti”ti-ādisu³ kaṇe. “Yassantarato na santi kopā”ti-ādisu⁴ citte.
 “Antarāvosaṇamāpadi”ti-ādisu⁵ vemajjhe. “Apicāyam tapodā dvinnam
 mahānirayānam antarikāya āgacchati”ti-ādisu⁶ vivare. Svāyamidha vivare
 vattati. Tasmā Ukkaṭṭhāya ca Setabyassa ca vivareti evamettha attho
 daṭṭhabbo. Antarāsaddena pana yuttattā⁷ upayogavacanam kataṃ. Īdisesu ca
 ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yāti”ti evaṃ ekameva
 antarāsaddam payujjanti⁸, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojyamāne
 upayogavacanam na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva vutto.

Addhānamaggappaṭipanno hotiti addhānasaṅkhātam maggam paṭipanno
 hoti, dighamagganti attho. Kasmā paṭipannoti? Taṃdivasaṃ kira Bhagavā
 idaṃ addasa “mayi taṃ maggam paṭipanne Doṇo brāhmaṇo mama
 padacetiyaṇi passitvā padānupadiko hutvā mama nisinnaṭṭhānam āgantvā
 pañham pucchissati, athassāham ekaṃ saccadhammam⁹ desessāmi,
 brāhmaṇo tīṇi sāmāññaphalāni paṭivijjhivā dvādasapadasahassaparimāṇam
 doṇagajjitaṃ nāma vaṇṇam vatvā¹⁰ mayi parinibbute sakalajambudīpe
 uppannam mahākalahaṃ vūpasametvā dhātuyo bhājessati”ti. Iminā kāraṇena
 paṭipanno. **Doṇopi sudam brāhmaṇoti** Doṇo brāhmaṇopi tayo vede paguṇe
 katvā pañcasate māṇa vake sippam vācento taṃdivasaṃ pātova utṭhāya
 sarīrapaṭijagganam katvā satagghanakam nivāsetvā pañcasatagghanakam
 ekaṃsavaragataṃ¹¹ katvā āmuttayaññasutto rattavaṭṭikā¹² upāhanā ārohitvā
 pañcasatamāṇavakaparivāro tameva maggam paṭipajji. Taṃ sandhāyetam
 vuttam.

Pādesūti pādehi akkantaṭṭhānesu. **Cakkānīti** lakkhaṇacakkāni. Kim pana
 Bhagavato gacchantassa akkantaṭṭhāne padam paññāyatīti? Na

-
1. Aṃ 2. 308; Aṃ 3. 367 piṭṭhesu.	2. Saṃ 1. 203 piṭṭhe.	3. Ma 2. 112 piṭṭhe.
4. Khu 1. 100 piṭṭhe Udāne.	5. Ma 1. 251 piṭṭhe.	6. Vi 1. 149 piṭṭhe.
7. Payuttattā (Syā)	8. Payuñjanti (Sī, Syā)	
9. Catusaccadhammam (Sī)	10. Gajjitvā (Sī), vaṇṇetvā (Syā)	
11. Ekaṃsam (Ka)	12. Āmuttayaññasutto santappitika (Ka)	

paññāyati. Kasmā? Sukhumattā mahābalattā mahājanānuggahena ca. Buddhānañhi sukhumacchavitāya akkantaṭṭhānaṃ tūlapicuno¹ patiṭṭhitaṭṭhānaṃ viya hoti, padavaḷaṇṇo na paññāyati. Yathā ca balavato vātajavasindhavassa paduminipattepi akkantamattameva hoti, evaṃ mahābalatāya Tathāgatena akkantaṭṭhānaṃ akkantamattameva hoti, na tattha padavaḷaṇṇo paññāyati. Buddhānañca anupadaṃ mahājanakāyo gacchati, tassa² Satthu padavaḷaṇṇaṃ disvā maddituṃ avisahantassa gamanavicchedo bhaveyya. Tasmā akkanta akkantaṭṭhāne yopi padavaḷaṇṇo bhaveyya, so antaradhāyateva. Doṇo pana brāhmaṇo Tathāgatassa adhiṭṭhānavasena passi. Bhagavā hi yassa padacetiyaṃ dassetukāmo hoti, taṃ ārabha “asuko nāma passatū”ti adhiṭṭhāti. Tasmā Māgaṇḍiyabrāhmaṇo viya ayampi brāhmaṇo Tathāgatassa adhiṭṭhānavasena addasa.

Pāsādikanti pasādajanakaṃ. Itaraṃ tasseeva vevacanaṃ.

Uttamadamathasamathamannupattanti ettha uttamadamatho nāma arahattamaggo, uttamasamatho nāma arahattamaggasamādhī, tadubhayaṃ pattanti attho. **Dantanti** nibbisevanaṃ. **Guttanti** gopitaṃ. **Saṃyatindriyanti** rakkhitaṃ. **Nāganti** chandādihi agacchanato, pahīna kilese puna anāgacchanato, āgamaṃ akaraṇato, balavantaṭṭhenaṭi catūhi kāraṇehi nāgaṃ.

Devo no bhavaṃ bhavissatīti ettha “devo no bhavaṃ”ti ettāvatapi pucchā niṭṭhitā bhaveyya, ayaṃ pana brāhmaṇo “anāgate mahesakkho eko devarāja bhavissatī”ti anāgatavasena pucchāsabhāgeneva kathento evamāha. Bhagavāpissa pucchāsabhāgeneva kathento **na kho ahaṃ brāhmaṇa devo bhavissāmīti** āha. Esa nayo sabbattha. **Āsavānanti** kāmāsavādīnaṃ catunnaṃ. **Pahīnāti** Bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇādhigameneva pahīnā. **Anupalitto lokenāti** taṇhādiṭṭhilepānaṃ pahīnattā saṅkhāralokena anupalitto. **Buddhoti** catunnaṃ saccānaṃ buddhattā Buddho iti maṃ dhārehi.

Yenāti yena āsavena. **Devūpapatyassāti** devūpapatti assa mayhaṃ bhaveyya. **Vihaṅgamoti** ākāśacaro gandhabbakāyikadevo.

1. Tūlapicunā (Sī, Syā)

2. Tatthassa (Ka)

viddhastāti vidhamitā. **Vinaḷikatā**ti vigatanaḷā vigatabandhanā katā. **Vaggū**ti sundaram. **Toyena nupalippatī**ti udakato ratanamattam accuggamma ṭhitam saram sobhayamānam bhamaragaṇam hāsayaṇam toyena na lippati. **Tasmā Buddhosmi brāhmaṇā**ti desanā pariyosāne tiṇi maggaphalāni pāpuṇitvā dvādasahi padasahassemi doṇagajjitam nāma vaṇṇam kathesi, Tathāgate ca parinibbute jambudīpatale uppannam mahākalahaṃ vūpasametvā dhātuyo bhājesīti.

7. Aparihānīyasuttavaṇṇanā

37. Sattame **nibbānasseva santiketi** nibbānasantikeyeva carati. **Sīle patiṭṭhitoti** pātimokkhasīle patiṭṭhito. **Evam viharīti** evam viharanto. **Ātāpīti** ātāpena vīriyena samannāgato¹. **Yogakkhemassāti** catūhi yogehi khemassa nibbānassa. **Pamāde bhayadassivāti** pamādam bhayato passanto.

8. Patilīnasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **panuṇṇapaccekasaccoti** “idameva dassanam saccam, idameva saccan”ti evam pāṭi-ekkam gahitattā paccekasaṅkhātāni diṭṭhisaccāni panuṇṇāni nīhaṭāni pahīnāni assāti panuṇṇapaccekasacco. **Samavayasatṭhesanoti** ettha avayāti anūnā, **satṭhāti** vissatṭhā, sammā avayā satṭhā esanā assāti samavayasatṭhesano, sammā vissatṭhasabba-esanoti attho. **Patilīnoti** nilīno ekībhāvaṃ upagato. **Puthusamaṇabrāhmaṇānanti** bahūnam samaṇabrāhmaṇānam. Ettha ca **samaṇāti** pabbajjūpagatā, **brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭekkasaccāni. **Nuṇṇānīti** nīhaṭāni. **Panuṇṇānīti** suṭṭhu nīhaṭāni. **Cattānīti** vissatṭhāni. **Vantānīti** vamiṭāni. **Muttānīti** chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānīti** pajahitāni. **Paṭinissatṭhānīti** yathā na puna cittaṃ ārohanti, evam paṭinissajjitāni. **Sabbānevetāni** gahitagahaṇassa vissatṭhabbhāvavevacanāni.

Kāmesanā pahīnā hotīti anāgāmimaggena pahīnā. **Bhavesanā** pana arahattamaggena pahīyati. “Brahmacariyaṃ esissāmi gavesissāmī”ti

1. Evam viharāmātāpīti evam viharanto ātāpanavīriyena samannāgato (Sī)

evaṃ pavattajjhāsayaśaṅkhātā **Brahmacariyesanā**pi arahattamaggeneva paṭippassaddhiṃ vūpasamaṃ gacchati. Diṭṭhibrahmacariyesanā pana sotāpattimaggeneva paṭippasambhatīti veditabbā. **Evam kho bhikkhavi**ti evaṃ catutthājjhānena passaddhakāyaśaṅkhāro vūpasanta-assāsapassāso nāma hoti. **Asmimā**noti asmīti uppajjanako navavidhamāno.

Gāthāsu **kāmesanā bhavesanā**ti etā dve esanā. **Brahmacariyesanā sahā**ti tāhiyeva saha brahmacariyesanāti tissopi etā. Idha ṭhatvā **esanā paṭinissatṭhā**ti iminā padena saddhiṃ yojanā kātabbā. **Iti saccaparāmāso, diṭṭhiṭṭhānā samussayā**ti “iti saccam iti saccan”ti gahaṇaparāmāso ca diṭṭhisāṅkhātāyeva diṭṭhiṭṭhānā ca ye samussitattā uggantvā ṭhitattā samussayāti vuccanti, te sabbepi. Idha ṭhatvā **diṭṭhiṭṭhānā samūhatā**ti iminā padena saddhiṃ yojanā kātabbā. Kassa pana etā esanā paṭinissatṭhā, ete ca diṭṭhiṭṭhānā samūhatāti? **Sabbarāgavirattassa taṇhākkhayavimuttino**. Yo hi sabbarāgehipi viratto, taṇhākkhaye ca nibbāne pavattāya arahattaphalavimuttiyā samannāgato, etassa esanā paṭinissatṭhā, diṭṭhiṭṭhānā ca samūhatā. **Sa ve santoti** so evarūpo kilesasantatāya santo. **Passaddhoti** dvīhi kāyacittappassaddhīhi passaddho. **Aparājitoti** sabbakilese jinitvā ṭhitattā kenaci aparājito. **Mānābhisamayā**ti mānassa pahānābhisamayena. **Buddhoti** cattāri saccāni bujjhitvā ṭhito. Iti imasmim suttapi gāthāsupi khīṇāsavova kathitoti.

9. Ujjayasuttavaṇṇanā

39. Navame **saṃghātaṃ āpajjantī**ti vadhaṃ maraṇaṃ āpajjanti. **Niccadānanti** salākabhattaṃ. **Anukulayaññanti** amhākaṃ pitūhi pitāmahehi dinnattā evaṃ kulānukulavasena yajitabbaṃ, dātabbanti attho. **Assamedhanti**-ādīsu assamettha medhantīti assa medho¹, dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ṭhapetvā bhūmiṇca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassettaṃ adhivacanaṃ. Purisamettha medhantīti **purisamedho**,

1. Assamedham (Sī, Syā)

catūhi pariyāññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanam. Sammamettha pāsantīti **sammāpāso**, divase divase sammam khipitvā tassa patitokāse vedim katvā samhārimahi yūpādīhi sarassatinadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomam gacchantena yajitabbassa sabbayāgassetam¹ adhivacanam. Vāja mettha pivantīti² **vājapeyyam**, ekena pariyāññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluva yūpassa sattarasakadakkhiṇassa³ yaññassetam adhivacanam. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**, navahi pariyāññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetam adhivacanam. **Mahārambhāti** mahākiccā mahākaraṇīyā. Apica pāṇātipātasamārambhassa mahantatāyapi mahārambhāyeva. **Na te honti mahapphalāti** ettha niravasesatthe sāvasesarūpanam⁴ katam. Tasmā iṭṭhaphalena nipphalāva hontīti attho. Idañca pāṇātipātasamārambhameva sandhāya vuttam. Yam pana tattha antarantarā dānam diyyati, tam iminā samārambhena upahatattā mahapphalam na hoti, mandaphalam hotīti attho. **Haññareti** haññanti. **Yajanti anukulam sadāti** ye aññe anukulam yajanti, pubbapurisehi yiṭṭhattā pacchimapurisāpi yajantīti attho. **Seyyo hotīti** visesova hoti. **Na pāpiyoti** pāpam kiñci na hoti.

10. Udāyisuttavaṇṇanā

40. Dasame **abhisankhatanti** rāsikam. **Nirārambhanti** pāṇasamārambha rahitam. **Yaññanti** deyyadhammam. Tañhi yajitabbattā yaññanti vuccati. **Kālenāti** yuttappattakālena. **Upasamyantīti** upagacchanti. **Kulam⁵ gatinti** vaṭṭakulañceva⁶ vaṭṭagatiñca atikkantā. **Yaññassa kovidāti** catubhūmakayaññe kusalā. **Yaññeti** pakati dāne. **Saddheti** matakadāne. **Habyam katvāti** hunitabbam deyyadhammam upakappetvā. **Sukhette brahmacārisūti** brahmacārisankhāte sukhettamhīti attho. **Suppattanti** suṭṭhu pattam. **Dakkhiṇeyyesu yam katanti** yam

1. Satrayāgassetam (Sam-Ṭṭha 1. 134; Am-Ṭṭha 3 Atṭhakanipāte Mettasuttavaṇṇanāyam ca)

2. Pibantīti (Sī), piyantīti (Ka)

3. Sattarasasattarasadakkhiṇassa (Sī, Ka) Sam-Ṭṭha 1. 134 piṭṭhepi passitabbam.

4. Sāvasesavasena saññānam (Ka)

5. Kālam (Sī)

6. Vaṭṭakāle ceva (Sī)

dakkhiṇāya anucchavikesu upakappitaṃ, taṃ suhutaṃ suyitthaṃ suppattanti attho. **Saddho**ti Buddhadhammasaṃghaguṇānaṃ saddahanatāya saddho.

Muttena cetasāti vissatṭhena cittena. Imināssa muttacāgaṃ¹ dīpetīti.

Cakkavaggo catuttho.

5. Rohitassavagga

1. Samādhībhāvanāsuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **ñāṇadassanappaṭilābhāyā**ti dibbacakkhuñāṇadassanassa paṭilābhāya. **Divāsaññaṃ adhiṭṭhātī**ti divāti evaṃ saññaṃ adhiṭṭhāti. **Yathā divā tathā rattinti** yathā divā ālokasaññaṃ manasi katā, tatheva taṃ rattimpi manasi karoti. Dutiyapadepe eseva nayo. **Sappabhāsanti** dibbacakkhuñāṇobhāsenā sahobhāsaṃ. Kiñcāpi ālokaśadisaraṃ kataṃ, attho panettha na evaṃ sallakkhetabbo. Dibbacakkhuñāṇa loko hi idhādhippeto.

Viditāti pākaṭā hutvā. Kathaṃ pana vedanā viditā uppajjanti, viditā² abbatthaṃ gacchantīti? Idha bhikkhu vatthuraṃ pariggaṇhāti, ārammaṇaṃ pariggaṇhāti. Tassa pariggahitavatthārammaṇatāya tā vedanā “evaṃ uppajjitvā evaṃ ṭhatvā evaṃ nirujjhanti”ti viditā uppajjanti, viditā tiṭṭhanti, viditā abbatthaṃ gacchanti nāma. **Saññaṃ vitakkesupi** eseva nayo.

Udayabbayānupassīti udayaṇca vayaṇca passanto. **Iti rūpanti** evaṃ rūpaṃ ettakaṃ rūpaṃ na ito paraṃ rūpaṃ atthīti. **Iti rūpassa samudayoti** evaṃ rūpassa uppādo. **Atthaṅgamoti** pana bhedo adhippeto. **Vedanādīsipi** eseva nayo. **Idaṇca pana metaṃ bhikkhave sandhāya bhāsanti** bhikkhave yaṃ mayā etaṃ puṇṇakapaṇhe “saṅkhāya lokasmin”ti-ādi bhāsitaṃ, taṃ idaṃ phalasamāpattiṃ sandhāya bhāsanti attho.

Tattha **saṅkhāyā**ti ñāṇena jānitvā. **Lokasmin**ti sattaloke. **Paroparānī**ti uccāvacāni uttamādhamāni. **Īṇjanti** calitaṃ. **Natthi kuhiñci**

1. Muttacāgataṃ (Sī)

2. Evaṃ viditā (Ka)

loketi lokasmiṃ katthaci ekakkhandhepi ekāyatanepi ekadhātuyāpi ekārammaṇepi natthi. **Santoti** paccanīkakilesavūpasamena santo. **Vidhūmoti** kodhadhūmena vigatadhūmo. Evamettha suttante maggekaggatampi kathetvā gāthāya phalasaṃpattiyeva kathitāti.

2. Pañhabyākaraṇasuttavaṇṇanā

42. Dutiye **yo ca tesam tattha tattha, jānāti anudhammatanti** yo etesaṃ pañhānaṃ tasmiṃ tasmiṃ tṭhāne byākaraṇaṃ jānāti. **Catupañhassa kusalo, āhu bhikkhum tathāvidhanti** tathāvidhaṃ bhikkhum tesu catūsu pañhesu kusaloti evaṃ vadanti. **Durāsado duppasahoti** parehi ghaṭṭetum vā abhibhavitum vā na sakkā. **Gambhīro**ti sattaśīdantaramahāsamuddo viya gambhīro. **Duppadhamsiyoti** dummocāpayo, gahitaḡgahaṇaṃ vissajjāpetum na sakkāti attho. **Atthe anatthe cāti** vaḍḍhiyaṇca avaḍḍhiyaṇca. **Atthābhisamayāti** atthasaṃāgamaṇa. **Dhīro paṇḍitoti pavuccatīti** dhitisaṃpanno puggalo “paṇḍito ayaṇ”ti evaṃ pavuccati.

3-4. Kodhagarusuttadvayaṇṇanā

43-44. Tatiye **kodhagaru na saddhammagarūti** kodhaṃ gāravena garuṃ katvā gaṇhāti, na saddhammaṃ, saddhammaṃ pana agāravena lāmakam katvā gaṇhāti. Sesapadesupi eseṇa nayo.

Virūhantīti vaḍḍhanti, sañjātamūlāya vā saddhāya paṭiṭṭhahanti acalā bhavanti. Catutthe **kodhagarutāti** kodhamhi sagāravatā. Esa nayo sabbattha.

5. Rohitassasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **yatthāti** cakkavāḷalokassa ekoḡkāse bhummaṃ. **Na cavati na upapajjati**ti idaṃ aparāparaṃ cutipaṭisaṇḍhivasena gahitaṃ. **Gamanenāti** padagamaṇena. **Lokassa antanti** Satthā saṅkhāralokassa antaṃ sandhāya vadati. **Ñāteyyanti**-ādisu ñātabbaṃ daṭṭhabbaṃ pattabbanti attho. Iti devaputtēna cakkavāḷalokassa anto pucchito, Satthārā saṅkhāralokassa

kathito. So pana “attano pañhena saddhim Satthu byākaraṇaṃ sametī”ti saññāya sampahaṃsanto **acchariyanti**-ādimāha.

Dalhadhammā¹ dalhadhanu uttamappamāṇena dhanunā samannāgato. **Dhanuggahoti** dhanu-ācariyo. **Sikkhitoti** dvādasa vassāni dhanusippan sikkhito. **Katahatthoti** usabhappamāṇepi vālaggaṃ vijjhituṃ samatthabhāvena katahattho. **Katūpāsanoti** katasarakkhepo dassitasippo. **Asanenāti** kaṇḍena. **Atipāteyyāti** atikkameyya. Yāvata so tālacchādīm atikkameyya, tāvatā kālena ekaṃ cakkavālaṃ atikkamāmīti attano javasampattiṃ dasseti.

Puratthimā samuddā pacchimoti yathā puratthimā samuddā pacchimasamuddo dūre, evaṃ me dūre padavītiḥāro ahoṣīti vadati. So kira pācīnacakkavālamukhavaṭṭiyaṃ ṭhito pādaṃ pasāretvā pacchimacakkavālamukhavaṭṭiṃ atikkamati, puna dutiyapādaṃ pasāretvā paracakkavālamukhavaṭṭiṃ atikkamati. **Ichhāgatanti** icchā eva. **Aññatrevāti** nippapañcataṃ dasseti. Bhikkhācārakāle kiresa nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā Anotatte mukhaṃ dhovitvā kāle sampatte uttarakurumhi piṇḍāya caritvā cakkavālamukhavaṭṭiyaṃ nisinno bhattakiccaṃ karoti, tattha muhuttaṃ vissamitvā puna javati. **Vassasatāyukoti** tadā dīghāyukakālo hoti, ayaṃ pana vassasatāvasiṭṭhe āyumiḥ gamanaṃ ārabhi. **Vassa satajīvīti** taṃ vassasataṃ anantarāyena jīvanto. **Antarāyeva kālaṅkatoti** cakkavāla lokassa antaṃ appatvā antarāva mato. So pana tattha kālaṃ katvāpi āgantvā imasmiṃ yeva cakkavāle nibbatti.

Appatvāti saṅkhāralokassa antaṃ appatvā. **Dukkhasāti** vaṭṭadukkhassa. **Antakiriyanti** pariyaṇtakaraṇaṃ. **Kaḷevareti** attabhāve. **Sasaññimhi samanaketī** sasaññe sacittake. **Lokanti** dukkhasaccaṃ. **Lokasamudayanti** samudayasaccaṃ. **Lokanirodhanti** nirodhasaccaṃ. **Paṭipadanti** maggasaccaṃ. Iti “nāhaṃ āvuso imāni cattāri saccāni tiṇakaṭṭhādīsu paññāpemi, imasmiṃ pana cātumahābhūṭike kāyasmim yeva paññāpemi”ti dasseti. **Samitāvīti** samitapāpo. **Nāsīsatīti** na pattheti. Chaṭṭhaṃ uttānatthamevāti.

1. Dalhadhammoti (Syā, Ka)

7. Suvidūrasuttavaṇṇanā

47. Sattame **suvidūra**vidūrānīti kenaci pariyāyena anāsannāni¹ hutvā suvidūrāneva vidūrāni. **Nabhañca bhikkhave pathavī cāti** ākāsañca mahāpathavī ca. Tattha kiñcāpi pathavito ākāsaṃ nāma na dūre, dvaṅgulamattepi hoti. Aññamaññaṃ alagganaṭṭhena pana “suvidūravidūre”ti vuttaṃ. **Verocanoti** sūriyo. **Satañca bhikkhave dhammoti** catusatipaṭṭhānādibhedo sattatiṃsabodhipakkhiyadhammo. **Asatañca dhammoti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhedo assaddhammo.

Pabhañkaroti ālokarō. **Abyāyiko**² hotīti avigacchanasabhāvo³ hoti. **Sataṃ samāgamoti** paṇḍitānaṃ mittasanthavavasena samāgamo. **Yāvāpi**⁴ **tiṭṭheyyāti** yattakaṃ addhānaṃ tiṭṭheyya. **Tattheva hotīti** tādisova hoti, pakatiṃ na jahati. **Khippaṃ hi vetīti** siṅhaṃ vigacchati.

8. Visākkhasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **Pañcālapputtoti** Pañcālābrāhmaṇiṇi⁵ putto. **Poriyā vācāyāti** paripuṇṇavācāya. **Vissatṭhāyāti** apalibuddhāya. **Anelagalāyāti** niddosāya ceva agalītāya ca apatitapadabyañjanāya⁶. **Pariyāpannāyāti** vivaṭṭapariyāpannāya. **Anissitāyāti** vaṭṭaṃ anissitāya. Vivaṭṭanissitameva katvā katheti, vaṭṭanissitaṃ katvā na kathetīti ayamettha adhippāyo.

Nābhāsamānanti na akathentaṃ. **Amataṃ padanti** nibbānapadaṃ. **Bhāsayeti** obhāseyya. **Jotayeti** tasseva vevacanaṃ. **Paggaṇhe isinaṃ dhajanti** abbhuggataṭṭhena navalokuttaradhammo isīnaṃ dhajo nāma vuccati, tameva paggaṇheyya ukkhipeyya, uccaṃ katvā katheyyāti attho. Navalokuttaradhammadīpakāṃ subhāsitaṃ dhajo etesanti **subhāsita**dhajā. **Isayoti** Buddhādayo ariyā. **Dhammo hi isinaṃ dhajoti** heṭṭhā vuttanayeneva lokuttaradhammo isīnaṃ dhajo nāmāti.

1. Na āsannāni (Syā)

2. Abyayiko (Sī)

3. Adhimuccanabhāvo (Ka)

4. Yāvampi (Sī, Syā)

5. Pañcālapputtoti Pañcālābrāhmaṇiṇi (Sī, Syā)

6. Anapatitapadabyañjanāya (Sī), aviparītapadabyañjanāya (Syā)

9. Vipallāsasuttavaṇṇanā

49. Navame **saññāvipallāsā**ti saññāya vipallatthabhāvā, catasso viparīta saññāyoti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Anicce bhikkhave niccanti saññā vipallāsoti** anicce vatthusmiṃ “niccam idan”ti evaṃ gahetvā uppajjanakasaññā, saññāvipallāsoti attho. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Anattani ca attāti anattani “attā”ti evaṃsaññinoti attho.

Micchādiṭṭhihatāti na kevalaṃ saññinova, saññāya viya uppajjamānāya micchādiṭṭhiyāpi hatā. **Khittacittā**ti saññādiṭṭhiyo viya uppajjamānena khittena¹ cittena samannāgatā. **Visaññinoti** desanāmetametaṃ, viparītasaññācittadiṭṭhinoti attho. **Te yogayuttā mārassā**ti te mārassa yoge yuttā nāma honti. **Ayogakkhemino**ti catūhi yogehi khemaṃ nibbānaṃ appattā. **Sattā**ti puggalā. **Buddhā**ti catusaccabuddhā. **Imaṃ dhamma**ti catusaccadhammaṃ. **Sacittaṃ paccaladdhā**ti sakaṃ cittaṃ paṭilabhitvā. **Aniccato dakkhūti**² aniccabhāvena adda saṃsu. **Asubhataddasūti** asubhaṃ asubhatoyeva addasaṃsu. **Sammādiṭṭhisamādānā**ti gahitasammādassanā. **Sabbaṃ dukkhaṃ upaccagūti** sakalaṃ vaṭṭadukkhaṃ samatikkantā.

10. Upakkilesasuttavaṇṇanā

50. Dasame **upakkilesā**ti virocituṃ adatvā upakkiliṭṭhabhāvavakaraṇena upakkilesā. **Mahikā**ti himaṃ³. **Dhūmo rajoti** dhūmo ca rajo ca. **Rāhū**ti purimā tayo asampatta-upakkilesā, rāhu pana sampatta-upakkilesavasena kathitoti veditabbo. **Samaṇabrāhmaṇā na tapanti na bhāsanti na virocantī**ti guṇappatāpena na tapanti, guṇobhāsena na bhāsanti, guṇavirocanaṃ na virocanti. **Surāmerayapānā appaṭiviratā**ti pañcavidhāya surāya catubbidhassa merayassa ca pānato aviratā.

1. Bhantena (Sī)

2. Aniccataddakkhūti (Sī, Syā)

3. Himasaṅgaho (Ka)

Avijjānivutāti avijjāya nivāritā pihitā. **Piyarūpābhinandinoti** piyarūpaṃ sātārūpaṃ abhinandamānā tussamānā. **Sādiyantī**ti gaṇhanti. **Aviddasū**ti andhabālā. **Sanettikā**ti taṇhāyotteneva sayottā. **Kaṭasinti** attabhāvaṃ. **Ghoranti** kakkhaḷaṃ. Imasmim suttepi gāthāsupi vaṭṭameva² kathitanti.

Rohitassavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Sanettā (Sī, Syā)

2. Vivaṭṭameva (Sī)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Puññābhisandavagga

1. Paṭhamapuññābhisandasuttavaṇṇanā

51. Dutiyassa paṭhame **puññābhisandā**ti puññassa abhisandā, puññappavattiyoti¹ attho. **Kusalābhisandā**ti tasseva vevacanāṃ. Te panete sukhāṃ āharantīti **sukhassāhārā**. Suṭṭhu aggānaṃ rūpādīnaṃ dāyakāti **sovaggikā**. Sukho nesaṃ vipākoti **sukhavipākā**. Sagge upapatti saggo, saggāya saṃvattantīti **saggasaṃvattanikā**. **Cīvaraṃ paribhuñjamā**noti cīvaratthāya vatthaṃ labhītvā sūcisuttādīnaṃ abhāvena taṃ nikkhipantopi karontopi pārupantopi jiṇṇakāle paccattharaṇaṃ karontopi paccattharītumpi asakkuṇeyyaṃ bhūmattharaṇaṃ karontopi bhūmattharaṇassa ananucchavikaṃ phāletvā pādapuñchanāṃ karontopi “paribhuñjamāno”tveva vuccati. Yadā pana “pādapuñcha nampi na sakkā idan”ti sammajjitvā chaḍḍitaṃ hoti, tadā paribhuñjamāno nāma na hoti. **Appamāṇaṃ cetosamādhinti** arahattaphalasamādhin. **Appamāṇo tassa puññābhi sandoti** iminā dāyakassa puññacetanāya appamāṇataṃ katheti. Tassa hi “khīṇāsavo me cīvaraṃ paribhuñjati”ti punappunaṃ anussaraṇavasena pavattā puññacetanā appamāṇā hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Piṇḍapātā**disu pana yo piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā sattā hampi teneva yāpeti, aññaṃ na paribhuñjati, so sattāhampi taṃyeva piṇḍapātāṃ paribhuñjamāno nāma hoti. Ekasmim pana senāsane rattiṭṭhānadivāṭṭhānādisu caṅkamantopi yāva taṃ senāsanaṃ pahāya aññaṃ na gaṇhāti, tāva paribhuñjamāno nāma hoti. Ekena pana bhesajjena byādhimhi vūpasante yāva aññaṃ bhesajjaṃ na paribhuñjati, tāvadeva paribhuñjamāno nāma hoti.

Bahubheravanti bahūhi bheravārammaṇehi samannāgataṃ. **Ratanavarānanti**² sattannampi vararatanānaṃ. **Ālayanti** nivāsaṭṭhānaṃ. **Puthū savantī**ti bahukā hutvā sandamānā. Sesamettha uttānameva.

1. Puññopapattiyoti (Sī, Syā)

2. Ratanagaṇānanti (Sī)

2. Dutiyapuññābhisandasuttavaṇṇanā

52. Dutīye **ariyakantehī**ti maggaphalasampayuttehi. Tāni hi ariyānaṃ kantāni honti piyāni manāpāni. Sesam suttante tāva yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ Visuddhimagge² vuttameva.

Gāthāsu pana **saddhā**ti sotāpannassa saddhā adhippetā. Sīlampi sotāpannassa sīlameva. **Ujubhūtañca dassananti** kāyavaṅkādīnaṃ abhāvena khīṇāsavassa dassanaṃ ujubhūtaḍḍassanaṃ nāma. **Āhūti** kathayanti. **Pasāda**nti Buddhadhammasaṅghesu pasādaṃ. **Dhammadassananti** catusaccadhammadassanaṃ.

3. Paṭhamasaṃvāsasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **sambahulāpi kho gahapatī ca gahapatāniyo cāti** bahukā gahapatayo ca gahapatāniyo ca āvāhavivāhakaraṇatthāya gacchantā tameva maggaṃ paṭipannā honti. **Samvāsā**ti sahavāsā ekatovāsā. **Chavo chavāyāti** guṇamaraṇena matattā chavo guṇama raṇeneva matāya chavāya saddhiṃ. **Deviyā saddhinti** guṇehi devibhūtāya saddhiṃ. **Dussīloti** nissilo. **Pāpadhammoti** lāmakadhammo. **Akkosakaparibhāsakoti** dasahi akkosavatthūhi akkosako, bhayaṃ dassetvā santajjanena paribhāsako. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

Kadariyāti thaddhammaccharino. **Jānipatayoti** jayampatikā. **Vadaññūti** yācakānaṃ vacanassa atthaṃ jānanti. **Saññatāti** sīlasaṃyamena samannāgatā. **Dhammajīvinoti** dhamme ṭhatvā jīvikaṃ kappentīti dhammajīvino. **Atthā'saṃ pacurā**² **hontīti** vaḍḍhisāṅkhātā atthā etesaṃ bahū honti. **Phāsukaṃ upajāyati**ti aññamaññaṃ phāsuvihāro jāyati. **Kāmakāminoti** kāme kāmayamānā.

4. Dutiyasaṃvāsasuttavaṇṇanā

54. Catutthe kammaphavasena desanā pavattitā. Sesam tādīsameva. Imesu pana dvīsupi suttesu agārikapaṭipadā kathitā. Sotāpannasakadāgāmīnampi vaṭṭati.

1. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

2. Atthā sampacurā (Sī, Syā)

5-6. Samajīvīsuttadvayaṇṇanā

55-56. Pañcame **tenupasaṅkamī**ti kimatthaṃ upasaṅkami?
 Anuggaṇhanatthaṃ. Tathāgato hi taṃ raṭṭhaṃ pāpuṇanto imesaṃ ye va
 dvinnāṃ saṅgaṇhanatthāya pāpuṇāti. Nakulapitā kira pañca jātisatāni
 Tathāgatassa pitā ahosi, pañca jātisatāni mahāpitā, pañca jātisatāni Cūlapitā.
 Nakulamātāpi pañca jātisatāni Tathāgatassa mātā ahosi, pañca jātisatāni
 mahāmātā, pañca jātisatāni Cūlamātā. Te Satthu diṭṭhakālato paṭṭhāya putta-
 sinehaṃ paṭilābhivā “han tāta han tātā”ti vacchakaṃ disvā vacchagiddhinaṃ
 gāvī viya viravamānā upasaṅkamitvā paṭhamadassaneneva sotāpannā jātā.
 Nivesane pañcasatānaṃ bhikkhūnaṃ āsanāni sadā paññattāneva honti. Iti
 Bhagavā tesāṃ anuggaṇhanatthāya upasaṅkami. **Aticaritāti** atikkamitā.
Abhisamparāyaṇcāti paraloke ca. **Samasaddhāti** saddhāya samā ekasadisā.
Sīlādisupi ese va nayo. Chaṭṭhaṃ kevalaṃ bhikkhūnaṃ desitaṃ. Sesamettha
 tādiseva.

7. Suppavāsāsuttavaṇṇanā

57. Sattame **Pajjanikanti**¹ tassa nigamassa nāmaṃ. **Koliyānanti**
 kolarājakulānaṃ. **Āyūṃ kho pana datvāti** āyudānaṃ datvā. **Āyussa bhāgini**
hotīti āyubhāgaṭṭilābhiniṃ hoti, āyūṃ vā bhajanikā² hoti, āyuppaṭilābhiniṃ
 attho. Sesapadesupi ese va nayo.

Rasasā upetanti rasena upetaṃ rasasampannaṃ. **Ujjugatesūti**
 kāyavaṅkādirahitattā ujukameva gatesu khīṇāsavesu. **Caraṇūpapannesūti**
 pañcadasahi caraṇadhammehi samannāgatesu. **Mahaggatesūti** mahattaṃ
 gatesu. Khīṇāsavānaññevetaṃ nāmaṃ. **Puññaena puññaṃ saṃsandamānāti**
 puññaena saddhim puññaṃ ghaṭṭayamānā³. **Maha pphalā lokavidūna vaṇṇitāti**
 evarūpā dānasāṅkhātā dakkhiṇā tividhalokaṃ viditaṃ katvā ʈhitattā
 lokavidūnaṃ Buddhānaṃ vaṇṇitā, Buddhehi pasatthāti attho. **Yaññaṃ manu**
ssarantāti yaññaṃ dānaṃ anussarantā. **Vedajātāti** tuṭṭhijātā.

1. Sajjanelanti (Sī), pajjanelanti (Syā)

2. Janikā (Ka)

3. Ghaṭṭayamānā (Sī), ghaṭṭiyamānā (Syā)

8. Sudattasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **saññatānanti** kāyavācāhi saṃyatānaṃ. **Paradattabhojinanti** parehi dinnameva bhuñjitvā yāpentānaṃ. **Kālenāti** yuttappattakālena. **Sakkacca dadāti**ti sahatthā sakkāraṃ katvā dadāti. **Cattāri ṭhānāni anuppaveccatīti** cattāri kāraṇāni anuppaveseti dadāti. **Yasavā hotīti** mahāparivāro hoti. Navamaṃ kevalaṃ bhikkhūnaṃ kathitaṃ. Sesamettha tādīsameva.

10. Gihisāmīcisuttavaṇṇanā

60. Dasame **gihisāmīcipaṭipadanti** gihīnaṃ anucchavikaṃ paṭipattiṃ. **Paccupaṭṭhito hotīti** atiharitvā dātukāmatāya pati-upaṭṭhito hoti upagato, bhikkhusaṃghassa cīvaraṃ detīti attho.

Upaṭṭhitāti upaṭṭhāyako. **Tesaṃ divā ca ratto cāti** ye evaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahanti, tesaṃ divā ca rattiṇca pariccāgavasena ca anussaraṇavasena ca sadā puññaṃ pavaḍḍhati. **Saggañca kamatiṭṭhānanti** tādīso ca bhaddakaṃ kammaṃ katvā saggaṭṭhānaṃ upagacchati. Imesu catūsupi suttesu agāriyapaṭipadā kathitā. Sotāpannasakadāgāmīnampi vaṭṭati.

Puññābhisandavaggo paṭhamo.

(7) 2. Pattakammavagga

1. Pattakammasuttavaṇṇanā

61. Dutiyassa paṭhame anīṭṭhapaṭikkhepena **iṭṭhā**. Mane¹ kamanti pavisantīti **kantā**. Manam appāyanti pavaḍḍhentīti **manāpā**. **Dullabhāti** paramadullabhā. **Bhogāti** bhuñjitabbā rūpādayo visayā. **Sahadhammenāti** dhammeneva saddhiṃ uppajjantu, mā dhammūpaghātā² katvā adhammenāti. Athavā **sahadhammenāti** sakāraṇena, tena tena senāpatiseṭṭhiṭṭhānādikāraṇena saddhiṃyeva uppajjantūti attho. **Yasoti** parivārasampatti.

1. Mano (Si, Ka)

2. Dhammassa ghātāṃ (Ka)

saha **ñātībhi**ti ñātakehi saddhim. **Saha upajjhāyehi**ti sukhadukkhesu upanijjhāyitabbattā upajjhāyasaṅkhātehi sandiṭṭhasambhattehi saddhim.

Akiccaṃ karotīti akātabbaṃ karoti. **Kiccaṃ aparādhetī**ti kattabbayuttakaṃ kiccaṃ akaronto taṃ aparādheti nāma. **Dhamsatī**ti patati parihāyati. **Abhiijjhāvisamalobhanti** abhiijjhāsaṅkhātāṃ visamalobhaṃ. **Pajahatī**ti nudati nīharati. **Mahāpaññoti** mahantapañño. **Puthupaññoti** puthulapañño. **Āpātadasoti** taṃ taṃ atthaṃ āpādeti tameva passati, sukhumampissa atthajātaṃ āpātaṃ āgacchatiyevāti attho.

Uṭṭhānavīriyādhigatehiti uṭṭhānaṅkhātena vīriyena adhigatehi. **Bāhābalaparicitehi**ti bāhābalena paricitehi vaḍḍhitehi. **Sedāvakkhitehi**ti avakkhittasedehi, sedaṃ muñcitvā vāyāmena payogena samadhigatehi¹ attho. **Dhammikehi**ti dhammayuttehi. **Dhammaladdhehi**ti dasakusalakammapathadhamme akopetvā laddhehi. **Pattakammānī**ti yuttakammāni anucchavikakammāni. **Sukhetī**ti sukhitaṃ karoti. **Pīṇetī**ti pīṇitaṃ balasampannaṃ karoti. **Ṭhānagataṃ hotī**ti kāraṇagataṃ hoti. Kim pana tanti? Catūsu pattakammesu ekaṃ bhogehi kattabbakammaṃ bhogajātameva ṭhānagataṃ. **Pattagatanti** yuttappattaṭṭhānagataṃ. **Āyatanaso paribhuttanti** kāraṇeneva paribhuttaṃ bhogajātaṃ hoti.

Pariyodhāya saṃvattatīti pidahitvā vattati. Yathā aggi-ādīhi uppannāsu āpadāsu, evaṃ ādittagehanibbāpanādīnaṃ atthāya dhanapariccāgaṃ katvā tāsāṃ āpadānaṃ maggaṃ pidahati nivāreti. **Sotthiṃ attānaṃ karotī**ti nirupaddavaṃ khemaṃ attānaṃ karoti. **Ñātibalinti**ti ñātakānaṃ baliṃ. **Atithibalinti**ti āgantukānaṃ baliṃ. **Pubbapetabalinti**ti paralokagatānaṃ ñātakānaṃ baliṃ. **Rājabalinti**ti rañño kattabbayuttakaṃ rājabaliṃ. **Devatābalinti**ti devatānaṃ kattabbabaliṃ. Sabbametaṃ tesāṃ tesāṃ yathānucchavikavasena dātabbādānassa adhivacanaṃ.

Khantisoracce nivīṭṭhāti adhivāsanakkhantiyañca susīlatāya ca nivīṭṭhā. **Ekamattānaṃ damentī**ti ekaṃ attanova attabhāvaṃ indriyadameṇa damenti. **Samentī**ti attano cittaṃ kilesavūpasamanena samenti. **Parinibbāpentī**ti

1. Saṃhatchīti (Sī), samagatehi (Syā)

kilesaparinibbāneneva parinibbāpentī. **Uddhaggikanti**-ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddhamaggamassāti **uddhaggikā**. Saggassa hitāti tatrūpapattijananato¹ **sovaggikā**. Nibbattanibbattaṭṭhāne sukhova vipāko assāti **sukhavipākā**. Suṭṭhu aggāna dībbavaṇṇādīnaṃ dasannaṃ viśesānaṃ nibbattanato **saggasaṃvattanikā**, evarūpaṃ dakkhiṇaṃ paṭiṭṭhāpetīti attho.

Ariyadhamme ṭhitoti pañcasīladhamme paṭiṭṭhito. **Pecca sagge pamodati**ti paralokaṃ gantvā yattha sagge paṭisandhim gaṇhāti, tattha modati. Sotāpannasakadāgāmino vā hontu anāgāmī vā², sabbesaṃ ayaṃ paṭipadā labbhatevāti.

2. Āṇāyasuttavaṇṇanā

62. Dutiye **adhigamanīyānī**ti pattabbānī. **Kāmabhoginā**ti vatthukāme ca kilesakāme ca paribhuñjantena. **Atthisukhā**dīsu atthīti uppajjanakasukhaṃ **atthisukhaṃ** nāma. Bhoge paribhuñjantassa³ uppajjanakasukhaṃ **bhogasukhaṃ** nāma. Anaṇosmīti uppajjanakasukhaṃ **āṇāyasukhaṃ** nāma. Niddoso anavajjosmīti uppajjanakasukhaṃ **anavajjasukhaṃ** nāma.

Bhuñjanti bhuñjamāno. **Paññā vipassati**ti paññāya vipassati. **Ubhobhāgeti** dve koṭṭhāse, heṭṭhimānī tīṇi ekaṃ koṭṭhāsaṃ, anavajjasukhaṃ ekaṃ koṭṭhāsanti evaṃ paññāya passamāno dve koṭṭhāse jānāti attho. **Anavajjasukhassetanti** etaṃ tividhampi sukhaṃ anavajjasukhasa soḷalim kalam nāgghatīti.

3. Brahmasuttavaṇṇanā

63. Tatiyaṃ Tikanipāte vaṇṇitameva. **Sapubbadevatānī**ti padamattameva ettha viśesoti. Catutthe sabbam uttānatthameva.

5. Rūpasuttavaṇṇanā

65. Pañca rūpe pamāṇaṃ gahetvā pasanno **rūpappamāṇo** nāma. **Rūpappasannoti** tasseva atthavacanaṃ. Ghose pamāṇaṃ gahetvā pasanno

1. Hitā tatrūpapattijanakā (Ka)

2. Anāgāmīti (Sī), anāgāmino vā (Ka)

3. Paribhuñjantena (Ka)

ghosappamāṇo nāma. Cīvaralūkhapattalūkhesu pamāṇaṃ gahetvā pasanno
lūkhappamāṇo nāma. Dhamme pamāṇaṃ gahetvā pasanno
dhammappamāṇo nāma. Itarāni tesāṃyeva atthavacanāni. Sabbasatte ca tayo
koṭṭhāse katvā dve koṭṭhāsā rūpappamāṇā, eko na rūpappamāṇo. Pañca
koṭṭhāse katvā cattāro koṭṭhāsā ghosappamāṇā, eko na ghosappamāṇo. Dasa
koṭṭhāse katvā nava koṭṭhāsā lūkhappamāṇā, eko na lūkhappa māṇo.
Satasahassaṃ koṭṭhāse katvā pana eko koṭṭhāsova dhammappamāṇo, sesā na
dhammappamāṇāti veditabbā.

Rūpe pamāṇimsūti ye rūpaṃ disvā pasannā, te rūpe pamāṇimsu nāma
pasīdimisūti attho¹. **Ghosena anvagūti** ghosena anugatā, ghosappamāṇaṃ
gahetvā pasannāti attho. **Chandarāgavasūpetāti** chandassa ca rāgassa ca
vasaṃ upetā. **Ajjhattaṇṇa na jānāti** niyakajjhatte tassa guṇaṃ na jānāti.
Bahiddhā ca na passatīti bahiddhāpissa paṭipattiṃ na passati.
Samantāvaraṇoti samantato āvārito, samantā vā āvaraṇamassāti
samantāvaraṇo. **Ghosena vuyhatīti** ghosena nīyati, na guṇena. **Ajjhattaṇṇa
na jānāti, bahiddhā ca vipassatīti** niyakajjhatte guṇaṃ na jānāti, bahiddhā
panassa paṭipattiṃ passati. **Bahiddhā phaladassāvīti** tassa parehi kataṃ
bahiddhā sakkārāphalaṃ passanto. **Vinīvaraṇadassāvīti** vivaṭadassāvī. **Na so
ghosena vuyhatīti** so ghosena na nīyati.

6. Sarāgasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **mohajaṃ cāpa'viddasūti** mohajaṃ cāpi aviddasū apaṇḍitā.
Savighātanti sadukkhaṃ. **Dukhudrayanti** āyatiṇṇa dukkhavaḍḍhidāyakaṃ.
Acakkhukāti paññā cakkhuraḥitā. **Yathā dhammā tathā santāti** yathā
rāgādayo dhammā ṭhitā, tathā sabhā vāva hutvā. **Na tassevanti**² **maññareti**
mayaṃ evaṃsantā evaṃsabhāvāti tassa na maññare, na maññantīti attho.
Imasmiṃ suttepi gāthāsupi vaṭṭameva kathitaṃ.

1. Rūpena pāmisūti ye rūpaṃ disvā pasannā, te rūpena pāmisu nāma,
pāmisūti attho (Sī, Syā)

2. Nassevanti (Sī)

7. Ahirājasuttavaṇṇanā

67. Sattame **imāni cattāri ahirājakulānī**ti idam daṭṭhavisāneva sandhāya vuttam. Ye hi keci daṭṭhavisā, sabbete imesaṃ catunnam ahirājakulānam abbhantaragatāva honti. **Attaguttiyāti** attano guttatthāya. **Attarakkhāyāti** attano rakkhaṇatthāya. **Attaparittāyāti** attano parittāṇatthāya. Parittam nāma anujānamīti attho.

Idāni yathā tam parittam kātabbam, tam dassento **Virūpakkhehi** meti-ādimāha. Tattha **Virūpakkhehi**ti Virūpakkhanāgakulehi. Sesesupi eseva nayo. **Apādakehi**ti apādakasattehi. Sesesupi eseva nayo. **Sabbe sattāti** ito pubbe ettakena ṭhānena odissakamettam kathetvā idāni anodissakamettam kathetum idamāraddham. Tattha **sattā pāṇā bhūtāti** sabbānetāni puggalavevacanāneva. **Bhadrāni passantūti** bhadrāni ārammaṇāni passantu. **Mā kañci pāpamāgamāti** kañci sattam pāpakam lāmakam mā āgacchatu. **Appamāṇo Buddhoti** ettha **Buddhoti** Buddhaguṇā veditabbā. Te hi appamāṇā nāma. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Pamāṇavantānīti** guṇappamāṇena yuttāni. **Uṇṇanābhīti** lomasanābhiko makkaṭako¹. **Sarabūti** gharagolikā. **Katā me rakkhā, katā me parittāti** mayā ettakassa janassa rakkhā ca parittāṇaṇca katam. **Paṭikkamantu bhūtānīti** sabbepi me kataparittāṇā sattā apagacchantu, mā maṃ viheṭṭhayimsūti attho.

8. Devadattasuttavaṇṇanā

68. Aṭṭhame **acirapakkante Devadatteti** saṃgham bhinditvā nacirapakkante. **Parābhavāyāti** avaḍḍhiyā vināsāya. **Assatarīti** vaḷavāya kucchimim gadrabhassa jātā. **Attavadhāya gabbham gaṇhātīti** tam assena saddhim sampayojenti, sā gabbham gaṇhitvā kāle sampatte vijāyitum nasakkontī pādehi bhūmim paharantī tiṭṭhati. Athassā cattāro pāde catūsu khāṇūsu bandhitvā kucchim phāletvā potakam niharanti. Sā tattheva marati. Tenetam vuttam.

1. Lomanābhilomamakkaṭako (Ka)

9. Padhānasuttavaṇṇanā

69. Navame kilesānaṃ saṃvaratthāya pavesanadvāraṃ pidahanatthāya padhānaṃ **saṃvarappadhānaṃ**, pajahanatthāya padhānaṃ **pahānappadhānaṃ**, kusālānaṃ dhammānaṃ brūhanatthāya vaḍḍhanatthāya padhānaṃ **bhāvanāppadhānaṃ**, tesāmyeva anurakkhaṇatthāya padhānaṃ **anurakkhaṇāppadhānaṃ**.

10. Adhammikasuttavaṇṇanā

70. Dasame **adhammikā** **hontīti** porāṇakarājūhi ṭhapitaṃ dasabhāgabaliñceva aparādhānurūpaṇca daṇḍaṃ aggahetvā atirekabalino ceva atirekadaṇḍassa ca gahaṇena adhammikā. **Rājāyuttāti** rañño janapadesu kiccasaṃvidhāyakā āyuttakapurisā. **Brāhmaṇagahapatikāti** antonagaravāsino brāhmaṇagahapatayo. **Negamajānapadāti** nigamavāsino ceva janapadavāsino ca. **Visamanti** visamā hutvā, asamayena vāyantīti attho. **Visamāti** na samā, atithaddhā vā atimudukā vāti attho. **Apañjasāti** maggato apagatā, ummaggagāmino hutvā vāyantīti attho. **Devatā parikupitā bhavantīti** vātesu hi visamesu apañjasesu vāyantesu rukkhā bhijjanti, vimānāni bhijjanti. Tasmā devatā parikupitā bhavanti, tā devassa sammā vassituṃ na denti. Tena vuttaṃ **devo na sammā dhāraṃ anuppavecchatīti**. **Visamapākāni sassāni bhavantīti** ekasmiṃ ṭhāne gabbhīni honti, ekasmiṃ sañjātakhīrāni, ekaṃ ṭhānaṃ paccatīti evaṃ visamaṃ pākāni sassāni bhavanti.

Samaṃ nakkhattāni tārakarūpāni parivattantīti yathā kattikapuṇṇamā kattika nakkhattameva labhati, migasirapuṇṇamā migasiranakkhattamevāti evaṃ tasmiṃ tasmiṃ māse sā sā puṇṇamā taṃ taṃ nakkhattameva labhati, tathā sammā parivattanti. **Samaṃ vātā vāyantīti** avisamā hutvā samayasmimyeva vāyanti, cha māse uttarā vātā, cha māse dakkhiṇāti evaṃ tesāṃ tesāṃ janapadānaṃ anurūpe samaye vāyanti. **Samāti** samappa vattino nātithaddhā nātimudū. **Pañjasāti** maggappaṭipannā, maggeneva vāyanti, no amaggenāti attho.

Jimhaṃ gacchatīti kuṭilaṃ gacchati, atitthaṃ gaṇhāti. **Nette¹ jimhaṃ gate satīti** nayaṭīti nettā². Tasmim nette jimhaṃ gate kuṭilaṃ gantvā atitthaṃ gaṇhante itarāpi atitthameva gaṇhantīti attho. Netetipi³ pāṭho. **Dukkhaṃ setīti** dukkhaṃ sayati, dukkhitam hotīti attho.

Pattakammavaggo dutiyo.

(8) 3. Apanṇakavagga

1. Padhānasuttavaṇṇanā

71. Tatiyavaggassa paṭhame **apanṇakappaṭipadanti** aviraddhappaṭipadam. **Yoni cassa āraddhā hotīti** kāraṇaṇcassa paripuṇṇam hoti. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattatthāya. Dutiyam uttānameva.

3. Sappurisasuttavaṇṇanā

73. Tatiye **avaṇṇoti** aguṇo. **Pātu karotīti** katheti, pākaṭam karoti. **Pañhābhiniṭoti** pañhatthāya abhinīto. **Ahāpetvā alambitvāti** aparihīnam alambitam katvā. Ettha ca asappuriso pāpicchatāya attano avaṇṇam chādeti, sappuriso lajjitāya attano vaṇṇam. Idāni yasmā asappuriso hirottapparahito saṃvāsena avajānāti, sappuriso pana hirottappasamannāgato saṃvāsena nāvajānāti. Tasmā asappurisabhāvasādhakam⁴ adhunāgatavadhukopammaṃ dassetuṃ **seyyathāpi bhikkhave vadhukāti**-ādimāha. Tattha **vadhu kāti** suṇisā. **Tibbanti** bahalam. Sesamettha uttānatthamevāti.

4-5. Aggasuttadvayavaṇṇanā

74-75. Catutthe **sīlagganti** aggappattam uttamasīlam. Eseva nayo sabbattha. Pañcame **rūpagganti** yaṃ rūpaṃ sammasitvā arahattam pāpuṇāti, idaṃ rūpaggam nāma. Sesesupi eseva nayo. **Bhavagganti** ettha pana yasmim attabhāve ṭhito arahattam pāpuṇāti, etaṃ bhavaggam nāmāti.

1. Nete (Sī)

2. Netā (Sī)

3. Nettetipi (Sī), nītetipi (Ka)

4. Sappurisabhāvasādhakam (Sī, Syā)

6. Kusinārasuttavaṇṇanā

76. Chaṭṭhe **upavattaneti** pācīnagatāya sālapanṭiyā uttarena nivattitvā ṭhitāya vemajjhaṭṭhāne. **Antarena yamakasālānanti** dvinnam sālārukkhanam antare. **Kaṅkhāti** dvelhakam. **Vimatīti** vinicchitum asamattatā. “Buddho nu kho na Buddho nu kho, dhammo nu kho na dhammo nu kho, saṅgho nu kho na saṅgho nu kho, maggo nu kho na maggo nu kho, paṭipadā nu kho na paṭipadā nu kho”ti yassa saṁsayo uppajjeyya, tam vo vadāmi pucchatha bhikkhaveti ayamettha saṅkhepattho. **Satthugāravenapi na puccheyyāthāti** “mayam Satthu santike pabbajimha, cattāro paccayāpi no Satthu santakāva. Te mayam¹ ettakam kālam kaṅkham akatvā na arahāma ajja pacchime kāle kaṅkham kātun”ti sace evam Satthari gāravena na pucchatha. **Sahāyakopi bhikkhave sahāyakassa ārocetūti** tumhākam yo yassa bhikkhussa sandiṭṭho sambhatto, so tassa ārocetu, aham ekassa bhikkhussa kathessāmi, tassa katham sutvā sabbe nikkāṅkhā bhavathāti dasseti. **Evam pasannoti** evam saddahāmi ahanti attho. **Ñānamevāti** nikkāṅkhabhāvapaccakkhakarāṇāṇāmyeva ettha Tathāgatassa, na saddhāmattanti attho. **Imesam hi Ānandāti** imesam antosāṇiyam nisinnānam pañcannam bhikkhusatānam. **Yo pacchi makoti** yo guṇavasena pacchimako, Ānandattheramyeva sandhāyāha.

7. Acinteyyasuttavaṇṇanā

77. Sattame **acinteyyānīti** cintetum ayuttāni. **Na cintetabbānīti** acinteyyattāyeva na cintetabbāni. **Yāni cintentoti** yāni kāraṇāni cinto. **Ummādassāti** ummattakabhāvassa. **Vighātassāti** dukkhassa. **Buddhavisayoti** Buddhānam visayo, sabbaññutaññāṇādīnam Buddhaguṇānam pavatti ca ānubhāvo ca. **Jhānavisayoti** abhiññājhānavisayo². **Kammavipākoti** diṭṭhadhammavedanīyādīnam kammānam vipāko. **Lokacintāti** “kena nu kho candimasūriyā katā, kena mahāpathavī, kena mahāsamuddo, kena sattā uppādītā, kena pabbatā, kena ambatālanāḷikerādayo”ti evarūpā lokacintā.

1. Tena mayam (Ka)

2. Abhiññādivisayo (Ka)

8. Dakkhiṇasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame **dakkhiṇāvisuddhiyoti** dānasaṅkhātāya dakkhiṇāya visujjhanakāraṇāni. **Dāyakato visujjhatīti** mahapphalabhāvena visujjhati, mahapphalā hotīti attho. **Kalyāṇadhammoti** sucidhammo. **Pāpadhammoti** lāmakadhammo. **Dāyakato visujjhatīti** ettha Vessantaramahārājā kathetabbo. So hi Jūjakabrahmaṇassa dārake datvā mahāpathaviṃ kampesi. **Paṭiggāhakato visujjhatīti** ettha Kalyāṇīnadīmukhadvāravāsī Kevaṭṭo kathetabbo. So kira Dīghasumattherassa tikkhattuṃ piṇḍapātāṃ datvā maraṇa mañce nipanno “ayyassa maṃ Dīghasumattherassa dinnapiṇḍapāto uddharatī”ti āha. **Neva dāyakatoti** ettha Vaḍḍhamānavāsī Luddako kathetabbo. So kira petadakkhiṇaṃ dento ekassa dussīlasseva tayo vāre adāsi. Tatiyavāre “amanusso dussīlo maṃ vilumpatī”ti viravi. Ekassa sīlavato bhikkhuno datvā pāpitakāleyevassa pāpuṇi. **Dāyakato ceva visujjhati paṭiggāhakato cāti** ettha asadisadānaṃ kathetabbanti.

9. Vaṇijjasuttavaṇṇanā

79. Navame **tādisā vāti** taṃsadisāva taṃsarikkhakāva. **Chedagāminī** hotīti chedaṃ gacchati. Yaṃ patthitaṃ, taṃ sabbaṃ nassatīti attho. **Na yathādhippāyā** hotīti yathājjhāsayaṃ na hoti. **Parādhippāyā** hotīti parajjhāsayaṃ ajjhāsayaṃ adhikataraphalā hoti. **Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti** ettha samitapāpabāhitapāpatāhi samaṇabrāhmaṇatā veditabbā. **Vadatu¹ bhante paccayenāti** bhante catubbidhena cīvarādinā paccayena vadeyyāsīti evaṃ pavāreti nimanteti. **Yena pavāretīti** paricchinditvā yattakena pavāreti. **Taṃ na detīti** taṃ sabbasova na deti. **Na² yathādhippāyaṃ detīti** yathā³ tassa ajjhāsayo, evaṃ dātuṃ na sakkoti, hāpetvā appakaṃ deti. **Yathādhippāyaṃ detīti** yattakaṃ so icchati, tattakameva deti. **Parādhippāyaṃ detīti** appakaṃ pavāretvā avattharitvā bahuṃ deti.

1. Vada (Sī, Syā)

2. Taṃ na (Sī, Syā)

3. Yaṃ yathā (Ka)

10. Kambojasuttavaṇṇanā

80. Dasame **neva sabhāyaṃ nisīdatī**ti vinicchaya karaṇattham vinicchaya sabhāyaṃ neva nisīdati. **Na kammantaṃ payojetī**ti kasivaṇijjādimahākammantaṃ nappayojetī. **Na kambojaṃ gacchatī**ti bhoge sambharaṇatthāya¹ Kambojaraṭṭham na gacchatī. Desanāmetameva cetam, yaṃ kiñci tiroraṭṭham na gacchatīti attho. **Kodhanoti**-ādīsu kodhanatāya kodhapariyuṭṭhito atthānattham na jānāti, issukitāya parasampattim na sahati, maccharitāya dhanam datvā kiccaṃ kātuṃ na sakkoti, nippannatāya kiccaṃ samvidhātuṃ na sakkoti. Tasmā etāni sabhānisīdanādīni na karotīti.

Apaṇṇakavaggo tatiyo.

(9) 4. Macalavagga

1-5. Pāṇātipātādisuttapañcakavaṇṇanā

81-85. Catutthassa paṭhamādīni uttānatthāneva. Pañcame “nīce kule paccājāto”ti-ādikena tamena yuttoti **tamo**. Kāyaduccaritādīhi puna nirayatamūpagamanato **tamaparāyaṇo**. Iti ubhayenapi khandhatamova kathito hoti. “Aḍḍhe kule paccājāto”ti ādikena jotinā yuttato **joti**, āloka bhūtoti vuttaṃ hoti. Kāyasucaritādīhi puna sagguppattijotibhāvūpagamanato **jotiparāyaṇo**. Iminā nayena itarepi dve veditabbā.

Venakuleti vilīvakārakule. **Nesādakule**ti migaluddakādīnaṃ kule. **Rathakārakule**ti cammakārakule. **Pukkusakule**ti pupphacchaḍḍakakule. **Kasiravuttiket**i dukkha vuttike. **Dubbaṇṇoti** paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddasikoti** vijātamātu yāpi amanāpadassano. **Okotimakoti** lakuṇḍako. **Kāṇoti** ekacchikāṇo vā ubhayacchi kāṇo vā. **Kuṇṭi**ti ekahatthakuṇi vā ubhayahatthakuṇi vā. **Khañjoti** ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahatoti** hatapakkho

1. Bhogasamharaṇatthāya (Sī), bhogasambharaṇatthāya (Syā)

pīṭhasappī. **Paḍīpeyyassā**ti telakapallādino dīpa-upakaraṇassa. **Evaṃ kho bhikkhavesi** ettha eko puggalo bahiddhā ālokaṃ adisvā mātu kucchimhiyeva kālaṃ katvā apāyesu nibbattanto sakalampi kappam saṃsarati. Sopi tamotamaparāyaṇova. So pana kuhakapuggalo bhavesi. Kuhakassa hi evarūpā nipphatti hotīti vuttam.

Ettha ca “nīce kule”ti-ādīhi āgamanavipatti ceva paccuppannapaccayavipatti ca dassitā. “Dalidde”ti-ādīhi pavattapaccayavipatti, “kasiravuttike”ti-ādīhi ājīvupāyavipatti, “dubbaṇṇo”ti-ādīhi attabhāvaavipatti, “bahvābādho”ti-ādīhi dukkhakāraṇasamāyogo, “na lābhī”ti-ādīhi sukhakāraṇavipatti ceva upabhogavipatti ca, “kāyena duccharitaṃ”ti-ādīhi tamaparāyaṇabhāvassa kāraṇasamāyogo, “kāyassa bhedaṃ”ti-ādīhi samparāyikatamūpagamo. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

6. Oṇatonatasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **oṇatonatoti** idāni nīcako āyatimpi nīcako bhavissati. **Oṇatunṇatoti** idāni nīco āyatim ucco bhavissati. **Uṇṇatonatoti** idāni ucco āyatim nīco bhavissati. **Uṇṇatunṇatoti** idāni ucco āyatimpi ucco bhavissati. Vitthāro pana nesaṃ purimasuttanayeneva veditabbo.

7. Puttasuttavaṇṇanā

87. Sattame **samaṇamacaloti** samaṇa-acalo, makāro padasandhikaro, niccalasamaṇoti attho. Iminā sattavidhampi sekhaṃ dasseti. So hi sāsane mūlajātāya saddhāya paṭiṭṭhitattā acalo nāma. **Samaṇapuṇḍarīkoti** puṇḍarīkasadiso samaṇo. Puṇḍarīkaṃ nāma ūnasatapattaṃ saroruhaṃ. Iminā sukkhavipassakakhīṇāsavaṃ dasseti. So hi jhānābhiññānaṃ abhāvena aparipuṇṇaguṇattā samaṇapuṇḍarīko nāma hoti. **Samaṇapadumoti** padumasadiso samaṇo. Padumaṃ nāma paripuṇṇasatapattaṃ saroruhaṃ. Iminā ubhatobhāgavimuttaṃ khīṇāsavaṃ dasseti. So hi jhānābhiññānaṃ bhāvena paripuṇṇaguṇattā samaṇapadumo nāma.

hoti. **Samaṇesu samaṇasukhumā**loti sabbesupi etesu samaṇesu sukhumālasamaṇo muducittasarīro kāyikacetasikadukkharahito ekantasukhī. Etena attānañceva attasadiṣṣe ca dasseti.

Evam mātikaṃ nikkhipitvā idāni paṭipāṭiyā vibhajanto **kathaṇca**¹ **bhikkhaveli**-ādimāha. Tattha **sekhoti** sattavidhopi sekho. **Pāṭipadoti** paṭipannako. **Anuttaram** yogakkhemam **patthayamāno viharatī**ti arahattam patthayanto viharati. **Muddhāvasittassā**ti muddhani avasittassa, katābhisekassāti attho. **Ābhisekoti** abhisekaṃ kātum yutto. **Anabhisittoti** na tāva abhisitto. **Macalappattoti** rañño khattiyassa muddhāvasittassa puttabhāvena ceva puttesu jeṭṭhakabhāvena ca na tāva abhisittabhāvena ca abhisekappatti-atthāya acalappatto niccalappatto². Makāro nipātamattam. **Kāyena phusitvā**ti nāmakāyena phusitvā.

Yācitova bahulam cīvaram paribhuñjatiti “idaṃ bhante paribhuñjathā”ti evam dāyakehi yācamāneheva upanītam cīvaram bahum paribhuñjati, kiñcideva ayācitam, Bākulatthero viya. Piṇḍapātam khadiravanamagge Sīvalitthero viya. Senāsanam Aṭṭhakanāgarasutte³ Ānandatthero viya. Gilānapaccayam Pilindavacchathero viya. **Tyassā**ti te assa. **Manāpenevā**ti manam allīyanakena. **Samudācarantī**ti kattabbakiccāni karonti pavattanti vā. **Upahāram upaharantī**ti kāyikacetasika-upahāram upaharanti upanīyanti. **Sannipātikānī**ti tiṇṇampi sannipātena nibbattāni. **Utupariṇāmajānī**ti utupariṇāmato atisīta-ati-uṇha-ututo jātāni. **Visamaparihārājānī**ti accāsana-aṭṭiṭṭhānādikā visamaparihārato jātāni. **Opakkamikānī**ti vadhābandhanādi-upakkamena nibbattāni. **Kammavipākajānī**ti vināpi imehi kāraṇehi kevalam pubbe katakammavipākavaseneva jātāni. **Catunnam jhānānanti** ettha khīṇāsavānampi Buddhānampi kiriyajjhānāneva adhippetāni. Sesam uttānatthamevāti.

8. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame sāsane laddhappatiṭṭhattā sotāpannova **samaṇamacaloti** vutto, nātibahugūṇattā na bahupattam viya saroruham

1. Katamo ca (Sī) 2. Niccalapattano (Sī, Syā) 3. Ma 2. 12; Am 3. 542 piṭṭhesu.

sakadāgāmī **samaṇapūṇḍarīkoti**, tato bahutaraguṇattā satapattam¹ viya saroruham anāgāmī **samaṇapadumoti**, thaddhabhāvakarānam kilesānam sabbaso samucchinnattā mudubhāvappatto khīṇāsavo **samaṇasukhumāloti**.

9. Sammādiṭṭhisuttavaṇṇanā

89. Navame **sammādiṭṭhikoti**-ādihi aṭṭhaṅgikamaggavasena paṭhamasutte viya satta sekhā gahitā. Dutiyavāre dasaṅgikamaggavasena vā arahattaphalañāṇa-arahattaphalavimuttīhi saddhim, aṭṭhaṅgikamaggavasena vā sukkhavipassakakhīṇāsavo kathito, tatiyavāre ubhatobhāgavimutto, catutthavāre Tathāgato ca Tathāgatasadisakhīṇāsavo cāti. Iti idaṃ suttaṃ paṭhamasutte kathitapuggalānam vaseneva kathitaṃ, desanāmattameva panettha nānanti.

10. Khandhasuttavaṇṇanā

90. Dasame paṭhamavāre² arahattatthāya payogaṃ anārabhitvā ṭhito pamādavihārī sekhapuggalo kathito. Dutiyavāre³ anuppāditajjhāno āraddhavipassako appamādavihārī sekhapuggalo kathito. Tatiyavāre⁴ āraddhavipassako appamādavihārī aṭṭhavimokkhalābhī sekhapuggalo kathito, catutthavāre paramasukhumālakhīṇāsavoti.

Macalavaggo catuttho.

(10) 5. Asuravagga

1. Asurasuttavaṇṇanā

91. Pañcamassa paṭhame **asuroti** asurasadiso bībhaccho⁵. **Devoti** devasadiso guṇavasena abhirūpo pāsādiko.

1. Pattasatamattaṃ (Ka)

2. Paṭhamavārena (Sī, Syā)

3. Dutiyavārena (Sī, Syā)

4. Tatiyavārena (Sī, Syā)

5. Vigaccho (Ka)

2. Paṭhamasamādhisuttavaṇṇanā

92. Dutiye **ajjhataṃ cetosamathassā**ti niyakajjhatte appanācittasamādhissa. **Adhipaññā**dhammavipassanāyāti saṅkhārapariggāhakavipassanāñāṇassa. Tañhi adhipaññāsaṅkhātāṇca, pañcakkhandhasaṅkhātesu ca dhammesu vipassanābhūtaṃ, tasmā “adhipaññādhmavipassanā”ti vuccatīti.

3. Dutiyaśamādhisuttavaṇṇanā

93. Tatiye **yogo karaṇīyoti** yuttappayuttatā kattabbā. **Chandoti** kattukamyatāchando. **Vāyāmoti** payogo. **Ussāhoti** tato adhimattataraṃ vīriyaṃ. **Ussolīti** paṅkalaggasakaṭa-uddharaṇasadisam mahāvīriyaṃ. **Appaṭivānīti** anivattanatā.

4. Tatiyaśamādhisuttavaṇṇanā

94. Catutthe **evaṃ kho āvuso saṅkhārā daṭṭhabbā**ti-ādīsu āvuso saṅkhārā nāma aniccato daṭṭhabbā, aniccato sammāsītābbā, aniccato passitābbā. Tathā dukkhato, anattatoti evaṃ attho daṭṭhabbo. **Evaṃ kho āvuso cittaṃ saṇṭhapetabbanti**-ādīsopi paṭhamajjhānavasena āvuso cittaṃ saṇṭhapetabbam, paṭhamajjhānavasena sannisādetabbam, paṭhamajjhānavasena ekodi kātābbam, paṭhamajjhānavasena samādahitabbam. Tathā dutiyajjhānādivasenāti evaṃ attho daṭṭhabbo. Imesu tīsopi suttesu samathavipassanā lokiyalokuttarāva kathitā.

5. Chavālātasuttavaṇṇanā

95. Pañcame **chavālā**tanti susāne alātaṃ. **Majjhe gūthagatanti** majjhaṭṭhāne gūthamakkhitaṃ. **Neva gāme kaṭṭhatthaṃ pharatīti** kūṭagopānasithambhasopānādīnaṃ atthāya anupaneyyatāya gāme na kaṭṭhatthaṃ sādheti, khettaḷupādaṃ vā mañcapādaṃ vā kātuṃ anupaneyyatāya na araṇṇe kaṭṭhatthaṃ sādheti. Dvīsu koṭīsu gayhamānaṃ hatthaṃ ḍahati, majjhe gayhamānaṃ gūthena makkheti. **Tathūpamanti** taṃsarikkhakaṃ. **Abhikkantataroti** sundarataro. **Paṇītataroti** uttamataro. **Gavā khīranti** gāvito khīraṃ. **Khīramhā dadhīti**-ādīsu paraṃ paraṃ purimato purimato aggaṃ, sappimaṇḍo pana tesu sabbesopi

aggameva. **Aggoti-**ādīsu guṇehi aggo ceva seṭṭho ca pamukho ca uttamo ca pavarō cāti veditabbo. Chavālātūpamāya na dussīlo puggalo kathito, appassuto pana vissatṭhakammanto goṇasadiso puggalo kathitoti veditabbo. Chaṭṭhe sabbaṃ uttānatthameva.

7. Khippanisantisuttavaṇṇanā

97. Sattame **khippanisantī**ti khippanisāmano¹ sīghaṃ jānituṃ samattho. **Sutānañca dhammānanti** sutappaguṇānaṃ² tantidhammānaṃ. **Atthūpaparikkhī**ti atthaṃ upaparikkhako. **Atthamaññāya dhammamaññāyā**ti Atṭhakathañca Pāliñca jānitvā. **Dhammānudhammapaṭipanno hotī**ti navalokuttaradhammānaṃ anurūpadhammabhūtaṃ sasīlakaṃ pubbabhāgappaṭipadaṃ paṭipanno hoti. **No ca kalyāṇavācoti** na sundaravacano. **Na kalyāṇavākkaraṇoti** na sundaravacanaghoso hoti. **Poriyā**ti-ādīhi saddhiṃ no kāro yojetabboeva. Guṇaparipuṇṇāya apalibuddhāya adosāya agaḷitapadabyañjanāya atthaṃ viññāpetuṃ samatthāya vācāya samannāgato na hotīti attho. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

8. Attahitasuttavaṇṇanā

98-99. Atṭhamaṃ puggalajjhāsaya vasenāpi Dasabalassa desanāññāvilāsenāpi kathitaṃ, navamaṃ pañcaveravasena.

10. Potaliyasuttavaṇṇanā

100. Dasame **Kālenā**ti yuttappattakālena. **Khamatī**ti ruccati. **Yadidaṃ tattha tattha kālaññutā**ti yā esā tattha tattha kālaṃ jānanā. Taṃ taṃ kālaṃ ñatvā hi avaṇṇārahassa avaṇṇakathanāṃ vaṇṇārahassa ca vaṇṇakathanāṃ paṇḍitānaṃ pakatīti dasseti.

Asuravaggo pañcama.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Khippaṃ nisāmanā (Ka)

2. Dhatānañca dhammānanti dhatapaguṇānaṃ (Sī, Syā)

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Valāhakavagga

1-2. Valāhakasuttadvayaṇṇanā

101-2. Tatiyapaṇṇāsakassa paṭhame **valāhakā**ti meghā. **Bhāsita** hoti **no kattā**ti “idañcidañca karissāmī”ti kevalaṃ bhāsatiyeva, na karoti. **Kattā** hoti **no bhāsita**ti akathetvāva “idañcidañca mayā kātum vaṭṭati”ti kattā hoti. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. Dutiyaṃ uttānameva.

3. Kumbhasuttavaṇṇanā

103. Tatiye **kumbhā**ti ghaṭā. **Tuccho** pihitoti rittako pihitamukho. **Pūro** **vivaṭoti** udakapuṇṇo apārutamukho. Sesadvayepi eseva nayo.

4. Udakarahadasuttavaṇṇanā

104. Catutthe **uttāno gambhīrobhāsoti**-ādīsu purāṇapaṇṇarasasambhinnavaṇṇo kāḷa-udako **gambhīrobhāso** nāma, acchavippasannamaṇivaṇṇa-udako **uttānobhāso** nāma.

5. Ambasuttavaṇṇanā

105. Pañcame **āmaṃ pakkavaṇṇī**ti āmaṃ hutvā oloketānaṃ pakkasadisāṃ khāyati. Evaṃ sabbapadāni daṭṭhabbāni. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva.

7. Mūsikasuttavaṇṇanā

107. Sattame yo āvāṭaṃ¹ khaṇati, na ca tattha vasati, so **gādhaṃ kattā** **no vasita**ti vuccati. Khantātipi pāṭho. Iminā nayena sabbapadāni veditabbāni.

1. Yo ca gādhaṃ (Ka)

8. Balībaddhasuttavaṇṇanā

108. Aṭṭhame yo attano gogaṇaṃ maddati, na paragogaṇaṃ, ayaṃ **sagavacaṇḍo no paragavacaṇḍoti** evaṃ sabbapadāni veditabbāni. **Ubbejetā hotīti** ghaṭṭetvā vijjhitvā ubbegapattaṃ¹ karoti.

9. Rukkhasuttavaṇṇanā

109. Navame **pheggu phegguparivāro**ti nissāro pheggurukkho pheggurukkheheva parivuto. **Sāraparivāro**ti khadirādīhi sārarukkheheva parivuto. Esa nayo sabbattha.

10. Āsīvisasuttavaṇṇanā

110. Dasame **āgataviso na ghoravisoti** yassa viṣaṃ āgacchati, ghoraṃ pana na hoti, cirakālaṃ na pīleti. Sesapadesupī eṣeva nayoti.

Valāhakavaggo paṭhamo.

(12) 2. Kesivagga

1. Kesisuttavaṇṇanā

111. Dutiyassa paṭhame **kesīti** tassa nāmaṃ. Assadamme sāretīti **assadammasārathi**. **Saṇhenapi vinemīti**² ādīsu tassa anucchavikaṃ sakkāraṃ katvā subhojanaṃ bhojetvā madhurapānaṃ pāyetvā muduvacanena samudācaritvā damento saṇhena dameti nāma, jāṇubandhanamukhabandhanādīhi ceva patodavijjhanakasābhighātapharusavacanehi ca damento pharusena dameti nāma, kālena kālaṃ tadubhayaṃ karonto saṇhapharusena dameti nāma.

1. Ubbegataṃ (Ka)

2. Dametīti (Si)

2. Javasuttavaṇṇanā

112. Dutīye **ajjavenā**ti ujukabhāvena. **Javenā**ti padavegena. **Khantiyā**ti adhivāsanakkhantiyā. **Soraccenā**ti sucibhāvasīlena. Puggalaguṇaṅgesu **javenā**ti nāṇajavena. Sesamettha uttānatthameva.

3. Patodasuttavaṇṇanā

113. Tatiye **patodacchāyanti** vijjhanattham ukkhittassa patodassa chāyam. **Samvijjati**ti “javo me gahetabbo”ti sallakkhaṇavasena samvijjati. **Samvegam āpajjati**ti samvegam¹ paṭipajjati **lomavedhaviddhoti** lomakūpe patodavedhena viddhamatto. **Cammavedhaviddhoti** chavicammam chindantena patodavedhena viddho. **Aṭṭhivedhaviddhoti** aṭṭhim bhindantena vedhena viddho. **Kāyenā**ti nāmakāyena. **Paramasaccanti** nibbānam. **Sacchikarotī**ti passati. **Paññāyati**ti saḥavipassanāya maggapaññāya.

4. Nāgasuttavaṇṇanā

114. Catutthe **aṭṭhim katvā**ti aṭṭhiko hutvā. **Tiṇavaninnādasaddānanti** ettha **tiṇavoti** ḍiṇḍimo, **ninnādasaddoti** sabbesampi ekatomissito mahāsaddo. **Ḍaṁsādīsu ḍaṁsāti** piṅgalamakkhikā, **makasā** makasāva. **Khippaññeva gantā hotīti** sīlasamādhī paññāvimuttivimuttiñāṇadassanāni pūretvā sīghameva gantā hoti.

5. Thānasuttavaṇṇanā

115. Pañcame **thānānī**ti kāraṇāni. **Anatthāya samvattatī**ti ahitāya avaḍḍhiyā samvattati. Ettha ca paṭhamam opātakkaṇanamacchabandhanasandhicchedanādibhedam sadukkham savighātam pāpakammam veditabbam, dutiyam samajīvikānam gihīnam pupphacchaḍḍakādikammam sudhākoṭṭanagehacchādana-asuciṭṭhānasammajjanādi- kammañca veditabbam, tatiyam surāpānagandhavilepanamālāpiḷandhanādikammañceva assādasena pavattam pāṇātipātādikammañca veditabbam, catuttham dhammassavanatthāya gamanakāle suddhavatthacchādanamālāgandhādīnam ādāya

gamaṇaṃ cetiyavandanaṃ bodhivandanaṃ madhuradhammakathāsavanaṃ pañcasīla samādānanti evamādisu somanassasampayuttaṃ kusalakammaṃ veditabbaṃ. **Purisathāmeti** purisassa ñāṇathāmasmiṃ. Sesadvayepi eseva nayo.

6. Appamādasuttavaṇṇanā

116. Chaṭṭhe **yato khoti** yadā kho. **Samparāyikassāti** desanāmettaṃ, khīṇāsavo pana neva samparāyikassa, na diṭṭhadhammikassa maraṇassa bhāyati. Sova idha adhippeto. Keci pana “sammādiṭṭhi bhāvitāti vacanato sotāpannaṃ ādim katvā sabbepi ariyā adhippetā”ti vadanti.

7. Ārakkhasuttavaṇṇanā

117. Sattame **attarūpenāti** attano anurūpena anucchavikena, hitakāmenāti attho. **Rajanīyesūti** rāgassa paccayabhūtesu. **Dhammesūti** sabhāvesu, iṭṭhārammaṇesūti attho. Evaṃ sabbattha nayo veditabbo. **Na rajjati**¹ diṭṭhivasena na rajjati². Sesapadesupi eseva nayo. **Na ca pana samaṇavacanahetupi gacchatīti** samaṇānaṃ paravādīnaṃ vacanahetupi attano diṭṭhiṃ pahāya tesaṃ diṭṭhivasena na gacchatīti attho. Idhāpi khīṇāsavova adhippeto.

8-10. Saṃvejanīyādisuttattayavaṇṇanā

118-120. Aṭṭhame **dassanīyānīti** passitabbayuttakāni. **Saṃvejanīyānīti** saṃvegajanakāni. Navame **jātibhayanti** jātim ārabha uppajjanakabhayaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. Dasame **aggibhayanti** aggiṃ paṭicca uppajjanakabhayaṃ. Sesapadesupi eseva nayo.

Kesivaggo dutiyo.

1. Na chambhatīti (Sī, Syā)

2. Na chambhati (Sī, Syā)

(13) 3. Bhayavagga

1. Attānuvādasuttavaṇṇanā

121. Tatiyassa paṭhame **attānuvādabhayanti** attānaṃ anuvadantassa uppajjanakabhayaṃ. **Parānuvādabhayanti** parassa anuvādato uppajjanakabhayaṃ. **Daṇḍabhayanti** dvattiṃsa kammakāraṇa¹ paṭicca uppajjanakabhayaṃ. **Duggatibhayanti** cattāro apāye paṭicca uppajjanakabhayaṃ. **Idaṃ vuccati bhikkhave attānuvādabhayanti**-ādīsu attānuvādabhayaṃ tāva paccavekkhantassa ajjhataṃ hirī samuṭṭhāti, sāssa² tīsu dvāresu saṃvaram janeti, tīsu dvāresu saṃvaro catupārisuddhisīlaṃ hoti. So tasmim sīle paṭiṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphale paṭiṭṭhāti. Parānuvādabhayaṃ pana paccavekkhantassa bahiddhā ottappaṃ samuṭṭhāti, tadassa tīsu dvāresu saṃvaram janeti, tīsu dvāresu saṃvaro catupārisuddhisīlaṃ hoti. So tasmim sīle paṭiṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphale paṭiṭṭhāti. Duggatibhayaṃ paccavekkhantassa ajjhataṃ hirī samuṭṭhāti, sāssa tīsu dvāresu saṃvaram janeti, tīsu dvāresu saṃvaro catupārisuddhi sīlaṃ hoti. So tasmim sīle paṭiṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphale paṭiṭṭhāti.

2. Ūmibhayasuttavaṇṇanā

122. Dutiye **udakorohantassāti** udakaṃ otarantassa. **Pāṭikaṅkhitabbānīti** icchitabbāni. **Susukābhayanti** caṇḍamacchabhayaṃ. **Mukhāvaraṇaṃ maññe karontīti** mukhapidahanam viya karonti. **Odarikattassāti** mahodaratāya mahagghasabhāvassa. **Arakkhiteneva kāyenāti**-ādīsu kāyadvāre tividhassa saṃvarassa abhāvato arakkhitena kāyena. Vacīdvāre catubbidhassa saṃvarassa abhāvato **arakkhitāya vācāya**.

3. Paṭhamanānākaraṇasuttavaṇṇanā

123. Tatiye **tadassādetīti** taṃ jhānaṃ sukhassādena assādeti. **Nikāmetīti** pattheti. **Vittim āpajjatīti** tuṭṭhim āpajjati.

1. Kammakāraṇe (Sī, Ṭikāyaṃ ca), kammakāraṇaṃ (Syā)

2. Tadāssa (Ka)

tadadhimuttoti tasmim̐ adhimutto, tam̐ vā adhimutto. **Tabbahulavihārī**ti tena jhānena bahulam̐ viharanto¹. **Sahabyatam̐ upapajjatī**ti sahabhāvaṃ gacchati, tattha nibbattatīti attho. **Kappo āyupamāṇanti** ettha paṭhamajjhānaṃ atthi hīnaṃ, atthi majjhimaṃ, atthi paṇītaṃ. Tattha hīnena uppannānaṃ kappassa tatiyo koṭṭhāso āyupamāṇaṃ, majjhimena upaḍḍhakappo, paṇītena kappo. Tam̐ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Nirayampi gacchatī**ti nirayagamanīyassa kammasa appahīnattā aparāparaṃ gacchati, na anantameva. **Tasmim̐yeva bhava parinibbāyatī**ti tasmim̐yeva rūpabhava ṭhatvā parinibbāyati, na heṭṭhā otarati. **Yadidaṃ gatiyā upapattiyā satī**ti yaṃ idaṃ gatiyā ca upapattiyā ca sati sekhasa ariyasāvakassa paṭisandhivasena heṭṭhā anotaritvā tasmim̐ yeva rūpabhava upari dutiyatatiyādīsu aññatarasmim̐ brahmaloke parinibbānaṃ, puthujjanassa pana nirayādigamanaṃ, idaṃ nānākaraṇanti attho.

Dve kappāti etthāpi dutiyajjhānaṃ vuttanayeneva tividham̐² hoti. Tattha paṇīta bhāvanena³ nibbattānaṃ aṭṭhakappā āyupamāṇaṃ, majjhimena cattāro, hīnena dve. Tam̐ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Cattāro kappā**ti ettha yaṃ heṭṭhā vuttaṃ “kappo dve kappā”ti, tampi āharitvā attho veditabbo. Kappoti ca guṇassapi nāmaṃ, tasmā kappo dve kappā cattāro kappāti ayamettha attho daṭṭhabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo paṭhamam̐ vutto kappo, so dve vāre gaṇetvā ekena guṇena dve kappā honti, dutiyena cattāro, puna te cattāro⁴ kappāti imehi catūhi guṇehi guṇitā ekena guṇena aṭṭha honti, dutiyena soḷasa, tatiyena dvattimsa, catutthena catusaṭṭhīti. Evamidha paṇītajjhānavasena catusaṭṭhi kappā gahitāti veditabbā. **Pañca kappasatānī**ti idaṃ paṇītasseeva upapattijjhānassa vasena vuttaṃ. Vehapphalesu vā paṭhamajjhānabhūmi-ādīsu viya tiṇṇaṃ brahmalokānaṃ abhāvato ettakameva āyupamāṇaṃ. Tasmā evaṃ vuttaṃ.

1. Viharati (Ka)

2. Tividhabhāvanam̐ (Sī)

3. Paṇītena (?)

4. Puna cattāro cattāro (Sī)

4. Dutīyanānākaraṇasuttavaṇṇanā

124. Catutthe rūpameva **rūpagataṃ**. Sesapadesupi eseṇa nayo. **Aniccatoti**-ādisu hutvā abhāvaṭṭhena **aniccato**, ābādhaṭṭhena **rogato**, anto padussanaṭṭhena¹ **gaṇḍato**, anupaviṭṭhaṭṭhena **sallato**, sadukkhāṭṭhena **aghato**, sampīlanaṭṭhena **ābādhato**, avidheyyaṭṭhena **parato**, palujjanaṭṭhena **palokato**, nissattaṭṭhena **suññato**, avasavattanaṭṭhena **anattato**. Ettha ca “aniccato palokato”ti dvīhi padehi aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ, “suññato anattato”ti dvīhi anattalakkhaṇaṃ, sesehi dukkhalakkhaṇaṃ kathitanti veditaḥkhaṇaṃ. **Samanupassatīti** ñāṇena passati. Evaṃ pañcakkhandhe tilakkhaṇaṃ āropetvā passanto tayo magge tīṇi phalāni sacchikaroti. **Suddhāvāsānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjati** tattha ṭhito catutthajjhānaṃ bhāvetvā upapajjati.

5-6. Mettāsuttadvayaṇṇanā

125-126. Pañcame paṭhamajjhānavasena mettā, dutiyādivasena karuṇādayo dassitā. Chaṭṭhaṃ catutthe vuttanayeneva veditaḥkhaṇaṃ.

7. Paṭhamatathāgata-acchariyasuttavaṇṇanā

127. Sattame **pātubhāvāti** pātubhāvena. **Kucchiṃ okkamati**ti ettha kucchiṃ okkanto hotīti attho. Okkante hi tasmim evaṃ hoti, na okkamamāne. **Appamāṇoti** vuddhippamāṇo, vipuloti attho. **Uḷāroti** tasseeva vevacanaṃ. **Devānaṃ devānubhāvanti** ettha devānaṃ ayamānubhāvo—nivatthavatthassa pabhā dvādasa yojanāni pharati, tathā sarīrassa, tathā vimānassa, taṃ atikkamitvāti attho. **Lokantarikāti** tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ cakkavāḷānaṃ antarā ekeko Lokantariko² hoti tiṇṇaṃ sakaṭacakkānaṃ pattānaṃ vā añña maññaṃ āhacca ṭhapitānaṃ majjhe okāso viya. So pana Lokantarikanirayo parimāṇato aṭṭhajojanasahassappamāṇo hoti.

1. Āsavaṇaṭṭhena (Ka), antodosaṭṭhena (Saṃ-Ṭṭha 2. 305 piṭṭhe)

2. Ekā Lokantarikā (Ka) Dī-Ṭṭha 2. 26; Abhi-Ṭṭha 2. 4 piṭṭhesu passitaḥkhaṇaṃ.

aghāti niccavivaṭā. **Asaṃvutāti** heṭṭhāpi appatiṭṭhā. **Andhakārāti** tamabhūtā. **Andhakāratimisāti** cakkhuviññāṇupattinivāraṇato andhabhāvakaṇaṭatimissāya samannāgatā. Tattha kira cakkhuviññāṇaṃ na jāyati. **Evaṃmahiddhikānanti** candimasūriyā kira ekappahāreneva tīsu dīpesu paññāyanti, evaṃmahiddhikā. Ekekāya disāya nava nava yojanasatasahassāni andhakāraṃ vidhamitvā ālokaṃ dassenti, **evaṃmahānubhāvā. Ābhā nānubhontīti** pabhā nappahonti. Te kira cakkavāḷapabbatassa vemajjhena caranti, cakkavāḷapabbatañca atikkamitvā Lokantaranirayā. Tasmā tesāṃ attha ābhā nappahonti.

Yepi tattha sattāti yepi tasmiṃ Lokantaramahāniraye sattā upapannā. Kiṃ pana kammaṃ katvā tattha uppajjantīti? Bhāriyaṃ dāruṇaṃ mātāpitūnaṃ dhammikasamaṇa brāhmaṇānañca upari aparādhaṃ, aññañca divase divase paṇavadhādīsāhasikakammaṃ katvā uppajjanti Tambapaṇṇidīpe Abhayacoraṇāgacorādayo viya. Tesāṃ attabhāvo tigāvutiko hoti, vaggulīnaṃ viya dīghanakhā honti. Te rukkhe vagguliyo viya nakhehi cakkavāḷapabbatapāde lagganti. Yadā saṃsappantā aññamaññassa hatthapāsagatā honti, atha “bhakkho no laddho”ti maññamānā tattha byāvaṭā viparivattitvā lokasandhāraka-udake patanti, vāte paharantepi madhukaphalāni viya chijjitvā udate patanti, patitamattāva accantakhāre udate piṭṭhapiṇḍi viya vilīyanti. **Aññepi kira bho santi sattāti** bho yathā mayaṃ mahādukkhaṃ anubhavāma, evaṃ aññepi kira sattā idaṃ dukkhaṃ anubhavanatthāya idhūpapannāti taṃdivasaṃ passanti. Ayaṃ pana obhāso ekayāgupānamattampi na tiṭṭhati. Yāvatā niddāyitvā pabuddho ārammaṇaṃ vibhāveti, tattakaṃ kālāṃ hoti. Dīghabhāṇakā pana “accharāsaṃghātamattameva vijju-obhāso viya niccharitvā kiṃ idanti bhaṇantānaṃyeva antaradhāyati”ti vadanti.

8. Dutiyatathāgata-acchariyasuttavaṇṇanā

128. Aṭṭhame taṇhādīṭṭhīhi allīyitabbaṭṭhena ālayoti pañca kāmagaṇā, sakalameva vā vaṭṭaṃ, āramanti etthāti ārāmo, ālayo ārāmo etissāti **ālayārāmā**. Ālaye ratāti

ālayaratā. Ālaye sammuditāti **ālayasammuditā.** **Anālaye dhammeti** ālayapaṭipakkhe vivaṭṭūpanissite ariyadhamme. **Sussūsati** sotukāmo hoti. **Sotaṃ odahati** sotaṃ ṭhabeti. **Aññā cittaṃ upaṭṭhapeti** ājānanatthāya cittaṃ paccupaṭṭhapeti. **Mānoti** maññanā, maññitabbaṭṭhena vā sakalaṃ vaṭṭameva. **Mānavinaye dhammeti** mānavinayadhamme. Upasamapaṭipakkho **anupasamo,** anupasantatthēna vā vaṭṭameva anupasamo nāma. **Opasamiketi** upasamakare vivaṭṭūpanissite. Avijjāya gatā samannāgatāti **avijjāgatā.** Avijjaṇḍakosena pariyonaddhattā aṇḍaṃ viya bhūṭāti **aṇḍabhūṭā.** Samantato onaddhāti **pariyonaddhā.** **Avijjāvinayeti** avijjāvinayo vuccati arahattaṃ, taṃnissite dhamme desiyamāneti attho. Iti imasmim̐ sutte catūsu ṭhānesu vaṭṭaṃ, catūsu vivaṭṭaṃ kathitaṃ.

9. Ānanda-acchariyasuttavaṇṇanā

129. Navame **bhikkhuparisā Ānandaṃ dassanāyāti** ye Bhagavantaṃ passitukāmā therāṃ upasaṅkamanti, ye vā “āyasmā kirānando samantapāsādiko abhirūpo dassanīyo bahussuto saṃghasobhano”ti therassa guṇe sutvā āgacchanti, te sandhāya “bhikkhuparisā Ānandaṃ dassanāya upasaṅkamati”ti vuttaṃ. Esa nayo sabbattha. **Attamanāti** “savanena no dassanaṃ sameti”ti sakamaṇā tuṭṭhacittā. **Dhammanti** “kacci āvuso khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci yonisomanasikāraḥkammaṃ karoṭha, ācariyupajjhāyavattaṃ pūrethā”ti evarūpaṃ paṭisanthāradhammaṃ. Tattha bhikkhunīsu “kacci bhaginiyo aṭṭha garudhamme samādāya vattathā”ti idampi nānākaraṇaṃ hoti. Upāsakesu “svāgataṃ upāsaka, na te kiñci sīsaṃ vā aṅgaṃ vā rujjati, arogā te puttabhātaro”ti na evaṃ paṭisa nthāraṃ karoti, evaṃ pana karoti “kathaṃ upāsakā tīṇi saraṇāni pañca sīlāni rakkhatha, māsassa aṭṭha uposathe karoṭha, mātāpitūnaṃ upaṭṭhānavattaṃ pūretha, dhammikasamaṇabrāhmaṇe paṭijaggathā”ti. Upāsikāsupi eseṇa nayo.

10. Cakkavatti-acchariyasuttavaṇṇanā

130. Dasame **khattiyaparisāti** abhisittā anabhisittā ca khattiyā. Te hi kira “rājā cakkavattī nāma abhirūpo pāsādiko hoti,

ākāseṇa vicaranto rajjaṃ anusāsati, dhammiko dhammarājā”ti hassa guṇakathaṃ sutvā savanena dassanamhi samente attamanā honti. **Bhāsatī**ti “kathaṃ tātā rājadhammaṃ pūretha, paveṇiṃ rakkhathā”ti paṭisanthāraṃ karoti. Brāhmaṇesu pana “kathaṃ ācariyā mante vācetha, antevāsikā mante gaṇhanti, dakkhiṇaṃ vā vatthāni vā sīlaṃ vā¹ labhathā”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Gahapatīsu “kathaṃ tātā na vo rājakulato daṇḍena vā bandhanena² vā pīlā atthi, sammā devo dhāraṃ anuppavecchati, sassāni sampajjantī”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Samaṇesu “kathaṃ bhante kacci pabbajita parikkhārā sulabhā, samaṇadhamme nappamajjathā”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karotīti.

Bhayavaggo tatiyo.

(14) 4. Puggalavagga

1. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

131. Catutthassa paṭhame **upapattiṇaṭṭhānī**ti yehi anantarā upapattiṃ paṭilabhati. **Bhavaṇaṭṭhānī**ti upapattibhavassa paṭilābhāya paccayāni. **Sakadāgāmi**ti idaṃ appahīnasamyojanesu ariyesu uttamakoṭiyā gahitaṃ. Yasmā pana antarāparinibbāyissa antarā upapatti natthi, yaṃ pana so tattha jhānaṃ samāpajjati, taṃ kusallatā “upapattibhavassa paccayo”teva saṅkhyāṃ gacchati. Tasmāssa “upapattiṇaṭṭhānī saṃyojanāni pahīnāni, bhavaṇaṭṭhānī saṃyojanāni appahīnāni”ti vuttaṃ. Orambhāgiyesu ca appahīnaṃ upādāya sakadāgāmiṃ avasesena “orambhāgiyāni saṃyojanāni appahīnāni”ti vuttaṃ. Sesamettha uttānameva.

2. Paṭibhānasuttavaṇṇanā

132. Dutiye **yuttapaṭibhāno no muttapaṭibhāno**ti pañhaṃ kathento yuttameva katheti, sīghaṃ pana na katheti, saṅkameva kathetīti attho. Iminā nayena sabbapadāni veditabbāni.

1. Kapilaṃ (Sī, Syā)

2. Balinā (Sī)

3. Ugghaṭitaññūsuttavaṇṇanā

133. Tatiye catunnampi puggalānaṃ iminā suttana viseso veditabbo—

“Katamo ca puggalo ugghaṭitaññū, yassa puggalassa saha-udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Katamo ca puggalo vipaṇcitaññū, yassa puggalassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **vipaṇcitaññū**. Katamo ca puggalo neyyo, yassa puggalassa uddesato paripucchato yonisomanasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **neyyo**. Katamo ca puggalo padapa ramo, yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **padaparamo**”¹.

4. Uṭṭhānaphalasuttavaṇṇanā

134. Catutthe uṭṭhānavīriyeneva divasaṃ vītināmetvā tassa nissandaphalamattaraṃ kiñcideva labhitvā jīvikam kappeti, taraṃ pana uṭṭhānaṃ āgamma kiñci puññaphalaṃ nappaṭilabhati, ayaṃ **uṭṭhānaphalūpajīvī na kammaphalūpajīvī** nāma. Cātumahārājike pana deve ādiṃ katvā sabbepe devā uṭṭhānavīriyena vinā puññaphalasseva upajīvanato **kammaphalūpajīvino na uṭṭhānaphalūpajīvino** nāma. Rājarājamahāmattādayo **uṭṭhāna phalūpajīvino ca kammaphalūpajīvino ca**. Nerayikasattā **neva uṭṭhānaphalūpajīvino na kammaphalūpajīvino**. Imasmim sutte puññaphalameva kammaphalanti adhippetaraṃ, tañca tesaṃ natthi.

5. Sāvajjasuttavaṇṇanā

135. Pañcame paṭhamo andhabālaputhujjano, dutiyo antarantarā kusalakārako lokiyaputhujjano, tatiyo sotāpanno,

1. Abhi 3. 147 piṭṭhe.

sakadāgāmi-anāgāminopi eteneva saṅgahitā. Catuttho khīṇāsavo. So hi ekanteneva anavajjo.

6-7. Sīlasuttādivaṇṇanā

136-137. Chaṭṭhe paṭhamo lokiyamahājano, dutiyo sukkhavipassako sotāpanno ca sakadāgāmī ca, tatiyo anāgāmī. So hi yasmā taṅkhaṇikampi upapattinimittakaṃ jhānaṃ paṭilabhatiyeva, tasmā sukkhavipassakopi samādhismiṃ paripūrakārīyeva. Catuttho khīṇāsavoyeva. So hi sabbesaṃ sīlādipaccanīkānaṃ pahīnattā sabbattha paripūrakārī nāma. Sattamepi chaṭṭhe vuttanayeneva puggalaparicchedo veditabbo.

8. Nikatṭhasuttavaṇṇanā

138. Aṭṭhame **nikatṭhakāyoti** niggatakāyo¹. **Anikatṭhacittoti** anupaviṭṭhacitto. Kāyeneva gāmato nikkhanto, cittena araṇṇe vasantopi gāmameva paviṭṭhoti vuttaṃ hoti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

9. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

139. Navame **asahitanti** atthena asaṃyuttaṃ. **Na kusalā hotīti** na chekā² hoti. **Sahitāsahitassāti** atthanissitassa vā anissitassa vā. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

10. Vādīsuttavaṇṇanā

140. Dasame **atthato pariyādānaṃ gacchatīti** Aṭṭhakathaṃ pucchito pariyādānaṃ parikkhayaṃ gacchati, kathetuṃ na sakkoti. **No byañjanatoti** byañjanaṃ panassa pavattati na pariyādiyati. Eseva nayo sabbatthāti.

Puggalavaggo catuttho.

1. Vigatakāyo (Ka)

2. Ananucchavikā (Ka)

(15) 5. Ābhāvagga

1. Ābhāsuttavaṇṇanā

141. Pañcamassa paṭhame ābhāsanavasena candova **candābhā**.
Sesapadesupi eseva nayo.

2-5. Pabhāsuttādivaṇṇanā

142-145. Dutiyādīsupi pabhāsanavasena candova **candappabhā**.
Ālokanavasena candova **candāloko**. Obhāsanavasena candova **candobhāso**.
Pajjotanavasena candova **candapajjototi**. Evaṃ sabbapadesupi attho
veditabbo.

6. Paṭhamakālasuttavaṇṇanā

146. Chaṭṭhe **kālāti** yuttappayuttakālā¹. **Kālena dhammassavananti**
yuttappa yuttakāle dhammassavanam. **Dhammasākacchāti**
pañhapucchanavissajjanavasena pavattā saṃsandanakathā.

7. Dutiyakālasuttavaṇṇanā

147. Sattame **kālāti** tasmim tasmim kāle dhammassavanādivasena
pavattānam kusaladhammānam etaṃ adhivacanam. Te bhāviyanti ceva
anuparivattiyanti ca. **Āsavānam khayanti** arahattam. Aṭṭhamam
uttānatthameva.

9-10. Sucaritasuttādivaṇṇanā

149-150. Navame saṇhā **vācāti**² mudukavācā. **Mantabhāsāti**
mantasaṅkhātāya paññāya paricchinditvā kathitakathā. Dasame **sīlasāroti**
sārasampāpakaṃ sīlam. Sesesupi eseva nayo.

Ābhāvaggo pañcamo.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Yuttappattakālā (Ka)

2. Saṇhavācāti (Sī, Syā)

4. Catutthapaṇṇāsaka

(16) 1. Indriyavagga

1. Indriyasuttādivaṇṇanā

151. Catutthassa paṭhame saddhādhurena indaṭṭhaṃ karotīti **saddhindriyaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Dutiye assaddhiye akampanaṭṭhena **saddhābalaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Tatiye **anavajjabalanti** niddosabalaṃ. **Saṅgahabalanti** saṅgaṇhitabbayuttakānaṃ saṅgaṇhanabalaṃ. Catutthapaṇcamāni uttānāneva.

6. Kappasuttavaṇṇanā

156. Chaṭṭhe **saṃvaṭṭatīti** ettha **tayo saṃvaṭṭā** āposamvaṭṭo tejosamvaṭṭo vāyo saṃvaṭṭoti. **Tisso saṃvaṭṭasīmā** Ābhassarā Subhakiṇhā Vehapphalāti. Yadā kappo tejena saṃvaṭṭati, Ābhassarato heṭṭhā agginā ḍayhati. Yadā āpena saṃvaṭṭati, Subhakiṇhato heṭṭhā udakena vilīyati. Yadā vātena saṃvaṭṭati, Vehapphalato heṭṭhā vātena viddhaṃsati. Vitthārato pana sadāpi ekaṃ Buddhakkhettaṃ vinassati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārakathā pana Visuddhimagge¹ vuttanayeneva veditabbā.

7. Rogasuttavaṇṇanā

157. Sattame **vighātavāti** mahicchāpaccayena vighātena dukkheṇa samannāgato. **Asantuṭṭho**ti catūsu paccayesu tīhi santosehi asantuṭṭho. **Anavaññappaṭilābhāyāti** parehi anavajānanassa paṭilābhatthāya. **Lābhasakkārasilokappaṭilābhāyāti** susaṅkhata catupaccayasāṅkhātassa lābhasakkārassa ceva vaṇṇabhaṇanasāṅkhātassa silokassa ca paṭilābhatthāya. **Saṅkhāya kulāni upasaṅkamati**ti “iti maṃ ete jānissanti”ti jānanatthāya kulāni upasaṅkamati. Sesapadesupi eseva nayo.

8. Parihāṇisuttavaṇṇanā

158. Aṭṭhame **gambhīresūti** atthagambhīresu. **Ṭhānāṭhānesūti** kāraṇākāraṇesu. **Na kamatīti** nāvagāhati nappavattati¹. **Paññācakkhūti** ettha uggahaparipucchapaññāpi vaṭṭati, sammasanappaṭivedhapaññāpi vaṭṭatiyeva.

9. Bhikkhunīsuttavaṇṇanā

159. Navame **ehi tvanti** there paṭibaddhacittā taṃ paḥiṇitum evamāha. **Sasīsaṃ pārupitvāti** saha sīsena kāyaṃ pārupitvā. **Mañcake nipajjīti** vegena mañcakaṃ paññāpetvā tattha nipajji. **Etadavocāti** tassākāraṃ sallakkhetvā lobhappahānatthāya saṇheneva asubhakathaṃ kathetum etaṃ avoca. **Āhārasambhūtoti** āhārena sambhūto āhāraṃ nissāya vaḍḍhito. **Āhāraṃ nissāya āhāraṃ pajahatīti** paccuppannaṃ kabaḷikārāhāraṃ nissāya taṃ evaṃ yoniso sevamāno pubbakammasaṅkhātāṃ āhāraṃ pajahati. Paccuppa nnepi pana kabaḷikārāhāre nikanti²taṇhā pajahitabbā.

Taṇhaṃ pajahatīti idāni evaṃ pavattaṃ paccuppannataṇhaṃ nissāya vaṭṭamūlikaṃ pubbatāṇhaṃ pajahati. Ayaṃ pana paccuppannataṇhā kusalā akusalāti? Akusalā. Sevitabbā na sevitabbāti? Sevitabbā. Paṭisandhim ākaḍḍhati nākaḍḍhatīti? Nākaḍḍhati. Etissāpi pana paccuppannāya sevitabbataṇhāya nikanti pajahitabbāyeva. **So hi nāma āyasmā āsavānaṃ khayā upasampajja viharissati, kimaṅgaṃ panāhanti** ettha **kimaṅgaṃ panāti** kāraṇaparivitakkanametaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—so āyasmā arahattaphalaṃ sacchikatvā viharissati, ahaṃ kena kāraṇena na sacchikatvā viharissāmi. Sopi hi āyasmā Sammāsambuddhasseva putto, ahampi Sammāsambuddhasseva putto, mayhampetaṃ uppajjissatīti. **Mānaṃ nissāyāti** idaṃ evaṃ uppannasevitabbamānaṃ nissāya. **Mānaṃ pajahatīti** vaṭṭamūlikaṃ pubbamānaṃ pajahati. Yaṃ nissāya panesa taṃ pajahati, sopi taṇhā viya akusalo ceva sevitabbo ca, no ca paṭisandhim ākaḍḍhati. Nikanti² pana tasmimpi pajahitabbāva.

1. Na vahati na pavattati (Syā), bahi na pavattati (Ka)

2. Niyanti (Sī, Syā)

Setughāto vutto Bhagavatāti padaghāto paccayaghāto Buddhena Bhagavatā kathito. Iti imehi catūhi aṅgehi there desanaṃ vinivaṭṭente tassā bhikkhuniyā therāṃ ārabba uppanno chandarāgo apagañchi. Sāpi therāṃ khamāpetuṃ accayaṃ desesi, theropissā paṭiggaṇhi. Taṃ dassetuṃ **atha kho sā bhikkhunī**ti-ādi vuttaṃ.

10. Sugatavinayasuttavaṇṇanā

160. Dasame **duggahitanti** uppaṭipāṭiyā gahitaṃ. **Pariyāpuṇantī**ti vaḷaṇjenti kathenti. **Padabyañjanehī**ti ettha padameva atthassa byañjanato byañjananti vuttaṃ. **Dunnikkhittassā**ti duṭṭhu nikkhittassa uppaṭipāṭiyā ṭhapitassa. **Atthopi dunnayo hotī**ti Aṭṭhakathā nīharitvā kathetuṃ na sakkā hoti. **Chinnamūlakoti** mūlabhūtānaṃ bhikkhūnaṃ upacchinnattā chinnamūlako. **Appaṭisaraṇoti** appaṭiṭṭho. **Bāhulikā**ti paccayabāhullāya paṭipannā. **Sāthalikā**ti tisso sikkhā sithilaggahaṇena gaṇhanakā. **Okkamane pubbaṅgamā**ti pañca nīvaraṇāni avagamanato okkamananti vuccanti, tattha pubbaṅgamāti attho. **Paviveketi** tividhe viveke. **Nikkhittadhurā**ti nibbīriyā. Iminā nayena pana sabbattha attho veditabbo.

Indriyavaggo paṭhamo.

(17) 2. Paṭipadāvagga

1. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

161. Dutiyassa paṭhame sukhapaṭikkhepena dukkhā paṭipajjitabbato paṭipadā etissāti **dukkhāpaṭipadā**¹. Asīghappavattitāya garubhāvena dandhā abhiññā etissāti **dandhābhiññā**. Imināva nayena sabbapadesu attho veditabbo.

1. Sukhapaṭikkhepena dukkhā, paṭipajjitabbato paṭipadā. (Sī, Syā)

2. Vitthārasuttavaṇṇanā

162. Dutiye **abhikkhaṇanti** abhiṇham. **Ānantariyanti** anantaravipākadāyakam maggasamādhim. **Āsavānam khayāyāti** arahattaphalatthāya. **Pañcindriyānīti** vipassanāpañcamakāni pañcindriyāni. **Paññindriyanti** hi ettha vipassanāpaññāva paññindriyanti adhippetam. Sesamettha Pāḷivasena uttānameva.

Imāsam pana paṭipadānam ayaṃ āvibhāvakathā—idha bhikkhu pubbe akatābhiniveso pubbabhāge rūpapariggahe kilamati, arūpapariggahe kilamati, paccayapariggahe kilamati, tisu addhāsu kilamati, maggāmagge kilamati. Evaṃ pañcasu ṭhānesu kilamanto vipassanam pāpuṇāti. Vipassanam patvāpi udayabbayānupassane bhaṅgānupassane bhayatupaṭṭhāne ādīnavānupassane nibbidānupassane muccitukamyatāñāṇe saṅkhārupekkhāñāṇe anulomañāṇe gotrabhuñāṇeti imesu navasu vipassanāñāṇesupi kilamitvāva lokuttaramaggaṃ pāpuṇāti. Tassa so lokuttaramaggo evaṃ dukkhena garubhāvena sacchikatattā dukkhapaṭipado dandhābhiñño nāma jāto. Yo pana pubbabhāge pañcasu ñāṇesu kilamanto aparabhāge navasu vipassanāñāṇesu akilamitvāva maggaṃ sacchikaroti, tassa so maggo evaṃ dukkhena agarubhāvena sacchikatattā dukkhapaṭipado khippābhiñño nāma jāto. Iminā upāyena itarāpi dve veditabbā.

Goṇapariyesaka-upamāhi cetā vibhāvetabbā—ekassa hi purisassa cattāro goṇā palāyitvā aṭavim pavitṭhā. So sakaṇṭake sagahane¹ vane te pariyesanto gahanamaggeneva kicchena kasirena gantvā gahanaṭṭhāneyeva nilīne goṇepi kicchena kasirena addasa. Eko kicchena gantvā abbhokāse ṭhite khippameva addasa. Aparo abbhokāsamaggena sukhena gantvā gahanaṭṭhāne nilīne kicchena kasirena addasa. Aparo abbhokāsamaggeneva sukhena gantvā abbhokāse ṭhiteyeva khippam addasa. Tattha cattāro goṇā viya cattāro ariyamaggā daṭṭhabbā, goṇapariyesako puriso viya yogāvacaro, gahanamaggena kicchena kasirena gamanam viya pubbabhāge pañcasu ñāṇesu kilamato dukkhāpaṭipadā. Gahanaṭṭhāne nilīnānam kiccheneva dassanam viya aparabhāge navasu ñāṇesu

1. Sakalagahane (Ka)

kilamantassa ariyamaggānaṃ dassanaṃ. Iminā upāyena sesa-upamāpi yojetabbā.

3. Asubhasuttavaṇṇanā

163. Tatiye **asubhānupassī kāye viharatī**ti attano karajakāye “yathā etaṃ, tathā idan”ti iminā nayena bahiddhā dīṭṭhānaṃ dasannaṃ asubhānaṃ upasaṃharaṇavasena asubhānupassī viharati, attano kāyaṃ asubhato paṭikūlato nāṇena passatīti attho. **Āhāre paṭikūlasaññī**ti navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena kabalīkārāhāre paṭikūlasaññī. **Sabba loke anabhiratisaññī**ti¹ sabbasmimpi tedhātuke lokasannivāse anabhiratāya ukkaṇṭhitasaññāya samannāgato. **Sabbasaṅkhāresu aniccānupassī**ti sabbepi tebhūmakasaṅkhāre aniccato anupassanto. **Maraṇasaññī**ti maraṇaṃ ārabha uppannasaññā. **Ajjhattaṃ sūpaṭṭhitā hotī**ti niyakajjhatte suṭṭhu upaṭṭhitā hoti. Ettāvatā balavavipassanā kathitā. **Sekhabalānī**ti sikkhanakānaṃ balāni. Sesamettha Pāḷivasena uttānameva. “Asubhānu passī”ti-ādīni pana dukkhāya paṭipadāya dassanatthaṃ vuttāni, paṭhamajjhānādīni sukhāya. Asubhādīni hi paṭikūlārammaṇāni, tesu pana pakatīyāva sampiyāyamānaṃ² cittaṃ allīyati. Tasmā tāni bhāvento dukkhapaṭipadaṃ paṭipanno nāma hoti. Paṭhamajjhānādīni paṇītasukhāni, tasmā tāni paṭipanno sukhapaṭipadaṃ paṭipanno nāma hoti.

Ayaṃ panettha sabbasādhāraṇā upamā—saṅgāmāvacarapuriso hi phalakakoṭṭhakaṃ katvā pañcāvudhāni sannayhitvā saṅgāmaṃ pavisati, so antarā vissamitukāmo phalakakoṭṭhakaṃ pavisitvā vissamati ceva pānabhojanādīni ca paṭisevati. Tato puna saṅgāmaṃ pavisitvā kammaṃ karoti. Tattha saṅgāmo viya kilesasaṅgāmo daṭṭhabbo, phalakakoṭṭhako viya pañcanissayabalāni, saṅgāmapavisanapuriso viya yogāvacaro, pañcāvudhasannāho viya vipassanāpañcamāni indriyāni, saṅgāmaṃ pavisanakālo viya vipassanāya kammakaraṇakālo, vissamitukāmassa phalakakoṭṭhakaṃ pavisitvā vissamanapānabhojanāni paṭisevanakālo

1. Anabhiratasaññīti (Sī, Syā)

2. Pakatīyā samānaṃ (Ka)

viya vipassanāya kammaṃ karontassa cittuppādassa nirassādakkhaṇe pañca balāni nissāya cittaṃ sampahaṃsanakālo, vissamitvā khāditvā pivitvā ca puna saṅgāmassa pavisanakālo viya pañcahi balehi cittaṃ sampahaṃsetvā puna vipassanāya kammaṃ karontassa vivaṭṭetvā arahattaggahaṇakālo veditabbo. Imasmiṃ pana sutte balāni ceva indriyāni ca missakāneva kathitānīti.

4. Paṭhamakhamasuttavaṇṇanā

164. Catutthe **akkhamā**ti anadhivāsikapāṭipadā¹. **Khamā**ti adhvāsikapāṭipadā. **Damā**ti indriyadamanapāṭipadā. **Samā**ti akusalavitakkānaṃ vūpasamanapāṭipadā. **Rosantaṃ paṭirosatī**ti ghaṭṭentaṃ paṭighaṭṭeti. **Bhaṇḍantaṃ paṭibhaṇḍatī**ti paharantaṃ paṭipaharati. Pañcamachatṭhāni uttānatthāneva.

7. Mahāmoggallānasuttavaṇṇanā

167. Sattame Mahāmoggallānattherassa heṭṭhimā tayo maggā sukhapāṭipadā dandhābhiññā ahesuṃ, arahattamaggo dukkhapāṭipado khippābhiñño. Tasmā evamāha “yāyaṃ paṭipadā dukkhā khippābhiññā, imaṃ me paṭipadaṃ āgamma anupādāya āsavehi cittaṃ vimuttan”ti.

8. Sāriputtasuttavaṇṇanā

168. Aṭṭhame Dhammasenāpatittherassa heṭṭhimā tayo maggā sukhapāṭipadā dandhābhiññā, arahattamaggo sukhapāṭipado khippābhiñño. Tasmā “yāyaṃ paṭipadā sukhā khippābhiññā”ti āha. Imesu pana dvīsūpi suttesu missikāva paṭipadā kathitāti veditabbā.

9. Sasāṅkhārasuttavaṇṇanā

169. Navame paṭhamadutiyapuggalā sukkhavipassakā sasāṅkhārena sappayogena saṅkhāranimittaṃ upaṭṭhapenti. Tesu eko vipassanindriyānaṃ balavattā idheva kilesa parinibbānena parinibbāyati, eko indriyānaṃ

1. Anadhivāsikapāṭipadā (Ka)

dubbalatāya idha asakkonto anantare attabhāve tadeva mūlakammaṭṭhānaṃ paṭilabhitvā asaṅkhārena sappayogena saṅkhāranimittaṃ upaṭṭhapetvā kilesapariniḍḍhānaṃ pariniḍḍhāyati, tatiyacatutthā samathayānikā. Tesāṃ eko asaṅkhārena appayogena indriyānaṃ balavattā idheva kilese khepeti, eko indriyānaṃ dubbalattā idha asakkonto anantare attabhāve tadeva mūlakammaṭṭhānaṃ paṭilabhitvā asaṅkhārena appayogena kilese khepeti veditabbo.

10. Yuganaddhasuttavaṇṇanā

170. Dasame **samathapubbaṅgamanti** samathaṃ pubbaṅgaṃ purecārikaṃ katvā. **Maggo sañjāyati** paṭhamo lokuttaramaggo nibbattati. **So taṃ magganti** ekacittakkhaṇikamaggassa āsevanādinī nāma natthi, dutiyamaggādayo pana uppādentō tameva āsevati bhāveti bahulikarotīti vuccati. **Vipassanāpubbaṅgamanti** vipassanaṃ pubbaṅgaṃ purecārikaṃ katvā samathaṃ bhāveti, pakatiyā vipassanālābhī vipassanāya ṭhatvā samādhim uppādetīti attho.

Yuganaddhaṃ bhāveti ti yuganaddhaṃ katvā bhāveti. Tattha teneva cittaṃ samāpattiṃ samāpajjitvā teneva saṅkhāre sammasitum na sakkā. Ayamā pana yāvatā samāpattiyo samāpajjati, tāvatā saṅkhāre sammasati. Yāvatā saṅkhāre sammasati, tāvatā samāpattiyo sammāpajjati. Kathaṃ? Paṭhamajjhānaṃ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati, saṅkhāre sammasitvā dutiyajjhānaṃ samāpajjati. Tato vuṭṭhāya puna saṅkhāre sammasati. Saṅkhāre sammasitvā tatiyajjhānaṃ -pa-nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattiṃ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati. Evamayam¹ samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti nāma.

Dhammuddhaccaviggahitanti samathavipassanādharmesu dasavipassanupakkilesasaṅkhātena uddhaccena viggahitaṃ, suggahitanti attho. **So āvuso samayoti** iminā sattannaṃ sappāyānaṃ paṭilābhakālo kathito. **Yam taṃ cittanti** yasmim samaye taṃ vipassanāvīthim okkamitvā pavattaṃ cittaṃ.

1. Evamassa (Ka)

ajjhataṃveva santiṭṭhatīti vipassanāvīthim paccottharivā tasmimīveva gocarajjhattasaṅkhāte ārammaṇe santiṭṭhati¹. **Sannisīdatī**ti ārammaṇavasena sammā nisīdati. **Ekodi hotī**ti ekaggaṃ hoti. **Samādhīyatī**ti sammā ādhiyati suṭṭhapitaṃ hoti. Sesamettha uttānatthameva.

Paṭipadāvaggo dutiyo.

(18) 3. Sañcetanīyavagga

1. Cetanāsuttavaṇṇanā

171. Tatiyassa paṭhame **kāyē**ti kāyadvāre, kāyaviññattiyā satīti attho. **Kāyasañcetanāhetū**ti-ādīsu kāyasañcetanā nāma kāyadvāre cetanā pakappanā². Sā aṭṭha kāmāvacarakusalavasena aṭṭhavidhā, akusalavasena dvādasavidhāti vīsatividhā. Tathā vacīsañcetanā, tathā manosañcetanā. Apicettha nava mahaggatacetanāpi labbhanti. **Kāyasañcetanāhetū**ti kāyasañcetanāpaccayā. **Uppajjati ajjhataṃ sukhadukkhanti** aṭṭhakusalakammapaccayā niyakajjhante sukhāṃ uppajjati, dvādasa-akusalakamma paccayā dukkhāṃ. Sesadvāresupi eseva nayo. **Avijjāpaccayāvā**ti avijjākāraṇeneva. Sace hi avijjā chādayamānā paccayo hoti, evaṃ sante tīsu dvāresu sukhadukkhānaṃ paccayabhūtā cetanā uppajjati. Iti mūlabhūtāya avijjāya vasenetaṃ vuttaṃ.

Sāmaṃ vāti-ādīsu parehi anāṇatto sayameva abhisāṅkharonto sāmaṃ kāyasaṅkhāraṃ abhisāṅkharoti nāma. Yaṃ pana pare samādapetvā³ āṇāpetvā kārenti, tassa taṃ kāyasaṅkhāraṃ pare abhisāṅkharonti nāma. Yo pana kusalaṃ kusalanti akusalaṃ akusalanti kusalavipākāṃ kusalavipākoti akusalavipākāṃ akusalavipākoti jānanto kāya dvāre vīsatividhaṃ kāyasaṅkhāraṃ abhisāṅkharoti, ayaṃ sampajāno abhisāṅkharoti nāma. Yo evaṃ ajānanto abhisāṅkharoti, ayaṃ asampajāno abhisāṅkharoti nāma. Sesa dvāresupi eseva nayo.

1. Santiṭṭhati patiṭṭhāti (Sī)

2. Saṅkappanā (Ka)

3. Samānetvā (Ka)

Tattha asampajānakammaṃ evaṃ veditabbaṃ—daharadārakā “mātāpitūhi kataṃ karomā”ti cetiyaṃ vandanti, pupphapūjaṃ karonti, bhikkhusaṃghaṃ vandanti, tesāṃ kusalanti ajānantānampi taṃ kusalameva hoti. Tathā migapakkhi-ādayo tiracchānā dhammaṃ suṇanti, saṃghaṃ vandanti, cetiyaṃ vandanti, tesāṃ jānantānampi ajānantānampi taṃ kusalameva hoti. Daharadārakā¹ pana mātāpitāro hatthapādehi paharanti, bhikkhūnaṃ talasattikaṃ uggiranti, daṇḍaṃ² khipanti, akkosanti. Gāviyo bhikkhusaṃghaṃ anubandhanti, sunakhā anubandhanti, ḍaṃsanti, sīhabyagghādayo anubandhanti, jīvītā voropenti. Tesāṃ jānantānampi ajānantānampi akusalakammaṃ hotīti veditabbaṃ.

Idāni tīsupi dvāresu āyūhanacetanā samodhānetabbā. Seyyathidaṃ? Kāyadvāre sayamkatamūlikā vīsati cetanā, āṇattimūlikā vīsati, sampajānamūlikā vīsati, asampajānamūlikā vīsātīti asīti cetanā honti, tathā vacīdvāre. Manodvāre pana ekekasmimpi vikappe ekūnatimsa katvā satañca soḷasa ca honti. Iti sabbāpi tīsu dvāresu dve satāni chasattati ca cetanā. Tā sabbāpi saṅkhārakkhandhoteva saṅkhaṃ gacchanti, taṃsampayutto vedayitākāro vedanākkhandho, sañjānanākāro, saññākkhandho, cittam viññāṇakkhandho, kāyo upādārūpaṃ, tassa paccayā catasso dhātuyo cattāri bhūtānīti ime pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ nāma.

Imesu bhikkhave dhammesu avijjā anupatitāti imesu vuttappabhedesu cetanādharmesū avijjā sahaajātavasena ca upanissayavasena ca anupatitā³. Evaṃ vaṭṭaṇceva vaṭṭamūlikā ca avijjā dassitā hoti.

Ettāvatā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattassa khīṇāsavassa idāni thutim karonto **avijjāyatveva asesavirāganirodhāti**—ādimāha. Tattha **asesavirāganirodhāti** asesavirāgena ceva asesanirodhena ca. **So kāyo na hotīti** khīṇāsavassa kāyena karaṇakammaṃ paññāyati, cetiyaṅgaṇasammajjanaṃ bodhiyaṅgaṇasammajjanaṃ abhikkamaṇaṃ paṭikkamaṇaṃ vattānuvattakaraṇanti evamādi. Kāyadvāre panassa vīsati cetanā

1. Tathā dārakā (Ka)

2. Leḍḍum (Sī, Syā)

3. Anupatati (Ka)

avipākadhammataṃ āpajjanti. Tena vuttaṃ “so kāyo na hoti, yaṃ paccayāssa taṃ uppajjati ajjhattaṃ sukhadukkhaṃ”ti. Kāyadvārappavattā hi cetanā idha kāyoti adhippetā. Sesadvayepi eseva nayo. **Khettanti**-ādīnapi kusalākusalakammasseva nāmāni. Tañhi vipākassa viruhaṇaṭṭhānaṭṭhena khettaṃ, paṭiṭṭhānaṭṭhena vatthu, kāraṇaṭṭhena āyatanam, adhikaraṇaṭṭhena adhikaraṇanti vuccati.

Iti Satthā ettakena ṭhānena tīhi dvārehi āyūhitakammaṃ dassetvā idāni tassa kammaṃ vipaccanaṭṭhānaṃ dassetuṃ **cattārome bhikkhavi**-ādimāha. Tattha **attabhāvappaṭilābhā**ti paṭiladdha-attabhāvā. **Attasañcetanā kamatī**ti attanā pakappitacetanā vahati pavattati.

Attasañcetanāhetu tesam sattānam tamhā kāyā cuti hotīti-ādīsu Khiddāpadosikā devā **attasañcetanāhetu** cavanti. Tesañhi Nandanavanacittalatāvanaphārusakavanādīsu dibbaratisamappitānaṃ kīḷantānaṃ pānabhojane sati sammussati, te āhārupacchedena ātape khittamālā viya milāyanti. Manopadosikā devā **parasañcetanāhetu** cavanti, ete Cātumahārājikā devā. Tesu kira eko devaputto “nakkhattaṃ kīḷissāmī”ti saparivāro rathena vīthim paṭipajjati. Athañño nikkhamanto taṃ purato gacchantaṃ disvā “kiṃ bho ayaṃ kapaṇo adīṭṭhapubbaṃ viya etaṃ disvā pītiyā uddhumāto viya gajjamāno viya ca gacchati”ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṃ kuddhaṃ disvā kuddhā nāma suvijānā hotīti kuddhabhāvamassa ñatvā “tvaṃ kuddho mayhaṃ kiṃ karissasi, ayaṃ sampatti mayā dānasīlādīnaṃ vasena laddhā, na tuyhaṃ vasenā”ti paṭikujjhati. Ekasmiñhi kuddhe itaro akuddho rakkhati, ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṃyeva orodhānaṃ cavanti. Manussā **attasañcetanā ca parasañcetanā ca hetu** cavanti, attasañcetanāya ca parasañcetanāya ca hetubhūtāya cavantīti attho. Manussā hi kujjhitvā attanāva attānaṃ hatthehipi daṇḍehipi paharanti, rajjubandhanādīhipi bandhanti, asināpi sīsaṃ chindanti, visampi khādanti, papātepi patanti, udakampi pavisanti, aggimpi pavisanti, parepi daṇḍena vā satthane vā paharitvā mārenti. Evaṃ tesu attasañcetanāpi parasañcetanāpi kamati.

Katame tena devā daṭṭhabbāti katame nāma te devā daṭṭhabbāti attho. Tena vā attabhāvena katame devā daṭṭhabbātipi attho. Kasmā pana thero imaṃ pañhaṃ pucchati, kiṃ attanā kathetuṃ nappahotīti? Pahoti, idaṃ pana padaṃ¹ attano sabhāvena Buddhavisayaṃ pañhanti thero na kathesi². **Tena daṭṭhabbā**ti tena attabhāvena daṭṭhabbā. Ayaṃ pana pañho heṭṭhā kāmāvacarepi rūpāvacarepi labbhati, bhavaggena pana paricchinditvā kathito nippadesena kathito hotīti Bhagavatā evaṃ kathito.

Āgantāro itthattanti itthabhāvaṃ kāmāvacarapañcakkhandhabhāvameva āgantāro, neva tatrūpapattikā na uparūpapattikā honti. **Anāgantāro itthattanti** imaṃ khandhapañcakaṃ anāgantāro, heṭṭhūpapattikā na honti, tatrūpapattikā vā uparūpa pattikā vā tattheva vā parinibbāyino hontīti attho. Ettha ca heṭṭhimabhava nibbattānaṃ vasena uparūpapattikā veditabbā. Bhavagge panetaṃ natthi. Sesaṃ sabbattha uttāna mevāti.

2. Vibhattisuttavaṇṇanā

172. Dutiye **atthapaṭisambhidā**ti pañcasu atthesu pabhedagataṃ ñāṇaṃ. **Odhisoti** kāraṇaso. **Byañjanasoti** akkharaso. **Anekapariyāyenāti** anekehi kāraṇehi. **Ācikkhāmīti** kathemi. **Desemīti** pākaṭaṃ katvā kathemi. **Paññāpēmīti** jānāpemi. **Paṭṭhapēmīti** paṭṭhapetvā pavattetvā kathemi. **Vivarāmīti** vivaṭaṃ katvā kathemi. **Vibhajāmīti** vibhajitvā kathemi. **Uttānīkaromīti** gambhīraṃ³ uttānakaṃ katvā kathemi. **So maṃ pañhenāti** so maṃ pañhena upagacchatu. **Ahaṃ veyyākaraṇenāti** ahamassa pañhakathanena cittaṃ ārādhessāmi. **Yo no dhammānaṃ sukusaloti** yo amhākaṃ adhigatadhammānaṃ sukusalo Satthā, so esa sammukhībhūto. Yadi mayā atthapaṭisambhidā na sacchikatā, “sacchikarohi tāva Sāriputtā”ti vatvā maṃ paṭibāhissatīti Satthu purato nisinnakova sīhanādaṃ nadati. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. Imāsu ca pana paṭisambhidāsu tisso paṭisambhidā lokiyā, atthapaṭisambhidā lokiyalokuttarāti.

1. Idha pana (Syā), idaṃ pana paraṃ (Ka)

2. Pañhaṃ kathesi (Ka)

3. Agambhīraṃ (Sī)

3. Mahākoṭṭhikasuttavaṇṇanā

173. Tatiye **phassāyatanānanti** phassākarānaṃ, phassassa uppattiṭṭhānānanti attho. **Atthaññaṃ kiñcīti** etesu asesato niruddhesu tato paraṃ koci appamattakopi kilesa atthīti pucchati. **Natthaññaṃ kiñcīti** idhāpi¹ “appamattakopi kilesa natthī”ti pucchati. Sesadvayepi eseva nayo. Ime pana cattāropi pañhe sassatuccheda-ekaccasassata-amarāvikkhepavasena pucchati. Tenassa thero pucchitapucchitaṃ paṭibāhanto **mā hevanti** āha. Ettha **hi**-iti nipātamattaṃ, evaṃ mā bhaṇīti attho. Attūpaladdhivaseneva² “atthaññaṃ kiñci añño koci attā nāma atthī”ti sassatādi-ākārena pucchati. Kim panesa attūpaladdhi koti? Na attūpaladdhiko. Evaṃladdhiko pana tattheke bhikkhu nisinno, so pucchituṃ na sakkoti. Tassa laddhiṃ vissajjāpanatthaṃ evaṃ pucchati. Yepi ca anāgate evaṃ laddhikā bhavissanti, tesāṃ “Buddhakālepeso pañho mahāsāvakehi vissajjito”ti vacanokā supacchedanatthaṃ pucchatiyeva.

Appapañcaṃ papañcetiti na papañcetaḥṭṭhāne papañcaṃ karoti, anācaritabbaṃ maggaṃ carati. **Tāvatā papañcassa gatīti** yattakā chaṇṇaṃ phassāyatanānaṃ gati, tattakāva taṇhādiṭṭhimānappabhedassa papañcassa gati. **Channaṃ āvuso phassā yatanānaṃ asesavirāgaṇirodhā papañcaṇirodho papañcavūpasamoti** etesu chasu āyatanesu sabbaso niruddhesu papañcāpi niruddhāva honti, vūpasantāva hontīti attho. Āruppe pana puthujjanadevatānaṃ kiñcāpi pañca phassāyatanāni niruddhāni, chaṭṭhassa pana aniruddhattā tayopi papañcā appahīnāva. Apica pañcavokārabhavavaseneva pañho kathitoti. Catutthe imināva nayena attho veditabbo.

5. Upavāṇasuttavaṇṇanā

175-176. Pañcame **vijjāyantakaro hotīti** vijjāya vaṭṭadukkhassa antakaro hoti, sakalaṃ vaṭṭadukkhaṃ paricchinnaṃ parivaṭumaṃ katvā tiṭṭhatīti. Sesapadesupi eseva nayo. **Sa-upādānoti** sagahaṇova hutvā. **Antakaro abhavissāti** vaṭṭadukkhassa antaṃ katvā ṭhito abhavissa. **Caraṇasampannoti** pannarasadhammabhedena caraṇena samannāgato. **Yathābhūtaṃ**

1. Idāni (Ka)

2. Attūpaladdhivasena vā (Sī)

jānaṃ passaṃ antakaro hotīti yathāsabhāvaṃ maggapaññāya jānitvā passitvā vaṭṭa dukkhassa antaṃ katvā ñhito nāma hotīti arahattanikūṭena pañhaṃ niṭṭhapesi. Chaṭṭhaṃ heṭṭhā Ekakanipātavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

7. Rāhulasuttavaṇṇanā

177. Sattame **ajjhattikāti** kesādāsu vīsatiyā koṭṭhāsesu thaddhākāralakkhaṇā pathavīdhātu. **Bāhirāti** bahiddhā anindriyabaddhesu pāsāṇapabbatādāsu thaddhākāralakkhaṇā pathavīdhātu. Imināva nayena sesāpi dhātuyo veditabbā. **Netāṃ mama, nesohamasmi, na meso attāti** idaṃ tayaṃ taṇhāmānadiṭṭhiggāhapaṭikkhepavasena vuttaṃ. **Sammappaññāya daṭṭhabbanti** hetunā kāraṇena maggapaññāya passitabbaṃ. **Disvāti** sahavipassanāya maggapaññāya passitvā. **Accheccchi taṇhanti** maggavajjha taṇhaṃ samūlakaṃ chindī. **Vivattayi¹ saṃyojananti** dasavidhampi saṃyojanaṃ vivattayi¹ ubbattetvā pajahi. **Sammā mānābhisamayāti** hetunā kāraṇena navavidhassa mānassa pahānābhisamayā. **Antamakāsi dukkhassāti** vaṭṭadukkhaṃ paricchinnaṃ parivaṭumaṃ akāsi, katvā ñhitoti attho. Iti Satthārā Saṃyuttamahānikāye Rāhulovāde² vipassanā kathitā, Cūḷarāhulovādepi³ vipassanā kathitā, Ambalaṭṭhikarāhulovāde⁴ daharasseva sato musāvādā veramaṇī kathitā, Mahārāhulovāde⁵ vipassanā kathitā. Imasmiṃ Aṅguttaramahānikāye ayaṃ catukoṭṭikasunñatā nāma kathitāti.

8. Jambālīsuttavaṇṇanā

178. Aṭṭhame **santaṃ cetovimuttinti** aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ aññataraṃ samāpattim. **Sakkāyanirodhanti** tebhūmakavaṭṭasaṅkhātassa sakkāyassa nirodhaṃ, nibbānanti attho. **Na pakkhandatīti** ārammaṇavasena na pakkhandati. Sesapadesupi eseva nayo. **Na pāṭikaṅkhoti** na pāṭikaṅkhitabbo. **Lepagatenāti** lepamakkhitena⁶.

1. Vāvattayi (Sī)

2. Saṃ 2. 111 piṭṭhe.

3. Ma 3. 324 piṭṭhe.

4. Ma 2. 77 piṭṭhe.

5. Ma 2. 83 piṭṭhe.

6. Lasagatenāti lasamakkhitena (Sī, Syā)

Imasmim ca panatthe nadīpāraṃ gantukāmapurisopammaṃ āharitabbaṃ—eko kira puriso caṇḍasotāya vāḷamacchākulāya nadiyā pāraṃ gantukāmo “orimaṃ tīraṃ sāsaṅkaṃ sappatibhayaṃ, pārimaṃ tīraṃ khemaṃ appatibhayaṃ, kiṃ nu kho katvā pāraṃ gamissāmī”ti paṭipāṭiyā ṭhite aṭṭha kakudharukkhe disvā “sakkā imāya rukkha paṭipāṭiyā gantun”ti manasikatvā “kakudharukkha nāma maṭṭhasākhā honti, sākāya hatthā na saṇṭhaheyyun”ti nigrodhapilakkharukkhaḍḍhānaṃ aññatarassa lākhāya¹ hatthapāde makkhetvā dakkhiṇahatthena ekaṃ sākhaṃ gaṇhi. Hattho tattheva lagi. Puna vāmahatthena dakkhiṇapādena vāmapādenāti cattāropi hatthapādā tattheva lagiṃsu. So adhosiro lambamāno uparinadiyaṃ deve vuṭṭhe puṇṇāya nadiyā sote nimuggo kumbhīlādīnaṃ bhakkho ahosi.

Tattha nadīsotaṃ viya saṃsārasotaṃ daṭṭhabbaṃ, sotassa pāraṃ gantukāmapuriso viya yogāvacaro, orimatīraṃ viya sakkāyo, pārimatīraṃ viya nibbānaṃ, paṭipāṭiyā ṭhitā aṭṭha kakudharukkha viya aṭṭha samāpattiyo, lepamakkhitena hatthena sākā gahaṇaṃ viya jhānavipassanānaṃ pāripanthike asodhetvā samāpattisamāpajjanaṃ, catūhi hatthapādehi sākāya baddhassa olambanaṃ viya paṭhamajjhāne nikantiyā laggakālo, uparisote vuṭṭhi viya chasu dvāresu kilesānaṃ uppannakālo, nadiyā puṇṇāya sote nimuggassa kumbhīlādīnaṃ bhakkhabhūtakālo viya saṃsārasote nimuggassa catūsu apāyesu dukkhānubhavanakālo veditabbo.

Suddhena hatthenāti sudhotena parisuddhahatthena. Imasmimpi atthe tādisameva opammaṃ kātabbaṃ—tattheva hi pāraṃ gantukāmo puriso “kakudharukkha nāma maṭṭhasākhā, kiliṭṭhahatthena gaṇhantassa hattho parigaleyyā”ti hatthapāde sudhote katvā ekaṃ sākhaṃ gaṇhitvā paṭhamam rukkhaṃ āruḷho. Tato otarivā dutiyaṃ -pa- tato otarivā aṭṭhamam, aṭṭhamarukkhatō² otarivā pārimatīre khemantabhūmim gato.

Tattha “imehi rukkhehi pārimatīraṃ gamissāmī”ti tassa purisassa cintitakālo viya yogino “aṭṭha samāpattiyo samāpajjitvā

1. Lepassa (Ka)

2. Tato (Ka)

samāpattito vuṭṭhāya arahattaṃ gamissāmi”ti cintitakālo, suddhena hatthena sākhā gahaṇaṃ viya jhānavipassanānaṃ pāripanthikadhamme sodhetvā samāpattisamā pajjanaṃ, tattha paṭhamarukkhārohaṇakālo viya paṭhamajjhānasamāpattikālo, paṭhamarukkhato oruyha dutiyaṃ āruḷhakālo viya paṭhamajjhāne nikantiyā abaddhassa tato vuṭṭhāya dutiyajjhānasamāpannakālo -pa- sattamarukkhato oruyha aṭṭhamaṃ āruḷhakālo viya ākiñcaññāyatanasamāpattiyaṃ nikantiyā abaddhassa tato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanasamāpannakālo. Aṭṭhamarukkhato oruyha pārimatīraṃ khemantabhūmiṃ gatakālo viya nevasaññānāsaññāyatane nikantiyā¹ abaddhassa samāpattito vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā arahattappattakālo veditabbo.

Avijjāpabbhedanṃ manasi karotīti aṭṭhasu ṭhānesu aññāṇabhūtāya gaṇabahalamahā-avijjāya pabbhedasaṅkhātāṃ arahattaṃ manasi karoti. **Na pakkhandatīti** ārammaṇavaseneva na pakkhandati. **Jambālīti** gāmato nikkhantassa mahā-udakassa patiṭṭhānabhūto mahā-āvāto. **Anekavassagaṇikāti** gāmassa vā nagarassa vā uppannakāleyeva uppannattā anekāni vassagaṇāni² uppannāya etissāti anekavassagaṇikā. **Āyamukhānīti** catasso pavisanakandarā. **Apāyamukhānīti** apavāhanacchiddāni. **Na ālippabbhedo pāṭikaṅkhoti** na pālippabbhedo pāṭikaṅkhitabbo. Na hi tato udakaṃ uṭṭhāya pālīm bhinditvā kacavaraṃ gahetvā mahāsamuddaṃ pāpuṇāti.

Imassa panatthassa vibhāvanatthaṃ uyyānagavesaka-opammaṃ āharitabbaṃ. Eko kira nagaravāsiko kulaputto uyyānaṃ gavesanto nagarato nātidūre naccāsanne mahantaṃ jambālīm addasa, so “imasmiṃ ṭhāne ramaṇīyaṃ uyyānaṃ bhavissatī”ti sallakkhetvā kuddālaṃ ādāya cattāripi kandarāni pidhāya apavāhanacchiddāni vivaritvā aṭṭhāsi. Devo na sammā vassi, avasesa-udakaṃ apavāhanacchiddena parissavitvā gataṃ. Camma khaṇḍapilotikādini tattheva pūtikāni jātāni, pāṇakā saṅṭhitā, samantā anupagamanīyā jātā. Upagatānampi nāsāpuṭe pidhāya pakkamitabbaṃ

1. Niyantiyā (Sī)

2. Vassagaṇāni (Ka)

hoti. So katipāhena āgantvā paṭikkamma ṭhito oloketvā “na sakkā upagantun”ti pakkāmi.

Tattha nagaravāsī kulaputto viya yogāvacaro daṭṭhabbo, uyyānaṃ gavesantena gāmadvāre jambāliyā diṭṭhakālo viya cātumahābhūtikakāyo, āyamukhānaṃ pihitakālo viya dhammassavanodakassa aladdhakālo, apāyamukhānaṃ vivaṭakālo viya chadvārika saṃvarassa vissaṭṭhakālo, devassa sammā vuṭṭhakālo viya sappāyakammaṭṭhānassa aladdhakālo, avasesa-udakassa apāyamukhehi parissavitvā gatakālo viya abbhantare guṇānaṃ parihīnakālo, udakassa uṭṭhāya pālīṃ bhinditvā kacavaraṃ ādāya mahā samuddaṃ pāpuṇitum asamatthakālo viya arahattamaggena avijjāpālīṃ bhinditvā kilesarāsīṃ vidhamitvā nibbānaṃ sacchikātuṃ asamatthakālo, cammakhaṇḍapilotikādīnaṃ tattheva pūtibhāvo viya abbhantare rāgādikilesehi paripūritakālo, tassa āgantvā disvā vipphaṇṣārino gatakālo viya vaṭṭasamaṅgipuggalassa vaṭṭe abhiratakālo veditabbo.

Ālīppabhedo pāṭikaṅkhoti pālīppabhedo pāṭikaṅkhitabbo. Tato hi udakaṃ uṭṭhāya pālīṃ bhinditvā kacavaraṃ ādāya mahāsamuddaṃ pāpuṇitum sakkhissatīti attho.

Idhāpi tadeva opammaṃ āharitabbaṃ¹. Tattha āyamukhānaṃ vivaṭakālo viya sappāyadhammassavanassa laddhakālo, apāyamukhānaṃ pihitakālo viya chasu dvāresu saṃvarassa paccupaṭṭhitakālo², devassa sammā vuṭṭhakālo viya sappāyakammaṭṭhānassa laddhakālo, udakassa³ uṭṭhāya pālīṃ bhinditvā kacavaraṃ ādāya mahāsamuddaṃ pattakālo viya arahattamaggena avijjāṃ bhinditvā akusalarāsīṃ vidhamitvā arahattaṃ sacchikatakālo, āyamukhehi pavitṭhena udakena sarassa paripuṇṇakālo viya abbhantare lokuttaradhammehi paripuṇṇakālo, samantato vatim katvā rukkhe ropetvā uyyānamajjhe pāsādaṃ māpetvā nāṭakāni paccupaṭṭhapetvā subhojanaṃ bhuñjantassa nisinnakālo viya dhammapāsādaṃ

1. Āharitvā katā (Ka)

2. Paṭisaṇṭhitakālo (Ka)

3. Udakavāhakassa (Sī, Syā)

ārūyha nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appētvā nisinnakālo veditabbo. Sesamettha uttānatthameva. Desanā pana lokiyalokuttaramissikā kathitāti.

9. Nibbānasuttavaṇṇanā

179. Navame **hānabhāgirā saññāti**-ādīsu “paṭhamassa jhānassa lābhiṃ kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti, hānabhāginī paññā”¹ abhidhamme vuttanayeneva attho veditabbo. **Yathābhūtaṃ nappajānantī** yathāsabhāvato maggañāṇena na jānanti.

10. Mahāpadesasuttavaṇṇanā

180. Dasame **Bhoganagare viharatī**ti parinibbānasamaye cārikaṃ caranto taṃ nagaraṃ patvā tattha viharati. **Ānandacetiye**ti Ānandayakkhassa bhavanaṭṭhāne patiṭṭhitavihāre. **Mahāpadeseti** mahā-okāse mahā-apadese vā, Buddhādayo mahante mahante apadisitvā vuttāni mahākāraṇānīti attho. **Neva abhinanditabbanti** haṭṭhatuṭṭhehi sādhu-kāraṃ datvā pubbeva na sotabbaṃ². Evaṃ kate hi pacchā “idaṃ na sametī”³ti vuccamānopi “kiṃ pubbeva ayaṃ dhammo, idāni na dhammo”⁴ti vatvā laddhiṃ na vissajjeti. **Nappaṭi kkositabbanti** “kiṃ esa bālo vadatī”⁴ti evaṃ pubbeva na vattabbaṃ. Evaṃ vutte hi vattuṃ yuttampi na vakkhati. Tenāha **anabhinanditvā appaṭikkositvā**ti. **Padabyañja nānī**ti padasaṅkhātāni byañjanāni. **Sādhukāṃ uggahetvā**ti “imasmim ṭhāne Pāḷi vuttā, imasmim ṭhāne attho vutto, imasmim ṭhāne anusandhi kathitā, imasmim ṭhāne pubbā paraṃ kathitan”⁴ti suṭṭhu gahetvā. **Sutte otāretabbānī**ti sutte otaritabbāni. **Vinaye sandassetabbānī**ti vinaye saṃsandetabbāni.

Ettha ca **suttanti** vinayo vutto. Yathāha “kattha paṭikkhittam, Sāvattiyaṃ Suttavibhaṅge”³. **Vinayoti** Khandhako. Yathāha “vinayātisāre”⁴. Evaṃ Vinayapaṭakampi na pariyādiyati. Ubhatovibhaṅgā pana suttam,

1. Abhi 2. 343 piṭṭhe.

2. Na gahetabbaṃ (Ka)

3. Vi 4. 505 piṭṭhe.

4. Kosambiyā vinayātisāreti (Sī, Syā, Ka) Vi 4. 506; Dī-Tṭha 2. 156 piṭṭhesu pana passitabbaṃ.

Khandhakapariṇārā vinayoti evaṃ Vinayapiṭakaṃ pariyādiyati. Atha vā Suttantapiṭakaṃ suttaṃ, Vinayapiṭakaṃ vinayoti evaṃ dveyeva piṭakāni pariyādiyanti. Suttantābhidhammapiṭakāni vā suttaṃ, Vinayapiṭakaṃ vinayoti evampi Tīṇi Piṭakāni na tāva pariyādiyanti. Asuttanāmakañhi Buddhavacanāṃ nāma atthi. Seyyathidaṃ? Jātakāṃ Paṭisambhidā Niddeso Suttanipāto Dhammapadaṃ Udānaṃ Itivuttakaṃ Vimānavatthu Petavatthu Theragāthā Therīgāthā Apadānanti.

Sudinnatthero pana “asuttanāmakaṃ Buddhavacanāṃ natthi”ti taṃ sabbaṃ paṭikkhipitvā “tīṇi Piṭakāni suttaṃ, vinayo pana kāraṇaṃ”ti āha. Tato taṃ kāraṇaṃ dassento idaṃ suttaṃāhari—

“Ye kho tvaṃ Gotami dhamme jāneyyāsi, ime dhammā sarāgāya saṃvattanti no virāgāya, saṃyogāya saṃvattanti no visaṃyogāya, sa-upādānāya saṃvattanti no anupādānāya, mahicchatāya saṃvattanti no appicchatāya, asantuṭṭhiyā saṃvattanti no santuṭṭhiyā, kosajjāya saṃvattanti no vīriyārambhāya, saṅgaṇikāya saṃvattanti no pavivekāya, ācayāya saṃvattanti no apacayāya. Ekaṃsena Gotami jāneyyāsi ‘neso dhammo neso vinayo netāṃ Satthu sāsanaṃ’ti.

Ye ca kho tvaṃ Gotami dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṃvattanti no sarāgāya, visaṃyogāya saṃvattanti no saṃyogāya. Anupādānāya saṃvattanti no sa-upādānāya, appicchatāya saṃvattanti no mahicchatāya, santuṭṭhiyā saṃvattanti no asantuṭṭhiyā, vīriyārambhāya saṃvattanti no kosajjāya, pavivekāya saṃvattanti no saṅgaṇikāya, apacayāya saṃvattanti no ācayāya. Ekaṃsena Gotami jāneyyāsi ‘eso dhammo eso vinayo etaṃ Satthu sāsanaṃ’ti”¹.

Tasmā **sutteti** Tepiṭakabuddhavacane otāretabbāni. **Vinayeti** etasmimṃ rāgādivinayakāraṇe saṃsandetabbānīti ayamettha attho. **Na ceva sutte otarantīti** suttapaṭipāṭiyā katthaci anāgantvā challim²

1. Vi 4. 449; Aṃ 3. 107 piṭṭhesu.

2. Jallim (Sī, Syā)

uṭṭhapetvā guḷhavessantaraguḷha-ummaggaguḷhavinayavedallapiṭakānaṃ aṇṇatarato āgatāni paññāyantīti attho. Evaṃ āgatāni hi rāgādivinaye ca apaññāyamānāni chaḍḍetabbāni honti. Tena vuttaṃ “iti hidam bhikkhave chaḍḍeyyāthā”ti. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo. **Idam bhikkhave catuttham mahāpadesam dhāreyyāthāti** imaṃ bhikkhave catuttham dhammassa patiṭṭhānokāsaṃ dhāreyyāthāti.

Saṅcetaniyavaggo tatiyo.

(19) 4. Brāhmaṇavagga

1. Yodhājīvasuttavaṇṇanā

181. Catutthassa paṭhame **ṭhānakusaloti** yena ṭhānena ṭhito avirādhettvā vijjhituṃ sakkoti, tasmim ṭhāne kusalo. Sesam heṭṭhā vuttanayeneva veditabban.

2. Pāṭibhogasuttavaṇṇanā

182. Dutiye **natthi koci pāṭibhogoti** aham te¹ pāṭibhogoti evaṃ pāṭibhogo bhavitum samattho nāma natthi. **Jarādhammanti** jarāsabhāvaṃ. Esa nayo sabbattha.

3. Sutasuttavaṇṇanā

183. Tatiye **natthi tato dosoti** tasmim doso nāma natthīti attho.

4. Abhayasuttavaṇṇanā

184. Catutthe kicchājīvitakāraṇaṭṭhena rogo va **rogātāṅko** nāma. **Phuṭṭhassāti** tena rogātāṅkena samannāgatassa. **Urattālim kandatīti** uraṃ tāletvā² rodati. **Akatakalyāṇoti** ādīsu kalyāṇaṃ vuccati

1. Ahamettha (Sī, Syā)

2. Tāletvā tāletvā (Sī)

puññakammaṃ, taṃ akataṃ etenāti akatakalyāṇo. Sesapadesupi eśeva nayo. Puñña kammameva hi kosallasambhūtattā **kusalaṃ**, bhītaśsa parittāyakattā¹ **bhīruttāṇanti** vuccati. **Katapāpoti**-ādīsu pāpaṃ vuccati lāmaṃ akusalakammaṃ. **Luddanti** kakkhaḷakammaṃ. **Kibbisanti** samalaṃ aparisuddhakammaṃ. **Kaṅkhī hotīti** Buddhadhammasaṃghaguṇesu ceva sikkhāya ca pubbante ca aparante ca pubbantāparante ca paṭicca samuppāde cāti aṭṭhasu ṭhānesu kaṅkhāya samannāgato hoti. **Vicikicchīti** vicikicchāya samannāgato sāsanasaddhamme na niṭṭhaṃ gato, uggahaparipucchāvasena niṭṭhaṃ gantuṃ na sakkoti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

5. Brāhmaṇasaccasuttavaṇṇanā

185. Pañcame **brāhmaṇasaccānīti** brāhmaṇaṇaṃ saccāni tathāni. **So tena na samaṇoti maññatīti** so khīṇāsavo tena saccena “ahaṃ samaṇo”ti taṇhāmānadiṭṭhīhi na maññati. Sesapadesupi eśeva nayo. **Yadeva tattha saccam, tadabhiññāyāti**² yaṃ tattha “sabbe pāṇā avajjhā”ti paṭipattiyā saccam tathaṃ aviparītaṃ. Iminā vacīsaccam abbhantaraṃ katvā paramatthasaccam nibbānaṃ dasseti. **Tadabhiññāyāti** taṃ ubhayampi abhivisiṭṭhāya paññāya jānitvā. **Anuddayāya anukampāya paṭipanno hotīti** anuddayatthāya ca anukampatthāya ca yā paṭipadā, taṃ paṭipanno hoti, pūretvā ṭhitoti attho. Sesapaṭipadāsupi³ eśeva nayo.

Sabbe kāmāti sabbe vatthukāmakilesakāmā. **Iti vadam brāhmaṇo saccamāhāti** evampi vadanto khīṇāsavabrāhmaṇo saccameva āha. **Sabbe bhavāti** kāmabhavādayo tayopi. **Nāhaṃ kvacanīti** ettha pana catukkoṭṭikasunñatā kathitā. Ayaṃ hi “nāhaṃ⁴ kvacanī”ti kvaci attānaṃ na passati, **kassaci kiñcanatasminti** attano attānaṃ kassaci parassa kiñcanabhāve upanetabbaṃ na passati, bhātīṭṭhāne bhātaraṃ, sahāyaṭṭhāne sahāyaṃ, parikkhāraṭṭhāne vā parikkhāraṃ maññitvā upanetabbaṃ na passatīti attho. **Na ca mama kvacanīti** ettha mamasaddaṃ tāva ṭhapetvā “na ca kvacani parassa ca attānaṃ kvaci na passatī”ti ayamattho. Idāni “mamasaddaṃ

1. Bhayaparittāṇattā (Ka)

2. Sesapadesupi (Ka)

3. Yadeva tattha saccanti (?)

4. Nāma (Ka)

āharitvā mama kismiñci kiñcanaṃ natthī”ti so¹ parassa attā mama kismiñci kiñcana bhāve atthīti na passati, attano bhātīṭṭhāne bhātaraṃ, sahāyaṭṭhāne sahāyaṃ, parikkhāra ṭṭhāne vā parikkhāraṃ kismiñci ṭṭhāne parassa attānaṃ iminā kiñcanabhāvena upane tabbaṃ na passatīti attho. Evamayaṃ yasmā neva katthaci attānaṃ passati, na taṃ parassa kiñcanabhāve upanetabbaṃ passati, na parassa attānaṃ passati, na parassa attānaṃ attano kiñcanabhāve upanetabbaṃ passatīti. **Iti vadaṃ brāhmaṇoti** evaṃ catukkoṭikaṃ suññataṃ vadantopi khīṇāsavabrāhmaṇo tassā paṭipadāya sammā paṭivi ddhattā saccameva āha, na musāti sabbesupi vāresu maññanānaṃ pahīnattāyeva na maññatīti ca attho veditabbo. **Ākiñcaññaṃyeva paṭipadanti** kiñcanabhāvavirahitaṃ nippalibodhaṃ niggahaṇameva paṭipadaṃ paṭipanno hoti² pūretvā ṭhito.

Imāni kho paribbājakā cattāri brāhmaṇasaccāni mayā sayāṃ abhiññā sacchikatvā paveditānīti yāni tumhe bhovādibrahmaṇānaṃ saccāni vadetha, tehi aññāni mayā imāni bāhitapāpabrāhmaṇassa cattāri saccāni catūhi maggehi soḷasavidhena kiccena jānitvā paccakkhaṃ katvā paveditāni desitāni jotitānīti attho. Iti imasmim sutte catūsipi ṭhānesu khīṇāsavassa vacīsaccameva kathitanti.

6. Ummaggasuttavaṇṇanā

186. Chaṭṭhe **parikassatīti** ākaḍḍhiyati. **Ummaggoti** ummujjanaṃ, paññāgamananti attho. Paññā eva vā ummujjanaṭṭhena ummaggoti vuccati. Sāva³ paṭibhānaṭṭhena **paṭibhānaṃ**. **Cittassa uppannassa vasaṃ gacchatīti** ye cittassa vasaṃ gacchanti, tesāmyevettha gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Atthamaññāya dhammamaññāyāti** atthañca Pāliṇca jānitvā. **Dhammānudhammapaṭipanno hotīti** lokuttaradhammassa anucchavikadhammaṃ saha sīlena pubbabhāgappaṭipadaṃ paṭipanno hoti. **Nibbedhika paññoti** nibbijjhanakapañño. **Idaṃ dukkhanti** ṭhapetvā taṇhaṃ sesaṃ tebhūmakakkhandhapañcakaṃ dukkhanti sutāṃ hoti. **Paññāyāti** maggapaññāya. **Ayaṃ dukkhasamudayoti** vaṭṭamūlakataṇhā tassa dukkhasa samudayoti

1. Yo (Sī, Syā)

2. Hotīti (Sī, Syā)

3. So ca (Syā, Ka)

sutaṃ hoti. Iminā upāyena sesadvayepi attho veditabbo.

Catutthapañhavissajjanena arahattaphalaṃ kathitanti veditabbaṃ.

7. Vassakārasuttavaṇṇanā

187. Sattame **Todeyyassāti** Tudigāmaṃvāsikassa. **Parisatīti** sannipatitāya parisāya. **Parūpārambhaṃ vattenti**ti paragarahaṃ pavattenti kathenti. **Bālo ayaṃ rājāti**-ādi yaṃ te upārambhaṃ vattenti, tassa dassanattamaṃ vuttaṃ. **Samāṇe Rāmaputteti** udaye Rāmaputte. **Abhippasannoti** atikkamma pasanno. **Paramanipaccakāraṇti** uttamanipāta kiriyaṃ nīcavuttiṃ. **Parihāraḥ** paricāraḥ. **Yamakoti**-ādīni tesāṃ nāmāni. Tesu hi eko Yamako nāma, eko Moggallo nāma, eko Uggo nāma, eko Nāvindakī nāma, eko Gandhabbo nāma, eko Aggivesso nāma. **Tyāssudanti** ettha **assudanti** nipātamattaṃ, te attano parisati nisinneti attho. **Iminā nayena neti**ti iminā kāraṇena anuneti jānāpeti. **Karaṇīyādhikaraṇīyesūti** paṇḍitehi kattabbakiccesu ca atirekakattabbakiccesu ca. **Vacanīyādhivacanīyesūti** vattabbesu ca atirekavattabbesu ca. **Alamattthadasatarehi**ti ettha atthe passitūṃ samattā alamattthadasā, te atisitvā¹ ṭhitā alamattthadasatarā, tehi alamattthadasatarehi. **Alamattthadasataroti** alamattthadasatāya uttaritaro, chekehi chekataro paṇḍitehi paṇḍitataroti pucchanto evamāha. Athassa te paṭipucchanta **evaṃ bhoti**-ādimāhaṃsu. Iti brāhmaṇo attano sappurisaṭṭāya taṃ Eḷeyyarājānampi tassa parivāri kepi² udakampi Rāmaputtaṃ pasamsi. Andho viya hi asappuriso, cakkhumā viya sappuriso. Yathā andho neva anandhaṃ na andhaṃ passati, evaṃ asappuriso neva sappurisaṃ na asappurisaṃ jānāti. Yathā cakkhumā andhampi anandhampi passati, evaṃ sappuriso sappurisaṃ asappurisaṃ jānāti. Todeyyopi sappurisaṭṭāya asappurise aññāsīti imama tthavaṣaṃ paṭicca tuṭṭhamānaso brāhmaṇo **acchariyaṃ bho Gotamāti**-ādīni vatvā Tathāgatassa bhāsitaṃ anumoditvā pakkāmi.

1. Atikkamitvā (ka)

2. Paricārakepi (Sī), parivārakepi (Syā)

8. Upakasuttavaṇṇanā

188. Aṭṭhame **Upakoti** tassa nāmaṃ. **Maṇḍikāputtoti** Maṇḍikāyaputto. **Upasaṅkamīti** so kira Devadattassa upaṭṭhāko, “kiṃ nu kho Satthā mayi attano santikaṃ upagate¹ vaṇṇaṃ kathessati, udāhu avaṇṇan”²ti pariggaṇhanatthaṃ upasaṅkami. “Nerayiko Devadatto kappatṭho² atekiccho”³ti³ vacanaṃ sutvā Satthāraṃ ghaṭṭetukāmo upasaṅkamītipi vadanti. **Parūpārambhaṃ vattetīti** paragaraḥaṃ katheti. **Sabbo so na upapādetīti** sabbopi so kusalaḍḍhammaṃ na uppādeti, attano vā vacanaṃ upapādetuṃ anucchavikaṃ kātuṃ na sakkoti. **Anupapādentō gārayho hotīti** kusalaṃ dhammaṃ uppādetuṃ asakkonto attano ca vacanaṃ upapannaṃ anucchavikaṃ kātuṃ asakkonto gārayho hoti. **Upavajjoti** upavaditabbo ca hoti, vajjena vā upeto hoti, sadoso hotīti attho.

Atha Bhagavā tassa vādaṃ gahetvā tasseva gīvāya paṭimuṇcanto **parūpārambhanti-ādimāha**. **Ummujjamānakaṃyevāti** udakato sīsaṃ ukkhipantaṃyeva. **Tattha अपरि मण्णं पदāti-ādīsu**⁴ tasmīṃ akusalanti paññāpane padānipi akkharānipi dhammadesanāpi aparimāṇāyeva. **Itipidaṃ akusalanti** idampi akusalaṃ idampi akusalaṃ imināpi kāraṇena imināpi kāraṇena akusalanti evaṃ akusalapaññattiyaṃ āgatānipi⁵ aparimāṇāni. Athāpi⁶ aññenākārena Tathāgato taṃ dhammaṃ deseyya, evampissa desanā aparimāṇā bhaveyya. Yathāha “apariyādinnavassa Tathāgatassa dhammadesanā, apariyādinnaṃ dhammapadabyañjanaṃ”⁷ti. Iminā upāyena sabbavāresu attho veditabbo. **Yāva dhamśivatāyanti** yāva guṇadhamśi vata ayaṃ. **Loṇakāradārakoti** loṇakāragāmadārako. **Yatra hi nāmāti** yo hi nāma. **Āsādetabbaṃ maññissatīti** ghaṭṭetabbaṃ maññissati. **Apehīti** apagaccha, mā me purato aṭṭhāsi. Evaṃca pana vatvā gīvāya gaṇhāpetvā nikkadḍhāpesi yevāti.

1. Upaṭṭhākassa (Ka)

2. Vi 4. 365 piṭṭhe.

3. Āgatāni idānipi (Sī), āgatāni padānipi (Syā)

4. Ma 1. 117 piṭṭhe.

2. Kappatṭhāyī(Ka)

4. Aparimāṇapadāti-ādīsu (Sī)

6. Tathāpi (Ka)

9. Sacchikaraṇīyasuttavaṇṇanā

189. Navame **kāyenāti** nāmakāyena. **Sacchikaraṇīyāti** paccakkham kātabbā. **Satiyāti** pubbenivāsānussatiyā. **Cakkhunāti** dibbacakkhunā. **Paññāyāti** jhānapaññāya vipassanāpaññā sacchikātabbā, vipassanāpaññāya maggapaññā, maggapaññāya phalapaññā, phalapaññāya paccavekkhaṇapaññā sacchikātabbā, pattabbāti attho. Āsavānaṃ khayasaṅkhātāṃ pana arahattaṃ paccavekkhaṇavasena paccavekkhaṇapaññāya sacchi karaṇīyaṃ nāmāti.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

190. Dasame **tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtanti** yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhī bhūtameva. **Bhikkhū āmantesīti** paṭipattisampanne bhikkhū pasannehi cakkhūhi anuviloketvā uppannadhammapāmojjo thometukāmatāya āmantesi. **Apalāpāti** palāparahitā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Suddhāti** nimmalā. **Sāre patiṭṭhitāti** sīlādisāre patiṭṭhitā. **Alanti** yuttaṃ. **Yojanagaṇanānīti**¹ ekaṃ yojanaṃ yojanameva, dasapi yojanāni yojanā neva. Tato uddham “yojanagaṇanānī”ti¹ vuccati. Idha pana yojanasatampi yojanasahassampi adhippetāṃ. **Puṭosenāpīti** puṭosaṃ vuccati pātheyyaṃ, pātheyyaṃ gahetvāpi upasaṅkamitum yuttamevāti attho. Puṭaṃ senātipi pāṭho. Tassattho—puṭo aṃse assāti puṭaṃso, tena puṭaṃsena aṃsena pātheyyapuṭaṃ vahantenāpīti vuttaṃ hoti.

Idāni evarūpehi evarūpehi ca guṇehi samannāgatā ettha bhikkhū atthīti dassetuṃ **santi bhikkhavesi**-ādimāha. Tattha **devappattāti** upapattidevanibbattaṃ dibbavīhāraṃ dibbavīhārena ca arahattaṃ pattā. **Brahmappattāti** niddosaṭṭhena brahmabhāvasādhakaṃ brahmavīhāraṃ brahmavīhārena ca arahattaṃ pattā. **Āneñjappattāti** anīñjanabhāva sādhaṃ āneñjaṃ āneñjāna ca arahattaṃ pattā. **Ariyappattāti** puthujjanabhāvaṃ atikkamma ariyabhāvaṃ pattā. **Evam kho bhikkhave bhikkhu devappatto hotīti**-ādīsu evaṃ rūpāvacaracattutthajjhāne ṭhatvā cittaṃ vivaṭṭetva arahattaṃ patto devappatto nāma

1. Yojanagaṇanīti (Sī)

hoti, catūsu brahmavihāresu ṭhatvā cittaṃ vivaṭṭetvā arahattaṃ patto brahmappatto nāma, catūsu arūpajjhānesu ṭhatvā cittaṃ vivaṭṭetvā arahattaṃ patto āneyyañjappatto nāma. **Idaṃ dukkhanti**-ādīhi catūhi saccehi cattāro maggā tīṇi ca phalāni kathitāni. Tasmā imaṃ ariyadhammaṃ patto bhikkhu ariyappatto nāma hotīti.

Brāhmaṇavaggo catuttho.

(20) 5. Mahāvagga

1. Sotānugatasuttavaṇṇanā

191. Pañcamassa paṭhame **sotānugatānanti** pasādasotaṃ odahitvā ñāṇasotena vavatthapitānaṃ. **Cattāro ānisaṃso pāṭikaṅkhāti** cattāro guṇānisaṃsā pāṭikaṅkhitaḥ. Idaṃ pana Bhagavatā atthupattivasena āraddhaṃ. Katara-atthupattivasenāti? Bhikkhūnaṃ dhammassavanāya anupasaṅkamana-atthupattivasena. Pañcasatā kira brāhmaṇapabbajitā “Sammāsambuddho liṅgavacanavibhattipadabyañjanādīhi kathento amhehi ñātameva kathessati, aññātaṃ kiṃ kathessati”ti dhammassavanatthaṃ¹ na gacchanti. Satthā taṃ pavattiṃ sutvā te pakkosāpetvā “kasmā evaṃ karoṭha, sakkaccaṃ dhammaṃ suṇātha, sakkaccaṃ dhammaṃ suṇantānaṃca sajjhāyantānaṃca ime ettakā ānisaṃsā”ti dassento imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **dhammaṃ pariyaṇuṇātīti** Suttaṃ Geyyanti-ādikaṃ navaṅgaṃ Satthusāsanabhūtaṃ tantidhammaṃ vaḷaṇjeti. **Sotānugatā**² **hontīti** sotaṃ anupattā³ anupaviṭṭhā honti. **Manasānupekkhitāti** cittena olokita. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhāti** atthato ca kāraṇato ca paññāya suṭṭhu paṭividdhā paccakkhaṃ katā. **Muṭṭhassati kālaṃ kurumānoti** nayidaṃ Buddhavacanāṃ anussaraṇasatiyā abhāvena vuttaṃ, puthujjanakālakiriyaṃ pana sandhāya vuttaṃ. Puthujjano hi muṭṭhassati kālaṃ karoti nāma. **Upapajjatīti** suddhasīle patiṭṭhito devaloke nibbattati. **Dhammapadā plavantīti** antarābhava nibbatta muṭṭhassatino, yepi pubbe sajjhāyamūlikā vācāparicitaḥ buddhavacanadhammā, te sabbe

1. Dhammassavanaggaṃ (Sī)

2. Sotānudhatā (Sī)

3. Anuvattā (Sī)

pasanne ādāse chāyā viya plavanti, pākaṭā hutvā paññāyanti. **Dandho bhikkhave satuppādoti** Buddhavacanānussaraṇasatiyā uppādo dandho garu, atha so satto khippaṃ yeva viśesagāmī hoti, nibbānagāmī hotīti attho.

Iddhimā cetovasippattoti iddhisampanno cittassa vasibhāvapatto khīṇāsavo. **Ayaṃ vā so dhammavinayoti** ettha vibhāvanattho vāsaddo. **Yatthāti** yasmiṃ dhammavinaye. **Brahmacariyaṃ acarinti** brahmacariyavāsaṃ vasiṃ. Idampi Buddhavacanāṃ mayā pubbe vaḷaṇṇitanti Buddhavacanānussaraṇavasenetāṃ vuttaṃ. **Devaputtoti** Pañcālacaṇḍo viya Hatthakamahābrahmā viya Sanaṅkumārabrahmā viya ca eko Dhammakathikadevaputto. **Opapātiko opapātikaṃ sāretīti** paṭhamāṃ uppanno devaputto pacchā uppannaṃ sāreti. **Sahapaṃsukīlikāti** etena nesaṃ dīgharattaṃ kataparicayabhāvaṃ dasseti. **Samāgaccheyyunti** sālāya vā rukkhamaṇḍale vā sammukhībhāvaṃ gaccheyyuṃ. **Evaṃ vadeyyāti** sālāya vā rukkhamaṇḍale vā paṭhamataraṃ nisinna pacchā āgataṃ evaṃ vadeyya. Sesamettha Pālinayeneva veditabbaṃ.

2. Ṭhānasuttavaṇṇanā

192. Dutīye **ṭhānānīti** kāraṇāni. **Ṭhānehīti** kāraṇehi. **Soceyyanti** sucibhāvo. **Saṃvasamānoti** ekato vasamāno. **Na santatakārīti** na satatakārī. **Na santatavutti sīlesūti** satataṃ sabbakālaṃ sīlajīvitaṃ na jīvatīti attho. **Saṃvohāramānoti** kathento. **Ekena eko voharatīti** ekena saddhiṃ eko hutvā katheti. **Vokkamati** okkamati. **Purimavohārā pacchimavohāranti** purimakathāya pacchimakathaṃ, purimakathāya ca pacchimakathā, pacchimakathāya ca purimakathā na sametīti attho.

Ñātibyasanenāti ādīsu ñātīnaṃ byasanaṃ ñātibyasanāṃ, ñātivināsoti attho. Dutiyapadepi eseṇa nayo. **Rogabyasane** pana rogyeṇa ārogyavināsanato byasanaṃ rogabyasanaṃ. **Anuparivattantīti** anubandhanti. **Lābho cāti** ādīsu ekaṃ attabhāvaṃ lābho anuparivattati, ekaṃ alābhoti evaṃ nayo netabbo. **Sākacchāyamānoti** pañha pucchanaṃ viśeṣaṇaṃ sākacchaṃ karonto. **Yathāti**

yenākārena. **Ummaggoti** pañhummaggo. **Abhinīhāroti** pañhābhisaṅkharāṇavasena cittassa abhinīhāro. **Samudāhāroti** pañhapucchanam. **Santanti** paccanīkasantatāya santam katvā na kathetīti attho. **Paṇītanti** atappakam. **Atakkāvacaranti** yathā takkena nayaggāhena gahetum sakkā hoti, evam na kathetīti attho. **Nipuṇanti** saṇham. **Paṇḍita vedanīyanti** paṇḍitehi jānitabbakam. Sesam sabbattha vuttānūsāreneva veditabbari.

3. Bhaddiyasuttavaṇṇanā

193. Tatiye **upasaṅkamīti** bhuttaṭpātarāso hutvā mālāgandhavilepanam gahetvā Bhagavantam vandissāmīti upasaṅkami. **Mā anussavenāti**-ādīsu anussavavacanena¹ mama katham mā gaṇhathāti iminā nayena attho veditabbo. **Sārambhoti** karaṇuttariyalakkhaṇo sārambho. **Alobhādayo** lobhādipaṭipakkhavasena² veditabbā. **Kusaladhammūpasampadāyāti** kusalaḍḍhammānam sampādanatthāya, paṭilābhatthāyāti vuttam hoti. **Ime cepi Bhaddiya mahāsālāti** purato ṭhite sālaruḁkhe dassento evamāha. Sesamettha heṭṭhā vuttanayattā uttānatthattā ca suviññeyyameva. Satthari pana desanam vinivaṭṭente Bhaddiyo sotāpanno jātoti.

4. Sāmugiyāsuttavaṇṇanā

194. Catutthe **Sāmugiyāti**³ Sāmuganigamavāsino. **Byagghapajjāti** te ālapanto evamāha. Kolanagarassa hi kolaruḁkhe hāretvā katattā Kolanagaranti ca Byagghapathe māpitattā Byagghapajjanti ca dve nāmāni. Etesaṇca pubbapurisā tattha vasimsūti Byagghapajjavāsītāya Byagghapajjavāsino Byagghapajjāti vuccanti. Te ālapanto evamāha. **Pārisuddhipadhāniyaṅgānīti** pārisuddhi-atthāya padhāniyaṅgāni padahitabba vīriyassa aṅgāni, koṭṭhāsāti attho. **Sīlapārisuddhipadhāniyaṅganti** sīlaparisodhanavīriyassetam nāmarim. Tañhi sīlapārisuddhiparipūraṇatthāya padhāniyaṅganti sīlapārisuddhi padhāniyaṅgam. Sesesupi eseva nayo. **Tattha tattha paññāya anuggahessāmīti** tasmim tasmim ṭhāne vipassanāpaññāya

1. Anussavavasena (Sī, Syā)

2. Lobhādipaṭipakkhanayena (Syā), lobhādipaṭipakkhāti (Ka)

3. Sāpūgiyāti (Sī), sāpugiyāti (Syā)

anuggahessāmi. **Yo tattha chandoti**-ādīsu yo tasmim̐ anuggaṇhane kattukāmatāchandoti iminā nayena attho veditabbo. Satisampajaññaṃ panettha satim̐ upaṭṭhapetvā ñāṇena paricchinditvā vīriyapaggahanattham̐ vuttam̐. **Rajanīyesu dhammesu cittaṃ virājetīti** rāgapaccayesu iṭṭhārammaṇesu yathā cittaṃ virajjati, evaṃ karoti. **Vimocanīyesu dhammesu cittaṃ vimocetīti** yehi ārammaṇehi cittaṃ vomocetabbaṃ, tesu yathā vimuccati, evaṃ karoti. **Virājetvāti** ettha maggakkhaṇe virājeti nāma, phalakkhaṇe virattam̐ nāma hoti. Dutiyaṇṇapadehi eseṇa nayo. **Sammāvimuttiṃ phusatīti** hetunā nayena arahattaphalavimuttiṃ ñāṇaphassena phusatīti.

5. Vappasuttavaṇṇanā

195. Pañcame **vappoti** Dasabalassa Cūlapitā Sakyaṇarājā.

Nigaṇṭhasāvakoti Vesāliyaṃ Sīhasenāpati viya Nālandāya Upāligahapati viya ca Nigaṇṭhassa Nāṭaputtassa upaṭṭhāko. **Kāyena saṃvutoti** kāyadvārassa saṃvutattā pihitattā kāyena saṃvuto nāma. Sesadvayepi eseṇa nayo. **Avijjāvirāgāti** avijjāya khayavirāgena. **Vijjuppādāti** magga vijjāya uppādena. **Tam̐ ṭhānanti** tam̐ kāraṇam̐. **Avipakkavipākanti** aladdhaviṇṇavipākavāram̐. **Tatonidānanti** tam̐hetu tappaccayā. **Dukkhavedaniyā āsavā assaveyyunti** dukkhavedanāya paccayabhūtā kilesā assaveyyum̐, tassa purisassa uppajjeyyunti attho. **Abhisamparāyanti** dutiye attabhāve. **Kāyasamārambhapaccayāti** kāyakamma paccayena. **Āsavāti** kilesā. **Vighātapariḷāhāti** ettha **vighātati** dukkham̐. **Pariḷāhoti** kāyikacetasiko pariḷāho. **Phussa phussa byantikarotīti** ñāṇavajjham̐ kammaṃ ñāṇa phassena phusitvā phusitvā khayam̐ gameti, vipākavajjham̐ kammaṃ vipākaphassena phusitvā phusitvā khayam̐ gameti. **Nijjarāti** kilesajīraṇakapaṭipadā. Sesavāresupi eseṇa nayo. Idha ṭhatvā ayaṃ bhikkhu khīṇāsavo katabbo, cattāri mahābhūtāni nīharitvā catusaccavavatthānam̐ dassetvā yāva arahattaphalam̐ kammaṭṭhānam̐ kathetabbaṃ.

Idāni pana tassa khīṇasavassa satatavihāre dassetum̐ **evaṃ sammā vimuttacittassāti**-ādimāha. Tattha **sammā vimuttacittassāti** hetunā

kāraṇena sammā vimuttassa. **Satatavihārā**ti niccavihārā nibaddhavihārā. **Neva sumano hotī**ti iṭṭhārammaṇe rāgavasena na somanassajāto hoti. **Na dummanoti** aniṭṭhārammaṇe paṭighavasena na domanassajāto hoti. **Upekkhako viharati sato sampajānoti** satisampa jaññapariggahitāya majjhataṭṭakāralakkhaṇāya upekkhāya tesu ārammaṇesu upekkhako majjhatto hutvā viharati.

Kāyapariyantikanti kāyantikaṃ kāyaparicchinnaṃ, yāva pañcadvārakāyo pavattati, tāva pavattaṃ pañcadvārikavedananti attho. **Jīvitapariyantikanti** jīvitantikaṃ jīvitaparicchinnaṃ, yāva jīvitaṃ pavattati, tāva pavattaṃ manodvārikavedananti attho. Tattha pañcadvārikavedanā pacchā uppajjitvā paṭhamaṃ nirujjhati, manodvārikavedanā paṭhamaṃ uppajjitvā pacchā nirujjhati. Sā hi paṭisandhikkhaṇe vatthurūpasmiṃyeva paṭiṭṭhāti. Pañcadvārikā pavatte pañcadvāravasena pavattamānā paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanadussanamuyhanavasena adhimattā balavatī hoti, paṇṇāsavassakāle ṭhitā hoti, saṭṭhivassakālato paṭṭhāya parihāyamānā, asītinavutivassakāle mandā hoti. Tadā hi sattā “cirarattaṃ ekato nisīdimhā nipajjimhā”ti vadantepi na jānāmāti vadanti. Adhimattānapi rūpādi-ārammaṇāni na passāma, sugandhaduggandhaṃ vā sādu-asāduṃ vā¹ thaddhamudukāṃ vāti na jānāmātipi vadanti. Iti nesaṃ pañcadvārikavedanā bhaggā hoti, manodvārikā pavattati. Sāpi anupubbena parihāyamānā maraṇasamaye hadayakoṭṭiṃyeva nissāya pavattati. Yāva panesā pavattati, tāva satto jīvātīti vuccati. Yadā nappavattati, tadā “mato niruddho”ti vuccati.

Svāyamattho vāpiyā dīpetabbo—yathā hi puriso pañca-udakamaggasampannaṃ vāpiṃ kareyya. Paṭhamaṃ deve vuṭṭhe pañcahi udakamaggehi udakaṃ pavisitvā antovāpiyaṃ āvāṇe pūreyya. Punappunaṃ deve vassante udakamagge pūretvā gāvutaḍḍhaya janamattaṃ ottharivā udakaṃ tiṭṭheyya tato tato vissandamānaṃ. Atha niddhamanatumbe vivarivā khettesu kamme kayiramāne udakaṃ nikkhamantaṃ, sassapākakāle udakaṃ nikkhantaṃ udakaṃ parihīnaṃ, “macche gaṇhāmā”ti vattabbataṃ āpajjeyya. Tato katipāhena

1. Sātaṃ vā asātaṃ vā (Ka)

āvāṭesuyeva udakaṃ saṅṭhaheyya. Yāva pana taṃ āvāṭesu hoti, tāva mahāvāpiyaṃ udakaṃ atthīti saṅkhaṃ gacchati. Yadā pana tattha chijjati, tadā “vāpiyaṃ udakaṃ natthī”ti vuccati. Evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ.

Paṭhamam deve vassante pañcahi maggehi udae pavisante āvāṭānaṃ pūraṇakālo viya hi paṭhamameva paṭisandhikkhaṇe manodvārikavedanāya vatthurūpe patiṭṭhitakālo, punappunaṃ deve vassante pañcamaggānaṃ pūraṇakālo viya pavatte pañcadvārikavedanāya pavatti, gāvutaḍḍhayanamattaṃ ajjhottharaṇaṃ viya paṭhamavaye vīsativassa kāle rajjanādivasena tassa adhimattabalavabhāvo, yāva vāpito udakaṃ na niggacchati, tāva pūrāya vāpiyā ṭhitakālo viya paññāsavassakāle tassa ṭhitakālo, niddhamanatumbesu vivaṭesu kamme kayiramāne udakassa nikkhamanakālo viya saṭṭhivassakālato paṭṭhāya tassa parihāni, udae bhaṭṭhe udakamaggesu paritta-udakassa ṭhitakālo viya asītinavuti kāle pañcadvārikavedanāya mandakālo, āvāṭesuyeva udakassa patiṭṭhitakālo viya hadayavatthukoṭiṃ nissāya manodvāre vedanāya pavattikālo, āvāṭesu paritṭhepi udae sati “vāpiyaṃ udakaṃ atthī”ti vattabbakālo viya yāva sā pavattati, tāva “satto jīvātī”ti vuccati. Yathā pana āvāṭesu udae chinne “natthi vāpiyaṃ udakaṃ”ti vuccati, evaṃ manodvārikavedanāya appavattamānāya satto matoti vuccati. Imaṃ vedanaṃ sandhāya vuttaṃ “jīvitapariyantikaṃ vedanaṃ vediyamāno”ti.

Kāyassa bhedaṭi kāyassa bhedenā. **Uddhaṃ jīvitapariyādānāṭi** jīvitakkhayato uddhaṃ. **Idhevāṭi** paṭisandhivasena parato agantvā idheva. **Sītī bhavissanti**ti pavatti vipphandanadaratharahitāni sītāni¹ appavattanadhammāni bhavissanti.

Thūṇaṃ paṭiccaṭi rukkhaṃ paṭicca. **Kuddālapaṭikāṃ ādāyāṭi** kuddālaṇca khaṇṭṭiṇca pacchiṇca gahetvāṭi attho. Desanā pana kuddālavaseneva katā. **Mūle chindeyyāṭi** mūlamhi kuddālena chindeyya. **Palikhaṇeyyāṭi** khaṇṭṭiyā samantā khaṇeyya.

1. Pavattivibandharahitānīpi tāni (Ka) Saṃ-Ṭṭha 2. 74 piṭṭhepi passitabbaṃ.

Evameva khoti idaṃ opammasaṃsandanaṃ—rukkho viya hi attabhāvo daṭṭhabbo, rukkhaṃ paṭicca chāyā viya kusalākusalaṃ kammaṃ, chāyaṃ appavattaṃ kātukāmo puriso viya yogāvacaro, kuddālo viya paññā, piṭakaṃ viya samādhi, khaṇṭitti viya vipassanā, khaṇṭittiyā mūlānaṃ palikhaṇanakālo viya arahattamaggena avijjāya chedanakālo, khaṇḍākhaṇḍaṃ karaṇakālo viya khandhavasena diṭṭhakālo, phālanakālo viya āyatanavasena diṭṭhakālo, sakalikaraṇakālo viya dhātuvasena diṭṭhakālo, vātātapena visosanakālo viya kāyikacetasikassa vīriyassa karaṇakālo, agginā ḍahanakālo viya ñāṇena kilesānaṃ ḍahanakālo, masikaraṇakālo viya vattamānaka¹ pañcakkhandhakālo, mahāvāte ophunanakālo² viya nadīsote pavāhanakālo viya ca chinnamūlakānaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appaṭisandhikanirodho, ophunanappavāhanehi apaññattika bhāvūpagamo viya punabbhave vipākakkhandhānaṃ anuppādena apaññattikabhāvo veditabbo.

Bhagavantaṃ etadavocāti Satthari desanaṃ vinivaṭṭente sotāpatti-phalaṃ patvā etaṃ “seyyathāpi bhante”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **udayatthikoti** vaḍḍhi-atthiko. **Assapaṇiyaṃ poseyyāti** pañca assapotasatāni kiṇitvā pacchā vikkiṇissāmīti poseyya. Sahassagghanakassa assassa pañcasatamattaṃ upakaraṇaṃ gandhamālādivasena posāvanikaṃ yeva³ agamāsi. Athassa te assā ekadivaseneva rogaṃ phusitvā sabbe jīvitakkhayaṃ pāpuṇeyyunti iminā adhippāyena evamāha. **Udayañceva nādhigaccheyyāti** vaḍḍhiṃca gehato nīharitvā dinnamūlaṃca kiñci na labheyya. **Payirupāsinti** catūhi paccayehi upaṭṭhahim. **Svāhaṃ udayañceva nādhigacchinti** so ahaṃ neva udayaṃ na gehato dinnadhaṇaṃ adhigacchim, paṇiya-assajagganako nāma jātasmīti dasseti. Sesamettha uttānamevāti.

6. Sālhasuttavaṇṇanā

196. Chaṭṭhe **dvayenāti** dvīhi koṭṭhāsehi. **Oghassa nittharaṇanti** caturoghaniṭtharaṇaṃ. **Tapojigucchāhetūti** dukkarakārikasaṅkhātena tapena

1. Dharamānaka (Sī, Syā) 2. Opunanakālo (Sī, Syā) 3. Posāvaniyaṃyeva (Sī, Syā)

pāpajigucchanahetu. **Aññataram sāmāññaṅganti** ekaṃ samaṇadhammakotṭhāsaṃ. **Aparisuddhakāyasamācārā**ti-ādīsu purimehi tīhi padehi kāyikavācasikacetasikasīlānaṃ aparisuddhataṃ dassetvā pacchimena padena aparisuddhājīvataṃ dasseti. **Ñāṇadassanāyā**ti maggañāṇasaṅkhātāya dassanāya. **Anuttarāya sambodhāyā**ti arahattāya, arahattañāṇaphassena¹ phusitum abhabbāti vuttaṃ hoti. **Sālalatṭhinti** sālārukkhaṃ. **Navanti** taruṇaṃ. **Akukkuccakajātanti** “bhavēyya nu kho, na bhavēyyā”ti ajanetabbakukkuccaṃ. **Lekhaṇiyā likheyyā**ti avalekhanamattakena² avalikheyya. **Dhoveyyā**ti ghaṃseyya. **Anto avisuddhā**ti abbhantare asuddhā apanītasārā.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—sālalatṭhi viya hi attabhāvo daṭṭhabbo, nadīsotaṃ viya saṃsārasotaṃ, pāraṃ gantukāmapuriso viya dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo gahetvā ṭhitapuriso, sālalatṭhiyā bahiddhā suparikammakatakālo viya bahiddhā tapacaraṇaṃ gālhaṃ³ katvā gahitakālo, anto asuddhakālo viya abbhantare sīlānaṃ aparisuddhakālo, sālalatṭhiyā saṃsīditvā adhogamaṇaṃ viya diṭṭhigatikassa saṃsārasote saṃsīdanaṃ veditabbaṃ.

Phiyārittaṃ bandheyyāti phiyañca arittañca yojeyya. **Evamevā**ti etthāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ—sālalatṭhi viya attabhāvo, nadīsotaṃ viya saṃsārasotaṃ, pāraṃ gantukāmapuriso viya yogāvacaro, bahiddhā suparikammakatakālo viya chasu dvāresu saṃvarassa paccupaṭṭhitakālo, anto suvisodhitabhāvo viya abbhantare parisuddhasīlabhāvo, phiyārittabandhanaṃ viya kāyikacetasikavīriyakaraṇaṃ, sotthinā pārimatīragamaṇaṃ viya anupubbena sīlaṃ pūretvā samādhim pūretvā paññaṃ pūretvā nibbānagamaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Kaṇḍacitrakānīti saralatṭhisararajjusarapāsādasarasāṇisarapokkharāṇi-sarapadumādīni⁴ anekaṇi kaṇḍehi kattabbacitrāni. **Atha kho so tīhi ṭhānehī**ti so evaṃ bahūni kaṇḍacitrakāni jānantopi na rājāraho hoti, tīhiyeva pana ṭhānehi hotīti attho.

1. Arahattaphalaphassena (Ka)

2. Avalekhanasatthakena (Sī)

3. Bahiddhārammaṇe gālhaṃ (Syā)

4. ...sarapadumānīti (Ka)

sammāsamādhi hotīti maggasamādhinā ca phalasangādhinā ca samāhito hotīti ayamettha attho. **Sammādiṭṭhīti** maggasamādiṭṭhiyā samannāgato. **Idam dukkhanti-ādīhi** catūhi saccehi cattāro maggā tīṇi ca phalāni kathitāni. Ayam pana maggeneva avirādhitaṃ vijjhati nāmāti veditabbo. **Sammāvimuttīti** arahattaphalavimuttiyā samannāgato. **Avijjakkhandham padāletīti** arahattamaggena padāleti nāmāti vuccati. Iminā hi heṭṭhā arahattamaggena avijjakkhandho padālito, idha pana padālitaṃ upādāya padāletīti vattum vaṭṭatīti.

7. Mallikādevīsuttavaṇṇanā

197. Sattame **Mallikā devīti** Pasenadirañño devī. **Yena midhekacco mātu gāmoti** yena idhekaccā itthī. **Dubbaṇṇāti** bībhacchavaṇṇā¹. **Durūpāti** dussañṭhitā. **Supāpikāti** suṭṭhu pāpikā suṭṭhu lāmikā. **Dassanāyāti** passitum. **Daliddāti** dhanadaliddā. **Appassakāti** sakena dhanena² rahitā. **Appabhogāti** upabhogaparibhogabhaṇḍakarahitā. **Appesakkhāti** appaparivārā. **Aḍḍhāti** issarā. **Mahaddhanāti** vaḷaṇṇanakadhanena mahaddhanā. **Mahābhogāti** upabhogaparibhogabhaṇḍabhogena mahābhogā. **Mahesakkhāti** mahāparivārā. **Abhirūpāti** uttamarūpā. **Dassanīyāti** dassanayuttā. **Pāsādikāti** dassa nena pāsādikā. **Vaṇṇapokkharatāyāti** vaṇṇena ceva sarīrasañṭhānena ca.

Abhisajjati laggi. **Byāpajjati** pakatiṃ pajahati. **Patitthīyati** kodhavasena thinabhāvaṃ thaddhabhāvaṃ³ āpajjati. **Na dātā hotīti** na dāyikā hoti. **Seyyāvasatha padīpeyyanti** ettha seyyāti mañcapallāṅkādisayanam. **Āvasathoti** āvasathāgāram. **Padī peyyam** vuccati vaṭṭitelādipadīpupakaraṇam. **Issāmanikāti** issāya sampayuttacittā. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. **Kodhanā ahosinti** kodhamanā ahosiṃ. **Anissā manikā ahosinti** issāviraṇṇitacittā ahosiṃ. Sesamettha uttānatthamevāti.

1. Vigacchavaṇṇā (Ka)

2. Dhanadhañṇena (Sī, Syā)

3. Khilabhāvaṃ baddhabhāvaṃ (Ka)

8. Attantapasuttavaṇṇanā

198. Aṭṭhame attantapādīsu attānaṃ tapati dukkhāpetīti **attantapo**. Attano paritāpanānuyogaṃ **attaparitāpanānuyogaṃ**. Paraṃ tapatīti **parantapo**. Paresaṃ paritāpanānuyogaṃ **paraparitāpanānuyogaṃ**. **Diṭṭheva dhammeti** imasmimyeva attabhāve. **Nicchātōti** chātaṃ vuccati taṇhā, sā assa natthīti nicchāto. Sabbakilesānaṃ nibbutattā **nibbuto**. Anto tāpanakilesānaṃ abhāvā sītalo jātoti **sītībhūto**. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisaṃvedetīti **sukhappaṭisaṃvedī**. **Brahmabhūtena attanāti** seṭṭhabhūtena attanā.

Acelakoti-ādīni vuttatthāneva. **Orabbhikā**dīsu urabbhā vuccanti eḷakā, urabbhe hanatīti **orabbhiko**. **Sūkarikā**dīsūpi ese va nayo. **Luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Macchaghātakoti** macchabandho¹ kevaṭṭo. **Bandhanāgārikoti** bandhanāgāragopako. **Kurūrakammantā**ti dāruṇakammantā.

Muddhāvasittoti khattiyābhisekena muddhani abhisitto. **Puratthimena** **nagarassāti** nagarato puratthimāya disāya. **Santhāgāranti** yaññasālaṃ. **Kharājīṇaṃ nivāsetvāti** sakhuraṃ ajinacammaṃ nivāsetvā. **Sappitelenāti** sappinā ceva telena ca. Ṭhapetvā hi sappiṃ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. **Kaṇḍuvamānoti** nakhānaṃ chinnattā kaṇḍuvitabbakāle tena kaṇḍuvamāno. **Anantarahitāyāti**² asanthatāya. **Sarūpavacchā yāti** sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi setakova. Sace kapilā vā rattā vā, vacchakopi tādisovāti evaṃ sarūpavacchāya. **So evamāhāti** so rājā evaṃ vadeti. **Vacchatarāti** taruṇavacchakabhāvaṃ atikkantā balavavacchā. **Vacchatarīsupi**³ ese va nayo. **Barihisatthāyāti** parikkhepakaraṇatthāya ceva yaññabhūmiyaṃ attharaṇatthāya ca.

Catutthapuggalaṃ Buddhuppādato paṭṭhāya dassetuṃ **idha bhikkhave Tathāgatoti**-ādimāha. Tattha **Tathāgatoti**-ādīni vuttatthāneva. **Taṃ dhammanti** taṃ vuttappakārasampadaṃ dhammaṃ. **Suṇāti gahapati vāti** kasmā paṭhamāṃ

1. Macchavadho (Ka)

2. Anattarahitāyāti (Sī)

3. Vacchatarī-ādīsūpi (Ka)

gahapatim niddisati? Nihatamānattā ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātīm nissāya mānaṃ karonti, brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaṃ karonti, hīnajaccakulā pabbajitā attano vijātītāya paṭiṭṭhātum na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedam muñcantehi piṭṭhiyā loṇaṃ pupphamānāya bhūmim kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihatamānadappā¹ honti, te pabbajitvā mānaṃ vā dappam vā akatvā yathābalaṃ Buddhavacanaṃ uggahetvā vipassanāya kammaṃ karontā sakkonti arahatte paṭiṭṭhātum. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamam gahapatim niddisatīti.

Aññatarasmiṃ vāti itaresaṃ vā kulānaṃ aññatarasmiṃ. **Paccājātoti** patijāto². **Tathāgate saddham paṭilabhatīti** parisuddham dhammaṃ sutvā dhammasāmiṃhi Tathāgate “Sammāsambuddho vata Bhagavā”ti saddham paṭilabhati. **Iti paṭisañcikkhatīti** evaṃ paccavekkhati. **Sambādho gharāvāsoti** sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṃ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambā dhova. **Rajāpathoti** rāgarajādīnaṃ utṭhānaṭṭhānanti Mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Āgama napaṭhotipi vaṭṭati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraranapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati. Tena vuttaṃ “abbhokāso pabbajjā”ti. Apica **sambādho gharāvāso** kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsābhāvato, **rajāpatho** asaṃvutasaṅkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ, kilesarajānaṃ³ sannipātaṭṭhānato. **Abbhokāso pabbajjā** kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ sukaraṃ -pa- pabbajeyyanti ettha ayaṃ saṅkhepakathā— yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbaṭāya **ekantaparipuṇṇam**⁴, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnaṃ katvā

1. Nihatamānagabbā (Ka)

2. Jāto (Sī)

3. Kilesānaṃ (Ka)

4. Ekantaparipuṇṇam caritabbaṃ (Ka)

carimakacittam pāpetabbatāya **ekantaparisuddham, saṅkhalikhitam**¹ likhitasāṅkhasadisam dhotasāṅkhasappaṭibhāgam caritabbam, idam na sukaram agāram ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇam -pa-caritum, yamnūnāham kese ca massuṇca ohāretvā kasāyarasapītātāya kāsāyāni brahmacariyam carantānam anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agāasmā nikkhamitvā anagāriyam pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitam kasivaṇijjādikammaṃ agāriyanti vuccati, taṇca pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyāti nātabbā, tam anagāriyam. **Pabbajeyyanti paṭipajjeyyam.**

Appam vāti sahasato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahasato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena nātiyeva **nātiparivaṭṭo**. So vīsatiyā heṭṭhā appo nāma hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā. **Bhikkhūnam sikkhāsājīvasamāpannoti** yā bhikkhūnam adhisīlasaṅkhātā sikkhā, taṇca, yattha cete saha jīvanti, ekajīvikā sabhāvavuttino honti, tam Bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātam sājīvaṇca tattha sikkhanabhāvena samāpannoti bhikkhūnam sikkhāsājīvasamāpanno. **Samāpannoti** sikkham paripūrento sājīvaṇca avitikkamanto hutvā tadubhayam upagatoti attho.

Pāṇātipātam pahāyāti-ādini vuttatthāneva. **Imesam bhedāyāti** yesam itoti vuttānam santike sutam, tesam bhedāya. **Bhinnānam vā sandhātāti** dvinnam mittānam vā samānupajjhāyakādīnam vā kenacideva kāraṇena bhinnānam ekamekam upasaṅkamitvā “tumhākaṃ idise kule jātānam evam bahussutānam idam na yuttan”ti-ādini vatvā sandhānam kattā. **Anuppadātāti** sandhānānuppadātā, dve jane samagge disvā “tumhākaṃ evarūpe kule jātānam evarūpehi guṇehi samannāgatānam anucchavikametan”ti-ādini vatvā dalhikammaṃ kattāti attho. Samaggo² āramo assāti **samaggārāmo**. Yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. Samaggarāmotipi pāli, ayameva attho. **Samaggaratoti** samaggesu rato, te pahāya aññattha gantum na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagganandī**. **Samaggakaraṇim vācam bhāsītāti**

1. Saṅkhalikhitanti (Sī, Syā, Ka) Vi-Tṭha 1. 169; Ma-Tṭha 2. 109 piṭṭhādīsu passitabbam.

2. Samagge (Sī)

yā vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ sāmaggiguṇaparidīpikameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Nelāti elañ vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho “nelaṅgo setapacchādo”¹ti ettha vuttanelañ viya. **Kaṇṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhanāṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopāṃ ajanetvā pemaṃ janetīti **pemaṇīyā**. Hadayaṃ gacchati appaṭṭhaññamānā sukhena vittaṃ pavisaṭīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī**. Pure saṃvaḍḍhanārī viya sukumārātipi **porī**. Purassa esātipi **porī**, nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti, pitimattaṃ pitāti, bhātimattaṃ bhātāti vadanti. Evarūpī kathā bahunō janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahujanassa manāpā cittavuḍḍhikarāti **bahujanamanāpā**.

Kāle² vadatīti **kālavādī**, vattabbayuttakālaṃ sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtaṃ tacchaṃ sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī**. Diṭṭhadhammikasamparāyika-atthasannissita- meva katvā vadatīti **atthavādī**. Navalokuttaradhammasannissitaṃ katvā vadatīti **dhammavādī**. Saṃvaravinayapahānavinayasannissitaṃ katvā vadatīti **vinayavādī**. Nidhānaṃ vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī**. Hadaye nidhetabbayuttakaṃ vācaṃ bhāsītāti attho. **Kālenā**ti evarūpiṃ bhāsamānopi ca “ahaṃ nidhānavatīṃ vācaṃ bhāsissāmī”ti na akālena bhāsati yuttakālaṃ pana avekkhitvāva bhāsātīti attho. **Sāpadesanti** sa-upamaṃ, sakāraṇanti attho. **Pariyantavatinti** paricchedaṃ dassetvā, yathāssā paricchedo paññāyati, evaṃ bhāsātīti attho. **Atthasaṃhitanti** anekhipi nayehi vibhajantena pariyādātum asakkuṇeyyatāya³ atthasampannaṃ bhāsati. Yaṃ vā so atthavādī atthaṃ vadati, tena atthena saṃhitattā atthasaṃhitaṃ vācaṃ bhāsati, na aññaṃ nikkhipitvā aññaṃ bhāsātīti vuttaṃ hoti.

1. Khu 1. 173 piṭṭhe udāne. 2. Kālena (Ma-Ṭṭha 2. 112; Abhi-Ṭṭha 3. 88 piṭṭhesu)

3. Asakkuṇeyyaṃ (Sī, Syā)

Bījagāmbhūtagāmasamārambhāti mūlabījaṃ khandhabījaṃ phaḷubījaṃ aggabījaṃ bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena¹ vikopanā paṭiviratoti attho.

Ekabhattikoti pātarāsabhattaṃ sāyamāsabhattanti dve bhattāni. Tesu pātarāsabhattaṃ antomajjhanhikena paricchinnam, itaraṃ majjhanhikato uddham anto-arupena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattum bhuñjamānopi ekabhattikova hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ekabhattiko”ti. Rattiyā bhojanaṃ² ratti, tato uparatoti **rattūparato**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāma, tato viratattā **virato vikālabhojanā**.

Jātarūpanti suvaṇṇaṃ. **Rajatanti** kahāpaṇo lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti. Tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva taṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhattaṃ sādiyatīti attho.

Āmakadhaññapaṭiggahaṇāti

sālivīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsaka- saṅkhātassa sattavidhassapi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kevalaṇca etesaṃ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṃsapaṭiggahaṇāti** ettha aññatra odissa anuññātā āmakamaṃsamacchānaṃ paṭiggahaṇameva bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasananti.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha **itthī**ti purisantaragatā, itarā kumārikā nāma, tāsāṃ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva.

Dāsīdāsapaṭiggahaṇāti ettha dāsīdāsavaseneva tesāṃ paṭiggahaṇaṃ na vaṭṭati, “kappiyakārakaṃ dammi, āramikaṃ dammī”ti evaṃ vutte pana vaṭṭati. **Ajelakādīs**upi **khettavatthupariyosānesu** kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha **khettaṃ** nāma yasmiṃ pubbaṇṇaṃ ruhati. **Vatthu** nāma yasmiṃ aparāṇṇaṃ ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, taṃ khettaṃ. Tadatthāya akatabhūmibhāgo vatthu. Khettavatthusīsena cettha vāpitaḷākādīnipi saṅgahitāneva.

1. Chedanapacanādibhāvena (Sī, Syā)

2. Rattibhojanaṃ (Sī, Syā)

Dūteyyaṃ vuccati dūtakammaṃ gihīnaṃ¹ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamaṇaṃ. **Pahiṇagamaṇaṃ** vuccati gharā gharaṃ pesitassa khuddakagamaṇaṃ. **Anuyogo** nāma tadubhayakaraṇaṃ. Tasmā dūteyyapahiṇagamaṇānaṃ anuyogoti evamettha attho veditabbo.

Kayavikkayāti kayā ca vikkayā ca. **Tulākūṭā**dīsu **kūṭanti** vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ tāva rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā samarūpā² katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṃ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge.

Gahaṇakūṭaṃ nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge.

Paṭicchannakūṭaṃ nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karoti, tato janapadaṃ gantvā kiñcideva aḍḍhakulaṃ pavasitvā “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataṃ dātukāmā honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte “vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbāpātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṃ nāma hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividdhaṃ hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminanaḥkāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena “saṇikaṃ āsiṇcā”ti vatvā attano bhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilaṇḍulādiminanaḥkāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena pūretvā sikhāṃ chindanto³ deti. **Rajjubhedo** khattavatthuminanaḥkāle labbhati. Laṇjaṃ alabhantā hi khattaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

Ukkoṭaṇādīsu **ukkoṭananti** sāmike assāmike kātuṃ laṇjaggaṇaṃ. **Vañcananti** tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ

1. Gihīnaṃ pahitaṃ(Ka)

2. Sarūpā (Sī)

3. Bhindanto (Sī, Syā)

vatthu—eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati, tameko dhutto “kiṃ bho migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekaṃ”ti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto “na me bho migapotakenattho, migaṃ me dehī”ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha “nanu te bho mayā paṭhamāṃ eko kahāpaṇo dinno”ti. Āma dinnoti. Imampi migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo ayañca kahāpaṇagghanaṃ migapotako”ti dve kahāpaṇā bhavissantīti. So “kāraṇaṃ vadaṭī”ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti. **Nikaṭīti** yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṇgaṃ pāmaṇganti, amaṇiṃ maṇinti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā patirūpakena vañcanaṃ. **Sāciyogoti** kuṭīlayogo. Etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ. Tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo nikatisāciyogoti evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññaṃsa parivattanaṃ sāciyogoti vadanti, taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ.

Chedanādīsu **chedananti** hatthacchedanādi. **Vadhoti** māraṇaṃ. **Bandhoti** rajjubandhanādīhi bandhanaṃ. **Viparāmosoti** himaviparāmoso gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ jaṇaṃ musanti, ayaṃ himaviparāmoso. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ gumbaviparāmoso. **Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. **Sahasākāroṭi** sāhasikakiriya¹, gehaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍaggahaṇaṃ. Evametasmā chedana -pa- sahasākārā paṭivirato hoti.

So santuṭṭho hotīti svāyaṃ bhikkhu heṭṭhā vuttena catūsu paccayesu dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgato hoti. Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti tīṇi cīvarāni patto dantakaṭṭhacchedanavāsi ekā sūci kāyabandhanaṃ parissāvananti. vuttampi cetam—

1. Sāhasakiriya (Sī)

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsi sūci ca bandhanam.
Parissāvanena¹ aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.

Te sabbe kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Kathaṃ?
Ticīvaraṃ tāva nivāsetvā pārūpitvā ca vicaraṇakāle kāyaṃ pariharati
posetīti kāyaparihārikam² hoti. Cīvarakaṇṇena udakaṃ parissāvetvā
pivanakāle khāditabbaphalāphalaṃ gahaṇakāle ca kucchiṃ pariharati
posetīti kucchiparihārikam hoti. Pattopi tena udakaṃ uddharitvā nhānakāle
kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti, āhāraṃ gahetvā
bhuñjanakāle kucchiparihāriko. Vāsipi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle
mañcapīṭhānaṃ aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā
hoti, ucchucchadanāṇīkerāditacchanakāle kucchiparihārikā. Sūciṃ
cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti, pūvaṃ vā phalaṃ vā vijjhītvā
khādanakāle kucchiparihārikā. Kāyabandhanam bandhitvā vicaraṇakāle
kāyaparihārikam, ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikam.
Parissāvanam tena udakaṃ parissāvetvā nhānakāle
senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikam,
pāṇīyapānakaparissāvanakāle teneva tilataṇḍulaputhukādīni gahetvā
khādanakāle ca kucchiparihārikam. Ayaṃ tāva aṭṭhaparikkhārikassa
parikkhāramattā.

Navaparikkhārikassa pana seyyam pavisantassa³
tatratṭhakapaccattharaṇam vā kuñcikaṃ vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa
nisīdanam vā cammakhaṇḍam vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa
kattarayattṭhi vā telanāṇīkaṃ vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattam vā
upāhanam vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhaparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā
mahicchā mahābhārati⁴ na vattabbā. Etepi appicchāva santuṭṭhāva subharāva
sallahukavuttinova. Bhagavā pana na imam suttaṃ tesam vasena kathesi,
aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsīṇca sūciṇca
parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattam aṃsakūṭe laggetvā
ticīvaraṃ kāyappaṭibaddham katvā yenicchakam⁵ sukham pakkamati,
paṭinivattitvā gahetabbam nāmassa na hoti. Iti imassa

1. Parissāvanaṇca (Ka)

4. Mahā-cjāti (Sī)

2. Kāyaparihāriyam (Sī)

3. Vasantassa (Ka)

5. Yathicchitam (Ka)

bhikkhuno sallahukavuttitaṃ dassento Bhagavā **santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenāti**-ādimāha.

Tattha **kāyaparihārikenāti** kāyapariharaṇamattakena. **Kucchiparihārikenāti** kucchipariharaṇamattakena. **Samādāyeva pakkamatīti** taṃ aṭṭhaparikkhāramattakaṃ sabbaṃ gahetvāva kāyappaṭibaddhaṃ katvāva gacchati, “mama vihāro pariveṇaṃ upaṭṭhāko” tissa saṅgo vā bandho vā na hoti. So jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto mattahatthī viya icchiticchitaṃ senāsaṇaṃ vanasaṇḍaṃ rukkhamaṇaṃ navam pabbhāram¹ paribhuñjanto eko tiṭṭhati, eko nisīdati, sabbiriyāpathesu eko adutiyo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamano itarītarena.
Parissayānaṃ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti²—

Evam vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādento **seyyathāpīti**-ādimāha. Tattha **pakkhī sakuṇoti** pakkhayutto sakuṇo. **Detīti** uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—sakuṇā nāma “asukasmiṃ padese rukkho paripakkaphalo”ti ñatvā nānādisāhi āgantvā nakhapakkhatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhunantā khādanti, “idaṃ ajjatanāya, idaṃ svātanāya bhavissatī”ti nesaṃ na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhassa ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha pakkhaṃ vā pattaṃ vā nakhaṃ vā tuṇḍaṃ vā ṭhapenti, atha kho tasmiṃ rukkhe anapekkhā hutvā yo yaṃ disābhāgaṃ icchati, so tena sapattabhārova uppatitvā gacchati. Evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkhoyeva pakkamati, samādāyeva pakkamati. **Ariyenāti** niddosena. **Ajjhattanti** sake attabhāve. **Anavajjasukhanti** niddosasukhaṃ.

So cakkhunā rūpaṃ disvāti so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhu cakkhuviññāṇena rūpaṃ passitvāti attho.

1. Navam navam pabbhāram (Sī), vanam pabbhāram (Syā) Dī-Ṭṭha 1. 186;

Ma-Ṭṭha 2. 117; Abhi-Ṭṭha 3. 92 piṭṭhesupi passitabbari.

2. Khu 1. 286; Khu 8. 248 piṭṭhesu.

sesapadesupi yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ Visuddhimagge¹ vuttaṃ. **Abyāsekasukhanti** kilesehi anāsittasukhaṃ, avikiṇṇasukhantipi vuttaṃ. Indriyasamvarasukhaṃ hi diṭṭhādīsu diṭṭhamattādivasena pavattatāya avikiṇṇaṃ hoti.

So abhikkante paṭikkanteti so manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ samvarena samannāgato bhikkhu imesu abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satisampajaññavasena sampajānakārī hoti. Tattha **abhikkantanti** purato gamanaṃ². **Paṭikkantanti** paccāgamaṃ³.

Sampajānakārī hotiti sātthakasampajaññaṃ sappāyasampajaññaṃ gocarasampajaññaṃ asammohasampajaññanti imesaṃ catunnaṃ satisampayuttānaṃ sampajaññānaṃ vasena satim upaṭṭhapetvā nāṇena paricchinditvāyeva tāni abhikkantapaṭikkantāni karoti. Sesapadesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana icchantena Dīghanikāye Sāmaññaphalavaṇṇanāto vā Majjhimanikāye Satipaṭṭhānavāṇṇanāto vā gahetabbo.

So iminā cāti-ādinā kim dasseti? Araññavāsassa paccayasampattim dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati, tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhim vatthabbataṃ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā “kim evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddaṃ sāventi, hatthehi sīsaṃ paharitvā palāyanākāraṃ karonti. “Asuko bhikkhu araññaṃ pavisitvā idaṇcidaṇca pāpakammamakāsī”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlaṃ paccavekkhanto kiñci kālakaṃ vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayato vayato sammāsanto ariyabhūmiṃ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamaṇā vaṇṇaṃ bhāsanti. Itissa udake pakkhittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittanti** suññaṃ, appasaddaṃ appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya Vibhaṅge “vivittanti santike cepi senāsanaṃ hoti, tañca anākiṇṇaṃ gahaṭṭhehi pabbajitehi, tena taṃ vivittan”ti⁴ vuttaṃ. Seti ceva āsati ca etthāti **senāsanaṃ**. Mañcapīṭhānametaṃ adhivacanaṃ. Tenāha

1. Visuddhi 1. 20 piṭṭhe.

3. Pacchā gamanaṃ (Ka)

2. Niggamaṇaṃ (Ka)

4. Abhi 2. 260 piṭṭhe Jhānavibhaṅge.

“Senāsananti mañcopi senāsanam, pīṭhampi, bhisipi, bimbohanampi, vihāropi, aḍḍhayogopi, pāsādupi, hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, māḷopi, leṇampi, veḷugumbopi, rukkhāmūlampi, maṇḍapopi senāsanam, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṃ senāsanam”¹. Apica vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhāti idam vihārasenāsanam nāma. Mañco pīṭham bhisī bimbohananti idam mañcapīṭhasenāsanam nāma. Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāroti idam santhatasenāsanam nāma. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti etaṃ okāsasenāsanam nāmāti evam catubbidham senāsanam hoti. Tam sabbampi senāsanaggahaṇena gahitameva.

Imassa pana saṇṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikam dassento **araññam rukkhāmūlanti**-ādimāha. Tattha **araññanti** “nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ araññam”¹ “idam bhikkhunīnam vasena āgataṃ araññam. “Āraññakam nāma senāsanam pañcadhanusatikam pacchiman”² idam pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ. Tassa lakkhaṇam Visuddhimagge dhutaṅganiddese vuttaṃ. **Rukkhāmūlanti** yaṃkiñci sītacchāyam³ vivittaṃ rukkhāmūlam. **Pabbatanti** selam. Tattha hi udakasoṇḍisu udakakiccam katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījīyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Kandaranti** kam vuccati udakam, tena dāritam⁴ udakabhinnam pabbatapadesam, yaṃ nitambantipi nadīkuñjantipi⁵ vadanti. Tattha hi rajatapattasadisā vālikā hoti, matthake maṇivītānam viya vanagahanam maṇikkhandha sadisaṃ udakam sandati⁶. Evarūpaṃ kandaram oruyha pāṇīyam pivitvā gattāni sītāni katvā⁷ vālikam ussāpetvā paṇṇasukūlacīvaram paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammam karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Giriguhanti** dvinnam pabbatānam antaram, ekasmiṃ yeva vā umaṅgasadisam mahāvīvaram. **Susānalakkhaṇam** Visuddhimagge⁸ vuttaṃ. **Vana patthanti** gāmantam atikkamitvā manussānam anupacāraṭṭhānam, yattha na kasanti na vapanti. Tenevāha “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānam adhivacanan”⁹ti-ādi. **Abbhokāsanti** acchannam. Ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭim katvā vasati. **Palāla puñjanti**

1. Abhi 2. 260 piṭṭhe Jhānavibhaṅge.

3. Sandacchāyam (Sī, Syā)

5. Nadīkuñjantipi (Sī)

7. Sītim katvā (Sī), sītikatvā (Syā)

2. Vi 1. 377 piṭṭhe.

4. Daritam (Abhi-Ṭṭha 2. 350 piṭṭhe)

6. Saṇṭhāti (Ka)

8. Visuddhi 1. 74 piṭṭhe.

palālarāsim. Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkadḍhitvā pabbhāraṇasadiṣe ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālaṃ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Pacchābhaddanti bhattassa pacchato. **Piṇḍapātapaṭikkantoti** piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto. **Pallaṅkanti** samantato ūrubaddhāsanam. **Ābhujitvāti** bandhitvā. **Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāyāti** uparimasarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭim paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamāṃsanhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesaṃ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā na uppajjanti. Tāsu na uppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na paripatati, vuddhiṃ phātim upagacchati. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti** kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva Vibhaṅge vuttaṃ “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā. Tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭha petvā”¹. Atha vā “**parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati ‘parimukhaṃ satin’ti” evaṃ Paṭisambhidāyaṃ² vuttanayena panettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepo “pariggahitaniyyānaṃ satim katvā”³ti.

Abhijjhaṃ loketi ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko. Tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmaccandaṃ vikkhambhetvāti ayamettha attho. **Vigatābhijjhenāti** vikkhambhanavasena pahinattā vigatābhijjhena, na cakkhuviññāṇasadiṣenāti attho. **Abhijjhāya cittaṃ parisodhetīti** abhijjhāto cittaṃ parimoceti³, yathā naṃ sā muñcati ceva muñcitvā ca na puna gaṇhāti, evaṃ karotīti attho. **Byāpādapadosaṃ pahāyāti**—ādīsipi eseṇa nayo. Byāpajjati iminā cittaṃ pūtikummāsādayo viya purimapakatiṃ pajahatīti **byāpādo**. Vikārappattiyā padussati, paraṃ vā padūseti vināsetīti **padoso**. Ubhayampetaṃ kodhasseva adhivacanaṃ. Thinaṃ cittagelaṇṇaṃ, middhaṃ cetasaṃkagelaṇṇaṃ. Thinañca middhañca **thinamiddhaṃ**. **Alokasaññīti** rattimpi divāpi diṭṭha-ālokasaññānaṃ samatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya

1. Abhi 2. 261 piṭṭhe Jhānavibhaṅge. 2. Khu 9-174-piṭṭhe. 3. Parisodheti (Ka)

samannāgato. **Sato sampajānoti** satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idam ubhayaṃ ālokasaññāya upakārakattā vuttaṃ. Uddhaccaṇca kukkuccaṇca **uddhaccakukkuccaṃ. Tiṇṇavicikicchoti** vicikicchaṃ taritvā atikkamitvā ñhito. “Kathamidaṃ kathamidaṃ”ti evaṃ nappavattatīti **akathamkathī**. **Kusalesu dhammesūti** anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā, kathamime kusalā”ti evaṃ na vicikicchati na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanatthalakkhaṇādibhedato yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ Visuddhimagge¹ vuttaṃ. **Paññāya dubbalīkaraṇeti** yasmā ime pañca nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjitum na denti, uppannāpi aṭṭha samāpattiyo pañca vā abhiññā ucchinditvā pātentī. Tasmā paññāya dubbalīkaraṇāti vuccanti. **Viviceva kāmehīti**-ādīni Visuddhimagge vitthāritāni.

Ime āsavāti-ādi aparenāpi pariyāyena catusaccappakāsanatthaṃ vuttaṃ. **Nāparaṃ itthattāyāti pajānātīti** ettāvatā heṭṭhā tīhi aṅgehi bāhiraṃsamayassa nipphalabhāvaṃ dassetvā catutthena aṅgena attano sāsanaṃ gambhīrabhāvaṃ pakāsetvā desanāya arahattena kūṭaṃ gaṇhi. Idāni desanaṃ appento **evaṃ kho bhikkhavi**-ādimāha.

9. Taṇhāsuttavaṇṇanā

199. Navame **jālininti** jālasadisam. Yathā hi jālaṃ samantato saṃsibbitaṃ ākulabyākulaṃ, evaṃ taṇhāpīti jālasadisattā jālinīti vuttā. Tayo vā bhava ajjhottharivā ñhitāya etissā tattha tatthā attano koṭṭhāsabhūtaṃ jālaṃ atthītipi jālinī. **Saritanti** tattha tattha saritvā saṃsaritvā ñhitaṃ. **Visaṭanti** patthaṃ vikkhittaṃ. **Visattikanti** tattha tattha visattaṃ laggaṃ lagitaṃ. Apica “**visamūlāti** visattikā. **Visaphalāti** visattikā”ti-ādīnāpi² nāyenettha attho daṭṭhabbo. **Uddhastoti** upari dhamasito. **Pariyonaddhoti** samantā veṇhito. **Tantākulakajātoti** tantaṃ viya ākulajāto. Yathā nāma dunnikkhittaṃ mūsikacchinnaṃ pesakārānaṃ tantaṃ tahiṃ tahiṃ ākulaṃ hoti, “idaṃ aggaṃ idaṃ mūlaṃ”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetum dukkaraṃ hoti, evaṃ sattā imāya

1. Visuddhi 1. 135 piṭṭhe.

2. Khu 7. 7; Khu 8. 76, 242 piṭṭhesu.

taṇhāya pariyonaddhā ākulabyākulā na sakkonti attano nissaraṇamaggaṃ ujuṃ kātuṃ. **Gulāguṇṭhikajātoti** gulāguṇṭhikaṃ¹ vuccati Pesakārakaṇḍiyyasuttaṃ. Gulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakotipi eke. Yathā tadubhayampi ākulaṃ aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṃ. **Muñjapabbaja bhūtoti** muñjatiṇaṃ viya pabbajatiṇaṃ viya ca bhūto, tādiso jāto. Yathā tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajjuṃ jiṇṇakāle katthaci patitaṃ gahetvā tesāṃ tiṇānaṃ “idaṃ aggaṃ idaṃ mūlaṃ”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ. Tampi ca paccatta purisakāre ṭhatvā sakkā bhaveyya ujuṃ kātuṃ, ṭhapetvā pana bodhisatte añño satto attano dhammatāya taṇhājālaṃ padāletvā attano nissaraṇamaggaṃ ujuṃ kātuṃ samattho nāma natthi. Evamayaṃ loko taṇhājālena pariyonaddho apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattati. Tattha **apāyoti** nirayatiracchānayanipettivisaya-asurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhisankhātassa āyassa abhāvato apāyāti vuccanti. Tathā dukkhassa gatibhāvato **duggati**. Sukhasamussayato vinipatitattā **vinipāto**. Itaro pana—

Khandhānaṅca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.

Abbochinnāṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccati.

Taṃ sabbāṃ nātivattati nātikkamati, atha kho cutito paṭisandhim paṭisandhito cutinti evaṃ punappunaṃ cutipaṭisandhiyo gaṇhamāno tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāsammudde vātakkhittanāvā viya yante yuttaḡoṇo viya ca paribbhamatiyeva.

Ajjhattikassa upādāyāti ajjhattikaṃ khandhapañcakaṃ upādāya. Idañhi upayogatthe sāmivacanāṃ. **Bāhirassa upādāyāti** bāhiraṃ khandhapañcakaṃ upādāya, idampi upayogatthe sāmivacanāṃ. **Asmīti bhikkhave satīti** bhikkhave yadetaṃ ajjhattaṃ khandhapañcakaṃ upādāya taṇhāmānadiṭṭhivasena samūhaggāhato asmīti hoti, tasmīṃ satīti attho. **Itthasmīti hotīti**-ādīsu pana evaṃ samūhato ahanti gahaṇe satī tato

1. Gulāguṇḍikajātoti gulāguṇḍikaṃ (Sī, Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 2. 86; Saṃ-Ṭṭha 2. 89 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

anupanidhāya ca upanidhāya cāti dvidhā gahaṇaṃ hoti. Tattha **anupanidhāyāti** aññaṃ ākāraṃ anupagamma sakabhāvameva ārammaṇaṃ katvā itthasmīti hoti, khattiyādīsu idaṃpakāro ahanti evaṃ taṇhāmānadiṭṭhivasena hotīti attho. Idaṃ tāva anupanidhāya gahaṇaṃ. **Upanidhāya gahaṇaṃ** pana duvidhaṃ hoti samato ca asamato ca. Taṃ dassetuṃ **evaṃsmīti aññathāsmīti** ca vuttaṃ. Tattha **evaṃsmīti** idaṃ samato upanidhāya gahaṇaṃ, yathāyaṃ khattiyo yathāyaṃ brāhmaṇo, evamahampīti attho. **Aññathāsmīti** idaṃ pana asamato gahaṇaṃ, yathāyaṃ khattiyo yathāyaṃ brāhmaṇo, tato aññathā ahaṃ, hīno vā adhiko vāti attho. Imāni tāva paccuppannavasena cattāri taṇhāvicaritāni.

Asasmīti satasmīti imāni pana dve yasmā atthīti asaṃ, niccassetam adhivacanaṃ. Sīdatīti sataṃ, aniccassetam adhivacanaṃ. Tasmā sassatucchedavasena vuttānīti veditabbāni. Ito parāni **santi** evamādīni cattāri saṃsayaparivitakkavasena vuttāni. **Santi hotīti** evamādīsu ahaṃ siyanti hotīti evamattho veditabbo. Adhippāyo panettha purimacatukke vuttanayeneva gahetabbo. **Apihaṃ santi**-ādīni pana cattāri api nāma ahaṃ bhaveyyanti evaṃ patthanākappanavasena vuttāni. Tānipi purimacatukke vuttanayeneva veditabbāni. **Bhavissanti**-ādīni pana cattāri anāgatavasena vutthāni. Tesampi purimacatukke vuttanayeneva attho veditabbo. Evamete—

Dve diṭṭhisīsā sīsāññe¹, cattāro sīsamūlakā.

Tayo tayoti etāni, aṭṭhārasa vibhāvaye.

Etesu hi asasmī, satasmīti² ete dve diṭṭhisīsā nāma. Asmi, santi, apihaṃ santi, bhavissanti³ ete cattāro suddhasīsā eva. Itthasmīti-ādayo tayo tayoti dvādasa sīsamūlakā nāmāti evamete dve diṭṭhisīsā cattāro suddhasīsā dvādasa sīsamūlakāti aṭṭhārasa taṇhā vicaritadhammā veditabbā. Imāni tāva ajjhātikassa upādāya aṭṭhārasa taṇhāvicaritāni. Bāhirassa upādāya taṇhāvicaritesupi

1. Diṭṭhisīsāpi aññe (Ka)

2. Asmīti ca itthasmīti ca (Syā)

3. Evasmīti aññathāsmīti asasmīti satasmīti (Syā)

eseva nayo. **Imināti** iminā rūpena vā -pa- viññāṇena vāti esa viseso veditabbo. Sesam tādiseva.

Iti evarūpāni atītāni chattimsāti ekamekassa puggalassa atīte addhani chattimsa. **Anāgatāni chattimsāti** ekamekasseva puggalassa ca anāgate addhani chattimsa. **Paccu ppannāni chattimsāti** ekassa vā puggalassa yathāsambhavato bahūnaṃ vā paccuppanne addhani chattimsāva. Sabbasattānaṃ pana niyameneva atīte addhani chattimsa, anāgate chattimsa, paccuppanne chattimsa. Anantā¹ hi asadisataṇhāmānadiṭṭhibhedā sattā². **Aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritaṃ hontīti** ettha pana aṭṭhasatasāṅkhātāṃ taṇhāvicaritaṃ hotīti evamattho daṭṭhabbo.

10. Pemasuttavaṇṇanā

200. Dasame **na ussenetīti** diṭṭhivasena na ukkhipati. **Na paṭisenetīti** paṭiviruddho hutvā kalahabhaṇḍanavasena na ukkhipati. **Na dhūpāyatīti** ajjhattikassa upādāya taṇhāvicaritavasena na dhūpāyati. **Na pajjalatīti** bāhirassa upādāya taṇhāvicaritavasena na pajjalati. **Na sampajjhāyatīti**³ asmimānavasena na sampajjhāyati. Sesam Pālinaye neva veditabbaṃ. Imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

Mahāvaggo pañcamo.

Catutthapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Aparimāṇā (Syā)

2. Pattā (Ka)

3. Na apajjhāyatīti (Sī), na pajjhāyatīti (Syā)

5. Pañcamapaṇṇāsaka

(21) 1. Sappurisavagga

1. Sikkhāpadasuttavaṇṇanā

201. Pañcamassa paṭhame **asappurisasi** lāmakapurisaṃ tucchapurisaṃ mūḷha purisaṃ avijjāya andhikataṃ bālaṃ. **Asappurisaranti** atirekena asappurisaṃ. Itare dve vuttapaṭipakkhavasena veditabbā. Sesamettha uttānatthameva. Yathā cettha, evaṃ ito paresu pañcasu. Etesu hi paṭhamāṃ pañcaveravasena desitaṃ, dutiyaṃ assaddhamavasena, tatiyaṃ kāyavacīdvārasena, catutthaṃ manodvārasena, pañcamāṃ aṭṭhamicchattavasena, chaṭṭhaṃ dasamicchattavasena.

7-10. Pāpadhammasuttacatukkavaṇṇanā

207-210. Sattame **pāpanti** lāmakāṃ saṃkiliṭṭhapuggalaṃ. **Kalyāṇanti** bhaddakāṃ anavajjapuggalaṃ. Sesamettha uttānatthameva. Aṭṭhamepi eseva nayo. Navame **pāpadhammanti** lāmakadhammaṃ. **Kalyāṇadhammanti** anavajjadhammaṃ. Sesamettha uttānatthameva. Dasamepi eseva nayo. Imasmim vagge dasasupi suttesu agāriyappaṭipadā kathitā. Sacepi sotāpannasakadāgāmino honti, vaṭṭatiyevāti.

Sappurisavaggo paṭhamo.

(22) 2. Parisasobhanavagga

1. Parisāsuttavaṇṇanā

211. Dutiyassa paṭhame parisāṃ dūsentīti **parisadūsanā**. Parisāṃ sobhentīti **parisasobhanā**.

2. Diṭṭhisuttavaṇṇanā

212. Dutīye manoduccarite pariyāpannāpi micchādiṭṭhi mahāsāvajjatāya visum vuttā, tassā ca paṭipakkhavasena sammādiṭṭhi.

3. Akataññūtāsuttavaṇṇanā

213. Tatiye **akataññūtā akataveditā**ti akataññūtāya akataveditāya. Ubhayampetaṃ atthato ekameva. Sukkapakkhepi eseva nayo.

4-7. Pāṇātipātīsuttādivaṇṇanā

214 -217. Catutthaṃ catunnaṃ kammakilesānaṃ tappaṭipakkhassa ca vasena vuttaṃ, pañcamaṃ sukkapakkhānaṃ ādito catunnaṃ micchattānaṃ vasena, chaṭṭhaṃ avasesānaṃ catunnaṃ, sattamaṃ anariyavohāra-ariyavohārānaṃ. Tathā aṭṭhamanavamadasamāni sappāṭipakkhānaṃ assaddhammānaṃ vasena vuttāni. Sabbasuttesu pana sukkapakkhadhammā lokiyalokuttaramissakāva kathitā. Navasu suttesu kiñcāpi “sagge”ti vuttaṃ, tayo pana maggā tīni ca phalāni labbhantiyevāti.

Parisasobhanavaggo dutiyo.

(23) 3. Duccaritavaggavaṇṇanā

221-231. Tatiyassa paṭhamādīni uttānatthāneva. Dasame yo cintetvā kabyaṃ karoti, ayaṃ **cintākavi** nāma. Yo sutvā karoti, ayaṃ **sutakavi** nāma. Yo ekaṃ atthaṃ nissāya karoti, ayaṃ **atthakavi** nāma. Yo taṅkhaṇaṇṇeva Vaṅṅisatthero viya attano paṭibhānena karoti, ayaṃ **paṭibhānakavi** nāmāti.

Duccaritavaggo tatiyo.

(24) 4. Kammavagga

1. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

232. Catutthassa paṭhame **kaṇhanti** kāḷakaṃ dasa-akusalakammapathakammaṃ. **Kaṇhavipākanti** apāye nibbattanato kāḷakavipākaṃ. **Sukkanti** paṇḍarakaṃ

kusalakammāpathakammaṃ. **Sukkavipākanti** sagge nibbattanato paṇḍarakavipākam. **Kaṇhasukkanti** missakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti** sukhadukkhavipākam. Missakakammañhi katvā akusalena tiracchānāyoniyaṃ maṅgalaḥhatthiṭṭhānādīsu uppanno kusaleṇa pavatte sukhaṃ vediyati. Kusaleṇa rājakulepi nibbatta akusalena pavatte dukkhaṃ vediyati. **Akaṇham asukkanti** kammakkhayakaraṃ catumaggañāṇaṃ adhippetam. Tañhi yadi kaṇham bhavēyya, kaṇhavipākam dadeyya. Yadi sukkaṃ bhavēyya, sukkavipākam dadeyya. Ubhayavipākassa pana appadānato¹ akaṇham asukkanti ayamettha attho.

2. Vitthārasuttavaṇṇanā

233. Dutīye **sabyābajjha**²nti sadosaṃ. **Kāyasaṅkhāranti** kāyadvāracetaṇaṃ. **Abhisāṅkharotīti** āyūhati sampiṇḍeti. Sesadvāyepi eseṇa nayo. **Sabyābajjham**² lokanti sadukkhāṃ lokam. **Sabyābajjhā phassāti** sadukkhā vipākaphassā. **Sabyābajjham vedanaṃ vediyatīti** sabbādhamaṃ vipākavedanaṃ vediyati. **Ekantadukkhanti** ekanteṇa dukkhaṃ, na sukhassaṃmissaṃ. **Seyyathāpi sattā nerayikāti** ettha **seyyathāpīti** nidassanātthe nipāto. Tena kevalaṃ nerayikasatte dasseti, aññe pana taṃsarikkhakaṃ nāma natthi. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. **Seyyathāpi manussāti**-ādīsu pana manussānaṃ tāva kāleṇa sukhā vedanā uppajjati, kāleṇa dukkhā vedanā. **Ekacce ca devāti** ettha pana kāmāvacaradevā daṭṭhabbā. Tesañhi mahesakkhatarā devatā disvā nisinnāsanato vuṭṭhānaṃ, pāruta³uttarāsaṅgassa otāraṇaṃ, añjalipaggaṇṇananti-ādīnaṃ vasena kāleṇa dukkhaṃ uppajjati, dībbasampattiṃ anubhavantānaṃ⁴ kāleṇa sukhaṃ. **Ekacce ca vinipātikāti** ettha vemānikapetā daṭṭhabbā. Te nirantareṇa ekasmiṃ kāle sukhaṃ, ekasmiṃ kāle dukkhaṃ vediyanti⁵. Nāgasupaṇṇahatthi-assādayo pana manussā viya vokiṇṇasukhadukkhāva honti. **Pahānāya yā cetanāti** ettha vivatṭagāminī maggacetaṇā veditabbā. Sā hi kammakkhayāya saṃvattatīti.

1. Samugghāṭanato (Ka) Dī-Ṭṭha 3. 206 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Sabyāpajjham (sabbattha) Am 3. 76; Abhisandasuttassa Ṭikāpi passitabbā.

3. Pārūpana (Syā)

4. Anubhavanato (Ka)

5. Vedenti (Sī, Syā)

3. Soṇakāyanasuttavaṇṇanā

234. Tatiye **sikhāmoggallānoti** sīsamajjhe t̥hitāya mahatīyā sikhāya samannāgato Moggallānagotto brāhmaṇo. **Purimānīti** atītānantaradivasato paṭṭhāya purimāni, dutiyādito paṭṭhāya **purimatarāni** veditabbāni.

Soṇakāyanoti tasseva antevāsiko. **Kammasaccā'yaṃ bho lokoti** bho ayaṃ loko kammasabhāvo. **Kammasamārambhaṭṭhāyīti** kammasamārambhena tiṭṭhati. Kammaṃ āyūhantova tiṭṭhati, anāyūhanto ucchi jjatīti dīpeti. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

4-9. Sikkhāpadasuttādivaṇṇanā

235. Catutthādīnipi uttānatthāneva. Maggaṅgesu pana yasmā satiyā upaṭṭhapetvā paññāya paricchindati, tasmā ubhayameva kammaṃ. Sesā aṅgāneva honti, no kammanti vuttaṃ. Bojjhaṅgesupi eseve nayo. Abhidhamme pana sabbampetaṃ avisesena cetanāsampayuttakammanteva vaṇṇitaṃ.

10. Samaṇasuttavaṇṇanā

241. Dasame **idhevāti** imasminīyeva sāsane. Ayaṃ pana niyamo sesapadesupi veditabbo. Dutiyādayopi hi samaṇā idheva, na aññattha. **Suññāti** rittā tucchā. **Parappavādāti** cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññivādā, aṭṭha asaññivādā, aṭṭha nevasaññināsaññivādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādāti ime sabbepi Brahmajāle āgatadvāsatt̥hidiṭṭhiyo ito bāhirānaṃ paresaṃ pavādā parappavādā nāma. Te sabbepi imehi catūhi phalaṭṭhakasamaṇehi suññā. Na hi te ettha santi. Na kevalaṅca etheva suññā, catūhi pana maggaṭṭhakasamaṇehipi, catunnaṃ maggānaṃ atthāya āraddhavipassakehipīti dvādasahipi samaṇehi suññā eva. Imameva atthaṃ sandhāya Bhagavatā Mahāparinibbāne¹ vuttaṃ—

1. Dī 2. 125 piṭṭhe.

“Ekūnatim so vayasā subhadda,
 Yam pabbajim kim kusalānu-esī.
 Vassāni paññāsa samādhikāni,
 Yato aham pabbajito subhadda.
 Ñāyassa dhammassa padasavattī,
 Ito bahiddhā samaṇopi natthi.

Dutiyopi samaṇo natthi, tatiyopi samaṇo natthi, catutthopi samaṇo natthi, suññā parappavādā samaṇeti aññehī”ti. Ettha hi padasavattīti āraddhavipassako adhippeto. Tasmā sotāpattimaggassa āraddhavipassakam maggaṭṭham phalaṭṭhanti tayopi ekato katvā “samaṇopi natthī”ti āha, sakadāgāmiyimaggassa āraddhavipassakam maggaṭṭham phalaṭṭhanti tayopi ekato katvā “dutiyopi samaṇo natthī”ti āha. Itaresupi dvīsu eseva nayo. Ekādasamam uttānatthamevāti.

Maggavaggo catuttho.

(25) 5. Āpattibhayavagga

1. Saṃghabhedakasuttavaṇṇanā

243. Pañcamassa paṭhame **api nu taṃ Ānanda adhikaraṇanti** vivādādhikaraṇādīsu aññataram adhikaraṇam bhikkhusaṃghassa uppajji, Satthā tassa vūpasantabhāvaṃ pucchanto evamāha. **Kuto taṃ bhanteti** bhante kuto kinti kena kāraṇena taṃ adhika raṇam vūpasamissatīti vadati. **Kevalakappanti** sakalam samantato. **Saṃghabhedāya** ṭhitoti saṃghena saddhim vādatthāya¹ kathitam paṭikathentova² ṭhito. **Tatrāyasmāti**³ tasmin evam ṭhite āyasmā Anuruddho. **Na ekavācīkampi bhaṇitabbaṃ maññatīti** “mā āvuso saṃghena saddhim evam avacā”ti ekavacanampi vattabbaṃ na maññati. **Voyu ṇjati**ti anuyuñjati anuyogaṃ āpajjati. **Atthavaseti** kāraṇavase. **Nāsessantīti** uposathappavāraṇam upagantum adatvā nikkadḍhissanti. Sesam Pāḷivaseneva veditabbaṃ.

1. Tadattthāya (Ka)

2. Paṭikarontova (Ka)

3. Tatthāyasmāti (Sī, Syā)

2. Āpattibhayasuttavaṇṇanā

244. Dutiye **khuramuṇḍaṃ karitvā**ti pañca sikhaṇḍake ṭhapetvā khurena muṇḍaṃ karitvā. **Kharassarenā**ti kakkhaḷasaddena. **Paṇavenā**ti vajjhabheriyā. **Thalaṭṭhassā**ti ekamante ṭhitassa. **Sīsacchejjanti** sīsacchedārahaṃ¹. **Yatra hi nāmā**ti yaṃ nāma. **So vatassāhanti** so vata ahaṃ assaṃ, yaṃ evarūpaṃ pāpaṃ na kareyyanti attho. **Yathādhammaṃ paṭikarissatī**ti dhammānurūpaṃ paṭikarissati, sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhassatīti attho. **Kāḷavatthaṃ paridhāyā**ti kāḷapilotikaṃ nivāsetvā. **Mosallanti** musalābhipātārahaṃ. **Yathādhammanti** idha āpattito vuṭṭhāya suddhante paṭiṭṭhahanto yathādhammaṃ karoti nāma. **Bhasmapuṭanti** chārikābhaṇḍikaṃ. **Gārayhaṃ bhasmapuṭanti** garahitabbachārikāpuṭena matthake abhighātārahaṃ. **Yathādhammanti** idha āpattiṃ desento yathādhammaṃ paṭikaroti nāma. **Upavajjanti** upavādārahaṃ. **Paṭidesanīyesūti** paṭidesetabbesu. Iminā sabbāpi sesāpattiyo saṅgahitā. **Imāni kho bhikkhave cattāri āpattibhayānī**ti bhikkhave imāni cattāri āpattiṃ nissāya uppajjanakabhayaṇi nāmāti.

3. Sikkhānisamsasuttavaṇṇanā

245. Tatiye sikkhā ānisamsā etthāti **sikkhānisamsaṃ**. Paññā uttarā etthāti **paññuttaraṃ**. Vimutti sāro etthāti **vimuttisāraṃ**. Sati ādhipateyyā etthāti **satādhipateyyaṃ**. Etesaṃ hi sikkhādisaṅkhātānaṃ ānisamsādīnaṃ atthāya vussatīti vuttaṃ hoti. **Ābhisamācārikā**ti uttamasamācārikā. Vattavasena paññattasīlassetaṃ adhivacanaṃ. **Tathā tathā so tassā sikkhāyā**ti tathā tathā so sikkhākāmo bhikkhu tasmim sikkhāpade.

Ādibrahmacariyikāti maggabrahmacariyassa ādibhūtānaṃ catunnaṃ mahāsīlānametaṃ adhivacanaṃ. **Sabbasoti** sabbākārena. **Dhammā**ti catusaccadhammā. **Paññāya samavekkhitā** hontīti saḥavipassanāya maggapaññāya sudiṭṭhā honti. **Vimuttiyā phusitā** hontīti arahattaphalavimuttiyā ñaṇaphassena phuṭṭhā honti. **Ajjhattaṃyeva sati sūpaṭṭhiyā** hotīti niyakajjhatteyeva sati suṭṭhu upaṭṭhitā hoti. **Paññāya anuggahessāmīti**

1. Sīsacchedakaraṇaṃ (Ka)

vipassanāpaññāya anuggahessāmi. **Paññāya samavekkhissāmī**ti idhāpi vipassanāpaññā adhippetā. **Phusitaṃ vā dhammaṃ tattha tattha paññāya anuggahessāmī**ti ettha pana maggapaññāva adhippetā.

4. Seyyāsuttavaṇṇanā

246. Catutthe **petā**ti kālakatā vuccanti. **Uttānā sentī**ti te yebhuyyena uttānakāva sayanti. Atha vā pettivisaye nibbattā **petā** nāma, te appamaṃsalohitattā aṭṭhisāṅghātajaṭitā ekena passena sayituṃ na sakkonti, uttānāva senti. **Anattamano hotī**ti tejussadattā sīho migarājā dve purimapāde ekasmiṃ, pacchimapāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapacchimapādanaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati. Divasampi sayitvā pabujjhamāno na uttasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimapādā dīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ¹ hoti, “nayidaṃ tuyhaṃ jātiyā, na sūrabhāvassa anurūpan”ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “anattamano hoti”ti. Avijahitvā ṭhite pana “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamidan”ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhaviṇṇambhānaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati. Tena vuttaṃ “attamano hoti”ti.

5. Thūpārahasuttavaṇṇanā

247. Pañcame **rājā cakkavattī**ti ettha kasmā Bhagavā agāramajjhe vasitvā kālakatassa rañño thūpakaraṇaṃ anujānāti, na sīlavato puthujjanabhikkhussāti? Anacchariyattā². Puthujjanabhikkhūnañhi thūpe anuññāyamāne Tambapaṇṇidīpe tāva thūpānaṃ³ okāso na bhaveyya, tathā aññesu ṭhānesu. Tasmā “anacchariyā te bhavissanti”ti nānujānāti. Cakkavattī rājā ekova nibbattati, tenassa thūpo acchariyo hoti. Puthujjanasīlavato pana parinibbutabhikkhuno viya mahantampi sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatiyeva. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

1. Vijahitaṃ (Sī, Syā) 2. Acchariyattā (Sī, Syā) Dī-Ṭṭha 2. 175 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Tambapaṇṇidīpe gāmapaṭṭanānaṃ (Sī, Syā)

8. Paṭhamavohārasuttavaṇṇanā

250. Aṭṭhame **anariyavohārā**ti anariyānaṃ kathā. Seseṣupī eṣeva nayo.

Āpattibhayavaggo pañcamo.

Pañcamapaṇṇāsako niṭṭhito.

(26) 6. Abhiññāvagga

1-3. Abhiññāsuttadivaṇṇanā

254-256. Chaṭṭhassa paṭhame **abhiññāyā**ti jānitvā. **Samatho ca vipassanā cā**ti cittekaggatā ca saṅkhārapariggahavipassanāñāṇaṇca. **Vijjā ca vimutti cā**ti maggañāṇavijjā ca sesā sampayuttakadhammā ca. Dutīye **anariyapariyesanā**ti anariyānaṃ esanā gavesanā. **Jarādhammanti** jarāsabhāvaṃ. Seseṣupī eṣeva nayo. Tatiyaṃ uttānameva.

4. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā

257. Catutthe **Mālukyaputto**ti Mālukyabrāhmaṇiyā putto. **Etthā**ti etasmim tava ovādayācane. Iminā theram apasādetipi ussādetipi. Kathaṃ? Ayaṃ kira daharakāle paccayesu laggo hutvā pacchā mahallakakāle araññavāsaṃ patthento kammaṭṭhānaṃ yācati. Atha Bhagavā “ettha dahare kiṃ vakkhāma, Mālukyaputto viya tumhepi taruṇakāle paccayesu laggitvā mahallakakāle araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ kareyyāthā”ti iminā adhippāyena bhaṇanto theram apasādeti nāma. Yasmā pana thero mahallakakāle araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ kātukāmo, tasmā Bhagavā “ettha dahare kiṃ vakkhāma, ayaṃ amhākam¹ Mālukyaputto mahallakakālepi araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ kātu

1. Tumhākaṃ (Si, Syā)

kāmo kammaṭṭhānaṃ yācati. Tumhe tāva taruṇakālepi vīriyaṃ na karoṭhā”ti iminā adhippāyena bhaṇanto therāṃ ussādeti nāmāti yojanā.

5-10. Kulasuttādivaṇṇanā

258-263. Pañcame ādhipacce ṭhapentīti bhaṇḍāgārikatṭhāne ṭhapenti. Chaṭṭhe vaṇṇasampannoti sarīravaṇṇena samannāgato. **Balasampannoti** kāyabalena samannāgato. Bhikkhuvāre vaṇṇasampannoti guṇavaṇṇena samannāgato. **Balasampannoti** vīriyabalena samannāgato. **Javasampannoti** ñāṇajavena samannāgato. Sattamepi eseṇa nayo. Sesamettha uttānamevāti.

Abhiññāvaggo chaṭṭho.

(27) 7. Kammapathavaggavaṇṇanā

264-273. Kammapathavaggepi dasapi kammapathā lokiyalokuttaramissakāva kathitā.

(28) 8. Rāgaṇḍeyyālavavaṇṇanā

274-283. Rāgaṇḍeyyālaṃ arahattaṃ pāpetvā kathitaṃ. Sesāṃ sabbattha uttāna tthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Catukkanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṅguttaraṭṭhakathāya dutiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akaccho	184	Akkosako	310
Akatakalyāṇo	358	Akkhaṇavedhī	242
Akataññutā	27	Akkhamā	345
Akataññū	27	Akkharappabhedo	146
Akatabhīruttāṇā	140	Akkhāhataṁ maññe	80
Akataveditā	27	Akkhitto	145
Akattā ca	23	Akhaṇḍāni	104
Akappiye kappiyasaññī	56	Akhilo	268
Akampittha	237	Agatigamanāni	262
Akaraṇā	202	Agadhito	281
Akasiralābhī	172, 267	Agāraṁ ajjhāvasataṁ	4
Akālavādī	266	Agāravo	264
Akālikam	141	Agāraśmā	4
Akālikā	203	Agga	22
Akāliko	141	Aggaññā	277
Akālena	266	Aggapaññattiyo	261
Akāsikaṁ	125	Aggappattāni	222
Akiccaṁ	313	Aggappatto	222
Akicchalābhī	172, 267	Aggappasādā	296
Akiriyaṇā	289	Aggamakkhāyati	261
Akiriyaṇā	155	Aggavatī	46
Akukkuccakajātaṁ	371	Aggibhayaṁ	330
Akusalaṁ āpanno	12	Agge	22
Akusalamūlāni	191	Aggo	326
Akusalānaṁ	65	Agghati	149
Akusalehi	257		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aghato	333	Ajinappaveṇī	172
Aghā	334	Ajināni	221
Aṅakūṭaṃ	378	Ajeḷakā	377
Aṅanteva saṅkhyāṃ	241	Ajjataṃ	22
Aṅānaṃ	199	Ajjatagge	22
Aṅgena	197	Ajjavaṃ	62
Aṅgehi	224	Ajjavena	329
Acakkhukaraṇo	201	Ajjhattaṃ 35, 235, 344, 381	
Acakkhukā	315	Ajjhattaṃ avūpasantaṃ	52
Acariṃ	365	Ajjhattaṃyeva	228
Acalappatto	77	Ajjhattameva	347
Acinteyyāni	319	Ajjhattasaṃyojanaṃ	35
Acirapakkante	316	Ajjhattasaṃyojano	35
Acirapakkanto	173	Ajjhattikā	352
Acelako	245	Ajjhāgāre	98
Accagamā	12, 220	Ajjhāpanno	236
Accantaniṭṭho	243	Ajjhāyako	145
Accantasukhumālo	124	Ajjhāvasataṃ	4
Accayaṃ accayato	24, 71	Ajjhāvasati	75
Accayaṃ desentassa	25, 71	Ajjhupekkhati	229
Accayato disvā	71	Ajjhopannā	49
Accayo	12, 220	Ajjhositaṃ	274
Accādhāya	83	Añjaliṃ	170
Accāyikāni	221	Añjalikaraṇīyo	224
Acchariyamanussā	51	Aññataraṃ devanikāyaṃ	389
Acche	259	Aññataro	12
Acchecchi	352	Aññatreva	305
Acchecchi taṇhaṃ	102	Aññathattaṃ	203
Ajapālanigrodhe	263	Aññathāsmi	387
Ajinakkhipaṃ	221	Aññadatthu	269

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Aññamaññaṃ paṭipucchanti	48
Aññā cittaṃ upaṭṭhapenti	48
Aññāṇakaraṇo	201
Aññātavāde	185
Aññātattarāṇi	188
Aññāto	176
Aññātāro ca	102
Aññāya	176
Aññāvimuttassa	216
Aññāvimokkhaṃ	103
Aññenaññaṃ paṭicarati	186
Aññesampi	89
Aṭavisaṅkopo	164
Aṭṭiyati	129
Aṭṭiyeyyātha	85
Aṭṭhaṅgasusamāgataṃ	123
Aṭṭhaṅgiko	164
Aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritaṃ	388
Aṭṭhiṃ katvā	329
Aḍḍhā	87, 372
Aṇupi khāyati	226
Aṇumattesu	38, 259
Aṇḍabhūtā	335
Atammayo muni	131
Atakkāvacaraṃ	366
Atāri	101
Aticaritā	311
Atithibaliṃ	313
Atipāteyya	305
Atimaññasi	131

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Atimānassa	67
Atiyātum	44
Ativattati	256, 262
Ativijjha	232
Atisitvā	129
Atītaṃ ārabha	184
Atītaṃ vā addhānaṃ	184
Atītāni chattiṃsa	388
Attakāmā	216
Attaguttiyā	316
Attatthaṃ	201
Attatthampi	141
Attato vivaṭaṃ	241
Attanā	197
Attantapo	373
Attaparitāpanānuyogaṃ	373
Attaparittāya	316
Attabyābādhāya	84
Attabhāvīnaṃ	261
Attamanā	335
Attarakkhāya	316
Attarūpena	330
Attavadhāya	316
Attasammāpaṇidhi	290
Attā	310
Attādhipeyyaṃ	130
Attānaṃ pariharati	130
Attānaṃyeva	129
Attānukkaṃseti	281, 287
Attānuvādaḥayaṃ	331

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthaṃ bhaṇissanti	139	Adinnādāyino	157
Atthakavi	390	Addhagatā	140, 266
Atthaṅgamaṃ	257	Addhagate	43
Atthaṅgamāya	203	Addhadaṇḍakehi	1
Atthaṅgamo	303	Addhamāsikaṃ	246
Atthacariyā	290	Addhā kho	154
Atthañca dhammañca		Addhānamaggapaṭippanno	298
paṭibāhanti	45	Adhammakammāni	49
Atthaññaṃ	351	Adhammacariyāvisamacariyā-	
Atthato	338	hetu	14
Atthapaṭisambhidā	350	Adhammarāgarattā	142
Atthappaṭisaṃvedī	136	Adhammavādī	192
Atthamaññāya	326	Adhammikā	50, 317
Atthavase	26, 393	Adhikaraṇaṃ	50
Atthavase paṭicca	65	Adhigamanīyāni	314
Atthavādī	376	Adhicittaṃ	227, 228
Atthasaṃhitam	376	Adhiṭṭhāti	85, 86
Atthābhisamayā	304	Adhipaññādhamma-	
Atthi idaṃ	183	vipassanāya	325
Atthi dinnam	234	Adhipatiṃ karitvā	130
Atthi lobho	183	Adhippayāso	234
Atthi sukham	314	Adhimattaṃ	88
Atthūpaparikkhī	326	Adhivāsanāya	138
Atthe	304	Adhivāseti	258
Atthesaṃ	80	Adhisallikhate	220
Attho ca dunnīto	24	Adhisīlam	240
Atthopi dunnayo	342	Adhisīlasikkhāsamādānam	213
Atha	115	Adhomukho	179
Athenena	197	Anagāriyaṃ	4
Adiṭṭham	273	Anagāriyaṃ pabbajito	75
Adinnādānam	197		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anaggavatī	46
Anajjhopanno	281
Anattato	333
Anattamanavācaṁ	12
Anattamano	12, 395
Anattā	242
Anatthavādī	192, 266
Anatthasaṁhitam	266
Anatthāya	329
Anatthe	304
Ananubodhā	249
Ananulomike	73
Ananuvicca	59
Anantarahitāya	373
Anapadesaṁ	266
Anabhāvaṁ	258
Anabhijjhā	288
Anabhijjhālu	288
Anabhiratisaññī	344
Anabhiraddhi	51
Anabhisambuddhassa	230
Anabhisambuddhā	179
Anabhisitto	76
Anayaṁ āpajjati	192
Anariyaguṇamāsajja	187
Anariyapariyesanā	396
Anariyavohārā	396
Anariyasukhaṁ	53
Analaso	282
Anavajjabalaṁ	340

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anavajjasukhaṁ	314, 381
Anavajjā	64
Anavajjāni	276
Anavaññattipaṭisaṁyutto	227
Anavaññappaṭilābhāya	340
Anavayo	146
Anassuṁ	42
Anāgataṁ	55
Anāgataṁ ārabba	184
Anāgatāni chattiṁsa	388
Anāgantāro	350
Anāgantā itthattaṁ	38, 39
Anātāpī	258
Anādarō	268
Anādāno	256
Anādīnavadassāvino	49
Anārakkhānaṁ	158
Anālaye dhamme	335
Anāvattidhammo	217
Anāsavasukhaṁ	53
Anikaṭṭhacitto	338
Anikkhattadhuro	87, 224
Aniggahito	159, 164
Aniccato	307, 333
Aniccā	242
Aniccānupassī	344
Aniddhantakasāvaṁ	227
Anidhānavatim	266
Anibbānasaṁvattaniko	201
Anivatti bhavissāmi	130

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anissaraṇapaññā	49
Anissaraṇapañño	236
Anissāmanikā	372
Anīghaṃ	182
Anīgho	101
Anītikaṃ	275
Anukampaṃ upādāya	40
Anukampāya	65
Anukulayaññaṃ	301
Anuccāvacaṣiḷassa	148
Anuttaraṃ	224
Anuttaraṃ brahma- cariyogadham	150
Anuttarā	249
Anuttaro yogakkhemo	6
Anuttānīkataṃ	48
Anuddayāya	359
Anuddhamseti	233
Anudhammo	142
Anunayamāno	123
Anunnatena	188
Anupakkuṭṭho	145
Anupajagghati	187
Anupatissanti	240
Anupanidhāya	387
Anupapanno	251
Anupariyanti	200
Anuparivattanti	365
Anupalitto	299
Anupavajjo	159
Anupavaccheti	312

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anupasamo	335
Anupādā	121, 187
Anupādāya	143
Anuppattasadattho	124
Anuppadātā	375
Anuppaveccati	317
Anuppaveccheyya	104
Anubhavanti	200
Anubhonti	334
Anumoditabbaṃ	297
Anuyuttassa	227
Anuyogo	378
Anurakkhaṇāppadhānaṃ	260, 317
Anurakkhati	261
Anuvicaranti	122
Anuvicaritaṃ	268
Anuvicca	24
Anuviloketi	292
Anusūyāyamāno	188
Anuseti	257
Anusotagāmī	251
Anussaritā	297
Anussavena	366
Anūpayo	270
Anekaggatākāro	69
Anekapariyāyena	350
Anekavassagaṇikā	354
Anekasārīrikaṃ	150
Anejā	260
Anelagalāya	306

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anesanaṃ	281	Apacāyamāno	78
Anottappaṃ	7, 64	Apañjasā	317
Anottāpī	258	Apaññatte paññattaṃ	66
Antakaro	98, 351	Apadā	296
Antakiriyaṃ	305	Apadānasobhanī paññā	70
Antakiriya paññāyetha	130	Apaṇṇakapaṭipadaṃ	80
Antakiriya	139, 225	Apaṇṇako maṇi	234
Antaggāhikāya	139	Aparaṃ	148
Antamakāsi	352	Aparājito	301
Antaraṭṭhako	116	Aparitto	226
Antarā	297	Aparimāṇā	362
Antarākathā	151	Apariyantavatiṃ	266
Antarāparinibbāyī	218	Apariyogāhetvā	59
Antarāyako	143	Apalāpā	363
Antarāyikā	255	Aparisesaṃ	202
Antarena	319	Aparihānāya	64
Antalikkhagā	200	Apalāso	188
Antimadehināṃ	149	Apācīnaṃ	259, 261
Anto	371	Apādahehi	316
Antojanasmiṃ	78	Appātumo	226
Antopūti	77	Appāni	276
Andhakarāṇo	201	Apūtīni	104
Andhakārā	334	Apehi	362
Andhakāre	15	Appakā honti	122
Annabhāro	288	Appagghatāya	225
Annena	100	Appatisso	264
Anvagū	315	Appattassa	223
Anvassavissanti	240	Appattassa pattiya	46
Anvāhiṇḍanto	238	Appadukkhavihārī	226
Apakkanto	176	Appamādādhigatā	6

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Appaccayaṃ	92, 179
Appaccayo	51
Appaṭikuṭṭho	159, 277
Appaṭinissaggamantino	50
Appaṭipuggalo	296
Appaṭivānitā	5
Appaṭivānī	325
Appaṭivāno	52
Appaṭivedhā	249
Appaṭisaraṇo	342
Appaṭṭhatarā	150
Appatirūpaṃ	281
Appaṃ vā	375
Appannapānabhojane	76
Appapañcaṃ	351
Appapatito	249
Appabhogā	372
Appamattakaṃ	226
Appamāṇavīhārī	226
Appamāṇasamādhinā	219
Appamāṇo	333
Appasannānaṃ	65
Appasamārambhatarā	150
Appasādaṃ	59
Appasādanīye	59
Appasāvajjo	189
Appasakā	372
Apāyo	386
Apihaṃ saṃ	387
Appesakkhā	372

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Abbhaññāsīm	230
Abbhanumoditā	72
Abbhācikkhanti	25
Abbhānaṃ	66
Abbhuggato	166
Abbhutadhammaṃ	252
Abbhokāsaṃ	383
Abbhokāso pabbajjā	374
Abyagghamānaso	97
Abyāpanna	288
Abyāpādo	288
Abyābajjhacitto	182
Abyābajjhā	64
Abyāyiko	306
Abrahmañño	118
Abrahmacariyaṃ	197
Abrahmacāriṃ	77
Abhabbo	85, 258
Abhāvitakāyo	226
Abhāsamānaṃ	306
Abhikkantaṃ	15
Abhikkanta	14, 238
Abhikkantataro	88, 325
Abhikkantavaṇṇā	238
Abhikkantāya	238
Abhikkante paṭikkante	382
Abhikkhaṇaṃ	343
Abhiñānāti ekaṃ dhammaṃ	187
Abhiijhaṃ loke	384

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Abhiṇṇāya	384
Abhiṇṇāvinaye	289
Abhiṇṇāsahagatena	194
Abhiṇṇā	6, 167, 228, 269
Abhiṇṇātā	288
Abhiṇṇāya	67, 237, 296, 396
Abhiṇṇāvossito	149
Abhiṇṇā sacchikatvā	75
Abhiṇṇam	241
Abhinandanti	188
Abhinanditabbam	356
Abhininnāmeti	147
Abhinivijjhita	232
Abhinivissa	50
Abhinīto	95
Abhinīhāro	366
Abhippasanno	361
Abhibhūya	219
Abhibhūya antakam	131
Abhimadde	188
Abhirūpā	372
Abhivijjita	75
Abhivihacca	222
Abhiceto	267
Abhisāṅkhatam	302
Abhisāṅkharoti	90, 391
Abhisāṅkhārassa gati	80
Abhisajjati	92, 372
Abhisamparāyaṇa	311

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Abhisambuddho	268
Abhiharati	186
Abhihāre	188
Abhūtavādī	192, 266
Amaccā	203
Amaccā pārisajjā	122
Amataṃ	306
Amatteyyo	118
Amanāpānaṃ	138
Amanāpena	241
Amanussānaṃ	152
Amātāputtikāni	164
Amucchito	281
Amūḷhavinayo	66
Ambho	118
Ayaṃ khvajja	151
Ayaṃ dukkhasamudayo	75
Ayaṃ paṭipadā	150
Ayaṃ loko	234
Ayasā	121
Ayokhilaṃ	121
Ayogakkhemīti	257
Ayoniso	71
Araññaṃ	383
Araññavanapatthāni	26
Araññasmim	138
Aratiratisaho	287
Aratissaho	288
Arahatam	169, 197
Ariyakantehi	310

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ariyadhamme	314	Avijānantā	144
Ariyappattā	363	Avijjā	146, 148
Ariyavaṁsā	276, 287	Avijjā aññāṇaṁ	257
Ariyasaccāni	161	Avijjākkhandhaṁ	372
Ariyasukhaṁ	53	Avijjāgatā	335
Ariyassa	220, 249	Avijjānivutā	308
Ariyā	46	Avijjānīvaraṇānaṁ	204
Ariyuposatho	193	Avijjāpaccayāva	347
Ariye	297	Avijjāpabbhedaṁ	354
Ariyena	381	Avijjāya pabbhedanaṁ	103
Arukūpamacitto	91	Avijjāyoge	256
Alaṁ	181, 231, 363	Avijjāvinaye	335
Alañca pana vo	237	Avijjāvirāgā	367
Aladdhā	281	Avijjāvirāgā paññāvimutti	27
Alamattadasatara	361	Avijjupakkiliṭṭhā vā	27
Alameva	136	Avitakkaṁ avicāraṁ	154
Alambitvā	318	Aviddasū	308
Alobhā	366	Avinayakammāni	49
Avakujjapañño	97	Avinayavādī	266
Avakkanti	162	Avinipātadhammo	217
Avañjhāni	217	Avisaṁvādaḥ	198
Avaṇṇaṁ bhāsati	59	Avihaṁ gato	240
Avaṇṇārahassa	59	Avihimsā	62
Avaṇṇo	318	Avīci maññe phuṭo	141
Avayā	300	Aveccappasāde	203
Avassutaṁ	231, 240	Averacitto	182
Avassuto	77	Asaṁkiṇṇā	277
Avātātapahatāni	104	Asaṁkiliṭṭhacitto	182
Avikkhepo	55	Asaṁkiliṭṭho	159
Avicakkhaṇo	98	Asaṁvutā	334

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Asaṅkhārāparinibbāyī	218	Asubhānupassī	344
Asaññattibalā	50	Asurakāyā	123
Asatañca	306	Asurindo	261
Asatā dukkhaṃ	191	Asuro	324
Asanena	305	Asesavirāgaṇirodhā	163, 348
Asantasannivāsaṃ	51	Asmimāno	301
Asantuṭṭhitā kusalesu		Assakhaḷaṅko	243
dhammesu	5	Assatārī	316
Asantuṭṭhitā ca	63	Assadammasārathi	328
Asantuṭṭho	340	Assapaṇiyaṃ	370
Asappurisaṃ	389	Assaparasse	243
Asappurisataraṃ	389	Assamedhaṃ	301
Asappurisabhūmi	27	Assādaṃ	257
Asamāhitasāṅkappo	268	Assādapariyesanaṃ	230
Asamāhitā	45, 275	Assādānupassitā	7
Asamāhito	252	Assādo	230
Asampajaññaṃ	63	Assāsā	182
Asampajānā	45	Assu	101, 114
Asasmīti satasmi	387	Assutāvino	144
Asammuṭṭhā	130	Assosum	176
Asallīnaṃ	130	Ahaṅkāramamaṅkāra-	
Asahitaṃ	338	mānānusayā	100
Asātānaṃ	138	Ahampajja	197
Asāraddho	130	Ahampi dammo	214
Asāhaso	188	Ahimsā	136
Asitā	260	Ahitānukampī	51
Asukkaṃ	391	Ahirājakulāni	316
Asuci	77	Ahiraṅgaṃ	7, 64
Asucinā	244	Ahu appaccayo	220
Asubhataddasum	307		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Ahudeva	220	Āturam	118
Ahu pubbe lobho	183	Ādi	97
Ahetu-apaccayā	157	Ādibrahmacariyakāni	216
Ahetukavādā	289	Ādibrahmacariyikā	394
[Ā]		Ādiyanti	50
Ākaṅkhamāno	236	Ādīnavam	257
Ākaṅkheyya	210	Ādīnavadassāvī	281
Ākāsadhātu	159	Ādīnavo	230
Ākiṇcaññaṃyeveva	360	Ādesanāpāṭihāriyena	243
Ākiṇṇāni	98	Ādhipacce	397
Āgataṃ	56	Ādhipateyyāni	130
Āgatāgamā	87	Ādhipateyyānam	261
Āgantā itthattam	38	Ānaṇyasukham	314
Āgantāro	350	Ānantariyam	343
Āgamma	9	Ānandacetiye	356
Āgāmī hoti	38	Āneñjappattā	363
Āgāḷhā	245	Āpattikusalatā	55
Āgāḷhena	241	Āpattiyā anāpattisaññī	56
Āgucārim	1	Āpattivuṭṭhānakusalatā	55
Ācariyapācariyānam	141	Āpanno	11
Ācāmo	222	Āpātadaso	313
Ācāragocarasampanno	38	Āpādakā	28, 99
Ācikkhāmi	350	Āpāyikā	233
Ācikkheyya	15	Āpodhātu	159
Ātappam karaṇīyam	138	Ābādhato	333
Ātappam karoti	192	Ābādhikam	119
Ātāpino	147	Ābhā	334
Ātāpī	139, 300	Ābhisamācārikā	394
Ātittheyyāni	61	Ābhiseko	76, 323
		Ābhujitvā	384

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āmaṃ pakkavaṇṇī	327
Āmakadhaññaṭṭiggahaṇā	377
Āmakamaṃsapaṭiggahaṇā	377
Āmagandhena	240
Āmiṣaṃ	95
Āmisagaru	48
Āmisacāgo	60
Āmisadānaṃ	60
Āmisapariyeṭṭhi	61
Āmisapūjā	61
Āmisabhogo	60
Āmisaratanāṃ	61
Āmisavuddhi	61
Āmisavepullaṃ	62
Āmisasaṃvibhāgo	60
Āmisasaṅgaho	60
Āmisasanthāro	61
Āmisasannicayo	62
Āmisānukampā	61
Āmisānuggaho	61
Āmisiddhi	61
Āmisesanā	61
Āyatanāṃ	155
Āyatanaso	313
Āyataneva	201
Āyatim	257
Āyatim saṃvarāya	220
Āyamukhāni	354
Āyasmā	24

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āyāceyya	58
Āyuraṃ	311
Āyussa bhāginī	311
Ārakā	240
Āraggaḷaṇṇitūdanamatte	41
Āraddhaṃ	130
Āraddhā	81, 318
Ārabbha	232
Ārabhanti	223
Ārā	268
Ārācārī	197
Ārogyamado	129
Āropenti	121
Ārohapariṇāhasmiṃ	243
Ālayaṃ	309
Ālayaratā	335
Ālayasammuditā	335
Ālayārāmā	334
Ālimpeyya	229
Ālokasaññī	384
Āloko	146
Ālopo	379
Āvaraṇaṃ	78
Āvaraṇīyehi	83
Āvasatho	372
Āvahati	241
Āvahanti	241
Āvāsiko	220
Āsaṃso	76

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āsattiyo	117
Āsandi	171
Āsabham	253
Āsayā	291
Āsavaṃ deti	92
Āsavā	56, 81, 222, 367
Āsavānaṃ	65, 203, 228, 339
Āsavānaṃ khayaññāyā	147
Āsavānaṃ khayā	75, 219
Āsavānaṃ khayāya	318
Āsā	57
Āsādetabbaṃ	362
Āsītiko	43
Āsīsati	305
Āhārasambhūto	341
Āhāre paṭikūlasaññī	344
Āhu	259, 310
Āhuneyyā yajamānānaṃ	29
Āhuneyyo	224
Āḷaviyaṃ	115
Āḷippabhedo	354

[I]

Icchāgataṃ	305
Iñjitaṃ	101, 303
Itthā	312
Itarītara	281
Iti	12, 85, 256, 257, 270
Itikirāya	182
Iti kho	27

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Iti paṭisañcikkhati	374
Itipi	144
Itipetaṃ	192
Iti bhavābhavaḥetu	130
Iti rūpaṃ	303
Itivuttakaṃ	252
Itihāsaṇṇaṃ	146
Itthattaṃ	350
Itthasmi	386
Itthattāya	148
Itthabhāvaññathābhāvaṃ	256
Itthi	377
Idaṃ dukkhaṃ	75
Idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ	46
Idaṃ vā akaraṇīyaṃ	158
Idaṇca upasampajja	154
Idamappahāya	233
Idameva saccaṃ	50
Iddhipāṭihāriyaṃ	152
Iddhipāṭihāriyena	243
Iddhimayaṃ	278
Iddhiyā	128, 261
Idha	12, 37
Idhassa	116
Idheva kho	41
Indriyesu	83
Imaṃ lokaṃ	122
Imassa ko attho	48
Imassa lokassa	99

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Imassa lokassa dassetāro	28
Imasmim ca	100
Isayo	306
Isinaṃ dhajaṃ	306
Isipatane	79
Issaranimmānahu	156
Issarādhipacce rajje	28
Issariyādhipaccaṃ	199
Issā	64
Issāmanikā	372

[U]

Ukkaṃ	196
Ukkaṃ bandheyya	229
Ukkaṭṭhā	297
Ukkalā	289
Ukkācitavinītā	242
Ukkāmukhe	229
Ukkujjo	98
Ukkuṭikappadhānaṃ	246
Ukkoṭanaṃ	378
Ukkhaliparimajjanaṃ	224
Ukkhepanīyakammaṃ	66
Uggahetabbam	
pariyāpuṇitabbam	48
Ugghaṭṭitaññū	337
Uccāsayaṇaṃ	171, 199
Ucchaṅgapañño	97
Ucchādanaparimaddananhā- panasambāhanena	28

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Ucchādanena	100
Ujūṃ kāyaṃ	172
Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāya	384
Ujubhūtañca	310
Ujumaggānusārino	215
Uṭṭhānaphalūpajīvī	337
Uṭṭhānasaññaṃ	84
Uṭṭhānādhigataṃ	96
Uṇṇatuṇṇato	322
Uṇṇatoṇato	322
Uṇṇanābhī	316
Utupariṇāmini	221
Uttamadamathasamatha- manuppattam	299
Uttari nissaraṇaṃ	183
Uttarasve	221
Uttānā	45
Uttānā senti	395
Uttāniṃ karonti	48
Uttānīkaromi	350
Uttāno	327
Uttānobhāso	327
Uttāsente	3
Udakamallake	226
Udakavāhako	165
Udakasantoso	280
Udakorohantassa	331
Udakāsayā	293
Udapādi	264
Udayañceva	370
Udayabbayānupassī	303

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Udānaṃ	252	Upadhivipattiṃ	112
Udānaṃ udānesi	42	Upadhivipattiṇi	112
Udeti	94	Upadhisāṅkhaye	270
Uddaloma	171	Upadhisampatti ṇi	111
Uddissakataṃ	245	Upadhisukhaṃ	53
Uddhaṃ	259, 261	Upanāho	64
Uddhamasoto	217	Upanīyati	140
Uddhaggikaṃ	314	Upapattiṇi	336
Uddhaccakukkuccaṃ	385	Upalipatti	300
Uddhaccasmiṃ	241	Upavajjaṃ	394
Uddhatā	44	Upavattane	319
Uddhatena	268	Upavasanti	122
Uddhasto	192, 385	Upavassuposathaṃ	200
Uddhumātakaṃ	119	Upavicarati	161
Unnaḷā	44, 275	Upasaggo	69
Upako	362	Upasaṅkama	13, 43, 149, 193, 203, 362, 366
Upakkamena	195	Upasaṅkamitvā	13
Upakkiliṭṭhassa cittassa	194	Upasaṭṭhākāro	69
Upakkilesā	307	Upasampajja viharati	75
Upagacchanti	50	Upasampadā	66
Upagatehi	72	Upasampadāya	87
Upaccagum	307	Upasamyanti	302
Upajjhāyehi	313	Upahaccapariniḍḍhāyī	218
Upaṇṇātaṃ	27	Upahataṃ	59
Upaṇṇāsinaṃ	5	Upahato	143
Upaṭṭhapetvā	172	Upātivattā	260
Upaṭṭhānasāraṃ	205	Upādāya	162
Upaṭṭhānassa	240	Upādiyati	60
Upaṭṭhita	130, 312	Upāyāsehi	7
Upaddavo	69		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Upārambhaṃ	188
Upārambhabhayā	289
Upekkhā	228
Upekkhāṭṭhāṇiyaṃ	161
Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ	103
Upekkhāsukhaṃ	54
Uposathaṃ	122
Uppalaṃ vappati	124
Uppalavaṇṇā	58
Uppādayati	191
Uppādā	256
Uppādo	137, 138
Ubbahāpeyya	222
Ubbejjetā	328
Ubbhaṭṭhako	246
Ubhato	145
Ubhatobhāgavimutto	48, 49
Ubhatolohita kūpadhāno	116
Ubhato vacīsaṃsāro	52
Ubho bhāge	314
Ummaggo	306, 366
Ummattakaṃ	231
Ummādassa	319
Ummujjamānakaṃ	362
Urattāḷiṃ	358
Urabbhaghātako	226
Urabbhadhanaṃ	226
Uru	263

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Uruvelā	263
Uruvelāyaṃ	263
Ulūkapakkhikaṃ	221
Ullittāvalittāni	69
Usabho	181
Usmaṇca paṭicca	195
Ussāho	130, 325
Usseneti	388
Ussolhī	325
Uḷāro	333

[E]

Ekamsabyākaraṇīyaṃ	184
Ekamsena	24, 88
Ekaggaṃ	130
Ekacce ca devā	90
Ekacco	64
Ekato vivaṭaṃ	241
Ekatthā	124
Ekantadukkhaṃ	391
Ekantaparipuṇṇaṃ	374
Ekantaparisuddhaṃ	375
Ekantalomī	171
Ekavījī	217
Ekabhattikā	198
Ekabhattiko	377
Ekamattānaṃ	313
Ekamattānaṃ dameti	150
Ekamantaṃ	13
Ekavācikaṃ	393

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[E]

Ekena aṃsena mātaṃ	
parihareyya	27
Ekena pitaraṃ	27
Eṇeyyakam	2
Ekāgārikam	139
Ekāgāriko	246
Ekālopiko	246
Ekāhamataṃ	119
Ekāhikam	246
Ekissāpi	246
Ekodi	347
Ekodi hoti	228
Ekodibhāvādhigato	228
Etadatthaṃ sotāvadhaṇam	187
Etadatthā upanisā	187
Etadatthā kathā	187
Etadatthā mantanā	187
Etadavoca	33
Etāhi	149
Erakavattikam	2
Evambhūto	172
Evamamahiddhiko	212
Evam vitakketha	154
Evamassāyam	150
Evameva kho	94, 98, 193
Evarūpāya	128
Evarūpena ca	128
Evassu	114
Esam	80
Esanā paṇinissatṭhā	301

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[E]

Esāham	16
Ehambho	95
Ehipassiko	141
Ehibhadantiko	245
Evamsmi	387

[O]

Okoṭimako	76, 321
Okkantiyā	162
Okkamati	89, 333
Okkamane	222, 342
Okkamane pubbaṅgamā	46
Okkācitavinītā	47
Oghassa nittharaṇam	370
Oṇatuṇṇato	322
Oṇatoṇato	322
Otaranti	357
Otāretabbāni	356
Ottappaṃ	7
Odarikattassa	331
Odahati	335
Odhisso	350
Opakkamikāni	323
Opaneyyikam	141
Opaneyyikā	203
Opaneyyiko	141
Opapātikam	365
Opapātikā	234
Opapātiko	217
Opasamike	335

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Obhāsena	211	Kaṭuviyaṃ	240
Obhāsayam	200	Kaṭṭissam	171
Obhāsetvā	240	Kaṭṭhattham	325
Omakkhiṃ karonti	181	Kaṭṭhena	92
Orabbhikā	373	Kaṭṭhalena	92
Orabbhiko	226	Kaṇam	222
Oraṃbhāgiyānam	217	Kaṇājakam	128
Orohāmi	128	Kaṇṭakāpassayiko	246
Oligalle	143	Kaṇḍacitrakāni	371
Osāraṇīyam	66	Kaṇḍuvamāno	373
Ossajjanti	142	Kaṇṇasukhā	95, 376
Ohāya	130	Kaṇham	390
Ohitaḃhāro	124	Kaṇhavipākam	390
Oḷārikam	240	Kaṇhasukkam	391
		Kaṇhasukkavipākam	391
[Ka]		Kaṇhasukkasappaṭibhāge	96
Kaṃsakūṭam	378	Kaṇhā	7
Kaṃso	378	Kaṭam karaṇīyam	148
Kakkam	195	Kata karaṇīyo	124
Kaṅkhā	319	Katakicco	143
Kaṅkhāṭṭhāniyesu	48	Kataññūkatavedī	57
Kaṅkhī hoti	359	Kataññū katavedī	233
Kacci bahū	122	Katapāpo	359
Kaccho	184	Katapuññatā	290
Kaṇcanam	200	Katahattho	305
Kaṇcideva desam	12	Katūpāsano	305
Kaṇci pāpam	316	Katthaci kiṇcanatatti	194
Kaṭattā vā pana kammam	109	Katham pana	144
Kaṭasim	308	Kathāvatthūni	184
Kaṭukānam	138	Kathāsampayogena	184

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kadariyā	310
Kadalimigapavarapaccattha- raṇo	116
Kadāci	165
Kantā	312
Kandati	358
Kandarāṇi	383
Kandaro	223
Kappa	239
Kappasantoso	280
Kappo	332
Kamati	341
Kamatiṭṭhānaṃ	312
Kamatthamanubhoti	26
Kambojaṇi	321
Kammaṇi khettaṇi	204
Kammakkhayā	202
Kammanirodhāya	232
Kammaphalūpajīvī	337
Kammalakkhaṇo	70
Kammavipākajāni	323
Kammavipāko	319
Kammasaccā'yaṇi	392
Kammasamādānāni	111
Kammasamudayāya	232
Kammānaṃ	103, 232
Karaṇasantoso	280
Karaṇīyākaraṇīye	158
Karaṇīyāni	221
Karaṇīyo	325
Kalaṃ	149

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kalaṃ nāgghati	199
Kalahajātā	46, 223
Kaliggāho	96
Kalī	273
Kalyāṇaṃ	131, 389
Kalyāṇadhammaṃ	389
Kalyāṇadhammatā	297
Kalyāṇadhammo	48, 320
Kalyāṇamitto	95
Kalyāṇavākkaraṇo	326
Kalyāṇasampavaṅko	95
Kalyāṇasahāyo	95
Kalyāṇo	166
Kallaṃ vacanāya	124
Kasiravuttike	76, 321
Kasambujāto	77
Kasmā upāsako	21
Kahāpaṇikaṇi	2
Kaḷopimukhā	245
Kaḷevare	305
Kāṇo	76, 321
Kā nvajja	151
Kāmakāmino	310
Kāmacchandaṇi	235
Kāmapariyesanāya	
ussuko	43
Kāmabhoginā	314
Kāmamajjhāvasati	43
Kāmabhavo	204
Kāmayogavisaṃyogo	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāmayogo	256, 257
Kāmarāgābhiniṇesa- vinibandhapaligedha- pariyuṭṭhānājhosānaḥetu	42
Kāmarāgo	257
Kāmaṇitakkā	227
Kāmasaṇṇānaṃ	102
Kāmasukhaṃ	53
Kāmaṇaṃyeva nibbidāya	38
Kāmasavā	147
Kāme paribhuṇṇati	43
Kāmesanā	300
Kāmesu	257
Kāyakammavacīkammāni	74
Kāyakamme	73
Kāyaduccaritaṃ	3
Kāyapariyantikaṃ	368
Kāyaparihārikaṇa	381
Kāyamuniṃ	235
Kāyamoneyyaṃ	235
Kimassa	259
Kimassa sīlaṃ	21
Kira	85
Kīvatakaṃ pahoti	208
Kīvamahapphalo	199
Kuṇī	76
Kukkuccasmiṃ	241
Kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ	103
Kukkuccāyitabbaṃ	56
Kukkuṭasaṃpātikā	141

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kucchiparihārikaṇa	381
Kuṭhārīhi	121
Kuto	393
Kuttakaṃ	171
Kuddālapīṭakaṃ	369
Kunnadiyo	223
Kuppati	92
Kumbhā	327
Kumbhimukhā	245
Kumbho	97
Kurūrakammantā	373
Kulaṃ	217
Kulapatiṃ	138
Kusacīraṃ	221
Kusalaṃ	359
Kusalābhisandā	309
Kusalesu dhammesu	385
Kusinārāyaṃ	236
Kusobbhā	223
Kuhiñci	101
Kuhā	275
Kūṭaṃ	378
Kūṭāgārasālāyaṃ	202
Kūṭāgārāni	69
Keṭubhaṃ	145
Ketuñca	86
Kevalaṃ	169
Kevala	239
Kevalakappaṃ	238

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kevalaparipuṇṇaṃ	97
Kevalassa	164, 130
Kevalī	143, 255, 268
Kesaṃ no	201
Kesakambalaṃ	221
Kesakambalo	242
Kesarasiho	291
Kesī	328
Ko ājīvo	21
Ko upāsako	21
Koṭṭāpeyya	222
Kodhagaru	304
Kodhagarutā	304
Kodhanā	372
Kodho	64
Ko nu kho	230
Ko nu kho bho Gotama	23
Kopaṃ	92
Komāraṇaṃ	231
Kolaṃkolo	217
Koliyānaṃ	311
Kosalesu	165
Koseyyaṃ	171
Kvacani	359
Kvacani kassaci	194

[Kha]

Khañjo	76, 321
Khaṇḍadantaṃ	118
Khataṃ	59

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha]

Khataṃ upahataṃ	139
Khattiyaparisā	335
Khattiyassa	74
Khato	143
Khanti	62
Khantiyā	329
Khantisoracce	313
Khamati	88, 326
Khameyya	116, 150
Khayasmiṃ paṭhamāṃ	
ñāṇaṃ	215
Khayāya	67, 82
Kharattāya	11
Kharassarena	394
Kharā	116
Kharājinaṃ	373
Kharānaṃ	138
Khalitaṃ gaṇhāti	187
Khalitañca na gāhaye	188
Khallitasiraṃ	119
Khalu	166
Khāyati	154
Khāraṃ	196
Khārāpatacchikaṃ	2
Khittacittā	307
Khippaṃ	306
Khippaṃ uḍḍeyya	243
Khippanisanti	326
Khīṇā jāti	148
Khīramhā dadhi	325
Khīrodakībhūtā	223

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Kha]		[Ga]	
Khuddānukhuddakāni	216	Gambhīresu	341
Khuramuṇḍaṃ	394	Garahanti	24
Khumṣenti	181	Garuṃ karonto	78
Khettaṃ	29, 377, 349	Gavākhīraṃ	325
Khemappatto	255	Gahaṇakūṭaṃ	378
Khemā ca bhikkhunī	58	Gahetvā	202
Kho	166	Gāthā	252
[Ga]		Gādhaṃ	327
Gacchāmi	16	Gāmadhammā	197
Gaṇḍato	333	Gārayhaṃ	394
Gaṇhāti	316	Gārayhaṃ ṭhānaṃ	142
Gatapaccāgataṃ	278	Gārayhā	288
Gativipattim	112	Gijjhakūṭesu	173
Gativipattiṭṭhāṇaṃ	112	Gimhiko	126
Gatisampattiṭṭhāṇaṃ	111	Giriguhaṃ	383
Gathitā	49	Gilānapaccayā	284
Gathito	236	Gilānavuṭṭhito	202
Gantā	98	Gihisukhaṃ	53
Gandhaṃ	199	Gihīnaṃ	65
Gandhajātāni	205	Gīveyyake	227
Gandho gacchati	205	Guttadvāro	83
Gabbhiniyā	246	Gundāvane	43
Gabbhīnipi	221	Gulāguṇṭhikajāto	386
Gamanasantoso	279, 282	Gūthakūpo	94
Gambhīraṃ naditabbaṃ	181	Gūthagataṃ	325
Gambhīratthā	47	Gūthabhāṇī	95
Gambhīrā	45	Gutti	78
Gambhīro	304	Geyyaṃ	251
Gambhīrobhāso	327	Gerukaṃ	196

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ca]	
Gehanissitaṃ	258	Catuppadā	296
Gokaṇṭakahatā	116	Cattāni	300
Gocarāya	292	Candanikāya	143
Gotamake cetiye	236	Candapajjoto	339
Gotamo	166	Candappabhā	200, 339
Gonakatthato	116	Candābhā	339
Gonako	171	Candāloko	339
Gopānasivaṅkaṃ	118	Candimasūriyā	209
Gopālakuposatho	193	Candobhāso	339
Gomayaṃ	196	Capalā	45
Gomagge	115	Capalo	233
Goyogapilakkhasmiṃ	240	Cammavedhavidhho	329
		Carati	3
[Gha]		Caraṇasampanno	351
Ghāsacchādo	76	Caraṇūpapannesu	311
Ghoram	308	Carampi	258
Ghosappamaṇo	315	Careti	240
Ghoso	58	Cavati	304
[Ca]		Cāgāya	67
Cakkaṃ appaṭivattiyaṃ	79	Cātumahārājikānaṃ	210
Cakka	254	Cārikaṃ caramāno	165
Cakkavattī	77	Ciṅgulāyitvā	80
Cakkasamārūḷhā	164	Cicciṭṭāyati	94
Cakkāni	289, 298	Cittaṃ bhāvīyati	26
Cakkhunā	161	Cittako	171
Cakkhu phassāyatanam	160	Cittakkharā	48
Cakkhumā	86, 249	Cittassa upakkilesā	195
Catasso	117	Cittassa vimokkho	187
Catucakkaṃ	289	Cittutrāso	69
		Cintākavi	390

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cirakavāsikaṃ	2
Cīvaraṃ paribhuñjamāno	309
Cīvarapavivekaṃ	221
Cīvarakkhettaṃ	278
Cīvarasantoso	278
Cīvarahetu	256
Cuṇṇaṃ	195
Cutā patanti	250
Cūḷanikā	210
Cetanā	204
Cetaso āghāto	52
Cetasikaṃ	53
Cetaso	232
Ceteti	141
Cetovasippatto	251, 365
Cetovimuttiṃ	75
Cetovimutti	55
Cetosamathassa	325
Cetosamathasāmīcin	259
Corā balavanto	44

[Cha]

Chattiṃsati	250
Chandarāgaṭṭhāniye	232
Chandarāgappahānaṃ	230
Chandarāgavasūpetā	315
Chandarāgavinayo	230
Chandāgatiṃ	262
Chandāgatiṃ gacchati	47
Chando	158, 214, 325

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Cha]

Channaṃ dhātūnaṃ	161
Chavadussāni	221
Chavālātaṃ	325
Chavo chavāya	310
Chārattūnehi	80
Chinnamūlako	342
Chetvā	117
Chedagāminī	320
Chedanaṃ	379

[Ja]

Jagato gati	259, 261
Janakaṃ	109
Janakuhanatthaṃ	275
Janapadavitakko	227
Janalapanatthaṃ	275
Jambālī	354
Jambonadaṃ	171
Jambonadasseva	288
Jaraṃ anatīto	129
Jarādhammaṃ	358, 396
Jarādhammo	119, 129
Jarābhayaṃ	165
Jarāya	7
Jalaṃ	261
Javasampanno	224, 396
Javanaśmiṃ	243
Javena	329
Jāgariyaṃ anuyutto	83
Jāṇussoṇi	23

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ja]	
Jātakam	252	Jīvitamado	129
Jātarūpaṃ	200, 377	Jeṭṭho	76
Jātikkhayaṃ	149	Jetvā	260
Jātijaraṃ	101	Jotaye	306
Jātijarāmarañikehi	257	Joti	321
Jātibhayaṃ	330	Jotiparāyaṇo	321
Jātimaraṇabhayaṣṣa	260	Jotimālikam	2
Jātimaraṇasaṅkhaye	121	Jotenti	181
Jātimaraṇasambhave	121	[Jha]	
Jātiyā	7	Jhānavisayo	319
Jātiye	143	Jhāyī	131
Jātivādena	145	[Ña]	
Jāto	74	Ñattikammaṃ	66
Jānatā	43, 203	Ñattidutiyakammaṃ	66
Jānapadā	79	Ñatticatutthakammaṃ	66
Jānipatayo	310	Ñāṇadassanāya	371
Jāyantipi	221	Ñāṇameva	319
Jālinim	385	Ñātiparivaṭṭo	375
Jigucchati	129	Ñātibalim	313
Jigucchanti	129	Ñātibyasanena	365
Jigucchitabbo	94	Ñātimajjhagato	95
Jiguccheyyātha	85	Ñātivitakko	227
Jiṇṇam	118, 129	Ñāti	203
Jiṇṇā	140, 266	Ñāteyyam	304
Jiṇṇe	43	Ñāto	73
Jiṇṇo	224	Ñāyam dhammaṃ	297
Jimham	318	Ñāyam dhammaṃ kusalam	45
Jīvitam	204	Ñāyassa	203
Jīvitapariyantikam	368	Ñāye	297
Jīvitapariyādānā	369		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ṭha]

Ṭhapanīyo	184
Ṭhānaṃ	199
Ṭhānakusalo	358
Ṭhānagataṃ	313
Ṭhānāṭhāne na saṇṭhāti	184
Ṭhānāni	312, 329
Ṭhitassa aññathattaṃ	137
Ṭhitasīlo	216

[Ḍa]

Ḍaṃsā	329
-------	-----

[Ta]

Taṃ	147
Taṃ tassa petassa	140
Taṃ nikāmeti	233
Taṃ kho pana	166
Takkarassa	180
Tagghā	140, 220
Tajjaṃ vāyāmaṃ	195, 196
Tajjanīyakammaṃ	66
Taṇhākkhayavimuttino	219
Taṇhākkhayāya paṭipanno	38
Taṇhādutiyo	256
Taṇhādhipannā	251
Taṇhā sneho	204
Taṇhuppādā	256
Tatonidānaṃ	367
Tattaṃ	121
Tattha	12

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tattha nūna	41
Tattha parinibbāyī	217
Tatra	9
Tatra vata	255
Tatrāyasmā	393
Tatrupāyāya	297
Tathāgataṃ anussarati	195
Tathāgatasāvake ca	59
Tathāgate ca	59
Tathāgato	269, 295
Tathā cittaṃ bhāvitaṃ	41
Tathā hāyaṃ	192
Tathārūpānaṃ	169
Tathārūpo	100
Tathūpamaṃ	325
Tatheva	306
Tadadhimutto	233, 332
Tadanuttaraṃ	6
Tadabhinivatteti	232
Tadavasari	165
Tadassādeti	233
Tadahu akusalaṃ	183
Tadahuposathe	193
Tanuttā	217
Tantākulakajāto	385
Tantāvutānaṃ	242
Tapate	171
Tapanīyā	5
Tapasā byantībhāvaṃ	202
Tapo jigucchāhetu	370

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tappati	5
Tapparāyaṇatā	17
Tappetā ca	57
Tabbahulavihārī	233
Tamaparāyaṇo	321
Tamo	146, 321
Tayidaṃ bho Kaccāna	43
Tayo atthavase	136
Tayo pāsādā	126
Tassapāpiyasikā	66
Tasmā	3, 4, 6, 42
Tasmātiha	102
Tasmetaṃ	11, 53
Tāṇaṃ	140
Tāditā	274
Tādino	296
Tādimhā	274
Tādisaṃ	255
Tādisaṃyeva	226
Tādisā	320
Tāyaṃ velāyaṃ	123
Tārakarūpāni	317
Tālāvatthukataṃ	114
Tāvatiṃsānaṃ	123
Tāva saḥassadhā	210
Tikaṇṇo	144
Tiṇagahanam	139
Tiṇavatthārako	66
Tiṇavo	329
Tiṇāgāre	69

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tiṇṇaṃ vedānaṃ	145
Tiṇṇavicikiccho	385
Tiṇṇo	251
Tiṇi nimittāni	228
Titti	231
Titto ca	57
Titthāyatanāni	155
Tindukālātaṃ	94
Tibbaṃ	318
Tibbānaṃ	138
Tibbo	214
Tiriyaṃ	259, 261
Tilakāhatagattaṃ	119
Tisahassī	210
Tuṭṭhiyā	237
Tuṇhībhūtaṃ	363
Tuṇhībhūtā tuṇhībhūtāva	
saṃghamaṃjhe saṅkasāyanti	45
Tuṇhībhūto	179
Tulā etaṃ pamāṇaṃ	58
Tulyasevī	93
Tusitā	260
Tūlikā	171
Tejodhātu	159
Te tena lābhaṃ labhanti	49
Tena hi	24, 201
Tenupasaṅkamimsu	140
Tenupasaṅkami	23, 28, 178
Tevijjā brāhmaṇā	144

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tevijjesu 149
Todeyyassa 361
Toyena 300
Tyāssa 139

[Tha]

Thaddhā 275
Thambhassa 67
Thalaṭṭhassa 394
Thale 251
Thāmaṇā 87, 224
Thāmasā 50
Thālipāko 149
Thāvaṇṇaṃ 268
Thinamiddhaṃ 384
Thinassa ca paṇḍanaṃ 103
Thullaphusitake 223
Thusodakaṃ 246
Thūṇaṃ 369
Thūpaṃ 278
Thūpāraha 51
Thetato 158
Thetā 198

[Da]

Dakkhakammāraputtasupari-
kammakataṃ 171
Dakkhiṇāvisuddhiyo 320
Dakkhiṇeyyā 29
Dakkhiṇeyyo 224
Dakkhuṃ 307

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dakkho 297
Daṭṭhabbaṃ 273
Daṭṭhā 273
Daṭṭhāraṃ 273
Daṭṭhu khemataṃ 129
Daṇḍaparāyaṇaṃ 118
Daṇḍabhayaṃ 331
Daddulaṃ 222
Dantaṃ 299
Dantavidāṃsakahasitaṃ 231
Danto 143
Dandhaviṇṇā 189, 191
Dandhābhiniṇṇā 342
Dabbajātiko 227
Dama 345
Damo 136
Dayāpannā 197
Daliddā 372
Dalidde 76
Dassanaṃ 169
Dassanakāmo sīlavataṃ 132
Dassanassa 240
Dassanāya 372
Dassaniyā 330, 372
Dassetāro 99
Daso 269
Daharabhūmi 43
Daharo 44
Daheyya 274
Daḥhadhammā 305

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Daḷhaparakkamo	87, 224	Diyaḍḍhasikkhāpadasatam	215
Daḷhehi	293	Divā divassa	193
Dānañca	290	Divāsaññaṃ	303
Dānasamvibhāgarato	132	Disā bhanti	209
Dānāni	60	Dvinnaṃ	246
Dāyakato	320	Dvinnāhaṃ	5
Dāsakammakaraporisassa	128	Dvisahassī	210
Dāsīdāsapaṭiggahaṇā	377	Dīghamaddhānaṃ	249
Dvādasa sakadāgāmino	218	Dīpo	140
Diṭṭhaṃ	268	Dukkaṭakammakārī	71
Diṭṭhadhammavedanīyaṃ	226	Dukkhakkhandhassa	130, 164
Diṭṭhadhammasukhavihāraṃ	26	Dukkhanirodhagāminī	
Diṭṭhadhammābhiniibbutā	121	paṭipadā	46
Diṭṭhadhammikaṃ	1	Dukkhanirodho	46
Diṭṭhānugatiṃ āpajjati	46, 223	Dukkhavipākehi	257
Diṭṭhiṭṭhānā samussayā	301	Dukkhasmā	7
Diṭṭhiṭṭhānā samūhatā	301	Dukkhassa	98, 305
Diṭṭhipaḷāso	52	Dukkhassantakaro	249
Diṭṭhippatto	48, 88	Dukkhā	242
Diṭṭhiyogo	256	Dukkhānaṃ	138
Diṭṭhirāgo	42	Dukkhāpaṭipadā	342
Diṭṭhivipatti	63	Dukkhitaṃ	119
Diṭṭhivisuddhi	63	Dukkhudrayā	64
Diṭṭhisampadā	63	Dukkhehi	7
Diṭṭhissa ca	63	Dukkho	3
Diṭṭheva dhamme	213, 373	Duggati	386
Dinnapāṭikaṅkhī	197	Duggati pāṭikaṅkhā	192
Dibbā vata bho kāyā	123	Duggatibhayaṃ	331
Dibbo me	172	Duggahitaṃ	342
		Duggahitehi	45

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Duccintitacintī	71	Deyyadhammaṃ	149
Duṭṭhāruko	92	Devatābalim	313
Dutiyam	75	Devatuposathaṃ	196
Duttappayā	57	Devadūtā	117
Duddasiko	76, 321	Devadūtāni	117
Dunnikkhittaṇṇa		Devaputto	365
padabyañjanaṃ	24	Devappattā	363
Dunnikkhittassa	342	Devūpapatyassa	299
Duppajahā	57	Deviyā	310
Duppadhamṣiyo	304	Deve	222
Duppameyyo	233	Devo na sammā dhāraṃ	142
Duppasaho	304	Desanāññaṇaṃ	296
Dubbaṇṇatāya	224	Desetabbo	89
Dubbaṇṇā	372	Desemi	350
Dubbaṇṇo	76, 321	Doṇopi	298
Dubbhāsitaḥāsī	71	Domanassaṭṭhāṇiyaṃ	161
Dubbhāsitaṃ	188	Domanassāna cūbhayaṃ	102
Dubbhikkhaṃ	142	Domanassehi	7
Dummano	368	Dovacassatā	55
Dummedhā	144	Dosaṃ	92
Dummedho	98, 240	Dosantaro	25
Durabhisambhavāni	4	Dosāgatiṃ gacchati	47
Durāsado	304	Doso	103
Durūpā	372	Dvayena	370
Dullabhā	312	Dvipadā	296
Dussīlo	77, 224, 310	Dvisahassī	210
Dussīlo pāpadhammo	48	Dve kappā	332
Dussīlyaṇcassa	222	Dveme bhikkhave	65
Dūteyyaṃ	378	Dhamṣati	313
Dūre pātī	241		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Dha]	
Dhaṁsī	362	Dhammarājā	78
Dhajāhaṭaṁ	278	Dhammaladdhehi	313
Dhanuggaho	305	Dhammavādī	376
Dhammaṁ	91	Dhammavuddhi	61
Dhammaṁyeva	79	Dhammavepullaṁ	62
Dhammaketu	78, 79	Dhammasaṁvibhāgo	60
Dhammacakkaṁ	255, 296	Dhammasaṅgaho	60
Dhammacakkhuṁ	222	Dhammasanthāro	61
Dhammacāgo	60	Dhammasannicayo	62
Dhammajīvino	310	Dhammasākacchā	339
Dhammañca	16	Dhammādhipeyyaṁ	130
Dhammaṭṭhapaṭisaṁyuttā	118	Dhammādhipeyyo	78, 79
Dhammaṭṭhitatā	242	Dhammādhipo	131
Dhammatakkapurejaraṁ	103	Dhammānaṁ	326
Dhammadānaṁ	60	Dhammānukampā	61
Dhammadesanā	89	Dhammānuggaho	61
Dhammaddhajo	78-79	Dhammānudhammappaṭi-	
Dhammadharaṁ	252	panno	98, 252, 326
Dhammadharā	87, 252	Dhammānusārī	48
Dhammaniyaṁatā	242	Dhammikaṁ	78
Dhammappaṭisaṁvedī	136	Dhammikehi	313
Dhammapadāni	288	Dhammiko	78, 79
Dhammappamaṇo	315	Dhammiddhi	61
Dhammappamoditānaṁ	231	Dhammuddhaccaviggahitaṁ	346
Dhammapariyeṭṭhi	61	Dhammuposathaṁ	195
Dhammapūjā	61	Dhammeneva cakkam	
Dhammabhogo	60	pavatteti	79
Dhammamamaññāya	326	Dhammesanā	61
Dhammaratanaṁ	61	Dhammo	78, 142
		Dhammopi	60
		Dhātā	267
		Dhātukusalatā	55

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhātuyo	159	Nāgaṃ	299
Dhārīyati	125	Nāddasaṃ	118
Dhāreti	199	Nānākaraṇaṃ	80
Dhāretu	21	Nāmaṃ	55
Dhīraṃ	149, 287	Nāmagottaṃ	170
Dhīraṃ paṭipadantaṃ	219	Nāmarūpapaccayā	162
Dhīrasammata	144	Nāvutiko	43
Dhīro	270, 304	Nālikasaṇḍāsaṃ	196
Dhuvasilā	216	Nikaṭṭhakāyo	338
Dhorayho	143	Nikati	379
Dhovati	227	Nikāmalābhī	172, 267
Dhovanasantoso	280	Nikāmeti	233, 331
[Na]		Nikuḷlo	97
Na khvettha	88	Nikkujjitaṃ	15
Na ca saññattim upagacchanti	50	Nikkhittaṃ	171
Naccagītavāditavisūka-		Nikkhittadhurā	46, 223
dassanaṃ	198	Nikkhittāni	104
Nacce	231	Nikkhitto	64, 244
Natthikavādā	289	Nikkhipati	57
Natthi kuhiñci	101	Nigaṇṭhasāvako	367
Natthi mātā natthi pitā	234	Nigaṇṭhuposatho	193
Natthi dinnam	234	Nighaṇḍu	145
Na tveva	204	Niccadānaṃ	301
Nadīviduggaṃ	139	Nicchāto	183, 373
Nabhañca	306	Nijjarā	367
Namasseyya	100	Nijjarāya	202
Na yidha	7	Nijjinaṇṇam	202
Navānaṃ kammānaṃ	202	Nijjhattim upagacchanti	50
Navo	224	Nijjhāpenti	50
Naḷāgārā	69	Nijjhāmā	245

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nidānāni	103, 232	Nirayampi	234, 332
Niddhovati	227	Nirayo	26
Nidhānavatī	376	Nirāmisam	53
Nindati	250	Nirārambham	302
Ninnādasaddo	329	Nirāso	75, 101
Ninhātapāpakam	235	Nirupadhisukham	53
Nindiyam	250	Nirūpadhi	117
Nipako	131, 139	Nirūpadhim	46, 129
Nipatanti	87	Nirodhattham	275
Nipuṇam	366	Nirodhāya	38, 67
Nippitikaṁ	53	Nirodho	10, 46, 164, 260
Nippurisehi	101, 128	Nillopaṁ	139
Nibbānam	144	Nivātāni	69
Nibbānassa	203	Nisīdi	13
Nibbānogadhagāminam	275	Nissayasampanno	86
Nibbidānupassitā	7	Nissaraṇam	257
Nibbuto	143, 183, 373	Nissāya	78
Nibbeṭhanāya	192	Nissāraṇīyam	66
Nibbedhikapaṇṇo	360	Nihitadaṇḍā	197
Nimantanam	245	Nihitasatthā	197
Nimittametaṁ	255	Nihīyati	93
Nimittena ādisati	152	Nītattham	25
Niyato	217	Nītattho suttanto	25
Niyassakammam	66	Nīvārā	222
Niyāmam	89	Nekkham	171, 288
Niyyāti	180	Nekkhammasukham	53
Niyyātetvā	194	Nekkhamme daṭṭhu	129
Niyyātum	44	Nette	318
Niraggaḷo	302	Neyyattham suttantam	25
Nirayapālā	118	Neyyo	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nerayikā	233	Paccāgacchataṃ	158
Nelā	95, 376	Pacchājāto	374
Nevasaññināsaññino	296	Paccupaṭṭhitā	117
Nesaṃ	80	Paccupaṭṭhito	312
Nesādakule	76, 321	Paccuppannaṃ ārabha	184
Negamajānapadā	317	Paccuppannāni	388
No	47, 52, 54	Paccekasaccāni	300
Nhāpanena	100	Pacchābhattaṃ	384
[Pa]		Pacchimaṇca janataṃ	
Paṃsukūlaṃ	278	anukampamāno	26
Paṃsukūlāni	221	Pacchimā janatā	46, 223
Pakāseti	169	Pacchimikā	8
Pakubbato	131	Pajahati	7, 9, 187, 258, 313
Pakkhahato	76, 321	Pajahimsu	236
Pakkhīsaṇṇo	381	Pajā	167
Pakkhupacchedāya	65	Pajāpatiyo	116
Pageva kho pana	85	Pajāya anukampakā	100
Paggaṇhe	306	Pajjanikaṃ	311
Paggāho	55	Pajjalati	388
Paccakkhāya	129, 288	Pajjotasseva	219
Paccattaṃ	158	Pañcālaputto	306
Paccattaṃ veditabbā	203	Pañcindriyāni	343
Paccatthikena	79	Paññattaṃ	65
Paccantipi	221	Paññatte anupaññattaṃ	66
Paccantime vā janapade		Paññapemi	163
anuññātaṃ	44	Paññācakkhu	341
Paccayo	14	Paññānirodhiko	201
Paccayaṃ vā kātum	226	Paññāpemi	350
Paccayikā	198	Paññā bhāvīyati	26
		Paññāya	230, 360, 363
		Paññāyatthaṃ	268

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paññāya dubbalīkaraṇe	385	Paṭinissatṭhāni	300
Paññāvimuttim	75	Paṭipadam	219, 305
Paññāvimutto	48	Paṭipadā	245
Paññindriyam	343	Paṭipadāya	185
Paññuttaram	394	Paṭipanno	38
Pañham kattā	71, 72	Paṭipucchābyākaraṇīyo	184
Pañham vissajjetā	71	Paṭipucchāvinītā	47, 242
Paṭalikatthato	116	Paṭippassaddhiladdho	227
Paṭalikā	171	Paṭibalo	87
Paṭikacca	274	Paṭibāhati	243
Paṭikacceva	214	Paṭibhātu	189
Paṭikatthato	116	Paṭibhānam	360
Paṭikā	171	Paṭibhānakavi	390
Paṭikitṭho	243	Paṭibhānavā	268
Paṭikkamantu	316	Paṭibhaṇḍati	345
Paṭikkositabbari	288, 297, 356	Paṭirosati	345
Paṭiggaṇhātu	220	Paṭilābhasantoso	279, 283
Paṭiggāhakato	320	Paṭivicaranti	48
Paṭiggāhā	26	Paṭiviratā	197
Paṭighanimittam	58	Paṭisaṃvediyati	225
Paṭighātāya	65	Paṭisaṃvedeti	156
Paṭicarissati	179	Paṭisaṅkhānabalam	9, 62
Paṭicchannam	15	Paṭisaṅcikkhati	12, 194
Paṭicchannakammanto	77	Paṭisaṅcikkhato	129
Paṭicchannakammantassa	26	Paṭisanthāro	62
Paṭicchannakūṭam	378	Paṭisaranti	189
Paṭijāgaronti	122	Paṭisallānā	178, 288
Paṭiññātakaraṇam	66	Paṭisāraṇīyakammam	66
Paṭinissaggāya	67	Paṭiseneti	388

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭisevanāya	231	Patitā	250
Paṭissato	282	Patitthīyati	92, 372
Paṭṭikāya	227	Patirūpaṃ	88
Paṭṭhapemi	350	Patirūpadesavāso	289
Paṭhamābhisambuddho	264	Patilīno	300
Paṭhamā vijjā	146	Patodacchāyaṃ	329
Paṭhamena vayasā	44	Pathavīdhātu	159
Paṇavena	394	Padakkhiṇaṃ	245
Paṇāmetvā	170	Padaparamo	337
Paṇidhāya	172	Padabyañjanāni	356
Paṇipāto	18	Padabyañjanehi	71, 342
Paṇiyaṃ	86	Padaraṃ	223
Paṇihitā	153	Padahāmi	6
Paṇītaṃ	101, 183, 366	Padāletā	242
Paṇītataṃ	154	Padāleti	242
Paṇītataro	88, 325	Padīpeyyaṃ	372
Paṇītāya dhātuyā	204	Padīpeyyassa	76, 322
Paṇīto	227, 228	Padumaṃ	124
Paṇḍitapaññattāni	136	Padesaṃ padesakārī	217
Paṇḍitalakkhaṇāni	71	Padhānaṃ	4, 63
Paṇḍitavedanīyaṃ	366	Padhānāni	4, 260
Paṇḍito	266	Pantāni	26
Paṇḍito therotveva saṅkhyāṃ	44	Panthikaṃ	278
Paṇḍukambale	171	Pannabhāro	143
Paṇṇasanthare	115	Panuṇṇaṃ	288
Pattaṃ	268	Panuṇṇapaccakasacco	300
Pattakammāni	313	Panuṇṇāni	300
Pattakkhandho	179	Papañcassa	351
Pattabbaṃ	6	Papañceti	351
Patitṭhitā	80		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Papatitā	80	Paramasukhumālo	124
Papatito	249	Paramā santi	270
Pabbajitasukhaṃ	53	Paramena	262
Pabbajitānaṃ	4	Parampi gantvā	155
Pabbajeyyaṃ	375	Parādhippāyā	320
Pabbataṃ	383	Parānuvādabhayaṃ	331
Pabbatavisamaṃ	139	Parābhavāya	316
Pabbājanīyakammaṃ	66	Parāmāsā	50
Pabhaṅkaro	306	Pari	384
Pabhaṅgu	227	Parikappe	185
Pabhāsanti	200	Parikassati	360
Pamaṇṇavantāni	316	Parikupitā	317
Pamādassa	67	Parikkhayā	217
Pamāde bhayadassi vā	300	Parikkhayāya	67
Pamodati	314	Parikkhīṇabhavasamyojano	124
Payirupāsitaḥṇo	93	Paricārayamāno	128
Payirupāsinaṃ	370	Paricitā	267
Payutaṃ bhaṇe	188	Paricitehi	313
Payogavipatti	112	Parijānāti	187
Payovipattipaṭibālhaṃ	112	Pariññaṃ	238
Payogasampattipaṭibālhaṃ	112	Pariññāya	67, 247, 258
Paraṃ	129	Paritte	226
Paraṃ yojanasataṃ	194	Paritto	226
Parato ca	58	Parinibbāpeti	150
Paradattabhojinaṃ	312	Parinibbāpenti	313
Paradhammāpasādanā	201	Parinibbāyati	234
Parappavādā	392	Parinibbāyissati	213
Parabyābādāya	84	Parinibbuto	249
Paramanipaccakāraṃ	361	Paripaṇṇati	87
Paramasaccaṃ	329	Paripanthepi	139

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paripucchati	87	Parisadūsanā	389
Paripuṇṇaṁ	169	Parisasobhanā	389
Paripuṇṇasekho	251	Parisākaṣaṭṭho	47, 263
Paripūrakārī	216	Parisāmaṇḍo	47
Paribhavanti	181	Parisuddhaṁ	97, 169
Paribhāsako	310	Parisuddho	171
Paribhuñjanti	49	Pariharati	3, 59
Paribhuttaṁ	313	Pariharanti	209
Paribhogasantoso	280, 283	Parihāyissanti	123
Parimaṇḍalehi	71	Parihārakā	361
Parimukhaṁ	172	Pariḷāho	367
Pariyantavatiṁ	376	Parūpārambhaṁ	361, 362
Pariyanto	121	Paroparā	251
Pariyādinnaṭṭo	141	Paroparāṇi	101, 303
Pariyāpannāya	306	Paro loko	234
Pariyāpuṇanti	342	Plavanti	364
Pariyāpuṇāti	364	Palālapiṭṭhakaṁ	2
Pariyāyanti	165	Palālapuñjaṁ	383
Pariyāyabhattachaṇaṁ	246	Palāso	64
Pariyesanasantoso	279, 282	Palikhaṇeyya	369
Pariyesitaṁ	268	Palighaparivattikaṁ	2
Pariyodapanā	195, 196	Palitakesaṁ	118
Pariyodāto	171	Palokato	333
Pariyodhāya	139, 313	Pallaṅkaṁ	384
Pariyonaddhā	335	Pallaṅkaṁ ābhujitvā	172
Pariyonaddho	192, 385	Pallaṅko	171
Pariyosānaṁ	97	Pavattaphalabhojī	222
Parivāsadānaṁ	66	Pavatteti	254
Parisaggato	95	Pavāraṇaṭṭhapaṇaṁ paññattaṁ	65
Parisati	361	Pavāraṇa paññattā	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paviveke	46, 223, 342	Pahīnāni	300
Pavisanti	293	Pahīno	268
Pavedhamānaṃ	118	Pahūtarattaratanānaṃ	199
Pasaṃsiyo	250	Pākatindriyā	45
Pasavati	59, 131, 250	Pākatindriyo	233
Pasavanti	137	Pāṭikaṅkhaṃ	3
Pasannānaṃ	65	Pāṭikaṅkhitabbāni	331
Pasanno	319	Pāṭikaṅkho	354
Pasayhamāraṃ	131	Pāṭidesanīyesu	394
Pasavati	72	Pāṭipado	323
Pasādaṃ	310	Pāṭibhogo	358
Pasādaṃ upadaṃseti	59	Pāṭihāriyapakkhaṇa	123
Pasādatthaṃ	188	Pāṭihāriyāni	152
Pasādanīye ṭhāne	59	Pāṇa bhūtā	316
Pasādāya	65	Pāṇaharānaṃ	138
Passatā	43, 203	Pāṇātipātaṃ	197
Passato	147	Pāṇātipātino	157
Passaddhakāyo	223	Pāṇupetaṃ	22
Passaddho	301	Pātabyataṃ	233
Passaddho kāyo	130	Pātimokkhaṃ	65
Passampissa nappaṭikareyyaṃ	52	Pātimokkhaṭṭhapanāṃ	65
Pahānaṃ	102	Pātimokkhasaṃvarasaṃvuto	38
Pahānatthaṃ	275	Pātimokkhuddeso	65
Pahānappadhānaṃ	260, 317	Pātukarissati	179
Pahānāya	67	Pātu karoti	318
Pahānārāmo	284-5	Pātubhāvā	333
Pahāya	7, 197	Pāturahosi	265
Pahiṇagamaṇaṃ	378	Pādānaṃ dhovanena	100
Pahitatto	259	Pāde pādaṃ	83
Pahitattassa	147	Pādesu	298

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pānena	100	Piṇḍapātapaṭikkanto	384
Pāpaṃ	9	Piṇḍapāto	282
Pāpakāni	111	Piṇḍiyālopabhojanaṃ	276
Pāpakehi	257	Pitāmahayugā	145
Pāpako	3	Piyacakkhūhi	46, 223
Pāpañca	251	Piyarūpābhinandino	307
Pāpaṇiko	85	Pihitavātapānāni	70
Pāpadiṭṭhi	268	Piṇeti	313
Pāpadhammaṃ	389	Pīti jāyati	223
Pāpadhammo	77, 310	Pukkusakule	76, 321
Pāpabhikkhū balavanto	44	Puṅgavo	143
Pāpamittatā	55	Pujjā	151
Pāpicchānaṃ	65	Puññakato	290
Pāpiṭṭhatare	130	Puññakkhettaṃ	224
Pāpiyo	302	Paññāni	122
Pāpuṇe	261	Puññābhisandā	309
Pābhataṃ	3	Puṭosenāpi	363
Pāragato	251	Puṇḍarīkaṃ	124
Pāraṅgato	251	Puttakāraṇā	290
Pāragū	145, 260, 268	Puttānaṃ	100
Pāragū sabbadhammānaṃ	143	Puthu	238, 300
Pāripanthiko	143	Puthu pañño	97, 313
Pārisajjā	122	Puthussitā	255
Pārisuddhipadhāniyaṅgāni	366	Puthū	255
Pārevatāsu	143	Puthū savanti	309
Pārenti	7	Punarāgatā	250
Pāsādikaṃ	299	Pupphagandho	206
Pāsādikā	372	Pupphabhāṇī	95
Pāhuneyyo	224	Pubbakārī	57
Piṭṭhito piṭṭhito	214	Pubbaṇhasamayaṃ	86

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pubbapetabalim	313
Pubbācariyā	99
Pubbārāme	29
Pubbekatahetu	156, 157
Pubbenivāsaṃ	149
Puratthimesu janapadesu	42
Purāṇaṇca kammaṃ	203
Purāṇasabrahmacārī	238
Purāṇānaṃ kammānaṃ	202
Purimatarāni	392
Purimāni	392
Purimikā	8
Purisakaravikaṃ	181
Purisathāme	330
Purisathāmena	6
Purisaparasse	243
Purisapuggalo	156
Purisamedho	301
Pūgamajjhagato	95
Pūjitā	98
Pūtimuttam	276
Pecca	100, 250
Pecca sagge	314
Petā	395
Pemaṇiyā	95, 376
Peyyavajjaṃ	290
Pesalā bhikkhū tasmim	
samaye dubbalā	44
Potthako	224
Ponobbhavikehi	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Porāṇā	277
Poriyā	326
Poriyā vācāya	306
Porī	95, 376
Posakā	28, 99
[Pha]	
Pharati	325
Pharusena	241
Phalaṃ vipāko	234
Phalantiyā	51
Phassā	90
Phassāyatanam	161
Phassāyatanānam	257, 351
Phassāyatanāni	159
Phātim	96
Phiyārittam	371
Phuṭṭha'ssa	270, 358
Phuṭṭhum	258
Phusitaggaḷāni	69
Phusitā	394
Phussa phussa	203
Phussa phussa byantīkaroti	367
Pheggu	328
Phegguparivāro	328
[Ba]	
Badarapaṇḍum	171
Bandhanāgāriko	373
Bandheyya	371
Bandho	379

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Barihisatthāya	373
Balattho	192
Balavamhi	192
Balavā puriso	40
Balasampanno	224, 397
Balāni	9
Baliharaṇe vanasaṇḍe	236
Bahiddhā	35
Bahiddhā ca	101
Bahiddhā saṁyojanaṁ	35
Bahukārā	99
Bahujanakantā	96, 376
Bahujanamanāpā	96, 376
Bahujanahitāya	74
Bahuñca	250
Bahuñca puññaṁ	72
Bahudeva	226
Bahuno janassa anutappā	51
Bahuppadā	296
Bahubheravaṁ	309
Bahulamakāṁsu	236
Bahussutā	87
Bahussuto	266
Baḷisamaṁsikaṁ	2
Bālato	70
Bālanimittāni	71
Bālalakkaḥāṇi	71
Bālāpadānāni	71
Bālo na therotveva saṅkhyāṁ	43

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Bāhirakā	48
Bāhirassa upādāya	386
Bāhirassādaṁ	240
Bāhirā	352
Bāhirāni vā kammantāni	44
Bāhulikā	46, 222, 342
Bālḥagilānaṁ	119
Bilaṅgathālikāṁ	1
Bilaṅgadutiyaṁ	128
Bilāsaya	293
Bījagāmaḥbhūtagāma- samārambhā	377
Buddhaṁ	91
Buddhavisayo	319
Buddhā	51, 307
Bodhisattasseva	230
Byasanaṁ	192
Byākātum	88
Byagghapajjā	366
Byañjanato	338
Byañjanappatirūpakehi	45
Byañjanaso	350
Byantīkaroti	203
Byāpajjati	92, 372
Byāpannaṁ	232
Byāpādo	384
Byābādhenti	41
Brahā	138
Brahmaṁ	270
Brahmacakkaṁ	254
Brahmacariyaṁ	97, 148, 169, 365

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Brahmacariyaparāyaṇo	130
Brahmacariyapariyosānaṃ	6
Brahmacariyavāso	225
Brahmacariyasāruppāni	216
Brahmacāripaṭiñño	77
Brahmacārī	197
Brahmabhūtena	183, 373
Brahmāti mātāpitāro	99
Brahmunā	288
Brahmuposathaṃ	195
Brāhmaṇagahapatikā	317
Brāhmaṇagahapatikānaṃ	44
Brāhmaṇagāmo	165
Brāhmaṇapariḍḍhako	141
Brāhmaṇasaccāni	359
Brāhmaṇā	140
Brāhmaṇo	117, 251

[Bha]

Bhagavaṃmūlakā	188
Bhagavaṃpaṭisaraṇā	189
Bhagavaṃnettikā	188
Bhajitabbo	93
Bhaṇḍanaajātā	45, 223
Bhaṇḍantaṃ	345
Bhattuddesako	262
Bhaddakaṃ	200, 231, 261
Bhaddakaṃ ṭhānaṃ	97
Bhadrāni	316
Bhadre	243

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhadrena yobbanena	
samannāgato	44
Bhavaggaṃ	318
Bhavataṇhā	249
Bhavadiṭṭhi	55
Bhavanetti	249
Bhavapaṭilābhiyāni	336
Bhayaṃ	69
Bhayaṃ hoti	164
Bhayadassāvino	259
Bhayadassāvī	38
Bhayāgatiṃ	47
Bhayānaṃ	65
Bhavantaṃ Gotamaṃ	
saraṇaṃ gacchāmi	16
Bhavayogo	256
Bhavānaṃyeva	38
Bhavābhavo	256
Bhavissaṃ	387
Bhasmapuṭaṃ	394
Bhāgavā	240
Bhāgasō mito	121
Bhājanaṃ	141
Bhāraṃ	56
Bhāraṃ vahati	55
Bhāvanāppadhānaṃ	260, 317
Bhāvanābalaṃ	9
Bhāvanārato	284
Bhāvanārāmo	284-5
Bhāvitakāyo	226
Bhāvitasīlo	226

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhāvitā	26	Maṅkubhūto	179
Bhāsati	336	Macalappatto	323
Bhāsate	171	Maccupāsappamocanaṁ	297
Bhāsanti	51	Maccuhāyinaṁ	149
Bhāsaye	306	Macchaghātaḥko	373
Bhikkhusaṁgho	17	Macchariyaṁ	64
Bhinnānaṁ vā sandhātā	375	Majjhaṁ	97
Bhiyyobhāvāya	65	Majjhanhikasamayaṁ	85, 86
Bhiyyoso mattāya	94	Majjhimā	245
Bhīruttāṇaṁ	359	Majjhimāya dhātuyā	204
Bhuñjaṁ	314	Majjhimikā	210
Bhusāgāraṁ	222	Majjhimo	224
Bhusikaṁ	222	Maṇḍikāputto	362
Bhūtapubbaṁ	123	Maṇḍeti	199
Bhūtavādī	376	Mattapaṭiggahaṇasantoso	279
Bhedā	369	Mattaso kāri	216
Bheraṇḍakaṁ	181	Madassa	67
Bho	166, 296	Made abhibhosmi	129
Bhoganagare	356	Maddavaṁ	62
Bhogasukhaṁ	314	Madhubhāṇī	95
Bhogā	312	Manasā	118
Bhoggaṁ	118	Manasānupekkhitā	364
Bhojane mattaññū	83	Manasikāraḥkusalatā	55
[Ma]		Manāpā	312
Makasā	329	Manāpeneva	323
Makkhikā	240	Manussabhūtena	79
Makkho	64	Manussā	90
Mago	268	Manokamme	73
Maggaṁ ācikkheyya	15	Manoduccaritaṁ	3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Manopavicārā	159	Mahāpurisalakkhaṇaṃ	146
Manosaṅkhārā	153	Mahābhogā	87, 372
Manosucaritaṃ	3	Mahārajjāṃ	213
Mantadharo	145	Mahārambhā	302
Mantabhāsā	339	Mahāvipphāro	194
Mantaye	188	Mahāsayaṇaṃ	199
Mameva	12	Mahāsahassī	210
Mayamassu	149	Mahāsālā	138
Maraṇena	7	Mahāsāvajjo	191
Malaṃ	72	Mahāsobbhā	223
Mallikā devī	372	Mahikā	307
Masāṇāni	221	Mahiddhiko	293
Mahaggatesu	311	Mahesakkhā	372
Mahato kāyassa	242	Mā anussavena	182
Mahattamabhikaṅkhatā	265	Mā ākāraparivitakkena	182
Mahatto	226	Mā takkahetu	182
Mahaddhanā	87, 372	Mātari ca pitari ca	59
Mahantaṃ	121	Mātā	7
Mahapphalaṃ	142, 224	Mātāpitu upaṭṭhānaṃ	136
Mahapphalo	194	Mātikādhārā	87
Mahallakā	140, 266	Mātito ca pitito ca	145
Mahallake	43	Mātugāmo	372
Mahācoro	139	Mātu ca pitu ca	27
Mahājutiko	194	Mā diṭṭhinijjhānakkhantiyā	182
Mahānadiyo	223	Mānattadānaṃ	66
Mahānisaṃsaṃ	224	Mānakūṭaṃ	378
Mahānisaṃso	194	Mā nayahetu	182
Mahāpadesaṃ	358	Mānasmim	241
Mahāpadese	356	Mānassa	67
Mahāpañño	313		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mānābhisamayā	102, 301, 352
Mānusiṃ vācam na bhāsanti	51
Māno	335
Mā paramparāya	182
Mā piṭakasampadānena	182
Mā phusi	125
Mā bhabbarūpatāya	182
Māmakā	275
Māyā	64
Māyāsahadhammarūpaṃ	154
Māradheyyābhibhūtā	260
Mālā	199
Mālukyaputto	396
Mā samaṇo no garu	182
Migadāye	80
Migarājā	291
Migāranattā	183
Migāramātupāsāde	29
Micchādiṭṭhi	222
Micchādhammaparetā	142
Micchāpaṭipajjamāno	59
Micchāpaṭipattādhikaraṇahetu	45
Mukhaṃ	384
Mukharo	233
Mukharā	45
Mukhasattīhi	46, 223
Mukhāvaraṇaṃ	331
Mucchitā	49
Mucchito	236

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Muñjapabbajabhūto	386
Muṭṭhassaccaṃ	63
Muṭṭhassati	45, 364
Muṭṭhassatīnaṃ	158
Mutaṃ	268
Muttacāgo	132
Muttappaṭibhāno	336
Muttacāro	245
Muttāni	300
Muttena	303
Muddhāvasittassa	74, 323
Muddhāvasitto	373
Muni	149, 258
Musā	131
Musāvādā	197
Mūlagandho	205
Mūlāya paṭikassanaṃ	66
Mūle	369
Mūlhasa	15
Methunā	197
Moghapuriso	243
Moghamaññaṃ	50
Moneyyāni	235
Mosallaṃ	394
Mohajaṃ cāpa'viddasū	315
Mohajañcāpi viddasū	115
Mohaneyyesu	258
Mohāgatiṃ	47
Moho	103

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ya]	
Yaṃ	3	Yathāsārappasantoso	280
Yaññaṃ	302	Yadā	295
Yaññaṃ yajāma	150	Yadidaṃ	27, 150
Yaññādhikaraṇaṃ	150	Yamakasālānaṃ	319
Yaññe	302	Yamako	361
Yañño	149	Yamariyagaraḥi	250
Yataṃ care	259	Yamassa rañño	118
Yato	139, 222, 262	Yamidaṃ	9
Yattha	304	Yassatthāya	6
Yattha kasirena	76	Yasavā	312
Yatthetaṃ	216	Yasasā	261
Yatra hi	362	Yasassino	296
Yatra hi nāma	394	Yaso	312
Yathā	128, 144, 147	Yassassu	149
Yathā adho tathā-uddhaṃ	219	Yā avijjā, sā pahīyati	26
Yathā divā tathā rattim	219	Yāgo	60
Yathādhammaṃ	394	Yācayogo	132
Yathādhammaṃ nappaṭikaroti	71	Yācitova	323
Yathādhammaṃ		Yāceyyāsi	179
nappaṭiggaṇhāti	25, 71	Yāvākīvaṃ	230
Yathādhammā	129	Yāvajīvaṃ saraṇīyaṃ	74
Yathādhippāyā	320	Yāvañcidaṃ	170
Yathā paṭipanno	150	Yāvatā	200, 209, 259, 296
Yathā pure tathā pacchā	219	Yāvatāvinītā	242
Yathābalasantoso	279	Yāvadeva	125
Yathābhataṃ	64, 244	Yāva sattamā	145
Yathābhūtaṃ	356	Yāvāpi	306
Yathāyaṃ	225	Yāhaṃ	3
Yathālābhasantoso	279, 283	Yiṭṭhaṃ	234

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yugaṃ	145	Rajāpatho	374
Yuttappaṭibhāno	336	Rajjubhedo	378
Yuvā	44	Rañño aṅgaṃ	224
Yena	12	Rataṃ rammaṃ	250
Yebhuyyasikā	66	Ratanavarānaṃ	309
Yebhuyyena	292	Rattañña	277
Yogakkhemaṃ	323	Rattandhakāratimisāyaṃ	92
Yogakkhemassa	300	Rattūparatā	198
Yogayuttā	307	Rattūparato	377
Yogā	256	Rathakārakule	76, 321
Yogo	325	Rathassāṇīva	290
Yojanagaṇaṇāni	363	Rathe yojetvā	121
Yojanasataṃ	121	Ravissāmi	181
Yodhājīvo	241	Rasasā	311
Yoni	81	Rāgavirāgā cetovimutti	27
Yoni	81	Rāgassa	67, 247
Yoni cassa	318	Rāgupakkiliṭṭhaṃ vā	27
Yoniso	72	Rāgo kho	189
Yo pacchimako	319	Rāgo me pahīno	173
Yopissa mādiso naro	123	Rājakulamajjhagato	95
Yobbanamado	129	Rājabalim	313
Yo rāgo, so pahiyati	26	Rājabhoggo	224, 241
Yoveti	149	Rājāyuttā	317
[Ra]		Rājā	77
Rakkhā	78	Rājā cakkavatti	395
Rakkhāvaraṇaguttiṃ	78	Rājāno tasmim samaye	
Rajataṃ	377	dubbalā	44
Rajanasantoso	280	Rājāno kārente	1
Rajanīyesu	330, 367	Rājāraho	224, 241

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rāhu	307	Leṇaṃ	140
Rāhumukhaṃ	2	Lepagatena	352
Rittassādaṃ	240	Lokaṃ	269, 205
Rukkhamūlaṃ	383	Lokacintā	319
Ruṇṇaṃ	231	Lokanirodhaṃ	305
Rūpaṃ	55	Lokanissaraṇaṃ	230
Rūpagataṃ	333	Lokantagū	251
Rūpaggaṃ	318	Lokantarikā	333
Rūpappamāṇo	314	Lokavidū	131
Rūpappasanno	314	Lokavidūna	311
Rūpasokhummena	262	Lokasamudayaṃ	305
Rūpe pamāṇimsu	315	Lokasmā	268
Rogato	333	Lokasmiṃ	75
Rogabyasane	365	Lokādhipateyyaṃ	130
Rogātaṅko	358	Lokāyataṃ	146
Rodhaṃ	139	Lokuttarā	47
Rosantaṃ	345	Loke	295
Rohiṇīsu	143	Loko	230, 268
[La]		Loṇaṃ	196
Lagganākāro	69	Loṇakāradārako	362
Lajjī	197	Lobhaṃ	103
Lapā	275	Lobhanidānaṃ	103
Lapitalāpanaṃ	149	Lobhapakataṃ	103, 232
Likheyya	371	Lobhasamudayaṃ	103
Limpati kāmesu	117	Lobhe vigate	114
Luddaṃ	359	Lobho nidānaṃ	103
Luddo	373	Lomavedhaviddho	329
Lūkhappamāṇo	315	Loluppavivajjanasantoso	279
Lekhaṇiyā	371		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vaṃsaññā	277	Vadhena vā	191
Vaggū	300	Vadho	379
Vacīkamme	73	Vanantaññeva	172
Vacīduccaritaṃ	3	Vanapattham	26, 383
Vacīmoneyye	235	Vanappati	138
Vacīsucaritaṃ	3	Vantāni	300
Vacchakasālopamaṃ	35	Vane	138
Vacchatarā	373	Vambhenti	181
Vajjabhayadassavino	3	Vayāya	67
Vajjabhīruno	3	Vayo	137
Vajjānaṃ	65	Vayo-anuppattā	140
Vajjāni	1	Vayo-anuppatte	43
Vajirūpamacittatāya	93	Varaṇāyaṃ viharati	42
Vajirūpamacitto	91	Varattehi	293
Vajjīputtako	215	Valāhakā	327
Vajjesu	38, 259	Valitaṃ	119
Vaṇṇaṃ parikkhare	143	Vasavattī	269
Vaṇṇaṃ bhāsati	59	Vassabhaññā	289
Vaṇṇa	238	Vassasatajīvī	305
Vaṇṇavādī	220, 281	Vassasatāyuko	305
Vaṇṇasampanno	224, 397	Vassasatāyuko vassasatajīvī	27
Vaṇṇasmim	243	Vassiko	127
Vaṇṇārahassa	59	Vasībhūtaṃ	149
Vatteti	362	Vassūpanāyikā	8
Vatthānaṃ	242	Vahati	56
Vatthu	377	Vācāya	118
Vatthena	100	Vācāya sannitodakena	180
Vadatu	320	Vājapeyyaṃ	302
Vadaññū	310	Vādaṃ dīpenti	181
Vadhukā	318		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vādapathā	255	Vijjāyantakaro	351
Vādānupātā	288	Vijjuppādā	367
Vādānupāto	142	Vijjūpamacitto	91
Vāyāmo	325	Viññāṇaṃ	204
Vāyodhātu	159	Viññāṇaṃ bijaṃ	204
Vālakambalaṃ	221	Viññāṇadhātu	159
Vālaṇḍupakaṃ	196	Viññātaṃ	268
Vālukāya	240	Viññūhi	141, 159
Vāsihi	121	Vitakkaṃ	297
Vāḷattāya	11	Vitakkapathe	297
Vāḷe amanusse	142	Vitakkavipphārasaddaṃ	152
Vikatikā	171	Vitakkasantoso	278, 282
Vikiṇṇavāco	233	Vitakkessati	153
Vikketuñca	86	Vittim	233, 331
Vikkhalitaṃ	188	Vitthārena	102
Vigatamalamaccherena	132, 205	Vitudantā	223
Vigatābhijjhena	384	Viditaṃ	273
Vigatābhijjho	182	Viditā	303
Vighātapakkhiko	201	Viddhastā	300
Vighātavā	340	Viddhe	222
Vighātassa	319	Vidhuro	86
Vighātasseva	240	Vidhūpitā	251
Vighāto	276, 367	Vidhūmo	101, 304
Vicikicchī	359	Vinayadharā	87
Vijambhati	291	Vinayavādī	376
Vijjantarikāya	92	Vinayānuggahāya	65
Vijjaṃ	115	Vinaye	357
Vijjā	55, 148	Vinayo	356
Vijjā ca vimutti ca	396	Vinaḷikata	300
Vijjābhāgiyā	26	Vinipātikā	90, 391

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vinipāto	386	Virāgattham	275
Viniviṭṭhā	187	Virāgāya	38, 67
Vinītā	252	Virāgo	10, 260, 296
Vinīlakam	119	Virājayam	258
Vinīvaraṇadassāvī	315	Virājetvā	367
Vineyya	117	Viruddhā	187
Vinodeti	258	Virūlhim	104, 275
Vindati	250	Virūpakkhehi	316
Vipaṇcitaññū	337	Virūhanti	304
Viparāmoso	379	Virocati	171, 241
Vipassanā	26, 62, 396	Virocanā	200, 209
Vipubbakam	119	Vilūnam	118
Vibbhantacitto	233	Vilepanam	199
Vibhajāmi	350	Vivaṭam	241
Vibhajjabyākaraṇīyo	184	Vivaṭo	241, 327
Vibhavadiṭṭhi	55	Vivattayi	352
Vibhūseti	199	Vivattayi samyojanam	102
Vimati	319	Vivaranti	48
Vimuttacittassa	367	Vivarāmi	350
Vimuttasmim vimuttamiti		Vivareyya	15
ñāṇam	183	Vivaresino	188
Vimutti	55	Vivādāpannā	46, 223
Vimuttiyā	394	Vivicceva kāmehi	203
Vimuttisāram	394	Vivittam	382
Vimokkho	219	Vivekanissitam	9, 260
Vimocanīyesu	367	Viveko	9, 10, 260
Viyattā	252	Visamyutto	269
Virajam	222	Visamyogā	257
Viraje	143	Visaññino	307
Viratā vikālabhojanā	198	Visaṭam	385
Virato vikālabhojanā	377		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Visattā	274	Vusitaṃ	148
Visattikaṃ	385	Vusitabrahmacariyo	251
Visaphalā	385	Vusitavā	124
Visamacariyā	14	Vedajātā	311
Visamaparihārajāni	323	Vedanīyaṃ	225
Visamalobhābhībhūtā	142	Vedanaṃ	90
Visamā	49, 317	Vedallaṃ	252
Visamūlā	385	Vediyamānassa	163
Visamena kāyakammena	139	Venakule	76, 321
Visāradā	252	Venāgapuriko	170
Visuddhacitto	182	Vepullaṃ	104, 275
Visuddhiyā	203	Veyyākaraṇaṃ	251
Vissajjanasantoso	281, 283	Verānaṃ	65
Vissajjeti	57	Verambho vāto	116
Vissaṭṭhāya	306	Verocano	306
Vihaṅgamo	299	Velā	263
Viharanti	223	Vesārajjāni	253
Vihārino	129	Vehāsaṃ	180
Vihārī	300	Veḷuriyaṃ	200
Viheṭṭheyyaṃ	52	Vokiṇṇasukhadukkhaṃ	90
Vītamalaṃ	222	Vokkamati	365
Vītisāretvā	141	Voyuṇjati	393
Vīriyaṃ ārabhanti	46	Vossaggapariṇāmiṃ	10, 260
Vuccare	100	Vossaggarato	132
Vuḍḍhā	266	Voharati	365
Vuddhabhūmi	43		
Vuddhā	140	[Sa]	
Vuddhiṃ	104, 275	Samkilesikehi	257
Vuddhe	43	Samkīyanti	277
Vuyhati	315	Samghabhedāya	393

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṁkhittavittārena	102	Saṁsandamānā	311
Saṁkhittena	102	Saṁsaritaṁ	249
Saṁkhittena ca vittārena ca	11	Saṁsādeti	151
Saṁghaṁ	91	Saṁsāraṁ	256
Saṁghaṇṇa	16	Saṁsuddhagahaṇiko	145
Saṁghaphāsutāya	65	Saṁsuddhacāriyaṁ	219
Saṁghasuṭṭhūtāya	65	Sa-uttaracchaddo	116
Saṁghātāṁ	301	Sa-upaniso	187
Saṁghuposathaṁ	196	Sa-upādāno	351
Saṁyatindriyaṁ	299	Sakadāgāmiṣṣa	336
Saṁyamo	136	Sakasāvā	80
Saṁyutto	257	Sakimpi uddhaṁ	121
Saṁyojanānaṁ	217, 204	Sakkaccaṁ kammantaṁ	85
Saṁyojanīyesu dhammesu	7	Sakkacca	312
Saṁvaṭṭati	340	Sakkatvā	264
Saṁvaṭṭasīmā	340	Sakkatvā garuṁkatvā	93
Saṁvaratthaṁ	275	Sakkareyya	100
Saṁvarappadhānaṁ	260, 317	Sakkaronto	78
Saṁvarasaṁvutā	259	Sakkāyanirodhaṁ	352
Saṁvarāya	65	Sakkāyapariyāpannā	296
Saṁvasamāno	365	Sakkāyo	295
Saṁvāsā	310	Sakko Devānamindo	123
Saṁvijjati	329	Sakkomahaṁ	215
Saṁvijjamānā	75	Sakkehipuṭṭho	95
Saṁvidahati	78	Sakyakulā	166
Saṁvegamaṇipādi	240	Sakyaputto	166
Saṁvejanīyāni	330	Sagavacaṇḍo	328
Saṁvesetvā	121	Saggamupenti	200
Saṁsandatimeva	241	Saggasaṁvattanikā	309, 314

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saggāpāyaṇca	149	Sacchikatvā	6, 75, 167
Sagge pamodati	100	Sacchikaraṇīyassa	228
Saṅkavā	220	Sacchikaraṇīyā	363
Saṅkassarasamācāro	77	Sacchikaroti	187, 329
Saṅkittīsu	246	Sañjāneyyūṃ	212
Saṅkhataṃ	137	Saññatā	310
Saṅkhatalakkhaṇāni	137	Saññatānaṃ	312
Saṅkhatassa	137	Saññāgatassa	183
Saṅkhatārammaṇā	54	Saññāpenti	50
Saṅkhamuṇḍikaṃ	2	Saññāvīpallāso	307
Saṅkhalikhitaṃ	375	Saṭṭhā	300
Saṅkhāya	101, 303	Saṭho	96
Saṅkhāranīrodho	163	Saṭṭhahanti	155
Saṅgamma	270	Saṭṭhāti	98, 240
Saṅgahabalaṃ	340	Saṭṭhānaṃ	6
Saṅgahavatthūni	290	Saṇḍasaṇḍacārinī	246
Saṅgāmaṃ	75	Saṇhā vācā	339
Saṅgāmasīsaṃ	75	Sataṃ	93
Saṅgāravo	149	Sataṃ etāni ṭhānāni	137
Sīṅgīsuvaṇṇaṃ	200	Satañca	306
Saṅgharāpeyya	222	Satañca gandho	206
Saṅghātum	96	Satataṃ	258
Sacittavodānaṃ	60	Satataṃ samitaṃ	202
Sacetaso	227	Satatavihārā	368
Saccaṃ vā yadi vā	131	Satādhīpateyyaṃ	394
Saccato	158	Sati	63, 384
Saccaparakkamo	131	Sati-āyatane	228
Saccamutaṃ	274	Satiṃ upaṭṭhapetvā	384
Saccavādī	197	Satibalaṃ	62
Saccasandhā	197	Satiyā	363

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sativinayo	66
Satisammosāya	98
Satuppādo	365
Sato	139
Sato sampajāno	84, 385
Sattā	307
Sattā opapātikā	234
Satthugāravenapi	319
Sadarehi	257
Sadevakam	167
Sadevamanussāya	265
Sadosā	80
Saddamanussāveyya	212
Saddhammaṁ sotumicchati	134
Saddhammagaru	48
Saddhammaṭṭhitiyā	65
Saddhā	310
Saddhānusārī	48
Saddhābalaṁ	340
Saddhāvimutto	48, 88
Saddhindriyaṁ	88, 340
Saddhe	302
Saddho vā duggahitena	25
Sadhammukkamsanā	201
Sanidānaṁ	237
Sanimittā	54
Sanettikā	308
Santaṁ	225, 366
Santaṁ cetovimuttiṁ	38

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Santaṁyeva upahāraṁ	
upaharissāma	42
Santatavutti	365
Santamānasā	42
Santasanti	51
Santānaṁ	136
Santindriyā	42
Santipade	262
Santi hoti	387
Sante upāsare	144
Santo	75, 101, 228
Santharaṁ paññāpehi	238
Santhāgāraṁ	373
Sandassetabbāni	356
Sandasseti	220
Sandiṭṭhikā	203
Sandhāvitam	249
Sandhim	139
Sandhiyatimeva	241
Sandhovati	227
Sannidhiparivajjana-	
santoso	281, 283
Sannipātikāni	323
Sannisīdati	228
Sappaññaṁ	252
Sappabhāsaṁ	303
Sappāṭihāriyaṁ	237
Sappāyāni	88
Sappitelena	373
Sappītikaṁ	53

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sappurisapaññattāni	136
Sappurisāvassayo	289
Saphalaṃ	205
Sabbakammavihāyīnaṃ	288
Sabbatthakavivaṭaṃ	241
Sabbadukkhāṃ upaccaguṃ	121
Sabbapāṇabhūtahitānukampī	197
Sabbappahāyinaṃ	149, 235
Sabbaloke	344
Sabbasaṅkhāresu	344
Sabbaso	394
Sabbaso pahīyi	129
Sabbābhibhū	270
Sabbūpadhipaṭinissaggatthāya	4
Sabbe saṅkhārā	242
Sabbe sattā	316
Sabyañjanaṃ	97, 168
Sabyābajjhaṃ	90, 391
Sabyābajjhaṃ vedanaṃ	391
Sabyābajjhā	64, 391
Sabrahmakam	167
Sabrahmacārīsu	42
Sabhaggato	95
Samaṃ nakkhattāni	317
Samaṃ vātā	317
Samaggakaraṇiṃ vācam	375
Samagganandī	375
Samaggarato	375
Samaggā	46, 223
Samaggārāmo	375

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samacittā devatā	39
Samaṇaṃ vā	320
Samaṇakaraṇīyāni	213
Samaṇajātikā	194
Samaṇapaṭiñño	77
Samaṇapadumo	322, 324
Samaṇapuṇḍarīko	322, 324
Samaṇamacalo	322, 323
Samaṇasukhumālo	323, 324
Samaṇiyāni	213
Samaṇena	263
Samaṇe Rāmaputte	361
Samaṇo	166
Samatikkamo	203
Samattā	182
Samathapubbaṅgamaṃ	346
Samathamanauppattam	299
Samatho	62
Samatho ca	396
Samanake	305
Samanugāhiyamānāni	155
Samanuggāhati	118
Samanuñño	247
Samanupassati	262
Samanubhāsati	118
Samanubhāsiyamānāni	155
Samanuyuñjati	118
Samanuyuñjitvā	119
Samanuyuñjiyamānāni	155
Samantāvaraṇo	315

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samayo	228	Samudeti	262
Samavekkhanti	291	Samussitā	187
Samavekkhitā	394	Samusseyya mantaye	188
Samasaddhā	311	Samūhacca	258
Samā	49, 345	Samecca	251
Samādapeti	28, 220	Sameti	150
Samādāya	38, 259	Samena	244
Samādāyeva pakkamati	381	Samenti	313
Samādinna	182	Sampajaññaṃ	63
Samādhinimittaṃ	86, 261	Sampajānakārī	382
Samādhipaṭilābho	100	Sampajjhāyati	388
Samādhibalaṃ	62	Sampati	171
Samādhiyati	223, 228, 229	Sampadā	234
Samādhisukhaṃ	54	Sampannaṃ	222
Samānattatā	290	Sampannapātimokkhā	259
Samāpattikusalatā	62	Sampannameva	43, 266
Samāpattivuṭṭhānakusalatā	62	Sampannasīlā	259
Samāraṇaṃ	167	Sampannā	259
Samārake	264	Sampamoḥaṃ	188
Samāhitaṃ	130	Samparāyikaṃ	1
Samāhitindriyo	251	Sampavāreti	236
Samitaṃ	258	Sampahaṃseti	220
Samitāvī	305	Samphaṃ	268
Samuttejeti	220	Sambahulā	266, 310
Samudayaṃ	257	Sambādho gharāvāso	374
Samudayāya	232	Sambuddhaṃ	219
Samudayo	46	Sambodhā	230
Samudācaranti	323	Sambodhi	6
Samudāhāro	366	Sambodhiparāyaṇo	217
		Sambodhimuttamaṃ	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sambhavaṃ	262	Sayasamvutesu	274
Sambhedaṃ	8	Saraṇaṃ	16, 17, 140
Sammadaññā vimutto	124	Saraṇaṃ gato	91
Sammappaññāya	242	Sarabū	316
Sammappadhānā	260	Sarabho nāma	173
Sammappadhānāni	260	Sarabho paribbājako	180
Sammāññaṇena	244	Saritaṃ	385
Sammādiṭṭhi	372	Sarūpavacchāya	373
Sammādiṭṭhiko	222	Sarūpāsu	143
Sammādiṭṭhiyā	244	Sarena viññāpetum	208
Sammā dukkhakkhayāya	180	Salākāvuttaṃ	142
Sammā dhāraṃ	317	Sa lokaṃ bhajate sivaṃ	137
Sammāpāso	302	Sallaṃ	274
Sammāvimutti	372	Sallato	333
Sammāvimuttiṃ phusati	187, 367	Sallapanti	187
Sammāvimuttiyā	244	Savāhinim	260
Sammāsati	288	Savighātaṃ	315
Sammāsamādhi	288, 372	Saviññāṇake	100
Sammāsambuddhassa	179	Savedanā	54
Sammukhā	208	Sasaṅkhārāparinibbāyī	218
Sammukhāvinayo	66	Sasaññimhi	305
Sammukhībhāvā	131	Sassamaṇabrāhmaṇim	167
Sammukhe pāturahosi	40	Sahati	287
Sammodatimeva	241	Sahatthā	236
Sammodanīyaṃ	13, 141	Sahadhammikaṃ	151
Sammodamānā	223	Sahadhammiko	142, 158
Sammodi	13	Sahadhammena	255, 312
Sayaṃ	167	Sahapaṃsukīlikā	365
Sayaṃ abhiññā	75	Sahabyataṃ	233, 332
Sayanena	100	Sahasākāro	379

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sahassadhā	209	Sāyatatiyakam	247
Sahāpi	250	Sāyanhasamayam	85, 86
Sahitāsahitassa	338	Sāraṇīyam	13, 75, 140
Saḷāyatanam	162	Sāraṇiyāni	74
Sākacchāyamāno	365	Sārato	158
Sākabhakkhā	222	Sāradam	171
Sākabhakkho	246	Sārapatto	222
Sākhalyam	62	Sārambhassa	67
Sākhā	223	Sārambho	366
Sāciyogo	379	Sārāgo	232
Sāṭheyyam	64	Sārādāni	104
Sāṇāni	221	Sārīrikānam	138
Sātasukham	54	Sāre	222
Sāttham	97, 168	Sāre patiṭṭhitā	363
Sāthalikā	46, 222	Sālalaṭṭhim	371
Sādiyanti	308	Sālohitā	203
Sādhu	40	Sāvakabhāsita	48
Sādhu kho pana	169	Sāvajjam	232
Sādhu vata māyam	236	Sāvajjā	64
Sādhūti nam vadeyyam	52	Sāvajjānavajje	96
Sānuvajjo	59	Sāvajjena	244
Sāpadesam	376	Sāvajjo	59
Sāmaññaṅgam	371	Sāsanassa	168
Sāmaññattham	230	Sāsavasukham	53
Sāmābhakkhā	222	Sikkhati sikkhāpadesu	38
Sāmisam	53	Sikkhākāmo	220
Sāmīcim	259	Sikkhānisamsam	394
Sāmugiyā	366	Sikkhāpadam	65
Sāmuddiyam	278	Sikkhāpadapaṭisaṁyuttāya	220
		Sikkhāya	394

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sikkhāsamādānassa	220	Sīsacchejjaṃ	394
Sikkhāsājīvasamāpanno	375	Sīhanādaṃ	180, 253, 292
Sikkhito	305	Sīhaseyyaṃ kappeti	83
Sikhābhedo	378	Sīho	270, 291
Sikhāmoggallāno	392	Sukaṭṭhaṃ karoti	214
Siṅgī	275	Sukatadukkaṭānaṃ	234
Sitamattāya	231	Sukkaṃ	390
Sitā	255	Sukkavipākaṃ	391
Sippinikā	176	Sukkhaṇova	244
Sibbanasantoso	280	Sukkā	7
Siyā	101	Sukhaṃ vediyati	223
Siliṭṭhehi	72	Sukhappaṭisaṃvedī	183, 373
Sissabhāvūpagamaṃ	17	Sukhamasayittha	116
Sīghaṃ sīghaṃ	221	Sukhavipākā	309, 314
Sītibhūto	117, 183	Sukhasayitāni	104
Sītī	369	Sukhassāhārā	309
Sīlakkhandhaṃ	93	Sukhiṃ	182
Sīlakkhandhena	143	Sukhitā	260
Sīlaggaṃ	318	Sukhudrayā	64
Sīlavā	205, 222	Sukhumālena	128
Sīlavā hoti	37	Sukhumālo	124
Sīlavipatti	63, 234	Sukheti	313
Sīlavisuddhi	63	Sukhette	104, 302
Sīlasampadā	63, 234	Sugatiṃ saggaṃ	234
Sīlasampannataraṃ	265	Suṅkadāyakaṃva bhaṇḍasmiṃ	12
Sīlasāmaññagatānaṃ	93	Sucinā	244
Sīlasāro	339	Sucintitacintī	71
Sīlāni	196	Sucibhūtena	197
Sīluposathaṃ	196	Suññatāpaṭisaṃyuttā	48
Sīlena saddhiṃ	196	Suññato	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suññā	392
Suññāya	181
Sutaṁ	268
Sutakavi	390
Sutadharo	266
Sutavā	268
Sutasannicayo	266
Suttaṁ	356
Suttasantoso	280
Sudaraṁ	6, 151
Sudassanā	200
Sudiṭṭho	230
Suddhaṁ attānaṁ pariharati	330
Suddhā	363
Suddhena hatthena	353
Suddho	222
Sunakkhattaṁ	244
Sunakhehipi	3
Suparikammakatāya bhūmiyā	104
Supāpikā	372
Suppaṭividdhā	364
Suppatikāraṁ	91
Suppattaṁ	302
Suppabhātaṁ	244
Suppameyyo	233
Subhakiṇhā	90
Subhanimittaṁ	57
Subhāsitaḍḍhā	306
Sumatikataṁ	214
Sumaṅgalaṁ	244

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sumuhuttova	244
Sumedho	131
Suyiṭṭhaṁ	244
Surāmerayamajja-	
pamādaṭṭhānaṁ	198
Sulabhāni	276
Susamāhitaṁ	149
Susamāhito	288
Susukābhayaṁ	331
Susukāḷakeso	44
Sussūsati	335
Sussūsanti	48
Suhuṭṭhitaṁ	244
Sūkarikā	373
Sūpaṭṭhitā	344-394
Sekkhassa	64
Sekhaṁ	219
Sekhaṁ balaṁ	9
Sekhabalāni	344
Sekhānametaṁ balaṁ	9
Sekhuniyanattā	183
Sekho	29, 323
Setṭhamupanamaṁ	93
Setacchattaṁ	125
Setaṭṭhikaṁ	142
Setabyaṁ	297
Seti	318
Setughātaṁ	202
Sedāvakkhittehi	313
Senāsaṇaṁ	284
Senāsanakkhettaṁ	284

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Senāsanappaṭisaṃyuttāni	284
Seyyaṃ	247
Seyyathāpi	193, 391
Seyyathāpi gunnaṃ	214
Seyyā	372
Seyyo	98, 302
Selo	138
Sevato	205
Sevitabbo	93
Sokhummaṇi	262
Socati	97
Soceyyaṃ	62, 365
Soceyyāni	245
Soṇakāyano	392
So tādiso	131
Sotānugatānaṃ	364
Sotāpanno	216
Sotthim	195, 313
Sotthiyaṃ	278
Soppassa	231
Somanassaṭṭhāniyaṃ	161
Soraccaṃ	62
Soraccena	329
So rogo	117
So lobhakkhayāya	39
Sovaggikā	309, 314
Soḷasiṃ	199

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ha]

Haññare	302
Haṭaṃ	222
Haṭakaṃ	200
Haṭṭhā	40
Hatthako Āḷavako	115
Hatthatharā	171
Hatthapajjotikaṃ	2
Hatthāpalekhano	245
Hadayaṅgamā	95, 376
Hadayabhedo	378
Hadaye daraṃ	117
Habyaṃ	302
Harāyati	129
Harāyeyyātha	85
Hānabhāgiyā	356
Hitānukampī	52
Himapātasamayo	116
Hirī	7
Hīnaṃ	183
Hīnakāyūpagā	121
Hīnappaṇīte	96
Hīnāya dhātuyā	204
Hīnāyāvattati	129
Hīno hoti	93
Hutaṃ	234
Heṭṭhāpāsādaṃ	128
Hetu	14
Hemantiko	126

Aṅguttaraṭṭhakathāya dutiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Agatigamaṇaṃ catubbidhaṃ	47	Āgamo	87
Agārikapucchā	14	Ācariyaparamparaṃ	
Aṅgakūṭaṃ	378	gacchanti nāma	156
Aturitacārikā	165	Āthabbaṇavedaṃ	146
Attabhāvaparamparaṃ		Ādimajjhapariyosānāni,	
gacchanti nāma	156	desanāya sāsanaṃ ca	97
Attasanniyyātaṇaṃ	17, 18	Āyūhanacetanā tīsu dvāresu	348
Adhikaraṇāni cattāri	11	Āvaraṇaṃ	78
Adhicittaṃ	214	(Yaṃ) āsannaṃ kammaṃ	107-9
Adhipaññā	214	Āsavakkhaya	82-3
Adhisīlaṃ	214	Āsavā	81-2
Anagārikapucchā	14	Dve, tayo, cattāro,	
Anāgāmino		pañca, cha, satta	82
aṭṭhacattālīsa	218-9	[U]	
Anupanidhāya gahaṇaṃ	387	Uddhambhāgiyāni	35
Anekaggaṭākāro	69	Upaghātaṃ	110
Aparapariyāyavedanīya-		Upatthambhakaṃ	109
kammaṃ	105	Upadhi	4
Araññaṃ	26	Upanidhāya gahaṇaṃ	
Arahanto dvādasa	219	duvidhaṃ	387
Ariyapuggalānaṃ pakāsanā	49	Upapajjavedanīyakammaṃ	104
Ariyavaṃsa-		Upapīḷakaṃ	109
kathetabbākārā	285-7	Upasatṭhākāro	69
Asampajānakammaṃ	348	Upasampadā aṭṭhavidhā	66
Asampajāno abhisankharoti	347		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Upāsako	
ko?	21
kasmā?	21
kimassa sīlam?	21
ko ājivo?	21
kā vipatti?	21
kā sampatti?	22

[O]

Orambhāgiyāni	35
---------------	----

[Ka]

Kaṭattākammaṃ	109
Kammarāsayo tayo	156
Kammavibhatti	
ekādasakammāni	104, 110
dvādasakammāni	113-4
soḷasakammāni	111
Kālasīho	291
Kiccakaraṇīyānaṃ viseso	221
Kinnarā	51-2
Kesarasīho	291
Kopadosānaṃ nānākaraṇaṃ	92

[Kha]

Khaṇamuhutto	244
Khaṇalayādivibhāgo	244
Khaṇalayo	244
Khaṇo	244
Khuddānukhuddakavibhāgo	216
Khetthaṃ	377

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gandhā tayo	205
Gabbho nānappakāro	162
(Yaṃ) garukaṃ kammaṃ	105
Gahaṇaṃ dvidhā	387
Gahaṇakūṭaṃ	378
Gahapatisseva paṭhamam	
niddisane kāraṇaṃ	374
Gutti	78
Gumbaviparāmoso	379

[Ca]

Cakkavattirañño thūpāraha-	
bhāve kāraṇaṃ	395
Cārikā duvidhā	165
Cittaṃ	214
Cittutrāso	69
Cintāmaṇikavijjā	154
Cīvaraṃ	277
Cīvarakkhettāni (cha, aṭṭha)	278
Cīvarasantosā vīsati	278
Cīvarāni kappiyāni	277
akappiyāni	277
Cetanārāsayo cattāro	156

[Cha]

Cha dhātuvasena kammaṭṭhāna-	
pariggaṇhanā saṅkhepato	159
vitthārato	160

[Ja]

Janakaṃ	109
Javanānaṃ sattānaṃ	
vipākavāro	225

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Jha]

Jhānabhāvanāyaṃ kārāṇāni
pañca 10

[Ta - Tha]

Tapparāyaṇatā 17, 18
Tamaso aṅgāni cattāri 15
Tiṇasīho 291
Tittham 155
Titthakarā 155
Titthiyasāvaka 155
Titthiyā 155
Turitacārikā 165
Tulākūṭaṃ catubbidham 378
Therabhāro dasavidho 55

[Da - Dha - Na]

Diṭṭhadhammavedanīya-
kammaṃ 104
Diṭṭhiyo dvāsaṭṭhi 392
Diṭṭhisīsā dve 387
Dhammakathikasaṇṭhiti 168
Dhammacakkaṃ pavatteti 296
Pavattitaṃ 296
Dhammadesanā dve 11
Dhutaṅgāni
cīvarappaṭisaṃyuttāni dve 281
piṇḍapāṭappaṭisaṃyuttāni
pañca 283
senāsanappaṭisaṃyuttāni
pañca 284
Dhurāni dve sāsane 218
Dhuvaparibhogāni
senāsanāni dve 30

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nippariyāyato suddhi 3
Nirayapālā natthīti vādo 118
Niraye upekkhāvedanā
abbohārikā 90
nisajjadosā cha 13

[Pa]

Paṃsukūlāni tevīsati 278
Pakkhandanavossaggo 10, 260
Paññā 214
Paññā tisso 201
Paṭicchannakūṭaṃ 378
Paṭijāgara-uposathakammaṃ 122
Paṭibhāga-upamā 90
Paṇipāto 18
Paṇḍusīho 291
Pathavīkampanākārā cha 237
Padesakārīpuggalo 217
Parikkhārā aṭṭha bhikkhuno 379
Pariccāgavossaggo 10, 260
Pariyāyato suddhi 3
Pāraṃ chabbidham 143
Piṇḍapāṭakkhattāni pannarasa 282
Piṇḍapāṭasantosā pannarasa 282
Piṇḍapātā soḷasa 282
Pucchā duvidhā 14
Puññakāraṇānaṃ nāmagottāni
devā uggaṇhanti 122
Puthujjanassa saddhā 132

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba - Bha - Ma]

Bahukārā ācariyā	91
(Yam) bahulam kammaṃ	105-7
Bijagāmo pañcavidho	377
Buddhamantā	146
Buddhālāpo	33
Bodhisattassa pāsādā tayo	126-8
sippadassanaṃ	127
Byañjanabuddhi dasavidhā	169
Bhagavato akkantaṭṭhāne	
padavaḷaṇṇassa apaññāyane	
kāraṇāni	299
Bhāṇakānaṃ visadisa-	
āropanaṃ	102
Bhārā	124, 143
Mahattaṃ catubbidhaṃ	265
Mānakūṭaṃ tividdhaṃ	378
Micchādiṭṭhīsu tisu niyāmo	289
Missakakammaṃ	391
Muhutto	244

[Ya]

Yaggarukaṃ kammaṃ	105
Yañño nānāvidho	150
Yadāsannaṃ kammaṃ	107-9
Yabbahulaṃ kammaṃ	105-7
Yamarājā	118
Yo ca saraṇaṃ gacchati	17

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Rakkhā	78
Rajjubhedo	378
Rāhuno pamāṇaṃ	261
Rāhulovādasuttāni	352
Rūpakūṭaṃ	378
Rogā aṭṭha	156

[La]

Laddhiparamparaṃ gacchanti	
nāma	156
Layo	244
Lokantarikanirayo	333
Lokiyaṃ saraṇagamaṇaṃ	17
Lokuttaraṃ saraṇagamaṇaṃ	17

[Va]

Vaṃsā aṭṭha	276
Vacchakasālopamā	35
Vatthu	377
Vassānukkamo Tathāgatassa	30
Vassūpanāyikā paṭhama-	
bodhiyaṃ apaññattā	8
Vitthāradhammadesanā	11
Viparāmoso duvidho	379
Vipākarāsayo tayo	156
Vivaṭatā catubbidhā	241
Viveko tividdho	223
pañcavidho	9
Visamalobho	142
Vīriyassa aṅgāni cattāri	6
Vedā tayo	145
Vemānikapetā	391

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Verambhavāto	116	Sikhābhedo	378
Vossaggā dve	260	Siṅgaṃ	275
Vossaggo duvidho	10	Sissabhāvūpagamaṇaṃ	17, 18
[Sa]		Sīlaṃ	214
Samkhittadhammaḍḍesaṇā	11	Sīla-adhisīlādibhedo	214
Saṃvaṭṭasīmā tisso	340	Sīsamūlakā dvādasa	387
Saṃvaṭṭā tayo	340	Sīhasaddaṃ sutvā	
Sakadāgāmino dvādasa	218	abhāyantaṃ cha	292
Samacittā devatā	39	Sihassa sayanākāro	395
Samalobho	142	Sīhā cattāro	291
Sampajaññāni cattāri	382	Suttavinayavibhāga	356-7
Sampajāno abhisankharoti	347	Suddhasīsā cattāro	387
Saraṇaṃ	17	Suddhi duvidhā	3
Saraṇagamaṇaṃ	17	Senāsanakkhattāni cha	284
Saraṇagamaṇappabhedo	17-8	Senāsanasantosā pannārasa	284
Saraṇagamaṇaphalaṃ	19	Senāsanāni pannarasa	284
Saraṇagamaṇavinicchayo	17	Sotāpannā catuvīsati	218
Saraṇagamaṇassa saṃkilesa	20	[Ha]	
bhedo	20	Hadayaḍḍha	378
Sāvakālāpo	33	Himaviparāmoso	379

Aṅguttaraṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Akaniṭṭhā	34	Āḷavaka	18, 136
Aggivessa	361	Āḷavaka (raṭṭha)	30
Aṅgulimāla	111	Āḷavaka (rājaputta)	115
Ajātasattu	59, 110, 250	Āḷavī	30, 115
Atappā	34	Āḷāra Kālāma	238, 294
Anāgāmī	234, 251, 338	[U]	
Anāthapiṇḍika	30, 32, 270-2	Ukkala (janapada)	289
Anuruddha	239, 393	Ugga	361
Appamāṇasubhā	34	Uggaṭitaññū	337
Appamāṇābhā	34	Uṇhavalāhakā	33
Abhayacora	334	Udakarāmaputta	361
Abbhavalāhakā	33	Udāyī	213
Abhibhū	206-7	Upāligahapati	367
Aruṇavati (nagara)	206, 208	Uruvelā	263, 289
Avihā	34	[Ka]	
Asaññā	34	Kakusandha (Buddha)	277
Asurinda	261	Kapilavatthu	30
[Ā]		Kalyāṇī (nadī)	320
Ānanda	24, 31-2, 60, 72, 101, 151, 176, 201, 205-6, 208-9, 211, 213, 252, 272, 319, 323, 335, 393	Kassapa (Buddha)	15, 184, 277, 297
Ānandacetiya	356	Kākavaḷiya	104
Ānandayakkha	356	Kālāma (Sakya)	238
Ābhassarā	34, 340	Kāsi (raṭṭha)	184, 225
		Kāḷaka	177
		Kāḷaka (seṭṭhi)	270, 272
		Kāḷakārāma	272

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kāḷavallimaṇḍapa	132
Kikī (rājā)	184
Kusināra	241
Kokālika	2, 5, 59, 104, 250
Koṇḍañña (Buddha)	277
Koṇāgamana (Buddha)	277
Kolanagara	366
Kosambi	30, 70
Kosala (mahārāja)	32, 311
Koḷitavihāra	74

[Ga]

Gandhabba	361
Gijjhakūṭapabbata	173
Gijjhakūṭamahāvihāra	174-5
Girivihāra	108
Gundāvana	43
Gotama (Buddha)	13-6, 18, 21-3, 28-9, 140, 142, 144-5, 149-51, 154, 157, 166, 169-70, 173-9, 238, 239, 266, 277, 361
Gotamaka (yakkha)	236
Gotamakacetiya	236
Gotamī mahāpajāpati	265, 357

[Ca]

Cātumahārājikā	33, 108, 152, 210, 234, 337
Cāpālacetiya	236
Cāliya (pabbata)	30

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Ciñcamāṇavikā	5, 104
Cunda	81
Cūlanagara (gāma)	132
Cūlanāgattthera, Tipiṭaka	37
Cūlasubhaddā	270-2
Cetiyapabbatavihāra	278

[Cha]

Channa (paribbājaka)	200
Chabbaggiyā	231

[Ja]

Jambudīpa	133, 179, 271
Jāṇussoṇi	23
Jūjaka (brāhmaṇa)	320
Jetavana	30-1, 208, 240
Jetavana mahāvihāra	276

[Ta]

Taṇhaṅkara	276
Tambapaṇṇidīpa	334, 395
Tāvatisa	30, 33, 110
Tissa	106
Tissatthera, Catunīkāyika-	74
Cūlapiṇḍapātika-	108
Tepiṭaka-	186
Maṅgalavāsīkuṭṭa-	133-4
Tissamahāgāma	134
Tissamahāvihāra	134-5
Tusitā	34
Todeyya	361

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Tha]

Thūpārāma 133

[Da]

Divākathikatthera 135

Dīghasummatthera 320

Dīpaṅkara (Buddha) 230, 254,
276, 293

Duṭṭhagāmaṇi 106, 242

Devadatta 5, 59, 104, 250, 316,
362

Doṇa (brāhmaṇa) 298, 299

[Na]

Nakulapitu 311

Nanda (goghātaka) 5, 104

Nanda (māṇava) 5, 104

Nanda (yakkha) 5, 104

Nandagopālaka (seṭṭhiputta) 60

Nandābhayatthera 74

Nāgacora 334

Nāgadīpa 186

Nāla (brāhmaṇagāma) 30

Nālakatthera 89

Nāvindakī 361

Nāḷanda 367

Nigaṇṭha Nāṭaputta 367

Nimmānaratī 34

Nerañjarā (nadī) 263

[Pa]

Pañcavaggiyā 294

Pañcālacandā 365

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pañcālaputta 306

Paṇḍavagiri 294

Pabhāvatī 206

Parittasubhā 34

Parittābhā 34

Pasenadi (rājā) 372

Pāṭaliputta 132, 133

Pālileyaka 30

Piṇḍapātikatthera 134

Pilindavacchathera 323

Puṇṇa 106

Puṇṇa (seṭṭhi) 104

Pubbārāma 29, 32, 34

Potaliyavihāra 74

[Pha]

Phuṭasumana 206

[Ba]

Bahuputtacetiya 236

Bārāṇasī 30

Bāhira (thera) 239

Bodhimātumahātissatthera 106-7

Brahmapārisajjā 34, 207

Brahmapurohitā 34

Brahmaloka 41, 90, 104

Brahmāyu 18

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhaddiya	366
Bharaṇḍu Kālāma	238
Bhesakaḷāvana	30
Bhoganagara	356
[Ma]	
Makulapabbata	30
Magadha (raṭṭha)	294
Maṇḍikāputta	362
Mandhātu (rāja)	261
Mallikā (devī)	372
Mahā-abhayatthera, Dīghabhāṇaka	135
Mahākaccānatthera	43
Mahākassapa	18
Mahākoṭṭhikatthera	88
Mahāgaṅgā	108
Mahācetiya	107, 186, 279
Mahājātakabhāṇakatthera	134
Mahātissatthera, Bodhimātu	106
Mahānāgatthera, Kāḷavallimaṇḍapavāsī	132
Mahānāma (upāsaka)	21
Mahāpajāpati Gotamī	265
Mahābyagghatthera	133
Mahābrahmā	34
Mahāmoggallāna	20, 58, 132
Mahāvāna	30
Mahāvācakala (upāsaka)	108
Mahāvihāra	270

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahāvessantara	134
Mahāsīvātthera	281
Māra	260, 294
Mālukyaputta	396
Migāra (seṭṭhi)	29
Migāramātupāsāda	29
Mittavindaka	59, 250
Metteyya (Buddha)	184
Medhaṅkara	276
Moggalla	361
Moggallāna (gotta)	392
Moḷiyagāma	153
[Ya]	
Yamaka	361
Yāmā	33
[Ra]	
Rājagaha	30, 109, 133, 149, 173, 176, 293
Rāhu	2, 26, 261, 307, 352
Rohana (janapada)	132
[La]	
Lāludāyi (thera)	71-2, 213
Lokantara (mahāniraya)	334
Lohapāsāda	133
[Va]	
Vajjiputtaka	215
Vappa	367
Vasavattī	34

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vassavalāhakā	33
Visākha (upāsaka)	160, 193-4
Visākhā (upāsikā)	29-30, 32
Visuddhimagga	7, 10, 38, 130, 146, 150, 152, 161, 166, 182, 196, 205, 228, 261, 281, 284, 310, 340, 382, 383
Verañjā	30
Vessantara	320, 358
Vesālī	30, 236, 367
Vehapphalā	34, 340
Veḷuvana	30

[Sa]

Sakka (devarāja)	5, 20, 33, 122, 123, 272
Sakadāgāmī	234-5, 310, 312, 324, 338
Saṅkha (rāja)	184
Satatavihāra	367
Santusita	34
Sanaṅkumārabrahmā	365
Samiddhatthera	88
Saraṇaṅkara	276
Sarabū	152
Sarabha (paribbājaka)	173-4, 180
Sāketa (nagara)	270, 272

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sāmuganigama	366
Sārandadacetiya	236
Sāriputta	30-4, 41-2, 58, 81, 88, 102, 110
Sāvatti	29, 31-2, 42, 208, 356
Sikhī (Bhagavā)	206-7
Silācetiya	133
Sītavalāhakā	33
Sīhasenāpati	367
Sujātā	294
Sudassā	34
Sudassī	34
Sudinnatthera	357
Suddhodana	126
Sunimmita	34
Suppabuddha	5, 184
Subhakiṇhā	34, 90, 340
Sumedha	230
Sumana Girimahāvihāra	120
Suyāmā	33
Sotāpanna	234-5, 249, 272, 310, 312, 323, 337-8
Sottiya	294

[Ha]

Hatthakamahābrahmā	365
Himavanta	295

Aṅguttaraṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapoththakaṃ, Syā = Syāmapoththakaṃ, Kaṃ = Kambojapoththakaṃ, I = Iṅgalisapoththakaṃ, Ka = kesuci Marammapoththakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapoththakesu dissamānapāṭho.

Aṅguttaraṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akampiyaṭṭhena = Akampanīyaṭṭhena (Sī)	9
Akāṣikaṃ candananti asaṇhaṃ candanaṃ = Kāṣikaṃ candananti susaṇhaṃ candanaṃ (Syā, Ka)	125
Akkhamaṭṭhena = Akkhemaṭṭhena (Sī, Syā)	65
Akkharacitratāya = Akkharacintakāya (Sī), Akkharacittatāya (Syā)	45
Akkharapāripūriṃ = Sākkharaṃ vā pāripūriṃ (Sī)	97
Agatigamaṇaṃ = Agatiṃ (Sī)	47
Aggaññā = Aggaññāti (Syā, Ka)	277
Aggadante = Aggaggadante (Sī)	231
Aggahitakālo = Agahaṇakālo (Sī)	115
Agārikapucchaṃ = Agāriyaṃ (Ka)	14
Aghassa tātā = Sukhassa dātā (Ka)	16
Acalappattoti = Macalappattoti acalappatto (Sī)	77
Accheccchi = Acchejji (Syā, Ka)	102
Acchejjānaṃ = Avajjhānaṃ (Ka)	93
Ajjabhāvaṃ = Ajjabhavaṃ (Sī)	22
Ajjhāsayiko = Attajjhāsayiko	276
Aññātavāde = Aññavāde (Sī, Syā)	185
Aṭṭhakathā nāma dunnayā = Aṭṭhakathā dunnītā (I)	24
Aṇḍupakaṃ = Laṇḍukaṃ (Sī)	196

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Atikāmalābhī = Kāmalābhī (Sī)	172
Atitheyānītipi = Ātithēyyāti vā (Sī)	61
Atisitvā = Atikkamitvā (Ka)	361
Atisitvāti = Atiyitvāti (Sī)	129
Attādhipateyyakoti attajetṭhako = Attādhipakoti attādhipati- attajetṭhako (Sī, Syā)	131
Antare patitadoso = Abbhantare patiṭṭhitadoso (Sī, Syā)	25
Anto-arūṇena = Anto-arūṇaggena (Sī)	198
Antimadehinanti = Antimasārīranti (Sī)	149
Athāpi = Tathāpi (Ka)	362
Athāhaṃ = Ṭhānamahaṃ (Sī)	182
Atthā'saṃ pacurā = Atthā sampacurā (Sī, Syā)	310
Adhippāyo = Attho (Sī, Syā)	179
Anacchariyattā = Acchariyattā (Sī, Syā)	395
Anajjhopannoti = Anajjhāpannoti (Sī, Syā)	281
Anantarahitāyāti = Anattarahitāyāti (Sī)	373
Anadhivāsikapaṭipadā = Anadhivāsakapaṭipadā (Ka)	345
Anabhiratisaññīti = Anabhiratasaññīti (Sī, Syā)	344
Anavasesatā attho = Anavaseso attho (Syā, Ka)	239
Anāsannāni = Na āsannāni (Syā)	306
Aniccato dakkhanti = Aniccataddakkhanti (Sī, Syā)	307
Anibaddhavāsā = Anibaddhavassā (Syā, Ka)	8
Anunayamānoti = Anasaññāyamānoti (Sī)	123
Anunnatena = Anupādinna (Sī), Anuttiṇṇena (Syā)	188
Anupattā = Anuvattā (Sī)	364
Anuppadajjamāno = Anuppadadamāno (Sī, Syā)	91
Anuppādatthāya, anuppādaṃ sādheśsāmīti = Anuppādanatthāya, anuppādānaṃ anuppādeśsāmīti (Ka)	138
Anubhavantānaṃ = Anubhavanato (Ka)	391
Anuyantā khattiyā = Anuyuttakhattiyā (Sī)	79

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Anusañcaritaṃ = Anuvaritaṃ (Ka)	268
Anusāsaniṃ = Anusāsanaṃ (Ka)	19
Anusāsani = Anusatti (Sī, Syā)	41
Anottāpibhāvo = Anottappibhāvo (Syā)	7
Apatitapadabyañjanāya = Anapatitapadabyañjanāya (Sī), Avīparitapadabyañjanāya (Syā)	306
Apabhassarānīti = Aparāyanānīti (Ka)	73
Aparapariyāyavedanīyaṃ = Aparāpariyāyavedanīyaṃ (Ka)	105
Apavattiṃ = Apavatti (Sī, Syā)	147
Appaṭṭhatarāti = Appatthatarāti (Syā, Ka)	150
Appamattikā = Appamattā (Sī), Appamattakā (Syā)	32
Apāyadukkhasaṅkhātānaṃ = Āpāyikadukkhasaṅkhātānaṃ (Sī, Syā)	65
Apāyabhūmiṃ = Apāyaṃ (Sī, Tīkāyaṃ ca)	20
Ambukasañcarīti = Ambakamaddarīti (Sī), Ambakapaccarīti (Syā)	181
Abyāyiko = Abyayiko (Sī)	306
Abhājanabhūto = Abhabbajanabhūto (Syā)	85
Abhikantaṃ = Atikantaṃ (Sī)	15
Abhidhammanayena = Ābidhammikanayena (Sī)	82
Abhinivijjhivāti = Abhivirājetvāti (Sī, Syā)	232
Abhibhavitvā = Adhibhavitvā (Sī)	260
Abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena = Abhisāṅkhāraviññāṇa- nirodhena (Tīkāyaṃ)	226
Amatapattipaṭipadaṃ = Amatuppattipaṭipadaṃ (Sī)	60
Ayavalayāni = Ayavālākāni (Sī, Syā)	2
Avalekhanamattakena = Avalekhanasatthakena (Sī)	371
Avassayanaṃ sevanaṃ bhajanaṃ = Apassayanaṃ bhajanaṃ (Sī, Syā)	290
Avigacchanasabhāvo = Adhimuccanabhāvo (Ka)	306
Aviraddhapaṭipadaṃ = Aviruddhapaṭipadaṃ (Sī, Syā, Ka)	80
Avihimsāti = Ahimsāti (Ka)	62
Asantuṭṭhibhāvo = Asantuṭṭhabhāvo (Sī)	63

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Asammussanīyāni = Apammussanakāni (Sī, Syā)	74
Assamedho = Assamedham (Sī, Syā)	301

[Ā]

Āgatena = Upagatena (Sī)	24
Ācariyānañceva = Ādi-ācariyānañceva (Ka)	141
Āciṇṇamanussā = Na āciṇṇamanussā (Syā), Āciṇṇamanussā (?)	51
Āthabbaṇavedaṃ = Athabbaṇavedaṃ (Sī)	146
Ānetvā = Āharitvā (Sī, Syā)	64
Ābhisekiyaṃ = Ābhisekikaṃ (Ka)	278
Ābhiseko = Abhiseke (Syā), Abhisekena (Ka)	77
Āmagandhenāti... = Āmagandheti... (Sī, Syā)	240
Āmeditaṃ = Āmeḍitaṃ (Sī, Syā)	15
Āyataneva = Āyatane ca (Sī)	201
Āyācantaṃ = Āyācanaṃ (Sī)	146
Āragganitudanamatte = Āragganittuddanamatte (Sī)	34
Āraññaṅganipphādaṃ senāsanaṃ = Āraññaṅganipphādana- senāsanaṃ (Syā)	26
Ārocanenapi = Ārocitenapi (Syā)	12
Ālapanāṃ = Ālāpaṃ (Sī, Syā)	33
Āvajjitvā = Āpajjitvā (Sī)	211
Āviñchantaṃ = Āvijjhantaṃ (Sī), Āviñcantaṃ (Syā)	2
Āsaṃsamāno = Āsiṃsamāno (Syā), Āsisamāno (Ka)	76

[U]

Ukkhittakaṃ = Upakkhittakaṃ (Sī, Syā)	181
Ukkhipitvā = Uccalitvā (Sī)	84
Uṭṭhāpetvā = Upaṭṭhāpetvā (Syā), Uddhamsetvā (Ka)	211
Udakamallaketi = Udakakapallaketi (Ka)	226
Udakāsayāti = Dakāsayāti (Sī)	293
Uddisitvā = Niddisitvā (Syā)	37

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Upakārassa = Upakārakassa (Sī)	57
Upagacchati = Upagañchi (Sī)	108
Upagaṇhitabbā = Uggaṇhitabbā (Ka)	79
Upanandhanalakkhaṇo = Upanāhalakkhaṇo (Ka)	64
Upapajja vāti = Upapajje vāti (Syā)	114
Uppattinipphādanato = Uppattinipphādanato (Sī, Syā)	35
Uparidhāritameva = Upadhāritameva (Sī)	125
Uparūparipasādabhāvāya = Uparūparibhāvāya (Sī)	65
Uppalaṃ vappatīti uppalaṃ ropeti = Uppalaṃ pupphatīti nīluppalaṃ byāpīyati (Sī)	124
Ubbegapattaṃ = Ubbegataṃ (Ka)	328
Uplavitum = Uppilavitum (Sī, Syā)	105
Ullakolikaṇṇivāsikā = Ullabhakolikaṇṇikāvāsikā (Sī), Ullaṅgakolikaṇṇivāsikā (Syā)	135
Usaṇcātipi = Ūsaṇcātipi (Sī)	195

[E]

Ekaṃseneva = Ekaraseneva (Sī)	35
Ekakiyā = Ekākiyā (Sī), Ekāniyā (Syā)	271
Ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā = Ekacchikāṇo vā ubhayacchikāṇo (Sī)	76
Ekantaparipuṇṇaṃ = Ekantaparipuṇṇaṃ caritabbam	374
Ekamantaṃ = Ekamante (Sī, Syā)	13
Ekeko lokantariko = Ekā lokantarikā (Ka)	333
Etampamāṇo = Evaṃpamāṇo (Ka)	58
Evarūpī = Evarūpā hi (Ka)	96
Esese ekaṭṭhe = Ese eke ekaṭṭhe (Sī)	155

[O]

Oṇamanto = Oṇamanto paṇamanto (Sī), Upanamanto (Syā)	94
Opaneyyikoti = Opanayikoti (Sī, Syā)	141

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[O]

Ophunanakālo = Opunanakālo (Sī, Syā)	370
Omakkhim = Opapakkhim (Sī, Syā)	181
Oropitabhāro = Ohitabhāro (Ka)	143
Ohīno = Ohīyati (Syā, Ka)	32

[Ka]

Kaṭhalenāti = Kaṭhalāya (Pāliyaṃ)	92
Kaṇḍakaṃ = Kanthakaṃ (Sī, Syā)	293
Kattā = Katattā (Ka)	104
Kappaṭṭho = Kappaṭṭhāyī (Ka)	362
Kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ = Kabaḷimkārabhakkhānaṃ (Sī)	72
Kabiṭṭhaphalañca = Kapiṭṭhaphalañca (Syā)	52
Kambojo assānaṃ = Assānaṃ kambojo (Sī, Syā)	155
Kammakāraṇā = Kammakāraṇe (Sī), Kammakāraṇaṃ (Syā)	331
Kaḷamparavāsikā = Kāḷambaravāsikā (Sī), Kāḷumbaravāsikā (Syā)	135
Kāyaparihārikaṃ = Kāyaparihāriyaṃ (Sī)	380
Kāruṇṇataṃ = Kāruṇṇaṃ (Syā, Ka)	167
Kāḷakacchakādīni = Kāḷakacchādīni (Sī)	280
Kāḷakasetṭhi = Koḷikasetṭhi (Ka)	272
Kāḷakasetṭhiputtassa = Koḷikasetṭhiputtassa (Ka)	270
Kiñci = Kiñca (Syā)	258
Kiriyāti = Kiriyāyāti (Sī)	174
Kilāsino = Setakilāsino (Sī)	52
Kilese paṭinissajjanto = Kilesapaṭissajano (Sī)	102
Kusobbhāti = Kussubbhāti (Sī), Kusumbhāti (Syā, Ka)	223
Ketumiva = Kuntamiva (Sī, Syā)	78
Koṭito = Kaṭito (Syā)	2
Kodhanapuggalo = Kodhanabahulo puggalo (Sī)	92
Kvacani = Kvacini (Sī, Syā)	194

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khañjo = Khujjo (Ka)	112
Kharavacanā = Kharavācā (Syā, Ka)	45
Khallitasiranti = Khalitaṃ siroti (Sī)	119
Khārāpatacchikanti = Khārāpaṭicchakanti (Syā, Ka)	2
Khippanisāmano = Khippaṃ nisāmanā (Ka)	326
Khudaṃ = Khuddaṃ (Syā, Ka)	40

[Ga]

Gaṅgāvanavāli-aṅgaṇamhi = Gavaravāḷa-aṅgaṇamhi (Sī, Syā)	134
Gacchasīti = Āgacchasīti (Ka)	153
Gamaṇaṃ = Niggamaṇaṃ (Ka)	382
Garukārañca = Garubhāvañca (Ka)	264
Garucittikāravasena = Garucittakāravasena (Sī, Syā)	8
Gāvaṃ = Gāviṃ (Sī, Syā)	5
Gilānavuṭṭhitoti = Gilānā vuṭṭhitoti (Sī, Syā, Ka)	202
Guṇaviḷḷhanatṭhena = Guṇavicchindanatṭhena (Ka)	223
Gulāguṇṭhikajātoti gulāguṇṭhikaṃ = Gulāguṇḍikajātoti gulāguṇḍikaṃ (Sī, Syā, Ka)	386
Gotamaketi = Sattambeti (Sī, Syā)	236

[Gha]

Ghaṭayamānā = Ghaṭṭayamānā (Sī), Ghaṭṭiyamānā (Syā)	311
---	-----

[Ca]

Cakkavāḷasahassī = Cakkavāḷasahasse (Sī, Syā)	237
Caretīti carati gacchati = Paretīti gacchati (Sī)	240

[Cha]

Chadditakasataṃ = Chadditakasāvaṃ (Sī), Chadditarajanaṃ (Syā)	280
Channaparibbājako = Paṭicchannaparibbājako (Sī, Syā)	200
Challim = Jallim (Sī, Syā)	357

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jarā = Jarājiṇṇaṃ (Ka)	119
Jalaṃ = Oghaṃ (Sī)	42
Jāṇussoṇiṭhānantaraṃ kira nāmekaṃ = Jāṇussoṇīti ṭhānantaraṃ kira nāmetaṃ ekaṃ (Ka)	23
Jātattā = Jātatāya (Sī, Syā)	76
Jinitvā = Nijjitvā (Sī)	260

[Ña]

Ñatvāti = Sacchikatvāti (Sī)	167
Ñātīnaṃ = Dāyādānaṃ (Sī, Syā)	95
Ñāyati = Paññāyati (Syā, Ka)	146

[Tha]

Ṭhapitakumbhaṇḍamiva = Ṭhapitakumbhaṇḍo viya (Syā, Ka)	198
Ṭhapenti = Pāṭenti (Sī)	2
Ṭhānena = Kāraṇena (Ka)	268

[Ta]

Taṃ mayāṃ = Taṃ māyaṃ (Sī, Syā)	174
Taṇhādiṭṭhilepehi = Taṇhādiṭṭhikilesehi (Ka)	117
Tathā tathāssa = Tathā tathā tassa (Ka)	225
Tadabhiññāyāti = Yadeva tattha saccanti (?)	359
Tamayātāya = Tammatāya (Sī)	131
Tasmiṃ kāraṇe = Tasmiṃ vacane vutte tasmiṃ kāraṇe (Sī, Syā)	288
Tyāyanti = Tyāhanti (Syā, Ka)	154
Tayo addhe = Tayo vaye (Sī)	140
Tassā upanisāya sotāvadhānaṃ = Tassa sa-upanissayaṃ sotaṭṭhapanāṃ (Sī, Syā)	187
Tiṇhāya = Tikkhāya (Ka)	35
Tirīṭānīti = Tirīṭakānīti (Sī, Syā)	221
Tucchapuriso = Muḷhapuriso (Sī), Tucchapuriso muḷhapuriso (Syā)	243
Temetvā = Makkhetvā (Syā, Ka)	196

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Tha]

Thalaṃ pāpitaṃ = Thale pāpitaṃ (Sī)	278
Thāvarabhāvato = Thāvarabhāvato thirabhāvato (Sī)	268
Thinabhāvaṃ thaddhabhāvaṃ = Khilabhāvaṃ baddhabhāvaṃ (Ka)	372

[Da]

Daṇḍaṃ = Leḍḍuṃ (Sī, Syā)	348
Daṇḍakasaññī = Udaḥkasaññī (Sī, Syā)	245
Dantavidamśakahasitanti = Dantavidamśakaṃ hasitanti (Sī)	231
Daddabhāyitasaddaṃ = Daddurasaddaṃ (Ka)	158
Dvajjhabhāvaṃ = Jajjarabhāvaṃ (Sī, Syā)	189
Daḥhadhammāti = Daḥhadhammoti (Syā, Ka)	305
Diṭṭhippattoti = Diṭṭhappattoti (Sī)	48
Diṭṭhisīsā sīsāññe = Diṭṭhisīsāpi aññe (Ka)	387
Diyaḍḍha = Diyaḍḍhaṃ (Sī)	215
Dīghajayantadamiḷo = Dīghajantudamiḷo (Sī)	120
Duttappayā = Atappayā (Sī)	57
Dunnīharā = Dunnīhārā (Sī)	57
Duppajhabhāvena = Duppajahanabhāvena (Sī)	57
Duppūriyāni = Duppariyāni (Syā)	4
Devalokepi = Devalokepi hi (Syā)	206

[Dha]

Dhammassavanatthaṃ = Dhammassavanaggaṃ (Sī)	364
Dhammūpaghātāṃ = Dhammassa ghātāṃ (Ka)	312
Dhātā = Dhatā (Sī)	267
Dhāretvā = Cāretvā (Sī, Syā)	176
Dhuvasīloti = Dhuvasīlīti (Sī)	216
Dhīraṃ na sahati nappahoti = Dhīrasamhati na hoti (Sī, Syā)	287
Dhīraṃ sahatīti = Dhīrasamhatīti (Sī, Syā)	287
Dhovanūpāgena = Dhovanarūpakena (Ka)	280

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na uppilāvitabhāvattham = Na ubbillāvitabhāvattham (Sī)	129
Nandagopālakaseṭṭhiputto viya = Bhūtavālikaseṭṭhiputto viya (Sī)	60
Nandābhayatthero = Dattābhayatthero (Sī, Syā)	74
Nadikuṇṇjotipi = Nadinikuṇṇjotipi (Sī, Syā, Ka)	223
Nadīkuṇṇjantipi = Nadīnikuṇṇjantipi (Sī)	383
Na limpati = Na lippati (Sī, Syā)	117
Navavuṭṭhe = Navavaṭṭhe (Sī)	116
Na vigatantaṃ paricchinnaparivaṭumaṃ = Na nibbinnam pariccataṃ vigatantaṃ (Ka)	258
Na sampajjhāyatīti = Na apajjhāyatīti (Sī), Na pajjhāyatīti (Syā)	388
Na sammussati = Na pammussati (Sī)	74
Nāgariyo = Nāgaro (Ka)	110
Nāpasādayeti = Nāvasādayeti (Sī)	188
Nikanti = Niyanti (Sī, Syā)	341
Nikantiyā = Niyantiyā (Sī)	354
Nikujjoti = Nikkujjoti (Sī, Syā)	97
Niggatakāyo = Vigatakāyo (Ka)	338
Niṭṭhapattagilāno = Niṭṭhāpattagilāno (Sī)	88
Nipakkhalanaṭṭhena = Vinipakkhalanaṭṭhena (Sī)	49
Nipātentītipi = Nivattantītipi (Sī), Nipadantītipi (Syā)	87
Niyassakammaṃ = Niyasakammaṃ (Ka)	66
Nīlīyanaṭṭhena = Līyanaṭṭhena (Sī)	140
Nivattentasseva = Nibbaṭṭantasseva nibbaṭṭantasseva (Sī), Nivaṭṭentasseva (Syā)	180
Nivāsakālo = Nivāsanakālo (Syā), Nisinnakālo (Ka)	293
Nihatamānadappā = Nihatamānagabbā (Ka)	374
Nīhārena = Niyāmena (Sī)	177
Nupanītotipi = Nūpanītotipi (Sī), Nuparītotipi (Ka)	202
Nettā = Netā (Sī)	318
Netetipi = Nettetipi (Sī), Nītetipi (Ka)	318

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pakappanā = Saṁkappanā (Ka)	347
Pakkuthitvā = Pakkaṭṭhitvā (Sī)	2
Pakkhantā = Pakkhandā (Ka)	152
Pakkhupacchedanattāya = Pakkhachedanattāya (Sī)	65
Paggaṇhanānubrūhanavasena = Saṅgaṇhanānubrūhanavasena (Sī, Syā)	204
Paccāgamanam = Pacchā gamanam (Ka)	382
Pañcamaccherabhāvo = Maccherabhāvo (Sī, Syā), Pañca maccherassa bhāvo (Ka)	64
Pañcālaputtoti Pañcālabrahmaṇiyā = Pañcālīputtoti Pañcālībrahmaṇiyā (Sī, Syā)	306
Pajjanikanti = Sajjanelanti (Sī), Pajjanelanti (Syā)	311
Paṭikathentova = Paṭikarontova (Ka)	393
Paṭikkamantepi = Paṭikkosantepi (Sī, Syā)	94
Paṭṭikāyāti suvaṇṇapaṭṭakāya = Paṭṭakāyāti suvaṇṇapaṭṭatthāya (Sī, Syā), Paṭṭikāyāti suvaṇṇapaṭṭakāya (Ka)	227
Paṭikkhepavasena = Paṭipakkhavasena (Ka)	242
Paṭiggāhakā = Paṭiggahitā (Syā)	26
Paṭippassaddhaladdho = Paṭippassaddhiladdho (Ka)	228
Paṭisedhetum = Apaṭisaṁvedetum (Sī, Syā)	225
Paṇītabhāvanena = Paṇītena (?)	332
Patijāto = Jāto (Sī)	374
Pathaviṭṭhakanāgā ca = Pathaviheṭṭhā nāgā ca (Ka)	33
Padavārena = Padavāre (Sī), Padavārena padavārena (Syā)	132
Padussanattthena = Āsavanattthena (Ka)	333
Panthadūhanacoro = Panthadūsanacoro (Ka)	143
Papati = Pacalati (Ka)	108
Pabbajjato ca = Pabbajitato ca (Ka)	130
Pabbajitasukhanti = Pabbajjā sukhanti (Sī, Syā)	53
Payujjanti = Payuñjanti (Sī, Syā)	298

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Parato = Purato (Ka)	107
Paramukhaṃ = Parammukhaṃ (Syā), Parimukhaṃ (Ka)	171
Parammukhaṃ = Paṭimukhaṃ (Sī), Pamukhaṃ (Syā)	3
Paravādanimmaddanattthāya = Paravādinimmathanattthāya (Sī, Syā)	295
Pariññāpāraṃ = Tīraṇapāraṃ (Ka)	143
Parimoceti = Parisodheti (Ka)	384
Parivaṭumakaro = Pariyantakaro (Ka)	98
Parivārikepi = Paricārakepi (Sī), Parivārakepi (Syā)	361
Parisākasaṭo = Parisakkasāvo (Sī, Syā)	263
Parisākasaṭoti = Parisakasaṭoti (Sī, Syā)	47
Parūparodhapaṭisaṃyuttā = Paroparodhapaṭisaṃyuttā (Sī, Syā)	200
Paroparānīti parāni ca oparāni ca = Parovarānīti parāni ca ovarāni ca (Sī)	101
Palāpaparisāti = Palāsaparisāti (Ka)	47
Palāso = Paḷāso (Sī, Syā)	64
Palujjitvā = Palujjitvā patati (Sī), Palujjitvā patitvā (Syā)	192
Pavāyatīti = Pavātīti (Sī)	206
Pasannabhāvadūsakehīti = Pasannabhāvarosakehīti (Ka)	257
Pasādhanaḥḥaṇḍena = Pasādhitaḥḥaṇḍena (Sī)	196
Passitabbāya = Pekkhitaḥḥaṇḍena (Sī, Syā)	202
Pahūtarattaratanānanti = Pahūtasattaratanānanti (Syā, Tīkāyaṃ ca pāṭhantaram)	199
Pāṇi = Pāsāṇa (Syā, Ka)	11
Pāruta = Pārupana (Syā)	391
Pālileyake = Pārileyake (Sī)	30
Pivantīti = Pibantīti (Sī), Piyantīti (Ka)	302
Puññappavattiyoti = Puññopapattiyoti (Sī, Syā)	309
Puññuppattipaṭipadaṃ = Puññasampattipaṭipadaṃ (Ka)	150
Purisakaravitaṃ = Phussakaravitaṃ (Sī), Pussakaravikaṃ (Syā)	181
Posāvanikaṃyeva = Posāvaniyaṃyeva (Sī, Syā)	370

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pha]

Phari = Patthari (Sī)	207
Phāsum = Phāsukam (Sī)	11

[Ba]

Bālāpadānānīti bālassa apadānāni = Bālassa caritāpadānānīti bālāpadānāni (Sī)	71
Bāhirassādanti = Bāhirāsanti (Sī)	240
Bile sayantā = Bilāsayasattā (Ka)	293
Bībhacchavaṇṇā = Vigacchavaṇṇā (Ka)	372
Bībhaccho = Vigaccho (Ka)	324
Bojjhaṅge = Sambojjhaṅge (Ka)	9

[Bha]

Bhajanikā = Janikā (Ka)	311
Bhavanatṭhāne = Vasanatṭhāne (Sī)	236
Bhavalobhakkhayatthāya = Bhavalobhakkhayāya (Sī)	39
Bhītassa parittāyakattā = Bhayaparittāṇattā (Ka)	359
Bhummantaram = Bhūmantaram (I)	53
Bhummatthe = Bhūmatthe (I)	12
Bhedakkhaṇe = Bhaṅgakkhaṇe (Ka)	137
Bhoge sambharaṇatthāya = Bhogasamharaṇatthāya (Sī), Bhogasambharaṇatthāya (Syā)	321

[Ma]

Makulapabbate = Maṅkulapabbate (Sī)	30
Maṅgalavāsī Kuṭṭatissattheroti = Maṅgaṇavāsī Kujjatissattheroti (Sī)	133
Maccupāsappamocananti = Maccupāsā pamocananti (Sī, Syā)	297
Macchabandho = Macchavadho (Ka)	373
Mahatto = Mahattā (Sī, Syā)	226
Mahājātakabhāṇakatthero = Mahākhuddakabhāṇakatthero (Ka)	134
Mahābhārāti = Mahā-ejāti (Sī)	380

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Māyanti = Myāyanti (Ka)	236
Māradheyyābhibhūtāti = Māradheyyādhibhunoti (Sī)	260
Missikāva = Missakāva (Sī, Syā)	214
Muttacāgaṃ = Muttacāgataṃ (Sī)	303
Muddhappasanno = Muduppasanno (Syā)	25
Muyhanapamuyhanasabhāvo = Muyhanasammuyhanasabhāvo (Ka)	103

[Ya]

Yam'sa = Yam tassa (Syā, Ka)	182
Yathā = Yam yathā (Ka)	320
Yāmaḥerīnikkhamanā = Yāva sāmīno nikkhamanā (Ka)	85
Yāvāpi = Yāvampi (Sī, Syā)	306
Yuñjenti = Yojenti (Syā)	177
Yuttappayuttakālā = Yuttappattakālā (Ka)	339
Yena yenākārena = Yena yena kāraṇena (Sī)	225
Yenicchakaṃ = Yathicchitaṃ (Ka)	380
Yo āvāṭaṃ = Yo ca gādhaṃ (Ka)	327
Yojanagaṇanānīti = Yojanagaṇānīti (Sī)	363

[Ra]

Rajjanakavasena = Rañjanakavasena (Syā)	26
Ratanavarānanti = Ratanagaṇānanti (Sī)	309
Rattiyā bhojanaṃ = Rattibhojanaṃ (Sī, Syā)	377
Rājantepure = Antepure (Ka)	151
Rittasādanti = Rittāsanti (Sī)	240
Rodhanti ghaṇaṃ aññamaññaṃ saṃsaṭṭhasākhaṃ = Gedhanti ghaṇaṃ araññaṃ saṃsattasākhaṃ (Sī)	139

[La]

Lakuṇḍako = Lakuṇṭako (Sī)	76
...lakkhaṇavarehi = ...lakkhaṇavalīhi (Ka)	169

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[La]

Lagati = Laggati (Sī)	92
Lañjaṃ = Lañcam (Sī, Syā, Ka)	111
Lākhātūlikāya = Lākhānaṅgulakāya (Ka)	291
Lākhāya = Lepassa (Ka)	353
Lāmakato = Omakato (Sī)	48
Lujjanabhāvena = Palujjanasabhāvena (Sī, Syā)	262
Lepagatenāti lepamakkhiteṇa = Lasagatenāti lasamakkhiteṇa (Sī, Syā)	352
Lomasanābhiko makkaṭako = Lomanābhiḷomamakkaṭako (Ka)	316
Lohapāsāḍavahāre = Bherapāsāṇavahāre (Sī)	215

[Va]

Vañcanamusāvādo = Vaḷañjamusāvādo (Sī)	73
Vaṭṭagāmikakammānaṃ = Vaṭṭagāmikammānaṃ (Sī)	103
Vattamānaka = Dharamānaka (Sī, Syā)	370
Vapitaṃ vapitaṃ = Vāpitaṃ vāpitaṃ (Sī)	142
Vasanaṭṭhāne = Vasitaṭṭhāne (I)	32
Vasanadisā = Vasena issaraṃ (Syā), Vasena nisāraṃ (Ka)	287
Vassagaṇāni = Vassagaṇanāni (Ka)	354
Vavassaggatthe = Vossaggatthe (Ka)	193
Vātāpamārādinā = Vātāpasmārādinā (Sī, Syā)	88
Vādatthāya = Tadatthāya (Ka)	393
Vādānanti = Pavādānanti (Sī, Syā)	243
Vālakambalanti assavālādīhi katakambalaṃ = Vāḷakambalanti assavālādīhi katakambalaṃ (Sī, Ka)	221
Vālaṇḍupakanti = Vālaṇḍukanti (Sī, Syā)	196
Vijjuppattikkhaṇe = Vijjuppavattikkhaṇe (Sī, Syā)	92
Vitakkavicārapādehi = Vitakkavicārapādehi (Sī)	159
Vipaccanakaṃ = Vipaccanaṃ (Ka)	204

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vipassanāpādaka = Vipassanājhāna (Sī)	9
Vibhattāni ca soḷasa = Purimāni ca soḷasa (Sī)	114
Viyatto = Visado (Sī)	62
Virajjanatthāya = Virājanatthāya (Sī), Vissajjanatthāya (Ka)	275
Vivattayi = Vāvattayi (Sī)	102, 352
Vividhā kammakāraṇā = Vividhāni kammakāraṇāni (Ka)	1
Viheṭheyyanti = Viheseyyanti (Sī, Syā)	52
Vīsati = Vīsatiṃ (Sī)	178
Vuḍḍha = Vaḍḍha (Sī)	264
Veḥetvā = Cāletvā (Sī), Vaṭṭetvā (Syā)	2
Vediyanti = Vedenti (Sī, Syā)	391

[Sa]

Samkasāyissanti = Saṅkāsayissanti (Sī, Syā)	8
Samkilesanakehi = Saṅkilissakehi (Sī, Syā)	257
Samyuttoti parivārīto = Sampayuttoti samparivārīto (Syā)	257
Samvegāṃ = Vegāṃ (Sī)	329
Samvesetvāti = Saṅkaḍḍhitvāti (Ka)	121
Samśuddhacāriyanti = Samśuddhacāraṇanti (Sī), Samśuddhacārinti (Syā)	219
Sakaladivasāṃ = Sakaladivasena (Sī), Sakaladivase (Syā)	29
Sakkapañhasuttavaṇṇanāya = Mahāgovindasuttavaṇṇanāya (Sī)	123
Saṅkavā = Paṅkadhā (Sī, Syā)	220
Saṅkasāyantīti = Saṅjhāyantīti (Sī), Samjhāyantīti (I)	45
Saṅkāraṭṭhānassa = Saṅkāradhānassa (Sī, Syā)	279
Saṅkhyarī = Saṅkham (Sī)	241
Saṅkhamuṇḍikanti = Saṅkhamuṇḍakanti (Sī)	2
Saṅkhalikhitaṃ = Saṅkhalikhitanti (Sī, Syā, Ka)	375
Saṭṭhi vā sattati vā = Saṭṭhiṃ vā sattatiṃ vā (Sī)	287
Saṇhā vācāti = Saṇhavācāti (Sī, Syā)	339
Sattasuññaṃ dhammamattameva = Sattasuññaṭadhamma- mattameva (Syā)	48

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Santike = Santikā (Syā, Ka)	23
Santharaṇaṃ āmisasanthāro = Sandharaṇaṃ āmisasandhāro (Ka)	61
Sandati = Saṇṭhāti (Ka)	383
Sandhāretuṃ = Santānetuṃ (Sī, Syā)	146
Sapakkkhalanaṭṭhena = Pakkkhalanaṭṭhena (Syā)	49
Sappurisāvassayoti = Sappurisāpassayoti (Sī, Syā)	289
Sapakkkhalanaṭṭhena = Sapakkhalanaṭṭhena (Sī)	139
Sampaṭicchi = Paṭṭhapesi (Syā, Ka)	175
Sampatte maraṇakālepi = Sampattamaraṇakālepi (Sī)	57
Sampiyāyamānaṃ = Pakatiyā samānaṃ (Ka)	344
Sabbeyeva = Sabbasova (Sī)	32
Sambodhīti = Bodhīti (Sī, Syā)	6
Sabhāvaṭṭhitatā = Vipassanādhamme ṭhitatā (Ka)	242
Sabhāvaniyāmatā = Sabhāvena niyāmatā (Syā, Ka)	242
Samaṇajātikāti = Samaṇajātīti (Sī, Syā)	194
Samaṇiyanīti = Samaṇassāti (Sī, Syā)	213
Samadhighatehīti = Samhatehīti (Sī), Samagatehīti (Syā)	313
Samappavattamodo = Samappavattappamodo (Syā)	13
Samarūpā = Sarūpā (Sī)	378
Samādapetvā = Samānetvā (Ka)	347
Samādhārammaṇampi = Samādhārammaṇopi dhammo (Ka)	86
Samādhīpāripanthikadhamme = Samādhīpaccatthikadhamme (Syā), Samādhīpariyuṭṭhitadhamme (Ka)	261
Samādhivipassanā = Vipassanā samādhī (Sī)	27
Samāhitachaḷindriyo = Sammāṭhapitachaḷindriyo (Sī)	251
Samiddhattherassa = Saviṭṭhattherassa (Sī, Syā)	88
Samīkataṃ = Samaṃ kataṃ (Syā, Ka)	214
Sammukhe = Pamukhe (Sī)	40
Samuccayakkhandhakaṇṇa = Āpattikkhandhakaṇṇa (Syā, Ka)	47
Sammutidevehi = Sammatidevehi (Syā)	167

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sayasamvutesūti = Sayam samvutesūti (Sī, Ka)	274
Sayottā = Sanettā (Sī, Syā)	308
Saraṇagamanaphalaṃ = Saraṇagamanānisamso (Syā, Ka)	17
Sarasampattiyā = Padasampattiyā (Ka)	48
Sallasuttasadisā = Cūḷavedallasuttasadisā (Syā)	47
Sallāpaṃ = Allāpasallāpaṃ (Sī)	187
Savāhininti = Savāhananti (Sī, Syā, Ka)	260
Savivarāni = Suvivarāni (Ka)	127
Sahati = Sahituṃ (Ka)	287
Sahitā = Samāhitā (Ka)	46
Sāmuḡiyāti = Sāpūḡiyāti (Sī), Sāpugiyāti (Syā)	366
Sāraṇīyāni bhavanti = Sārāṇīyāni honti (Sī)	74
Sārandade = Ānande (Ka)	236
Sāsappamāṇāpi = Māsappamāṇāpi (Sī)	105
Sāhasikakiriyā = Sāhasakiriyā (Sī)	379
Sippinikāti = Sappinikāti (Sī)	176
Sītaccchāyaṃ = Sandaccchāyaṃ (Sī, Syā)	383
Sītāni katvā = Sītiṃ katvā (Sī), Sītīkatvā (Syā)	383
Sīsakaṭṭhāraṃ = Sīsakalāpaṃ (Sī, Syā)	1
Sīlaṃ missakaṃ = Sīlamissakaṃ (Sī, Syā)	259
Sīlavā vacchako = Sīlakavacchako (Sī), Sayitavacchako (Syā)	36
Sukatadukkaṭṭhānanti = Sukaṭadukkaṭṭhānanti (Sī, Syā)	234
Sukhumālo = Rohaṇe (Sī)	215
Sutakāle = Vuttakāle (Sī, Syā)	94
Suttantepi = Suttepi (Sī)	101
Suttappamattena = Mattappamattena (Ka)	6
Sutānaṅca dhammānanti sutappaguṇānaṃ = Dhatānaṅca dhammānanti dhatapaguṇānaṃ (Sī, Syā)	326
Suttepi = Suttantepi (Sī, Syā)	275
Sunakkhattassa = Dukkhavatthussa (Ka)	109

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Suphusitāni = Suphassitāni	127
Suvaṇṇapatte = Suvāṇṇaghāṭe (Sī, Syā)	266
Suhuṭṭhitameva = Suvuṭṭhitameva (Sī)	244
Sekhuniyaseṭṭhino = Sekhuniyaseṭṭhino (Sī)	183
Seṇīnaṃ = Senīnaṃ (Syā, Ka)	95
So = Yo (Sī, Syā)	360
Sotānugatā = Sotānudhatā (Sī)	364
Sottiyena = Sotthiyena (sabbattha)	294
So na thero = So thero (Sī)	43

[Ha]

Haṃsavatṭakacchannena = Haṃsavatṭakacchadanena (Sī, Syā)	202
Halāhalaṃ = Kolāhalaṃ (Syā, Ka), Kalahalaṃ (?)	34
Himsanaṭṭhena = Pahīnaṭṭhena (Ka)	270
Hemante vāso hemantaṃ = Hemantavāso hemanto (Sī, Syā)	126

Aṅguttaraṭṭhakathāya dutiyabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
Apaṇṇakaṃ ṭhānameke (Khu 5. 1)	81	Na tena thero so hoti (Khu 1. 51)	44
Ādimhi sīlaṃ dasseyya	168	Na me ācariyo atthi (Vi 3. 12; Ma 2. 295)	265
Ekūnatimso vayasā subhadda (Dī 2. 125)	393	Pañca senāsane vuttā	284
Ekena bhoge bhuñjeyya (Dī 3. 153)	19	Paravajjānupassissa (Khu 1. 50)	83
Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ (Khu 1. 42)	19	Bhaye kodhe pasaṃsāyaṃ	15
Kīdisā samaṇā tuyhaṃ	271	Manorame āyatane (Aṃ 2. 36)	155
Ko me vandati pādāni (Khu 2. 73)	14, 238	Yato yato garu dhuraṃ (Khu 5. 7)	177
Khandhānaṅca paṭipāṭi	386	Yattha ca dinna mahapphalaṃ	16
Cātuddiso appaṭigho ca hoti (Khu 1. 286; Khu 8. 248)	381	Yamhi saccaṅca dhammo ca (Khu 1. 51)	44
Ticīvaraṅca patto ca	380	Ye keci Buddhaṃ saraṇaṃ gatāse (Saṃ 1. 25)	20
Dānaṅca yuddhaṅca samāna- māhu (Khu 5. 183; Saṃ 120)	4	Yena devūpapatyassa (Aṃ 1. 348)	82
Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ (Khu 1. 42)	19	Ye vuḍḍhamapacāyanti (Khu 5. 9)	264
Dūre santo pakāsentī (Khu 1. 56)	272	Yo ca Buddhaṅca dhammaṅca (Khu 1. 42)	19
Dve diṭṭhisīsā sīsaṅṇe	387	Rāgavirāgamanejamasokaṃ (Khu 2. 76)	16

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
Vasanti vanamogayha	271	Subhāsitaṃ suṇitvāna	110
Santindriyā santamanā	271	Sekhassa sikkhamānassa	
Sampattiyāṃ lakkhaṇe ca	254	(Khu 1. 231)	83
Sithilaṃ dhanitaṅca		So ahaṃ vicarissāmi	
dīgharassaṃ	169	(Khu 1. 307; Saṃ 1. 217)	18
Sukhitā vata arahanto			
(Saṃ 2. 68)	260		